Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Oudheden en gestichten van Vriesland, tusschen 't Vlie en de Lawers : behelzende de oudheden, opkomsten, en benaamingen der steden, dorpen, en andere plaatzen van Vriesland ...

https://hdl.handle.net/1874/179847

H oct. 60

OUDHEDEN EN GESTICHTEN VAN VRIESLAND,

Tuſſchen 't VLIE *en de* LAWERS:

Behelzende de Oudheden, Opkomſten, en benaamingen der Steden, Dorpen, en andere plaatzen van Vriesland: voorts de Stichtingen der Kerken, Abdyen, Klooſteren, Kapellen, en andere Gebouwen; mitsgaders hare Overſten, geleerde en beroemde Mannen van Vriesland, en vordere zaken tot deze Provincie behoorende.

EERSTE DEEL.

Uyt het Latijn vertaald,

En met AANTEKENINGEN opgehelderd,

Door H. V. R.

TE LEIDEN,
By CHRISTIAAN VERMEY 1723.

VOORREDEN VAN DEN VERTAALDER.

IK wil den Leezer met geen lange voorreden ophouden; die van den Eerw. Schrijver is lang en omſtandig genoeg. Ik zal dan maar zeggen dat deze Oudheden van Vriesland, en de Aantekeningen daar op gemaakt, den Leezer zoo als ik vertrouwe geen minder genoegen zullen geeven, als de voorgaande deeltjes gegeeven hebben. Wat het Geeſtelijke belangt, daar de ganſche Hiſtorie en Beſchrijving toch voornamentlijk op loopt, dat word hier even eens verhandelt, als in de Oudheden van het Stift, en van Holland: zoodanig nochtans dat de Schrijver zelf ruym zoo bezorgd is, als hy te voore geweeſt was, om zijne Beſchrijving, althans op ſommige plaatzen, door het ophaalen en verdedigen van de weereldlijke Oudheden te ſchakeeren, en dus een aangenaamer oog aan 't werk te geeven. Daar op heb ik, volgens mijne gewoonte, noch meer gedoelt als de Eerw.

Schrijver: of ik het zoo wel gedaan heb, daar zouw misschien noch wat over te zeggen vallen. Dat zeg ik voor een gedeelte daar om; om dat ik hier, noch meer als elders, de vryheit genomen heb, van hem op het stuk van de weereldlijke Oudheden eenigzins tegen te spreeken. Hier aan, zoo als ik althans vertrouw, zal niemand zich stooten: 't staat een Aantekenaar vry, 't geen hem onwaarschijnelijk voorkoomt, als onwaarschijnelijk tegen te spreeken, en reden van zijn zeggen te geeven. Ook ben ik genoeg verzekerd dat de Eerw. Schrijver, indien hy noch leefde, zich over deze vryheit niet belgen zouw.

Maar of ik daar door geen ondank behaalen zal dat ik alle die mooye en aangenaame vertellingen wegens de overkomste van den Aartsvader *Friso*, en wegens de heldendaden van zijne zonen en naneven, daar by de bekoorlijke beschrijvingen van die roode Standaarts, van die kostelijke boekeryen en prachtige Paleyzen, en 't geen vorder tot die kraam behoort, op de lijst der poëtische fabelen heb durven stellen; daar voor vrees ik dat ik geen borg zoude krijgen. Misschien zouw ik meenig Leezer meer voldaan hebben, met die oude en aangenaame vertellingen slegts uyt te schrijven; en *Zoeteboom* na te volgen; dewelke alles

alles, wat hy by de gemeene Schrijvers over die zaaken gevonden had, en ergens vinden kon, gulhartig naſchrijft, en voor de zuivere waarheit opgeeft. Of *Ubbo Emmius* alle die vertellingen afgekeurt en met kracht van redenen beſtreeden heeft; en of *Chr.* * *Schotanus* dezelve vertellingen, als niet waardig gemeldt te worden, in zijne Hiſtorie ganſch overſlaat; *Zoeteboom* laat ze afkeuren en overſlaan, die afkeuren en overſlaan willen: hy diſcht ons die oude kraam weder op, als of hy wiſt dat ze een genoegzaam getal van graage Leezers zoude vinden. 't Is hem ook zoo verre gelukt, dat zijn werk noch aftrek heeft gehad, en van veele geleezen en gepreezen word.

Maar dat moet het oogwit niet zijn van een rechtſchapen Hiſtoriſchrijver: lof of geen lof, dank of ondank, het is zijn pligt de waarheit alleen op het ſpoor na te treeden, en de doolinge of valsheit, hoe ſchoon dat ze zich voor doet, het momaanzicht af te rukken. De waarheit te onderzoeken, kan niemand tot ſchande gerekent worden: maar dat iemand als met de penne altijd gereed ſtaat, om door alle de geſchiedeniſſen, die met zijne bevattinge niet overeenkomen, een ſchrap te haalen,

* In zijne Hiſtorie van Vriesland.

en het daar op toelegt om over al zwarigheden te vinden en als voor den twijffelaar te ſpeelen, dat beken ik dat geen degelijk Hiſtoriſchrijver paſt; en ik heb mijn gevoelen deswegen meer als eens te kennen gegeeven. De redenen, om eenige geſchiedeniſſen in twijfel te trekken, moeten tegen 't gezag van de Schrijvers, en tegen 't gene vorder tot bewijs van die geſchiedeniſſen dient, opgewogen worden. Hoe zwaar dat mijne redenen in deze zaak weegen, dat wil ik gaarne aan 't oordeel van onpartydige Leezers ſtellen. Indien eenige van die Leezers, met de oude vertellingen noch te zeer ingenomen, en op hunne Indiaanſche afkomſte al te zeer verliefd, een ongunſtig vonnis vellen; ik hoop dat ik evenwel het grootſte en beſte getal op mijne zijde zal hebben; die my van onbezuisdheit vry zullen ſpreeken.

Waare ik de eerſte geweeſt, die de oude Schrijvers der Vrieſſche Geſchiedeniſſen, als *Occo Scarlenſis*, *M. Alvinus*, *Vlieterp*, *Andreas Cornelius*, en meer anderen, den oorlog aangedaan had, dan zouw men noch eenigen ſchijn van reden hebben, om over mijne vrypoſtigheit te vallen: maar ik heb hier en daar, en byzonderlijk in de Inleidinge op de Na-reden, aangewezen hoe dat zeer deftige Schrijvers het vaan-

del

del tegen de *Okkoos*, *Kappiduſſen*, *Vlieterpen* en *Andreaſſen*, al over lang opgeſtoken hebben. Onder dat vaandel heb ik my gevoegt: en 't zoude niet billijk zijn dat de Voorſtanders van *Friſo*, en van al die oude kraam, hunnen wraakluſt aan my alleen zouden boeten, en de eerſte voorgangers zelf ongemoeid zouden laaten. By die Schrijvers kan noch gevoegt worden de zeer geleerde *Joh. Iſaacius* † *Pontanus*, die de Indiaanſche afkomſte zoo krachtig tegenſpreekt als *Ubbo Emmius*; en ook niet vatten kan hoe dat zoo eene afkomſte den Vriezen tot lof of glorie verſtrekken zouw.

Evenwel moet dat zoo niet genomen worden, als of ik ſlegts een uytſchrijver van *Ubbo Emmius*, of van die andere Schrijvers, ware geweeſt. Neen, ik heb hunne redenen met nieuwe, en zoo ik het zeggen mag en zeggen durf, geen onhebbelijke bewijzen bekrachtigt: ik heb *Ubbo Emmius* tegen de ſpijtige beſchuldigingen en vinnige opwerpingen van *Suffridus Petri* en *B. Furmerius*, verdedigt. Ik heb als een nieuwe gedaante aan de zaak gegeeven: Derhalve durf ik my vleyen dat de meeſte Leezers, welker oordeel door geen byzondere driften verdooft of benevelt is, verre

† In Syllog. Epiſt. per A. Matth. Editar. pag. 293.

van zich aan mijne vrymoedigheit te ſtooren, my in den grond der zake gelijk zullen geeven.

Maar die beruchte Bulle van *Karel den Grooten*, die marmeren brief van *R. Volaterranus*, die oude Voorrechten aan de Vriezen gegeeven, mogten die ook zoo afgekeurt en uytgejouwt worden; en zal het my eers genoeg zijn dat ik eene zaak, daar den Vriezen zoo veel aan gelegen is, en daar de Eerw. Schrijver zoo ernſtig voor pleyt, wederom afkeuren durf? Ik zal 'er dit ſlegts op zeggen, dat *Emmius* wederom mijn voorganger is; dat zijne redenen, die ik evenwel merkelijk opgeheldert en door het byvoegen van nieuwe redenen beveſtigt heb, het geding wederom moeten uytwijzen.

Maar ik wil alles hier niet ophaalen; de nieuwsgierigheit van den Leezer mag in een Voorbericht wel geſcherpt maar niet verzadigt worden. Ik zal dan maar zeggen dat de Leezer meer andere hiſtoriſſche verſchilpunten onderzocht en opgehelderd zal vinden: dewelke, zoo hem de luſteloosheit door het leezen van al het Geeſtelijke bekruypen mogt, bequaam zullen zijn om zijnen leesluſt weder te ontvonken.

Men moet ook niet denken, om dat ik *Ubbo Emmius* zoo hoog ſchijn te ſtellen, dat

dat ik my daarom ſlaaffelijk aan zijn zeggen gebonden heb: dat is mijn gewoonte niet. Daar hy al te ſtijf op zijn ſtuk ſcheen te ſtaan, of in 't aanneemen van zekere zaken al te vies en te bekrompen van herte was; durf ik de vryheit wel neemen van hem op een heuſſche wijze tegen te ſpreeken

Ook zal men in 't leezen van mijne Aantekeningen genoeg merken dat mijn inzigt geenzins is geweeſt, de eer en den luiſter der Vriezen te verkleinen of te verduiſteren. Ik mag op mijn woord van eere verklaaren dat ik zoo groot eene zucht voor de glorie der Vriezen heb, als de beſte Vries hebben kan.

Maar ik behoef zulke verklaringen niet te doen in eene zaak, die over al doorſtraalt. Om andere bewijzen daar te laaten; men heeft mijn *Nabericht*, of Kort Begrip der Vrieſſche Hiſtorie, maar eens ter loops te doorbladen, om van mijne zucht voor de Vrieſſche naatzie overtuigd te zijn. Met zulke bullebakken ſchermden *Suffridus Petri* en *B. Furmerius* tegen *Emmius* ook. Zy meenden, of zeiden 't althans, dat alle de Vriezen hem als een vyand des Vaderlands, en als een Landverrader, behoorden te vervloeken, in den ban te doen, ja ſchier uyt de weereld te

helpen. Alle zijne misdaad beſtond hier in dat hy zich, in't beſchrijven der Vriesſche Geſchiedeniſſen, aan den gemeenen ſlender niet gebonden had; en de Indiaanſche afkomſte, met alles wat daar aan vaſt is, had afgekeurt. Ik denk niet dat men 't zoo hoog tegen my opneemen zal: ja ik meen dat ik, indien ik nochtans my zelven noemen mag, en niet alle de eer aan *Emmius* en diergelijke Schrijvers geeven moet; ik meen, zeg ik, dat ik voor de eere der Vriezen beter gezorgt hebbe dan *Suffridus Petri* met zijn ganſchen Aanhang. Voor eerſt is het een ſtaale wet dat een valſche lof voor geen lof gerekent mag worden: dat laat ik onbeweezen, om dat het niet hoeft beweezen te worden. En valſche lof, met waarachtigen lof gemengd, maakt dat men den eenen zoo wel in twijfel trekt als den anderen.

Doch, om noch naarder tot de zaak te komen; die by voorbeeld op de uytlandſche afkomſte der Vriezen zoo gezet zijn, en hunne Voorouders by den Indiaanſchen Ganges zoeken, meenen die dat ze de eer der Vriezen daar door zoodanig ophijzen? Zijn die Indiaanen dan zoo veel edelder van bloed, of uyt voortreffelijker Voorouders geſproten, dan de Germaanen of oude Duytſchers; daar ik, met *Ubbo Emmius*

mius, de oude Vriezen onder rekene? De Germaanen * hadden hun land van ongedenkbaare tijden bewoont; en hun bloed door uytlandſche huwelijken nooit beſmet. Zy hadden altijd buiten ſlaverny en in een volkome vryheit geleeft; en moeſten noit onder het juk van een geweldige ſlaverny bukken: ieder was genoegzaam meeſter van zijn doen en laaten; dat vind ik wegens de Indiaanen niet beweezen. Of waren de Indiaanen beter krijgshelden, en door den wapenhandel zoo veel beruchter, dan de Germaanen? Die *Tacitus* geleezen heeft, zal zoodanig eene taal niet voeren; en hy zal ook de andere hoedanigheden van de oude Duytſchers waarſchijnelijk hooger ſchatten dan die van een deel Indiaanen; daar men weinig anders van weet te zeggen, dan dat ze aan den kant van den Ganges woonden, en onder een Koning ſtonden. Nu laat ik ieder oordeelen welke een afkomſte, een Germaniſſche of zoo een Indiaanſche, voor de treffelijkſte te houden zy. En wat de beruchte voorrechten, of zoogenaamde privilegien, der Vriezen, belangt, die ſpreek ik niet tegen; ik verklein ze niet. Ik zeg maar dat de Bulle van *Karel den Grooten*, als zijnde een ver-

* Zie Tacitus de moribus Germ.

dicht-

dichtzel dat zijn eigen ſchennis uytbrengt, tot een flecht bewijs van die voorrechten zoude dienen. Maar die voorrechten, gelijk *Emmius* al ten deele gedaan had, tracht ik door betere bewijsſtukken te beveſtigen.

Ik moet hier noch een woord byvoegen wegens de Aantekeningen, die ik op de klooſters en klooſtertucht, en op verſcheide zaaken van dien aard, heb gemaakt; en daar meenig Leezer waarſchijnelijk weinig nae vragen zal. Maar voor eerſt, in een lang verhaal, daar alleenelijk van Abten, klooſters, en geeſtelijke zaaken, geſproken word; komen geen andere Aantekeningen te pas; en konnen 'er dikwils niet te pas gebragt worden. Ten tweede houde ik my verzekerd dat ſommige liefhebbers, hoe zeer ook tegen den Roomſchkatolijken Godsdienſt ingenomen, met eenige merkwaardige byzonderheden, raakende de klooſters en het kloosterlijk leven wel gedient zullen zijn. Die byzonderheden worden over al niet gevonden; zy dienen om meenige Schrijvers te verſtaan; zy konnen in de gemeene t'ſamenſpraaken te pas koomen. In allen gevalle; wat kan 't iemand ſchaden, dat hy ze weet: en *A Mattæus* zelf, zoo goed Proteſtanſch als hy was, ſchijnt alles, wat hy

hy van de Geeſtelijkheit en de klooſtertucht wiſt, opgezogt te hebben; om het in zijne Aantekeningen te pas te brengen.

Eindelijk heb ik te zeggen dat ik den Leezer in het *Nabericht* een kort begrip van de Vrieſſche Hiſtorie, als tot een nagerecht, voorgedient heb: behalven dat zulks tot beter begrip van deze Oudheden dienen zal; vertrouw ik dat de Leezer, die iets van de Vrieſſche Hiſtorie weeten wil, en geen luſt of tijd heeft om de wijdloopige vertellingen van *Ubbo Emmius*, *Schotanus*, of *P. Winſemius*, uyt te leezen, met zoo een korte Beſchrijvinge wel geriefd zal zijn. Hy zal 'er het pit der Vrieſſche Hiſtorien hebben; en alles dat weetenswaardig is, en by de gemelde Schrijvers ganſche bladzyden of heele bladen beſlaat, in 't kort beſchreeven vinden. Op de vermaarde Staatsverwiſſeling van Vriesland, die onder de Saſſen, de Gelderſchen, en de Borgonjers voorgevallen is, blijf ik wat langer ſtaan: of, om netter te ſpreeken, de Leezer zal 'er dit begrip van hebben. Maar de aanmerkenswaardige gevallen en omſtandigheden van die verwiſſeling verdienen 't wel dubbeld: en indien men mijn verhaal by dat van de gemelde Schrijvers vergelijkt, zal het zoo

veel

veel niet ſcheelen, of 't is hier zoo beknopt als in 't voorgaande. Ik moet 'er dit noch by zeggen dat ik, in 't opſtellen van dit Kort Begrip, mijne oude gewoonte gevolgt heb; dat is, dat ik geen enkeld uytſchrijver ben geweeſt: daar iets op te zeggen viel, daar reden van eenige twijfeling was, daar de Schrijvers over hoop lagen, heb ik 'er mijne bemerkingen dikwils by gevoegt. Indien de Leezer eenig nut uyt mijne beſchrijvinge trekt, en dezelve niet onaangenaam of onbillijk vindt, zal ik my voor mijne moeite rijkelijk beloond achten.

VOORBERICHTEN, RAAKENDE DE OUDHEIT, DEN LUISTER, EN DE GLORIE, DES VRIESCHEN VOLKS,

Voornamentlijk in Kerkelijke zaaken.

DE Vriezen zijn volgens Ubbo Emmius en Alting dikwils onder den naam der Chauken / Franken en Saxen begrepen gewerst. Als de Romeinen het hoog gezag hier hadden / waren zy bekend onder den naam van Frisii: doch laatere Schrijvers hebben hen in een basterdlatyn Frisiones, Phresones, Presii, Frigiones, en ik weet niet hoe noch al meer genoemt: en aan hun land den naam van Fresia gegeven. Deze manier van spreeken / dewelke niet gebruyklijk was by de oude Romeinen / is zoo als ik geloof / gesproten uyt de spraak der Vriezen zelf; want noch ten huidigen dage ziet men dat de genen / die tusschen het Vlie en de Lauwers woonen / een lange of dubbelde E uytspreeken als I: hetwelke de Engelschen / zoo als wy berigt zijn / van hen ontleent hebben / en tot noch toe achterbolgen.

Emm. Frisl. lib. 1. pag. 9 &c. Alting Not. Germ. inf. part. 2 &c.

De Vriezen wijd en zijd uytgestrekt.

NA dat 'er een deel volks uyt Frankenland aan de overzijde van den Rhijn was uytgetogen; waar mede een gedeelte der Batavieren en der Tossanders / zoo als uyt vaste bewijsstukken blijkt / in een verbond getreden waren: en na dat ze dus een Republijk op zich zelven ingestelt hadden; is de Vriesſche naam allengskens toegepast aan alle de volkeren / dewelke aan den Oceaan paalen / van de Schelde af tot de Elve toe. Deze grenspaalen heeft Melis Stoke in de Voorreden van zijne Hollandsche Rijmkronijk zeer duidelijk uitgedrukt.

Zeer achtbaare Schrijvers beweeren dat deeze naam oostwaarts tot over de Eems / de Wezer / de Elve en de Eider; en nu westwaarts tot de Schelde toe gesprongen heeft. En het is de waarheit ook dat 'er noch op huiden Strandvriezen in wezen zijn by de Eider.

In Audoënus, een Schrijver van de seevende eeuwe / vindt men Vriezen by Antwerpen geplaatst: en in een ouden brief by Meyerus word Ostende een stad van Vriesland genoemt.

Vriesland's verdeeling.

De oude en nieuwe verdeeling van Vriesland staat by Ubbo [a] Emmius en by Alting [b] uytgedrukt. Wy zullen dezelve beneden / als we het Bisdom van Leeuwaarden beschrijven / in 't kort vermelden.

Hebben een groot Koninkrijk gehad.

De Vriezen hebben van ouds onder de regeeringe van Hartogen en Koningen gestaan; dewelke by Hameonius, van het zevende zijdje zijner Vriesſche Historie tot het zeven en dertigste toe / opgetelt worden.

[a] Lib. 1. Rer. Frisic. pag.
[b] Not. Germ inf. part. 4. pag. 6.

Dit

Dit Koninkrijk is lange jaaren zeer groot en bloeyend geweest: maar na dat de Vriezen veele en zwaare oorlogen / zoo te water als te land en met verscheide uytkomste / tegen de Fransche Vorsten en Koningen uytgestaan hadden; zijn ze eindelijk door Karel den Grooten in twee veldslagen overwonnen en van de opperregeeringe berooft. En zoo is Vriesland onder de magt der Franschen gebragt; dewelke hen echter zachtjes gehandelt en geregeert hebben. Worden overwonnen.

Bartholomæus Anglicus of de Engelsman heeft hunne zeden / zoo als die in zijnen tijd waren / beschreeven: wiens beschrijving Vorperus Thaborita in het tweede hoofdstuk van zijne Vriessche Kronijk heeft nagevolgt; zoo als by [c] Schotanus nagezien kan worden. Æneas Sylvius, daar hy van Europa handelt / heeft 'er omtrent de eige en zelfste beschrijving van gegeven.

[c] Frisiæ pag. 283.

HEt is een fors volk, en in de wapenhandel wel geoffend; sterk en kloek van lichaam, en van een onverzaagd en onverschrokken gemoed. Het roemt op zijne vryheit; hoewel dat *Philips* Hartog van Borgonje zich zelven Heer van Vriesland noemt. En inderdaad Vriesland is een vry land, en leeft naar zijne eige zeden. Zy begeeren onder geene Uytlanders te staan; en willen d'er ook niet over heerschen. Een Vries zal gaarne de dood voor de vryheit onderstaan. Een Krijgs-overste is by dit volk niet wel gezien. Eenen man van groot aanzien, die zich boven de anderen wil verheffen, konnen zy niet verdraagen. Zy verkiezen jaarlijks nieuwe Overigheden; dewelke Hunne vryheit.

het gemeenebeſt gelijkerhand beſtieren. De ontuchtigheit der vrouwluiden word by hen vry ſtreng gekaſtijdt. Zy zullen niet ligt ongetrouwde Prieſters aanneemen; op dat ze een anders bedde niet en zouden bezoedelen: want zy gelooven dat een menſch zeer bezwaarlijk in onthoudinge kan leeven: en meenen dat zulks de natuur te boven gaat. Al hunne rijkdom beſtaat in vee. Zy hebben een gelijk, moeraſſig, en graazig land, doch zonder geboomte. Zy maaken vuur met turf die zeer zwavelachtig is, en met gedroogde koeſtrond. *Cornelius Tacitus* verhaalt dat 'er onder de regeeringe van *Nero* twee Afgezanten van dit volk te Romen zijn aangekomen, met naame *Verritus* en *Malorix:* dat dezelven in het Schouwburg *Pompejus* gekomen zijnde eenigen als vreemdelingen gekleed onder de Raadsheeren zagen zitten; en dat zy, verſtaan hebbende dat deze eer gegunt wierd aan de gezanten van zulke volkeren, dewelke in dapperheit uytmunteden en door hunne getrouwigheit de vriendſchap der Romeinen verdienden; uytgeroepen hebben dat 'er geene menſchen ter wereld de Duytſchers in dapperheit of getrouwigheit te boven gingen: en dat ze daar op onder de Raadsheeren gingen zitten, om welke *vryborſtigheit Nero* aan hen alle beiden het recht der burgerye geſchonken heeft.

En dit alles, zegt *Vorperus Thaborita* ter gemelde plaatze, blijft by de Vriezen noch ſtand houden tot den dag van huiden toe, eenige weinige zaaken uytgezonderd; dewelke door langheit van tijden eenigzins verandert zijn, of t'eenemaal in onbruyk zijn geraakt. Voor al

prijst hy hen op het stuk van de kuysheit; en hy bevestigt zulks door deze getuigenis van een oud Schrijver: De Vriesche landtaard is wonderlijkerwijze gezet op de kuysheit.

Hy bevestigt het zelve door de menigvuldige kloosters zoo van mans- als van vrouwspersoonen; in dewelke, zegt hy / bynaar ontelbaare menschen van beide de kunnen Gode onder den kloosterlijken Regel zeer zuiver en heiliglijk dienen.

In hunne zeden, zegt [d] *Emmius*, waren zy zeer eenvoudig, rechtvaardig, en op de gerechtigheit gezet. Hun woord was hun brief en zegel, hunne rechterhand was hun eed. De beloften, die met woorden en hand aan hand gedaan, wierden toen beter onderhouden, als tegenwoordig; nu dezelve schriftelijk opgestelt, en met zegel en getuigen bekrachtigt worden.

In 't algemeen gesproken, zegt dezelfde *Emmius* [e] zijn ze van aard eenvoudig, oprecht, kloekmoedig, vaardig tot de wapenen, liefhebbers van de vryheit, en niets meer haatende als de dienstbaarheit. Tot bewijs van het zelve dient dat ze de vryheit, dewelke zy van hunne voorouderen ontvangen hadden, met zulken yver en kloekmoedigheit tegens den nijd en het geweld der nabuurige Vorsten beschermt hebben; dat niemand in den tijd van ses honderd jaaren hen dezelve tegens hunnen wil en dank heeft konnen ontweldigen.

Vorders [f] prijst hy hun verstand; en zegt dat ze zoo een goed, snedig en lustig verstand heb- Van hun verstand.

[d] Fris. lbi. 2. pag. 37.
[e] Fris. lib. 2. pag. 31.
[f] Ibid pag. 33.

ben hebben, als eenig ander volk onder de Duytſchers hebben mag: en indien ze hun werk van de geleerdheit willen maaken; dat ze lichtelijk ten top der geleerdheit opſteigeren; en in de wetenſchap die zy betrachten uytmunten. Hier van, zegt hy, hebben wy een bewijs, om nu de mannen daar de oude Hiſtorie van meldt daar te laaten, in dien Groninger *Weſſelus*, dewelke om zijne veelvoudige en groote geleerdheit het *Licht der Wereld* wierd genoemt; in *Rudolphus Agricola*, *Hector Hoxvirius*; *Gerardus Synellus*, *Gemma Friſius*, de vader en de zoon, *Viglius van Zuichem*, *Joachim Hopperus*, en ontelbaare anderen; **van welke wy op hunne plaatze breeder zullen ſpreeken.**

Door wie tot het geloof bekeerd.

In het Chriſten geloof en in de Chriſtelijke zeden zijn ze onderwezen door Wilfridus, Willebrordus, Zuidbertus, **en meer anderen; dewelke in het eerſte deel van** Batavia Sacra **opgetelt worden.**

Dat ook de eerſte Biſſchoppen en kerk-harders der Vriezen, zoo ſpreekt *Emmius* al vorder, meeſt altemaal uyt Vrieſſchen bloede geſproten waren, word byniemand in twijfel getrokken. Onder allen is *Fredericus* in het dorp Sexberun niet verre van Franeker geboren.

Hun yver tot den Godsdienſt.

Zy hebben, zegt hy, een wonderen yver voor den Godsdienſt, en zijn 'er zeer mildaadig voor. Hier van zijn die ongelooffelijke rijkdommen der kloosteren, en die groote inkomſten der Paſtoryen, gekomen; dewelke zy tot gebruyk der kerkelijke [g] dienſten vrywillig zijn gegeven hebben.

Volgens Schotanus [h] **zijn 'er 7 Abdyen en 90 kloosters geweeſt.**

g Emmius lib. 2. pag. 37.

h 15 Boek.

In

In een handschrift / 't welke ik onder my heb / staat aangetekent dat 'er in Vriesland drie Abdyen van S. Benedictus order waren; Drie Abdyen en 5 Priorpen van S. Bernardus order. Groot getal en inkomsten der Abdyen.

Drie Abdyen / twee Prioostdyen van Klooster-broeders en twee van Klooster-zusters / en drie Priorpen; altemaal van S. Norbertus order.

De Reguliere Kanonnikken hadden 'er eene Abdy; eene Prioostdy; en vier Priorpen.

De Reguliere Kanonnikessen drie Priorpen.

De Kruys-broeders hadden in Vriesland twee kloosters.

Daar waren twee Kommandeurschappen van de Duytsche order.

Een gasthuys der Ridderen van Malta /

De Predikheeren hadden 'er twee kloosters.

De Minnebroeders insgelijks twee.

De Karmelijten twee.

De Augustijner-Monnikken een.

De Graauwe zusters acht: dewelke wy ieder op zijne plaats zullen opgeeven.

Voor al hielden zy zich standvastig aan de oude kerkgewoonten. Vorperus teekent in zijne Vriesse Kronijk aan / dat by de Vriezen in 't jaar 1180 noch stand hield de oude gewoonte der eerste kerke; van de kinderen / die in de Vasten geboren waren / buiten doodsnood tot Paassehen toe te bewaaren / om gedoopt te worden. Oude manier van te doopen.

Aldus heeft Winsemius in zijne Kronijk ook aangemerkt [h], dat / als Lindanus door den Utrechtschen Bisschop Georgius van Egmond door Vikarig naar Vriesland gezonden wierd /

[h] 1 Boek.

de Vriezen wel duidelijk bedongen hebben dat hunne gerechtigheden geheel en ongeschonde zouden bewaart worden: waar van wy beneden wijdluftiger zullen te spreken hebben.

Ook hebben de Vriezen dapper gestreeden om het Christen geloof te verweeren en uyt te breiden: en hebben ten dien einde zwaare oorlogen ondernomen.

Eerstelijk hebben zy Karel den Grooten tegen de Saxen / als dezelve tegen den Keizer en het Keizerrijk opstonden / met hunne wapenen heldhaftig geholpen: 't welke zy ook gedaan hebben wanneer dezelve Keizer in het jaar 800 naar Italien trok om den Paus Leo te beschermen. Want op dezen togt, zegt *Emmius*, die de heerlijkste van alle zijne togten is geweest (en daar hy op Kersdag door de ganssche burgery van Romen voor Keizer en *Augustus* is uytgeroepen; en na dat hy het verschil tusschen den Paus en het volk had bygelegt door den zelven Paus gekroont en met den koninklijken mantel is omhangen; en daar zijn zoon *Pippijn* door de Romeinen voor Koning van Italien uytgeroepen is) op dezen togt, zeg ik, heeft hy een kloek regiment van Vriezen by zich gehad. Welk regiment op dien tijd in Italie is gelaten tot hulpe van *Pippijn*, dewelke in een zwaaren oorlog tegens *Grimoâldus* Hartog van Benevento was ingewikkelt. Het heeft aldaar, door een menigte van kloeke heldendaaden, een grooten naam voor zich zelven en voor de Vriezen behaalt: en heeft aan het Italiaansche volk ook getoont hoe dapper dat de Vriezen waren.

Tot bewijs hier van dient een oude Brief / op marmer geschreeven; dewelke Raphaël Vola-

Volaterranus / een uytlandsch Schrijver / getuigt dat noch by zijnen tijd gezien is in S. Michiels Kerk by het Vatikaan.

Deze Brief / dewelke by Hamconius ; [i] op het einde van zijne Vriesſche Hiſtorie / en by Schotanus, aan het 8 Kapittel van zijne Beſchrijvinge van Vriesland / te leezen ſtaat ; was van den volgenden inhoud :

[i] Pag. 31.

IN den naam des Heere: ten tijde van Paus *Leo IV*, als *Karel de Groote* het Keizerrijk regeerde; wanneer de kerk van S. *Pieter* door de Sarazijnen ingenomen, en het hooſd der geheele wereld ontſtelt was ; is de geheele wereld ook ontſtelt geweeſt : en ganſch Vrankrijk is met den Koning *Karel* koomen aangeloopen om haar te beſchermen. Zoo is het dan geſchiedt dat ſommigen, terwijle dat ze de oorlogen des Heere tegen de vyanden des Heere voerden, geſneuvelt en in de onderaardſche kuil by *Neroos* Paleis begraven zijn. Op den zelfden tijd hebben de Paus *Leo*, en de Koning *Karel*, ter gedagteniſſe van den Aartsengel *Michiel*, een kerk over hen doen bouwen. Dit aldus verrigt zijnde is de Koning naar *Apulie* gereiſt; en heeft dat landſchap onder de gehoorzaamheit van S. *Pieter* en van *Romen* gebragt. Op den zelfden tijd als het leger weder naar Vrankrijk vertrok, waren er onder hen drie Vriesſche Ridders; *Ilderardus* van *Groningen*, *Lemot* van *Staveren*, en *Hiaro* met een dienareſſe des Heere, *Celdui* genaamd, van *Slingen*. Deze hebben het lichchaam van den H. *Magnus* gevonden op een plaats die *Fondi* genoemt word: en hebben een be-

ſluit genomen van hetzelve naar hun Vaderland te brengen en te balſemen. Doch als ze omtrent *Sutri* gekomen waren, is het door de medewerking van de goddelijke Genade geſchiedt dat ze het zelve niet vorder konden brengen: maar tot twee en drie reizen toe verſchrikt en in den ſlaap vermaand zijnde, zijn ze weder naar Romen gekeert, en hebben het heilig lichaam derwaarts gebragt. En daarom heeft hy hen uyt inzigt van hunne godvruchtigheit toegeſtaan een gedeelte van den arm van zijn lichaam af te neemen: dan de andere deelen zijn in het voornoemde hol gebleeven: waar over, gelijk reeds gezegt is, een kerk was gebouwt. Daar op hebben zy beſloten een goede jaarlijkſche inkomſte aan dezelve kerk te vereeren; te weeten drie honderd marken zilvers voor de verloſſinge van de genen die aldaar, of elders waar dat het was, ruſtende waren: met beding dat alle de genen, die uyt hunne landen de gemelde kerk van S. *Michiel* en van S. *Magnus* zouden koomen bezoeken, 't zy dat ze rijk of arm waren, huisveſting zouden hebben in de gaſthuizen, dewelke zy beneffens gemelde kerk getimmert hadden. Dierhalve zy kundig aan allen en ieder een, zoo van ons eigen volk als van de uytlanders, dat indien zy, of wie dat het zijn mag, zich mogten vermeeten dit Dekreet te verbreeken; dat zy, zeg ik, ten zy dat ze het wederom vergoeden, ten eeuwigen dage verdoemt, vermaledijdt, en door de banden van den pauſſelijken vloek met de duivelen in de helle gebonden zullen zijn: dat ze daarenboven in dit tegenwoordig leven ellendig zullen zijn, en overal zullen zwerven: en dat ze

op

op nieuw uyt het boek des eeuwigen levens geſchrapt en uyt het Rijk van Chriſtus geworpen zullen worden. Doch de beveſtigers en begunſtigers van dit Dekreet moeten in tegendeel den zegen van *Chriſtus* ontvangen, en de vreugden van het tegenwoordige en het toekoomende leven genieten.

Het is waar dat Schotanus, als de glorie van het Vrieſſche volk benijdende / dezen Brief verwerpt; en tegen den zelven / als of hy verdicht waar / eenige redenen weet in te brengen. Onder anderen doet hy gelden dat Leo IV ten tijde van Karel den Grooten op S. Pieters ſtoel niet heeft gezeten: en dat men van de Sarazijnen wel leeſt / dat ze Civita-Vechia omtrent dien tijd geplundert / en eenige eylanden onder Italie aangetaſt hebben; maar niet dat 'er iets tegen de ſtad Romen dooz hen ondernomen is.

Dan Emmius, hoewel van dezelfde gezindheit met Schotanus, dewijl hy evenwel een groote zucht dooz de waarheit en dooz de glorie van zijne landsluiden heeft / bekent wel met alle oprechtigheit dat het bovenſtaande dooz Volaterranus getrokken wozd tot de tijden van Karel den Kaalen en Leo IV. Maar hy verklaart dat hy Volaterranus daar in niet kan toevallen; en dat om deze redenen: Gemelde Brief verdigd.

Dat *Karel den Kaale* het Keizerrijk niet heeft bezeten ten tijde van Paus *Leo:* dat hy zelfs naderhand, als hy Keizer geworden was, zich nimmermeer den naam van den *Grooten*, dewelke in den gemelden brief uytgedrukt ſtaat, aangematigt heeft. Dat hy noit, zoo lang als Paus *Leo* geleeft heeft, met een leger in Italie is aan-

aangekomen, noch zich eenigerwijze met de Italiaanſche zaaken heeft gemoeit. Eindelijk dat hy niets met de Vriezen te doen heeft gehad: dewelke door zijnen broeder *Lotharius*, en door deszelfs kinderen, geregeert wierden.

En dan gaat hy aldus voort: Doch indien dit alles toegeſchreeven word aan *Karel den Grooten*, zal het ganſch wel op zijne geſchiedeniſſen paſſen; als men maar *Leo III* wil neemen voor *Leo IV*. En waarlijk in het ſchrijven en leezen van een naam kan 'er ligtelijk in eenen tuttel gemiſt worden.

En, zegt hy al voorder, indien het iemand luſt die jaarboeken van die tijden na te zien; zullen 'er ook geene Sarazijnen ontbreken; dewelke, als *Karel de Groote* ten tijde van Paus *Leo* het Keizerrijk beſtierde, de oevers van Italie verwoeſt zullen hebben, en door de wapenen der Vriezen afgeweert zijn geweeſt.

En door de getuigenis, ook van anderszinden, beweerd.

Even te voren had hy gezegt: Waarlijk, ten zy het geluk dezen Brief bewaart had, zoude ons ook deze glori, zoo wel als meer andere treffelijke daaden van onze voorouders, ontnomen zijn geweeſt door de nijdigheit der Schrijveren; dewelke dezelve verzwegen of aan hun eigen volk toegeſchreven hebben.

Ook heeft Menſo Alting **den voornoemden brief, om de glorie van zijnen landaard te bevestigen; voor waarachtig aangenomen, en heeft zich van den zelven bedient om de oudheit der steden Staveren en Groningen te bewijzen; zoo als in 't gevolg breeder zal blijken.**

Hier door is het geſchiedt dat de Vriezen, hoewel onder Fransch gebied staande, een zekere vryheit, die hen eigen en by de andere

k Notit. Germ. infer. part. 2.

vol-

volkeren onbekend en ongebruikelijk was, om niet de woorden van Emmius te spreeken / genoten hebben.

Deze bryheit / gelijk Hamconius en meer anderen geoordeelt hebben / is gesproten uyt die heerlijke en doorluchtige Bulle of Openbrief / die hen door gemelden Keizer verleent is geweest; of ten minste staat ze in den zelven brief vermeldt. Gemelde Hamconius heeft ons dezen brief aan het einde van zijne Vriesche Historie opgelevert.

Pierius / Winsemius had ons dezen brief eerst opgegeven in de Nederduitsche taal. Als hy naderhand een afschrift van 't origineel / 't welke onder de Stads-brieven te Brussel bewaard wierd / benevens een getuinisse van Karel Bromans, Stads-Sekretaris / dewelke onder aan de Bulle gehegt was / bekomen had; heeft hy den zelven brief in de oorspronkelijke of Latijnsche taal opgelevert. Wy zullen den zelven dan hier in 't Nederduitsch laaten volgen.

/ Chron. Frif. lib. 3.

KAREL door Gods genade Keizer der Romeinen altijd overwinnaar, wenscht allen den genen die nu op de wereld zijn, of die 'er na dezen zullen koomen, de eeuwige zaligheit en vrede. Op dat die dingen, dewelke in den tijd geschieden, ook met den tijd niet te niet mogen gaan; is het de manier dat dezelve met de ondertekeninge van getuigen beschreven, en door het geschrift als door een eeuwige getuigenisse bevestigt werden. Hierom is het ook dat wy, om diergelijke vergeetinge te voorkomen, aan ieder een willen bekent gemaakt heb-

hebben dat als *Leodingarus*, Hartog van Saxen, zijn Hartogdom als een leen van het Keizerrijk bezat; en 'er zich niet aan gelegen liet leggen om zulks te erkennen; nochte de ſchatting die door den Keizer op zijn Hartogdom geleit was, en die door zijne voorzaaten jaarlijks aan onze voorzaaten betaalt wierd, aan ons begeerde te betaalen; ja zich zelven, tot nadeel en bezwaarnis des Keizerrijks, als Koning gedroeg, en zich Koning van Saxen liet noemen; dat wy, zeg ik, willende deze trotsheit, en deze verongelijking aan het Keizerrijk en aan ons meermaalen door hem aangedaan, niet langer verdraagen en ontveinzen; de Ooſt- en Weſtvriezen, dewelke wy, gelijk ons al aangedient was, bevonden hebben dat dappere, flukſe en zeer ſtouthartige Karels zijn, te hulp geroepen hebben: welke Vriezen ook door gemelden Hartog zeer geplaagt wierden, om dat hy hen onder zijn gebied trachte te krijgen. Wien zy nochtans met groote kloekmoedigheit tegen ſtonden, en zich zelven dapper verweerden. Zy zijn dan zeer verheugd geweeſt, dat wy ons gewaardigden hen te hulp te roepen: en zy hebben ons door eenigen van hun volk belooft, en aan ons volkome verzekering gegeven, dat ze gereed zouden zijn om ons te hulp te koomen; ja dat zy om de eer des Keizerrijks en hunne eige eer te verdedigen, hun leven ten beſte wilden geeven. Daar op hebben de gemelde Vriezen, zonder tijd te verzuimen, zich zelven en hun volk toegeruſt om den voornoemden *Leodingarus* te beoorlogen: zy zijn op een beſtemden dag tegen hem en tegen zijn land opgetrokken; en zijn gewapenderhand met een meenigte Vriezen in het Har-

Hartigdom van Saxen gevallen: alwaar zy kloekmoedigliik een ſcherp gevecht met hem en met zijn leger aangegaan, en hem met zijn ganſche leger overwonnen hebben. Zy hebben hem ook met zijne beſte Kapiteinen gevangen gekregen, met touwen gebonden, en dus aan ons overgelevert. En ten hoogſte verheugd zijnde dat ze zoo een zege voor ons bevochten hadden, zijn ze aldus naar hun land gekeert. Vorders, wanneer eenige vreemdelingen te Romen onze beveelen niet begeerden te gehoorzaamen; en zich, tot nadeel van het Keizerrijk en tot onze bezwaarnis, eenige rechten aanmatigden: en wanneer wy daar op de getrouwe onderzaaten des Keizerrijks, om hunne verongelijkingen tegen te gaan, te hulp geroepen hadden, en zulks door de gemelde Vriezen verſtaan was; zijn zy, zonder eens van ons geroepen te zijn, maar uit eige beweeginge en met hun vryen wille, met een groot getal tot onze hulp aangekomen; en zijn met ons leger naar Romen getrokken. Als zy de ſtad Romen begonden te naderen, hebben zy zich van ons leger afgezondert; en zijn op de Romeinen, dewelke tegen ons leger trotzelijk aanquamen, met groote dapperheit aangevallen: en na dat 'er een groot getal van weerskanten geſneuvelt was; hebben zy de overwinning behouden, en de Roomſche Edelluiden, die zy gevangen gekreegen hadden, onder onze magt gebragt.

Daarom is het dat wy, hunne vroomigheit en ſtouthartigheit overwogen hebbende, en acht geevende op de getrouwe dienſten die zy aan het Keizerrijk en aan ons bewezen hebben; hen achtervolgens de gewoonlijke goedheit

heit van onze Koninklijke Majeſteit, met een byzondere gunſt hebben willen beloonen; en dat wy hen, met den raad van onze getrouwen en de toeſtemminge der Rijksvorſten, quijt geſcholden hebben de ſchatting die hen van den Keizer opgelegt was; beſtaande in 30 ponden goud, dewelke zy gewoon waren aan ons en aan onze voorzaaten te betaalen: zoodanig, dat nochte wy nochte onze nazaaten dezelve meer van hen of van hunne erfgenaamen zullen afvorderen, of hen eenige ſchattingen zullen opleggen.

Daarenboven hebben Wy hen door ons koninklijk gezag toegeſtaan dat zy, met alle de kinderen die uyt hen geboren zijn of geboren zullen worden, ten eeuwigen dage vry en tenemaal ontſlagen zullen zijn van alle lijf-eigendom.

Noch ordonneeren wy dat ze zelf Burgemeeſters zullen verkiezen; en dat zoo veele, als zy'er zullen meenen noodig te hebben: welke Burgemeeſters in wereldſche zaaken, over dewelke eenig krakeel onder hen mag rijzen, hunne rechters zullen wezen.

Noch ordonneeren wy dat dezelve Burgemeeſters ieder jaar, volgens de wijze der Romeinen, een bequaam en beſcheiden perſoon zullen verkiezen; aan wiens heerſchappye, regeeringe, en magt, geheel Vriesland onderworpen zal zijn: en aan wien zy, binnen de paalen die den zelven door de Burgemeeſters zullen aangewezen zijn, in en omtrent alle zaaken als aan hunnen Heer zullen moeten gehoorzaamen. Deze perſoon moet genoemt worden worden de *Poteſtaat* van Vriesland.

Noch ordonneeren wy dat, indien iemand

van

van hen ridderlijke goederen heeft en zich in den krijg wil begeeven, dat gemelde *Poteſtaat* hem met zijnen degen zal omgorden; en hem door het geven van een oorbaand, gelijk de manier is, Ridder zal maaken; hem wel ernſtelijk gebiedende dat hy voortaan gewapend moet gaan op de wijze der Franſche Ridderen. Want wy hebben overwogen dat de Vriezen, indien zy zich ten krijg begeeven, volgens de grootheit en de geſtalte hunner lichaamen die hen door Godt en de natuur gegeven is, en mits dat ze op de bovengemelde wijze gewapend zijn, alle de Ridders der ganſche wereld in ſterkte en kloekmoedigheit zullen overtreffen en te boven gaan. Zoo moeten zy dan het wapenſchild hunner Ridderſchap van gemelde Poteſtaat ontvangen: en in dat wapenſchild moet de Keizerlijke Kroon, tot een teken van de vryheit die wy hen verleent hebben, geſchilderd ſtaan.

Noch ordonneeren wy dat de Vriezen, die den krijg willen volgen, tot het bovenſte van hunne ooren, indien zy het willen doen, zullen geſchoren zijn; op dat ze daar door ook zouden konnen toonen dat wy hen de vryheit geſchonken hebben.

En by aldien iemand deze hunne vryheit door een reukeloos beſtaan zouw willen breeken; of de verwaantheit had van dezelve te ſchenden; die zal met alle zijne helpers, volgens het vonnis 't welke wy met de toeſtemminge der Rijksvorſten opgeſtelt hebben, gebannen en uyt het getal der Rijks-vaſallen uytgeſchrapt worden.

En wy ordonneeren door ons Koninklijk gezag dat dezelve, als gebannenen en Rijksvyanden,

den, van ieder een moeten gemijdt worden. En indien iemand dezelven, om tegen de Vriezen te oorlogen, geholpen of bygeſtaan zal hebben; die moet weeten dat hy in de zelfde ſtraffe en in de ongenade des Keizerrijks zal vervallen zijn.

Door het zelfde gezag ordoneeren wy, indien iemand van de zodaanigen door de Vriezen of door iemand anders in hun leven ofte in hunne goederen by eenig geval beſchadigt mogt worden; dat onze nazaaten, of andere wereldſche Rechters, door iemand daar toe verzogt zijnde, hen daar over geen recht zullen doen: dewijl zy in tegendeel, als door het Keizerrijk in den ban gedaan, noch ſtrenger behooren geſtraft te worden. Dit vonnis, 't welke wy als gezegt is door ons bovengemeld gezag geſtreeken hebben, beveelenden gebieden wy dat voor wettig en kragtig gehouden, en ten eeuwigen dage onverbreekelijk nagekomen zal worden: en wy verklaaren door den inhoud dezes dat wy het zelve van onzen Allerheiligſten Paus verkregen hebben. Doch ingevalle de voornoemde Vriezen mogten klaagen dat zy op zoo een wijze door de gemelde quaaddoenders beledigt zijn; dan zal Mijnheer de Paus voornoemd en deszelfs nazaaten, zoo ras als hen deze handveſt van de vryheit der Vriezen vertoont zal zijn, de gemelde quaaddoenders in den ban doen; en hen als bannelingen doen afkundigen. Daarenboven zullen zy hun land, voornamentlijk indien ze wereldlijke waardigheden bezitten, onder het interdict ſtellen: welk banvonnis en interdict geenszins zullen konnen gelicht worden, als door een byzonder bevél van den Paus. En op dat deze onze loffelijke

felijke daad ten eeuwigen dage krachtig en beſtendig mag blijven, nochte door iemand 't zy door ons zelven of door onze nazaaten verbroken of in twijfel getrokken mag worden; en ten einde onze teer beminde Vriezen zodaanige vryheit voor altijd mogen genieten; hebben wy den tegenwoordigen brief deswegen doen beſchrijven, en met onze goude Bulle bekrachtigen.

Gedaan en gegeven in 't *Lateranen*, in het jaar na de Menſchwording des Heeren acht-honderd-en-twee, in de tiende indictie, in het tweede jaar onzer Keizerlijke regeeringe.

Deze kopy van de Bulle, dewelke door zijne Keizerlijke Majeſteit *Karel den Grooten* voor dezen is verleent, heb ik *Karel Bromans*, Sekretaris van de Stads Schatkamer te Bruſſel, getrouwelijk vergeleken met een fraay handſchrift, 't welke voor dezen uyt allerhande oude Hiſtorien getrokken is door den Hooggeleerden en zeer vermaarden *Petrus de Finio*, Licentiaat in de Rechten; dewelke 50 jaaren lang Advokaat in de gemelde ſtad geweeſt zijnde, naderhand Schatmeeſter en Kanonnik der Kollegiale kerke van S. *Gudula* aldaar is geworden. Dit handſchrift word door onze ſtad onder haare Stadspapieren als een [a] geloofwaardig ſchrift bewaart, en als een bewijsſtuk bygebragt. Ik getuige dat deze kopy met het gemelde handſchrift, op het 9de blad, van woord tot woord overeenkoomt. En daarom heb ik dezelve, tot getuigeniſſe van de waarheit, met eigen hande ondertekent.

Te Bruſſel in het Hartogdom van Braband, den 7 Mey in 't jaar 1605.

[a] Authenticum.

Schotanus zegt in zijne Beschrijvinge [b] van de Heerlijkheit van Vriesland dat dit een belachelijke Bul is; en dat ze van de nabuuren / als Krantzius en de Hollandsche Schrijvers / tegengesproken word. Met een gelijke losligheit zegt hy elders dat het een verdichte Bul is; en dat ze gelijk is aan de gifte van Konstantijn, dewelke de Papisten insgelijks verdicht hebben.

Deg niet tegenstaande bekent hy dat dit zeggen door de stemme van veele eeuwen / en door de schildery van Raphaël Volaterranus bevestigt word.

Ant. [c] Matthæus verzekert in de Aantekeningen op het zevende deel van zijne Analecta dat Winsemius, dewelke nochtans de gemelde Bulle in het 3 Boek van zijne Vriesse Kronijk zeer nauwkeurig oplevert / de valsheit van dezelve genoegzaam bewezen heeft.

Maar / het gene met verlof van dien groote Man gezeit zy / Winsemius heeft het daar zoo zeer niet tegens de Bulle zelf / als tegens de uitdrukking van het jaar. En hy wil maar aangemerkt hebben dat 'er in het getal van het jaar 802 een fout of missag begaan moet wezen: geevende deze reden / dat *Karel de Groote* de voornaamste dieniten van de Vriezen, in verscheide oorlogen die hy in Saxen en Italie gevoert heeft, sederd dien tijd ontvangen heeft: waar uyt te gelooven staat dat die Keizer de gemelde voorrechten omtrent het einde van zijne heerschappye, als de beroerten in het Keizerrijk gestilt waren, te weeten omtrent het jaar 810, niet lang voor zijne dood, verleent zal hebben.

Dat deze woorden tegen de Tijdrekening /

[b] p. 8, p. 67. & p. 336. [c] Analect. tom. 7, p. 42.

en

en niet tegen de Bulle zelf/ geſchikt worden zullen alle bezadigde Leezers ligtelijk vatten.

Daarom verklaart Emmius wel duidelijk in het 5 Boek zijner Vrieſſche [d] Hiſtorie/ en elders/ dat de rechten en byzondommen der Vriezen / zoo als die in deze Bulle uytgedrukt ſtaan/ aan hen verleent zijn door Karel den Grooten: ja dat ze hen al bergunt waren door Karels voorzaten/ en voornamentlijk door Karel Martél; dewelke Radbodus overwonnen hebbende/ het rouw en ongeoeffend volk door wetten heeft moeten beſchaven. En deze voorrechten zegt hy dat Karel de Groote zal vermeerdert en beveſtigt hebben.

En in de Voorreden op zijne Vrieſſche Hiſtorie ſpreekt hy den Leezer met deze woorden aan: Het gene ik van *Karels* zonderlinge genegendheit tot onzen landaard, en van onze vryheit door hem beveſtigd, allereerſt geſchreven heb; dat houde ik als noch, gelijk ik toen al gedaan heb, voor een zekere en ongetwijfelde zaak. Ja, hoe dat ik de redenen der genen, dewelke ons gevoelen beſtrijden, met grooter oplettendheit en aandacht overwogen en met onze redenen vergeleken heb; hoe dat ik meer beveſtigt ben in mijn gevoelen.

Alting [e] bekrachtigt de getuigenis van Emmius met de zijne en met die van Aimoinus; en ſpreekt aldus: Karel de Groote, de Koningen uytgeroeit hebbende, en zich met een geringe dienſtbewijzinge hoe klein dat dezelve ook was vergenoegd houdende; heeft door een Open-brief, die noch in wezen is en niet duisterlijk door *Aimoinus* aangewezen word, de vryheit wedergegeven aan de Vriezen; dewelke door zijnen Vader al vry ſtraf gehandelt waren.

[d] Pag. 71. [e] Germ. infer. part. 2, pag. 62.

Kort begrip van die rechten en vrydommen.

Deze rechten der Vriezen en hunne volkome vryheit, zegt *Emmius* f, worden door de volgende wetten vaſtgeſtelt. *Dat het volk ten eeuwigen dage vry zy, en na zijne eige rechten leeve: dat ze altemaal hunne zaaken gebruyken en genieten zoo als 't hen belieft: dat ze alleenlijk aan het Keizerrijk, onder wiens beſcherminge het volk ſtaat, een kleine ſchatting betaalen: dat ze niemand anders onderworpen zullen zijn: dat ze zich van wederzijdſche belediginge onthouden: dat ze het gene hen toebehoort vreedzamiglijk volgens de wetten bezitten en wederom eyſſchen: dat ze tot het beſlechten van hunne krakeelen Rechters zullen hebben, die door een vrye verkiezing van het volk verkoren, en aan den Keizer door eede verbonden zijn; en dewelken volgens de wetten des Vaderlands uitſpraak zullen geeven over de proceſſen. Dat de Prieſters en alle kerkelijke bedieningen heilig zijn: dat de eer der vrouwen en maagden bewaart werde: dat 'er op alle miſdaaden een boete geſtelt werde; dewelke in geld, in vee, of in andere goederen, betaalt zal worden: dat niemand met de dood geſtraft worde als de vadermoorders, verraders, ſtruykroovers, die by nacht brand ſtichten, ſchenders van 's Heere wegen, en bloedſchenders: dat men zich van opgetichte miſdaaden zal zuiveren door g lijfgevecht, of door een gloeyend yzer, of door ziedend water, of door een heiligen eed: dat het een ieder vry zal ſtaan zijne zaak voor den Rechter zelf te bepleiten:* en veele andere dingen meer.

En in 't byzonder om een Poteſtaat van Vriesland te verkiezen.

Daarenboven is den Vriezen vergunt / gelijk uyt den Open-brief duidelijk blijkt / bequaame en beſcheide perſoonen / of een be-

f Ibid. pag. 71.

g Dit was toen zeer gebruykelijk in Duytsland.

gnaa-

quaamen en beſcheiden perſoon / te verkiezen; wien het land / als den rechten Heer / onderdaanig zoude zijn. Deze perſoon zoude den naam hebben van POTESTAAT VAN VRIESLAND, met magt om Ridders te maken; te weeten op deze wijze: dat hy hen / na dat hy hen een oozband gegeven had / een Degen om het lijf zoude hangen; en hen gebieden zoude dat ze vooztaan / even als de Ridders van het Keizerrijk of van 't Koninkrijk van Vzankrijk / gewapend moeſten gaan / enz.

Deze Poteſtaaten van Vziesland ſtaan / volgens hunne ozder opgeteld by Hamconius: en ſommigen van hen ſtaan ook vermeldt by Ubbo Emmius: als

GASSO LUDIGMANNUS. pag. 88
SACO REINALDA. pag. 113
REYNERUS CAMINGA.
HESSELUS MARTENA. pag. 188, 190 244, 481, 429, 433, enz.
JUWO DECAMA. pag 499, 811.

Zoo ziet men dan hoe dat Karel de Groote het geluk en de vryheit der Vziezen begunſtigt heeft.

Ook heeft Paus Leo, gedenkende wat al dienſten dat ze hem gedaan hadden / hun welvaaren dooz het geeven van verſcheide wetten en gerechtigheden willen verzekeren: 't welke zelfs Ubbo Emmius en C. Schotanus, beide Onkatolyke Schzijvers / niet tegen en ſpzeeken. Van hunne geeſtelijke Rechten.

Want dus ſchzijft Emmius in het 7 Boek der Vzieſſche [b] geſchiedeniſſen. Ten zelfden

[b] Pag. 72.

tijde heeft Paus Leo III, met raad en overleg der genen die in de Vriesſche zaaken ervaren waren, een zeker geeſtelijk Recht, in eenige hoofdſtukken begreepen, en op den aard des volks en des Vaderlands paſſende, voor hen opgeſtelt. Dit Recht word door de wandeling Syndrucht genoemt; en onze voorouders hebben het zelve verſcheide eeuwen in kerkelijke zaaken opgevolgt.

Syndrucht genaamd.

Dit Recht ſtaat [i] by Schotanus, in de Beſchrijvinge der Heerlijkheit van Vriesland, in de oude Vriesſche taal te leezen: en beſtaat al verſcheide hoofdſtukken. In een wijdloopiger Beſchrijvinge der Heerlijkheit van Vriesland beſteedt hy verſcheide hoofdſtukken tot uytlegging van het zelfde Recht: en hy wil het niet Syndrucht, gelijk by Emmius ſtaat / maar Syndriucht genoemt hebben. Want Driucht is op zijn oud Vriesch zoo veel te zeggen als Recht.

Volgens Emmius [k] is 'er naderhand by de Vriezen een diergelijke naam in gebruik geraakt: want daar is in Vriesland / en voornamentlijk in de plaatzen aan den Eems gelegen / een zekere kerkelijke waardigheit opgekomen / dewelke den naam had van Dekenſchap; wordende de bekleeders van die waardigheit Dekens genoemt. Deze Dekens waren van grooter aanzien als de andere Prieſters; ja hadden 'er over te zeggen; namen kennis van dingen die de Prijſterlijke order en de kerkelijke zaken aangingen; gaven ook uytſpraak / en beſloegen de overtreeders der kerkelijke wetten in zekere boete. Voor al gaven zy

i Pag. 286 tot 298.
k Over het jaar 1270.

uyt-

uytſpraak in huwelijkſche en in andere diergelijke zaaken: verbeterden de misſlagen dewelke daar omtrent begaan mogten worden; en leiden ook ſtraffen op. Zy ſpanden hunne vierſchaar op zekere en daar toe geſtelde tijden; en hadden tot bijzitters eenige van de geleerdſte en godvruchtigſte Prieſters uyt het land / of uyt het zelfde Oekenſchap.

Dit hun recht, zegt *Emmius*, noemden zy *Schendriucht*; de vierſchaar wierd die *Schendſtoel* genoemt.

De oorſprong van dien naam opgezogt.

Ant. Matthæus verwondert zich in zijne Aanteekeningen [l] op de Kronijk van Menco, waarom dat gemelde Recht by Emmius Schendriucht en de vierſchaar Schendſtoel genoemt word: *Schenden* is verbreeken, zegt hy: is het recht dan uytgewezen en t'ſamen verbroken? Daarom wil hy voor Schend liever gelezen hebben Zehnd: want *Zehnd*, zegt hy, is het zelfde met *Synode*, in 't Latijn *Synodus*; en *Schendriucht* betekent het *Synode-recht*, 't welke in de Synode of openbaare Vergaderinge plagt afgevodert en betaalt te worden.

De yver en dapperheit der Vriezen heeft ook gebleken in hunne togten naar het H. Land.

In het jaar 1222 heeft Paus Honorius III den Kardinaal en Biſſchop van Pozto Conradus, als Afgezant / met een groote en ruyme magt naar Duytsland gezonden; om door zijne vermaaningen / en door de toezegging van aflaaten / de Duytſchers tot de herwinning van Jeruſalem op te wekken. Na dat dezelve zijne zaaken in Zwaben / in Frankenland / in de Elzas / en in de aangrenzende landen afgedaan had; heeft hy een vergadering uytgeſchreven te Keulen.

[l] Analect. tom. 3, pag. 269.

Van daar heeft gemelde Kardinaal/ in 't jaar 1224, naar Vriesland als Kruysgezant afgevaardigt Meester Olivier, Scholasticus te Keulen. Dezelve heeft te Groningen/ en in verscheide andere plaatzen van Vriesland/ de Vriezen door het beloven van groote aflaaten aangemoedigt om het Kruys ter herwinninge van het H. Land aan te neemen: en heeft 'er ook een groote menigte op de lijst van de Kruysbaarders aangetekent. Op zijne vermaaninge/ zegt Emo Abt [m] van Werum, is 'er een groot getal van menschen, zoo mans als vrouwspersoonen, met het Kruys getekent in alle de zeeplaatzen van Vriesland; en zijn 'er ten zelven einde blokken in de Kerken opgerecht.

In het jaar 1268 is Edmundus, Viharis van den Utrechtschen Bisschop / en naderhand Balduinus, Wy-bisschop van den Utrechtschen Bisschop Arnoldus van Hoorn, met het zelfde inzigt en ook met goeden uytslag naar Vriesland gezonden.

De Vriezen hebben zich voor de gemeene zaak der Christenen dapper gequeeten; en hebben by Damiate door hunne manhaftigheit groote eer ingeleit: zoo als blijkt uyt de volgende getuygenisse van Oliverius Scholasticus, dewelke hy hen als ze weder naar huys keerden heeft gegeven.

Hunne dapperheit geprezen door Olivier Scholasticus.

Olivier, bygenaamd de *Scholasticus* van Keulen, gekogte slaaf van het Kruys, wenscht aan zijne beminde vrienden in Christus, de Abten, de Priors, de Prooften, de Dekens, de Plebaanen, en de Burgemeesteren van Vriesland, de vrede te beminnen, de aarde te bevredigen, en naar de haven der eeuwige zaligheit te haaken.

[m] Chron. pag. 23.

De

De Zegepraalder in Iſraël, van wien alle goede gaven en volmaakte giften voortkomen, heeft uw godvruchtig volk, 't welke dus lang volſtandig is gebleven in de moeyelijkheden der pellegrimaadje, op de aarde verheerlijkt; en heeft voor 't zelve een triomfwagen bereid: als hebbende de eeuwige belooning verdient, en ook een tijdelijke glorie verkregen; dewelke zy nooit zullen verliezen, indien ze den weg dien zy ingetreeden zijn blijven bewandelen ten einde toe. Want zy hebben voor Damiate een groote nedrigheit, mildadigheit, gehoorzaamheit en ſtoutmoedigheit laaten blijken; zijnde ſchrikkelijk aan de Sarazijnen en welbemind by de Chriſtenen geweeſt. Overzulks vermaanen wy ul. kerkelijke Prelaaten, en wy bidden ul. in Chriſtus, dat gyl., gelijk gy volgens de ordonantzie der Lateraanſche Kerkvergaderinge gehouden zijt, niet en verzuimt de beledigers der genen, die voor Damiate zijn of voor dezen zijn geweeſt, te beteugelen door de kerkelijke ſtraffe; dewelke door den Patriarch openbaarlijk tegen de zodanigen is gevelt; en die wy ook tegens de beledigers, beroovers, beſteelders van de Pellegrimmen, als ook tegens de opſteekers der aalmiſſen, uytgeſproken hebben. En gyl. Burgemeeſters des Vaderlands, ſtaat uwe Prelaaten in deze zake niet tegen: maar let zorgvuldiglijk op zodanige beledigers, als ze by ul. aangeklaagt zijn. Want de menſchen zijn verpligt de Pellegrimmen te eeren, dewelke door Godt verheerlijkt worden. Geſchreven by Damiate op het feeſt van Kruysverheffinge.

De lof / door gemelden Olivier **aan de Vriezen gegeven / word bevestigt door den volgenden**

En door den Patriarch van Jeruſalem.

den brief / dewelke door den Patriarch van Jeruſalem geſchreven is aan de Abten van Vriesland.

De Patriarch van Jeruſalem, door Gods toelatinge aldus genoemd, wenſcht aan zijne in Chriſtus beminde broederen, de Abten van *Klaarkamp*, van *Maryenhof* en van *Dokkum*, de zaligheit en de liefde in den Heere. De brengers dezes, *Romanus*, *Decianus* en *Magiſter*, en daarenboven alle die van Ooſtergoe, dewelke het kruys aangenomen hebben, en zoo op hunne reis naar Jeruſalem, als naderhand wanneer ze met ons in Egypten zijn aangekomen, groote moeyelijkheden en veele zwarigheden en onkoſten uytgeſtaan hebben; hebben wy van hunnen dienſt ontſlagen en laaten vertrekken; volgens de toelatinge door de Roomſche kerk ten dien einde in de algemeene Kerkvergaderinge verleend. En wy geeven een loffelijke getuigeniſſe aan het Vrieſſche volk; om dat de voorgemelden zich wel gedragen, en in den dienſt van Jeſus Chriſtus vroomelijk en godvruchtiglijk gearbeidt hebben. Daarom vermaanen en bidden wy uwe beſcheidendheit in den Heere dat gy de gemelde Vrieſſche Pellegrimmen, als ze by ul. weder aangekomen zullen zijn, vriendelijk wilt onthaalen: en indien iemand beſtaan mogt hebben hen, geduurende den tijd van hunne pellegrimaadje, in hunne goederen te benadeelen; dat gyl. de zodanigen door kerkelijke ſtraffen en door het gezag der Roomſche kerke dwingt, om hen de ſchade die zy hen aangedaan hebben te vergoeden: maar in tegendeel dat gyl. die Kruysvaarders, dewelke uyt ongehoorzaamheit en tegens de form der Pelle-

Pellegrimmen, zoo als die in de Algemeene Kerkvergaderinge vaſtgeſtelt is, naar huys keeren, wilt beſtraffen en dwingen om ten dienſte van Chriſtus weder herwaart te koomen.

Voorder is de ſtaat en de regeering der Vriezen verſcheiden geweeſt.

Verſcheide regeering oy de Vriezen.

Na de heerſching der Koningen, zegt *Emmius* in het 2 boek zijner Vrieſſche Hiſtorie, hebben zy Land-overſten uyt hun eigen landtaard gehad; dewelke van het volk met vrye ſtemmen verkozen zijnde, nu grooter nu minder magt, en verſcheide bedieningen en naamen gehad hebben. Dezelven hebben ook recht gepleegt, en zoo wel de zaaken die de vrede als die den oorlog aangingen behandelt. Die de aanzienlijkſte onder hen was, en 't oog op alle de deelen van 't gemeenebeſt liet gaan, voerde een tijtel op zich zelven, te weeten van *Poteſtaat*; welken tijtel zy van de Italiaanſche ſteden ontleent hadden. Zoo een Land-overſte wierd wijlen voor een jaar, ſomwijlen voor verſcheide jaaren, en ſomtijds ook voor geheel zijn leven verkozen; alles naar het welgevallen des volks. In een oud Wetboek word gelezen dat de Keizer, wanneer de *Poteſtaten* buyten gebruyk waren geraakt, behalven de gemelde Land-overſten noch gewoon was om het vierde jaar een Graaf naar Vrieſland te zenden; voor wien de grooter geſchillen, indien 'er eenige onder het volk gerezen waren, bepleit wierden.

Ja Vrieſland zelf, te weeten 't welke nu eigentlijk Vrieſland is, zegt *Ant.* [n] *Matth.* is door de Keizers geſchonken aan het Biſdom van Utregt:

n In Notis ad Anonymum de Reb. Ultra. pag. 85.

Leen-

Leeuwaarden, Harlingen, Sneek, Staveren, en meer andere plaatzen, gelijk die Schrijver op veele plaatſen te kennen geeft, waren onder de magt van den Biſſchop. *Hendrik IV* heeft Staveren, 't welk voor dezen een Graafſchap was, met Ooſtergo en Weſtergo, twee groote landſtreeken, aan *Egbert van Saxen* om zijne weederſpannigheit ontnomen, en meer als eens aan het gemelde Biſdom geſchonken. 't Zelve heeft gedaan *Hendrik V*, en wederom *Koenraad III*; en zulks met al deſzelfs recht, profijt en toebehooren; zoo als de woorden by *Heda* luiden [o].

[o] Hiſt. Ultr. pag. 139, 157, 166.

Wy hebben onder de papieren der Domkerke noch een anderen Brief van Hendrik IV gevonden / dewelke in Heda niet en ſtaat: en waar in de Keizer het gebolg der ganſche zaake / en de redenen waarom hy de gemelde landſchappen aan den Sax ontneemt en aan den Biſſchop en de kerk van Utregt overgeeft / wijdloopiger verhaalt: deezen Brief willen wy hier dan laaten volgen.

In den naam der Heilige en onverdeelde Drievuldigheit, *Henricus* door Gods genadige gunſt Keizer der Romeinen. Gelijk de perſoon der Koningen en der Keizeren de allerverhevenſte is onder de menſchen: zoo is het ook de allergevaarlijkſte zaak voor de menſchen, dezelven te willen afzetten of veroordeelen. Hetwelke de heilige Vaders begrijpende, geoordeelt hebben dat de vervolgers van Koningen en Keizeren, als Gods ſchikkinge wederſtaande, met een onherſtelbaare ſtraffe moeſten gekaſtijdt worden; willende dat de grootheit der ſtraffe zoude overeen-

eenkomen met de grootheit der misdaad. En niet alleen weigerden zy hen de vergiffenis in het tegenwoordige leven; maar gaven hen nauwelijks, en niet anders als onder beding van een groot leetwezen, eenige hoop van vergeevinge tegenhet toekomende leven. Egter heeft *Egbertus*, voor hene Markgraaf, zulk een oordeel van gemelde mannen niet gevreeft; wanneer hy de Saſſen, en onze andere vervolgers, met raad en daad heeft geholpen om ons af te zetten en ter dood te brengen; zonder eens te denken dat hy Markgraaf onze Leenman, onze bloedverwant, ja door eede aan ons verbonden was. Doch wy onze bloedverwantſchap indagtig zijnde, en meedogen met zijne jonkheit hebbende, hebben geen wraak tegen hem gepleegt: maar hebben hem, zoo ras als hy berouw toonde, in genade aangenomen, en hem al 't gene hy volgens de wetten verbeurt had genadiglijk wedergegeeven; geloovende dat hy zich niet wederom tegens ons vergrijpen zouw. Maar in deze hoop heeft hy ons bedrogen: want zoo ras als wy van Romen in Saxen aangekomen zijn, hebben wy den voornoemden Markgraaf wederom onzen vyand bevonden; en des te vinniger vyand, hoe dat hy zijne vyandſchap meer bedekte. Want als wy met een heirleger aanquamen, heeft hy zich door vreedzamige woorden valſchelijk als onzen vriend gedragen: maar wanneer ons leger van ons geſcheiden was; en wy ons zelven aldaar, als in een bevredigd landſchap, bleeven ophouden; heeft hy zich aanſtonds door een klaar bewijs onzen vyand getoont: wanneer hy ons, op geen het minſte quaad verdagt en 'er niet tegen gewapend zijnde, om 't leven trachte te brengen.

gen. Als wy zulks vernomen hadden, hebben wy gedaan het gene ons te doen ſtond; en wy zijn met de onzen uyt Saxen naar onze andere rijken getrokken. Wy hebben daar in alle ſpoed een talrijk leger verzamelt: doch eer dat we het naar Saxen wenden, zijn wy Thuringen ingetrokken. Aldaar hebben de Princen van Saxen, van Thuringen, en van onze andere rijken, dewelke te * Wehemar vergadert waren, alle de goederen van den gemelden *Egbertus*, voor dezen Markgraaf, aan ons toegewezen: zeggende dat een verwoeſter van het Rijk, en een vervolger van zijnen Heer die het Rijk beheerſcht, naar den eiſch der reden behoort van 's Rijks goederen berooft en uyt de paalen des Rijks verdreven te worden. Waar op wy, hunne regtmatige uytſpraak beveſtigende, des zelfs goederen onder onze magt genomen hebben. Van deze goederen hebben wy zeker Graafſchap in Vrieſland gelegen, met naame Ooſtergouwe en Weſtergouwe, overgelevert aan S. *Martinus*, en aan de kerk die ter zijner eere te Utrecht is ingewijdt: en hebben deze overlevering ook beveſtigt en met ons zegel bekrachtigt; ter liefde van den Heere *Jeſus* en van zijnen lieven belijder *Martinus*; en op het verzoek en ten dienſte van onzen zeer lieven en getrouwen *Conradus*, Biſſchop der gemelde kerke. Waar op dezelfde *Egbertus*, voorhene Markgraaf, over het verlies van zoo groot een Graafſchap bedroefd en tot inkeer gekomen, ons door onze Princen doen voordragen en krachtiglijk doen bidden heeft dat wy hem doch het voornoemde Graafſchap zouden wederom geeven; met deze toezegginge

* Dat is, Weimar.

dat

dat wy hem nimmermeer trouweloos zouden bevinden; dat wy door zijn toedoen de Princen des Rijks, dewelke van ons afgezondert waren, weder by een zouden krijgen. Zoo hebben wy dan, hoopende dat alles waarachtig zoude zijn, het voornoemde Graafſchap, 't welke wy aan S. *Martinus* vereert hadden, tegen dank van den Biſſchop CONRADUS aan den gemelden *Egbertus* wederom gegeeven. Wy hebben hem dan laſt gegeeven om in Saxen en Thuringen op alles voor ons te paſſen: op dat wy, 't zy dat we in die landen quamen of daar uyt trokken, in alles goede voorſpoed zouden hebben. Doch wy waren zoo ras uyt Saxen niet getrokken, of hy is aanſtonds wederom tot zijne oude trouweloosheit gekeert: en heeft ons over al den voet dwers gezet. Wy zijn dan wederom naar Saxen gekeert: alwaar de Princen vergadert zijnde den gemelden *Egbertus*, dewelke nochte op het betrouwen van zijne gerechtigheit nochte op hoope van onze barmhertigheit zich wilde komen zuiveren, veroordeelt hebben. Want *Sigefridus*, de zoon van wijle Hartog *Otto*, heeft geoordeelt dat *Egbertus* als een openbaare vyand des Rijks, en als een vervolger van zijnen Heer en Keizer, moeſt vervolgt worden. De Markgraaf *Hendrik*, en zijne medegenooten, hebben gevonniſt dat *Egbertus* van zijn Markgraafſchapen van zijne andere goederen berooft moeſt worden: en hebben dezelve goederen aan hem ontnomen en ons toegewezen: dewelke wy aan *Martinus* te Utrecht wedergegeven, en hetzelve aan *Conradus* Biſſchop van Utrecht, en aan deszelfs nazaaten de volgende Biſſchoppen van Utrecht, voor eeuwig en altijd ter hande geſtelt hebben:

zoodanig dat niemand van onze nazaaten, hy zy Keizer of Koning, ja zelf niet ons eigen perſoon, indien wy het al begeerden te doen, de magt zal hebben van het gemelde Graafſchap ooit aan de kerke van Utrecht te ontneemen. Tot oorkonde van hetzelve hebben wy dezen brief doen opſtellen: denwelken wy, gelijk beneden te zien is, met onze eige hand bekragtigt en 'er ons eigen zegel op gedrukt hebben; om hem aldus aan alle de volgende eeuwen tot een bewijsſtuk na te laten. Zegel van Mijnheer *Henricus III.* Roomſch Keizer. Ik HERMANNUS Kantzelier heb den brief in de plaatze van den Onder-kantzelier nagezien. Gegeven op den eerſten February, in 't jaar M. LXXXIX. in de twaalfde *Indictie*, in het XXXV. jaar der huldiginge van Mijnheer *Henricus* . . . Gedaan te Regensburg, in Gods naam: dat het gelukkiglijk uytvalle. Amen.

Niet lang na dien droevigen ſlag en den ondergang van de vermaarde koopſtad Staveren, (zegt *Hamconius* in de voorreden van zijn Vriesland) is Vriesland ook, ten deele door de binnelandſche partyſchappen en krakeelen, ten deele door de oorlogen die het van vreemde Vorſten te lijden had, allengskens in kragten zoo te water als te land verminderd. En voor eerſt, weſtwaarts hebben de Graven van Holland die ganſche landſtreek van Vriesland, dewelke t'hans Noord-holland genoemt word, onder hun geweld gebragt; na dat ze de koopſtad Vronen * in 't jaar 1303 met verraad ingenomen en verdelgt hadden. Zuydwaarts heb-

* Over Vronen kan Batavia Sacra nagezien worden.

ben

ben de Biſſchoppen van Utrecht, behalven Drent, Vollenhove en eenige andere plaatzen die zy te voren al bemagtigt hadden; ook het Graafſchap van de Kuinder, in het jaar 1303, bemagtigt. Endelijk is dat gedeelte van Vriesland, 't welke ooſtwaart tuſſchen de Eems en de Wezer gelegen was, na dat Vriesland byna alle zijne landſchappen aan deze en gene zijde van de Elve verloren had, en langen tijd door inlandſche en buitenlandſche vyanden geweldig geſlingert en geſcheurt was geweeſt; in 't jaar 1464. door den Keizer *Frederik III*, onder den tytel van een Graafſchap des Keizerrijks, te leen gegeven aan *Ulrick* Heer van Zirxzena, een doorluchtig en dapper Karel. Hier door is dat gedeelte eenigzins van Vriesland afgeſcheurt en afgezondert: zoo dat 'er van zeven deelen of landſchappen van Vriesland (die by hen Zélanden genoemt wierden) naauwelijks vier, tuſſchen de Eems en het Vlie gelegen, geheel en ongeſchonden onder de oude en vrye Adel-regeeringe der Republijk zijn gebleven: ja als deze zelf naderhand onder malkander verdeelt waren, en de een den anderen beoorlogde, en als ze door geen Keizerlijke brieven of Gezantſchappen te bewegen waren om de vyandſchappen by te leggen; en *een Poteſtaat* uyt hun eigen volk volgens de Bulle van *Karel de Grooten* te verkiezen, dewelke bequaam waar om het gemeenebeſt te bevredigen en te beſtieren; heeft *Maximiliaan I.* in 't jaar 1498. uyt den naam van het Keizerrijk een vaſten Landvoogd, met den tytel van *Poteſtaat* gelijk de Bulle luidt, over hen aangeſtelt; te weten *Aalbregt* Hartog van Saxen. Dan dezelve heeft de volle bezitting van zijne magt en heerſchappy, voorna-

mentlijk door het tegenſtreeven van de Groningers, in die geweſten niet konnen bekoomen. Zoo is het ook gegaan met zijnen zoon en nazaat *Georgius*; dewijl verſcheiden Edelluiden en ſteden, op hoop van hunne vryheit te handhavenen, tot *Karel* Hartog van Gelderland overgingen. Waarom hy, zijne krachten en zijn geluk mistrouwende, al zijn recht met de toeſtemminge der Staaten en onder eenige voorwaarden op Keizer *Karel V.* Vorſt van Borgonje en van deze Nederlanden, uwe Doorluchtigheits Grootvader, heeft overgedragen. Waar op hy aanſtonds gehuldigt zijnde, en zijne magt en recht gebruykende, den Hartog van Gelderland allengskens door zijne Krijgsoverſten uyt alle die plaatſen verdreven heeft, en die ganſche landſtreek tuſſchen de Eems en het Vlie, tot groote blydſchap en nut der landzaaten, met de andere Provincien van Nederland heeft vereenigt.

De Geeſtelijkheit had veel voorrechts en een groot gezag in Vriesland.

De Geeſtelijkheit had dooz dezen / volgens Emmius, **veel doozrechts en een gzoot gezag dooz ganſch Dziesland:** Indien 'er een merkelyke twiſt was ontſtaan, zegt hy *p*, wierd de naaſte Biſſchop, met eenige van de geleerdſten der Geeſtelykheit, door den genen die het vonnis gewezen had, of door deszelfs nazaat, daar by ontboden.

En niet alleen hadden de Abten doorgaans de eerſte plaats op de landdagen: maar ook wierden de Prieſters, zoo die van de ſteden als van het platte land, dikwils ontboden om over de zwaarwigtigſte zaken der Republyk te helpen raad pleegen: zy leverden hun oordeel in

p De Friſ. Republ. pag. 19. en Rer. Friſ. Hiſt. lib. 11, pag. 35.

bc-

beneffens de andere Staaten: zy gaven ook hunne ſtemmen, zoo wel als hunne buuren, in het aanſtellen der Majeſtraten. Somwylen hadden zy ook den voortogt in zoodanige zaken, en gingen voor de anderen: want zy hadden den naam dat ze de anderen in vroomigheit en wysheit te boven gingen. Ook was de manier van dezelven (de Overſten der Geeſtelykheit) te verkiezen, niet weinig onderſcheiden van de verkiezinge, zoo als die elders geſchiede. Want als 'er geen recht van q voorſtelling, gelyk dat genoemt word, en 't welke volgens zeker verdrag aan ſommige Familien toebehoort, in de weeg en was (en dit recht, als de vryheit te na komende, was weinig in gebruik onder dat vrye volk) dan wierden dezelven van de Paſtooren, dewelke altemaal, de geringſten niet uytgeſloten, even veel te zeggen hadden, door meerderheit van ſtemmen verkozen. Verkozen zynde, en 's Biſſchop beveſtiging ontvangen hebbende, wierden zy door dezelve Paſtooren ook in het bezit geſtelt. Waar door het geſchiede dat niet eenige domme en onbequame perſoonen, die de gunſt van den Biſſchop of van een deel groote Heeren hadden, doch van verſtand en van geleerdheit onvoorzien waren; maar de deugdzaamſten en de geleerdſten tot de kerkelyke ampten verheven wierden. Het zelfde had ook plaats omtrent de verkiezing der Abten, tot groot voordeel der Republyk. En dus was het met de zaken van dit landſchap gelegen, zoo lang als het volk in het bezit van zyne vryheit is gebleven.

q Jus Patronatus.

Dese vryheit onder de Saſſen en Borgonjers gekort.

Doch onder de Vorſten / ik wil zeggen onder de heerſchappye der Saxen en Borgonjers / is de vryheit / ook omtrent kerkelijke zaken / niet weinig gefnuikt. Ook hebben de Saxiſſche Vorſten de vryheit der Staaten in het verkiezen der kerkelijke Bedienaren eenigerwijze verkort. Want terwyle dat het andere, zegt *r Emmius*, op den ouden voet en naar het voorgaande recht gelaten wierd, is het den Vorſt toegeſtaan dat hy zes Abdyen, dewelke alleerſt na den eerſten January zouden open vallen, mogt vergeven aan die 't hem beliefde; te weten twee in Ooſtergo, twee in Weſtergo, en twee by de Sevenwolders. Doch daar is op nieuw bedongen dat niemant buiten de palen van zyn Vaderland te recht zoude gedaagt worden.

Egter is de vryheit van niet buitens lands gedaagt te mogen worden beveſtigt.

Na de regeering der Saſſen / gelijk wy reeds gezegt hebben / is die van Karel V gevolgt; dewelke Vorſt van Borgonje en van de Nederlanden / en daar by Koning van Spanje zijnde / naderhand ook Keizer is gewoorden.

Hy en zijn zoon Philips hebben voornamentlijk daar op gedoelt / dat de oude Godsdienſt zuiver en ongeſchonden zoude blijven in de Nederlanden; zoo als uyt het volgende breeder zal blijken.

r Ibid pag. 20.

AANTEKENINGEN.

1. Op pag. 1. *De Vriezen zijn volgens* enz. De Kauchen, op zijn Latijnſch *Cauchi*, *Cauci*, of *Chauci*, genaamd, en in de groote en kleine Kauchen verdeeld, *a* hebben van ouds de ganſche Zeekuſt

a Zie Plinius, Tacitus, Ptolomeus, enz.

tuſ-

tuſſchen de Eems en de Elve beſlagen. Dit zijn die Kauchen; welkers armoede, ongelegendheden, en ellenden, op zoo een aardige wijze van *Plinius* beſchreven worden: aan welke beſchrijvinge hy zijne ganſche welſprekendheid ſchijnt gehangen te hebben. Hy *b* zegt dat hy de volkeren der Kauchen gezien heeft, die de groote en kleine (Kauchen) genoemt worden. En hy vertelt vorders dat de Oceaan tweemaal tuſſchen dag en nacht, by poozen, het land wijd en zijd overſtroomt; zoodanig dat het twijffelachtig is, en te betwiſten zoude ſtaan, of het land of water genoemt moet worden. „ Dat arme volk, „ zegt hy, woont daar op heuvelen (duinen) of op „ werven, die zoo hoog met de handen gemaakt „ zijn, dat 'er de hoogſte vloed niet by kan komen. „ Als 'er dan hutten op die hoogten ſtaan; zouw „ men zeggen dat die menſchen op de zee dobberen, „ wanneer de wateren alles rondom overdekken: „ maar wanneer die wateren weder afwijken; dan „ zouw men zeggen dat ze ſchipbreuk geleden hebben: en zy gaan omtrent hunne hutten op de jacht „ van de viſſchen, die met het aftrekkende water „ ook te rugge keeren. Zy hebben geen gelegendheit om vee te houden of zich met melk te voeden, gelijk hunne nabuuren doen. Zelfs hebben „ zy de gelegendheit niet om met wilde dieren te „ vechten (uit jagen te gaan) dewijl het land daar „ om ſtreeks ontbloot is van allerhande heeſters. „ Zy vlechten touwen van wier en biezen; om die, „ als netten, voor de viſſchen te ſpannen. Zy krijgen 't ſlijk met de handen, dat zy niet zoo zeer in de „ zonne, als in den wind, laten droogen: en met die „ aarde braaden zy hunne koſt, en hunne verkleumde lichamen, (dat is koken zy de koſt, en warmen zy hunne lichamen.) Zy hebben geen anderen drank als regenwater; dat zy aan den ingang „ van hun huis, in kuilen, bewaaren. En deze volkeren, indien ze tegenwoordig van de Romeinen „ t'ondergebragt wierden, zouden zeggen dat ze „ dienſtbaar geworden zijn. Zoo gaat het inderdaad. „ De fortuin ſpaart 'er velen, tot hunne eige ſtraffe. „ Hy wil zeggen dat zy over 't verlies van hun-

b Lib. 16, cap. 1.

ne vryheit zoude klaagen: daar zy veel welvarender zouden zijn, en van dat arme en ellendige leven verloſt zouden worden, indien ze onder 't gebied der Romeinen ſtonden.

Of *Plinius*, om zijn verhaal zoo wat op te cieren en bevalliger te maken, niet wat op zijn Redenaars geſproken heeft, en of hy juiſt in alles naar de letter verſtaan moet worden, daar zouw ik eenigzins aan twijffelen. Althans de ſtijl gelijk hier beter ſnaar een Redenaars als naar een Hiſtoriſchrijvers ſtijl. Daarenboven, zoo als 'er *Tacitus* van ſchrijft, moet 'er geen gebrek zijn geweeſt aan voeder. *De Kauchen*, zegt hy, *is het edelſte volk* (of *een zeer edel volk*) onder de Duytſchers: *'t welk zijne grootheit liefſt wil ſtaande houden door de gerechtigheit. Zy zijn zonder begeerlijkheit en envelmoed; en leeven geruſt en afgezonderd; zonder ooit reden tot oorlog te geven: en zonder ooit te rooven of te ſtroopen. En dit is een krachtig blijk van hunne kracht en vermogen; dat ze 't oppergebied nooit door beledigingen behoeven te verkrijgen. Echter hebben zy de wapenen altijd by der hand; en zouden haaſt een leger gereed hebben, als de nood het vereiſſchen zouw. Zy hebben een groote meenigte van manſchap en van paarden*, enz.

Dat het ganſche land vol volk was, blijkt ook uyt de getuigeniſſe van *Tacitus:* zy beſloegen, gelijk gezeit is, de zeekant tuſſchen de Eems en de Elve: 't welk niet te zeggen is dat ze niet als het ſtrand bewoonden; maar dat ze naaſt aan de zeekant gezeten waren. Zy paalden tegen de *Agrivaren*, *Chamaven*, *Dulgebynen*, *Chaſſuaren*, en andere Duytſche volkeren van minder vermaardheit, tot daar ze met een ſchuinze ſtreek tot de Katten toe ſprongen. En deze overgroote landſtreek, (*immenſum ſpatium*) zegt hy dat de Chauken niet alleen beſloegen, maar ook vervulden. Zoo was 't er dan vol menſchen en paarden. Daar zoo vele paarden te eeten hadden; of daar niets te eeten was voor ſchapen en koeyen; en of al het land, ik zeg al het land, daar tweemaal tuſſchen dag en nacht kan blank geſtaan hebben; daar wil ik nu geen onderzoek over doen.

Het geen de Schrijver zeit dat de Vriezen dikwils

c Germ. cap. 35.

onder

onder den naam der Chauken, Franken, en Saſſen, begreepen zijn geweeſt, heeft zijne uytlegging van noode. De Vriezen, de Chauken, de Saſſen, en miſſchien ook de Franken, hadden eerſt hun byzonder land, en eigen naam: en zijn langen tijd onderſcheiden gebleven. Waar dat de Chauken en Vriezen een vaſte woonplaats hadden, en hoe verre dat hun Vaderland ſprong, hebben wy uyt de getuigeniſſe van *Plinius*, *Ptolomæus*, *Tacitus*, en meer andere Schrijvers. De oude en eerſte woonplaats der Saſſen is juiſt zoo zeker niet: wordende van ſommige effen over de Elve, van anderen elders geplaatſt. Maar niemand heeft de eerſte Saſſen onder de Chauken gerekent. Wat de Franken belangt, *B.* [d] *Rhenanus* meent dat ze aan de Noordzee, niet verre van de Chauken en Saſſen, gezeten zijn geweeſt. Dat ze ergens een byzondere plaats gehad hebben, en een volk op zig zelven zijn geweeſt, ſchijnt te blijken uyt deze woorden van een [e] Redenaar, die den lof van *Konſtantyn den Grooten* in een openbare redenvoeringe opgehaalt heeft. *Wat behoef ik hier nu op te halen*, zegt hy, *dat de binnenſte volkeren van 't Frankenland* (Franciæ) *niet alleen uyt de woonſteden, die de Romeinen wel eer overweldigt hadden, maar ook uyt hunne oorſpronkelijke woonplaatſen, en uyt de afgelegenſte zeekuſten van 't Barbaarſche land* (door Konſtantijn) *verplaatſt zijn geweeſt.* Anderen [f] meenen evenwel dat de Franken geen byzonder volk is geweeſt: maar dat verſcheide volkeren, tot het handhaven van hunne vryheid ſamengeſpannen, den naam van Franken, dat is van vrye volkeren, aangenomen hebben. Onder die ſamengeſpanne volkeren worden de Vriezen door den Heer *Alting* ook gerekent: en dus zouw het zijne waarheit hebben dat de Vriezen, althans op een zekeren tijd, begreepen zijn geweeſt onder den naam der Franken.

Dat ze ook onder den naam der Saſſen, of Nederſaſſen, begreepen zijn geweeſt; om andere bewijzen daar te laten, ſchijnt te blijken uyt het zeggen van *Melis Stoke:*

[d] Rerum Germ. lib. 2. de Franeiſ.
[e] Panegyricus dictus Conſtantino M.
[f] Zie Menſo Alting, part. 1.

Ouden Boeken hoer ic gewagen,
Dat al 't Lant beneden Nyemagen,
Wilen Neder-Zaſſen hiet,
Alſoo als die ſtroem verſchiet
Van der Maſen ende van den Rine,
Die Schelt was dat Weſt-ende ſine,
Alſo als ſi valt in die Zee
Oeſt ſtrekkende min no mee,
Dan toter Lauece of ter Elve.

Wat de Chauken belangt; daar zal men geen bewijs van vinden dat de Vriezen, om eigentlijk te ſpreken, begreepen zijn geweeſt onder den naam van Chauken. Zoo lang als de Chauken bekent zijn geweeſt, of by de *g* Hiſtori-ſchrijvers vermeldt worden, worden zy vermeldt als een byzonder volk, en van de Vriezen onderſcheiden. Maar na de tijden van *Didius Julianus*, die hen uyt de *h* Belgiſſche Provincie geweert heeft, vindt men geen gewag van de Chauken. En daarom giſt de Heer *Alting* dat ze toen ten deele met de Franken, ten deele met de Saſſen of Vriezen, in een gemeenſchap getreden zijn, en den naam van hunne bondgenooten aangenomen hebben. En dus, om eigentlijk te ſpreeken, zijn de Vriezen niet begrepen geweeſt onder den naam der Chauken: maar de Chauken zouden onder den naam der Vriezen en der Franken begreepen zijn geweeſt, en geſcholen hebben.

Ubbo i Emmius, ziende dat de Chauken van *Tacitus* zoo geprezen worden, ſtelt een twijfeling of vrage voor, of de Chauken en Vriezen eigentlijk onderſcheide volkeren zijn geweeſt, dan of ze van een en de zelfde afkomſte zijn; een en de zelfde taal geſproken hebben; en de zelfde zeden hadden. Uyt die vrage volgen dan noch andere vragen; te weten, indien het een volk is geweeſt, waarom dat ze den zelfden naam niet gedragen hebben? Indien het onderſcheide volkeren waren; wanneer, en by wat ge-

g Zie Tacitus op verſcheide plaatſen: Sueton. in Claudio; Dion lib. 9.

h Spartianus in Didio Julian. cap. 1.

i De Reb. Friſ. pag. 6, 10.

legend-

legendheit, dat de Chauken eindelijk den naam en de zeden der Vriezen aangenomen hebben? Hy zouw het geerne daar henen draayen, dat het een en 't zelfde volk is geweeſt; zoodanig te weten, dat ze van de zelfde afkomſte waren, en de zelfde taal gebruikten. Hy houdt zich verzekert dat men zijne giſſing uyt geen eenen Hiſtori-ſchrijver wederleggen zal: en hy antwoordt op verſcheide zwarigheden, die daar ſchijnen tegen te ſtrijden. Dan doet hy het als een byzondere eer voor de Vriezen gelden, dat ze uyt zulke Voorouders geſproten zijn. Maar uyt eene en de zelfde ſtamme afkomſtig te zijn, en de zelfde taal te ſpreken, hadden zy dat niet gemeen met de Franken, Saſſen, Zwaben, en meer andere Duitſche volkeren? Ik meen ja: en ik heb *Menſo Alting* zelf op mijne zijde; die duidelijk *k* getuigt dat alle de Over-rhijnſche volkeren eene de zelfde afkomſte hadden.

2. (Op pag. 1. op de woorden, *Friſiones*, *Phreſones*, *Phreſii*.)

Over de naamrede van de Vriezen valt zoo wel te twiſten', als over die van andere volkeren. De meeſte *l* geleerden beweeren dat de naam *Vriezen* afkomſtig is van vry, om te beteekenen dat de Vriezen groote liefhebbers en voorſtanders van de vryheid zijn geweeſt. En deze naamrede is zekerlijk waarſchijnelijk; dewijl die lof de Vriezen waarlijk toekomt: die ook, zoo lang als men heugen mag, de Vrye Vriezen zijn genaamd.

Daar zijn 'er, die den naam van Vriezen liever willen afgeleid hebben van *Fris*, dat is verſch: om dat de Vriezen veele verſche of nieuwe landen hebben; die door 't opwerpen van de zee met een diepe en vruchtbare kley zijn opgevuld. En 't is de waarheit, zegt *Menſo Alting*, dat de Vriezen noch tegenwoordig onderſcheid maken tuſſchen *olde landen* en *Frieſſe landen*. De olde landen, gelijk de naam te kennen geeft, zijn oude en van alle kley ontbloote landen. Frieſſe landen zijn nieuwe en kleyige landeryen. De Heer *Alting* houdt deze naamrede voor zoo onbillijk niet; en zy ſchijnt eenigzins geholpen te worden door de ſpelling van *Ptolomæus*; die *Phriſſi*, met twee ſ ſ ſchrijft.

k Parte 1. ad vocem Friſii. *l* Ibid.

Daar

Anderen wederom, om dat *fris* ook *koud* beteekent, en dat het een koude landſtreek is, houden 't voor waarſchijnelijker dat dit *Fris*, of *Vriezen*, den naam aan 't volk of het landſchap gegeven heeft.

Maar van alle deze oorſpronkelijkheden willen *Suffridus Petri*, *Bern. Furmerius*, *Hamconius*, en de andere Schrijvers tot die bende behoorende, niet hooren ſpreeken: die zijn by hen niet grootſch en adelijk genoeg. Ik wil die zaak wat dieper ophalen, dewijl ze dient om een geſchil van grooter gewigt, te weten de afkomſte der Vriezen, op te helderen. Maar ik zal van de afkomſte der Vriezen beginnen; om dat we anders over de naamrede geen oordeel zouden konnen vellen.

Suffridus m Petri telt vijf gevoelens op, rakende den oorſprong en de afkomſte van 't Vrieſſche volk: maar zoodanig, dat hy de vier eerſte afkeurt; en 't laatſte met alle kragt, en als met den degen in den vuiſt, ſtaande houdt.

Van 't eerſte gevoelen, dat ze van de Hyperboriſſche volkeren afkomſtig zouden zijn, dewijl het eigentlijk geen Voorſtander heeft, zullen wy niet ſpreken. *Hopperus*, die voor dit gevoelen bygebragt word, zoekt dit alleenlijk waarſchijnelijk te maken dat de oude Vriezen hunne leere of geleerdheit van de Hyperboriſſche volkeren zouden ontfangen hebben.

Ten tweede, Zeker *Karthuizer*, met name *Reinerus*, beweerde dat de Vriezen de nakomelingen zijn van een deel Joden; dewelke door *Veſpaſianus*, na 't innemen van Jeruſalem, in 't leven gelaten wierden; maar die *Veſpaſianus* herwaarts in ballingſchap zoude gezonden hebben. Doch de goede man moet *Tacitus* en andere Schrijvers niet gelezen hebben; die hem zouden onderrecht hebben dat de Vriezen hier al gewoont hebben omtrent de tijden van *Chriſtus*: zonder dat de Schrijvers met een enkel woord te kennen geven dat ze hier pas aangekomen waren. *Suffridus*, die het ook van de hand wijſt, voegt 'er by: *Het zeggen van den Karthuizer zoude noch eenigen ſchijn hebben; indien hy dit van zeker volk uyt Pomeren vertelde: want, zoo als ik voor dezen uyt eenige luiden*

m De Origine Friſ. lib. 1. cap. 19, 20, 21, enz.

van

van dat landſchap verſtaan heb; de boeren, die daar achter den ploeg gaan, zingen daar altijd met een treurige ſtemme dit korte deuntje:

Jeru Veſpa, Jeru Veſpa, Jeru Veſpa:

als of ze noch, na zoo een reeks van jaaren, betreurden dat Jeruſalem door Veſpaſianus uytgeroeit is. *Reinerius* zoude miſſchien zeggen dat zijn gevoelen niet ongerijmder of vreemder is als dat van ſommige geleerden; dat de oude Pruiſſen en Lithauwers afkomſtig zijn van de Jooden. Zoo ſchrijft *Joh.* [n] *Funccius* dat die oude Pruiſſen, een woeſt en afgodiſch volk, en in ſommige dingen met de kerkdienſten der Joden over een komende, volgens vele Schrijvers afkomſtig zouden zijn van de Joden, door *Salmanzar* vervoerd. En, zoo als hy [o] elders getuigt, was *Andreas Oſiander* van 't zelve gevoelen, ſteunende op de gelijkeniſſe der kerkdienſten en der taale. *Severinus* [p] *Gobelius*, die de zelfde Pruiſſen ook van de Jooden doet afkomen, komt nog beter over een met het zeggen van *Reinerus:* want hy zegt van die Pruiſſen, 't gene *Reinerus* van de Vriezen zegt, dat ze geſproten zijn uyt de Jeruſalemſche Jooden, die door *Titus Veſpaſianus* verdreven of in ballingſchap verzonden wierden. Wy zullen daar ſlegts op zeggen dat dit gevoelen, rakende de afkomſte der Pruiſſen, zoo ongerijmd is als dat van *Reinerus:* dat het op geen Schrijver van ouder tijden, op geen oude gedenkſtukken, op geen waarſchijnelijke bewijsredenen ſteunt: zoo als *Hardknochus*, deze zaak verhandelende, ten overvloed bewijſt. Alle de gelijkenis van de kerkpligten beſtaat in 't offeren en ſlagten van een bok: en alle de gelijkenis der talen beſtaat in een zekere gelijkluidendheit en gelijkformigheit van zeer weinige woorden. *Gobelius* ſpreekt ook van het rouwliedtje,

Jeru, Jeru:

maar hy voegt 'er geen *Veſpa, Veſpa* by: een waarſchijnelijk teeken dat die vertelders, daar *Suffridus*

n In Comment. ad Chronol. ſuam ad ann. Chriſti. 1217.
o Ad annum Mundi 3290.
p Apud Hartknoch, de originib. Gentium Pruſſiæ.

van

van ſpreekt, om hun verhaal wat op te ſchikken, of om die afkomſte waarſchijnelijker te maaken, dat *Veſpa*, *Veſpa* daar zullen bygevoegt hebben.

Maar laat ons tot het derde gevoelen overtreden. Zoo ſchrijft *Trithemius* dan dat *Clogio*, een Koning der Franken, eenen zoon had, *Friſius* genaamd: dat deze *Friſius*, met de goedkeuringe van alle de Franken, Koning van Vriesland geworden is; met deze voorwaarde dat de Koningen van Vriesland altijd onder de Franken zouden ſtaan: dat ze jaarlijks, voor een ſchattinge, leveren zouden twee honderden-ſeſtig koeyen; en dat ze de Franken, als hunne vrienden en bondgenooten, in alle oorlogen helpen zouden. En deze *Friſius* zoude den naam aan de Vriezen gegeeven hebben.

Om dit gevoelen van de bank te ſtooten, behoef ik maar te zeggen, dat het eerſt door den grooten Beuzelaar *Hunibaldus* op de baan is gebragt. *Trithemius*, hoewel anders een geleerd man, heeft het uyt *Hunibaldus* ter goeder trouwe uytgeſchreeven; *Johannes Funccius* uyt *Trithemius*; *Henricus Panthaleo* uyt *Funccius*. Ik zal 'er maar byvoegen dat dit geſchied zoude zijn omtrent de tijden van *Chriſtus*: en vervolgens zouden de Franken toen al een magtig volk zijn geweeſt; dewelke nochtans zoo vroeg by geen eenen Hiſtori-ſchrijver vermeldt worden; zelfs niet by *Tacitus*, die de Hoogduitſche volkeren zoo nauwkeurig heeft opgetelt. Ook zoude *Tacitus* alle die omſtandigheden niet geweeten hebben.

Het vierde gevoelen is, dat de Vriezen of Friezen geſproten zouden zijn uyt de oude *Phryges* en *Trojaanen*. *Hubertus Thomas*, een Luikenaar, die van de Tongren en de *Eburones* geſchreven heeft, is daar krachtig voor: maar als 't op een bewijzen aankomt, moet hy zig met eenige giffingen behelpen, die alzoo los en onzeker zijn, als 't geen hy te bewijzen neemt.

Grunnus, een Trojaan, in deze geweſten al vlugtende geland, zoude daar een ſtad gebouwt, en na zijnen naam Groningen genoemt hebben, Maar aan 't ganſche land zoude hy den naam gegeven hebben van *Phrygen*, of *Phryſia*: zoo dat de naam *Vriezen* de zelfde zouw zijn met den naam van *Phryges*. Wil

men

men noch meer bewijzen hebben; Ilſt, by ſommigen op zijn Latijnſch *Eloſtum* genaamd, moet eigentlijk genoemt worden *Iliacum*: 't welk immers een blijk is dat het aldus genoemd is naar *Ilium*. Aſchondorp, in Groningerland, word in de Latijnſche tale *Aſcania* genoemt: daar heeft men den naam van den beruchten Trojaan *Aſcanius*. Zijn dat geen bewijzen, daar alle hardgeloovigheit en twijfeling voor zwigten moeten? Evenwel is het waar, dat ook *Wolfgangus q Lazius* en *J. r Aventinus* van dit gevoelen niet vreemd zijn geweeſt: maar ieder weet hoe het eenigen tijd de *mode* is geweeſt, de Trojanen ſchier overal, in de opkomſte der volkeren na te ſpeuren, te pas te brengen. Maar ik zeg wederom dat de oudſte en beſte Schrijvers van zoo een oorſprong der Vriezen niet geweeten hebben: en dat de bewijzen, die voor dat gevoelen bygebragt worden, veel te zwak zijn; en zelf bewijs van noode hebben.

Nu kome ik dan tot het vijfde gevoelen; tot dat gevoelen, zeg ik, dat by *Suffridus Petri* en meer Vrieſſche Schrijvers voor een vaſte waarheit aangenomen word: en 't welke niemand, zonder in hunne hoogſte ongenade te vervallen, en voor een dwarsdrijver, een *Zoïlus*, *ſ* en een vyand des Vaderlands uytgemaakt te worden, tegenſpreeken mag. Men dient 'er eenige kennis van te hebben: eensdeels, om dat men dikwils zoo wel de fabelen als de waarheden, die men van de eerſte opkomſte onzer Voorouderen beſchreven vind, weeten wil: ten andere; om dat verſcheide Vrieſſche Hiſtoriſchrijvers deze vertellingen, zelfs na het ſchrijven van *Ubbo Emmius*, noch voor gewiſſe waarheden te boek ſtellen. En daarom zal ik ook, 't gene ter verdediging van dat zeggen bygebragt word, met korte woorden aanroeren.

En hoewel dat ik toonen zal met welk gevoelen dat ik het houde, zal ik evenwel de voornaamſte redenen van de andere party ook getrouwelijk opgeeven. Yder kan 'er het zijne van neemen: en miſſchien zijn

q De Migratio nib. lib 3.

r Apud W. Lazium, ibid.

ſ Zoo word Ubbo Emmius van Suffridus Petri in zijne Apologia uytgemaakt.

zijn 'er noch meer Voorſtanders van *ſuffridus Petri*, en van zijne bende, als men ten eerſten opſlag denken zouw.

Zoo zeggen [t] die Schrijvers dan dat *Friſo* of *Freſo*, een Konings zoon uyt Indië, de Stamvader van de Vriezen is: en dat de Voorouders van die *Friſo* het gebied zouw gevoert hebben in zeker landſchap, dat den naam had van *Benedicta Freſia*. Dit landſchap, zoo als *Suffridus v Petri* naaſt gelooven zouw, is *Praſia:* wiens inwoonders by *Strabo* vermeld ſtaan onder den naam van *Praſii:* doch die van *Paulus Oroſius Praſidæ*, en van *Curtius Pharraſii* genoemt worden. Zy weten ook *Friſoos* Voorouders, van *Sem* af, beſtiptelijk op te tellen. *Sem*, zeggen zy, had een zoon, met name *Arphaxad:* de zoon van *Arphaxad* was *Salem*; die een zoon had, met name *Heber:* uyt *Heber* is geboren *Phaleg*, uyt *Phaleg Ragau*, uyt *Ragau Adel:* die de Vader van *Friſo* was.

Noch zoude *Ragau*, tot een teken van zijne Koninklijke waardigheit, van *Sem* gekregen hebben een ſtaale Kroon; en daar by een rooden Standaard van een wonderbare kragt. Eindelijk is *Adel*, zoo als zy vorder vertellen, door den tyran *Agrammes* uyt het Rijk verſtooten: en is daar op met zijne drie zoonen, *Freſo*, (of *Friſo*) *Saxo*, en *Bruno* naar Athenen in ballingſchap vertrokken: daar zijn oudſte zoon *Saxo* een wijl tijds 't ſchool gegaan heeft by *Plato*. Daar na heeft *Friſo* eenigen tijd het leger gevolgt onder *Philips*, den Vader van den *Grooten Alexander*; en, wat later, onder *Alexander* zelf. En dewijl hy zich in alles mannelijk queet, en als een rechtſchapen krijgsman gedroeg, is hy getrouwt met een Macedoniſſche Maagd, *Hilla* genaamd; de dochter van *Agathocles*, die naderhand Koning van Thracië wierd, en de zoon was van den dapperen *Lyſimachus*. By deze *Hilla* heeft hy zeven zoonen en eene dochter gewonnen: en heeft daar op dienſt genomen onder den *Grooten Alexander*; en is hem in zijnen tocht naar Aſie gevolgt, en dus weder in zijn Vaderland aangekomen. Na de dood van *Alexander*, ziende de Hoofden des legers over de verdeelinge des Rijks

t Suffrid. Petri, Cappidus, Avintinus, &c.
v Suffrid. Petri de Originib. Friſ. lib. 3. cap. 6.

onee-

oneenig en tegen malkander in de wapenen ſtaan; en daar by dat hy by de ingezetenen, als of hy een overlooper ware geweeſt, met ſcheele oogen aangezien wierd; vond hy geraadzaam met zijne twee gebroederen, *Saxo* en *Bruno*, zijn heil elders te gaan zoeken. Dus heeft hy, met verlof van den tyran *Agrammes*, een goed getal reisgezellen vergadert; en is met de ſtaale Kroon en den rooden Standaart 't ſcheep gegaan. Eindelijk, na dat hy Egipten en Thracie aangedaan had; is hy, na veel ſukkelens en omzwervens, in Vriesland aangelandt.

Dit alles word van die Hiſtoriſchrijvers veel wijdloopiger vertelt: en dat met zulke omſtandigheden dat meenig Lezer, door de vermakelijkheit van 't verhaal bekoord, en met zulke Voorouders gediend en in zijn ſchik, zich gepraamd vindt om alles voor de zuivere waarheit aan te nemen.

Zy brengen meer andere dingen by; dewelken, zoo zy 't althans begrijpen, tot een bewijs dienen dat de Vriezen, van afkomſte, Indiaanen zijn. De Indiaanen hebben *Jupiter* door het offeren van menſchen geviert: de oude Vriezen hier te lande ook. De Vrieſſche taal zoude in veele woorden over eenkomen met de tale der Indiaanen: tuſſchen de kleeding der Vriezen, en die van de Indiaanen, zoude ook een groote gelijkformigheit zijn geweeſt. De oude wetten van de Vrieſſche Republijk zouden niet of weinig verſcheelen van de wetten van 't Indiaanſche *Praſia*.

Zoo zoude *Friſo* met zijne vloot hier aangeland zijn in het 313 jaar voor *Chriſtus* geboorte; en hy zoude daar ter eere van *Jupiter*, by die van zijn Vaderland *Stavo* genaamd, een koſtelijken Tempel gebouwt, en de gronden van de ſtad Staveren gelegt hebben. Hy voer het Vlie gat in; en hy paſte het juiſt in den Herfſt, als de zee doorgaans gewoon was deze landen te overſtroomen; en de Zwéven, uyt vreeze voor den zeevloed, landwaart ingetrokken waren. Hier hebben zy, zoo als ze vorder vertellen, 13 jaren lang met malkander huys gehouden; en alle de aanvallen van de oude inwoonders, en andere Noordſche volkeren, kloekmoedig afgeweert. De koſt kreegen zy door zeeroovery, en door den akker-

bouw. Maar gemerkt dat het volk al meer en meer aangroeide, en het land voor zoo een meenigte al kleinder en kleinder wierd, en dat dit somwijlen gelegendheit tot onluſten en krakeelen gaf; zoo wierd het goed gevonden, naar nieuwe woonplaatzen uyt te zien. *Friſo* zoude Vriesland, voor zich zelven en voor zijne nakomelingen, in eigendom behouden: *Saxo* en *Bruno*, met een gedeelte van 't volk, zouden daar om ſtreeks nieuwe woonplaatzen opzoeken. *Saxo* veroverde een landſchap, aan de zeekant gelegen, dat hy den naam van Saxen gaf. *Bruno*, naar de kant van de Wezer trekkende, wierp de gronden van een nieuwe ſtad, die naar hem Brunswijk wierd genoemt.

Friſo, zoo wy *w* hun zeggen gelooven, heeft het oppergebied hier 68 jaren lang gevoert; en was getrouwt met *Hilla*, de dochter, anderen zeggen de zuſter, van *Agathocles*, Koning van Thracie; by dewelke hy zeven zonen en eene dochter gewonnen heeft. Daar hebben wy dan de naamrede van drie voorname volkeren: de Vriezen hebben hunne benaming gekregen van *Friſo*: de Saſſen of Saxen van *Saxo*: de Bronswijkers van den Indiaanſchen *Bruno*: zoo dat *Bruno*, Hartog van Saxen en de zoon van *Ludolfus*, die volgens *Crantzius* en anderen den naam aan de Brunswijkers gegeven heeft, nu zal dienen achter te ſtaan. Maar die volkeren hebben alleen het recht niet, om op een Indiaanſche naamrede te ſtoffen: *Friſo x* had eenen zoon, met name *Wyth*, of *Vitho*: welke naam metter tijd, en door het gebruik, verandert is in *Jutho*: deze *Witho* of *Jutho* trouwde met eene *Cunera*; de dochter van *Bochus*, Koning der Cimbren; en kreeg ten huwelijk het Hartogdom van Sleeswijk. En deze zelfde *Jutho* zoude den naam aan ganſch Jutland gegeven hebben.

Daarenboven, zeggen die Schrijvers, heeft *Hetto*, ook een zoon van *Friſo*, die een wijf onder de *Katti* kreeg, en daar *Heſſus* of *Heſus* wierd genoemt, den naam gegeven aan de *Heſſen*. Van *Wimoda*, *Friſoos* dochter, is *Wigmodia* aan de Wezer genaamd. *De*

w Hamconius, Occo Scarlenſis, Cappidus Staur. Alvinus, &c.

x Suffrid. Petri, de Orig. lib. 2. cap. 5.

zoons-

de Ubii hebben hunnen naam gekreegen van *Ubbo*, een *zoonszoon van Friſo*, en de Schotten van *Schottus*; die insgelijks een zoonszoon van *Friſo* was.

Een andere *Friſo* of *Friſius*, de zoon van *Grunnus* of *Gruno*, trouwde met eene *Frouwa*, de dochter van eenen Vorſt *Ubbo*: deze *Friſo*, hebbende eenig volk van zijnen Vader en Schoonvader gekregen, trok over het Flie; daar hy al het land onbewoond en ledig vond: ſtichte daar een nieuw Vorſtendom; gaf het den naam van nieuw Vriesland; en bouwde daar een ſtad; die hy, naar zijne vrouw, *Frauwgaſt* noemde: welke naam *Frauwgaſt*, op dat het zoeter luiden zouw, metter tijd verandert is in Vronen.

Maar 't zal eindelijk tijd worden, de bewijzen van alle die mooye vertellingen op te geeven: en vermits *Suffridus Petri* alles, wat ter verdediginge van die vertellingen dienen kan, by malkander gezogt; en ten dien einde alle gaten en holen, om zoo te ſpreeken, doorſnuffelt heeft; behoeven wy naar geen andere bewijzen, als die van hem opgegeeven worden, om te zien.

Eerſt en voor al roemt hy op de *Archiven* of 's Lands pampieren en brieven: hoe en van wat zijde, dat hy beſtreeden word; dezen beukelaar zwaait hy naar alle kanten; en daar op moeten alle de pijlen van zijne aanvechters afſteuiten. Maar als men die brieven en pampieren *y* opeiſcht, en vraagt waar dat ze te zien en te onderzoeken zijn; dan heeft hy anders niet te zeggen als dat ze voor dezen bewaart zijn geweeſt in de boekery van Staveren; en dat de Vrieſſche Schrijvers, hier onder vermeld, toegang hebben gehad tot die boekery; en 't voornaamſte van 's Lands pampieren, zoo verre als hen dienſtig was, uytgeſchreeven hebben. Dat zeggen kan niet hooger gelden, als het gezag van die Schrijvers geldt. Maar wat zijn het doch voor Schrijvers? *Suffridus Petri* geeft by voorbeeld eenen *Hanco Fortemannus* op; die geleeft zoude hebben ten tijde van *Karel den Grooten*; en beſchreeven zouw hebben zijne tochten, die hy onder den Keizer der Grieken, onder de Koning

y Zie Ubb. Emmii Refutatio Apol.

van Schotland, onder den Koning van Engeland, en eindelijk onder *Karel den Grooten*, bygewoont heeft. Hy roemt op een anderen *Fortemannus*, wiens voornaam was *Carolus Sulco*, die de Vrieſſche geſchiedeniſſen, van *Friſo* af tot *Radbodus II* toe, beſchreeven zoude hebben. Dan noemt hy *Cappidus Stavrienſis*, die eene volkome Hiſtorie van Vriesland geſchreeven zoude hebben omtrent het jaar 920. *Occo Scarlenſis*, die ook zoo eene Hiſtorie zoude opgeſtelt hebben omtrent het jaar 970. *Johannes Vlieterpius*, die het werk van *Occo Scarlenſis* verduitſcht, en 'er 't een en 't ander zoude bygevoegt hebben, omtrent het jaar 1370. Dan ſpreekt hy van eenen *M. Alvinus*; die geleeft heeft omtrent het jaar 1400; en een kort begrip der Vrieſſche Hiſtorie, van *Friſo* af tot *Karel den Grooten* toe, uytgegeeven heeft. [z] Op deezen *M. Alvinus* roemt hy byzonderlijk: dit is een man, die zijne beſchrijving uyt de oude Vrieſſche rijmen of veerzen getrokken heeft: die den Hiſtoriſchrijver *Joſephus*, die de oude Schrijvers *Megaſthenes* en *Patrocles*, ja die *Moiſes* zelf, in zijne Hiſtorie bybrengt. Eenige andere Schrijvers van mindere aangelegendheit, als *Andreas Cornelius*, zal ik ſlegts ongemeld overſlaan.

Maar van alle die Schrijvers dunkt my dat ik zeggen mag, 't geen 'er *Ubbo Emmius* van zegt, dat het of verzierde Schrijvers zijn, of Schrijvers zonder eenigen naam of gezag. *Johannes Vlieterp*, en diergelijke Schrijvers, zijn dat mannen om in zulke zaken op hun woord gelooft te worden? In zulke zaken zeg ik, die alle verwondering, om zoo te ſpreeken, te boven gaan; en vervolgens, om gelooft te worden, door goede ſtukken of getuigeniſſen beweezen dienen? In zaaken die by geen oude Schrijvers gevonden worden; ja die regelregt, gelijk beneden getoont zal worden, tegen het zeggen van de oude en beſte Schrijvers aanloopen? En *Alvinus*, die ook niet ouder is als 't jaar 1400, verdient die op zijn zeggen in zulke wonderheden gelooft te worden? Maar, zegt men, hy brengt *Joſephus* en *Moiſes* by: hy noemt de Hiſtoriſchrijvers *Megaſthenes* en *Patrocles*. Daar hy van *Sem*, en *Ragau* ſpreekt, kan

[z] De Scriptorib. Frib. Decad. 8. n. 3.

hy

hy iets nyt *Joſephus* en *Moiſes* van die luiden zeggen: maar heeft hy uyt *Moiſes* of *Joſephus* konnen bewijzen 't gene hy zoo omſtandig van *Friſo*, van *Bruno* en *Saxo*, van de ſtaale Kroon, en die vordere kraam verhaalt? Dan moet hy een anderen *Moiſes* en *Joſephus* gehad hebben als wy. Even eens mogen wy gelooven dat hy ook *Patrocles* en *Megaſthenes* zal bygebragt hebben. Want voor eerſt zijn de ſchriften van *Patrocles* over lang vergaan of verlooren: en die van *Megaſthenes*, behalven eenige ſtukken en brokken, daar echter van geenen *Friſo*, of *Saxo*, of *Bruno*, geſproken word, zijn insgelijks over lang vergaan. Zal iemand gelooven dat die Hiſtoriſchrijvers, die nergens meer gevonden worden, noch zoo lang zullen geſcholen hebben in een hoekje van Vriesland; en daar van niemand gekent of gezien zijn geweeſt als van eenen *M. Alvinus*?

Wat die ouder Schrijvers, de twee *Fortemannen*, *Occo Scarlenſis*, en de anderen belangt; wie zal ons met zekerheit zeggen dat ze ooit boeken geſchreeven hebben? *Vlieterp* en *Andreas Cornelius*, die het den Leezer zoeken wijs te maaken, zijn van de hoogſte achtbaarheit niet. Wie zal ons verzekeren dat die boeken, die hunne naamen draagen, niet door den eenen of anderen bedrieger opgeſtelt, en op hunne naamen uytgegeeven zijn? Want hoe dat dit kunſtje in de middelſte eeuwen, en ook vroeger en laater, in zwang gegaan heeft, is den Leezer niet onbekend. Maar zy mogen't geſchreeven hebben of niet: en hunne geſchriften mogen vervalſcht of onvervalſcht in de handen van *J. Vlieterp* gevallen zijn; ik zeg het zelfſte van hen, 't geen ik van de jongere Schrijvers gezeit heb; zal men zulke Schrijvers, die buiten hun land nooit bekend zijn geweeſt, en van geen eenen deftigen Schrijver vermeldt worden, geloof geeven in zaaken, die ſchier alle geloofbaarheit te boven gaan; en daar geen oud en geloofwaardig Schrijver van geſchreeven of geweeten heeft?

Maar, zegt men, die hebben 't weer uyt ouder Schrijvers getrokken. Wat voor ouder Schrijvers? *Friſo*, den Aartsvader der Vriezen? *Vitho*, *Friſoos* zoon? *Hayo*, insgelijks *Friſoos* zoon? *Scholto*, of *Schelto*, den broeder van *Vitho* en *Hayo*? *Gryns*, of *Grunus*,

nus, *Gailoos zoon*? Ja, zulke baazen worden van *Suffridus Petri* niet alleen voor Vorſten van Vriesland, of voor de zoonen van Vrieſſche Vorſten, maar ook voor Vrieſſche Hiſtoriſchrijvers opgegeeven. Maar wie heeft die geſchriften gezien? Wie heeft 'er ooit van hooren ſpreeken? Wat oud Schrijver van eenig aanzien, ja van geen aanzien, maakt eenig gewag van zulke boeken of Hiſtorien?

En kan 't iemand in de gedagten vallen dat alle die heerlijke geſchiedeniſſen in Duitsland zouden voorgevallen zijn; zonder dat *J. Cæſar*, *Plinius*, *Tacitus*, en meer andere Schrijvers, daar iets van geweten hebben? *Tacitus* verzwijgt het niet dat *Ulyſſes*, naar het zeggen van ſommigen, in die beruchte omzwervinge ook in Duitsland zoude gelandt zijn: en van *Friſo*, die 'er met veel grooter magt zoude aangekomen zijn, die veel jonger is als *Ulyſſes*; die 'er andere dingen zoude uytgevoert hebben als *Ulyſſes*, en die 'er met zijne broederen en neeven zoo veele aanzienelijke volkeren geſlicht zoude hebben, zoude hy het minſte niet gehoort of vernomen hebben.

Van de boekery van *Stavoos* Tempel, van de Hoogeprieſters of Druyden, zullen wy elders te ſpreeken hebben. Maar om by ons ſtuk te blijven; de Bronswijkers en Saxen zouden al over lang een magtig en aanzienlijk volk zijn geweeſt, en den naam van Saxen en Bronswijkers gedragen hebben; zonder dat *Tacitus*, die de Duytſche volkeren zoo nauwkeurig optelt, zich gewaardigt zoude hebben van zulke volkeren een enkeld woord te ſpreeken.

Men ziet dat de oudſte Schrijvers, als *Julius Cæſar*, *Livius*, *Strabo*, *Vellejus*, *Plinius*, *Tacitus*, *Suetonius*, *Dion*, hun beſte gedaan hebben om den Leezer kennis van de Duitſche Vorſten en Veldheeren te geeven. Men vindt 'er *Arioviſtus*, *Maroboduus*, *Sigemerus*, *Inguiomerus*, *Arminius*, *sigeſtes*, *Betorix*, *Thendorichus*, *segimundus*, *Cariovaldus*, *Civilis*, *Julius*, *Paulus*, *Brinio*, en meer anderen vermeld. Maar de namen van *Friſo*, *Bruno*, *Saxo*, *Adel*, *Ubbo*, *Aſcon*, *Diocarus*, *Aſconius*, *Tabbo*, *Udolphus*, *Richoldus*, *Uffo*, zijn 'er onvermeld en onbekend. Stonden de Vriezen alleen by alle die Hiſtoriſchrijvers zoo qualijk te boek, of hadden zy 't alleen ver-

verdient, dat hunne Vorſten, zulke Helden, in een eeuwige vergeeteniſſe moeſten gelaaten worden?

En daar die zelfde Schrijvers de beroerten en oorlogen van andere Duytſche Vorſten, in 't kort of in 't lang naar dat het gelegen komt, zoo dikwils vermelden; waarom ſpreeken zy niet een enkeld woord van die heerlijke oorlogen, die de Vriezen tegen de Zweven, Tongeren, Batavieren, Deenen, Sikambren, en andere volkeren, gevoert zouden hebben?

Maar niet alleen verhaalen de Vrieſſche Schrijvers veele zaaken, die by de oude en beſte Hiſtoriſchrijvers met geen woord aangeroert worden; maar zy verhaalen ook verſcheide dingen, die tegen 't verhaal van de beſte Schrijvers regelregt aanloopen. Wy willen ſlegts eenige ſtaaltjes, tot een bewijs van ons zeggen, aanhaalen. Volgens het ſchrijven van *Curtius* heeft de Barbier, die den Koning van de *Pharaſii* van den Throon ſtoote, 's Konings kinderen ter dood gebragt: en die Hiſtoriſchrijver meldt van geene zoonen, die 't door de vlugt zouden ontkomen zijn. Volgens *Suffridus Petri*, en die van zijn gevolg, zijn ze ſlegts in ballingſchad gezonden. Volgens *Tacitus* zijn de Duytſchers, over den Rhijn woonende, inboorlingen; *Aborigenes*; dat is ten minſte te zeggen dat zy daar, zoo lang als men 'er wetenſchap van hebben kan, gewoont hebben. Maar volgens *Suffridus Petri* zijn de Vriezen, de Saſſen, de Bronswijkers, de Weſtvriezen, van afkomſte Indiaanen. *Tacitus* zegt duidelijk dat de Duytſchers in de letteren onkundig waren; volgens *Suffridus Petri* waren zy zoodanig in de letteren en boeken bedreeven, dat meeſt alle hunne Vorſten, enandere luiden van den hoogſten rang, voor den tijd van *Chriſtus* deftige boeken geſchreeven en in 't licht gegeeven hebben. Ja de geleerdheit was daar zoo hoog geſtegen als ergens: gelijk beneden, daar we van de boekery te ſpreeken zullen hebben, naarder zal blijken.

Ik denk dat deeze bemerkingen, die ik ten deele uyt *Ubbo Emmius* getrokken ten deele zelf byeen gezogt heb, kragtig genoeg zullen zijn om het gezag van eenen *Occo Scarlenſis*, van *Cappidus Staurienſis*, van *M. Alvinus*, die by *Suffridus Petri* zoo hoog te

ſtaan, by veele Leezers merkelijk in prijs af te ſlaan.

Ik had de oude Vrieſſche Rijmen, of veerzen, ſchier vergeeten; daar *Suffridus Petri* zoo een ophef van maakt; en daar hy, als of'er niet op te antwoorden waar, geduurig mede ſchermt. Niemand twijffelt 'er aan, [a] zegt hy, of de oude Vaderlandſche Rijmen hebben een groote achting by alle volkeren: 't waren liedtjes, die van ouds gemaakt wierden tot lof der Koningen en Vorſten. Zulke Rijmen, zegt hy vorder, waren in 't gebruik by onze voorouders, enz. Vervolgens, zoo redeneert hy, indien *Alvinus*, gelijk hy betuigt, zijn geſchrift uyt de oude Vrieſſche Rijmen getrokken heeft; zoo heeft hy het getrokken uyt Oudheden, die een openbaare goedkeuring hadden.

Dat de oude Duytſchers de daaden van hunne Helden zongen, geeft *Tacitus* ook te kennen: maar wat die Rijmen der Vriezen belangt; wat bewijs heeft *Suffridus*, om die zoo hoog op te zetten? En waarom behoeven wy te gelooven dat de Vriezen alleen, in het opſtellen van hunne Rijmen, zoo oprecht zijn geweeſt; en hunne liedtjes van alle fabelen zuiver gehouden hebben? Staat het niet eer te gelooven dat deeze Rijmers, die geleeft moeten hebben als [b] Vrankrijk vol Rijmers, Veerzemaakers, *Trobadores*, *Cantatores*, *Joculatores*, *Vielards*, en *Muſards* was; en als men dagelijks diergelijke rijmen en liedtjes, onder den naam van *Cantarelli*, *Soni*, *Sonetti*, *Leſſi*, *Vircleſſi*, *Motæ*, *Motetæ*, met gloſſen, *Solatia*, *Sextiæ*, *Syrventeſia*, *Deportationes*, *Moralia*, *Tenſiones*, *Baladæ*, *Albados*, en *Martegallæ*, zag uytkoomen; ſtaat het niet te gelooven, zeg ik, dat ze den gemeenen trant gevolgt en het op 't uytvinden van vermakelijke fabelen en quakjes toegeleit hebben? Maar 't is de moeite waard, dat we den geleerden *Huëtius* over de Hiſtorien, Romans, en rijmen van die tijden hooren ſpreeken. [b] „ Uyt het leven van „ *Karel den Grooten*, zegt hy, is een goed getal van „ verdichte Hiſtorien voortgekomen; dewelke vol „ zijn van zeer lompe en leugenachtige fabelen . . .

a De Scriptorib. Frib. lib. 8. cap. 3.
b Zie Huetius de Origine Fabul.

„ Wor-

„ wordende deeze verdiehte werken begunſtigt door
„ de botte onwetendheit van die eeuwen. Zoodaa-
„ nige waren de Hiſtorien, die toegeſchreeven wor-
„ den aan *Hanco*, en *Sulco Fortunaannus* (hoe zouw
„ dit *Suffridus Petri* in de ooren klinken?) aan *Si-*
„ *vardus Sapiens*; aan *Johannes*, den zoon van een
„ Vrieſſchen Koning; aan *Adel Adeling*; 't welk
„ altemaal Vriezen waren; en die men zeit dat ten
„ tijde van *Karel den Grooten* geleeft hebben. Zoo-
„ daanig was de Hiſtori, die op den naam van *Gil-*
„ *das*, een Monnik uyt het land van Wallis, uyt-
„ gegeeven is; en die zoo veele wonderen van den
„ Koning *Arturus* van *Perceval*, en van *Lancelot* ver-
„ telt. Zoodaanig was de Hiſtori, die *Occo* (*Scarlenſis*)
„ toegeſchreeven word; welke *Occo*, naar 't gemee-
„ ne gevoelen, geleeft heeft ten tijde van *Otto den*
„ *Grooten*; en die van 't maagſchap was van den
„ voornoemden *Solco*. Aan zulke Hiſtorien, die de
„ Schrijvers naar hun welgevallen verdicht hadden,
„ hebben de eenvoudige Leezers zich vergaapt; die
„ noch veel ongeleerder waren, dan de ongeleerde
„ Schrijvers zelf. Men was niet meer bezorgd om
„ degelijke en getrouwe ſtukken, tot het naſpeuren
„ van de waarheit en 't beſchrijven van de Hiſtorie,
„ op te zoeken: want ieder zocht de ſtoffe tot het
„ ſchrijven van eene Hiſtorie uyt zijn eigen hoofd;
„ en uyt de bequaamheit die hy had van iets nyt te
„ vinden; dus zijn de Hiſtoriſchrijvers verandert in
„ verdichters van *Romans*. De Latijnſche taal, zoo
„ wel als de waarheit zelf, was in deeze tijden on-
„ geacht.„ Dan begint hy vorder van de Romans
te ſpreeken. Die van Provence ſpanden eerſt de
kroon in 't uytvinden en verdichten van zulke fabe-
len: en wierden voor baazen op het ſtuk van ver-
dichten gehouden. Sommigen deeden 't in ondicht;
en dat waren *Narratores*, of vertelders: anderen dee-
den in rijm; en dat waren *Troverræ*, of *Trovatori*;
dat is Poeëten.

Dan verhaalt hy vorder hoe dat 'er onder de derde
ſtamme der Franſche Koningen een groote meenigte
van Romans-ſchrijvers opgekomen is; die ten deele
in 't licht gegeeven zijn; ten deele weggeraakt zijn,
of ergens in de boekeryen onder het ſtof en de vui-

ligheit vergaan. Voorts verhaalt hy hoe dat de Spanjaards, de Italiaanen, de Arabieren, en meer andere volkeren, op het verdichten van fabelen verzot zijn geweeſt: en hoe dat Koningen en Vorſten zelf, als *Karel* Graaf van Anjou, *Theobaldus* Koning van Navarre, zich in het verdichten van fabelen geoeffent hebben. Dan verhaalt hy hoe dat de Afrikaanen, Amerikaanen, ja die van Canada, en de Irkoizen en Hurons, hunne fabeldichters hebben: en hoe dat de oude inwoonders van Denemarken, Zweden, en Noorwegen, hunne afkomſte en eerſte Hiſtorien zoo wel met fabelen opgevult hebben, als de Grieken.

Deeze kunſt van fabelen te verdichten wierd zoodaanig geacht [c], dat alle de Landſchappen van Vrankrijk hunne *Troveræ* of *Troladores* hadden. Dus is 'er in de elfde en de naaſtvolgende eeuwen een gruwzaame meenigte van Romans, zoo in dicht als ondicht, in de weereld gekomen: en de werken van 127 Poëten, die voor het jaar dertien honderd geleeft hebben, zijn doorgaans niet anders als gerymde fabelen. Dit zullen de Vrieſſche Rymers ook nagevolgt hebben: die zullen ook willen deel gehad hebben aan de achtinge van die *Trobatores*: doch of zy 't ook om geld te winnen gedaan hebben; daar heb ik geen beſcheid van te geeven. Maar de Franſche *Trovatores*, met een deel Fleuitſpeelders en Fioolſpeelders achter aan, en ſomwylen ook met hunne vrouwen die 'er ook op gefleepen waren, liepen dikwils door vreemde landen doolen; en waren overal wellekom. Zy kreegen de handen en zakken vol geld: en wierden van de groote Heeren treffelijk onthaalt. Ja die Heeren hadden dikwils zoodaanig een vermaak in het aanhooren van die fabeldichters; dat ze hunne kleederen uyttrokken en aan de *Trabatores* vereerden. Die *Travatores* hebben daar in niet anders gedaan, en zijn 'er niet meer over te laaken als *Homerus* zelf gedaan heeft, en over dat landloopen te laaken is. *Homerus*, zegt *d Huetius*, was ook een *Trobator*, en liep zijne veerzen in de ſteden zingen. De andere Griekſche Poeeten hebben hem, zoo wel daar in als als in alle andere dingen, nagevolgt. Maar 't gene *Homerus* uyt

c Ibid. d Ibid. pag. 86.

armoe-

armoede gedaan had, dat deeden zy uyt ydele glorie; en om gepreezen te worden. De Poëet *Sinonides*, zegt hy vorder, heeft ook voor *Troverra* en *Canterra*, dat is voor Poët en Zanger, gespeelt by *Scopa*, een groot Heer in Thessalie. 't Zelfde heeft *Arion* ook gedaan by de Vorsten van Italie: en heeft 'er groot geld mede gewonnen. En 't gene hem te scheep wedervaren is, als hy met zijn geld naar huys zoude keeren; dat is omtrent eveneens een anderen *Trobator* wedervaren; te weeten *Petrus de Castro Novo*, zoo als *Joh. Nostradamus* in zijn leven vertelt.

De Leezer neeme het ten goede, dat ik zoo veel ommeslag tot het wederleggen van die oude Vriessche Rijmen gemaakt heb: de zaak diende wat nauwkeurig opgehaald, om een net begrip van die oude Rijmen en Rijmers te hebben: dewelke den Leezer anders, door den eerwaardigen naam van Oudheit, ligt zouden bekruipen.

Zoo is dan eindelijk de vrage waarom dat wy die Vriessche Rijmers of Poëten, om hen op dit pas zoo een eerlijken naam te gunnen, meer behoeven te gelooven; als men zoo veele Fransche, Spaansche, Italiaansche Rijmers gelooft?

Eene zaak is 'er evenwel, die aan 't zeggen van *Suffridus Petri* noch eenig steunzel zouw konnen geeven; en die ook van *Ubbo Emmius* niet aangeroert word.

De getuigenis van *J. Vlietorp*, van *M. Alvinus*, van *Occo Scarlensis*, van *Cappidus Stavrensis*, en van diergelijke Schrijvers, zal waarschijnelijk al merkelijk in de prijs afgeslagen zijn: en de oude Vriessche Schrijvers zullen hun kredijt, naar allen schijn, voor't grootste gedeelte ook verloren hebben. Maar, indien getoont kost worden dat de aankomste van *Friso*, *Bruno*, en *Saxo*, en 't gene van hun wedervaren in Indië by de voornoemde Vriessche Schrijvers gevonden word, ook by andere bekende Schrijvers, van redelijken ouderdom, beschreeven staat, zouw dat niet een andere gedaante aan de zaak schijnen te geeven; en zouw *Suffridus* het hoekje niet noch te boven konnen koomen? Ik wil de zaak eerst onderzoeken, en voor den Leezer open leggen: dan zal't eerst tijd worden, om vonnis te strijken.

Ja,

Ja, zulke getuigeniſſen van bekende Schrijvers leggen d'er; die we volgens haare order gaan opgeeven. *Wittekindus* [e], een Schrijver van de tiende eeuwe, zegt het van de Saſſen: te weeten dat ze geſproten zijn uyt de Kapiteinen van *Alexander den Grooten*. Van de Vriezen en Bronswijkers had hy niet te ſpreeken: anders zouw hy waarſchijnelijk even eens van hen geſproken hebben, als van de Saſſen. Doch deze afkomſte der Saſſen had hy in geene Hiſtoriſchrijvers, of oude gedenkſtukken, beſchreeven gevonden. Hy had het in zijne kindſche jaaren hooren vertellen.

Een ander Hiſtoriſchrijver, onder den naam van *Abbas Stadenſis* bekend, die geleeft heeft in de dertiende eeuwe, handelt ook van de afkomſte der Saſſen: en na dat hy verſcheide gevoelens aangehaalt heeft, vervolgt hy zyn onderzoek met deeze woorden: „ [f] Men vindt ook beſchreeven dat ze een over„ ſchot zyn van de Macedoniers: en dat ze na de „ dood van *Alexander* door de geheele weereld ver„ ſpreidt zyn. Want, om dat *Alexander* Aſie door „ hunne dapperheit t'ondergebragt had; durfden zy „ zich zelven in dat land, na *Alexanders* dood, niet „ langer betrouwen: maar zy zyn met drie honderd „ ſchepen op reis gegaan: welke ſchepen altemaal, „ op vier-en-vijftig na, vergaan zyn. Achtien ſche„ pen, van deeze vier-en-vijftig, hebben Pruiſſen „ ingenomen; twaalf Rugen: vier-en-twintig zyn „ aan de Elve gelandt. Een (van die 24) ging een „ boſch over de Elve bewoonen, en omhakken., De andere 23 konnen dan de Zuidzyde van de Elve, tot het Vlie toe, in bezit genomen hebben. Een ander Schrijver, *Gobelinus* [g] *Perſona*, ſchrijft ook dat de Macedoniers, die *Alexander* by de Kaſpiſſche Bergen in bezetting gelaaten had, de tijding van zyne dood gekreegen hebbende, zeer ontſtelt zyn geweeſt: en dat ze, uyt vreeze voor de ingezetenen, het niet durfden waagen, om over 't land weder naar hun Vaderland te keeren. Dat ze met 300 ſchepen 't zeil zyn gegaan; maar dat alle die ſchepen, behalven 54, door

[e] Lib. 1. Rer. Saxonic. in Princip.
[f] Ad ann. 917.
[g] Apud Hartknoch de Originib. Pruſſ.

een

een zwaaren ſtorm verongelukt zyn. Van die vieren vijftig vertelt hy 't zelfde, dat 'er *Stadenſis* van vertelt.

Voor een vierden getuige kan *Gotfridus* [h] *Viterbienſis* bygebragt worden: want, hoewel dat hy alleenlijk van *Saxo* ſpreekt, indien zyn zeggen aangenomen word; is 'er geen reden om *Friſo* en *Bruno* als verdichte perzoonen van de hand te wijzen. Hy zegt dan dat *Saxo*, een krijgsknecht van *Alexander*, na *Alexanders* dood t'ſcheep gegaan is; de kuſten van Italie rondom gevaren heeft; en eindelijk in den Oceaan gekomen, en de kuſten van Britanje voor by gezeild, aan de Wezer is gelandt.

Dit waren geen *Trobatores*, zal iemand zeggen, maar Hiſtoriſchrijvers; die de waarheit, behalven daar ze door onkunde miſſen, verhaalen en in 't ſchrijven beoogen. Men ziet 'er uyt, zal men vorder zeggen, dat ons gevoelen al bekend is geweeſt, en ingang heeft gehad, in de tiende eeuwe. Want, om dat noch eens te zeggen, ſchoon dat ze geen Vriezen noemen; alles ſlaat ſoo net op het verhaal van *Suffridus Petri*, en de zaak van *Saxo*, *Friſo*, en *Bruno*, hangt zoodaanig aan malkander, dat de eene zyn procés niet winnen of verliezen kan, of de andere twee winnen of verliezen 't ook.

Laat ons de zaak met een onpatrijdig gemoed inzien. Al wat 'er tegen de Vrieſſche Schrijvers ingebragt is, geldt ook tegen de vier zoo even gemelde Schrijvers. Wy moeten hier een van beide de partyen kiezen: die van *Julius Cæſar*, *Plinius*, *Tacitus*, en al het puikje van de Romeinſche Hiſtoriſchrijvers; of die van *Witikindus*, *Abbas Stadenſis*, *Gobelinus Perſona*, *Gotfridus Viterbienſis*, *Suffridus Petri*, enz. Wat my belangt;

h In Chron. Part. 15. Hier nevens zijne woorden.

Nunc bene procedo, dum tempora Saxonis edo:
Saxo, velut credo, patria fuit ante Macedo,
Regis Alexandri miles ubique fuit.
Rege diem functo tulit a Babylone meatum,
Circuit Italiam ratibus, veniens Arelatum
Siciliæque Pharon tranſit in Oceanum.
Inde per Oceanum Britannica littora tranſit,
Guiſara Saxonica terminus ejus erat.

ik

ik wil het duizentmaal liever met de eerſte houden: en ik geloof dat de meeſte Leezers my daar in toevallen zullen.

Maar, waar hebben die Schrijvers dat verhaal dan van daan gehaalt? dat zyn immers geen fabeldichters. Daar op zal ik zeggen dat veele Schrijvers, zelfs niet van 't ſlegtſte ſlag, hoewel dat ze niet genegen zyn om fabelen uyt hun hoofd te verzinnen: evenwel al te vaardig zyn om fabelen te gelooven. Die wat geleezen heeft zal geen bewijs van mijn zeggen eiſchen: ik ſal nu by de tegenwoordige ſtoffe blijven. *Witikindus* had het in zyne kindſche jaaren hooren zeggen. *Abbas Stadenſis*, wat laater in de weereld gekomen, zegt dat men het beſchreeven vindt. *Gotfridus Viterbienſis* gelooft het dat *Saxo* een Macedonier van geboorte was. *Gobelinus* vertelt het als een gewiſſe zaak. Zoo klimt de leugen al hooger en hooger: en dewijl ze door 't gezag van zoo veel Schrijvers onderſteunt word, weet men d'er naderhand qualijk raad toe, om haar van den Throon te ſtooten. *Witikindus* kan het ligt hooren zeggen hebben: die Rymen, boven vermeld, waren al te mooy, om binnen Vriesland te blyven: en 't was ook de *mode* niet, dat ze ſtil bleeven leggen.

Eindelijk, om dat 'er een landſchap in Indiê was, dat den naam van *Praſia* of *Pharraſia* had; en dat dit *Praſia* eenige gelykenis heeft met *Phriſia*; moeten de inwoonders van dit *Phriſia*, of Vriesland, afkomſtig zyn uyt het Indiaanſche *Praſia*! Evenwel ſyn 'er Schryvers, ook van eenigen naam en aanzien, die zich aan zulke ſchynredenen vergapen. Om dat 'er ten tyde van *Hannibal* een Koning van Bithyniê was, *Pruſias* genaamd; en om dat *Pruſias* een groote gelykenis heeft met *Pruſſia* of *Pruiſſen*; ſoo moeten de Pruiſſen hunne benaaming gekreegen hebben, en afkomſtig zyn, van *Pruſias*. Dit is het zeggen *Johannes Dlugoſſus*, een Poolſch Hiſtoriſchryver; en *Matthias a Michovia*, ook een Poolſch Hiſtoriſchryver, verwerpt dat gevoelen niet. Of de oudſte i Schryvers zeggen dat *Pruſias* door ſyn eigen zoon om 't leven gebragt is;

i Juſtinus, Epitomator Livii, &c.

dat

dat geldt 'er niet. De gelykenis van de naamen, en de overeenkomſte van eenige Pruiſſche en Griekſche woorden, zyn immers krachtiger bewysredenen, als de getuigenis van oude en vermaarde Schryvers.

Dus verre dan van den Stamheer der Vriezen, den beruchten *Friſo*; en van de Indiaanſche afkomſte. De Leezer neeme het ten beſte, zeg ik noch eens, dat deeze redeneering wat lang gevallen is. De zaak verdient het wel; en daar zyn noch Schryvers, die *Ubbo Emmius* tegen *Suffridus* geleezen hebbende, evenwel hunnen *Friſo* en hunne Indiaanſche Voorouders noch niet vergeeten konnen. Zoodanige Schryvers ſyn *Hamconius*, *Pierius Winſemius*, en *Zoeteboom*: dewelken, zoo het ſchynt, of de zaak niet onderzocht hebben; of *Ubbo Emmius* zoo verre ongelyk geeven, dat het hen de moeite niet waardig is zyn verſchil met *Suffridus* aan te roeren; of gedagt hebben dat eene beſchryving van Vriesland, daar de de naamen van *Friſo*, *Saxo*, *Adel*, niet geleezen zouden worden, en daar men dien prachtigen Tempel van *Stavo*, die koſtelyke Boekery, die lyſt der Hartogen, en wat 'er vorders by de gemeene Hiſtoriſchryvers geleezen word, niet beſchreeven zouw vinden; dat zoo eene beſchryving, zeg ik, veel te ſchraal en mager zoude zyn. Ook zoude ik het hart niet gehad hebben, van aan dit geſchil te tornen, en den Vorſt *Friſo* uyt het bezit van zynen roem en Vorſtendom te verdryven; had ik geenen *Ubbo Emmius* tot voorganger gehad; en had de geleerde *Menſo Alting*, in zyne Notitia *Germaniæ Inferioris*, niet verſcheide maalen getoont dat hy op dit ſtuk met hart en ziel voor *Ubbo Emmius* was.

3. (Op pag. 2. *De Vriezen hebben van ouds onder Hartogen en Koningen*, enz.

Hamconius telt 7 Vorſten of Princen van Vriesland, ſeven Hartogen; negen Koningen: behalven dat hy twee Hartogen en drie Koningen van Weſtvriesland opgeeft. Vorders telt hy 16 Poteſlaaten op. Maar wat de eerſte Vorſten en Hartogen belangt; indien *Friſo* op de lyſt der Vrieſſche Vorſten niet blyven mag; en voor den Stichter van 't Vrieſſche volk niet aangenomen word; zullen zyne zoonen en nazaaten, tot de tyden van *Tacitus*, *Plinius*, en diergelyke

Schry-

Schryvers toe, hunne plaats op dezelfde lyst qualyk konnen behouden. En al het gene *Occo Scarlenſis*, *Hamconius*, en meer anderen, van de heerlyke daaden der eerſte Vorſten, en van hunne krygstogten tegen de Batavieren, Deenen, Tongren, Zweeven of Zwaben, en Brabanders, weeten te vertellen; dewyl 'er de oude en beſte Schryvers 't minſte gewag niet van maaken, zal ook eene ſchrap moeten krygen. 't Is myn zeggen niet; *Ubbo k Emmius* is myn voorzanger wederom: en zyne reden, te weeten de ſtilſwygentheit van alle die Schryvers, ſchynt door te ſlaan. En, of iemand zeggen mogt dat de beſte Schryvers dikwils veele zaken overſlaan; en dat wy dat zelf ſomwylen doen gelden hebben; die zal tot antwoord krygen dat het de waarheit is dat goede Schryvers alles niet vertellen. Goede Schryvers, die by voorbeeld de gelegendheit en 't gemeene beſt van eenig volk beſchryven, konnen iets van minder belang niet geweeten hebben, of willens en weetens overſlaan. Zoo een Schryver, of twee, kan ook eene zaak van grooter belang vergeeten of verzwygen. Maar is het wel gelooffelyk dat die Schryvers altemaal, geen eenen uytgezonderd, daar zeden ſtand van zoo een volk beſchryven willen, en dikwils veel geringer zaaken vertellen, zulke wezentlyke, wetenswaardige, en allervoornaamſte zaaken onvermeld ſouden laaten?

Vorders, indien men bewijzen kan dat veele voornaame zaaken, die *Occo Scarlenſis* en dat ſlag van Schryvers van de daaden der eerſte Vorſten vertellen, loutere verdichtſels en onwaarheden zyn; zoo vraag ik wat ſtaat dat 'er op hunne vordere vertellingen gemaakt kan worden. Zy zeggen dat *Diocarus Segon*, eer hy noch Vorſt van Vriesland was, en voor de geboorte van *Chriſtus*, dienſt genomen heeft onder *Karel* Hartog van Brabant; dat hy zeſtien jaaren lang 't vaandel van den zelven *Karel* gevolgt; en groote krygsdaaden zoo te land al te zee uitgevoert heeft: dat *Aſcon*, Hartog van Vriesland, tegen den zelven *Karel* in oorlog getreeden is: dat *Adelboldus Aſcons* zoon, *Godardus*, Hartog van Tongren of van Brabant, in een oorlog tegen de Romeinen

k Apologetica Refutatio, &c.

groote

groote dienſten heeft gedaan: dat *Titus Boiocalus*, *Adelboldus* baſterd-broeder, den voornoemden Hartog *Goddardus* ook met alle kracht tegen de Romeinen geholpen heeft; die hem, tot belooning van zyne dapperheit, Ridder heeft geſlagen: dat dezelve *Titus Boiocalus* den Keizer *Marcus Antonius Philoſophus*, in den oorlog tegen de Markomannen die *Scarlenſis* hier Wandaalen noemt, met een goed getal Vriezen te hulp is getrokken: dat *Odilbaldus*, Hartog *Ubboos* zoon, en Hartog *Harons* broeder, door zijnen Vader in 't jaar 253 gezonden is tot *Karel Werritus*, Hartog van Brabant of Tongren; dat hy vier jaaren daar na, buiten zijn Vaders weeten, naar Romen is gereiſt, en dienſt genomen heeft onder den Keizer *Valerianus*: dat hy in de blaakende gunſt van den Keizer was; en voor al de genegendheit van Keizer *Diokletianus* gewonnen had: dat hy door *Diokletiaan* voor Afgezant naar Egipten gezonden wierd: en daar tot eene onuytſpreekelijke droefheit van den Keizer overleden is: dat de gebroeders *Engiſtus* en *Horſus*, zoonen van den Vrieſſchen Vorſt *Udolphus*, hebbende den krijg eerſt gevolgt onder Keizer *Valentinianus*, naderhand dienſt genomen hebben onder *Taxander* Hartog van Braband. Maar, behalven dat alle de Hiſtoriſchrijvers, die de levens der Keizeren beſchreeven hebben wederom geen enkeld woord van die dappere Vriezen reppen; zoo ſtaat het by alle de Schrijvers vaſt dat de Romeinen ten tijde van *Segon*, en vervolgens van *Auguſtus*, Heeren en Meeſters van de *Belgiſſche* Provincie waren; en dat ze dat landſchap door hunne Landoverſten, of Bevelhebbers, regeerden: zoo dat 'er geen Hartog *Karel* te pas konde komen. Even vaſt gaat het dat de tijtels van Hartogen, Graaven, en Baronnen, voor zoo veel als ze erfelijke waardigheden en bedieningen beteekenden, veele eeuwen na *Auguſtus* onbekend zijn geweeſt. Daarenboven was de naam van Brabant noch onbekent ten tijde van *Karel den Grooten*; en vervolgens veel meer, ten tijde van de Heidenſche Keizers.

Maar laat iemand alle de Hiſtoriſchrijvers eens opſlaan, die de Franſche, Nederduytſche, en in 't byzonder de Brabantſche geſchiedeniſſen beſchreeven hebben: en laat hy daar, zoo hem de moeite luſt, die

Brabantſche Hartogen eens opzoeken: ik zeg 't hem voor af, dat al zijn zoeken en hoofdbreeken vergeefſch zullen zijn. Ik ſpreek van Hiſtoriſchrijvers, die voor Hiſtoriſchrijvers te boek ſtaan; maar niet van Fabeldichters, die voor Fabeldichters bekend zijn: en welker gezag by de kenders geen enkeld aasje weegt. Wil men daar naar *Karels*, *Werrituſſen*, *Godarduſſen*, en *Taxanders* zoeken; ja; men zal ze by *Hunibaldus* vinden: by *Hunibaldus*, zeg ik, die de weereld eenigen tijd bedot heeft: maar tegenwoordig by alle geleerden, indien ik zoo ſpreeken mag, voor 't gekje loopt: maar by goede Schrijvers, daar ze van de oude Hartogen ſpreeken zijn die naamen onbekend.

De Leezer, hoop ik, zal mijn vrymoedig ſpreeken, of vonnis, niet qualijk neemen; daar ik *Ubbo Emmius* op het ſpoor natreede. Valſche lof kan toch tot geen lof verſtrekken: de glorie der Vriezen is evenwel groot genoeg; en behoeft met geen valſche paarlen te pronken.

Maar wat Hartogen en Koningen dat 'er te veel op de lijſt ſtaan, wie zal ons dat zeggen? Indien het met giſſen te doen was, zou ik 'er niet vreemd van zijn dat 'er geene of weinige Koningen behoeven uytgeſchrapt te worden. De Schrijver, die ze eerſt opgegeeven of opgeteekent heeft, heeft althans eenige kennis van zaaken gehad. Dat blijkt daar uyt, dat ſommige Koningen, die van hem opgegeeven worden, als *Aldigillus*, *Gondobaldus*, en de beruchte *Radbodus*, ook by *Beda* en andere geloofwaardige Schrijvers vermeldt worden. Die eerſte Schrijver, gelijk hy de naamen van ſommige Koningen geweeten en wel opgegeeven heeft, zoo kan hy ook de naamen van de andere Koningen geweeten en wel opgegeeven hebben. Maar, om zoo veel noch toe te ſtaan, dienen d'er wederom groote zwarigheden door de vingeren gezien te worden. Want onder die Koningen rekent hy *Beroaldus* ook, die van den Franſchen Koning *Clotharius* verſlagen is. Doch deezen naam, en dit verhaal, ſchijnt hy gehaalt te hebben uyt de Hiſtorien der Saſſen. Want die hebben een Overſte gehad, met naame *Bertholdus*, doch in de Franſche Jaarboek *Bertboaldus* genaamd; welke *Bertholdus* of *Bertboaldus* van den Koning *Klotharus* verſlagen is.

En

En alle de omſtandigheden van beide die *Beroaldusſen*, en van de zege door *Klotharus* bevochten, koomen zoodanig over een ja zijn zoodanig de eige en zelfſte; dat de Schrijvers zekerlijk van eene en dezelfde zaak ſpreeken. *Ubbo Emmius* doet deze zwarigheit ook gelden; en *Suffridus m Petri* had ze ook gemerkt. Maar *Suffridus*, die gewoon is alles even ligt te ſtellen en over al een opening vindt om uyt te koomen, ſlaat'er maar onverzaagd door; en zeit dat die Schrijvers, die dat eenen Saxiſſchen *Beroaldus* roeſchrijven, leelijk miſſen. Ja hy kan zig niet genoeg over de achteloosheit der Franſſen verwonderen; die in de daaden van hunde Koningen te beſchrijven zoo flordig en onbezuifd te werk gaan; zonder op de perſoonen, tijden, plaatzen, oorzaaken, of eenige omſtandigheden te letten. En niet alleen heeft hy 't op de ouder Schrijvers, *Sigebertus*, *Aimoinus*, en diergelijken, gelaaden; de jonger' Schrijvers, als *Crantzius*, *Buntingius*, *B. Rhenanus*, *J. Funccius* moeten ook aanhouden; en worden met eene quaſt beſtreeken. 't Ware in te ſchikken, quam hy met goede bewijzen en wel gewapend voor den dag: maar 't zijn bewijzen, die ruim zoo duiſter en onzeker zijn, als de zaak die hy te bewijzen heeft.

Evenwel zouw men *Beroaldus* noch op de lijſt der Vrieſſche Koningen konnen laaten; en zeggen dat de Vriezen deezen *Beroaldus* verkeerdelijk toegeſchreeven hebben, 't gene den Sax *Bertholdus* wedervaren is. Maar indien iemand die Vrieſſche vertelders, ik meen *Occo Scarlenſis*, *Cappidus*, en hunne medeſtanders, zelfs zoo verre niet gelooft wilde hebben; zouw het my niet luſten, een harnas daar over aan te trekken.

4 (Op pag 11. op de woorden: *Dan Emmius*, hoewel, enz.) Het is waar dat dit alles by *Ubbo Emmius*, op het einde van het IV Boek zijner Hiſtorie, gevonden word; en dat hy daar, tot bewijs van waarheit, doet gelden dat de brief van den Paus, in marmere letters geſneeden, te Romen in S. *Michiels* kerke noch ten toon hing ten tijde van *Raphaël Volaterrana*. Welke *Volaterranus* het der moeite waardig heeft geacht, den inhoud van den brief

l Rerum Friſ. lib. 3. *m* De Origin. Friſior. lib. 3. cap. 15.

in zijn [n] werk in te laſſchen. Maar dit is ook waar dat 'er by *Ubbo Emmius* op dezelve plaats, aan de kant, aangeteekent ſtaat: *Wat gevoelen dat ik, na dat dit alles uytgegeeven was, raakende dit tafereel, genootzaakt ben geweeſt aan te neemen, en wat redenen dat my daar toe genootzaakt hebben, heb ik in een ander geſchrift, dat reeds gedrukt is, aangetoont.* *Emmius* had den brief van *Leo IV*, met die woorden die van onzen Schrijver bygebragt worden, in den eerſten druk van zijne Hiſtorie verdedigt. Die verdediging heeft hy in den tweeden druk onveranderd gelaaten: maar heeft op de kant aangeteekent dat zijn rechte gevoelen, daar hy door naarder bedenking toe gekomen was, in een van zijne andere werken, dat is *Refutatio Apologetica*, koſt nagezien worden. 't Zal my wederom, zoo ik hoop, niet ongeoorlofd zijn, de redenen, die den gemelden brief by *Ubbo Emmius* verdagt gemaakt hebben, ten dienſte van den nieuwsgierigen Leezer hier by te brengen; en hier en daar, 't geen ik 'er voor of tegen heb, met korte woorden aan te teekenen. De waarheit lis nog in veele dingen 't zoek; en kan dikwils alderbeſt door redenen en tegenredenen gevonden worden.

Voor eerſt heeft hy 't tegen den ſtijl, en de wijze van uytdrukking; maar daar over zoude de Latijnſche brief moeten nagezien en overwogen worden, 't welk ik den Duytſchen Leezer niet vergen mag. Dan meent hy dat de vervloekingen, die op 't einde van den brief ſtaan, op de zedigheit van die eeuwe weinig paſſen, en in die tijden zoo zeer niet in zwang gingen. Hier wil ik ook niet al te ſtijf op ſtaan. Het vellen van bannen was evenwel omtrent die tyden in 't gebruik; en daar wierden ſomtijds ook ſchrikkelijke vervloekingen by gedaan. De Abt *Rheginо* heeft maar hondert jaaren na de tijden van *Karel den Grooten* geleeft; en hy brengt eene manier van den ban te vellen by; die in zijnen tijd gebruykelijk was: en wie zal ons bewijzen dat dit gebruyk even voor zijnen tijd was opgekomen? Deze manier beſtond hier in dat de kaarſſen, onder 't vellen van den ban, en onder het ſpreeken van de volgende woorden, uytge-

[n] Commentaria Urbana.

blaſcht

bluſcht wierden: • *Gelijk deeze kaarſſen voor uwe oogen uytgebluſcht worden; zoo moet hunne vreugde uytgebluſcht worden voor 't gezigt der H. H. Engelen; ten zy dat ze voor hunne dood tot inkeer koomen.* Dat 'er alleenlijk *Imperator* (Keizer) ſtaat, zonder dat 'er de tijtel van *Sereniſſimus* of *Auguſtus* by ſtaat, geeft hem ook nadenken: en die oncierlijke en ongerijmde uytdrukking, *Imperatore . . . . imperante*, komt hem nog vreemder voor.

Hy kan het ook niet al te wel inſchikken, en houdt den brief ook om deeze reden verdagt, dat de naam van den Paus in een openbaaren brief, die in's Keizers tegenwoordigheit gemaakt zoude zijn, geſtelt is voor den naam van den Keizer. Maar deeze reden ſtaat, mijns oordeels, wederom niet door. 't Is waar dat zeker Schrijver, by de Bollandiſten in 't leven van Paus *Gregorius*, dit ook beweeren wil 'dat de Pauzen in de acht eerſte eeuwen hunne naamen nooit gezet hebben voor de naamen der genen, daar zy brieven aan ſchreeven. Maar, behalven dat zulks ten hoogſte maar plaats zoude hebbe hebben in de gewoonelijke groeteniſſe *Carolo*, ... *Leo*, *Salutem*; en dat deze brief aanſtonds met een vertellinge begint; zoo is het zeggen van dien Schrijver evenwel onwaar. De brief van Paus *Theodorus*, en die van Paus *Zacharias*, die van niemand voor verdichte brieven gehouden worden, dienen tot een vaſt bewijs van ons zeggen. Daarenboven heeft *Petr. Joſephus Cantelius*, in het tweedeel van zijne Hiſtorie der Metropolitaanſche kerken, zeer wel beweezen dat de Pauzen, al ſederd *Leo I*, geen vaſten regel op dit ſtuk gevolgt hebben; en hunne namen ſomtyds voor, ſomtyds achter ſtelden. Doch deze en diergelijke kleinigheden, daar hy ook niet al te ſterk op dringt, zal ik liever overſtappen: daar zijn toch andere zwarigheden; daar een voorſtander van dien brief werks genoeg aan vinden zal. Dat Vrankrijk in den Latijnſchen brief *Gallia* genoemt word, en niet *Francia*, gelijk toen in de openbaare Akten altijd gebruykelijk was, zal ik ook over 't hoofd zien: gelijk ook dat de Franſſen alleen, met Keizer *Karel*, zouden opgetrokken zijn om Romen te verloſſen; daar *Karel*, die zijne vyanden toen tot ruſt en ſtilte ge-

• Rheginо de Diſciplin. Eccleſ. cap. 42.

dwongen had, zoo wel Duytſchers als Franſſen gewoon was in dienſt te neemen. Ik laat het ook doorſchieten dat de Keizer, met zoo een talrijk leger, zoo lang te Romen zoude ſtil gezeeten hebben, tot dat S. *Michiels* kerk over de lichaamen der verſlaagene Chriſtenen gebouwt en voltrokken was. Ik wil zoo ſtijf op mijn ſtuk niet ſtaan: en ik zal die woorden, *Facta eſt Eccleſia*, zoo precijs naar de letter niet neemen.

Maar 't geen in den brief ſtaat, dat S. *Pieters* kerk te Romen, onder het Keizerdom van *Karel den Grooten*, door de Sarazijnen ingenomen is; en dat daarop de gemelde Keizer *Karel*, met ganſch Vrankrijk, den Paus te hulp is getrokken; dat begint alles te verbrodden; en daar weet ik geen mouwen in te ſchikken. Van zoo veele Schrijvers, die de daaden of de geſchiedenillen van die tijden beſchrijven, is 'er geen een die dat inneemen van S. *Pieters* kerk, 't welk zekerlijk niet verzweegen diende, met een enkeld woord aanroert.

Zy vertellen wel dat de Sarazijnen, onder 't gemelde Keizerdom, Sicilie en Korſica aangedaan, de kuſten van Italie onveilig gehouden, en *Civita-Vechia* uytgeplondert hebben: maar van Romen en S. *Pieters* kerk, zwijgen ze altemaal even ſtil.

Dezelfde Schrijvers, daar ze *Karels* Roomſche reis onder *Leo III* verhaalen, ſpreeken als uyt eenen mond; en zeggen altemaal eenparig dat hy op reis gegaan is om *Leo* te herſtellen; zonder van Sarazijnen, of van 't inneemen van S. *Pieters* kerk, te gewaagen. Dat meer is; zy ſchrijven altemaal dat *Karel*, als Paus *Leo* herſtelt, de Krooning verricht, en alles in ſtaat geſchikt was, weder naar huys is gekeert, zonder met zijn leger vorder te trekken. Alleenlijk heeft hy zijnen zoon *Pippijn* eenige manſchap gegeeven, om die van Benevente te beteugelen.

Onder *Karels* zoon en nazaat, *Lodewijk den Goeden*, hebben de Sarazijnen Italië leelijk gehavent en afgeſtroopt. Onder *Lotharius*, *Lodewijks* zoon, hebben ze de voorſteden van Romen ingenomen, en de kerken van S. *Petrus* en *Paulus* ſchendelijk mishandelt en uytgeplundert. Dat verzwijgen die Schrijvers

p Eginhart Aimoin. Aclo, Annal. Franc.

niet;

niet; een gewis teeken dat ze de eerſte plundering, indien ze geſchiedt ware, niet verzweegen zouden hebben.

't Geen 'er volgt dat de Koning (*Karel de Groote*) na 't verrichten van die zaaken naar *Apulie* getrokken is; en dat landſchap onder de gehoorzaamheit van S. *Pieter* en van Romen heeft gebragt, ſchijnt voor al mank te gaan. Niet alleen zwijgen de Schrijvers van dit veroveren van *Apulie* ſtil; niet alleen weeten zy 'er 't minſte niet van, dat *Karel de Groote*, nu Keizer zijnde, met een leger in *Apulie* zoude gevallen zijn: maar zy zeggen eenparig dat Apulië en Kalabrië onder de magt der Griekſche Keizeren gebleeven zijn: dat *Karel* een verbond met die Keizeren aangegaan heeft, zonder hen in 't bezit van die landſchappen te ſtooren. Ja *Ubbo Emmius* bewijſt zeer wel dat ze onder de Griekſche Keizeren gebleeven zijn tot *Otto I* toe: die Apulië en Kalabrië, niet voor den Paus maar voor zich zelven, verovert heeft. Tot volkomen bewijs dat die twee landſchappen, tot de tijden van *Otto I*, onder 't Griekſche Keizerrijk geſtaan hebben dient een brief van *Otto* zelf. In dien brief [q] laat *Otto* aan zijne Krijgsoverſten weeten dat 'er twee Gezanten van den Keizer der Grieken overgekomen waren; die zich ten uyterſte genegen toonden om vrede te maaken. *Hoe dat de zaak geſchikt worde*, zegt hy, *zy zullen ons, belieft het Godt, niet durven beoorlogen. De Provincien Apulie en Kalabrie, die zy tot noch toe bezeeten hebben, zullen ze ons overgeeven.*

Die 't met *Suffridus* houden, en den brief van den Paus *Leo III* voorſpreeken, zullen hier zeer bezwaarlijk een uytkomſte vinden.

Volaterranus, die eenige van die zwarigheden gemerkt had, zoekt 'er zoo uyt te komen, dat de brief op de tijden van *Karel den Kaalen* ziet; en dat 'er van geen anderen *Karel*, als *den Kaalen*, in den brief geſproken word. En dat doet hy des te meer, om dat *Karel de Groote* te Romen niet gekroont is van *Leo IV*, maar van *Leo III*. Dog de brief paſt zoo weinig op *Karel den Kaalen*, als den *Grooten*. Veele van dle opwerpingen, die we boven opgegeeven hebben, komen hier wederom de paſſe: voor al de verove-

q Apud Wittikind. Hiſt. Saxon.

ring van Apulië; dat tot *Otto I* toe onder den Griekſchen Keizer heeft geſtaan. Daarenboven, gelijk *Ubbo Emmius* wel bewijſt, heeft *Karel de Kaale* het Keizerdom niet bekleedt ten tijde van *Leo IV*; zoo als in alle Kronijkſchrijvers nagezien kan worden.

Ook heeft *Karel de Kaale* den eernaam van den Grooten nooit gevoert; en men leeſt nergens dat die titel hem ooit gegeeven is. Voeg hier by dat hy met de Vriezen niet te doen had; dewelken, volgens onze Hiſtoriſchrijvers, en ook naar het zeggen van meeſt alle de Franſche Schrijvers, onder het gebied van den Keizer *Lotharis* ſtonden.

Eer ik deze Aanteekening beſluite, heb ik nog een woord te zeggen van de vervloekingen, die in 't einde van den gemelden brief uytgedrukt ſtaan: het zal ten deele dienen om het zeggen van *Ubbo Emmius* te onderzoeken; en het zal ook voor een Aanteekening op die vloeken verſtrekken.

De Leezer moet dan weeten dat de Biſſchoppen, zelfs ook andere vrome en deftige mannen, de vervloekingen of vermaledijdingen dikwils zeer gereed en als by der hand hadden. En, zoo als de Schrijvers verhaalen, zouden zulke vermaledijdingen zeer dikwils van een groote kracht zijn geweeſt; en den vervloekten op zijn tijd t'huys gekomen zyn. En wie weet of de vloeken, die in de brieven van de Pauzen of van andere Kerkoverſten zoo gemeen zijn, geen gevolg zijn van die Biſſchoppelijke vervloekingen. Van die vervloekinge, die *Noë* over zijnen zoon *Cham*, *Jakob* over *Ruben*, S. *Pieter* over *Ananias* en *Saphyra*, S *Paulus* over *Hymenœus* en *Alexander* uytgeſproken hebben, wil ik nu niet ſpreeken. Van den H.r *Jacobus*, Biſſchop van *Niſibie*, word verhaalt dat hy het leger van den Perſiaanſchen Koning *Sapor* vermaledijdt heeft; en dat Godt, op zijn gebed, eene meenigte van muggen tegen dat leger heeft afgezonden; waar door de gemelde ſtad, die anders in *Sapors* handen ſtond te vallen, uyt den nood is geredt. De H. Biſſchop *Machutus*, zoo als *Sigebertus* ſ verhaalt, had zijnen vloek over die van Klein Britanje uytgeſproken; die daar op met alderhande rampen bezogt zijn geweeſt. De aarde, zoo als hy 't vertelt, gaf geen veldgewaſſen noch boomvruchten

r Theodor. Hiſt. Eccl. ſ Ad ann. 561.

meer:

meer: de menſchen kreegen de eene quaal voor de andere na; ja hadden duizenderley rampen te lijden. Niemand ging 'er vry; en alle raad was ten einde. De Groote Kronijk van Nederland vertelt ook als een aanmerkelijke zaak dat S. *Radbodus*, Biſſchop van Utrecht, de Deenſche Roovers vervloekt heeft; en dat die altemaal op een ellendige wijze aan hun einde gekomen zijn. *Cosmas*, Patriarch van Konſtantinopolen, was ten hoogſte gehoont en beledigt door den Keizer *Manuel Commenus*: en heeft daar op eenen vloek tegen de Keizerin geſproken, dat ze nooit zoonen ter weereld zoude brengen. *Nicetas t Choniates*, die dit wijdloopiger beſchrijft, voegt 'er by: of het hier door geſchiedt is dat de Keizerin geen zoonen kreeg, en zoo lang als ze leefde dochters baarde; en of Godt zijnen dienaar op zulke een wijze heeft willen verheerlijken, daar heb ik geen genoegzaame kennis van. Dat is met voorzigheit geſproken. Zoo leeſt men by *Henricus v Knygthonus* dat de Graaf *Goduinus*, van wien de Engelſche Schrijvers weinig goeds vertellen, als hy door den Heiligen Biſſchop *Afwaldus* vermaledijdt wierd; van ſtonde aan een onlijdelijke buykkrimping kreeg; en tot geen ruſt konde koomen, voor dat de Biſſchop hem gezegent had. Ook ſchryft hy dat zeker Edelman, om dat hy zich met zijnen vyand niet verzoenen wilde, den vloek van den H. Biſſchop *Wulſtanus* kreeg: dat de Duivel aanſtonds in zijn lichaam voer; en dat hy niet verloſt konde worden, voor dat hy de vrede gemaakt had, en van den Biſſchop gezegent was. De vervloekingen, door de Biſſchoppen *w Quintianus* en *x Eligius* uytgeſproken, zouden volgens de Schrijvers dezelfde kragt en uytwerking gehad hebben.

Aldredus, Biſſchop van Jork, had *Wilhelmus Conquæſtor* tot Koning van Engeland gezalft; 't welk de Biſſchop van Kantelberg geweigert had. Maar *Aldredus* had hem met eede doen belooven dat hy met goedaardigheit regeeren, en de onderdaanen niet drukken zouw. Doch de Koning, op zijnen eed niet

t Ad ann. lib. 2. cap. 3.
v Lib. 10. w Zie Gregorius Turon. in Vitis SS.
x Zie Audoënus in vita S. Eligii.

paſſende, begon de ingezetenen, zoo als *Wilhelmus y Mamelsburienſis* verhaalt, met onverdraagelijke ſchattingen te plaagen. De Biſſchop deed den Koning door eenige luiden vermaanen; hy zoude denken wat dat hy gezworen had. Maar de Koning wilde die afgezondenen nauwelijks te ſpraake ſtaan; en liet ze met bars antwoord henen gaan. *Aldredus*, zonder lang te draalen, ſprak den vloek tegen den Koning en zijne ganſche nakomelingſchap uyt. Als dit *Wilhelmus Conquæſtor* aangedient was; heeft hy, op 't aanraden van zijne vrienden, eenigen van zijn volk tot den Biſſchop gezonden, om hem te verbidden. Doch die afgezondenen quaamen te laat: want de Biſſchop was al van hartzeer geſtorven.

Dus verre van de Biſſchoppelijke vermaledijdingen: ik zal noch eene vervloeking of twee van mindere Overſten opgeeven. De Abt *Hugo* gaf zijnen vloek aan zijnen neef *Wilhelmus*; om dat die neef hem tot wederſpannigheit tegen de Biſſchoppelijke kerk aangezet had. En de Monnik z *Gervaſius*, die dit vertelt, voegt 'er by dat de vloek niet zonder uytwerkinge gebleeven is. Ik meen dat ik elders aangeteekent heb hoe dat S. *Franciſcus* een zeer zwaaren en ſchrikkelijken vloek uytgeſproken heeft over Broeder *Johannes*; die te Bolonje, zonder zijn verlof, een ſchool opgerecht had. De *a* Schrijver voegt 'er by dat die Broeder *Johannes* kort daar op een ellendige dood geſtorven is; en dat S. *Franciſcus*, hoewel daar toe gebeden zijnde, zijnen vloek tegen den gemelden Broeder, als die op zijn' uyterſte lag, niet heeft willen intrekken. Hy zeide dat zijne vervloeking in den Hemel beveſtigt zoude worden; en dat hy zijne Monnikken liever zag bidden als leezen.

Zelfs vindt men dat *b Wilhelmus*, Koning van Engeland, zijnen zoon *Robertus* vervloekt heeft; welke *Robertus* om die reden, zoo als *Chr. c Lupus* het duidt, zoo ongelukkig zouw zijn geweeſt. En by

y Wilhelm. Malmesb. lib. 3.
z Apud Chr. Lup. in Can. t. 5.
a Langius in Chron. Cytizenſis Eccl.
b Sigeb. Gembl.
c Ibid. pag. 548.

S.

S. d *Auguſtinus* ſtaat een ſchrikkelijk voorbeeld en gevolg van een moederlijken vloek.

Uyt al het gezeide blijkt dat men een grooten ſchrik voor diergelijke vervloekingen plagt te hebben. Dit ging zoo verre, dat de onredelijke vervloekingen, zelf van byzondere en gemeene luiden, ſomwijlen gevreeſt wierden; en dat men zulke luiden trachte te bevredigen. Ik wil maar een ſtaaltje tot bewijs by brengen. *Theodoſius e II.* had een onredelijk verzoek afgeſlagen, en den verzoeker doorgezonden. De perſoon, die zoodanig afgeweezen was, om zijne gramſchap en wraakluſt te boeten, ſprak den vloek over de Keizer. *Theodoſius* hier van verwittigd, en voor 't gevolg beducht, had geen ruſt voor dat de Vervloeker bevredigt was, en den vloek ingetrokken had. Ieder vat wel dat dit te verre ging: dus zoude alles voor een roekeloos menſch moeten zwigten.

Ik koome dan wederom daar toe, dat de vervloekingen, in de Pauſſelijke en andere brieven uytgedrukt, miſſchien een ſoort van zulke vervloekingen zijn; en daar uyt haar begin genomen hebben.

Die hebben 't miſſchien zoo qualijk niet; dewelken van dit verſtand zijn dat het dagvaarden voor den Regterſtoel van *Chriſtus* voor een gevolg, of liever voor een ſoort, van de gemelde vermaledijdingen mag gehouden worden. Verſcheide Hiſtoriſchrijvers weeten van zulke dagvaardigingen te ſpreeken: en, zoo als zy de zaak vertellen, en door veele omſtandigheden beveſtigen, zijn die gedagvaarde perſoonen ook doorgaans op den beſtemden dag geſtorven, en voor den Rechterſtoel van *Chriſtus* verſcheenen. De vervloekingen, daar eerſt van geſproken is, waren een wenſch, of een gebed tot den Heere, dat zulke of zulke menſchen, om hunne vuylaardigheid, op een zigtbaare wijze geſtraft mogten worden: of, dat miſſchien wel zoo waarſchijnelijk is, 't waren niet anders als voorzeggingen van zoo eene zigtbaare ſtraffe. Die daagingen voor den Rechterſtoel van *Chriſtus*, zoo als ze by de Hiſtoriſchrijvers beſchreeven ſtaan, waren ook niet anders

d De Civit. Dei lib. 22.

e Apud Chr. Lup. ibid.

als

als een wenſch dat iemand zich over zeker onrechtvaardig vonnis, of iet diergelijks, voor den gemelden Rechterſtoel binnen een bepaalden tijd mogt koomen verantwoorden: of 't waren ten minſte voorzeggingen, dat iemand zoo vaaren zoude.

Die vervloekingen, naar dat de Schrijvers daar van getuigen, wierden dikwils verhoort: de daagingen ook.

5. (Op pag. 21. daarom verklaart *Emmius*.) Maar by *Ubbo Emmius*, op de aangehaalde plaats, daar hy de keuren en vrydommen opgeeft die de Franſche Koningen aan de Vriezen gegeeven hebben, ſtaat wegens deze Handveſte, of Bulle, of Openbrief, wel duidelijk te leezen; dat de rechte brief, die de gemelde vrydommen behelsde, door de oorlogen en langheit der tijden vergaan of verlooren is: maar dat 'er in de plaatze van dien verlooren brief, door een deel lompe en onkundige menſchen, een andere brief opgeſtelt en uyt verſcheide brokken aan malkander gelapt is; en tegenwoordig door de handen wandelt: maar dat die brief van luiden, die in de Oudheden niet onbedreeven zijn, uytgelachen word.

Hy bekent, en ſchrijft het uytdrukkelijk, dat de Vriezen verſcheide rechten en vrydommen van *Karel Martel* en van *Karel den Grooten* ontvangen hebben. Daar is geen geſchil over, en ik zal d'er ook geen geſchil over maaken. Maar dit is de vrage of de Open brief zoo als hy by de meeſte Vrieſſche Schrijvers te leezen, en ook van onzen Schrijver opgegeeven word, de echte en rechte Bulle of Open brief is, dien zy van *Karel* gekreegen hebben. *Ubbo Emmius*, verre van daar ja op te zeggen, verklaart opentlijk dat de Oudheit-kenners met die Bulle lachen: en wy zullen aanſtonds zien wat dat hy tegen dien brief in zijne *Refutatio Apologetica* in te brengen heeft. Als hy dan in zijne Voorrede tot den Leezer zegt: *Het geen ik van* Karels *uytſteekende goedgunſtigheit tot ons volk, en van de vryheid door hem beveſtigd, alleerſt geſchreeven heb, dat houde ik noch tegenwoordig voor zoo zeker en gewis, als ik het toen gehouden heb*; dan wil hy maar zeggen dat *Karel de Groote* de vryheid der Vriezen beveſtigt, en hen groote voorrechten gegeeven heeft.

Hier

Hier aan wil hy niet getwijffelt hebben.

Wat de getuigenis van *Aimoinus* belangt, daar volgt maar uyt dat *Karel de Groote* zoo een Open brief, of Dekreet, voor de vryheit der Vriezen uytgegeeven heeft: maar geenzins dat de Brief of Bulle, die t'hans den naam van zijnen Brief of Bulle draagt, en die in dit werk te leezen ſtaat, de oorſpronkelijke en onvervalſchte brief van *Karel* is. Op dat het laatſte uyt het zeggen van *Aimoinus* volgen zouw; moeſt hy den ganſchen Brief vermelden. Dat doet hy niet; hy ſpreekt maar van een Dekreet, dat door *Karel den Grooten* voor de Vriezen uytgegeeven is. Wat bewijs kan dat geeven, dat *Aimoinus* den tegenwoordigen Brief voor den echten Brief gehouden heeft.

Maar ik wil eerſt toonen wat dat *Emmius* op den Brief te zeggen heeft: en zal 'er dan noch 't een en 't andere van 't mijne byvoegen. Geen rechtſchapen Vries zal het zich belgen, dat de waarheit nagezocht en opgeheldert word: en Vriesland kan 'er niets by verliezen; dewijl de zaak zelf, te weeten hunne vryheit, niet in twijffel getrokken word.

Ten eerſte is het volgens *Ubbo Emmius* een louter verdichtzel dat *Auguſtus* de Vriezen eene jaarlijkſche ſchatting zoude opgelegt hebben van 20 marken gouds. Voor eerſt is dat by geen Hiſtoriſchrijvers te vinden: ten tweede; volgens *Tacitus* zelf, daar hy van eene ſchattinge ſpreekt, moeſten ze geen andere ſchatting opbrengen, als een deel Oſſenhuiden. En 't is geen waar, 't geen *Suffridus* ergens zegt, dat die ſchatting, die eerſt in Oſſenhuiden betaalt wierd, naderhand in geld betaalt moeſt worden. By *Tacitus*, daar hy de geſchiedenis van *Olennius* verhaalt, zal men wederom geen andere ſchatting als van Oſſenhuiden vinden: en andere plaatzen zal men voor *Suffridus* niet konnen bybrengen.

II, 't Geen in de Bulle van de Saxiſche ſchattinge gezegt word, is by *Emmius* van geen beter allooy. Ten tijde van *Auguſtus*, zegt hy, en in de naaſtvolgende eeuwen, was 'er noch geen Saxen. En naderhand, als 't Roomſche Rijk ſlag op ſlag kreeg, en hand over hand te gronde ging; als de Romeinen, zeg ik, de Gallien niet behouden konden; en zelfs gedwongen waren een gedeelte van Italie te laaten

glyen;

glyen; wat ſchattingen zouden zy toen uyt Duytsland gekreegen hebben? En als de Gotten, de Wandaalen, de Alaanen, de Borgonjers, de Zwaben, de Franken, de Longobarden, de *Heneti*, op de Roomſche Provincien naar hun welgevallen roofden; en alles, wat buigen of niet buigen wouw, verwoeſten en uytzoopen, zouden de Saſſen alleen zoo een eerbiedigheit voor de Griekſche Keizeren behouden hebben, dat ze altijd op het betaalen van hunne ſchattingen paſten? Dat ze de Franken, of Franſſen, ſchattingen betaalden; zoude meer ſchijn hebben, en met de Hiſtoriboeken beter over een komen: maar de Bulle geeft duidelijk te kennen dat het weigeren van de ſchattingen een belediging was van 't Keizerrijk.

III, En wat wil dat zeggen dat *Ludgerus*, of *Witikindus*, Hartog van Saxen, zijn Hartogdom te leen hield van 't Keizerrijk? Is *Witikindus* dan de Vaſal of Leenman van den Griekſchen Keizer, of van de Keizerin *Irene*, geweeſt? Dat kan geen anderen zin hebben: want, veele eeuwen voor *Karel den Grooten*, zijn 'er geen andere Keizers geweeſt, als die van Konſtantinopolen.

IV, Voeg hier by, 't zijn noch al de woorden van *Emmius*, dat *Witikindus* lang te vooren tegen *Karel* oorlog heeft gevoert; eer dat het Keizerdom aan *Karel* opgedraagen was: dat hy dikwils overwonnen zijnde; en het niet langer ziende te houden, zich eindelijk onderworpen heeft; zonder naderhand eenige onruſt te verwekken. Indien dit waarachtig is, gelijk het voor de waarheit van alle die Hiſtoriſchrijvers die toen geleeft hebben opgegeeven word, hoe kan het waar zijn 't geen van 't weigeren der ſchattingen, van 't verachten des Keizerrijks, en van de vordere onluſten, in den Open brief of Bulle voorgegeeven word?

V, Maar 't geen in dezelve Bulle vertelt word, dat de Vriezen den gemelden *Witikindus* in een veldſlag gevangen genomen, met touwen gebonden, en dus aan *Karel* zouden overgelevert hebben; dat gelijkt nergens nae. Men leeze alle de Schrijvers, die den oorlog tuſſen *Karel den Grooten* en de Saſſen beſchree-

ſchreeven hebben: zy *f* koomen altemaal daar in over een, dat de krijg met geen eenen tocht ge-eindigt is: dat *Witikindus* verſcheide jaaren geoorlogt heeft: dat hy verſcheide reizen overwonnen zijnde, geduurig met een nieuwen moed de wapenen weder aanſchoot, en verſch volk zag te krijgen: dat 'er veele veldſlagen gedaan, veele ſteden ingenomen, veele veſtingen overweldigt zijn; en ganſch Saxen te vuur en te zwaard, meer als eens, vernielt is geweeſt; tot dat *Witikindus*, met zijnen broeder over de Elve geweeken, en 't hart noch even hoog draagende, door *Karel* tot een mondgeſprek uytgenoodigt wierd; dat hy daar op met zijnen broeder by *Karel* is gegaan; en de vrede getroffen heeft; ja dat hy zelfs Chriſten geworden en gedoopt is. Dit alles is geſchiedt voor of in 't jaar 785; en vervolgens 15 jaaren eer dat *Karel* Keizer wierd. En na dien tijd, zoo als uyt alle die Schrijvers beweezen word, heeft *Witikindus* zich ten minſte niet geroert. Nu is de vraag wie dat beter geloof verdient; zoo een Bulle, daar zoo veel op te zeggen valt, en die met onwaarheden aan malkander hangt; of zoo veele deftige en bekende Schrijvers, die omtrent die tijden geleeft hebben.

VI, Het geen in de Bulle ſtaat dat *Karel*, nu Keizer zijnde, een togt naar Italie gedaan zoude hebben, is even onwaar *Karel de Groote*, ſedert dat hy Keizer is gekroont, is niet weder naar Italie gereiſt. Die 'er aan twijffelen mag, heeft dezelve Schrijvers maar op te ſlaan.

VII, *Emmius* wijſt noch andere merkelijke en groffe onwaarheden aan; die naar zijn zeggen in de gemelde Bulle ſtaan, en vervolgens tot een bewijs tegen de Bulle dienen. Ik zeg, *naar zijn zeggen:* want, zoo als hy een gedeelte van de Bulle opgeeft, ſtaan 'er die onwaarheden duidelijk uytgedrukt. Zy ſtaan ook in 't exemplaar van de Bulle, dat by *g Hamconius* gevonden word. Maar in dezelve Bulle, zoo als ze van onzen Schrijver en van *P. Winſemius* opgegeeven word, ſtaan ze niet. Zy zullen d'er evenwel voor dezen in geſtaan hebben: want *Suffridus h Petri* ontkent de

f Annal. Fran. Rhegino, Aimoinus, Sigebertus, Albertus Stad, enz. *g* Friſia, pag. 118.

h Apol. pro Antiquit. Friſ. pag. 175, 176.

woorden, die de zwarigheit maaken, niet: en hy beriſpt'er *Emmius* niet over, dat hy de Bulle verkeerde woorden toeſchrijft. Maar de twee zwarigheden, die ik eerſt opgeven zal, ſlaat hy in zijn antwoord over: en op de derde, raakende inſtelling der zeven Keurvorſten, zegt hy dat die door den gemelden *Karel* ingeſtelt zijn. Doch hier van beneden breeder. Ik zoude dan half gelooven dat iemand, de gemelde zwaarigheden merkende, en ziende dat ze niet te verantwoorden waren, en de Bulle vervolgens by de rechte kenders ten minſte verdacht zoude maaken, die woorden zal achtergelaaten hebben. Maar om tot de zaak te koomen; in de Bulle of Open brief, die by *Ubbo Emmius* te leezen is, ſtaat dat de Paus *Gregorius*, den Open brief, op *Karels* verzoek, beveſtigt heeft. Doch 't is zeker dat 'er zoo lang, als *Karel* de Koninklijke of de Keizerlijke waardigheit bekleedt heeft, geen Paus *Gregorius* is geweeſt. *Karel*, die zijnen Vader in 't Koninkrijk gevolgt is in 't jaar 768, en Keizer is gekroont in 't jaar 800, of in 't begin van 't jaar 801; heeft beide die Kroonen met het leven verlaaten in 't jaar 814. Nu *Gregorius III*, daar 't noch beſt op paſſen zouw, was al geſtorven in 't jaar 741; en vervolgens 27 jaaren eer dat *Karel* Koning wierd. *Gregorius IV*, die het anders zouw behooren te zijn, is eerſt op den Pauſſelijken Throon geklommen in 't jaar 828; en vervolgens, zoo veele jaaren na *Karels* dood.

VIII, In den zelfden Open brief, zoodanig als hy by *Ubbo Emmius* en *Hamconius* opgegeeven word, ſtaan de volgende getuigen uytgedrukt: *Wenceſlaus* Koning van Bohemen; *Bernard*, Hartog van Beyeren; *Luppoldus* Hartog van Moravië; *Henricus* Hartog van Ooſtenrijk; *Otto* Hartog van Zwaben, enz. Nu onder alle die Vorſten is 'er geen een, die de tijdgenoot zy geweeſt van *Karel den Grooten*. Bohemen, eerſt een Hartogdom, is niet vroeger tot een Koninkrijk opgerecht *i*, als onder *Fredericus Barbaroſſa*: en *k Wenceſlaus*, Koning van Bohemen, heeft noch na *Fredericus Barbaroſſa* geleeft. De andere Vorſten, in de Bulle vermeld, zijn ook langen tijd

i Zie Cuſpinian. in Fred. Barb.

k Zie Chron. Carionis a Peucero edit. &c.

na

na *Karel den Grooten* in de weereld gekomen: gelijk by de Duytſche Schrijvers gevonden word. In andere geſchillen kan men de zaak ſomtijds noch wat ſchaveelen: hier niet. De Open-brief is vals; of alle de Hiſtoriſchrijvers zijn leugenaars. Ook moet *Suffridus Petri*, die dit onbeantwoord laat, hier geen uytkomſt gezien hebben.

IX, Eindelijk koomen de zeven Keurvorſten op het tooneel, die *Karel de Groote* zouw ingeſtelt hebben. Ik zie niet dat de Open-brief dat duidelijk zegt; of dat het noodzakelijk uyt het zeggen van de Bulle volgt: maar *Suffridus Petri* houdt het als een zekere waarheit ſtaande dat de 7 Vorſten, die als getuigen vermeldt worden, eigentlijk Keurvorſten waren; dat *Karel de Groote* al in zijn leven begeerde dat de Keizers voortaan gekozen zouden worden uyt de Duytſche Naatzie; doch dat zijne zoonen en naneeven de Duytſche Naatzie zoo eene waardigheit niet en gunden; en tot de tijden van de *Henricuſſen* toe, tegen den wil en de wet van *Karel*, in 't bezit van 't Keizerdom gebleeven zijn. Die eenigzins in de Hiſtorien t'huys is, en iets van de opkomſte der Keurvorſten geleezen heeft, zal dit zeggen van *Suffridus*, die het zonder de minſte haperinge en volmondig uytlapt, niet zonder verwonderinge leezen. *Emmius* kan 'er zich ook niet genoeg over verwonderen; en hy weet niet waar over dat zoo een zich ſchaamen zal, die zich niet ſchaamt zulke onwaarheden ſtaande te houden.

De zaak verdient het wel, dat wy 'er zoo niet over henen loopen; maar alles wat nauwer onderzoeken. En om rechtzinnig te ſpreeken, *Suffridus* is de eerſte niet, die de inſtelling der Keurvorſten zoo oud heeft gemaakt. *Jordanes*, by *Du Pin* aangehaald, had het al lang te voore geſchreeven. Dan [m] *Innocentius III*, die voor dat gevoelen ook bygebragt word, ſpreekt van geen Keurvorſten: maar zegt alleen dat de Rijksvorſten het recht hadden, en in 't bezit waren, van een Keizer te verkiezen: welk recht die Rijksvorſten, naar zijn zeggen, van den Apoſtoliſſchen Stoel gekreegen hadden in den perſoon van *Karel den Grooten*. Om dan tot *Jordanes* te koomen; zijn gevoelen, op dit ſtuk, word tegen-

[l] Biblioteque, &c. Sicele X. [m] Ibid.

woordig van alle Schrijvers afgekeurt. Ik zeg, van alle Schrijvers, van wat Naatzie, gezindheit, en partye dat ze zijn. Onder alle Hiſtoriſchrijvers, die van de inſtellinge ſpreeken, is 'er geen een, *Jordanes* en miſſchien een onbekend Schrijver of twee uytgezonderd, die de gemelde inſtelling hooger trekt, als tot de tijden van *Gregorius V*. Maar wat den rechten tijd belangt, daar over zoude veel te zeggen vallen: ik zal het zoo kort maaken, als mogelijk is.

Dat gevoelen van *Jordanes* zal ik overſlaan; als zijnde t'hans van ieder een verlaaten. Om het in 't kort te wederleggen, dient alleenlijk gezeid dat de eerſte nazaaten van *Karel den Grooten* het Keizerdom gekreegen hebben by erffeniſſe, en door de verkiezing der Hoogduytſche, Franſche, en Italiaanſche Vorſten; die 'er aan twijffelt, hoeft de Franſche Schrijvers maar op te ſlaan. *Conradus I*, *Hendrik de Volaar*, en *Otto I*, zijn door de Franſſen en Saxen tot Keizers gekozen; zoo als *Luitprandus* en *Witikindus*, die toen geleeft hebben, opentlijk getuigen. *Ottoos* zoon en zoons zoon hebben 't Keizerdom wederom by erffeniſſe en door de verkiezing der Saxiſſe Franſche en Italiaanſche Vorſten gekreegen. Dus verre is 'er geen zwarigheit.

Maar dan komen d'er voornamentlijk drie gevoelens te onderzoeken; die altemaal op geen geringe waarſchijnelijkheden ſchijnen te ſteunen. Sommigen, als *m Bellarminus*, *n Cuſpinianus*, en meer andere Schrijvers die beneden zullen opgetelt worden, beweeren dat de zeven Keurvorſten door *Gregorius V* en *Otto III* ingeſtelt zijn. *Theodorus a Niem* getuigt dat ze ingeſtelt zijn na de dood van *Ottoos* zoon, *Hendrik II*; en dat de Rijksvorſten zelf zoo eene ordonantzie gemaakt zouden hebben. Maar *Johannes o Aventinus* en *Onuphrius p Panvinius* hebben 't op een anderen boeg gewendt, en een ander gevoelen op de baan gebragt; 't welk ook veele aanhangers gekreegen heeft, en wel haaſt mogt boven drijven. Zy ſchrijven dat ze gewiſſe blijken hebben dat de 7 Keurvorſten eerſt opgekomen zijn na de dood van

m De Tranſlat. Imperii lib. 3. *n* In Ottone III.
o Annal. Boior. lib. 5, pag. 510.
p De Comitiis Romanor.

Fre-

Frederik II. Gemerkt dat 'er onder de Duytſche of Italiaanſche Schrijvers, of onder alle Schrijvers van wat Naatzie dat het zy, die voor de dood van Frederik II *geleeft hebben, niemand gevonden word, die een enkeld woord van deze zake gewaagt*, het zijn de woorden van *Onuphrius*, *zoo volgt daar uyt dat ze lang na de tijden van* (Otto III) *opgekomen is.* En 't is de waarheit dat noch *Witikindus*, noch *Luitprandus*, noch *Lambertus*, noch *Rhegino*, noch *Marianus*, noch *Otto Friſingenſis*, noch *Abbas Urſpergenſis* (of de Abt van *Urſpergen*) noch *Sigebertus*, noch veele andere Schrijvers, eenig gewag van die inſtellinge maaken. Dan toont hy dat alle de nazaaten van *Otto III*, tot *Frederik II* toe, niet door 7 Keurvorſten, maar door alle de Duytſche en Italiaanſche Vorſten, die de verkiezinge bywoonen wilden, verkoren zijn. Dus is *Hendrik II*, volgens *Otto q Friſingenſis*, door alle de Rijksvorſten tot Keizer gekozen: zoo als dezelve *r Friſingenſis* ook van *Conradus II* getuigt: en ook *Abbas ſ Urſpergenſis* in zijne Kronijk verzekert; welke *Urſpergenſis* ook den Biſſchop van Bamberge onder de Verkiezers optelt. Het zelfde ſchrijft *t Urſpergenſis* van *Hendrik IV* en *Hendrik v V.* Ja hy zegt noch vorder dat *Hendrik V* door alle de Vorſten des Roomſchen Rijks, zoo geeſtelijke als wereldlijke, ten getalle van twee-en-vijftig, tot Keizer gekozen is. *Lotharius w II* heeft die Opperwaardigheit, door de verkiezing van twee Aartsbiſſchoppen, acht Biſſchoppen, een groot getal van Abten, en de grootſten des Keizers Hof, bekoomen. Het zelfde bewijſt *Onuphrius* uyt de geloofwaardigſte en beſte Schrijvers wegens *Conradus III*, *Frederik I*, *Philips*, *Otto IV*, *Frederik II.*

Men kan 'er byvoegen dat de Paus *Gregorius VII* zelf, als hy *Hendrik IV* afzetten zouw, aan alle de Hartogen, Graaven, en Biſſchoppen des Keizerrijks ſchreef, en hen vermaande tot het verkiezen van een nieuwen Keizer te treeden. Een gedeelte van die Vorſten en Biſſchoppen heeft het gedaan: maar onder de Verkiezers vindt men de Biſſchoppen van

q Lib. 6. cap. 27. *r* Id. lib. 6. cap. 28.
ſ In Chron. *t* Ib. ad ann. 1053.
v Id. ad ann. 1106.
w Continuator Sigeberti ad ann. 1126.

Wirtsburg en Mets, en den Hartog van Karinten, opgeteld. Indien de gemelde inſtelling gedaan ware geweeſt door *Gregorius* V; ſchijnt het niet zeer geloofſelijk dat *Gregorius* VII, die de inſtelling der Pauzen zoo hoog deed gelden, en op dat ſtuk niet te verzetten was, de Rijksvorſten en Biſſchoppen, die buiten dat getal waren, in de verkiezinge van eenen Keizer gekent zoude hebben.

Voor de gemelde, en meer andere redenen, zouw men zeggen dat de hardſte tegenſtrevers zwigten zouden. Doch *Bellarminus*, hoewel hy bekent dat die redenen zeer gewigtig zijn, houdt zijn ſtreng even vaſt, en wil het *Onuphrius* in geenen deele gewonnen geeven. Hy brengt ook eenige Schrijvers by: maar dewijl 'er toch eenige uytlegging van noode is; en ja en neen niet t'ſamen konnen ſtaan; zouw my ten eerſten aanzien dunken dat de Schrijvers, door *Bellarminus* bygegebragt, beter een uytlegging zouden verdragen, of ligter van de hand mogen geweezen worden, als de Schrijvers die van *Onuphrius* bygebragt zijn. By voorbeeld, *Bellarminus* maakt een grooten ophef van zekere plaats die uyt *Martinus x Polonus* begebragt word. Daar zeit *Martinus Polonus* dat de drie *Ottoos* by erfrecht het Keizerdom bezeeten hebben: maar naderhand, zegt hy, is 'er vaſtgeſtelt dat de Keizer zoude gekozen worden door de Officiaalen des Keizerrijks, die 7 in getal zijn. Daar op telt hy dezelfde Keurvorſten op, die dat ampt tegenwoordig bekleeden: maar *Martinus Polonus*, die eenige jaaren langer geleeft heeft als *Frederik II*, kan die inſtelling, hoewel eerſt na *Frederiks* dood geſchiedt, gemakkelijk beleeft en geweeten hebben. De tweede Schrijver daar *Bellarminus* op roemt, te weten S. *Thomas van Aquinen*, gaat vorder als *Martinus Polonus*: want in de woorden, die *Bellarminus* bybrengt, word duidelijk gezeit dat *Gregorius V* de 7 Keurvorſten ingeſtelt heeft. 't Is waar dat S. *Thomas* de tijdgenoot is geweeſt van *Frederik II*, en hem niet langer als 24 jaaren overleeft heeft: en zijn zeggen zoude ook de Voorſtanders van *Onuphrius* gevoelen zeer belemmeren, indien het waarlijk zijn zeggen was. Want 't zoude niet te begrijpen zijn dat een man, als S. *Thomas*, die

x In Vita Ottonis III.

die

inſtelling beleeft zouw hebben, en dat hy die zoude toeſchrijven aan *Gregorius V*, die al 250 jaren uyt de weereld was. Maar het boek *van de Regeeringe der Vorſten*, daar die woorden uyt getrokken zijn, is het echte werk niet van S. *Thomas*: want in dat boek, en in 't zelfde Hoofdſtuk daar die woorden uyt getrokken zijn, word gewag gemaakt van de Keizeren *Adolphus* en *Albertus*. *Albertus* is Keizer geworden in 't jaar *y* 1438: en vervolgens by de twee honderd jaaren na S. *Thomas*. Of *Bellarminus* al giſt dat iemand anders zijne hand aan 't werk geſlagen en 'er 't een en 't ander by gelapt heeft; dat behoeft niemand hooger aan te neemen als 't hem belieft: en men weet dat het gemelde geſchrift van meer andere Schrijvers voor S. *Thomas* werkje niet aangenomen word.

De Kardinal *z Henricus*, die bekender is onder den naam van *Oſtienſis*, en ten tijde van *Fredericus II* en *Innocentius* IV, in aanzien was, ſpreekt ook van de zeven Keurvorſten: en hy noemt de zelfde Prelaaten en Vorſten, die tegenwoordig in 't bezit van dat recht en die waardigheit zijn. Maar hy raakt de eerſte inſtelling of opkomſte der Keurvorſten met geen enkeld woord aan: zoo dat hy het gebruyk zal beſchreeven hebben, dat in zijnen tijd opgekomen was.

Echter brengt *Bellarmijn* eenige plaatzen by, die meer verlegendheit en belemmering geeven. By voorbeeld *Auguſtinus a Triumphus*, die in de leſte jaaren van *Frederik* II geboren is, ſchrijft duidelijk dat *Gregorius* V de inſtelder der Keurvorſten is. Zal men zeggen dat een man van kennis, als *Triumphus* was, zoo onbedreven in de Hiſtorien is geweeſt; en eene zoo voorname zaak, die in zijne jonkheit opgekomen was, meer als 200 jaaren ouder maakt als ze was? Dat ware noch in te ſchikken; en het zeggen van eenen *Auguſtinus Triumphus* kan alle de voorgemelde bewijzen niet opweegen. Maar een ongedrukte *b* Kronijk, van *F. Illyricus* zelf bygebragt, en die tien jaaren voor de dood van *Frederik* II begonnen is,

y Naucler. Cuſpinian. Onuphr. &c.
z Apud Bellarm. ib.
a De Poteſt. Eccl. Qu. 35. Art. 2.
b Apud Bellarm. ib.

ſchrijft ook dat *Gregorius* IX de Vorſten verzogt heeft tot de verkiezing van een anderen Keizer te treeden: maar dat zijn verzoek geen ingang vond. Sommige Vorſten ſchreeven hem tot antwoord; zy hadden het recht niet om een anderen Keizer aan te ſtellen: maar alleenlijk om den genen, die door de Vorſten verkoren was, te kroonen; want het verkiezen quam de Vorſten toe. Dan zegt de Kronijkſchrijver vorder dat de Biſſchoppen van Trier, Ments, en Keulen, de Paltsgraaf, de Hartog van Saxen, en de Markgraaf van Brandenburg, met het overleg der Rijksvorſten (*ex prætaxatione Principum*) en met hunne toeſtemminge een Keizer verkiezen. Om een goeden zin aan die woorden te geeven, ſchijnt 'er klaar uyt te volgen dat de zeven of ten minſten zes bekende Keurvorſten dat recht al hadden ten tijde van *Gregorius* IX; en vervolgens voor de dood van *Frederik* II. Ik zeg, ten minſte zes: want die Kronijkſchrijver noemt 'er maar zes; en zegt duidelijk dat de Koning van Bohemen, als geen Duytſcher zijnde, geen deel aan 't recht van de verkiezing had. Dat is zoo te verſtaan, gelijk *Henricus c Oſtienſis* en andere Schrijvers het uytleggen, dat de Koning van Bohemen niet en ſtemde: maar, als de ſtemmen ſtonden; de beſlegtende ſtemme had.

Noch brengt hy drie Schrijvers by die omtrent ſeventig jaar na de dood van *Frederik* II in de weereld gekomen zijn, of geſchreeven hebben; te weeten *Ludolphus d Bambergenſis*, *Alvarus e Pelagius*, en *Johannes f Villanus*, die *Gregorius* V voor den Inſtelder der Keurvorſten opgeeven. Laat ons met rechtzinnigheit oordeelen; dit heeft zijne zwarigheit ook. Men kan hun zeggen ontkennen; 't is waar: maar luiden, die anderzins niet bot of onervaren waren, zullen die zoo onkundig zijn geweeſt in eene zoo gewigtige zaak, die ten tijde van hunne Ouders opgekomen was? Veele andere Schrijvers, die even eens ſpreeken, als *Philippus Bergomas*, *Flavius*

c Ad caput Venerabilem.
d De Jurib. Imperii, cap. 3.
e De Planctu Eccl. Art. 41.
f Hiſt. Florentin. lib. 4.

Blon-

Blondus, *Raphael Volaterranus*, *Polydorus Vergilius*, *Wimphelingius*, *Albertus Krantzius*, *J. Nauclerus*, *B. Platina*, *Baldus*, en een ganſchen hoop, zoo van Hiſtoriſchrijvers als van Rechtsgeleerden, mag men lichter en met minder knaginge en tegenſtreevinge des gemoeds van de hand wijzen: zy zijn wat te laat in de weereld gekomen om in een Hiſtoriſche zaak, die zoo veele jaaren ouder is als zy, voor onfeilbaare Rechters aangenomen te worden.

't Geen *Bellarminus* uyt de algemeene Kerkvergaderinge van Vienne en uyt een openbaare Akte van de Duytſche Keurvorſten bybrengt, kan ik niet zien dat iets ter zake doet. De Kerkvergadering zegt maar dat de Roomſche kerk het regt en de magt, van een Keizer te kiezen, aan zekere Vorſten gegeeven heeft. Hoe verre dat de Roomſche kerk hier in te zeggen had, daar over loopt onze redeneering niet. Wat de Akte belangt, dewelke geteekent is in 't jaar 1279, daar in word ſlegts gezegt dat de Roomſche kerk, die Duytsland al van ouds opregtelijk beminde, aan de Duytſche Vorſten de magt gegeeven heeft om een Keizer te kiezen: want dat *van ouds*, 't welk volgens *Bellarminus* zoude ſlaan op *magt gegeeven heeft*, kan veel natuurlijker gepaſt worden op het woord *beminde*. Indien het zag op de woorden, *magt gegeeven heeft*, zouden de Vorſten daar bekennen dat de Keurvorſten al van ouds, en vervolgens langen tijd voor 't 1279, ingeſtelt waren.

Alles overwogen, dewijl men toch eenige zwarigheden over 't hoofd moet zien; komt het my zoo voor dat de zwarigheden, die *Bellarminus* opgeeft, veel beter over 't hoofd te zien of in te ſchikken zyn, als die *Onuphrius* doet gelden. Maar, indien men op de ongeſchreeve Kronijk, zoo even vermeld, ſtaat maaken mag: zouw de zaak noch eenigzins by te leggen zijn? Die Kronijk zegt duidelyk dat de Keurvorſten ten tijde van *Gregorius* IX, en vervolgens voor de dood van *Frederik* II, een Keizer koozen met het overleg ende toeſtemminge der Vorſten. Zouw men dan niet mogen zeggen dat 'er al voor *Frederik* II Vorſten zyn geweeſt, die den naam van Keurvorſten hadden: maar dat die naam weinig meer

was als een enkelde tytel. De Kronijk zegt zeer duidelyk dat 'er al Keurvorſten waren ten tyde van *Gregorius* IX: en zy zegt even duidelyk dat ze de verkiezing deeden; maar met het overleg en de toeſtemminge der Rijksvorſten. Die anders geen verkiezing mag doen, heeft niet veel meer in 't verkiezen te zeggen, als die hunne toeſtemming te geeven hebben: en zoo eene verkiezing, voor zoo veel als ze volgens dezelve Kronyk door die Keurvorſten gedaan wierd, was niet veel anders als eene verklaring. Van die Keurvorſten zullen alle die Schrijvers, door *Onuphrius* opgegeeven, niet gewaagt hebben; om dat hun ampt een bloote tytel of liever een ceremoni was: en 't was hun werk of inzigt niet, alle de omſtandigheden van de verkiezing te beſchryven. Vorders; alle de Ryksvorſten, die ook wegens de verkiezinge te overleggen en hunne toeſtemming aan de verkiezinge te geeven hadden, hadden eigentlyk ook deel aan 't verkiezen: en dus is het geen wonder, dat alle de Hiſtoriſchryvers, by *Onuphrius* vermeld, geduurig zoo ſpreeken, en duidelyk zeggen, dat de Keizers door de Rijksvorſten en Biſſchoppen gekozen wierden.

My dunkt niet dat ik van al te groote ſtoutheit, in 't giſſen en ſchaveelen, beſchuldigt kan worden: het is genoegzaam het eigen zeggen van den voorgemelden Kronykſchryver: van een Kronykſchryver, zeg ik, die de tydgenoot van *Gregorius* IX en *Frederik* II is geweeſt.

De tytel van die Keurvorſten, om my aan myne giſſinge nu te houden, zoude na de dood van *Frederik* II verandert zyn in een volkomen en erffelyk recht: en zoo zouden d'er veele zwarigheden, raakende de ſtrydigheden van de Schryvers, van zelfs verdwynen. Evenwel ware het dan eigentlyker geſproken, dat de Keurvorſten eerſt opgekomen zijn na de dood van *Frederik* II: want dan zoude hunne magt, om alleen en op hun eigen gezag een Keizer te kiezen, eerſt opgekomen zyn. En de andere Schryvers, die de inſtelling ouder maaken, behoefden dan evenwel van geen onwaarheit of doolinge beſchuldigt te worden.

Men moet 'er, op de eene of de andere wyze, een

ſlag

ſlag in ſlaan : en ik geloof niet dat men d'er op een gemakkelyker wyze uyt koomen zal. Alle de verkiezingen, die *Onuphrius* tot *Frederik* II toebeſchryft, bewyzen genoeg dat de Keurvorſten te voren niet meer te zeggen hadden als de andere Ryksvorſten. De ſtilzwygendheit van zoo veele Hiſtoriſchryvers, die *Onuphrius* doet gelden, ſchynt ten minſte te bewyzen dat het ampt van zoodanige Keurvorſten, voor de dood van *Frederik* II, ſlegts een eertytel was, en in eenige ceremonien beſtond. De Schryvers, die kort na *Frederik* II geleeft hebben, en de Keurvorſten veel ouder maaken, ſchynen ook gehoort te moeten worden; en bewyzen dat ten minſte de naam der Keurvorſten ouder was. De ongeſchreeve Kronyk, als of ze 't verſchil dat hier uyt ontſtaan zoude zoo lang te voore wiſt en 'er op zag, wyſt een middelweg aan, om die gevoelens over een te brengen; en zegt duidelyk dat het zoo toegegaan is. En wat klaarder bewys kan men eiſſchen, als de getuigenis der Ryksvorſten zelf?

Ik heb gezeit dat de eertytel van die eerſte Keurvorſten, naar deeze uytlegging, metter tyd in een volkomen en erffelyk recht verandert is. Dit zeg ik om dat *Matth. Paris*, die ten tyde van *Frederik* II geleeft heeft, als hy de 7 Keurvorſten optelt, den Biſſchop van Saltsburg, en de Hartogen van Ooſtenrijk, van Beyeren, en van Brabant, daar onder telt; en den Biſſchop van Trier, met den Paltsgraaf den Markgraaf van Brandenburg, en den Koning van Bohemen ongemeld laat. Dan hier op zoude ik niet al te ſtyf durven ſtaan. *Innocentius* IV, die zich op dat ſtuk volkomen Heer en Meeſter achte, kan die magt aan de gemelde Vorſten om dat ze hem ten wille waren overgegeeven hebben; en de anderen om dat zy 't met *Frederik* hielden, voor by zijn gegaan.

Ik bevind dat * *Schilterus* het verſchil omtrent op zoo een wyze bemiddelt : want hy wil een onderſcheid gemaakt hebben tuſſchen het recht van benoeming en het recht van verkiezing. Het benoemen van een nieuwen Keizer, zoo als hy de zaak bevat, ſtond aan alle de Vorſten van 't Keizerryk : het verkiezen aan de Keurvorſten.

* Ad jus Feud. Alemann. cap. 8. §. 4. &c.

Doch dit voldoet den geleerden *A.* † *Matthæus* niet: om dat *Menco*, daar hy de verkiezing van onzen Graaf *Willem* II, beſchryft, duidelyk zegt dat de Aartsbiſſchoppen van Ments, Trier, en Keulen, en daarenboven zeer veele Biſſchoppen, met de andere Ryksvorſten die 't recht van verkiezing hadden, die verkiezing allermeeſt bevordert hebben. Maar daar op zouw men dit antwoord konnen geeven dat *Menco*, die geen groot overvlieger in de kenniſſe der Hiſtorien was, het rechte begrip van die verkiezing niet gehad zal hebben: of dat zyne woorden *verkiezen* en *verkiezing* in den nauwſten niet behoeven genomen te worden. En dit mag men voor een gewiſſe waarheit houden: want andere ‡ Schryvers, ouder en vermaarder als *Menco*, zeggen dat *Willem* door de zeven Keurvorſten tot het Keizerdom gekozen is.

Om tot de zaak te koomen; dat *Karel de Groote* de Keurvorſten zoude ingeſtelt hebben, heeft geen den minſten ſchyn van waarheit; en word van alle Hiſtoriſchryvers tegengeſproken. Ik zeg, alle Hiſtoriſchryvers: want om eenen onbekenden Schryver *Jordanus*, die men om zoo te ſpreeken niet weet of wit of zwart was, behoeft men geen uytzondering te maaken. Ik mag wel zeggen, onbekenden Schryver; want ik vind hem, noch zyne werken, nergens vermeld: en 't is de Gottiſſche Schryver *Jordanes* niet; die van geen *Karel den Grooten*, of Keurvorſten, of verkiezinge ſpreekt; en zyn werk veel vroeger eindigt.

't Geen boven gezegt is, komt volkomentlyk over een met het zeggen van *Albertus Stadenſis*; te weeten dat het verkiezen van een Keizer, door een algemeen beſluit der Ryksvorſten, aan de zeven Keurvorſten is geſtelt. Die Keurvorſten worden daar een voor een opgetelt; en zyn dezelfde, die dat recht tegenwoordig bezitten.

't Word eindelyk tyd, omweder tot de zoo genaamde Bulle van *Karel den Grooten* te keeren, daar noch al meer op te zeggen zoude vallen. Daar ſtaat in dat de Vriezen, die zich Ridders laaten ſlaan, de vryheit zullen hebben om hun hair, tot het bovenſte van hunne ooren toe, te laaten korten of afſcheeren. Zoo zou-

† Anal. Matth. t. 1.

‡ Trithemius. Suffridus Abbas Paduan ad an. 1248.

de

de dan het ſcheeren of korten van 't hair by de Franſchen en Duytſchers, ten tyde van *Karel den Grooten*, een teeken zyn geweeſt van vryheit: en men zouw het voor een heerlijk en deftig voorrecht aangezien hebben. En 't is ook zoo dat *Bartholomæus Anglicus*, by *Ant. g Matthæus*, van de Vriezen getuigt dat ze in 't rond geſchoren waren; en dat ze des te hooger boven de ooren geſchoren wierden, hoe dat ze van grooter Adel waren. Maar ik meen klaare bewijzen aan de hand te hebben dat de Koning, en die van den grootſten Adel, hun hair lieten waſſen: dat zy met het lange hair pronkten, en het afſcheeren of korten van 't hair voor een ſchande rekenden. Ik meen de zaak wat hooger op te haalen, en zoodanig met verſcheide geſchiedeniſſen te ſchakeeren, dat de Leezer geen verdriet in de langwijligheit van de Aanteekening krijgen zal.

De Edelluiden en krijgsluiden hebben altijd veel van 't lange hair gehouden: zoo zegt S. *h Hieronymus* dat de Paapen van *Iſis en Serapion*, in Egipten, hun hair lieten afſcheeren; maar dat de krijgsluiden, de Barbaaren, en de wulpſche menſchen, het hair lieten waſſen. 't Scheeren van 't hair was een teeken van rouw en droefheit, gelijk dezelve over *i Ezechiel* en over 't 7 Hoofdſtuk van *Jeremias* verzekert. En daarom was het dat *Jeremias*, de gevangenis der Jooden voorſpellende, daar by voegt dat alle de hoofden kaal zullen worden. By de ouden, zegt S. *Hieronymus*, was het een gewoonte dat alle de genen, die in druk en rouw zaten, het hair lieten afſcheeren. Evenwel moet die gewoonte, ten tyde van S. *Chryſoſtomus*, op eenige plaatzen verandert zijn. Want hy ſpreekt *k* ergens zoo: „ *Job*, als hy bedrukt was, „ heeft zijn hair geſchoren: maar nu zijn 'er veele, „ die hun hair, als ze bedroeft zijn, laaten waſſen. „ Hoe komt dat zoo? dat komt zoo by, dat het de „ manier is dat iemand, die rouwig en bedrukt is, „ zijn uyterlijk gelaat verandert. Daar het lange hair „ in eere gehouden word; daar is 't een teeken van

g De Nobil. lib. 4. cap. 16.
h Vide Chriſt. Lup. in Canon. 44. ad Dictaturam Gregor.
i Ibid.
k Serm. 3. de Job.

„ be-

„ berouw, zijn hair te laaten ſcheeren: daar het (hair „ op andere tyden) geſchoren word; daar is 't een „ teeken van rouw, zyn hair niet te ſcheeren „ Het zelfde zegt S. *Hieronymus* ook over de gemelde plaats van *Jeremias*. Ja het ſchijnt dat de gewoonte, van 't hair kort te ſcheeren, ten tyde van S. *Chryſoſtomus* de overhand onder de Chriſtenen al vry genomen had: want in zyne *l* Preekredenen over de Brieven van *Paulus* ſpreekt hy met deeze woorden: „ Al waren „ d'er de Korinthenaars toen tegen (tegen 't ſchee- „ ren van 't hair) tegenwoordig heeft de ganſche „ weereld die gewoonte aangenomen: zoo groot is „ de magt van den Gekruyſten. „

Dat is, zoo als *Chr. Lupus* het uytlegt, de weereld heeft de gewoonte der Joodſche Prieſteren aangenomen; van dewelken *Ezechiel* aan 't 44 Hoofdſtuk zegt: *Zy zullen hun hoofd niet afſchrappen, noch hun hair laaten waſſen: maar zy zullen hun hoofd behoorlijk ſcheeren.*

Syneſius m had het ook zeer geladen op de lange lokken: en S. *Apollo*, by *Palladius n*, ſchrolde geweldig op die luiden, die 't hair niet en ſcheerden.

Evenwel waren d'er plaatzen, daar de Chriſtenen zelf hun hair lieten groeyen. Daarom zegt S. *o Hieronymus* ergens: *Dat de gewoonte, van 't hair te laaten waſſen, noch ten huidigen dage op ſommige plaatzen ſtand houdt, weet ieder een die Achaien heeft gezien.*

Dat de Heidenen van de gewoonte, van 't hair te laaten waſſen, niet af te ſcheuren waren, zoude uyt veele *p* Schrijvers konnen beweezen worden: maar wy willen liever tot de Franſſen overgaan, want uyt hunne gewoonte zal de Leezer van het tegenwoordig verſchil moeten oordeelen. Dat de Franſche Heeren, voor al de Koningen, zelfs na dat ze de Afgoden vaarwel gezeit hadden, veel werks van hun hair gemaakt hebben, en 't zelve lieten waſſen, hebben wy uyt verſcheide Hiſtoriſchrijvers. Voor eerſt

l Hom. 26.
m Epiſt. 104.
n In Hiſt. Lauſiaca.
o In Præfat. ad Galat.
p Theodoret. Qu. 28. Ammian. Marcell. lib. 23. S. Cypriani Epiſt. &c.

ver-

vertelt *q Agathias*, hoe dat *Clodomirus* in een gevecht tegen de Borgonjers dood bleef. Zoo als hy ſneuvelde, zegt *Agathias*, merkten de Borgonjers aan de lange hairlokken, die hem op den rugge wapperden, dat ze den Veldheer der vyanden gedoodt hadden: *Want*, zegt hy vorder, *'t is den Koningen der Franken niet geoorlofd, de lokken te ſcheeren: maar zy blijven van hunne kindsheit af ongeſchoren, zoo dat de lokken hen by de rugge neer hangen; doch op 't voorhoofd mogen zy het hair wat ſcheelen. Hunne lokken*, zegt hy vorder, *zijn niet ongekamd, op de wijze der Turken en Barbaren: en zy zien 'er niet vuyl en haveloos uyt. Ook worden ze met geen heete yzers gekrult, of op een andere onbehoorlijke wijze opgeſchikt*, enz. Hy voegt 'er by dat het laaten waſſen van 't hair voor zoo een eere, ja een Koninklijk pronkteken, by de Franſſen gehouden wierd dat het den Koning alleen toegeſtaan wierd; want dat alle de onderdaanen 't hair moeſten ſcheeren. *Gregorius r Turonenſis* zeit het ook dat de Koningen der Franſſen lang hair droegen: en op een andere plaats verhaalt hy hoe dat iemand het lijk van *Clodovæus*, Koning *Childericus* zoon, gevonden heeft; en *Clodovæus* aan zijne lange hairlokken heeft gekent Noch vertelt hy hoe dat Koning *Clotharius* den jongman *Gondebaldus*, die van ſommigen voor 's Konings zoon aangezien wierd, heeft laaten ſcheeren, zeggende; ik ben de Vader van deezen jongman niet. 't Geen *Agathias* dan zeit, dat het lange hair, by de Franſſen, het pronkcieraad der Koningen was; moet zoo verſtaan worden dat het ook aan de Konings zoonen, en nakomelingen, toegeſtaan wierd. En zoo zal *t Eginhartus* ook, die omtrent even eens als *Agathias* ſpreekt, verſtaan moeten worden.

Zoo leeſt men ook by den meergemelden *Gregorius v Turonenſis* dat de twee broeders *Childebertus* en *Clotharius*, beide Koningen, de keur aan hunne moeder *Crothildis* gegeeven hebben, of haare zoons zoonen de

q Hiſt. Franc. lib. 1.
r Lib. 2. cap. 9.
ſ Lib. 8. cap. 10.
t In Vita Caroli M.
v Lib. 3. cap. 18.

dood

dood zouden ſterven ; dan of ze geſchoren zouden worden , en dus gelijk zouden zijn aan 't gemeene volk : *Utrum inciſâ Cæſarie, ut reliqua plebs habeantur.* Zoo wierd dan iemand , na dat zijn hair geſchoren was , onder 't gemeene volk gerekent. Waar uyt dan volgen zouw dat de groote Heeren, en die van den hoogen Adel , ook niet geſchoren wierden ; en dit konnen wy ook door verſcheide getuigeniſſen bewijzen. In 't leven van *S. Leodegarius*, en by andere Franſche Schrijvers, ſtaat dat het hair niet alleen afgeſchoren is aan den Koning *Theodoricus* ; maar ook aan zijnen Hofmeeſter *Ebroinus :* zoo moet *Ebroinus* dan te voore lange lokken gedragen hebben. Ook vindt men by *Gregorius w Turonenſis* dat de Koning *Childebertus* eenen *Droctulphus*, die 't opzigt over 's Konings kinderen had , het hair en de ooren om zeker verraad heeft laaten afſnijden ; en dat hy hem dus naar de Wijnbergen gezonden heeft, om daar te werken.

En als *x Lodewijk de Goede* door zijne zoonen afgezet wierd ; hebben ze niet alleen hunnen Vader, en hunne Stiefmoeder *Judith*, maar ook hunne Stiefmoeders broeders *Conradus* en *Rudolphus* , het hair laaten ſcheeren ; een gewis teken dat die van 's Konings Huys, en van den hoogſten Adel, ook het hair liete waſſen. Noch zeggen die Schrijvers dat *Lodewijk de Goede*, als hy alles te boven gekomen, en 't rijksbeſtier weder magtig was , verſcheide leeken heeft laaten ſcheeren. Zoo waren die leeken dan te voore ongeſchoren.

Om dan tot een beſluit te koomen ; indien de hoogſte Adel ongeſchoren bleef ; indien iemand, die geſchoren was , onder 't gemeene volk gerekent wierd ; indien het eindelijk uyt de Hiſtorien zeker is , en door hondert geſchiedeniſſen beweezen kan worden, dat de hairſcheering iemand tot de regeering onbequaam maakte ; zoo is de vrage hoe dat de Vriezen de hairſcheering als een zonderlinge gunſt en eere, ja als een teken van vryheit, zouden aangezien hebben. Maar, zal men zeggen, *Bartholomæus Anglicus* zeit het ook. Wat zal ik daar op zeg-

w Lib. 9. cap. 38.

x Marianus Scotus ad an. 83. Aſtrologus , &c.

gen ?

gen? De voorgemelde Schrijvers, *Gregorius Turonenſis*, *Marianus Scotus*, *Agathias*, en meer anderen die even eens ſpreeken als zy, ken ik: *Bartholomæus Anglicus* ken ik niet. Ook geloof ik dat het gezag van de eerſte Schrijvers, by onpartijdige Leezers, vry wat zwaarder zoude weegen als dat van eenen *Bartholomæus Anglicus*. Over 't gezag van de Bulle, daar we zoo wijdloopig van geſproken hebben, wil ik nu niet redeneeren; en ik laat den Leezer daar van oordeelen.

Om 'er evenwel iets op te antwoorden; dat de Vriezen hun hair tot de ooren toe en hooger geſchoren hebben; daar in wil ik *Bartholomæus Anglicus* ten deele gelooven: maar dan behoef ik noch niet te gelooven dat ze zulks, als een byzondere gunſt, van *Karel den Grooten* verkreegen hebben. Ik zoude liever denken dat de opſtelders van de Bulle, in de Oudheden onbedreeven, en ziende het hairſcheeren onder hunne landsmannen zoo gemeen, het zelve voor eene byzondere vergunning van den gemelden *Karel* opgegeeven hebben.

Na de tijden van *Karel den Grooten* en van zijne nakomelingen ſchijnt 'er meer vryheit geweeſt te zijn, om het hair te laaten groeyen: zoodanig te weeten dat ſommigen, die oude gewoonte volgende, het hair lieten afknippen; anderen, moedig op hunne lokken, dezelven lieten waſſen. Althans leeſt *y* men dat *Godefridus* Biſſchop van Amiëns, alle de genen die lang hair droegen, op Kersdag, en in de tegenwoordigheit van *Robbert* Graaf van Vlaanderen, niet ten offer begeerde toe te laaten. Zoo liep dan het lange hair ſommige Geeſtelijken in 't oog; en die zullen zulk hair voor een ſoort van hoogmoedigheit aangezien hebben. Maar de Vorſten zullen d'er niet tegen gehad hebben, dat hunne onderdaanen met lange lokken gingen: anders zouden die van Amiëns, in de tegenwoordigheit van hunnen Vorſt, op zoo een wijze niet verſcheenen zijn.

Hoe dat iemand, door het ſcheeren van zijn hair, onbequaam tot de regeering wierd; daar van behoef ik hier geen vordere blijken op te haalen: de Fran-

y Apud Solenum de Pileo Sect. 5.

ſche

ſche en Griekſche Hiſtorien loopen d'er van over. Ik wil nu maar bewijzen dat onze nabuurige Vorſten, noch in de elfde eeuwe, lang hair moeſten draagen en 't hooſd ongeſchoren laaten. *Godefridus*, Hartog van Lotteringen, had zich op een wederſpannige wijze gedragen tegen Keizer *Conradus II.* Maar hy kreeg [z] wel haaſt beter zinnen; en 't was hem zoo leet dat hy buiten zijnen pligt gegaan was; dat hy zig in 't openbaar dapper liet afroſſen; groot geld ten beſte gaf, om zijn hair te mogen behouden; het bouwen van een nieuwe kerk te Verdun bekoſtigde; ja zelfs de handen zeer dikwils aan 't werk ſloeg, en voor een ſlegten opperman diende. Maar waarom, zal iemand vraagen, geld gegeeven om zijn hair te behouden; daar het veel ſchandelijker ſtond in 't openbaar geſlagen te worden, en voor een geringen opperman te ſpeelen, als zijn hair te verliezen? Dat was geen wonder, zegt *Chr.* [a] *Lupus* daar op; in 't openbaar ſtokſlagen te krijgen, en als een metzelaars jongen te werken, zette hem van zijn Hartogdom niet af: maar dat zouw de hairſcheering gedaan hebben.

6 Aantekening. (Op pag. 17. hun wapenſchild . . . daar de Keizers kroon, enz.)

Dit kan ook, als een voornaame zwarigheit, tegen de Bulle ingebragt worden. De Jeſuyt [b] *Menetrier*, die in zulke zaaken t'huys is, verzekert ons dat het gebruyk, van kroonen op de wapenſchilden te ſchilderen of af te beelden, niet ouder is als 200 jaar. En dit is de reden, zeit hy, dat 'er geen gekroonde wapenſchilden van de oude Dolfyns, van de Hartogen van Milanen, van de Graven van Kampanje en van Vlaanderen, gevonden worden. Allereerſt heeft men zulke kroonen op het geld beginnen te munten; en van het geld zijn die kroonen overgegaan op de wapenſchilden. Dat gebruyk, van zulke kroonen op het geld te ſtempelen, is volgens den zelven Vader *Menetrier* onder *Philips de Valois* begonnen omtrent het jaar 1330. En wat de wapenſchilden belangt; niemand, als de Koning, zou-

[z] Lamb. Schafnaburg. ad ann. 1046.
[a] Ut ſupra.
[b] Menetrier Origine de Ornemens des Armoires.

de

de de ſtoutigheit gehad hebben van een kroon op zijn ſchild te voeren. Metter tijd evenwel hebben de Hartogen, Graaven, en Baanderheeren, de vryheit ook genomen, van een kroon op hun wapen te ſchilderen. Maar dat was geen Koninklijke of Keizerlijke kroon: en 't wierd voor een byzondere gunſt aangezien, dat de Koningen van Spanje aan eenige Hartogen toegeſtaan hebben, een Koninklijke kroon op hun ſchild te voeren.

Om deeze, en meer andere redenen, zouw ik 'er zeer aan twijfelen of de Bulle noch zoo oud wel is, als *Ant. Matthæus* gelooft. Hy [c] houdt ze ook verdagt: maar hy voegt 'er by dat ze vry oud weezen moet, dewijl ze al vermeldt word by Koning *Willem II.* Maar *Willem d II* zeit niet anders als dat hy alle de rechten en vrydommen beveſtigt, die *Karel de Groote*, zijn voorzaat, den Vriezen gegeeven had. Over het geeven van die rechten en vrydommen valt niet te pleiten; dat ſtaat *Ubbo Emmius* volmondig toe: maar de Bulle kan wel verdigt zijn; zonder dat die vrydommen daar door behoeven te lijden.

By gelegendheid van deeze kroon zal ik met een woord aanroeren of de Roomſche Keizers altijd een kroon gedraagen hebben, of gekroont zijn geweeſt. Daar op zal ik zeggen neen. Men zal geen Keizers vinden, die een kroon gedraagen hebben, voor *Aurelianus*. *Heliogabalus* wil ik nu niet rekenen; die zette een ſoort van een kroon op 't hoofd, uyt dartelheit, en om zijne ſchoonheit een nieuwen luiſter by te zetten. Dat *Aurelianus* allereerſt een kroon gedraagen heeft, is het zeggen van *Aurelius e Victor*: dat *Maximinianus* ook een kroon gedraagen heeft, ſchijnt te blijken uyt de lofrede van *f Mamertius*: *Uwe triomftabberts . . . en dat licht, 't welk uw goddelijk hoofd met een klaarblinkenden kring omvangt, zijn de cieraden van uwe verdienſten.* Doch *g Cedrenus* ſchijnt evenwel klaar genoeg te zeggen dat *Konſtantyn de Groote* het gebruyk, van eene kroon te

c De Nobil. lib. 4.
d Vide Diploma Wilhelmi Cæſaris apud Hamcon. p. 120.
e Aur. Victor. in Epitome.
f In Panegyrico.
g In Compend. Hiſtor.

draagen, allereerſt zoude ingevoert hebben: en zijne woorden ſchijnen een vertaling te zijn van een andere plaats uyt *Aurelius Victor:* daar de leſte Schrijver zeit dat *Conſtantinus* zijn kleed met koſtelijke geſteenten, en zijn hoofd met een altijdduurende *h* kroon, vercierde. *Henricus i Valeſius*, die deeze plaatzen ook bybrengt, op dat *Victor* niet tegen *Victor*, dat is tegen zich zelven, zoude ſpreeken, meent dat die plaatzen zoodanig verſtaan dienen te worden, dat *Aurelianus* allereerſt, onder de Roomſche Keizers, een kroon opgezet heeft: maar dat hy zulks alleenlijk gedaan heeft op voornaame feeſten en hooge dagen; gelijk de Koningen tegenwoordig doen. Maar *Konſtantyn*, meent hy, zal de eerſte zijn geweeſt, die altijd een kroon gedraagen heeft. En dus, meent hy vorder, zal de kroon een eerteken of pronkgewaad der *Auguſtuſſen* zijn geworden. Der *Auguſtuſſen*, zeg ik; want ieder weet dat *Auguſtus* de allerhoogſte naam en waardigheit was; en dat de *Cæſar* minder was dan de *Auguſtus*. Ook mogten de *Cæſars* geen Keizers kroon opzettten; maar het ſchijnt dat ze een ſoort van geringer kroon op het hooft hadden: want *Amm. k Marcellinus* ſchrijft dat *Julianus*, nu *Auguſtus* geworden, een prachtige kroon gebruikte, die met koſtelijke geſteenten opgeciert was: en dat hy *Cæſar* zijnde (*inter exordia principatus*) een ſlegte kroon gedraagen had; die 'er even eens uytzag, als of hy een Overſte der Worſtelaaren was.

Voorts zullen de Chriſtene Keizers waarſchijnelijk al vroeg een kruys op hunne kroon gedraagen hebben. Althans ſchrijft S. *l Hieronymus* dat het kruys by zijnen tijd op de purpere kleederen der Koningen, en op hunne kroonen, geſchilderd ſtond. Zoo een kruys ſtaat 'er ook op den ronden kloot, die in hunne ſlinker hand geſchilderd word.

Maar hier zoude gevraagt konnen worden waarom

h Perpetuo diademate.

i In Annot. ad Marcellin. ad libr. 21.

k Lib. 21, ſub initium.

l Regum purpuras, & ardentes diadematum gemmas, patibuli ſalutaris pictura condecorat. Ep. ad Lætam de inſtit. Filiæ.

dat

dat men de Griekſche *Keizers* doorgaans met een dubbeld kruys afgebeeld ziet. Hier op zal ik antwoorden dat een dubbeld kruys, by die *Keizers*, om dezelfde reden in gebruyk is geraakt; om dewelke zy den dubbelden Adelaar, volgens ſommige Schrijvers, voor hun wapen aangenomen hebben. Van den Adelaar zullen wy aanſtonds breeder ſpreeken, en zullen hier de uytlegging van het dubbelde kruys geeven *m*. De gemelde Keizers hadden al over lang een kruys voor hun Schepter of Rijksſtaf gebruykt: maar 't is bekend dat het Keizerdom by de Grieken, ſomwijlen door twee perſoonen op eenen tijd bekleedt wierd. Dan wierden beide de Keizers op het gemunte geld met een dubbeld kruys, dat dubbelde armen of dwarsſpillen had, afgebeeldt; zoodanig dat ieder Keizer de eene hand aan het kruys geſlagen hield.

Als *Heudrik* II te Milanen door *Benedictus* VIII I Keizer was gekroont; heeft de Paus den Keizer, tot een pronkteken der Keizerlijke waardigheit, een Appel of Kloot vereert; daar een kruys aan gehegt was: en zoo eenen kloot, zeit *Rudulphus n Glaber*, hebben de Keizers naderhand tot een teken van de *Keizerlijke* opperwaardigheit behouden. Maar zoo een weereldkloot, met een kruys daar op, word *Konſtantyn den Grooten* door eenige *o* Schrijvers ook toegeſchreeven. Althans was het ſtandbeeld van Keizer *Juſtiniaan*, volgens het ſchrijven van *p Suidas*, zoodanig uytgehouwen; dat hy een weereldkloot, daar een kruys boven op ſtond, in de ſlinker hand had.

Wat nu den weereldkloot zelf belangt; die is al voor de Chriſtene Keizers, doch zonder kruys, in gebruyk geweeſt. Zoo ſchrijft *Ammianus q Marcellinus*, ſpreekende van eenige wondertekenen en voorſpooken die te Antiochiê gebeurden, dat het ſtandbeeld van *Maximiaan*, ſtaande op het voorhof,

m Pete Menetrier Deo Armoires.

n Ad ann. 1000.

o Vide Rouſſel Hiſtor. Pontif. Juriſdict. lib. 7. cap. 2. num. 26.

p In voce Juſtinianus.

q Lib. 25.

ſchielijk den koperen bol verloor; die de gedaante van een weereldkloot had; en van het ſtandbeeld in de hand gedraagen wierd. Ja *Baſilius r* Biſſchop van Seleucië, die in de vijfde eeuwe geleeft heeft, geeft duidelijk te kennen dat de Keizers altijd met een weereldkloot in de hand uytgeſchildert wierden. „ Gelijk „ de genen, *zegt hy*, die de beelden der Keizeren „ beſchouwen, welke beelden door hunnen luiſter „ de oogen verblinden: en die op hun purperen „ mantel zien, die van zee-groen blinkt; en op „ hunne kroon, die van den glans der koſtelijke „ geſteenten flikkert; eindelijk die hunne hand be„ zien; dewelke de weereldkloot, die als een ron„ de bol toegemaakt is, op haare vingeren draagt; „ die ſtaan verbaaſd, enz.

Nu ik van de kroon en den weereldkloot der Keizeren geſproken heb; zal 't my niet qualijk genomen worden, hoop ik, dat ik ook iets van den dubbelden Arend zegge. 't Zyn altemaal zaken van eene en dezelfde ſtoffe; en behooren in eene Redeneeringe beſloten te worden. Maar ik mag zeggen dat dit wederom een doolhof is, daar de meeſte Schrijvers verdwaald en over hoop loopen: en ik wil voor af wel bekennen dat ik het verſchil niet beſlegten zal: dewijl ik niet veel beter bewijsſtukken ter hand heb, als zy. Men moet zich in veele zaaken te vrede houden, met de gevoelens van de wederzijdſche partyen te weeten. Evenwel zal ik 'er de redenen zoodanig zien by te voegen; dat een Leezer, die wat geeven en neemen kan, ten minſte merken zal wie dat 'er met de bewijzen meeſt verlegen ſtaat. Volgens *A. ſ Matthæus* zouw het gebruyk van een Arent, by de Keizers van 't Weſten, eerſt opgekomen zijn onder *Karel IV:* dewelke in een goude Bulle met een Arend, en meer Keizerlijke pronktekenen, afgebeeld ſtaat. Tot bewijs brengt hy de Bulle of Opene brieven van verſcheide Keizers by; daar ze met de Keizerlijke pronktekenen, doch zonder Arend, afgebeeldt worden. Die Keizers zijn; *Berengarius*; *Frederik I*; *Hendrik IV*; *Otto IV*; *Willem II*; *Rudolphus I.* Dat bewijs ſchijnt al vry door

r Apud Henr. Valeſium in cap. 25. Am. Marcellini.
ſ De Nobil. lib. 4. cap. 17.

te

te ſlaan: maar men moet de andere party ook hooren ſpreeken. *Spelmannus* t houdt *Frederik II* voor den eerſten Keizer van 't Weſten, die een Arend in zijn wapen gevoert zoude hebben. Ouder Keizers vindt hy in 't Weſten niet: maar *Frederik II* moet volgens hem een Arend in zijn ſchild gevoert hebben; om dat hy in de kerk van Weſtmunſter, daar hy onder meer andere Vorſten van die eeuwe afgebeeld ſtaat, een Arend op zijn wapen heeft. Maar dit bewijs gaat by *A. Matthæus* niet door; en kan het tegen zoo veele Keizerlijke brieven, die geen Arend op hun zegel hebben, niet ophaalen. Hy zouw eer gelooven dat de Engelſchen zelf zoo een Keizers wapen, met een Arend daar op, verzonnen hebben. *Limnæus* v maakt den Arend van de Weſterſche Keizers noch wat ouder: hebbende uyt eenen Penning van *Strada* bemerkt dat *Hendrik* III een Adelaar in zijn wapen heeft gevoert. Maar *A. Matthæus* kreunt zich wederom in 't minſte niet aan 't zeggen van *Limnæus*: en hy twijfelt 'er ſterk aan of die penning van *Strada*, voor zoo veel als den Arend belangt, geen valſche penning is: want voor eerſt ſtaat 'er een diergelijke penning van *Hendrik III* by den vermaarden Jeſuyt *Henſchenius*; waar op echter geen Adelaar, veel min een dubbelde, afgebeeldt word. De tweede reden van zijne twijfeling komt daar op uyt, dat niemand van de volgende Keizers zoo een Arend heeft gebruykt: en dit, zegt hy, ſpreekt *Limnæus* zelf niet tegen. Waar op aan te merken ſtaat dat de Arend van *Karel IV*, daar zoo van geſproken is, niet meer als enkelde en eenhoofdige Arend was. Doch *Sigismundus*, *Karels* zoon, heeft een dubbelden Arend gebruykt; zoo als by Vader *Menetrier* beweezen ſtaat. Ja men vindt een zilveren penning van *Robbertus van Beyeren*, den voorzaat van *Karel IV*, daar hy met een dubbelden Arend afgebeeldt word.

Zoo zoude dan de Arend, zoo wel de enkelde als de dubbelde, in de wapens der Weſterſche Keizeren zeer laat opgekomen zijn. Wy zullen nu ſlegts van de dubbelde ſpreeken: want van de enkelden zal men weinige of geene byzonderheden meer vinden. Doch de Leezer moet voor af weeten dat hier over ook te

t Apud Ant. Matth. ibid. v Ibid.

twiſten valt of de Arend, die op 's Keizers wapen ſtaat, een enkelde Arend met twee hoofden is; dan of het twee Arenden zijn. De meeſte Schrijvers ſpreeken zoo, als of 't een enkelde Arend met twee hoofden was: maar *Cuſpinianus* beweert wel ernſtelijk dat het twee Arenden zijn; die zoodanig afgebeeldt worden; dat de een den anderen met zijne vleugelen bedekt: en dit is het zeggen ook van *Johannes* w *Bocatius*. De reden van dit zeggen zal beneden te pas koomen.

Sommigen x beweeren dan dat *Konſtantyn de Groote*, als hy meeſter van beide de Keizerrijken wierd, in 't jaar 325 een tweehoofdigen Arend voor 't wapen van 't Keizerrijk aangenomen heeft. Maar dit word van y anderen tegengeſproken; dewelke het waarſchijnelijker achten dat dit geſchiedt is, als het Keizerrijk, dat onder *Konſtantyn den Grooten* vereenigt was geweeſt, onder *Honorius* en *Arcadius* verdeelt en geſpliſt wierd. Hunne reden ſchijnt voornamentlijk op eene waarſchijnelijkheit te ſteunen: 't was een gemeen zeggen dat de z Adelaar, al ſederd de tijden van *Julius Cæſar*, 's Keizerrijks wapen was. Een Arend met twee hoofden, wat konde daar natuurlijker door betekent worden, als het Keizerrijk, dat twee hoofden of Keizers had? Maar dat een Arend, al in den tijd van *Julius Cæſar*, 's Keizerrijks wapen was, diende eerſt beweezen. De Romeinen voerden een Arend op hunne Vaandels; dat word van niemand tegengeſproken: doch van den Arend, als 's Keizerrijks wapen, dat zouw ik gaarne beweezen zien: en dan, beken ik, zouw ik die uytlegging byna boven aan durven zetten. Doch eene andere uytlegging zoude dan niet behoeven achter te ſtaan; volgens dewelke *Karel de Groote*, als hy Keizer van 't Weſten wierd, dat gebruyk zoude in zwang gebragt hebben. Toen had het Keizerrijk ook twee hoofden, gelijk de a Voorſtanders van dat gevoelen doen gelden; en men moet beken-

w Apud S. Majol. Dierum Canicul. lib. 5. Colloq. 5. By Menetrier. y Ibid.

z Zie Sim. Majolus ibid.

a Munſteri Coſmogr. lib. 2. cap. 141. Jacobus Curio, apud S. Majolum ut ſupra. Flac. Illyric. Cent. 9. cap. 16.

nen

nen dat dit gevoelen zoo wel uytgevonden is, als het voorgaande.

Maar dan is 'er noch een ander gevoelen, 't welk den Roomſchen Adelaar, met zijne twee hoofden, of liever de twee Adelaars, die op's Keizers wapen ſtaan, veel ouder maakt.

Hier nevens de woorden van *Flaccus* [b] *Illyricus*, die de voornaamſte Voorſtander van dit gevoelen is: *Hier op zoud gy ook konnen paſſen dat de Germaanen onder* Auguſtus *den Romeinen twee Arenden*, dat is twee vaandels daar een Arend op geſchilderd ſtond, *in eenen zeer rechtvaardigen oorlog ontweldigt hebben.* En hy voegt 'er by dat iemand, die den oorſprong en het recht van de Opperheerſching der Duytſcheren begeert te weeten, zijne oogen maar heeft te ſlaan op 't Keizerrijks wapen, waar op een tweehoofdige Adelaar afgebeeld ſtaat, enz. *Illyricus* moet evenwel geen grooten ſtaat op deezen oorſprong van 't Keizerrijks wapen gemaakt hebben: want voor eerſt ſpreekt hy, om zoo te zeggen, niet helder uyt de borſt. *Hier op zoud gy ook konnen paſſen*: ten tweede, zeit hy elders [c] zelf dat de Roomſche Adelaar onder *Karel den Grooten*, als die Keizer van 't Weſten wierd, twee hoofden gekreegen heeft. Ik heb zoo even gezeit: of twee Adelaars: want een ander [d] Schrijver, die ook omtrent als *Fl. Illyricus* ſpreekt, en den dubbelden Arend van de twee gemelde Vaandels doet afkoomen, zeit wel uytdrukkelijk 't geen *Cuſpinianus* boven zeide; te weeten, dat 's Keizerrijks wapen niet uyt een tweehoofdigen Adelaar, maar uyt twee Adelaaren, beſtaat. Dan zegt hy vorder: *Daar wierden* 3 *Regimenten neer gehouwen, en twee Vaandels en Arenden door de Germaanen verovert, die zy noch ten huidigen dage bezitten. De derde Adelaar* (of het derde Vaandel) *wierd door den Vendrig van 't derde Regiment weg gedragen, en in een moeras geſtoken. Anders zoude het wapen des Keizerrijks drie Adelaaren hebben.*

Maar ik zie niet dat dit gevoelen langen tijd gangbaar gebleeven is, of grooten aanhang heeft gemaakt.

[b] Apud Bellarm. de Tranſlat. Imperii lib. 1. cap. 1.
[c] Cent. 9. c. 16.
[d] Johan. Bocatius apud Sim. Majolum ut ſupra.

Ook kan ik niet zien dat e *Bellarminus* zich zoodanig behoefde uyt te flooven, om *Fl. Illyricus* op dit ſtuk te wederleggen. *Illyricus* ſchijnt 'er niet al te ſterk op te dringen; hebbende elders eene uytlegging, die beter glimp had, bygebragt. En de uytlegging van die twee Vaandels ſchijnt al te verre gezogt, en al te laat in de weereld gekomen, om langen tijd ſtand te houden. Doch *Bellarminus* ſchijnt hier in gelijk te hebben, dat het neemen van twee Vaandels zoo een zaak niet en was om daar zoo een ophef van te maaken; daar *Annibal*, de Parthen, de Perziaanen, en andere volkeren, niet alleen eenige Vaandels verovert; maar ganſche legers der Romeinen verſlaagen hadden, zonder daarom op een Keizerlijk wapen te denken.

Zoo meent dan de meergemelde Vader *Menetrier* dat de Griekſche Keizers, als 'er twee gelijk op den Throon zaten, den dubbelden Arend, zoo wel als het dubbeld kruys, uytgevonden hebben. Doch ſommigen zullen d'er dit miſſchien tegen hebben; dat dan de dubbelde Adelaar niet al te wel in 't wapen van onze Keizers paſſen zouw: maar men weet hoe dat het met het aanneemen van de wapenſchilden dikwils toegegaan is.

Deeze uytlegging kan met die van *A. Matthæus* lichtelijk ſamen ſtaan: maar dat zoo een Adelaar daarom zoo laat in 't wapen van onze Keizers geplaatſt zoude zijn, kan ik noch niet volkomentlijk aanneemen. De penning van *Hendrik III*, met die van Keizer *Robertus* of *Rupertus* en met het afbeeldzel van *Frederik II* gevoegd, behoort mijns oordeels zoo ligtelijk niet verworpen te worden. Worden de volgende Keizers doorgaans zonder een Adelaar verbeeldt; dat bewijſt maar dat het gebruyk van den Adelaar allengskens opgekomen is. *Ant. Matthæus* bekent dat *Karel IV* een Arend in zijn wapen heeft gevoert: en nochtans vindt men verſcheide Keizers, na *Karel IV*, die zonder een Arend afgebeeldt worden. Gelijk de Arend dan ſomwijlen achtergelaaten is in het wapen van deeze laatere Keizers; zoo kan hy ook achtergelaaten zijn op het wapen van de eerſten; te weeten, de nazaaten van *Hendrik* III.

e De Tranſlat. Imperii lib. 1. cap. 7.

Vor-

Vorders bewijſt *A. Matthæus* zeer wel dat de dubbelde Adelaar, ten minſte in de elfde eeuwe, by de Griekſche Keizers gebruykelijk was. *Romanus Diogenes*, die in een gevecht geſlaagen wierd, en in 's vyands handen viel, wierd aan het wapen van den Arend gekent.

7, Noch luſt het my over die woorden van de Bulle, *Imperator ſemper Auguſtus*, een korte Aantekening te maaken. Die woorden worden doorgaans vertaalt; *Keizer, altijd Overwinnaar*; of *Vermeerderaar des Rijks*: en ik heb niet goed gevonden, van den gemeenen ſlender af te wijken. Maar die wat geleezen heeft, zal wel weeten dat *Auguſtus* de hoogſte eertijtel der Keizeren was, en ook de hoogſte magt en waardigheit der Keizeren betekende. Als 'er iemand door de eerſte Heidenſche Keizers tot Rijksgenoot aangenomen wierd; die mogt den naam van *f Imperator* voeren; maar niet van *Auguſtus*. Dit heeft geduurt tot de dood van *Marcus Aurelius* toe: want ſedert wierd het Keizerrijk ſomwijlen door twee *Auguſtuſſen* gelijk geregeert. Dat 'er voor de dood van *Marcus Aurelius* nooit twee *Auguſtuſſen* gelijk zijn geweeſt; word onder anderen daar uyt beweezen, dat *Plinius* in zijne *g* Lofreden, dikwils den eernaam van *Imperator* aan *Trajanus* geeft; maar nooit van *Auguſtus*. Daarenboven zijn 'er noch verſcheide penningen van *Titus* in weezen, die by 't leven van zijnen Vader *Veſpaſianus* geſlagen zijn: op die penningen word hy *Imperator*, en de zoon van den *Auguſtus*, maar nooit *Auguſtus* genoemt. Dat het Keizerrijk, na de dood van *Marcus Aurelius*, ſomwijlen onder twee *Auguſtuſſen* heeft geſtaan, is een bekende zaak: maar ſommigen *h* meenen dat de eernaam van *Auguſtus* verſcheide trappen had; en de eene Keizer den tijtel in een hooger graad bezat, dan de andere. De gemelde *Pagi* toont dat 'er geen ander onderſcheid in den naam van *Auguſtus* was, als van den oudſten en den jongſten *Auguſtus*: zoo dat de waardigheit, in beide de *Auguſtuſſen*, eene en dezelfde was.

f Pagi Critic. Baronii ad an. 97.
g In Panegyrico Trajani.
h Dodwell. in Diſſertationib. Cyprian.

Dit ſtaat *i* hy evenwel toe, dat de oudſte *Auguſtus*, die anders niet hooger of waardiger was dan de jongſte, alleen den naam voerde van *Pontifex Maximus* 't Welk echter niet langer geduurt heeft als tot de regeering van *Balbinus* en *Pupienus*: die beidegaar den naam gevoert hebben van *Pontifex Maximus*; gelijk naderhand ook gedaan hebben *Gallus* en *Voluſianus*; mitsgaders *Valerianus* en *Gallienus*.

Dodwellus, die de gemelde trappen in de waardigheit van *Auguſtus* verzonnen heeft, en ook beweert dat 'er geen onderſcheid tuſſchen de waardigheid van eenen *Auguſtus* en die van eenen *Cæſar* was, brengt eene plaats voor zijn zeggen by uyt *Aurelius*, *k* *Victor*: maar de Vader *Pagi* ſchijnt wel te bewijzen dat de plaats, die *Dodwellus* tot zijn voordeel doet gelden, een vreemde lap is; die 'er door een ſtoute en onbezuiſde hand is ingeflanſt.

Maar dit is de waarheit, en kan niet geloochent worden, dat de naam van *Auguſtus* in laatere tijden, ik meen onder den Keizer *Mauritius*, ook wel een enkelde reis van de oppermagt geſcheiden is geweeſt. Zoo vindt men dat de gemelde *l* *Mauritius* zijnen zoon *Theodoſius* tot de waardigheit van *Auguſtus* verheven heeft; zonder hem nochtans tot deelgenoot in de regeeringe te maaken. Zulks was te voren noit, of zeer zelden, geſchiedt: hoewel men echter bewijzen kan dat de Keizer *Commodus* den naam van *Cæſar* aan *Albinus* gegeeven heeft; zonder hem de magt van *Cæſar* toe te ſtaan.

En om dat we nu met het onderzoek van die naamen bezig zijn: heb ik 'er noch iets by te voegen van de naamen *Imperator*, en *Rex*; of *Keizer*, en *Koning*. Dat de naam *Rex*, of *Koning*, dikwils genomen wierd voor den naam van Keizer, is ligt te bewijzen. De Keizer *Diokletiaan* word by *m* *Lactantius* genoemt, *Veteranus Rex*. *Karel de Groote*, nu Keizer zijnde, word in de *n* Synode van *Arles* *Rex* of *Koning* genoemt. *Eginhardus*, in zijn *o* boek van

i Ad an. 161.
k In Trajano Crit. Baron. ad an. 590.
l Vide Pagi.
m De Mortib. Perſec. cap. 19. *n* Can. 2.
o De Miraculis SS. Petri & Marcell.

de

de wonderdaaden der H. H. mannen *Petrus* en *Marcellinus*, noemt den Keizer *Lodewyk den Goeden* doorgaans niet anders als Koning. Meer andere plaatzen konnen by den geleerden *p Mabillon* nagezien worden.

Dat *Imperator* of Keizer, voor *Rex*, of Koning, genomen word; ſchijnt hier uyt te blijken, althans de gemelde *Mabillon* bewijſt het daar uyt, dat de Koningen van Engeland, ſomwijlen *Imperatores* zijn genoemt. Zoo ſtaat 'er in eene ordonantzie van *Egbertus q* Aartsbiſſchop van Jork: „Alle Prieſters moeten voor het leven en de regeeringe van Mijnheer den Keizer (*Domini Imperatoris*) en voor het welvaren van zijne zoonen en dochters bidden.„ En *Edgarus r*, Koning van Engeland, noemt zich zelven ergens den Koning, den Keizer, en den Heer der Engelſchen: *Anglorum Baſileum*, *Imperatorem*, *ac Dominum.*

Doch ik zouw 'er zeer aan wijfelen of men uyt die twee plaatzen duidelijk genoeg bewijzen kan, 't geen *Mabillon* te bewijzen had genomen; te weeten dat het woord *Imperator* of Keizer, in de middelſte eeuwen, ſomtijds genomen word voor Koning. Ik zouw veel eer gelooven dat *Imperator*, of Keizer, daar genomen word voor Keizer. Eer ik reden van mijn zeggen geeve; moet ik een korte bemerking maaken op den tijtel *Baſileus*; dien *Edgarus*, gelijk wy zoo even gezien hebben, zich zelven aangematigt heeft. Die tijtel, die eigentlijk en oorſpronkelijk in 't Griekſch *Rex* of Koning betekent, was in zulk een aanzien *ſ* by de Griekſche Keizers; dat ze zich lieten voorſtaan, geen Koning, geen Vorſt, had 'er recht op, als zy. 't Gebeurde echter nu en dan, 't zy in grooten nood, 't zy in andere gelegendheden van gewigt, dat ze den tijtel van *Baſileus* aan een magtigen Koning mededeelden. Dus hadden zy dien tijtel gegeeven aan den Koning van Bulgarie: met wien zy als hun naaſten buurman dikwils veel te ſtellen hadden. Ook moeſten de Gezanten van

p De Re Diplom. lib. 2. cap. 4.
q Apud Spelman. Conc. pag. 259.
r Ibid 4. pag. 432.
ſ Vide Luitprand. in Legatione.

dien

dien Koning, te Konſtantinopolen, den voorrang voor alle andere Gezanten hebben. De Gezanten van den Griekſchen Keizer *Nicephorus* hebben *t* dien zelven eernaam ook opgedragen aan *Karel den Grooten*: maar de volgende Griekſche Keizers, 't zy dat die tijtel hen zoo veil niet was, 't zy dat ze zich minder aan de Keizers van 't Weſten kreunden, begeerden den tijtel van *Baſileus* aan *Karels* nazaaten niet te geeven. Maar wat de Koningen van Engeland belangt; men kan uyt zeer veele plaatzen bewijzen dat ze dien tijtel gevoert hebben, en 'er mede gediend waren. Zoo ſluit de voornoemde *Edgarus* een anderen brief met deze woorden. *w Ik Edgarus de Baſileus van ganſch Albion.* Den zelven tijtel zal men op meer andere plaatzen, by de Engelſche *x* Schrijvers, uytgedrukt vinden.

Dat *Baſileus* daar meer te zeggen is als Koning, en weinig minder als *Imperator* of Keizer, ſchijnt voor eerſt eenigzins daar uyt te volgen dat die naam in zulk een aanzien was by de Griekſche Keizers, en een hooger tijtel was als Koning. Ten tweede; indien beweezen kan worden dat meer andere Koningen in Europa als die van Vrankrijk en Spanje, den naam van Keizer of *Imperator* aangenomen en gedragen hebben; en dat de Duytſche Keizers daar over gebelgd zijn geweeſt, en het voor een belediginge van hunne Keizerlijke Majeſteit aangezien hebben; dan zullen wy, dunkt my, een klaar bewijs hebben dat *Imperator* of Keizer niet anders te zeggen was als Keizer. En men heeft geen reden om te gelooven dat de Koningen van Engeland, als ze den tijtel van *Imperator* gebruykten, dien zelven tijtel in een geringer en laager betekeninge zullen genomen hebben als de Koningen van Vrankrijk en Spanje; te meer; daar de tijtel van *Baſileus*, daar zy zoodanig op ſtonden, en die zoo hoogdravend was, een vaſt bewijs is dat ze een hooger tijtel, als van Koning, begeerden te draagen.

t Annal. Franc. *v* Vide du Cange ad v. Baſileus.

w Monaſt. Anglic. tom. 1.

x Ibid. pag. 84, 93, 102, 140, 218, 236. & tom. 2. pag. 838, 840, 841, 1045. Item apud Ingulf. 488: apud Wilh. Malm. p. 58. apud Roger. Hoveden. p. 426; & p. 435.

Waar

Waar uyt dan vorder volgt dat *Imperator* in de middelſte eeuwen, eigentlijk geſproken, niet genomen wierd voor Koning. Doch in een oneigen zin zouw men het zeggen van Vader *Mabillon* zoo konnen verſtaan, dat die tijtel ſomwijlen aan Koningen gegeeven of van Koningen aangenomen wierd.

Voor af heb ik noch te zeggen dat de tijtel, *Baſileus*, in de tweede, derde, en vierde eeuwe *y* genoegzaam eigen was aan de Roomſche Keizers, en dat hy met deze woorden doorgaans aangeſproken wierd: ἡ Βασιλέια σου. En als de jaaren der Keizerlijke regeeringe opgetelt wierden, telde men de jaaren van ἡ Βασιλέια. Verſcheide Levens der Heiligen, welker lijſt by *Leo Allatius* opgeteld ſtaat *z*, beginnen aldus: Βασιλευόντων Διοκλητιανῦ καὶ Μαξιμιανῦ. Veele andere beginnen met deeze woorden: ἐν τοῖς καιροῖς Διοκλητιανῦ καὶ Μαξιμιανῦ τῶν Βασιλέων: en noch andere: ἐπὶ τῆς Βασιλείας Διοκλητιανῦ, enz.

En men zal duizendmaal vinden, zeit de gemelde *Papenbrochius*, dat de woorden Βασιλεὺς, Βασιλεία, Βασιλεύειν, by de Griekſche Schrijvers, die na de eerſte eeuwe geleeft hebben, in 't Latijn vertaalt worden door de naamen of woorden *Imperator*, *Imperium*, *Imperare*.

Dit is aldus bygekomen: *Octavianus Auguſtus*, weetende dat 'er by de Romeinen niet zoo hatelijk was als de naam van Koning, heeft geen anderen tijtel willen voeren als die van *Imperator*. Dit was een eernaam, of tijtel, dien de Roomſche Veldoverſten voerden; en die op verre na zoo hoogdravend niet luide als de naam van Koning. Maar dewijl de oppermagt nu by dien tijtel gevoegd bleef, begoſt de tijtel van *Imperator* hoe langer hoe meer, om zoo te ſpreeken, in prijs te ſteigeren; en den tijtel van Koning boven 't hoofd te waſſen. Doch de Grieken behielden den naam van Βασιλεὺς, en gaven den-

y Zie Papenbr. Reſponſ. ad Exhibit. Error. ad Art. 25. num. 143, 144, enz. *z* Diatrib. de Simeonum Scriptis.

zelven

zelven aan hunne Keizers. Doch, om een onderſcheid tuſſchen hunne Βασιλεις en de uytheemſche Koningen te maaken, gaven zy aan de Koningen den tijtel van Ρηξ, of *Rex*, 't welk een Latijnſch naamwoord was.

Euſebius, van de Roomſche Keizers in zijne Hiſtorie ſpreekende, gebruykt doorgaans den naam van Αυτοκράτως; 't welk altijd voor *Imperator* (Keizer) genomen word. Maar tot *Konſtantyn* gekomen, daar hy zijn leven in vier boeken beſchrijft, noemt hy hem doorgaans niet anders als Βασιλεὺς.

Zoo ſchijnt het dan dat *Konſtantyn*, die den Stoel des Keizerdoms in Griekenland overgebragt heeft, daar beter gediend is geweeſt met den tijtel van Βασιλεὺς; die by de Grieken van hooger waardy was, als die van Αυτοκράτως, of *Imperator*. Ja *Epiphanius*, vertellende hoe dat het Plakkaat van Keizer *Auguſtus* in Paleſtynen gebragt is geweeſt, geeft hem den tijtel van Βασιλεὺς; ſchoon dat *Auguſtus* den naam van Koning geweigert had.

Om dan te bewijzen dat ſommige Koningen van Europa den tijtel van *Imperator*, of Keizer, gedraagen hebben; heb ik voor eerſt de Koningen van Spanje maar by te brengen. Zoo heeft *Sancius de Groote*, om dat hy de Mooren uyt Navarre, Arragonië, Kaſtilje, Legioen, Portugaal, en Kantabrië, verdreeven had, den naam van *a* Keizer aangenomen.

Zijn zoon *Ferdinandus*, die hem in de regeeringe volgde, bleef den tijtel van Keizer voeren; en hield hem zoodanig in waarde, als of hy de koſtelijkſte parel van zijn kroon ware geweeſt.

De Keizer *Hendrik* III, die zijne Majeſteit daar door verongelijkt achte, bragt zijne klagte voor de Synode van Tours: en beweerde dat de Spanjaards hem een ſoort van onderwerpinge ſchuldig waren. Hoe dat die zaak vorder afgeloopen is, kan by *b Mariana* nagezien worden: naar wiens zeggen de Spanjaards, die hunne toevlugt tot den Pauſſelijken Stoel

a Zie Vaſæus ad an. 1011. Tarafa ad an. 1006.
b Lib. 9. cap. 5.

geno-

genomen hadden, en hunne blijken voor den Pauſſelijken Legaat open leiden, zouden boven gedreeven hebben. Dit ſchijnt echter eenig nadenken te baren dat *Ferdinandus* na dien tijd van geen een Schrijver, die van eenig aanzien zy, Keizer word genoemt. Wat hier van zy; zijn neef, *Alphonſus* VII, heeft den tijtel van *imperator* of Keizer [c] wederom aangenomen. En niet alleen worden zy van hunne eigen Hiſtoriſchrijvers met dien tijtel vereert: verſcheide uytlandſche Schrijvers, als *Robertus* [d] *Abbas*, *M. Paris*, *Rudolphus de Diceto*, *Wilhelmus* [e] *Tirius*, geeven hen dien tijtel zoo wel, als de Spanjaards zelf, en vermelden hen onder den naam van Keizers. S. *Bernardus* zelf heeft een van zijne [f] brieven geſchreeven aan *Sancia*, de zuſter des Keizers van Spanje. En *Petrus* [g] *Venerabilis*, ſchrijvende aan Paus *Innocentius II*, gebruykt deeze uytdrukkinge: *De Spaanſche Keizer, een groot Vorſt van't Chriſten volk.*

Daarenboven hebben de Koningen van Vrankrijk, ook die geen Keizers waren, dikwils den tijtel van Keizer gevoert, of van de Schrijvers gekreegen. *Lodewijk de Stamelaar* word zelf van een Paus, te weeten *Johannes* [h] VIII, vermeldt onder den naam van Keizer; hoewel dat hy nooit op den Keizers troon gezeeten heeft; want die hem onder de Keizers ſtellen, loopen 't ganſche ſpoor byſter, gelijk de Leezer by *Dionyſius* [i] *Petavius* beweezen zal vinden. In een [k] Boek der Kathedrale kerke van Elne ſtaat de dood van *Karel den Eenvoudigen* met deeze woorden aangetekend. *Karel de Keizer*, *Lodewijks* zoon, is overleden.

De Koningen van Vrankrijk zijn op dit ſtuk noch vorder gegaan; en, zoo men 't zijn rechten naam geeven mag, zijn trotzer geweeſt, dan die van Engeland of Spanje. Men zal nergens vinden dat eenig Koning van Spanje, of van Engeland, zich den naam van *Auguſtus* aangematigt heeft: dien tijtel hebben zy den rechten Keizer gelaaten. Doch Koning *Lotharius*, de zoons zoon van *Karel den Eenvoudigen*, noemt zich

c Roderic. Tolet. lib. 7. cap. 17. Tarapha, enz.
d In Suppl. Sigeberti Gembl. e Lib. 17. cap. 9.
f Ep. 301. antiq. edit. g Lib. 4. ep. 9.
h In Priv. Monaſt. Trenorchiani.
i Rationar. Temp. l. 8. c. 10. k Chartular. Eccl. Helen.

zelven

zelven, op twee *l* verſcheide plaatzen, *Imperator* & *Auguſtus*: Keizer en *Auguſtus*. En *Karel de Kaale*, *m* eer dat hy noch Keizer was, en als hy met zijn leger in Lotteringen trok, deed zich te Mets door den Biſſchop kroonen; en hy liet een bevél afkundigen dat men hem, die nu twee rijken zoude bezitten, Keizer en *Auguſtus* zouw hebben te noemen. Dus meende hy dat een Koning, die twee Koninkrijken onder zijne magt had, gerechtigt was om den tijtel van Keizer en *Auguſtus* te voeren. Maar die de Franſche Hiſtorien geleezen hebben, weeten wat een hoog hart dat 'er in *Karel den Kaalen* zat.

8. (Op dezelfde Bulle van *Karel den Grooten*.)

Ik heb hier noch, uyt den geleerden *Mabillon n*, eene bemerking te maaken op den naam van *Karel den Grooten*; dewelke, hoewel van 't grootſte gewigt en nuttigheit niet, evenwel in ſommige gelegendheden te pas kan koomen. De gemelde *o* Schrijver getuigt dat hy zeer veele oorſpronkelijke of *origineele* brieven van den gemelden Vorſt gezien en behandelt heeft. In alle zoodanige brieven, zegt hy vorder, die voor 't begin van zijn Keizerdom geſchreeven zijn, zoo wel in 't begin van de brieven als in de ondertekingen die by de *p* naamvlechting ſtaan, begint zijn naam met een C; *Carolus*: maar de naamvlechting zelf beſtaat uyt een K.

Doch van zijne opene brieven, die na 't aangaan van zijne Keizerlijke waardigheit geſchreeven zijn, heeft hy 'er niet meer gezien als twee: hy ſpreekt wederom van oorſpronkelijke brieven. In beide die brieven, zoo als hy betuigt, begint zijn naam met een K: *Karolus*. Miſſchien, zegt *Mabillon*, heeft hy na 't bekomen van de Keizerlijke Opperwaardigheit beter zin gehad in de letter K. Doch op zijne munt is zoo geen ſtaat te maaken: en de Muntmeeſters hebben op dat ſtuk geen vaſten regel gevolgt.

l In Priviligio Monaſt S Petri Rhodenſ. & in Privil. Monaſt. S Geneſii de Fontanis, apud Chr. Lupr. in Can. t. 1 v.

m Annal. Fuld. ad an. 869.

n Van deeze Naamvlechtingen konnen onze Aantekeningen op het derde deel van 't Utrechtſche Biſdom, pag. 351, nagezien worden.

o De Re Diplom. lib. 2. cap. 3. *p* Monogramma.

INLEI-

INLEIDING TOT HET BISDOM VAN LEEUWAARDEN.

ALs de zaaden der nieuwe Gezindheden door Vriesland verſpreidt wierden; heeft Philips Koning van Spanje / Keizer Karels erfgenaam / alle zijne krachten ingeſpannen om den vooruitgang der zelve te ſtuiten / ja om ze met wortel met al uyt te roepen. Ten dien einde heeft hy de Bebel-brieven van zijnen Vader Karel, en voornamentlijk het Plakkaat 't welke dezelve in 't jaar 1550. naar het voorſchrift van het Dekreet der Trentiſſche Kerkvergaderinge ontworpen had / op den 12 September door een openbaar Plakkaat bevestigt. Karels Plakkaat was van den volgenden inhoud.

Zorgvuldigheit van Keizer Karel en van Koning Philips voor den ouden Godsdienſt.

Plakkaat ten dien einde uytgegeeven door Keizer Karel.

HOewel dat ik daar altijd naar getracht heb dat de oude en waarachtige Godsdienſt binnen de paalen van myne Landſchappen in ſtand zoude blyven; ſchoon dat ik 'er al myn werk van gemaakt heb, dat de doolingen, ketteryen en ſekten, dewelke eenige jaaren herwaarts door de Chriſtene weereld verſpreidt zyn, volkomentlyk mogten uytgeroeit worden: al heb ik

uyt dien hoofde van tyd tot tyd verſcheide plakkaaten uytgegeeven en zeer zwaare ſtraffen voorgeſtelt; zoo heb ik echter met een groote droefheit mijns harte verſtaan dat niet alleen de menſchen onder mijn gebied behoorende, maar ook de vreemdelingen in onze landen woonende en aldaar koophandel dryvende, de beſmettelijkheit van dit quaad wyd en zyd onder allerhande ſlag van menſchen verſpreiden: zoo dat het hoognoodig is eenig ſcherp geneesmiddel in 't werk te ſtellen, en een nauwkeurig onderzoek te doen naar de ſchuldigen; ten einde die peſt ten gronde toe mag uytgeroeit worden. Zoo heb ik in de laatſte byeenkomſten der Provinciën de Landvoogden en Staaten ook vermaant dat ze het zelfde altemaal, ieder voor zyn hoofd, zorgvuldiglijk wilden behartigen, en in den ouden en Katolijken Godsdienſt volharden: te meer, dewijl het voor een ieders oogen bloot ſtaat, om van het verlies der zaligheit en het bederf der zielen nu niet te ſpreeken, wat al beroerten en muyteryen dat 'er in de nabuurige Landen door die peſt ontſtoken wierden. Hierom is het dat ik, met het overleg van mijne zeer beminde Zuſter en van de andere Heeren, deze nieuwe Wet op nieuw maake en uytgeve: voor eerſt dat niemand van allen, wie hy ook zy, eenige boeken van *Luther*, *Occolampadius*, *Zwinglius*, *Bucer*, *Kalvyn*, en wat voor boeken dat het ook zyn, dewelke zedert dertig jaaren door onbekende Schryvers zyn uytgegeeven (zoo als breeder in de lyſt der Lovenſche Godsgeleerden uytgedrukt ſtaat) in zijn huys hebben, koopen of uytdeelen zal. Vorder, dat niemand eenige ſchildery of eenig beeld zal hebben,

ben, 't welke tot ſpot van de H. Maagd of van de andere Heiligen is toegeſtelt; of eenig beeld, 't welke ter eere van eenig Heilig geſchildert is, zal hebben neer te werpen of te verbreeken: dat niemand zyn huys zal openen voor heimelyke vergaderingen; in dewelken de doolingen doorgaans verſpreidt, de menſchen herdoopt, en ſamenzweeringen tegen de Kerk en de Republyk geſmeedt worden: (1) dat niemand over de Heilige Schrift, voornamentlijk in twijfelachtige en moeyelyke zaaken, in 't heimelyk nochte in het openbaar zal hebben te redentwiſten, of zich de uytlegging derzelve aan te matigen; ten zy dat hy een Godtgeleerde zy, en de getuigenis van een goedgekeurde Akademie hebbe. Zoo wie hier tegen zullen doen; zullen geſtraft worden als muytmaakers en verſtoorders van de gemeene ruſt: op deze wyze, dat de manluiden met den zwaarde geſtraft; en de vrouwluiden onder de aarde gedolven zullen worden: welverſtaande indien ze van hunne doolingen afſtappen. Doch by aldien ze hardnekkig blyven, zullen ze verbrandt worden: en zullen hunne goederen aangeſlagen worden, op welke van beide wyzen dat ze ſterven. Daarenboven zullen zy geene magt hebben om eenig teſtament te maaken: en indien ze iet diergelyks ondernomen hebben, van dien tyd af te rekenen dat ze allereerſt begonnen hebben deze onze Wet te overtreeden, dat wil ik voor krachteloos gehouden hebben. Daar by verbiede ik dat niemand huisveſting of eenige hulp zal geeven aan de genen, dewelken hy weet dat verdagt zyn van ketterye: maar hy zal hen aanſtonds aangeeven aan den Ketternieeſter of aan den Overſte der plaat-

ze; en zal, indien hy zulks nalaat, zelf geſtraft worden. Die niet uyt quaadwilligheit of hardnekkigheit, maar door broosheit, in eenige kettery of dooling gevallen mogen zijn; en niets tegen deze onze Wet ondernomen nochte zig op een oproerige wijze aangeſtelt zullen hebben; maar van zelfs bekeert, en na het afzweeren van hunne doolinge in genade aangenomen zullen zijn: die zullen daar na over geene zaaken, het geloof en den godsdienſt raakende, met malkander ſpreeken; of zullen anders geſtraft worden als hervallene. Indien iemand wel niet overtuigt maar zeer verdagt van ketterye zijnde, veroordeelt is geveeſt om openbaare voldoening te doen; indien, zeg ik, zoo een naderhand wederom beſchuldigt word van ketterye; die zal geſtraft worden als een hervallene. Al wie met ketterye of diergelijke misdaaden bezoedelt zijn geweeſt, hoewel dat ze in genade zijn aangenomen, zullen tot geen ampt, openbaare bedieninge, of waardigheit, toegang hebben Ten zy dat iemand een getuigenis vertoone van den kerkelijken Bedienaar der plaatze, daar hy laatſt gewoont heeft; zal hem geen huizing of wooning toegeſtaan worden: want de zoodaanigen moeten voor verdagt gerekent worden. Dat de Overſten der plaatzen, mitsgaders alle onze Leenmannen, een naarſtig onderzoek hebben te doen naar de genen, dewelke deze onze Wet zullen overtreeden: ook zullen zy den Kettermeeſteren en de kerkelijke Rechteren de hand bieden; op dat de ſchuldigen gevat en geſtraft mogen worden: waar in zy zich zullen gedraagen naar het voorſchrift, 't welke ik den Kettermeeſteren gegeeven heb: of zullen anders naar ons goeddun-

dunken geſtraft worden. Ook zal de openbaare Rechtsvorderaar verneemen of zy hunnen plicht behoorlijk waarneemen: indien hy bevindt dat zy 'er nalatig in zijn; zal hy hen voor het recht ontbieden: en indien bevonden word dat zy ſchuldig zijn; zullen zy afgezet, of op een andere wijze, zoo als dienſtig geoordeelt word, geſtraft worden. Ook zullen de Biſſchoppen, de Aartsdiakenen, de Abten, en andere diergelijke Overſten, met alle vlijt naſpeuren of 'er iemand van de Geeſtelijkheit met dit euvel beſmet is, en zullen 'er ſcherpe ſtraffe over pleegen. Wie iemant weet, die met deze peſt beſmet is; of weet waar dat de ketters zich onthouden of verſchuilen; zullen dezelven ten eerſte aanbrengen: of zullen op dezelfde wijze als de ketters geſtraft worden. De aanbrenger, indien de beſchuldiging maar niet onwaar bevonden word, zal de helft van de goederen des aangeklaagden bekoomen; welverſtaande zoo de goederen niet meer bedraagen als de ſomme van 600 dukaaten: want zoo de goederen meer bedraagen, zal 'er het tiende deel voor hem afgenomen worden. Zoo wie heimelijke vergaderingen aan den Kettermeeſter aanbrengen zal; al heeft hy die ook bygewoont, zal niet geſtraft worden; mits dat hy rechtgeloovig zy op het ſtuk van den Godsdienſt, en 'er in toekomende van daan blijve: maar wie dezelve zal aanbrengen zonder gemeenſchap met die menſchen gehad te hebben, die zal beloont worden, gelijk boven al gezegt is. Dat de ſtraffen zoodaanig zijn als wy die voorgeſchreven hebben: en dat niemant gerechtigd zy om dezelve te veranderen of te verzachten; zoo als ik verſta dat meenigmaal is geſchiedt. En de Rechters,

dewelke zich hier in vergrijpen zullen, die zullen niet ongeſtraft blijven. Die van ketterye beſchuldigt en daar over gedaagt zijnde weggevlugt zijn; zijn gewoon, als ze de dood van hunne medepligtigen verſtaan hebben, te verzoeken dat ze ter zuiveringe mogen toegelaaten worden: meenende dat 'er geen bewijs meer kan gedaan worden van hunne misdaad. En daar door geſchiedt het dat ze weder keeren, en hunne valſche leering en dwaalingen op nieuw verbreiden. Doch daar is het gemeen aan gelegen dat dit niet geſchiede. Overzulks gebiede ik dat 'er geen acht gegeeven werde op hun verzoek: maar dat alle de genen, dewelke gedaagt zijnde niet zijn verſchenen maar weg gevlugt zijn, gehouden zullen worden voor overtuigd en ſchuldig. Al wie voor verdagte, vlugtige, en uytgebanne perſoonen, en voor Wederdoopers, geſproken zullen hebben, zullen gehouden worden voor begunſtigers der ketteren. De Rechters en de Landvoogden zullen niemand van dezelven in genade aanneemen, als met ons of ons Zuſters verlof: wie hier tegen gedaan zullen hebben, die zullen afgezet worden. De Boekverkooper zullen niets, dat de geeſtelijke zaaken betreft, drukken, verkoopen, of onder den man brengen; als met de toeſtemminge en het goedvinden der genen, wien de zorg over deze zaaken toevertrouwt is: en indien hunne knechten zich daar omtrent vergrijpen; zullen zy daar voor moeten inſtaan. En dewijl 'er een lijſt van boeken is, dewelke door de Akademie van Loven afgekeurt zijn: zullen de Boekverkoopers dezelve lijſt in hunne winkels ophangen en voor ieders gezigt ten toon ſtellen; op dat zy, of ook de koopers, naderhand niet zouden voor-

voorgeeven, dat ze geen kennis van die boeken gehad hebben (2). Daarenboven zullen zy noch een andere lijſt hebben van hunne eigen boeken. Al wie hier aan niet zal gehoorzaamt hebben, zal in een boete van 100 dukaaten beſlaagen worden. Dat niemand ook eenige kinderen aanneeme om dezelve te onderwijzen, als met de toelaatinge van de Majeſtraat en van den voornaamſten Bedienaar der kerke. En dat hy de jonkheit niets leere of voorſtelle, als volgens het voorſchrift door de Godtgeleerden van Loven opgeſteld. Dus verre WINSEMIUS uyt SLEIDANUS.

In het jaar 1555. heeft gemelde Koning / misſchien om de regeering van zijn Vorſtendom / in 't welke hy onlangs op een plegtige wijze ingehuldigt was / op dezelfde wijze dewelke by de Roomſche Pauzen en de Italiaanſche en Spaanſche Vorſten gebruykelijk was aan te leggen; omtrent half December een Plakkaat aangaande de Inquiſitie uytgegeven: waar door hy de Staaten en de gemeenten van Vriesland in hunne hoop en verwachtinge niet weinig heeft ontſtelt. Te meer door dien dat de eerſte Kettermeeſters / dewelke door Keizer Karel in Vriesland gezonden waren / aldaar / gelijk Winſemius ſpreekt / een van ouds onbekende heerſchappy vijf jaaren lang geoeffent hadden; en dat Hermannus Letmatius en Franciſcus Sonnius, dewelke den Vriezen tot Kettermeeſters gegeben waren / den 27. Auguſti van 't voorgaande jaar door een Bevel-brief van de Landvoogdeſſe Margareta noch grooter magt gekreegen hadden om acht te geeben op het gedrag en de geſtel-

teniſſen der ingezetenen. * Hierom is het dat Philips, om de Landzaaten in het begin zijner heerſchappye niet te verbreemden / goed heeft gevonden de magt der Ketternieeſteren wat in te binden; en het volgende Plakkaat / om de gemoederen zoo wat te ſtreelen / in 't jaar 1556. naar Vriesland heeft gezonden:

* P. Winſem. Vrieſſche Hiſt.

Tweede plakkaat van Koning Philips, tot verzachting van het eerſte.

ALhoewel dat 'er tot voorkooming van de ketteryen en tot demping van de doolingen, dewelke in deze Provincien van Nederland tegens het Chriſten geloof opgekomen zijn, zeer veele plakkaaten zijn gemaakt en uytgegeeven; en dat de ſtraffen, dewelke daar tegen geſtelt zijn, de menſchen hadden moeten afſchrikken van die doolingen noch langer aan te hangen: zoo bevind ik egter dat de quaade gevoelens in Vriesland noch grootelijks aangroeyen; ten deele om dat die peſt en beſmetting uyt de nabuurige Landſchappen daar inkruypen; ten deele om dat de eenvoudigſten en onnoozelſten door die verleiders misleidt worden. En gemerkt dat zich in deze zake, van de ketters naar de ſtrengheit der plakkaaten te ſtraffen, verſcheide zwarigheden opdoen ter dezer oorzake; dat *Georgius Schenk van Teutenborch*, die onlangs in die Provincie Stadhouder is geweeſt, in de volle vergaderinge van den Koninklijken Raad verzekert heeft dat Keizer *Karel*, mijn Vader, hier over ondervraagt zijnde uyt een zonderlinge goedheit aan den zelven Raad had vergunt en verlof gegeeven om eenige matiging omtrent de ſtrengheit der plakkaaten uyt te vinden; en om meer naar 't ingeeven van hun gewiſſe (de hoedaanigheit

der

der zaaken en perſoonen in acht genomen zijnde) als naar de ſtrengheit van het geſchreeven Recht te vonniſſen.

Daarom is het dat ik, alles wat tot verzachting en verbetering van de plakkaaten beraamd en beſchreeven was gelezen en nagezien hebbende, met het overleg van den Raad geordonneert en bevolen heb dat de genen, dewelke door hunne eenvoudigheit of op de aanrading van anderen van de kerk zijn afgevallen, en de Sakramenten uyt kleinachtinge verzuimt hebben; en dewelke over de Geloofs-artijkelen ondervraagt zijnde niet en antwoorden gelijk het oprechte Chriſtenen betaamt: en vorders de ketters, en die de leere der kerke niet aan en neemen, zoo zy binnen driemaal veertien dagen, tot drie reizen vermaant zijnde, zich niet bekeeren, en weder tot de gemeenſchap der kerke begeeven, en hunne doolingen belijden, zonder uytſtel zullen geſtraft worden naar de ſtrengheit der plakkaaten. Doch de genen, dewelke na voorgaande vermaaninge zich binnen dien tijd bekeert zullen hebben, en hunne doolingen verfoeyende weder tot de kerk zullen keeren; zullen volgens het goeddunken van den Raad (die in zulken gevalle niet naar de ſtrengheit der plakkaaten zullen behoeven te vonniſſen) geſtraft worden: met deze voorwaarde nochtans en onder dit beding, indien het geen hervallene ketters zijn; en indien zy geen Leeraars der ketteryen zijn geweeſt: want aan de zoodanigen zal zulke een weldaad niet toegeſtaan worden. En wat de genen belangt, dewelke door eenige dooling misleidt zijnde hunne kinderen niet hebben laaten doopen, of belet hebben dat ze gedoopt

den; of die zulks na dezen mogten beletten; de zoodanigen, indien ze daar van overtuigt worden, en zich na de eerſte, tweede, of derde vermaaning bekeert en boete gepleegt zullen hebben, met aanbiedinge van hunne doolingen af te zweeren, zullen naar het goedvinden van den Raad geſtraft worden. Doch by aldien zy, zelfs na dat ze vermaant zijn, hardnekkig blijven; zullenzè door onzen Raad, volgens den inhoud der plakkaaten, met het vuur geſtraft worden, zonder van de Kettermeeſteren hun oordeel af te vraagen. Overzulks gebiede ik mijnen Raad in Vriesland alles zonder uytſtel in 't werk te ſtellen, 't welke ik geordonneert, en ten dienſte van 't gemeen oorbaar geoordeelt heb.

Gegeven te Bruſſel den 6 van Maart, in het jaar onzes Heere een duizend, vijfhonderd, zes en vijftig

Was getekent,

PHILIPS,

En op 's Konings bevél

D. OVERLOPE.

Georgius van Egmond, nazaat van Willem Enkevoirt, door Karel V verkozen en door Paulus III beveſtigd.

Daar op heeft hy ook beſloten den Biſſchop van Utrecht te hulp te neemen; dewelke toen het geeſtelijk gebied over Vriesland voerde. Deze Stoel wierd ten dien tijde bekleedt door Georgius van Egmond.

Welke Georgius, de zoon van Johan Graaf van Egmond / ter benoeming van Karel Roomſch Keizer altijd overwinnaar, als Graaf van Holland, en door de eenpaarige verkiezing van de Prooſten, Aartsdiakenen en Kapittelen der Utrechtſche kerke, in het zelfde jaar tot nazaat van Willem Enkevoirt gekozen was: want

want dus luiden de woorden van de Bulle / die wy uyt de papieren der Domkerke getrokken / in het tweede deel van Batavia Sacra, in het leven van Georgius van Egmond, opgegeeven hebben.

Deze Georgius, gelijk als wy in Batavia Sacra gezien hebben / heeft het Bisdom aangenomen den 24 December 1534. Hier uyt blijkt dat Suffridus Petri zich vergist moet hebben; als hy in zijn vervolg op Heda schryft dat Enkevoirt niet gestorven is voor het jaar 1536.

Deze misstasting word volkomentlijk wederlegt door een Bulle / dewelke Paulus II aan den gemelden Georgius, tot Bisschop verkozen / heeft gezonden in 't jaar 1535. Noch word dezelve duidelijk aangewezen door een andere Bulle / dewelke gemelde Paus in het zelfde jaar gezonden heeft aan het Domkapittel van Utrecht; en waar in hy verklaart dat hy de regelmatige verkiezing, waar door de Prooften, de Aartsdiakenen, en de vier andere Kapittelen, Georgius van Egmond tot de kerk van Utrecht verkoren hebben, door zijn Pausselijk gezag goed keurt en bevestigt. Want zoo luidt de gemelde Bulle / dewelke wy uyt dezelve papieren der Utrechtsche kerke getrokken hebben: en die in 't gemelde Batavia Sacra te leezen staat.

Yver van Georgius van Egmond om zijne kerk van onkruid te zuiveren.

En inderdaad deze Georgius, Bisschop geworden zijnde / heeft alle mogelijke vlijt aangewendt om het onkruid / 't welk hier en daar door den vyandlijken mensch gezaait was / uyt den akker des Heeren uyt te roeyen.

Hy heeft in verscheide gelegendheden een deftig bewijs van dezen yver gegeven: onder anderen was 'er te Bon een boek uytgekomen

onder

onder den naam van Den Keulſchen Keurvorſt en Aartsbiſſchop Hermannus: welk boek met zodaanig onkruid opgebuld was; en onder 't maskier van een Godvruchtige beraadinge over de hervorminge onder de kudde van Biſſchop Georgius verſpreidt wierd. Tegen dezen Brief heeft hy zijnen over doen blijken; en heeft op zijnen eigen naam en op den naam van zijne Geeſtelijkheid een brief aan gemelden Aartsbiſſchop geſchreeven; dien de Leezer in Hiſtoria Epiſcopatuum vinden zal.

Koning Philips heeft dezen Biſſchop / om tegens de opkomende nieuwe gezindheden en t'ſamen tegens de al te groote ſtrengheit der Rechtbanken te voorzien / naar Brussel ontboden: en heeft hem bevel gegeeven / om een Vikaris naar Vriesland te zenden.

Georgius, t'huys gekomen / heeft in 't jaar 1557 Wilhelmus Lindanus, een Doctenaar / en Leeraar der Heilige Schriftuure te Loven / met den tijtel van Vikaris naar Vriesland gezonden. Tot blijk van zijne magt heeft hy hem den volgenden brief ter hand geſtelt.

GEORGIUS *van Egmond*, door de genade van Godt en van den Apoſtoliſſchen Stoel, Biſſchop van Utrecht, wenſcht aan den eerw. en uytmuntenden Heer en Meeſter *Willem Lindanus*, Leeraar in de Godtgeleerdheit, zaligheit in den Heere, en behoorlijke naarſtigheit in het volvoeren van uwen laſt. Dewijl wy van uwe oplettendheit, bequaamheit, en wel beproefde voorzigtigheit, volkomentlijk in den Heere verzekerd zijn, zoo is het dat wy U tot on-

onzen Deken, Kommiſſaris of Officiaal over Vriesland onder ons gebied ſtaande aanſtellen, ſchikken en benoemen; om ons ordinaris en kerkelijk rechtsgebied aldaar uyt onzen naame te beoeffenen: en wy geeven en verleenen u door den inhoud dezes een vrye en volle magt en gezag, en een volkomen laſt, zoo in't gemeen als in 't byzonder, om over alle 't zy enkelijk kerkelijke 't zy gemengde, mitsgaders huwelijkſche, burgerlijke en ſtraffchuldige zaaken te zitten; daar vonnis en uytſpraak over te geeven; en het vonnis ter uytvoeringe te brengen: vorders ook, om omtrent allerhande misdaden, vergrijpingen en verzuimeniſſen van allerhande perſoonen, van wat gemeente of lichaam dat het zy, 't zy achtervolgens den pligt van uwe bedieninge, 't zy ter begeerte der partyen, gerechtelijk onderzoek te doen, dezelve te ſtraffen, en 'er uytſpraak over te geven: noch al vorder om tegen de perſoonen, gemeenten, kerken, parochien, en plaatzen voornoemd den ban, de opſchorzing der kerkelijke bedieningen, het interdikt, en de vordere kerkelijke ſtrafvonniſſen uyt te ſpreeken en te vellen; en om die gevelde vonniſſen wederom te lichten en af te neemen: waar toe gy, indien het noodig is, ook de wereldſche magt te hulp zult mogen roepen: daarenboven om de genen die in't heimelijk trouwen, en die zoodanige huwelijken bywoonen, te ſtraffen; en om hen van den ban, in denwelken zy by die gelegendheit gevallen zijn, te ontheffen: noch om allerhande kloosters, (doch de onthevene uyt kragt der Pauſſelijke magt, die ons ten dien einde gegeven is, en dewelke wy door den inhoud dezes aan u als onzen onder-gematigden mede deelen) te bezoc-

zoeken; en de misbruyken, verzuimeniſſen, en uytſporigheden, die gy daar vinden zult te verbeteren: noch om alles en ieder in 't byzonder te doen en in 't werk te ſtellen, 't welk in en omtrent het voornoemde noodig of dienſtig wezen mag: al waar het zake dat daar toe een byzondere laſt vereiſcht wierd. Eindelijk om alles in zaaken van kaſtijdingen of ontbindingen te verrigten, 't welke tot het voornoemde ampt (van Deken en Officiaal) behoort: als in zake van gedoode, gequetſte, of verminkte Klerken; of omtrent het ſchenden van de vrydommen der kerken, der kerkelijke perſoonen, der kerkhoven, of van andere gewijde plaatzen; die zaken allenlijk uytgezonderd, dewelke wy byzonderlijk voor ons ophouden: en voor het leſte om alle tegenſtreevers en wederſpannigen door kerkelijke ſtrafvonniſſen te beteugelen. De vonniſſen, dewelke gy ter gelegendheit van het bovenſtaande wettiglijk gevelt zult hebben, zullen wy goed keuren, en door ons gezag onverbreekelijk doen onderhouden: zullende deeze magt duuren tot dat wy dezelve door een Notaris zullen wederroepen hebben. Gegeven onder ons Zegel, 't welke wy hier aangehangen hebben, den laatſten July, in 't jaar onzes Heere duizend, vijfhonderd, zeven-en-vijftig.

De Vriezen klagen by hunnen Landvoogd over de verbreekinge van hunne vryheit.

De Staaten van Vriesland / door de Geeſtelijkheid op wiens geregtigheden en vryheit het aanquam opgerokkend / hebben aan den Graave van Aremberg / 's Konings Stedehouder over Vriesland / een wijdlooping bertoog gedaan: en hebben over den handel van gemelden Lindanus, op denwelken zy zeer gebeeten waren en wiens handel zy een trotze en onge-

ongewoone beheerſching noemden / in dezer voege geklaagt:

Hoewel de langduurige bezitting van onze vryheit, dewelke wy, Heer Stadhouder, in die goude eeuwe genoten hebben; mitsgaders de kontrakten, dewelke wy met *Karel* en *Philips* al meer als eens hebben aangegaan; den Koning *Philips* hadden behooren te beweegen om onze wetten en kerkgewoonten in geenen deele te laaten verkrachten: zoo is het nochtans dat wy tegens onze hoop een geruimen tijd herwaarts in onze vryheit verkort worden; zedert dat *Wilhelmus Lindanus*, een uytlandig en bovenmate eerzuchtig perſoon, ons tot Kommiſſaris in Geloofszaaken, of liever tot Kettermeeſter, is opgedrongen. Dit ſlag van menſchen is weinig in gebruyk geweeſt by onze Voorouders; dewelke zedert de tijden van Paus *Sergius*, en na dat de Heidenſche bygeloovigheden uyt deze landen gebannen waren, in vryheit geleeft hebben: zoo dat wy door deze regeeringe van *Philippus*, dewelke volgens wederzijdſch beding onze vrydom niet moeſt benadeelen, in een nieuwe ſlaverny gevallen zijn. Wy ſpreeken nu niet van onze Vaderlandſche wetten; voor dewelke onze Voorouders, op dat dezelve door geen Franſch geweld geſchonden mogten worden, tot onze tijden toe met het vergieten van hun bloed geſtreeden hebben. Zy hebben de woede der Noormannen, mitsgaders de Floriſſen en Albertuſſen, die ons door een harder regeering wilden drukken, afgeweert: geenzins gedoogende dat hunne lichaamen hen ſlaafsgewijs ten dienſte zouden ſtaan: of dat wy, hunne naneeven, met het leeven 't welke wy van hen

hen zouden ontvangen, ook een ellendigen levensſtaat van hen zouden erven, en door de trotsheit van nieuwe Heeren gedrukt zouden worden. Maar nu is het zoo verre gekomen, dat 'er voor onze gemoederen en gewiſſen tormenten vervaardigt worden. Want dewijl het ſtaal en de brandyzers geen magt hebben om de zielen te branden of te ſnijden; dewelke de menſch vry en zonder aardſche beſmettinge van den onſterffelijken Godt ontvangen heeft; zoo zoeken zy de gemoederen vervaard te maaken door het pijnigen der lichaamen; op dat dezelve een deel hoovaardige en ſpijtige Heeren ten dienſte zouden ſtaan; welker ſchoonſchijnende godvrugtigheit dikwils maar een dekmantel is van groote ondeugendheden. Hier van daan komt het, dat ze hunne eergierigheit geen maat ſtellen; dat ze de kerkelijke waardigheden tegen de wetten des Vaderlands, de welke door Keizer *Karel* in't jaar 1522. beveſtigt zijn, verdubbelen: dat ze al zoo happig, ja doorgaans noch happiger zijn naar hoog gezag, naar eer-ampten, naar rijkdommen, als de andere menſchen; ganſch geen of bynaa geen blijk geevende van eenige godvruchtigheit; dewelke niet gewoon is de bedieningen, die tot den Goddelijken dienſt en voor de zaligheit der menſchen ingeſtelt zijn, met de zorgvuldigheden dezer wereld, en met de gekke begeerlijkheden van zijn fortuin te maaken, te bezoedelen. En hier in beſtaat het ampt, dit is het gedrag, van *Lindanus* in Vriesland. Want hy heeft de Geeſtelijke ampten, de inkomſten, de kerkelijke bedieningen ten deele naar zich getrokken; ten deele aan de zoodanigen begeeven, die hem de handen vulden. Hetwelke hy gedaan heeft tegens het recht

der

der Geeſtelijkheit van Vriesland; dewelke op de inhulding van *Philips* bedongen had dat ze haar recht geheel en onvermindert zoude behouden: en dat *Philips* alle haare gerechtigheden en kerkelijke ampten ongemoeid zoude laaten, gelijk het ten tijde van Keizer *Karel* geſchiedt was: zoo dat hy al de glorie van zijne regeeringe en van zijne magt zoude doen beſtaan in het handhavenen van de oude kerkelijke gerechtigheden. Maar nu worden niet alleen de Vaderlandſche kerkgewoonten geſchonden: maar noch worden de Prelaaten en Dekens van hun wettig recht berooft; dewelke ſedert zoo veele eeuwen de magt gehad hebben om de kerkelijke zaaken te beſchikken; en om de Geeſtelijken, die zich aan oneerbaarheit of andere ondeugendheden te buiten gingen, te beteugelen. Dierhalven bidden wy u, Heer Stadhouder, dat gy u daar aan gelegen laat zijn; en te weege brengt dat 'er voortaan geen nieuwigheit ofte verandering, dewelke ſtrijdig zy tegens de gewoonlijke gebruyken van onze Voorouders, in Vriesland ingevoert werden.

En (3) **als Lindanus boozgaf een onbepaalde magt en een heimelijk bevél te hebben om de ongeregeldheden / die in deze quaade tijden de overhand naamen / te ſtraffen; hebben de Landſtanden wederom een ſmeekſchrift by den Stadhouder en by den Raad des Konings ingelevert; en over de verkorting van hun lierlijk recht in dezer boege geklaagt:**

WY hebben met den Sax, met Keizer *Karel*; en naderhand met *Philippus*, *Karels* nazaat; een akkord gemaakt dat onze voorrechten en

Privilegien in hun geheel zouden blijven. Doch Koning *Philips* heeft aan *Wilhelmus Lindanus* een Open brief verleent; waar by hem de magt gegeven word, om over kerkelijke zaaken vonnis te ſtrijken. Maar hoewel het recht der Geeſtelijken, dewelke het derde lit dezer Provincië uytmaaken, hier door benadeelt word; zoo ſchijnt echter Koning *Philips* in deze zijne ſchikkinge voor twee zaaken gezorgt te hebben: te weeten, dat de Open brief van *Lindanus* de gerechtigheden des volks niet zoude benadeelen; en dat hy ook het gezag en het recht van 's Konings Raad in Vriesland niet zoude verkorten. En vermits 's Konings Raad gehouden is zijn recht door 's Konings Pleitbezorger te verdedigen en voor te ſpreeken; zoo is het dat wy ons nu maar gelegen laaten zijn aan het verdedigen van het onze: volgens 't welke het van ongedenkbaare tijden af, tot den dag van huiden toe, gebruykelijk is dat 'er in Ooſtergouw, Weſtergouw, en by de Sevenwolders, in kerkelijke zaaken Kommiſſariſſen en goede mannen aangeſtelt, ja zelfs uyt de Geeſtelijkheit gekozen werden. Daarenboven hebben de Prieſters en Paſtoors door een langduurige gewoonte verkreegen, dat ze de Dekens over hun gebied benoemen en verkiezen; voor dewelke allerhande geſchillen, dewelke tot het vonnis van den Koninklijken Raad niet behooren, op ſtaande voet afgedaan wierden. Noch is het wereldkundig dat de Abten van Lidlum de Aartsdiakenen zijn over de Monnikken van Lidlum; en de andere Abten insgelijks over hunne Monnikken: en daar by, dat de Paſtoors van Vriesland het recht hadden om Vikariſſen aan te ſtellen. En hoe-

wel

wel dit alles had moeten gehandhaaft worden; als zijnde ten gevalle van 't Vriesſche volk beveſtigt door den Sax, door Keizer *Karel*, en zelfs door Koning *Philips:* zoo is het nochtans dat *Lindanus* al het zelve, en al het recht 't welk onze Voorouders verkreegen hadden, overtreedt en verbreekt. Want behalven dat hy geene kerkelijke Kommiſſaren uyt Ooſtergouw, nochte Weſtergouw, nochte uyt de Sevenwolden, wil aanneemen: zoo weigert hy ook aan de Prieſters het kiezen van een Deken; en hy doet de Paſtoors en Prieſters, die over eenig feit of misdaad beſchuldigt zijn, voor zich zelven te recht verſchijnen. Dit is gebleeken in *Henricus Drolshagen*, voor zijn leven Vikaris van Oldenhoven; wien hy, volgens eigen goeddunken, van dat ampt heeft afgezet. Daar by matigt hy zich zelven aan het recht der Paſtooren om Vikariſſen aan te ſtellen: en hy doet alles 't welke eene magt toekomt, die geene paalen heeft, en door geene wetten is ingebonden. En nademaal zulks onverdraaglijk voor ons, en ſchandelijk voor hem is; zoo bidden wy, Stadhouder en 's Konings Raad, dat gy de baldaadigheit en trotsheit van dien verwaanden menſch kaſtijdt; en het onhebbelijk gedrag van dien *Lindanus* door een ſcherp Plakkaat beteugelt.

Voorders / zijn 'er eenige heilzaame onderrechtingen en voordonantzien by 's Konings plakkaaten geboegt; op dat het volk niet zoo zeer tot den Godsdienſt gedwongen / als door de onderrechtingen in hun geloof onderwezen zoude worden.

1. Hier zie ik verboden dat niemand over de Heilige Schrift in duiſtere zaken zal hebben te redentwisten, of dezelve uyt te leggen, ten zy dat hy een Godtgeleerde zy, enz. Maar ik zie 'er het leezen van den Bybel aan ongeſtudeerde menſchen niet verboden. Ook was zoodanig een verbod noch niet uytgekomen; als zijnde eerſt gemaakt, na dat de Kerkvergadering van Trenten eenigen tijd ge-eindigt was. Deeze zaak, hoewel tegenwoordig vry netelig, zal evenwel Hiſtoriſcherwijze dieper mogen opgehaalt worden. De Andersgezinden, en de Roomſchkatolijken die't quanſuys in alles met het Hof van Romen houden, gaan beidegaar te verre, met zoo een verbod aan de Roomſchkatolijke kerk toe te ſchrijven.

Om tot de zaak te koomen: de Andersgezinden, over Geloofszaken ſpreekende, hebben dit verwijt altijd gereed dat de R. kerk het leezen der H. Schrift in de moederlijke taal verboden heeft. Dit is, zeggen zy, om de waarheden van Gods Woord voor de eenvoudigen verborgen te houden; en de eenvoudigen alles diets te maaken wat men wil. *'t Is noch geen dertig jaaren geleden*, zegt [a] *Henricus Stephanus*, *dat men zich zoo zeer verbergen moeſt om den Bybel, in de gemeene taal overgezet, te leezen; gelijk als men zich verbergt om valſche munt te ſlaan; of noch grooter quaad te pleegen.*

Ja hy verhaalt dat een oud Doktoor, een van de eerwaardigſten, plag te zeggen: *Ik ben verwonderd dat deeze jonge luiden ons 't Nieuwe Teſtament bybrengen: ik zweer u by Godt dat ik meer dan viiftig jaaren oud was geworden, en niet wiſt wat het N. Teſtament te zeggen was.* Op dat dit vertellingtje fraay genoeg zy, en beter te pas koome, dient het van een *Doktoor* in de Godtgeleerdheit verſtaan te worden. Onder de andere Doktooren, in de Rechten of in de Geneeskunde, zouw men ſomtijds zulk ſoort van Hagen-en-velden vinden. Maar een Doktor in de Godtgeleerdheit hoe zal die Dokter geworden zijn, zonder zijne *Diſputen* uyt den Bybel gedaan te hebben? Dog dat wil ik nu zoo nauw niet onderzoeken; 't geen ik beneden van zeker Monnik verhaalen zal, ſcheelt 'er zoo veel

[a] Apologie pour Herodote, cap. 30.

niet

niet van. 't Geen hy zegt, dat men den Bybel, dertig jaaren voor dat hy dit ſchreef, niet anders in 't verborgen durfde leezen, indien men 't op zijn zeggen aanneemen moet, zal ook over al geen plaats gehad hebben. De Leezer zal by *Elies du b Pin* beweezen vinden hoe dat het leezen van den Bybel, tot omtrent de tyden van de Reformaatzie toe, door zeer weinige luiden tegengeſproken is geweeſt. Een klein Koncili van Toulouze van 't jaar 1228, met eenen *Johannes Gerſon*, en miſſchien noch een Schrijver of twee ter zyde geſteld; zoo mag men zeggen dat niemand over dat leezen viel. Althans *Du Pin*, die alle kerkelyke Schryvers en Koncilien geleezen heeft, weet 'er geen anderen op te geeven. Men vertaalde den Bybel, of ſomtijds het N. Teſtament alleen: men gaf die vertalingen uyt; men kocht ze, en men las ze; zonder dat de kerk, of de Biſſchoppen, dat vertaalden en leezen af keurden.

Omtrent de tyden van de Reformaatzi, eenige weinige jaaren vroeger of laater onbegreepen, begon 'er nu en dan een Godtgeleerde zich zelven aan 't leezen van den Bybel in de moederlijke taale te ſlooten. Maar dat 'er tot den tyd toe geen zwarigheit over dat leezen gemaakt was, blykt onder anderen hier uyt dat *Eſprit Rotthier*, een Preekheer, en de eerſte die een Traktaatje tegen dat leezen uytgegeeven heeft, met beſchroomdheit voor den dag quam, en openhartig bekende dat hy al de weereld op dat ſtuk tegen had.

Wat nu de tyden ſedert de Reformaatzie belangt; Het is waar dat eenige Doktors of Leeraars, en daar onder ſommigen * van aanzien, zwarigheit *c* over dat leezen begoſten te maaken. En deeze Doktors begoſten hoe langer hoe meer aanhang te krygen. *Eraſmus* was niet zonder opſpraak, om dat hy den Bybel, in de moederlyke taal, ieder een aanprees. En hy ſchrijft *d* ergens dat *Jacobus Faber* (beter bekend onder den naam van *Stapulenſis*) van benauwdheit weg gevlugt was; en anders geen reden om zoo te vreezen had, als dat hy de Evangelien in de Franſche taal

b Prelegomenes ſur la Bible part. 2.

* P. Soto, Alphonſus a Caſtro, &c. ja de Sorbonne zelf.

c Zie Du Pin, ibid. *d* Ad Bilibaldum Pirkheimer.

overgezet had. Maar ik meen dat *Eraſmus* geen nette kennis van deeze vlugt, en van alle de omſtandigheden, heeft gehad. *Eraſmus* ſchreef het bovenſtaande in 't jaar 1516: en hy ſpreekt maar van 't vertaalen der Evangelien. Doch *J. Faber* had het ganſche N. Teſtament al drie jaaren te vooren vertaalt en uytgegeeven. En dat de Sorbonne dus op hem gebeeten was, was niet om 't vertaalen van 't N. Teſtament: men had den ganſchen *e* Bybel pas te vooren in de Franſche taale herdrukt: maar men hield hem verdagt van de Nieuwe Leeringen te begunſtigen; en in eene Voorrede *f* van 't N. Teſtament ſcheen hy op die van de Sorbonne te ſchieten.

Renatus Benoit had den Bybel ook in de Franſche taal overgezet en in 't licht gegeeven: maar die overzetting wierd door de Sorbonne gebrandmerkt; en hy wierd over dat vertaalen door dezelfde Sorbonne dapper gehekelt. Maar volgens den Kardinaal *Perron* had hy dit niet te lyden om *g* dat hy den Bybel in de Franſche taal overgezet had: maar om dat hy de Geneefſche Overzetting, zonder genoegzaame beteringe of veranderinge, had opgevolgt. En hy heeft het *h* zelfs voor de Sorbonne beleden dat hy zyne vertaaling, weinige plaatze uytgezonderd, ſchuldig was aan de vertaalders van Geneve.

Om evenwel alles oprechtelyk te handelen, en 't eene zoo wel als 't andere te zeggen; men zal by *Du Cange* aangetekend vinden hoe dat 'er tyden of liever plaatzen zyn geweeſt, dat men geen Bybel in de moederlyke taal in huys mogt hebben. En wat de eerſte tyden der Reformaatzie belangt, 't is waar dat de Sorbonne in 't jaar 1523. deeze ſtelling veroordeelt heeft: *Alle Chriſtenen, voornamentlijk de Geeſtelijken, moeten aangezet worden tot het beſtudeeren van de Heilige Schriftuur: want de andere wetenſchappen zijn menſchelijk en van weinig nut.* 't Is ook waar dat dit von-

e Zie P. Simon Hiſt. Crit. des Verſion, le Longue Syllabus Verſionum, parte 2.

f Zie Bibliotheque Critique tom. 4. lettre 15.

g Cardinalis Du Perron in Reſp. ad Regem Magn. Britanniæ lib. 6. cap. 8.

h Rich. Simon. Diſcuſſ Crit. de Variis Bibl. edit. cap. 26.

i Ad Verbum Romanicum.

nis

nis beveſtigt is door een *Arreſt* van 't Parlement. Maar het dient aangemerkt dat 'er in het gemelde ſtrafvonnis der Sorbonne ſtaat, *Viſa hujus temporis conditione. De omſtandigheit van deezen tijd in acht genomen.* Zy oordeelden dat het leezen van de H. Schriftuur, om de opkomende gezindheden, niet dienſtig was, en zy gaven ſlegts een *proviſioneel* vonnis. Maar 't is noch verder waar dat door al dat harrewarren, en door alle die vonniſſen, ſommige menſchen, zelfs van eenige geleerdheit, aan de nuttigheit van 't meergemelde leezen ten minſte begoſten te twijfelen. Na dat de Kerkvergadering van Trenten geëindigt was, is 'er van wegens de *Congregatio k Indicis* een verbod tegen het leezen van den Bybel, in de moederlijke taale, uytgekomen. De redenen, waarom dat de Kardinaalen zoo een verbod noodzakelijk geacht hebben, konnen elders nagezien worden. Ik zal hier maar beknoptelyk en Hiſtoriſcherwyze zeggen, 1, Dat *l* dit verbod niet gedaan is door de Kerkvergadering van Trenten, maar eenige jaaren daar na uytgekomen is. 2, Dat het gedaan is door de Vierſchaar der *Inquiſitie*; die in Vrankrijk, noch in de Nederlanden, niet erkent word. 3, Dat dit verbod noch in Duytsland, noch in Vrankrijk, noch in de Nederlanden, noit aangenomen is geweeſt. 4, Dat het nooit in deeze landen ter uytvoeringe is gebragt. 5, Dat dit verbod door de Vergadering van de Inquiſitie gedaan is om de vermetendheit der menſchen: want ieder een zoude zich in die tijden het ampt van Rechter over de H. Schrift, en van Uytlegger, wel aangematigt hebben. Die tijd, en de verwaandheit, zijn nu voor by: en 't is van een bekende waarheit, zegt meergemelde *Du Pin*, dat 'er van duizend Katolijken, die den Bybel leezen, nauwelijks een gevonden zal worden, dien dat leezen meer ſchade als voordeel zoude doen.

Nu is het een bekende Regel in de Rechten, als de reden van een wet ophoudt; dat dan de wet ook ophoudt.

Het is evenwel waar dat ſommige Schrijvers, ee-

k Vergadering die de lijſt der verbodene boeken opſtellen moet.

l Zie Du Pin ibid.

nigen tijd herwaarts, veel tegen dat leezen gehad hebben; en, ſteunende op 't gemelde gebod, hun beste gedaan hebben, en noch hedendaags doen, om de H Schriftuur het gemeene volk af handig te maaken.

Maar 't heeft ook aan geen Schrijvers en geleerde mannen ontbroken, die 't voor de H. Schrift opgenomen hebben; en verklaart hebben dat het gemelde verbod of vervallen, of op ſommige plaatzen niet aangenomen was. Pater *Veron*, die een Jeſuyt was geweeſt, betuigt in de Voorrede van zijn N. Teſtament dat het gemelde verbod geen plaats had in Vrankrijk. *m Serarius* en *n Layman*, twee vermaarde Jeſuyten, getuigen het zelfde van Duytsland. Het boek van den Biſſchop van Kaſtorien, over het leezen van de H. Schriftuur, en dat van *Antonius Arnaldus*, zijn ieder een bekend. En hoe dikwils is de Bybel, zelfs na 't gemelde verbod, van tijd tot tijd in alderhande *o* taalen overgezet? En noch zien wy dagelijks hoe dat de geleerdſte Schrijvers van Vrankrijk, by gelegendheit van de t'hans zwevende verſchillen, deze zaak op haar kracht nemen; en 't leezen van de H. Schrift ook voor den gemeenen man dienſtig oordeelen.

't Geen dan zoo langen tijd in de Roomskatolijke kerk goed is geweeſt, en van zeer veele en geleerde Katolijken noch goedgekeurt word; of, om het anders uyt te drukken, 't geen nu onder de Roomskatholijken zelf een diſpuit of verſchilpunt geworden is; dat behoort, mijns oordeels, op de rekening van de Katolijke kerk niet geſtelt te worden.

Ik heb gezeit dat *Eraſmus* ook te lijden had, om dat hy voor dat leezen was: de zaak is aldus gelegen.

Eraſmus had ergens gezeit dat men het leezen van de H. Schrift ook aan 't gemeene volk behoorde toe te ſtaan: maar daar op heeft hy onder anderen een Karmelyt aan den hals gekreegen; die hem over dat roekeloos ſchrijven, zoo als hy het noemde, in een Nederduytſch geſchrift dapper heeft gehekelt. En *Eraſmus*, die zijne *p* klagten daar over doet aan *Ni-*

m In Prologom. Bibl.
n Lib. 2. tr. 1. cap 15. n. 4. de Fide, &c.
o Zie Du Pin ibid. Item N. Le Longues.
p Eraſmus Epiſt. pag. 772. veteris edit.

calaus

colaus Everardus, geeft te kennen dat 'er noch *eenige Godtgeleerden, ten einde zy geen verlies in hun gezag en gewin zouden lijden, van 't zelfde gevoelen waren.*

Eraſmus, die ook tanden had, en den Monnik niet en ſpaart, voegt 'er iets by, waar uyt blijken kan hoe verre dat het gezag van den Bybel by ſommigen vervallen was. „Als de Bacelieren, *zoo ſpreekt* Eras-„ mus, aldus (*in de openbaare diſputiten*) redeneeren: „ dit heeft Chriſtus by Matthæus gezegt: ergo is uw „ beſluyt vals: dan roept hy (*die Monnik*) Dat is op „ zijn Luiters geredeneert: ik verklaar dat ik 'er niet „ op antwoorden zal.„ *Eraſmus*, die op zijn eere ſtond, zal zoo een zaak aan eenen Preſident van den Raad van Holland, ik zeg aan *Nicolaus Everardus*, niet geſchreeven hebben op een los gerucht; veel min uyt zijn duim gezogen hebben. Daar uyt mag men beſluyten dat ſommige Monnikken met een dommen yver tegen het gebruyken van den Bybel ingenomen waren: maar dat men zoo een onverſtandigheit op de rekening van alle de Monnikken, of van de Godtgeleerden, zoude ſtellen; zoo een beſluit, of zeggen, ziet ieder een dat buiten den haak zoude zijn.

't Waar te wenſchen dat 'er tegenwoordig geen Godtgeleerden gevonden wierden, die alzoo weinigwerks van de Heilige Schriftuur maaken als de voornoemde Monnik. Ik weet van goederhand dat zeker Monnik (van wat Order zal ik nu niet zeggen) by den *Examinator* van 't Biſdom van N. quam, om tot het preeken gemagtigt te worden. De *Examinator*, weetende dat het leezen van de Schriftuur by de jonge Monnikken van die Order weinig en bykans niet behartigt wierd, deed hem den Bybel ter hande ſtellen; en gebood hem zeker Hoofdſtuk van den Evangeliſt *Matthæus* op te zoeken, om 't eene of 't andere veers uyt te leggen. De Monnik, belemmerd en in 't nauw, begoſt de bladen van voren naar achteren toe op te ſlaan; zonder *Matthæus* in langen tijd te konnen vinden. Dat ik de waarheit zegge, kan ik door de getuigenis van geloofwaardige perſoonen bewijzen. Ook zeg ik het niet tot verwijt, of om den Monnikken ſpijt aan te doen. Mijn eenigſte inzigt is, zulk ſlag van Godtgeleerden, die de nuttigheit en

nootzakelijkheit van de H. Schriftuur niet beter begrijpen; ten minſte door een ſoort van ſchaamte tot het leezen van dat Goddelijk Boek op te wekken.

2. In de Aantekeningen op het 1 Deel van *Batavia q Sacra* heb ik aangeweezen hoe dat de Andersgezinden zelf, die ſomwijlen op dit verbieden der Boeken ſmaalen, deeze zaak zeer dikwils even eens begreepen hebben als de Katolijken: en ook Opzigters over de Boeken aangeſtelt hebben. Daar heb ik Predikanten vermeldt; dewelke, om dat ze boeken, zonder goedkeuringe van de Opzigters, uitgegeeven hadden; afgezet en vervolgt zijn geweeſt.

Wat nu deeze lijſt of *Index* belangt, dewelke door de Akademie van Loven opgeſtelt was; daar omtrent dient 't eene en 't andere aangemerkt te worden. Veele Leezers zullen dikwils van den *Index* der verbodene boeken geleezen en veel hooren vertellen hebben; zonder dat zy miſſchien het rechte beſcheid van dat verbieden weeten.

Voor eerſt zal men niet *r* vinden dat 'er voor de opkomſte van 't Lutheraandom, of voor de feſtiende eeuwe, ooit zoo een lijſt van verbodene boeken door de Kerkoverſten opgeſtelt of uytgegeeven is. Zoo een lijſt, zeg ik, daar het leezen van eenige boeken, zoo in 't openbaar als in 't byzonder, aan ieder een verboden word. 't Is waar dat de Synode, die te Romen in 't jaar 494 onder *Gelaſius*, gehouden is, in zeker Dekreet verklaart heeft welke boeken dat door de Roomſche aangenomen of niet aangenomen, en geleezen of niet geleezen mogen worden. Maar het blijkt duidelijk uyt de woorden van het Dekreet dat de Synode maar verklaaren wil, welke boeken dat 'er openbaar en overluid in de kerk, ten tijde van den Goddelijken dienſt, moeſten geleezen worden.

Sommigen ſchijnen te denken dat zoo een lijſt, of *Index*, eerſt opgeſtelt is op het bevel der Kerkvergaderinge van Trenten, of van den Paus Maar Keizer *Karel V* had de Theologiſſche Fakulteit van Loven al bevolen zoo een lijſt op te ſtellen, eer dat

q Pag. 641, 642.

r Zie den Heer van Eſpen ad jus Can. part. 1, Tit. 22. cap. 4.

'er

'er de Pauzen misschien eens op gedagt hadden. In die lijst moesten zy zulke boeken van ketters, of van Schrijvers die van ketterye verdagt, opgeeven; dewelke zy oordeelden dat in die omstandigheden van tijden van het volk niet dienden geleezen te worden. De Fakulteit heeft zoo een lijst opgestelt; dewelke uyt naame van den Keizer uytgekomen is in 't jaar 1546.

En dewijl het getal van zoodaanige boeken en Schrijvers al grooter en grooter wierd: heeft de Faculteit ook een grooter lijst gemaakt; dewelke op bevél van *Karel V* uytgegeeven is in 't jaar 1556. En beide deeze lijsten, met 's Keizers Plakkaaten, daar op passende, staan in 't 1 Deel der Plakkaaten van Vlaanderen.

Paulus IV, door dat voorbeeld aangezet, heeft in 't jaar 1557 aan de Hoofden der Roomsche *inquisitie* bevel gegeeven, om ook een lijst van verbodene boeken op te stellen. Dit hebben zy ook gedaan; en in 't jaar 1559 zoo een lijst uytgegeeven. Maar die Inquisitie ging vry wat scherper te werk, als de Fakulteit van Loven. Zy gaf een lijst uyt, in drie ryen verdeeld. Op de eerste ry stonden zulke Schrijvers; van dewelken geene geschriften altoos, zelfs niet over weereldlijke zaaken, mogten geleezen worden.

Op de tweede ry stonden de boeken, die in 't byzonder veroordeelt wierden; terwijle dat de andere boeken van dezelfde Schrijvers onverboden bleeven.

Op de derde ry stonden eenige naamlooze boeken; met een byvoegzel dat alle de boeken, die sedert het jaar 1519 zonder naam uytgekomen waren, verboden wierden, en niet mogten geleezen worden. Eindelijk stond 'er een naamrol by van 60 Boekdrukkers: en alle de boeken, by die 60 Drukkers uytgegeeven, in wat taale dat het waar, en wie dat de Schrijver van ieder boek mogt weezen, wierden zonder onderscheid verboden.

Het verbieden was niet genoeg; daar moest ook een straffe by koomen. Zoo wierden dan alle de genen, die zoo een verboden boek zouden leezen, in den ban gedaan, en voor al hun leven eerloos verklaart; en ze mogten tot geen ampten of kerkelijke wijdzels toegelaten worden.

Dit

Dit verbod, en de ſtraffe daar by gevoegd, was volgens ſommige Katolijken zelf al te ſtraf. Alle ſchadelijke boeken, over wat ſtoffe dat het waar, al raakten ze in't minſte de kerk of den Godsdienſt niet, al waren ze van goede en Katolijke luiden geſchreeven, zoo ongenadig en ſtrengelijk te verbieden; dat, meenden zy, ging te verre. En daarom heeft *Pius IV*, om deeze ſtraffigheit wat te maatigen, deeze ganſche zaak der Kerkvergaderinge van Trenten aanbevolen.

Zoo wierd dan deeze zaak in gemelde Vergaderinge op het tapijt gebragt; en, na veel twiſtens, en overleggens, in handen van eenige Biſſchoppen en Godtgeleerden geſtelt. Deeze Keurmeeſters der boeken, want dat ampt bekleedden zy, en mogen vervolgens dien naam wel hebben, hadden d'er de handen vol werks aan, tot den leſten dag van de Kerkvergadering toe. Op dien leſten dag, als de Vaders der Vergaderinge nu toeſtel tot het ſcheiden maakten, en van de Keurmeeſters bericht kreegen dat het werk eindelijk zijn volkomen beſlag gekreegen had; hebben zy, dewijl'er te veel werks aan was om zoo veele verbodene boeken na te zien, de gemelde Keurmeeſters met hunne lijſt naar den Paus geweeten; dien zy meeſter van dat ganſche werk gelaaten hebben.

Zoo is dan de gemelde lijſt, of *Index*, door *Pius* IV goedgekeurt; en drie maanden na 't eindigen van de gemelde Kerkvergadering, uytgekomen.

Na'dat het Koncili van Trenten in de Nederlanden met zekere bepaalingen aangenomen was; heeft men op gemelde lijſt der verbodene boeken beginnen te denken. De Raad des Konings, die lijſt gezien hebbende, oordeelde dat men te Romen met dat verbieden vry te driftig te werk was gegaan: dat veele boeken op die lijſt niet verdienden te ſtaan: en dat veele anderen, door eenige veranderingen of met iets uyt te laaten, licht te verhelpen of te verbeteren waren. Zoo heeft dan *Philips* II een Raad of Vergadering over het verbieden en afkeuren der boeken aangeſtelt: welke Vergadering, die uyt Doktooren in de Godtheid en in de Rechten, en vorder uyt

† Zie Spondanns over 't jaar 1557.

Raads-

Raadsheeren enz. beſtond, den Biſſchop van Antwerpen en den geleerden *Arias Montanus* aan haar hoofd had. In deezen Raad zijn alle de boeken, die te Romen afgekeurt en verboden waren, op nieuws onderzocht: veele boeken op de lijſt der verbodene boeken doorgeſchrapt: andere met eenige geringe veranderingen in hunne eere, om zoo te ſpreeken, herſtelt; en ook uyt het getal der verbodene boeken uytgemonſtert. Van dit alles is een boekje gemaakt, onder den naam van *Index expurgatorius*: of *Lijſt van de verbeteringen, die in de afgekeurde boeken moeten gemaakt worden.* En alles, wat in den gemelden Raad op dit ſtuk beſloten wierd, is door een Plakkaat van gemelden Koning beveſtigt.

Hier omtrent dient vorder geweeten dat 'er te Romen eene Vergadering is, *Congregatio Sancti Officii ſive Inquiſitionis* genaamd *v*: dewelke in 't jaar 1542 door *Paulus* III ingeſtelt is, om een oog over de geloofszaken te houden; en dewelke vervolgens ook gerechtigt is, om op de quaade boeken te paſſen. Maar, dewijl zy de handen zoo vol heeft van andere bezigheden, en te veel bezet is om op alle uytkomende boeken acht te geeven, heeft *Sixtus* V een *Congregatio Indicis* opgerecht, om de poſt van de eerſte omtrent het onderzoeken der boeken waar te neemen: zoo nochtans dat de eerſte, als het haar gebeuren mag, of als 'er zoo veel aan gelegen is, haar recht evenwel beoeffent, of beoeffenen mag, en 't hoogſte gezag op dat ſtuk behoudt.

Ook is het gezag van de Biſſchoppen, en van de andere Inquiſitien en Kettermeeſters, door het oprechten van de zoo genaamde *Congregatio Indicis* in geenen deele verkort. Ja de Spaanſche *w* Inquiſitie zouw het niet toelaaten dat 'er een eenig Dekreet van de *Congregatio Indicis*, omtrent het verbieden of zuiveren der boeken, in Spanje afgekundigt wierd; en liet het ook in Sicilie niet toe, wanneer dat Rijk onder den Koning van Spanje ſtond, ten zy dat zoodanige boeken alvoorens door de hooge Vierſchaar der Spaanſche Inquiſitie onderzogt en gezuivert waren

v Heer van Eſpen ibid.

w Salgado in Supplicat. ad Sanctiſſ. part. 2. De Heer van Eſpen ibid.

ge-

geweeſt. En dan word het verbieden of zuiveren van die boeken door de Spaanſche Inquiſitie zelf gedaan, zonder op het verbod of het zuiveren der eerſte Inquiſitie acht te geeven. *Franciſcus x Salgado*, die dit getuigt, voegt 'er by dat hy veele voorbeelden van zulk een gedrag gevonden heeft in de Regiſters der Spaanſche Inquiſitie.

Zelfs is de lijſt der verbodene boeken, die te Romen even na de Kerkvergadering van Trenten uytgegeeven is, in Nederland niet volkomentlijk aangenomen. Te Loven, en in de Katolijke Nederlanden doorgaans, word de minſte zwarigheid niet gemaakt over het leezen van verſcheide *y* Rechtsgeleerden, die op de Roomſche lijſt verboden worden.

Ja, hoewel dat de naam van *Carolus Molinæus* op de eerſte ry uytgedrukt ſtond; en vervolgens alle zijne boeken, zoo die reeds uytgegeeven waren als die noch uytkomen zouden, verboden wierden; zoo hebben de Opſtelders van de Nederlandſche lijſt zich aan dat verbod niet gedragen. Veele van zijne werken hebben zy zoo wat gezuivert, en aldus uyt hunne lijſt gehouden: anderen hebben zy zonder eenige veranderinge onverboden gelaaten.

Omtrent deze Lovenſche lijſt, of *Index expurgatorius*, ſtaat vorder aan te merken dat ze ſommigen noch vry ſcherp en naauwgezet zal voorkoomen. Dat kan voor een gedeelte daar van daan gekomen zijn dat de Hartog van Alva, die op verre na de zachtſte en toegevendſte van aard niet is geweeſt, zich ſterk met dit ganſche werk heeft gemoeit. Ja, volgens het zeggen van *Arias z Montanus*, had hy geraaden, en ook uytdrukkelijk bevolen, dat men geene zaken of aanſtootelijkheden altoos, tot de geringſte toe, over 't hoofd zoude zien. 't Welk hy daarom gedaan wilde hebben, op dat ze naderhand, by malkander vergaderd, alles op nieuw gelijkerhand zouden nazien; en 't geen uytgemonſterd dienden, zoude uytmonſteren.

x Ibid.

y Joh. Schneidewinus ad Inſtit. Juſtinian. Fr. de Amaya in 3 poſteriores libr. Codicis. Commentaria Donelli Enucl. Operâ Andr. Corvini, M. Weſembecii, &c.

z In Præfat. ad Indicem expurg.

Het

Het luſt my hier eenige ſtaaltjes van die nauwgeſetheit of viesheit aan te haalen: om dat de fouten en gebreken der Geeſtelijken, of Monnikken, gehekelt ja ſlegts aangeroert wierden; om dat 'er op 't Hof van Romen eenigzins geſchoten wierd; om dat de Keizers ergens een ſtreek kreegen; maar voor al om dat men met veel bedenkens en ſtudeerens een quaaden zin uyt eenige ſtellingen kon ſmeeden; moeſt een werk ſomwijlen verminkt of verandert worden. Of ze gelijk of ongelijk gehad hebben, en of het wegens de omſtandigheden der tijden noodzakelijk was, dat laat ik daar; ik wil hier maar verhaalen hoe dat ze gehandelt hebben. Ik zal ſlegts eenige ſtaaltjes, zoo als ze my onder 't leezen voorkoomen, opgeeven; zonder groote moeite te doen; en zonder alle die Schrijvers na te zien, om andere ſtaaltjes, die miſſchien gewigter zouden zijn, op te zoeken.

In 't Regiſter op St. *Hieronymus*, door *Eraſmus* uytgegeeven, moeten de volgende zinſpreuken uytgeſchrapt worden.

1. *De ſtijl van* (St.) *Auguſtinus word quaadgekeurt.*

2. *De oorloogen zijn de peſt van 't Chriſtendom; en de Godtgeleerden zwijgen ſtil.*

3 *De Italiaanen hebben een afkeer van de Chriſtene naamen.* Dat ſchijnt evenwel in vele Italiaanen plaats te hebben: waar vindt men anders de naamen van *Veſpaſianus*, *Aſcanius*, *Troïlus*, *Pompejus*, *Virgilius*, *Hannibal*, *Octavianus*, *Æneas*, *Lælius*, *Polydorus*, *Fabius*, *Scipio*, *Pomponius*? Ja Chriſtene naamen in Heidenſche te veranderen, als *Johannes* in *Janus*, *Petrus* in *Pierius*, is voor al gebruykelijk in Italie. Een ſpotvogel zouw miſſchien zeggen dat de Italiaanen, daar de hoofdplaats van den Godsdienſt is, zoo wel ſcheutvry moeſten zijn als de Monnikken.

4. *Het Dekreet van Gratianus word gelaakt.* Dat is by onzen tijd zeer dikwils gelaakt; zonder dat onpartijdige Katholijken zich daar aan geſtooten hebben.

5. *Geene wet gebiedt de dieven te dooden.* Daar zijn zoo veele Rechtgeleerden die aldus ſpreeken.

6. *Iſidorus* (te weeten *Mercator*) is een beuzelaar. Dat zeggen t'hans alle geleerden; zoo wel Katholijken als Andersgezinden.

7. *Dat*

7. *Dat de Monniken werken.* 't Is goed dat de beruchte Abt van La Trappe op dien tijd niet geleeft, en zijn boek uytgegeeven heeft.

8. *Te Deum Laudamus* (een kerkelijke Lofzang) *is niet allereerſt gezongen door Ambroſius en Auguſtinus.* Dat is een Hiſtoriſch verſchil.

9. *Paulus en Hieronymus zouden de Godtgeleerdheit van de hedendaagſche* (Theologanten) *niet verſtaan.* Dat is op de Schoolſche Godtgeleerdheit, of *Theologia Scholaſtica*, gezegt. En zoo als die ten tijden van *Eraſmus* geleert wierd, en noch tegenwoordig op ſommige plaatzen geleert word; is dat zeggen van *Eraſmus* ganſch niet buiten den haak.

Een *Latijnſche Miſſe*, die omtrent 't jaar 700 in gebruyk was, en door *Fl. Illyricus* in 't licht gegeeven is, word geheel afgekeurt: zoodanig te weeten dat ze niet meer gedrukt mag worden. Tegenwoordig is men anders omtrent die Miſſe onderrecht: de Andersgezinden, die 'er eerſt een grooten opheſ van maakten, en 'er krachtig op roemden, hebben d'er al over lang ſtil van gezweegen. En de Roomskatolijken, die ze eerſt verdagt hielden, doen ze t'hans tegen de wederparty gelden *a*.

In de werken van *C. Molinæus* moet voor eerſt achtergelaaten worden een *b* Opdragt-brief; om dat 'er op *Karel V* geſmaalt word, en dat hy 'er beſchuldigt word van dwingelandy. Doch dat ſchijnt het geloof weinig te raaken.

Ten tweede mogen d'er deeze woorden niet ſtaan: *c Deeze dingen zijn voornamentlijk gedaan tot behoudeniſſe van de Franſche kerk, tegen de baatzuchtige uytvindingen van 't R. Hof.*

In een werk van *P. d Ramus* moeten die woorden doorgeſchrapt worden; daar hy de genen beſtraft, die de H. Drievuldigheit onder een menſchelijke gedaante uytſchilderen, en in de kerken ten toon hangen. Doch dit heeft ſommige Katolijke Schrijvers naderhand niet belet, zulke ſchilderyen insgelijks af te keuren.

a Zie Bona de Reb. Lithurg. lib. 1. cap. 12.
b Conſilia 1. in cauſa Philippi Landgravii.
c Vol. 5. conſ. 94. ad verbum præſentare.
d Scholia Metaphyſica.

In

In *Cuſpinianus*, van de levens der Keizeren, moet ook veel verandert en uytgelaaten worden. Ten eerſte moet zijn oordeel over de bekende gifte van den *Grooten Konſtantyn* doorgedaan worden; om dat hy die gifte met kragt tegenſpreekt. Maar tegenwoordig zouw het iemand tot ſchande gerekent worden, die gifte voor te ſpreeken.

2. Moet 'er doorgedaan worden 't gene *Cuſpinianus* zegt van de verkiezinge der Pauzen: te weeten dat die voor 't jaar 680, zonder de toeſtemminge van den Keizer of den Opperſten Landvoogd, van geener waarde was. Die in de Hiſtorien bedreeven is, weet hoe het met die zaak gelegen is geweeſt. Het zelfde zegt hy van de tijden van *Lodewijk den Goeden*; en daar moet hy wederom verandert worden.

3. Om dat hy zegt dat de Biſſchoppen, over drie honderd jaaren, van de Keizers ingehuldt zijn door het geeven van den Ring en den Staf; zoo moet 'er aan de kant gezet worden, *dit is vals*. En dat het vals is bewijzen de Keurmeeſters uyt *Gratianus*, *cap. Ego Ludovicus*, *Diſt.* 63. Maar, om geen andere Schrijvers over hoop te haalen, *Du Pin* ſpreekt omtrent even eens als *Cuſpinianus*, en ſchijnt goed bewijs van zijn zeggen te geeven.

In den Bladwijzer van *L. Carion* ſtond gedrukt dat *Conradinus*, door den raad van den Paus, ter dood gebragt was. Dit luide te qualijk en moeſt doorgeſchrapt worden. Maar de laatere Schrijvers hebben 't daarom in hunne boeken niet verzweegen.

In *Polydorus Virgilius* (*de Rerum Inventoribus*) moet onder anderen verandert worden dat hy de Religieuze Orders *Sectæ* noemt: *Minorum Sectæ* enz. 't Is waar *Secte*, ſchijnt wat aanſtootelijk te luiden. Maar Pater *P. a S. Sebaſtiano*, die onder Sneek beter te voorſchijn zal koomen, en dewelke meent dat 'er al Religieuze Orders ten tijde der Apoſtelen zijn geweeſt, en van S. *Paulus* Sekten genoemt worden, zoude *Polydorus Virgilius* op dat ſtuk te hulp dienen te koomen.

Van de veranderingen, die in *Eraſmus* gemaakt moeſten worden, zal ik nu niet ſpreeken. Men zouw alle zijne werken dienen na te zien, en tegen den gemelden *Index* te vergelijken. Dit zal ik 'er evenwel van zeggen dat hy, hoe zeer dat ſommige

nikken hem vervolgt en mishandelt hebben, evenwel heeft moeten verandert worden, daar hy hen de waarheit eenigzins ongezouten durft zeggen. Om maar een voorbeeld by te brengen; zijn ganſche brief aan *Thomas* e *Morus*, daar hy zijn krakeel met een Karmelijter Monnik beſchrijft, hoewel het ſlegts een Hiſtoriſch verhaal is, en 'er geen Geloofszaken te pas koomen, moeſt doorgeſchrapt worden.

Dit zal genoeg voor een ſtaaltje zijn: die 'er zich aan gelegen laat leggen, kan 'er naarder onderzoek over doen. Ik zeg het noch eens: ik ſtrijk 'er geen vonnis over, en ik beken dat zy 't honderdmaal beter verſtonden als ik. De Aantekeningen, die ik 'er bygevoegt heb, dienen maar om mijne twijfelingen voor te ſtellen; en om klaarder blijk van hunne nauwgezetheit te geeven.

By deeze gelegendheit zal ik ook eenige weinige Aanmerkingen maaken over een anderen *Index Expurgatorius*; die op het bevél van *Gaſpar Quiroga*, Kardinaal, Aartsbiſſchop van Toledo, en Generaal der Spaanſche Inquiſitie, in 't licht gegeeven is.

In *Hieron.* f *Oſorius*, Biſſchop van Silves, moeten deeze woorden achtergelaaten worden. *Dan zijn wy waarlijk geloovigen, als wy Gods Woord gehoorzaamen.*

Uyt *Andreas* g *Maſius*: *Dit heeft de Latijnſche* h *Overzetting qualijk uytgedrukt.*

En noch eens: *De Latijnſche Overzetter ſchijnt dit niet met genoegzaame oplettendheit vertaalt te hebben.* Daar zijn noch Roomskatolijke Schrijvers genoeg; dewelke meenen dat de gemeene Latijnſche Overzetting, in zaaken die het geloof niet betreffen, ſomtijds naar den oorſpronkelijken text mag verbetert worden.

Uyt den Bybel van *Robertus Stephanus*: de kanttekening op het 18 Hoofdſtuk van *Exodus*: *Moiſes oordeelt over de krakeelen van 't volk, volgens de wetten van Godt.* Hier zal men gedagt hebben dat de kerkelijke wetten uytgeſloten worden.

Uyt het zevende Hoofdſtuk van *Deuteronomium*;

e Lib. 16. ep. 1.
f De Inſtit. lib 2.
g De Vulgata.
h In Joſue.

deeze

deeze kanttekening: *De zegen is voor de genen, die Gods Woord gehoorzaam zijn: de vloek, voor die niet en gelooven.*

Uyt het 15 Hoofdſtuk van *Deuteronomium*; deeze kanttekening: *Men moet den armen onderhoud geeven; en niet toelaaten dat ze bedelen.*

En uyt het zelfde Hoofdſtuk, deeze kanttekening: *Want by de Jooden waren geen openbaare bedelaars.* Laat dat nu onwaar zijn: maar doet het iets tegen 't geloof?

Over het 5 Hoofdſtuk van *Paralip.* 1. *Met geloove biddende, overwinnen zy in't gevecht de Agareenen.*

Uyt het Boek van Job (13 Hoofdſtuk) deeze kanttekening; *Den genen, die hunne zonden belijden, word de zaligheit belooft; voor de geveinſden is niet over als verdoemenis.* Men zal gedagt hebben, dat 'er meer te doen was, als zijne zonden te belijden.

Uyt den eerſten Pſalm: deeze kanttekening: de *Ondergang der goddeloozen en ongeloovigen.*

Uyt den 14 Pſalm, deeze kanttekening; *Hoedanige zeden dat de waarachtige burgers van den Hemel en van Gods kerk behooren te hebben.*

Uyt den 36 Pſalm, deeze kanttekening: *Godt is de Leidsman en de Beſtierder der geloovigen.*

Uyt den 38 Pſalm, deeze kanttekening: *Hy betrouwt op Godt*: en deeze andere kanttekening: *Hy bidt dat hem zijne zonden vergeeven werden.*

Ik wil gaarne bekennen dat ik in ſommige van die kanttekeningen veel ligter een goeden als een quaaden zin zoude vinden.

Uyt den 124 Pſalm, deeze kantteekening: *Godt verlaat noit de genen, die op hem betrouwen.*

Uyt het 11 Hoofdſtuk van *Eccleſiaſtes*, deeze kanttekening: *Men moet alles overgeeven aan de Goddelijke Voorzienigheit.*

Uyt het 8 Hoofdſtuk van Iſaias, deeze kantteke-ning: *Zijn betrouwen te ſtellen op Godt, en niet op menſchelijke hulpe.* Zulke uytdrukkingen konnen in een quaaden zin verſtaan worden; maar worden van niemand zoo verſtaan.

Uyt het zelfde Hoofdſtuk deeze kanttekening: *Men moet Gods Woord ondervraagen, om het te volgen.*

Uyt het 30 Hoofdſtuk van *Iſaias*, deeze kanttekening: *Tegen de Jooden; dewelke Gods raadgeevingen verachtende op hunne voorzigtigheit ſteunden; en hunne hoop tegen Sennacherib op ſchepzelen ſtelden.*

Uyt den 47 Pſalm, deeze kanttekening: *God alleen kan de menſchen helpen.*

Uyt het Regiſter van S. *Cyrillus* tegen de *Antromorfiten*, door *Bonaventura Vulcanius* uytgegeeven. *De Monnikken moeten niet alleen het gebed behartigen, maar ook werken.*

Uyt *Stella* over *Lucas*: *De Heer Chriſtus verfoeit de tijdelijke inkomſten, de prachtige gebouwen, en de oppronkingen der kerke, als de Prieſters ondeugend zijn; en die in de kerk woonen goddelooslijk leeven.* Eigentlijk geſproken zouw *Chriſtus* daarom de inkomſten niet haaten; maar men ziet wel wat *Stellaas* meening is geweeſt.

Noch uyt den zelven *Stella*: Want *geene zaak geneeſt en vernielt zoodanig de zonde, als de gedagtenis van den Heere Chriſtus.*

Uyt zeker boek, *Flores Epigrammatum* genoemd, moeten de gedigten van *Eobanus Heſſus*, en *Buchananus*, doorgedaan worden. Dat is noch weinig; en die Schrijvers, die Andersgezind waren, maaken 't dikwils te bont, als ze van de Katolijke kerke ſchrijven. Maar in de Griekſche Puntdichten (*Epigrammata Græca*) moeten zelfs de naamen van *Jacobus Mycillus*, *Johannes Sother*, *Joh. Sleidanus*, en *Phil. Melancton*, achtergelaaten worden.

Uyt de *Byvoegzels op de Kronijk van Euſebius* van 't 1513 tot het jaar 1556 moeten de volgende zinnen uytgelaaten worden: *Ulricus Huttenus*, *een Duytſch Ridder van zeer groote geleerdheit*, *en een cierlijk Poeët.* Zoo mogt men de Andersgezinden ook niet prijzen in zaaken buiten 't geloof.

De Heer Sebaſtianus Munſterus. De *Heer* moeſt weg gedaan worden.

De Heer Conradus Pellicanus, *een Godtgeleerde*; *de Heer*, en *een Godtgeleerde*, wederom weg.

In een werk van *Franciſcus k Duarenus* viel ook al veel te ſchaaven: ik zal ſlegts twee ſtaaltjes opgeeven.

j Zoo ſtond 'er in den eerſten druk.

k De Sacris Eccleſ. Miniſteriis ac Benef.

De

De *l* orders der Religieuzen noemt hy verſcheide reizen *ſectæ*: dat woord *ſectæ* moeſt ook verandert worden.

Dan zegt *m* hy: *Onze voorouders, meen ik, hebben 't genoeg gemerkt dat geene zaak de kerke zoo ſchadelijk of verderfelijk is, als de al te groote rijkdom van haare Bedienaars.* Veele deftige mannen hebben dezelfde taal gevoert: maar wie zal dat eenen Biſſchop van Toledo, en diergelijke Kerkvoogden, wijs maaken?

In de Hiſtorie van *Cuſpinianus* mag men niet laaten blijven, 't gene hy van den grooten *Konſtantyn* verhaalt; te weeten dat hy op 't einde van zijn leven zoo loffelijk niet geregeert heeft als in 't begin. Daar zijn 'er meer, die dat zeggen: en 't geloof kan 'er weinig door lijden.

't Geen *Cuſpinianus* tegen de gifte van den zelven *Conſtantinus* inbrengt, mag ook door de monſtering niet: en word hier zoo wel doorgeſchrapt, als het door die van Loven was gedaan.

Ook word 'er doorgeſchrapt, 't geen *Cuſpinianus* zegt dat 'er *een tijde van Lodewijk den Goeden geen Paus konde gemaakt worden, zonder de toeſtemminge des Keizers.*

In 't leven van Keizer *Hendrik IV* klaagt 'er *Cuſpinianus* jammerhartig over, dat zijn zoon, naderhand *Hendrik V* genaamd, onder dekzel van den Godsdienſt, en om dat *Hendrik IV* noch niet ontſlagen was van zeker banvonnis, tegen zijnen Vader opgeſtaan is. Die klagte mag 'er niet ſtaan; en moet ook, volgens het vonnis van deezen Opperkettermeeſter, achtergelaaten worden. In 't kort, alles wat tot verdediging van ſommige Keizers tegen 't Hof van Romen dient, word niet langer in de Hiſtorie van *Cuſpinianus* gedoogt.

In *Ferus* moeten ook groote veranderingen gemaakt worden. Ik zal wederom maar eenige ſchetzen bybrengen.

Ferus zegt over het 10 Hoofdſtuk van *Matthæus*; op dat iemand een Chriſten menſch zy, moet hy *Chriſtus* meer beminnen, als Vader en Moeder. Voor die woorden, *Op dat hy een Chriſten menſch*

l Lib. 1, cap. 21. *m* Lib. 2. cap. 4.

zy, moet gezet worden: *Op dat hy een goed Chriſten zy.*

Die woorden, over 't zelfde Hoofdſtuk, *Alle ſchepzelen vallen de goddeloozen tegen, om dat ze van Chriſtus afgezondert zijn*; moeten aldus verandert worden: *Alle ſchepzelen behoorden de goddeloozen tegen te vallen*, enz.

Over het 16 Hoofdſtuk van *Matthæus* zegt hy: *De kerk bezit de ſleutelen als Vrouw*, of *Voogdeſſe*. Dat moet verſtaan worden, zeggen de Spaanſche Keurmeeſters, *uyt hoofde van haar Opperhoofd: ratione Capitis.*

Deeze woorden, over het 19 Hoofdſtuk, *Een Chriſten menſch, waar dat hy is, en wat dat hy doet, behoort den Heere toe* (*Domini eſt*) moeten aldus verandert worden: *Een die volmaaktelijk Chriſten is*, enz.

Over 't derde Hoofdſtuk van *Joannes* ſtaat deeze aanmerking: *Dat de menſchelijke redenen, en de vleeſchelijke gedagten, het verſtaan van Gods Woord beletten.* Die aanmerking word uytgemonſtert.

Over 't zelfde Hoofdſtuk ſtaat de volgende aanmerking: *Aan de ongeloovigheit als aan den wortel, en aan de zonden als aan de vrugten, word de verdoemenis toegeſchreeven.* Die word insgelijks afgekeurt.

Deeze woorden over 't 5 Hoofdſtuk van *Joannes*; *De kerk doet t'hans vergeefſchen arbeid om de Jooden te bekeeren*, moeten ook achtergelaaten worden.

Van gelijken deeze aantekening over 't zelfde Hoofdſtuk: *Die Chriſtus door 't geloof niet bezit, heeft de wet niet, vervult de wet niet, voldoet niet aan de wet.*

Deeze woorden, over 't ſeſde Hoofdſtuk van *Joannes*, *Al wie waarlijk een Chriſten menſch is, al heeft hy een lichaam, word evenwel geeſtelijk genoemt*, moeten ook doorgedaan worden.

Over 't 19 Hoofdſtuk ſtaat aangetekend: *Geen werk moet naar de koſten of de frayheit geſchat worden, maar naar 't geloof.* Maar die woorden worden ook niet toegelaaten.

In zeker boek van *Michael Bentherus* (*Faſti & Ephemerides*) ſtaan de volgende woorden. Den 12 Mey is gebooren *Chriſtophorus*, de *voortreffelijke Har-*

tog

tog van Wittemberg: maar het woord *voortreffelijke* moet volgens deezen *Index* doorgehaalt worden.

Dan ſtaat 'er van den beruchten Poeët *Helius Eobanus Heſſus*: *Een zeer voortreffelijk Poeët*; *over wiens gedichten, die in groot getal gevonden worden, de nakomelingen benevens ons niet zonder reden zullen verwonderd ſtaan.* Die woorden worden ook afgekeurt. Men zoude zeggen dat die lof weinig nadeel kan doen aan 't geloof.

De uytbreiding over de Pſalmen, die door onzen Gouwenaar *Reinerius Snoyus* gemaakt en uytgegeeven is, is ook niet vry gegaan. In den korten inhoud van den *n* Pſalm ſtaan deeze woorden: *De geloovigen bidden dat Godt de Vader verhoore de gebeden, die Chriſtus voor hen ſtort; door wien*, te weeten *Chriſtus, zy hoopen zalig te worden, en niet door iemand anders gelijk de goddeloozen doen.*

De inhoud van den 24 Pſalm, die ook quaadgekeurt word, luidt aldus: *Het gebed des herte is vervoegd met een groot betrouwen op Godt: welk gebed onmogelijk is dat Godt niet verhooren zouw; volgens de belofte, die hy in 't Evangelie heeft gedaan.*

De inhoud van den 31 Pſalm luidt aldus: *Hy getuigt dat al het quaad (cuncta mala) van de zonde komt*; en moet ook weg gedaan worden.

In de *Utopia* van *Morus*, daar hy den Godsdienſt van dat gewaande land beſchrijft, ſtaat deeze kanttekening: *O Prieſters, die veel heiliger zijn dan de onze!* Dat mogt 'er immers niet blijven.

Hier zal ik het by laaten: iemand die alle de boeken heeft, die dus gezuivert moeſten worden, en die de moeite zouw willen doen van dezelven met de woorden van den *Index* te vergelijken, zouw zekerlijk noch duidelijker ſchetzen van een ſtraffe nauwgezetheit vinden.

Maar 't geen in de Voorrede van zeker *o* uytrekzel van den Spaanſchen *Index* gezegt word, dat die Keurmeeſters, die tot het zuiveren van de boeken gebruikt wierden, de handen ook zouden geſlagen

n Hier is een drukfout in 't getal; die ik, om dat ik die uytbreiding niet en heb, niet verbeteren kan.

o Excerpta ex Indice Libror. expurgator. . . D. Gaſparis Quiroga, Cardinalis Archiep. (Toletani) &c.

hebben aan de H. H. Vaders, en aan de H. Schrifttuure zelf, dat meen ik niet dat beweezen zal worden. Die Schrijver bekent ook dat de gemelde Keurmeesters de Bladwijzers (van de Vaders of de Heilige Schriftuur) voornamentlijk *mishandelt hebben:* en hy voegt 'er by; quanfuys *als of de text van den bladwijzer verscheelde, of de bladwijzer van den text.* Maar, die zijn oordeel gebruyken wil, en zijne oogen niet willens toesluit, kan wel begrijpen dat de Opsteider van een bladwijzer een draay aan de text kan geeven. Dit gevoelen, als of de Vaders door de Katolijken verminkt en verandert waren, en dat daarom de oude drukken van de Oudvaders de beste zijn, staat zoo vast by sommige Protestanten, dat zy het niet ligt verleggen zullen. Zeer geleerde Schrijvers van hunne party, als *Cave*, *Le Clerc*, enz. spreeken daar van, als van een gewisse zaak. Ik wil hier geen Verschilschrijver zijn: maar ik zal den onpartijdigen Leezer slegts wijzen tot de *Biblioteque Critique*, over weinige jaaren in 't licht gegeeven. Niet dat ik *Biblioteque Critique* in alles goedkeure, geenzins: 't is een recht mengelmoes van goed en quaad. Maar deeze zaak, omtrent het verminken van de Oudvaders, word 'er zeer wel opgeheldert; en beweezen dat *Cave*, *Le Clerc*, en diergelijke Schrijvers, de R. Kerk op dit stuk zonder reden bekladden.

Dit is van de Oudvaders gezegt: maar wat de Theologanten belangt; daar zijn dikwils veranderingen in gemaakt: door dien dat de Religieuze Orders zich gerechtigt achten om de Schriften van haare Schrijvers naar den eisch der zake te veranderen. Dit zal de Leezer daar ook beweezen vinden; gelijk ook dat de laatste drukken van de Vaders, verre van slegter te zijn, veel hooger moeten geacht worden als de eersten.

3. *Lindanus* word onder ons voor een vroom en doorgeleerd man gehouden; maar, hy was Onderkettermeester: dat was genoeg om hem niet alleen by de Protestanten, maar ook by veele Katolijken, hatelijk te maaken. Ieder weet met wat oogen dat de Kettermeesters of *Inquisitors* hier aangezien wier-

2 Tom. 1. chap. 17.

den

den. Men was, om zoo te ſpreeken, vervaarder voor de Inquiſitie als voor de helle. Maar ik wil den Leezer hier geen bekende zaken vertellen: ik zal alleenlijk zeggen dat die Kettermeeſters, dewelke een groote magt over de Geeſtelijkheit hadden, en amptshalve de rechten der Geeſtelijkheit ſomwijlen wat inbonden of ook te naa quamen, niet beter gevaren zijn als de allereerſte Kettermeeſters: dewelken ook by veele Geeſtelijken, ja Biſſchoppen zelfs, door hun hard gedrag in 't oog liepen. De eene kan ook wat vuuriger zijn geweeſt als de andere; en zal ſomtijds niet al te beſtiptelijk binnen het beſtek van zijne magt gebleeven zijn. Het kan ſomwijlen ook aan de klagers geſchort hebben. Men weet hoe ſlordig dat veele Geeſtelijken zich gedroegen; en hoe dat ze nergens minder van wiſten, als van een geeſtelijk leven. Als die gaſten over hun ergerlijk leven aangeſproken en op hun zeer getaſt wierden, dan riepen ze zekerlijk ook over het verkrachten van hunne rechten; doch, in 't algemeen geſproken, de Inquiſitie was veel te hatelijk en te ſtraf, en van geen Nederlanders te dulden.

Maar om tot de zaak te koomen; *Innocentius III*, de eerſte Paus die zoo een Inquiſitie verzonnen en aangeſtelt heeft, had drie Ciſterci-Monnikken in 't jaar 1204. naar 't Graaffſchap van Toulouze gezonden; en hen volle magt [q] gegeeven *om te vernielen, te verdelgen, en uyt te roeyen, al wat vernielt, verdelgt, en uytgeroeit moeſt worden: en om op te bouwen en te planten, al wat'er op gebouwd en geplant diende.* Maar met alle hunne magt, hoe volſlagen dat ze was, wiſten ze niet veel uyt te voeren. De Biſſchoppen, die zoo lang alleen het gezag in de Geloofzaken gehad hadden, zagen deeze nieuwe Geloofsmeeſters met ſcheele oogen aan. Dat ging zoo verre dat [r] *Petrus de Caſtro-novo*, een van de drie Gezanten of Kettermeeſters, ziende niet veel uyt te rechten, by den Paus door brieven aanhield om van zijn ampt ontſlagen te worden. Maar *Innocentius* ſchreef hem wederom, hy had met kloekmoedigheit in zij-

q In litteris ad illos datis 27 Mai 1204.

r Zie Bolland. ad diem 5 Martii in Commentar. Hiſtor. de Vita P. Petri de Caſtro-novo.

nen dienſt te volharden: hy zouw alle zwarigheit wel te boven koomen. De Aartsbiſſchop van Narbonne had hen ook geen hulpe willen bieden; en wierd daarom van den Paus wel ernſtelijk beſtraft. De Biſſchop van Beziers, hoewel door de twee Kettermeeſters *Petrus a Caſtro-novo* en *Radolphus* daar toe verzocht, had hen ook niet willen vergezelſchappen om den Grave van Tolouze, van wegens den Paus, een zalige vermaning te geeven: waar over gemelde Paus, in eenen brief aan den Biſſchop van Agdes, zwaare klagten doet. Noch verzogten zy van den gemelden Biſſchop, de burgery van Bezieres tot het afzweeren van de kettery en tot het helpen van de Katolijke partyte vermaanen. Maar verre van hun verzoek te doen, heeft hy het zelfs verhindert: en alles, wat zy verzogten, plat afgeſlagen. Zy ſchorten hem in zijne bedieningen en dienſten op; zy verboden de Geeſtelijkheit van Bezieres hem ergens in ten dienſte te ſtaan; maar zy koſten door ſtraffigheit even zoo veel winnen, als zy door ſmeeken en bidden gewonnen hadden. In 't kort, zy deeden zoo weinig *f* met al hun loopen, preeken, en werken op; dat zy hun ampt voor goed meenden neer te leggen.

Eindelijk is S. *Dominicus* in 't ſpel gekomen; dewelke, door eenige weereldſche Prieſters geholpen, alle omleggende landſchappen met een onvermoeiden yver op en neder liep, om de ketters door zijne vermaningen en predikaatzien te bekeeren. Maar als het preeken en vermaanen niet of weinig ſcheen te helpen; zag men de Majeſtraaten en Vorſten tegen de hardnekkigen op te hitzen. Stonden de Majeſtraaten en Vorſten niet ten eerſten gereed om hen op 't lijf te vallen; dan wierd het volk gaande gemaakt om het kruys aan te neemen, en tegen de ketters op te trekken.

In 't jaar 1229 heeft *Gregorius IX* een groote Synode te Tolouze beroepen; daar met grooten yver over het bedwingen en ſtraffen van die hardnekkige menſchen gehandelt is. Wat middelen dat daar beraamt en voorgeſchreeven wierden, kan in 't groote

f Zie den Heer van Eſpen, ibid. cap. 3.

werk

werk *t* der Koncilien nagezien worden. Maar dit ſtaat hier aan te merken dat het Opperbewind van deeze ganſche zaak aan de Biſſchoppen gelaaten wierd.

Doch dezelfde *Gregorius*, waarſchijnelijk denkende dat de Biſſchoppen niet ſtreng genoeg te werk gingen, heeft dat ampt 't jaar 1231. aan de Dominikaanen alleen opgedraagen: en 't is ook waar dat de order der Dominikaanen voornamentlijk tot beoeffenen van dat ampt ingeſtelt was.

Deeze Dominikaanen, zullende de ſlapheit der Biſſchoppen verbeteren, en willende toonen dat zy het beter meenden, begoſten de handen zoo ruwelijk aan 't werk te ſlaan; en alle die van ketterye verdagt waren, of de ketters ſcheenen te begunſtigen, zoo hard aan te taſten; dat de Graaf en het volk van Tolouze alle die Kettermeeſters en de ganſche Order der Dominikaanen, met den Biſſchop der ſtad die ook een Dominikaaner Monnik was, ter ſtede uytgedreeven hebben.

Naderhand zijn ze door den Aartsbiſſchop van Vienne, op bevel van den Paus, weder herſtelt, met bevel om hun ampt weder te beoeffenen: doch zoodanig dat hen een Minnebroeder toegevoegt is; *die de ſtraſheit der Predikheeren*, zoo als zeker *v* Kronijkſchrijver ſpreekt, *door zijne zachtzinnigheit zoude matigen.*

Innocentius IV, om de hand aan 't Kettermeeſterſchap te houden, heeft eene *w Conſtitutie* uytgegeeven; daar hy de Majeſtraaten wijdloopig belaſt, hoe dat ze de Kettermeeſters zullen hebben te helpen. Maar de bediening zelf heeft hy ten deele den Predikheeren of Dominikaanen, ten deele den Minnebroederen of Franciskaanen, aanbevolen.

Naderhand zijner verſcheide Inquiſitien opgekoomen: maar het bewind is doorgaans aan de Dominikaanen gegeeven.

't Staat ook te weeten dat *Margareta van Parma*, ziende de Inquiſitie niet ſtaande te houden, goed gevonden of liever toegeſtaan heeft dat men de beoeffening van dat ampt hier te lande zoude ſtaaken.

t Tom. XI. Concil. general. Vide Eſpenium, &c.

v Guilelmus de Podio-Laurentii Chron. cap. 8.

w Conſtitutio ad extirpandas, apud Eſpenium.

De

De zaak was eerſt in een volle Raadvergaderinge overwogen, en over en weer met grooten yver bepleit. Het x beſluit quam hier op uyt dat de Keizer en de Koning, in het invoeren van de Inquiſitien en het geeven van ſtrenge plakkaaten, alleenlijk gezien hadden op het behouden van den ouden Godsdienſt; en dat die middelen zoo verre moeſten in 't werk geſtelt worden, als tot die behoudeniſſe noodig was. Maar dat 'er twee ſoorten van *Inquiſitien* waren: eene, die aan 't Biſſchoppelijk ampt gehecht en eigen was: en een tweede, die door den Paus aan zekere Rechters gegeeven wierd: dat de haat van 't volk op die Pauſſelijke *Inquiſitors* viel: en dat ze door *Karel V* alleenlijk om die reden ingevoert waren, om dat 'er gebrek was aan oplettende Kerkharders. Dat die reden nu ophield, enz. daar op wierd dit antwoord aan de Eedgenooten gegeeven: *Dat ze zich over de Inquiſitie niet hoefden te bekommeren. Dat men de beoeffening van dat ampt zoude ſtaaken; gemerkt dat de Inquiſitors of Kettermeeſters zelf hun ampt niet langer wilden bedienen: hebbende geen magt van den nieuwen Paus verzocht*; gelijk anders gebruykelijk was. De Koning zelf heeft eindelijk zijne toeſtemming ook tot het afſchaffen van de Kettermeeſters overgezonden; met beding nochtans, dat men de Biſſchoppen alvorens in 't bezit van hunne Stoelen zouw hebben te ſtellen.

Wat nu die *Inquiſitie* belangt, dewelke eigen is aan 't ampt van Biſſchop; die is niet meer te zeggen, als de verbintenis der Biſſchoppen om op hunne kudde te letten, en tegen 't inkruypen van onkruyd of verderffelijke leeringen te waaken.

x Zie Fam. Strada over 't jaar 1566.

Door onderrechtingen en ordonantzien.

Onder verſcheide raadgevinge / wetten en ordonantzien / dewelke by deze tijden aan de Vriezen voorgeſchreven zijn; zijn die wel de voornaamſte / dewelke wy uyt de pampieren der Utrechtſche kerke bekomen hebben. Dezelve

zijn

zijn volgens het goedvinden van zijne Keizerlijke Majesteit, tot behoudinge van den Godsdienst in Vriesland, beschreven; en buiten twijffel ook aan de Vriezen voorgeschreeven.

Van het bedienen der Sakramenten.

De Hooge Overigheit in de steden / en de Gietmannen op de dorpen / zullen in dit tegenwoordige / en voortaan ieder tiende jaar / van huis tot huis gaan aanteekenen de naamen van de inwoonders; zoo wel die van huis zijn / als die zich t'huis bevinden: te weeten van alle manluiden die boven de veertien / en van alle vrouwluiden die boven de twaalf jaaren oud zijn. En dat zullen zy doen op dezen voet / dat ze een lijst van ieder Parochie in 't byzonder opstellen. Deze ganschе lijst zullen zy voor de Vasten overgeeven aan de Majestraat van Vriesland: en dan zullen zy noch aan ieder Pastoor ter hande stellen een lijst van zijne Parochie.

Dat aan niemand de bediening van eenig Sakrament opgedragen werde / dewelke beneden de dertig jaaren oud zy.

Ieder / die eenig Sakrament te bedienen gekreegen heeft / zal een boekje laaten gereed maaken; en daar in ieder dag aanteeken / aan wie dat hy zoo of zoo een Sakrament bedient heeft.

En indien hy iemand by zijnen naam niet mogt kennen / zal hy de omstandigheden van den persoon beschrijven.

Doch op het Paaschfeest zullen zy alleenlijk het getal der Kommunikanten aanteke-

nen:

nen: zoo nochtans dat ze de genen met hunne naamen aantekenen / aan dewelke zy verlof geegeven hebben om ergens anders ter Kommunie te gaan. Doch de kloosterpriesters zullen ten allen tijde de naamen der genen aantekenen / aan dewelken zy het Sakrament des Outaars of der Boetbaardigheit bedient zullen hebben.

Al wie op Paasschen / zonder zijn Pastoors verlof / ergens anders als in zijne eige Parochie te Kommunie zal gegaan zijn; die zal over die versmadinge van zijne Parochie / en die het Sakrament bedient heeft over de overtredinge van de kerkelijke wet / gestraft worden.

Nadien een gezond mensch zijne keur heeft / zoo is het billijk dat ook een ziek mensch zijne keur hebbe / aan wien hy / onder de genen die binnen zijne Parochie de zorg der zielen hebben / zijne zonden wille biechten; en van wien hy het H. Sakrament des Outaars wille ontvangen; 't welke ook plaats moet hebben / schoon of aan een ieder van dezelven Priesters zijne tijden / persoonen en plaatzen / om de Sakramenten te dedienen / in 't byzonder aangewezen waren.

Die het Sakrament des Outaars aan een ziek mensch bedient zal hebben / zal hem van tijd tot tijd gaan bezoeken en vertrooften; tot dat hy overleden zy / of weder beginne te beteren.

Indien het by iemands schuld toegekomen is dat iemand van zijne onderdaanen / zonder het Sakrament des Outaars te ontvangen / uyt dit leven is gescheiden; dat die van de harderlijke bedienunge afgezet werde.

Zoo

Zoo iemand dronken zijnde eenig Sakrament bedient zal hebben; dat die voor den tijd van drie jaaren afgezet werde van alle Priesterlijke bedieninge.

Dat aan ieder biechteling een of meerder werken opgelegt werden / strijdende tegen de misdaaden door hem begaan: namentlijk te vasten / te bidden / aalmissen uyt te reiken: 't welke / indien het dienstig schijnt / voor eenigen tijd opgelegt kan worden.

Aan dengenen die na Palmen-zondag te biecht komt / zonder te voren het ganschе jaar gebiecht te hebben / zal tot boete opgelegt worden dat hy zich binnen de eerste acht dagen na Paasschen van vleesch onthoude: ten waar dat de Biechtvader / om een wettige reden / dienstig oordeelde zulks in een andere soort van boete te veranderen.

De Dooper zal niet alleen de naamen van het doopkind / maar ook van de gevaders / ja zelfs van de ouders / indien ze wel bekend willen zijn / moeten opschrijven.

Een vrouw / dewelke buiten de plaats van haare wooning gebaart zal hebben / zal zoo ras als ze t'huys gekomen is aan den Pastoor door een wettige getuigenis bekend maken / dat het kind gedoopt is; met uytdrukkinge van de plaats / van den Dooper / van de gevaders / en van den naam die aan het kind gegeben is; op de dat Pastoor alles mag opschrijven.

Die het huwelijk zullen voltrokken hebben / eer dat 'er drie geboden zijn gegaan / zullen in de boete van tien Karolus-guldens geslagen worden.

kind

Die by malkander inwoonen / en schoon dat ze het kommen doen niet plegtelijk trouwen / zullen ieder maand zoo veele guldens tot boete opbzengen.

Die het H. Sakrament / als het naar de zieken gedzagen of in openbaare ommegangen omgedzagen wozd / en als hy'er dicht genoeg by is / niet zal aangebeden hebben met geboge knyen ; die zal / ten zy dat hy op staande voet een goede reden van verschooning toone / dooz den Rechter gebat en aan den Raad van Dziesland obergelebert wozden / als een persoon die verdagt is van de ketterye der Sakramentariſſen te volgen.

Wanneer een zoon geen behoorlijke eerbiedigheit getoont zal hebben aan het H. Sakrament / zal de Rechter der plaatze de ouders ontbieden / en hen naar de reden van die kleinachting vzagen. Op dezelfde wijze zullen de momberg ook onderbzaagt wozden / indien een weeskind zoo een oneerbiedigheit begaat.

Dewijl het betamelijk is dat onder het zalven van den zieken de Pzieſter / die het laatſte olpzel bedient en de Litanyen leeſt / dooz iemand beantwoozdt werde ; en als de zelve Pzieſter de 7 Pſalmen opzeit / dat 'er iemand zy die de veerzen der Pſalmen by beurten opleeze : zoo is 't billijk dat zulks gedaan werde dooz den koſter der kerke / die een linnen kleed zal aan hebben. En dit is noch des te betamelijker ; indien het Sakrament des Outaars aan den zieken bedient wozd.

Wanneer het H. Sakrament naar een zieken gedzagen wozd om aan hem bedient te wozden ; vereiſcht de eerbiedigheit dat 'er in wooznaame ſteden ten minſten acht uyt de buurt/

buurt / of van de bloedvrienden en magen / en in kleinder steden of dorpen ten minste vier / den Priester volgen; zoo wel als hy het Sakrament naar den zieken draagt / dan als hy het wederom naar de kerke brengt: ten waar dat 'er zulk een haast was / dat ze niet geroepen konden worden.

Dat 'er in voornaame steden twee waschtoortzen / ten koste van de kerk of van den Patroon / voor het H. Sakrament gedragen werden; als het naar den zieken of van den zieken naar de kerk gebragt word.

Alwaar het H. Sakrament bewaard word; moet nacht en dag zonder ophouden eenig licht voor 't zelfde branden.

Zoo iemand niet eens in 't heele jaar / na voorgaande biecht / te Kommunie gaat; die moet verdagt gehouden worden van ketterye: ten zy hy blijk gebe dat hy zich daar van onthouden heeft door raad van zynen Pastoor.

Zoo iemand zal gestorven zijn zonder het H. Olyzel ontvangen te hebben; die zal geen kerkelijke begraaffenis krijgen; tot dat 'er blijk gegeven zy dat hy in zijn leven behoorlijke achting voor de kerkelijke plegtigheden heeft gehad.

Van den kerkelijken dienst.

Dat 'er in de Parochi-kerken der steden dagelijks een Hoogmis gezongen werde. In alle Parochi-kerken / zoo van steden als dorpen / zal op alle feestdagen een Hoogmis / en daarenboven de tweede Vesper met de Kompleeten / gezongen worden. Op de feestdagen van O. L. Vrouw / en op hooge feesten / zal

men ook de eerste Vesper met de Kompleeten; doch op de Hoogtijden / ook de Metten zingen. Maar op de vier voornaamste Hoogtijden zullen alle de Priesters getijden gezongen worden.

Dat 'er gedurende het oktaaf van 't Hoogwaardigste Sakrament dagelijks een Hoogmis gezongen werde / met een grooter zwier van kaarssen als naar gewoonte.

Dat op ieder donderdag door 't ganssche jaar in alle Parochi-kerken / na dat de klok lustig geluydt heeft / een Mis van 't Hoogwaardigste Sakrament op zijn minste gelezen werde.

Dat de Missen van de Geestelijke Broederschappen gezongen werden voor de Hoogmis: want deze mag geenszins / om wat redenen dat het zy / op feestdagen achtergelaten worden.

Dat het evenwel toegelaten werde om de tegenwoordigheit van eenig lijk / ten zy dat het een Apostelsdag of een hooger feestdag zy / de Hoogmis voor de zielmis te zingen.

Dat het Lof van O. L. Vrouw / ter plaatzen daar het doorgaans op een plegtiger wijze gezongen word / afzonderlijk van de Kompleeten gezongen werde / behalven op Kersdag. En voor dat zingen moet de klok een quartier uurs luyden.

Men zal onder de Mis / in het zingen van den Epistel / of van de Voorreden / of van het Gebed des Heere / geen gedeelte overslaan. Ook zal men de herhaaling van het Invitatorium, of de Kommuni-zang / niet achter laaten.

Geene aanroepingen der Heiligen in de Des-

Vespers; geene gebeden in de Kompleeten ofte in de andere getijden / wanneer de nachtpsalmen gelezen worden / geene gewoonlijke gebeden voor het verwerven van de vrede / zullen 'er mogen achtergelaten worden.

Men zal in de kerken niets op de orgels speelen; 't welk in de toehoorders de gedenkenis kan vernieuwen van onkuysche liederen (1).

Dat 'er ook onder den kerkelijken dienst geene orgels gehoort werden gedurende den Advent des Heere; den dag van de Ontvangenisse der H. Maagd uytgezondert: nochte ook in de Septuagesima, behalven op het feest van Mariaas Boodschap.

Ter plaatze daar de kerk maar eenen Priester heeft / en de onderdaanen geen twee Priesters konnen onderhouden; zal de Pastoor van den Aartsbisschop van Utrecht verlof verzoeken / om op ieder feestdag twee Missen te leezen: ten einde de diehaars en dienstboden de eerste / en de Vaders en Moeders des huysgezins de Hoogmis / mogen hooren (2).

Het is betamelijk dat 'er in iedere Stadsparochie dagelyks twee Missen gelezen werden op verscheide uuren: opdat de eerste mag bygewoont worden door de ambachtsluiden / eer dat ze aan hun handwerk gaan: en de andere door de genen * dewelke in 't begin van den dag / tot het einde van de Hoogmis toe / met andere gedagten bezet zijn geweest. Ja men zal de tijden van de Mis te leezen / zoo veel als het getal der Priesteren toelaaten zal / zoodanig verdeelen; dat 'er ieder half uur of

* Hier schijnt wat te hiperen. *Vertaalder.*

ten minſte ieder uur / den tijd der predikaatzie uytgezondert / een Mis geleezen werde: en dat ten dezen einde dat het niemand / van den vroegen ochtend tot den middag toe (3) / aan gelegendheit ontbreeke om de Mis te hooren. Ook moeten zy in 't toekomende / als ze open zullen vallen / met zoo een laſt vergeven worden.

Dat ze geſtraft werden / dewelken op een feeſtdag voor het einde der Miſſe henen gaan; ten zy dat ze noch een andere Mis op den zelfſten dag gehoort hebben (4).

Het zy geene kinderen in de ſteden geoorloft onder de goddelijke dienſten in het Koor te verſchijnen / ten zy dat ze een linnen kleed aan hebben (5). Insgelijks zy het geene kinderen / zelfs op de dorpen / geoorloft in de openbaare Ommegangen / die doorgaans Proceſſien genoemt worden / onder de Zangers te gaan; ten zy met een linnen kleed. Anders zal de Paſtoor / indien hy zulks toelaat; en de ouders of de voogden / indien het tegen den dank van den Paſtoor geſchiedt / daar voor geſtraft worden.

Om de kruyſſen of vaanen in de openbaare Ommegangen te draagen / zal men van de ſterkſte jongmans neemen / die ter ſchole gaan; en die zullen een linnen rok aan hebben.

Alle de ſchoolmeeſters / zoo wel op de dorpen als in de ſteden / zullen met een linnen kleed den kerkelijken dienſt bywoonen.

Dat de Paſtoors hun werk maaken van de ouders te vermaanen dat ze hunne kinderen / dewelke niet in 't Koor moeten zijn / met zich maar de Miſſe doen gaan; en hen zoodanig in

in hun gezicht ſtellen / dat ze altijd het oog konnen houden op hun gedzag. De zelfde zozg moeten de moeders omtrent haare dochters / en de boogden omtrent hunne weeskinderen / dzaagen.

Die met de zozg van zielen beladen zijn / moeten zelfs buiten den tijd van den kerkelijken dienſt niets verrichten / 't welk de harderlijke bedieninge raakt / ten zy dat ze linne kleederen en een ſtool aan hebben.

De genen / dewelke de kerkelijke getijden / of het Lof van 't Hoogwaardigſte Sakrament / of van 't H. Kruys of van O. L. Vzouw / te zingen hebben / en eenig loon daar booz genieten / moeten altemaal een linnen kleed aan hebben : zullende anders van het loon / dat zy daar booz trekken / berooft wozden.

Wat dat de koſter onder den Goddelijken dienſt / of onder wat beoeffeninge van de Paſtoreele bedieninge dat het zy / in de kerk te verrichten mag hebben ; zal hy altijd een linnen kleed aanſchieten.

De genen / die niet verbonden zijn tot het zingen van getijden / en echter van de kerkelijke inkomſten leeven ; die zullen op de feeſtdagen van O. L. Vzouw / en op de hooger feeſten / geen gedeelte van den kerkelijken dienſt in het kooz bywoonen / zonder een linnen kleed aan te hebben.

Ook zullen dezelven / aldus gekleed zijnde / alle openbaare Ommegangen bywoonen.

Een Pzieſter / die van de kerkelijke inkomſten leeft / zal zijne getijden in't openbaar in die kerk leezen / op wiens inkomſten hy leeft ; ten zy dat 'er een wettige reden zy / die hem verſchoont.

Als 'er in het Hoor gezongen word / zal niemand in de kerk hebben te wandelen; alwaar 't dat de Mis / om dewelke de zang gedaan werd / buiten het Hoor geschiede.

Dat 'er aan niemand op feestdagen eenige dzank op zijn herbergs geschonken werde onder de Preek / onder de Hoogmis / onder de Vespers / ofte onder de Kompleeten; ten zy dat het misschien een reiziger zy / dewelke zijne reis aanstonds zal vervolgen (6).

Dat alle de koopwaaren als verbeurt aangeslagen werden / dewelke de kramers op de gemelde uuren verkoopen: of zoodanig te koop stellen / dat ze van den voorbygaanden niet gezien konnen worden.

Dat het niemand op gemelde uuren geoorloft zy in de kerk of op het kerkhof te wandelen; of eenig spel in 't openbaar te speelen.

Dat de Zielbestierders / als het gemeen met een ongewoone en groote zwarigheit gedreigt word / hunne onderdaanen tot het doen van ongewoone en openbaare Ommegangen vermaanen

In die kerke daar het Hoogw. Sakrament voor een korten tijd gestelt word / gelijk op sommige plaatzen in openbaare Ommegangen geschiedt / zal het zelfde Hoogw. Sakrament niet in 't openbaar ten toon staan: op dat 'er geen dubbelde Hostie / op het zelfde stond en op het zelfde Altaar / aan het volk ter aanbiddinge voorgestelt zy.

Indien 'er onder den kerkelijken dienst een merkelijk krakeel in het Hoor mogt voorvallen; zal de Regent der kerke de partyen daar aanstonds bekeuren: anders zal hy van het

sala-

salaris / 't welke hy ondertusschen trekken zoude / versteeken zijn.

Zoo iemand / niet van huys zijnde / drie weeken lang uyt den kerkelijken dienst zal gebleven hebben ; die zal door den Rechter der plaatze gevat worden (ten zy hy op staande voet een bequaame verschooning kan bybrengen) om aan den Raad van Vriesland overgeleevert te worden / als verdagt van ketterye. Noch zullen de Rechters der kerken de genen naauwkeurig aanteekenen / dewelke den kerkelijken dienst niet bywoonen : en zullen hunne naamen aan de Kommissariissen op hunne te rug-komste overleveren.

Dat de Priesters met hunne linde kleederen aan / terwijl het kruys voor uyt gaat / het lijk in zulk een getal te gemoet gaan ; als de erfgenaamen / of die tot uytboerders van den uytersten wille des overledene aangestelt zijn / verzogt zullen hebben.

Als 'er een kind / 't welk gedoopt was / komt te sterven ; zullen de ceremonien van de lijkdiensten op dezelfde wijze geschieden / gelijk als ze gedaan zijn over 40 jaaren : want de gebeden der kerke worden niet voor eenen of voor twee persoonen gedaan : maar voor alle de overledenen / dewelke door de gebeden der levenden geholpen konnen worden.

Van de Scholen.

Dat 'er te Leeuwaarden een gezworen Boekdrukker zy / van zijne Keizerlijke Majesteit ; dewelke de eerste Beginzelen der wetenschappen / zoo als beneden voorgeschreven zal

worden / en noch andere boeken zal drukken: geene anderen evenwel / als die de Raad van Vriesland dienstig zal oordeelen voor deze Provincie.

De gemelde Boekdrukker zal die boekjes / dewelke de eerste beginzelen van den Godsdienst behelzen / en die volgens gewoonte allereerst aan de kinderen ter hand gestelt worden / (te weeten het boekje daar het A B C voor aan staat; en 't boekje 't welk de manier leert van de tafel te zegenen; en het boekje 't welk de Mis leert dienen /) moeten drukken zonder eenige uytlaatingen en verkortingen.

Ook zal hy het volgende drukken; waar in hy echter allerhande verkortingen of uytlaatingen zal mogen gebruyken: Het gebeedenboek / 't welk zedert dertig jaaren by ieder een gebruykt word / behelzende de getijden van O. L. Vrouw en van 't H. Kruys; mitsgaders de Boetpsalmen; de getijden voor de overledenen: eenige gebeden tot O. L. Vrouw / en bereidende gebeden voor de Heilige Kommunie.

Dat deze boeken aldus / gelijk gezegt is / in beide de taalen / te weeten in de Latijnsche en de moederlijke / gedrukt werden. Voorders / dat de moederlijke taal fraay en cierlijk zy. De letters moeten ook mooy zijn; en daar moet wel toegezien worden dat de druk zonder fouten zy.

Ter plaatzen / daar geen byzonder Schoolmeester is / moet de koster der kerke de meysjes in het leezen en de jongens daarenboven in het schrijven en in den zang onderwijzen. En op de dorpen / alwaar geen koster

ter is / daar moet de Pastoor zelf dit waar neemen; of door iemand anders laaten doen.

Dat 'er voor ieder schoolmeester een salaris op de kosten van het gemeen vastgestelt worde; waar door hy verbonden zy om ook de kinderen der genen / die het meesterloon niet konnen betaalen / naarstig te onderwijzen.

Dat 'er in alle steden van Vriesland een boornaam school zy; tot hetwelk geene anderen moeten toegelaaten worden / als die in de laager scholen zoo verre al gekomen zijn / dat ze baardig in de moederlijke en de Latijnsche taale konnen leezen.

Dat 'er in de scholen van beide de soorten zoodanig een order onder de kinderen gestelt worde; dat ieder die wat hooger geleerd is een of twee anderen / die minder geleerd zijn / zal moeten onderrechten; en aan dezelven zijne les voorleezen die hy zijnen meester moet overleveren: te weeten op deze wijze / dat de gene / die de zegening van de tafel leert / een ofte twee van de genen onderwijze die het A B C boekje noch leeren: en dat de gene / die de Misse leert dienen / een ofte twee van de genen onderwijze / die de zegening van de tafel leeren: 't welk zoo voorders van de anderen te verstaan zy. Even eens moet het gaan in de voornaame scholen: die de Ebenveedigheden * leeren / moeten een ofte twee van de genen onderwijzen / die de buigingen der naamen en woorden leeren: en die de eerste regels der spraakkonst al weeten; moeten de genen onderrechten / dewelke de regels der ebenredigheit noch leeren.

Dat 'er in alle scholen van Vriesland eene

* Congruitates.

en dezelfde wijze zy van de spraakkonst te leeren; zoo dat ze over al het zelfde boek hebben/ 't welk de beginselen van de Latijnsche en die van de Griekschе taale behelst.

Onder alle de Auteuren zullen die alleerst voorgeleezen worden; door welker gedurige leezing de beste stijl als ingezogen word: die van bequaam is om de jeugd haar gansche leven by te blijven. Zoodanige Auteuren zijn Cicero, Virgilius, Isocrates, Greg. Nazianzenus. Maar aan de genen/ die nu hooger jaaren en geleerdheit hebben/ zal men een proefje geeven uyt allerhande slag van goede Auteuren; met een goed gedeelte uyt dezelven met alle mogelijke naarstigheit uyt te leggen: zoo nochtans dat 'er niet voorgeleezen worde; 't welk eenigzins naar onkuysheit ofte oneerbaarheit schijnt te rieken.

Dat niemand zijne eige werkjes/ 't zy in 't openbaar en in de scholen/ 't zy in gemeenzaamen omme gang/ aan de kinderen voorleze: op dat dit geen beletzel zy/ van de oude en beste Auteuren voor te leezen.

Als 'er een feestdag aanstaande is/ zal men den genen/ die wat hooger gestudeert zijn/ op den achtermiddag den kerkelijken Lofzang voor leezen/ dewelke voor dien feestdag gemaakt is. 'S Ochtens zal hun het Evangelie van den feestdag; en na het middagmaal de Epistel/ dewelke dien dag in den kerkelijken dienst geleezen is/ voorgeleezen worden.

Men zal geen kind/ om eenige andere studie/ van het leeren des kerkzangs afrekken; voor dat het zijn vijftiende jaar bereikt heeft.

Dat alle de genen dewelke in een voornaam school ter schole gaan/ tot dat ze hun vijftiende

tiende jaar bereikt hebben / op de feestdagen / met linde kleederen aan in den kerkelyken dienst verschyjnen.

Dat niemand in de voornaame nochte in de laager scholen der steden en dorpen aangenomen werde om de kinderen / 't zy als Rector of als Ondermeester / te onderwijzen; ten zy dat de Pastoor en de hooge Overheit der plaatze / niet alleen omtrent zijne geleerdheid maar ook omtrent zijn voorgaande leven / behoorlijk onderzoek gedaan / en 'er goede getuigenisse aan gegeeven zullen hebben.

Dat ieder meester der voornaame scholen jaarlijks / in de maand van January / aan den Pastoor en de hooge Overheit een lijst opgeeve van de boekjes dewelke hy dat jaar zal voorleezen: zullende strengelyk gestraft worden / indien hy 'er dan eenige anderen zal voorgeleezen hebben.

Dat de Pastoor des niettemin van tijd tot tijd verneeme wat dat 'er in de scholen voorgeleezen word; zullende insgelyks gestraft worden / indien 'er iet dat verboden is voorgeleezen word.

Van de Predikaatzien.

Dat de gene die zich tot het Predik-ampt begeeft / zeven jaaren lang / de stoffe van alle zijne predikaatzien in de moederlijke taale opschrijve / en die schriften bewaare; op dat hy in staat zy van dezelve / des verzogt zijnde / te vertoonen. Doch die reeds in het predikken / doch minder als zeven jaaren / geoefsent is; zal het zelfde doen tot dat de zeven jaaren vol zijn.

Dat

Dat gedeelte van de predikaatzie / 't welk de eige stoffe der predikaatzie verhandelt / moet niet langer duuren als een uur : behalven nochtans de uytlegging van het Lyden des Heere.

Dat in iedere Parochi-kerk alle dagen / als het volk zich van het handwerk moet onthouden / een predikaatzie gedaan werde.

Dat in iedere predikaatzie / daar het best te pas koomt / de voorspraak van de H. Maagd en Moeder Gods / en die van alle Heiligen / verzogt werde (7).

Dat op het feest van ieder Heilig / in 't begin der predikaatzie / de vooznaamste levensdaaden van dien Heilig verhaalt werden : en dat daar bygevoegt werde een uytlegging van het gebed / hetwelke op dien dag allereerst in den dienst der Misse gelezen wozd.

Indien 'er tusschen den tegenwoozdigen en den naastkomenden vierdag van het volk een dubbeld feest van eenig Heilig kome vooz te vallen / 't welk onder het volk niet gevierd wozd ; dan zal zulks / na de gewoonlijke aanroeping van de tegenwoozdige predikaatzie / en eer de Prediker de eige en vooznaamste stoffe gaat beginnen / aan het volk bekend gemaakt / en daar by eenige deftige daaden van den gemelden Heilig verhaalt wozden.

Dat de levensdaaden der Heiligen getrokken werden uyt de Bzevieren van ieder Bisdom / en uyt de Bzevieren van Paulus III : mitsgaders uyt de verzamelschriften / dewelke onlangs over de levens der Heiligen . . . zijn uytgegeven dooz den Bisschop van Verone ; of uyt eenige andere goedgekeurde Schrijvers.

Als

Als 'er op eenige dagen / in de kerkelijke dienſten / van het gewoonlijke kerkgebruyk afgewekken word; zal men aan het volk / in eenig gedeelte der predikaatzie / de betekening van het nieuwe kerkgebruyk uytleggen; volgens het gene Innocentius III, Durantus, Rupertus van Duits, en Nauſea, over die zaaken geſchreven hebben.

Dat men op die dagen / als de waskaarſen / de bladen of de aſſchen gewijdt zullen worden / de gebeden door dewelke die wijding geſchiedt aan het volk uytlegge. Dat ook op de zondagen tuſſchen Paaſſchen en Pinxteren uytgelegt werden de gebeden / dewelke onder het beſprengen van 't wy-water gezongen worden. Soo moeten ook de gebeden / door dewelke het wywater dagelijks gezegent word; en ook door dewelke het doopwater door Paaſſchen en Pinxteren gezegent word / uytgelegt worden.

Als 'er een van de vier voornaamſte Hoogtijden aanſtaande is; moeten de toehoorders in de predikaatzien van de voorgaande weeken opgewekt worden om hunne zonden te biechten / en het H. Sakrament op dat Hoogtijd te ontvangen.

Dat alle de deelen van den Chriſtelijken Catechiſmus / dat is / het Gebed des Heere / de Tien Geboden / het Geloofs-begrip / de zeven Sakramenten / de gebeden voor de H. Kommunie / de Engelſche groetenis / jaarlijks aan het volk uytgelegt worden.

Het paſt wel dat de Tien Geboden uytgeleit worden in den Advent; de zeven Sakramenten in de Vaſten; het Gebed des Heere op de drie Kruysdagen voor Chriſtus Hemelvaart;

vaart; het Geloofs-begrip tusschen Christus Hemelvaart en Pinxteren; de gebeden voor en na de Kommunie gedurende het Octaaf van 't Hoogw. Sakrament; en de Engelsche Groetenis gedurende het Octaaf van O. L. Vrouws Hemelvaart.

Ook is het noodzakelijk dat het volk, als het feest van Allerheiligen aanstaande is, onderrecht werde omtrent het eeren der beelden en het aanroepen der Heiligen.

Daags na Allerheiligen moet het volk zonder eenig verzuim onderwezen worden, omtrent den staat der zielen na dit leven: met het zelve te onderrechten dat de zielen der overledenen geholpen konnen worden door de gebeden, aalmissen en offerande der genen, die noch op de aarde leven. Ook zullen de gebeden, dewelke ten tijde van Dionysius den Areopagyt voor de overledenen gedaan wierden, en dewelke zeer gelijken naar de gebeden dewelke noch tegenwoordig door de kerk voor de overledenen gedaan worden, uyt den zelven Dionysius uytgelegt worden.

Als de feestdagen van Christus Geboorte en van O. L. Vrouws Hemelvaart aanstaande zijn, zullen de Predikers hunne toehoorders vermaanen om daags voor die feesten te vasten, met onthoudinge van zuyvel.

Dat de redeneering, als 'er van verschillen te preeken valt, bezadigt zy; even eens als of de stoffe, dewelke verhandelt word, in geen schil getrokken wierd: te weeten zoodanig, dat de zaak zelf bondig bevestigt, en door verscheide Schriftuurplaatzen en redenen bekragtigt werde. Doch de redenen van onze wederparty moeten stilzwijgende voorby gegaan worden.

Doch

Doch dat niemand over de verschilpunten als disputeere; te weeten met de redenen en tegenredenen/ dewelke van weerskante ingebragt worden/ tegen malkander op te weegen: ten zy dat hem daar toe/ om zijne uytsteekende geleerdheit/ een byzonder verlof zy gegeeven.

Dat de genen/ dewelke daar toe verlof gekreegen hebben/ met alle mogelijke naarstigheit doorleezen de schriften van den Eerwaardigen Heer Johannes, Bisschop van Rochester.

De hedendaagsche Schryvers/ in welker schriften ieder Prediker zonder eenig gevaar stoffe voor zijne predikaatzie kan opzoeken/ zijn de volgende: Lanspergius, Royardus, Koningsteyn, Hofmeister, Marullus, Ekkius: de Catechismus-leer word op een bondige wyze uytgeleyt door Nausea; door Gropperus in zijne * Onderrechtingen en † Inleidinge; door den Catechismus van Mentz en van Trier; en eindelijk door Sonnius in zijn Onderzoeker ‡ Nieuwelingen.

Dat de toehoorders/ op het einde der predikaatzie/ vermaant worden om hunne gebeden te storten voor den Roomschen Paus; voor den Roomschen Keizer; voor de Bestierders der Algemeene kerke; voor den Bisschop van Utrecht; voor Myn heer den Stadhouder van Vriesland; voor alle zoo geestelijke als wereldlijke Overheden des Christendoms; eindelijk voor de geheele kerk/ dat is/ voor de vereeninge der geloovigen door de geheele wereld verspreid.

* Institutiones. † Isagoge.
‡ Examen Tyronum.

Op

Op de Zondagen zal men de jaargetijden der overledenen opleezen; en het gebed verzoeken/ niet alleen voor hen; maar ook voor alle overledene geloovigen / dewelke door de gebeden der lebenden geholpen konnen worden. Als daar op het Geloofsbegrip gelezen/ en de algemeene Belijdenis der zonden uytgesprooken is; zal de predikaatzie gesloten worden door een algemeene toewenschinge van guijtscheldinge der zonden.

Het zal dienstig zijn dat de Preeker/ onder de predikaatzie / somwijlen eens te passe brengt hoe dat de dieren/ die niet en kanden/ Gode van ouds mishaagt hebben: en dat by gevolg noch tegenwoordig zulke toehoorders Gode niet behaagen / dewelke 't gene zy hooren by zich zelven niet overweegen. Hy zal hen konnen zeggen dat zy 'er wel aan zullen doen/ indien zy na de preeken den kerkelijken dienst / die 'er aanstonds op volgt/ bywoonen; op dat een ieder/ naar dat hy goed van geheugenis is/ 't gene hy gehoort heeft / ondertusschen overweege; Godt biddende dat hy/ 't gene hy gehoort heeft/ door deszelfs gave mag onthouden en met de werken volbrengen.

Op zulke plaatzen / daar op den zelfden dag twee of meer predikaatzien gedaan worden / zullen dezelve best gedaan worden op verscheide uren: en de Vaders des huysgezins zullen passen dat alle hunne huysgenooten/ die de vereischte jaaren hebben/ een van alle de predikaatzien bywoonen.

Van de ſtudie der Geeſtelijke Rechten, en der Godsgeleerdheit.

Dat alle de Kerkampten / dewelke ter beſtgeevinge van den Vorſt ſtaan / begeeven werden aan den genen die door de Hooge Schole van Loven aangeprezen worden.

Als 'er een kerkampt / van wat ſoort dat het zy / openbalt 't welk ter vergeevinge der ingezetenen ſtaat / en aan geen Kloosterperſoon vergeeven moet worden; indien de zoon van eenen ingezetenen de Gradus in de Fakulteit der Geeſtelijke Rechten of der Godtgeleerdheit ontvangen heeft; zoo zal dezelve / indien 'er geen openbaar beletzel is dat hem onbequaam maakt / voor alle anderen gaan / dewelke die Gradus niet en hebben. En / indien hy 'er over klaagt dat men hem voorby gegaan heeft; zal de Raad van Vriesland tegen die onachtzaamheit order ſtellen.

Onder de genen / dewelke de gemelde Gradus ontvangen hebben / zullen die voor de anderen gaan, dewelke eenige preeken in Vriesland gedaan hebbende / proeven van hunne geleerdheit gegeeven hebben.

Die een kerkampt bezitten / en onder als ſeſtien doch jonger als 25 jaaren zijn; zullen geene vruchten van het kerkampt trekken; ten zy dat ze ondertuſſchen te Loven op de Geeſtelijke Rechten of op de Godtgeleerdheit ſtudeeren.

Zoo wie een prebende heeft / aan dewelke geen laſt der zielen gehecht is; die zal de vryheit hebben / al is hy boven de 25 jaaren oud / om zich te Loven te onthouden; daar hy dan

zes jaaren op het Geestelijke Recht / en tien jaaren op de Godkunde / mag studeeren: maar ondertusschen zal hy iemand in zijne plaatze laaten / die aan de lasten der pzebende voldoet: onder dit beding / dat hy de vzuchten / die hy geniet / wederom zal geeven ten behoeve van de herktimmeraadje; ten zy dat hy / als die tijd verstreeken is / een openbaare getuigenisse wegens zijne geleerdheit van gemelde Hooge Schole verkrijgt; dat is / om de gemeene taal te spzeeken / Licentiaat wozd. En van wegens dit wedergeeven zal hy een bequaamen bozg moeten stellen.

Zoo dikwils als 'er een kerkelijk ampt / van wat soozt het zy / en wiens zekere inkomsten meer als 100 guldens bedzaagen / openbalt; dan wozd aan de Verkiezers verlof gegeeven om de vzuchten van dat ampt in twee partyen te verdeelen; en om eenen ofte meer jongelingen / die in de Latijnsche spzaakkonst onderwezen en zestien jaaren oud zijn / en die te Loven op de Geestelijke Rechten of op de Godtgeleerdheit zullen studeeren / te verkiezen: om het vierde gedeelte van gemelde vzuchten / vooz den gemelden tijd en onder het zelfde beding als boven / onder hen te deelen. Daar op zullen zy dan iemand verkiezen om het kerkelijk ampt zelf te bezitten / en de dzie andere gedeelten der vzuchten te genieten: die dan het vierde gedeelte / als de gestelde tijd verstreeken of die het genieten gestozven zullen zijn / wederom zal krijgen.

Al wie een kerkelijk ampt bezit / wiens zekere vzugten meer als 100 guldens bedzagen; die zal aan eenen of aan meer bequaame jongelingen / daar hy zelf aan wil / het vierde gedeelte

deelte van die vruchten / tot het gemelde gebruyk en voor den zelfden tijd als boven / mogen vergeeven: onder dit beding dat de gene / die tegen het midden van dien tijd geen Bacelier zal geworden zijn / naderhand niets zal trekken: doch indien hy Bacelier geworden is; dat hy dat gedeelte / tot dat de tijd verstreeken is / zal blijven trekken; zelfs na de dood des genen die dat jaargeld ingestelt had.

Indien de gene / wien de gemelde inkomste gegeven was / komt te sterven; of zijne studie niet voltrekt; of / om dat hy op de helft van den tijd geen Bacelier geworden was / van dezelve inkomste verstreeken is; zal de gene / die het gemelde herkelijk ampt op dien tijd bezit / die inkomste voor zich zelven mogen behouden; ten waar dat hy dezelve / of een gedeelte daar van / op die wijze en onder dat beding als boven gezegt is / lieber aan eenen of aan meer bequaame jongelingen zoude willen toeleggen.

Doch men zal niemand een hooger jaargeld toeleggen als van 40 guldens.

Dat ieder Priester in zijn huys den Heiligen Bybel hebbe; en den zelven / als hy 'er tijd toe heeft / zeer vlijtig doorleeze. Doch dat de genen / dewelke met de zorg der zielen beladen zijn / daarenboven ook zien te hebben het Decreet-boek / 't welk Gratianus by een verzamelt heeft; en het zelve / als ze tijd hebben / ook doorbladeren.

Van het eerlijk gedrag der Priesteren.

Dat geen Priester in de herbergen drinke.

Dat hy met zijne onderdaanen / die leeken zijn / in 't openbaar niet en speele.

Dat hy niet lijke naar speelen / die alleenlijk van 't geval afhangen; dat hy ook by zulk speelen niet bywoone.

Hy zal op de feestdagen / als hy uyt zijn huys gaat / ten allen uuren een tabbert aan hebbe / die op de hielen hangt: dan op andere dagen zal hy zoo een tabbert aan hebben / zoo dikwils als hy eenige Priesterlijke bedieninge / hoedanig dat ze zy / en zoo wel buiten als binnen de kerk / zal verrichten.

Hy zy geen koopman; dat is / hy maake zijn werk niet van koopwaaren in te koopen / om dezelven wederom te verkoopen.

Indien hy zijn eigen landgoed / of een eigen stuk lands bearbeidt; moet hy evenwel de slooten niet reinigen; of diergelijke vuile handwerken met eigen handen doen.

Zoo wie na den middag niet zeggen kan wat hy 's ochtends in de getijden geleezen heeft; die moet 'er vooz gehouden en eben eens gestraft wozden / als of hy die niet geleezen had.

Indien een Priester ober dag op de straat blijken zal geben van dzonkenschap; die zy de volgende maand opgeschozt.

Indien hy aldus in den kerkelijken dienst verschijnt / zal hy opgeschozt zijn vooz den tijd van dzie jaaren.

Die reeds de zozg ober zielen heeft / zal op geen andere post / daar ook zielen te bestieren zijn / mogen verplaatst wozden; booz dat hy de eerste kerk / gedurende den tijd van zeven jaaren / loffelijk heeft geregeert.

Zoo dikwils als iemand in een andere Pastory verplaatst zal wozden; zal 'er telkens op nieuw onderzoek gedaan wozden naar zijn leven /

ben / voorzigtigheit / en geleerdheit. Want de zelfde bequaamheit is altijd niet genoegzaam om allerhande kerken te bestieren.

Dat een Priester / in wiens huys een vrouw gebaart zal hebben / opgeschort zy voor den tijd van drie jaaren.

Dat een Priester opgeschort blijve / zoo lang als hy iemand binnen zijn huys opvoedt; denwelken hy / Priester zijnde / heeft voortgeteelt.

Dat de verkiezing / dewelke geballen is op een Priester die openlijk bekent staat voor een byzit-houder / nietig zy: en dat het recht van verkiezing voor die reize op den genen verballe; op wien het in andere gelegentheden gewoon is te verballen (8).

Zoo iemand / dewelke veroordeelt is als een openbaare byzit-houder / zich ebenwel verstout terwijle hy zijne byzit noch aanhoudt / om de Goddelijke diensten te verrichten; die zy voor al zijn leven onbequaam om het Priesterlijke ampt te bedienen. En indien hy zoo eene bedieninge ebenwel aanneemt; is hy / zonder naarder verklaaringe / versteeken van alle de voorrechten der geestelijke persoonen.

Indien het weereldkundig is dat een kerkelijk persoon een byzit houdt / en zijn Overste hem in een gansch jaar niet naar verdiensten heeft gestraft; zoo moet die Overste zelf gestraft worden / als of hy schuldig was aan de zelfde misdaad; ten zy dat hy een wettige reden van onkunde weet te geeven.

Van het Rechtsgebied.

Dat de Aartsdiakenen om het derde jaar

Dekens aanstellen; dewelke binnen dien tijd / zonder de zaak gerechtelijk te onderzoeken / niet mogen afgezet worden.

Dat een Deken geene onlioften maake als hy zijn ampt gaat bedienen; ofte een Synode zal vergaderen; ofte een andere akte van rechtsgebied gaat pleegen.

Dat de Deken tweemaalen in 't jaar een Synode beroepe; en naar het openbaar gezag zoo van weereldlijke als kerkelijke persoonen verneeme; en onderzoeke hoe dat ze den Godsdienst onderhouden.

Dat de Deken de gebreken / die hy niet kan verbeteren / binnen de maand bekend maake aan den Raad van Vriesland; zoo hy niet voor medepligtig aan de zelfde misdaad gehouden wil worden.

Dat alle de oude akkoorden ofte gewoonten van sommige soorten van misdaaden met zekere geld-boeten te straffen / welke gewoonten van ouds op eenige plaatzen in zwang gegaan hebben / aangezien werden als misbruyken / en voor afgeschaft gehouden werden.

Indien een kerkelijk persoon een zwaare misdaad begaan heeft; en zijn oberste hem binnen den tijd van een maand / na dat ze begaan is / daar over niet heeft gestraft; zal de weereldlijke Rechter die misdaad moeten aanbrengen aan den Raad van Vriesland.

Indien een misdaad / dewelke met een geldboete gestraft moet worden / door den weereldlijken Rechter / binnen den tijd van een maand na dat ze begaan is / op zoo een wijze niet is gestraft; zal het straffen van de voornoemde misdaad verballen zijn aan den kerkelijken Rechter.

De

De Pastoor zal jaarlijks rekening eisschen van de Kerkmeesters / en van de uytboerders van andere Godvruchtige zaaken. Als dan de Deken jaarlijks de plaatzen onder zijn opzigt staande bezoekt; zal hy die rekeningen nazien / of ze goed zijn of niet.

Dat geen weereldlijke nochte kerkelijke Rechter / in zaaken daar te pleiten valt / zijn rechtsgebied oeffene op gewyde plaatzen (9).

Zoo iemand een kerkelijke schuld / of een schuld die den schoolmeester toekomt / zal weigeren te betaalen; dat die gedwongen werde om de schuld dubbelt te betaalen; gelijk iemand die den Heere zijn recht van eigendom weigert.

Dat hy ten eersten gepandt werde / dewelke een kerkelijke schuld niet by tijds betaalt; ten zy dat hy zijne onmagt doet blijken.

Het zy een weereldlijken Rechter geoorloft iemand / die zeer verdagt of bespraakt is van ketterye / 't zy dat het een kerkelijk of wereldsch persoon zy / zonder bevél van den Raad gevangen te neemen / en aan den Raad over te geeven. Des te meer zal 't hem geoorloft zijn / een geestelijk of een weereldsch persoon / die op heeter daad in ketterye bevonden is / gevangen te neemen; en aan den Raad over te geeven.

Dat de Rechter der plaatze / nochte de Gietman / niet bezwaart werden met het ampt van Kerkmeester.

Indien de Regent van een klooster de landerye van het klooster / of de bezitter van een kerkelijk ampt de landerye tot zijn ampt behoorende / of een Kerkmeester de landerye tot de kerktimmeraadje behoorende / verhuurt zal hebben aan den Gietman; zal hy de prijs van

die huur verliezen; dewelke gegeeven zal woorden aan het naastgelegen gasthuys.

Van de Kloosteren.

Dat de Kloosterpersoonen het Hoogwaardig Sakrament / zonder verlof van den Pastoor / aan geen kerkelijke persoonen nochte leeken bedienen; behoudens nochtans het voorrecht van die Religieuzen; dewelke van den Apostolisschen Stoel verlof verkregen hebben / om de kerkelijke Sakramenten aan hunne huysboden / ofte aan de armen in hunne gasthuyzen t'huys zijnde / te verrichten.

Dat de Raad van Vriesland aan de kloosters / dewelke over dertig jaaren gebloeit hebben maar nu tot armoede vervallen zijn / een Rentmeester bestelle; dewelke uyt last des Aartsbisschops van Utrecht / en na dat aan de Religieuzen de magt benomen is van kontrakten aan te gaan / hunne goederen tot hun profyt zal bestieren; en jaarlijks rekening zal doen in de tegenwoordigheit van de Religieuzen die daar willen by woezen.

Dat de Regenten der kloosteren hun beste doen om hunne Religieuzen allengskens tot het zelfde getal te brengen / als het geweest is over dertig jaaren: en dat uyt deezen hoofde; om dat in een grooter getal meer persoonen gevonden konnen worden / die de anderen konnen stichten door een vroom leven: en ook meer persoonen / dewelke bequaam zijn tot de bestiering der tijdelijke zaaken (10).

Zoo wie aan iemand der Religieuzen verlof mogt gegeeven hebben om zijn host buyten het klooster te zoeken; die zal hem aanstonds hebben wederom te roepen en in het klooster te bren-

gen /

gen / op de boete van 100 guldens; dewelke jaarlijks betaalt zal worden voor ieder Religieus die weder geroepen moet worden: en daarenboven noch op de ongenade van zijne Keizerlijke Majesteit.

Dat de verloope Monnikken / zoo zy binnen den tijd van drie maanden na het uytkoomen der Ordonantzie niet weder naar hunne kloosters keeren / voor al hun leven gebannen blijven buyten de erflanden van zijne Keizerlijke Majesteit (11).

Dat het zegel des kloosters bewaart werde onder de bewaaringe van vier sleutelen; welke sleutels zullen berusten onder vier van de meestgeachte Religieuzen. Zoo dat die kloosters het recht van zegel zullen missen / alwaar de Religieuze minder in getal zijn als vier.

Dat in ieder klooster de Regent des kloosters onderscheiden zy van den Bestierder der tijdelijke goederen (dewelke op sommige plaatzen Cellarius, op andere Procurator word genoemt) welke Procurator ook met geene andere bedieningen belast moet worden. Echter zal hy de magt niet hebben van kontrakten te maaken / als met goedkeuringe van den Regent des kloosters. En deze twee zullen alleen de bestiering van het geld hebben.

De Regenten der kloosteren zullen hunne landerpen niet langer verhuuren als voor den tijd van vijf jaaren; en zullen niet meer als de prijs van een jaar huurs voor het rantzoen / gelijk dat genoemt word / of voor een erkentenisse trekken.

Dat in de kloosteren / dewelke landerpen bezitten / de zorg van den landbouw zoo veel vermindert werde als mogelijk is; want /

naar dat de menschen t'hans gestelt zijn / ontstaan daar uyt verscheide aanstootelijkheden voor het leven der Religieuzen.

Dat 'er jaarlijks rekening gedaan worde van den ontvangst en de uytgift aan de genen / die door het Konvent aangestelt zijn om die rekening aan te hooren : dewelke ook van de anderen uyt het Konvent / die het begeeren / bygewoont mag worden.

De rekening gesloten en goedgekeurt zijnde / zal by het zegel des kloosters gelegt en bewaart worden : zoo nochtans / dat 'er een afschrift ter hand gestelt worde aan den Bestierder der kloosterlijke goederen.

Dat 'er in 't slot van ieder klooster eene plaatse om by een te koomen zy ; behalven daar men uyt het slot in 't koor van gaan.

Dat 'er een afschutzel van een muur of van een gebouw zy tusschen het slot van 't klooster / en de plaatzen daar 't boeren gereedschap is. Dat 'er ook een afschutzel zy tusschen het slot van 't klooster en de vertrekken der gasten. In de Nonnekloosters zal ook zoo een afschutzel zijn tusschen het slot des kloosters ; en de plaats van den Regent en van zijne tafelgenooten.

Indien een Religieus buyten het klooster woonende den naam heeft van openbaarlijk een byzit te houden ; en daar over vermaant zijnde / de argernis binnen den gestelden tijd niet heeft weggenomen ; zal hy voor den tijd van drie maanden in den kerker gezet worden / en niet als brood en water te eeten en te drinken krijgen. Indien de Regent des kloosters zelf bespraakt is van onkuisheit ; zal de Gietman van dat quartier zulks ten

eerste

eerſten aandienen aan den Raad van Vriesland: of zal anders zelf zwaarlijk gekaſtijdt worden.

Dat de Kloosternonnen de Latijnſche taal verſtaan / eer dat ze aangenomen worden om haare beloften te doen.

Dat alle de Nonnen van het zelfde klooster den Regent des kloosters voor haaren Biechtvader gebruyken. Dat haar evenwel verlof gegeeven werde om eens ofte tweemaal in 't jaar een oud en voorzichtig Priester van buiten in 't klooster te laaten koomen; by wien ieder Nonne zal mogen gaan; om aan hem / indien zy daar toe genegen is / de ongerustheden van haar gemoed te openbaaren.

Dat de Regent der Kloosternonnen / of een ander Religieus / aan dezelfde tafel niet en eete met de Kloostervoogdesse / of met een andere Nonne van het zelfde klooster; zullende anders / zoo dikwils als zulks geſchiedt / voor den tijd van eene maand opgeſchort worden in hunne Prieſterlijke bedieninge (12).

Dat die Monnikken en Nonnen malkander over en weer geene giften en gaven zenden; zullende de Monnikken / zoo dikwils als zulks geſchiedt / even eens geſtraft worden.

Dat de Regent der Kloosternonnen / of wat Religieus dat het zy / buiten de biecht op geen afgezonderde plaats ſpreeke met een Nonne van het zelfde klooster / ten zy dat 'er de Kloostervoogdes tegenwoordig zy: zullende hy anders / indien 'er blijk is dat hy het dezemaal gedaan heeft / naar een ander kloosters verzonden worden.

In de Nonnekloosters / daar de inkomſten

door een Religieus bestiert worden / zal hy geen kontrakt van eenig belang maaken / als met de toestemminge van den Regent / van de Kloosterboogdesse / en van twee Nonnen die het Konvent daar toe gekozen zal hebben. Ter plaatze daar de inkomsten door een Nonne bestiert worden / zal dezelve geen kontrakt aangaan buiten de toestemming van den Regent en van de Kloosterboogdesse. Ook zal zy niets van belang tegens het gewoonlijk gebruyk uytzetten / als met de toestemminge van gemelden Regent en Kloosterboogdesse.

Niemand zal in de kloosteren / 't zy aan de Broeders 't zy aan de genen die van buiten inkoomen / wijn / of bier / of iets anders verkoopen.

Men zal aan niemand der genen die in het klooster koomen wijn of buitenbier schenken; ten zy aan zoo eenen / denwelken de Regent / of die desselfs plaats bekleedt / aan zijne tafel zal laaten eeten.

Men zal geene vrouw / al quam zy met haaren man / binnen de mansklooosters laaten koomen; ten zy de Regent / of die zijne plaats bekleedt / haar aan zijne tafel zal laaten eeten.

Dat niemand in het klooster koome / om 'er zijn middag- of avond-maal te houden; ten zy dat de Regent / of die desselfs plaats bekleedt / hem genoodigt heeft; of dat hy vermaagschapt is aan een Religieus; of dat hy anders iets van belang in het klooster te verhandelen heeft.

Dat in de kloosters van Monnikken / in dewelke al over dertig jaaren doorgaans meer als twaalf Priesters zijn geweest / indien 'er nie-

niemand onder hen is die 'er de beguaamigheit toe heeft / een Voorleezer met een zeker jaargeld aangestelt werde: om 's ochtends een gedeelte van de H. Schrift / en 's namiddags het eene of 't andere werkje van een rechtgeloovig Schrijver uyt te leggen. Ook zal hy uytleggen de Regelen / leenspreuken / verbloemde spreekwijzen van de Latijnsche spraakkonst; tot voldoening van die toehoorders / dewelke diergelijke onderrechtinge van nooden mogten hebben.

Doch in de kloosters der Bedelende Monnikken zal men 's ochtends voorleezen het vierde boek van Magister Sententiarum: 's namiddags zal men 'er de Epistelen en Evangelien van de volgende week uytleggen.

De Oversten der Monnikken zullen jaarlijks eenige oude Auteuren / die op nieuw en hoorelijk gedrukt zijn / zien te koopen; die sy dan onder de Monnikken zullen omdeelen / om van hen / als ze alleen zijn / geleezen te worden. Hier zullen de Regenten der Nonnen ook op passen; te weeten dat iedere Nonne jaarlijks een nieuw boek hebbe; om het selve / als ze alleen zijn / tot haar profijt te leezen.

Dat de Missen / in de kloosters der Bedelende Monnikken / een voor een geleezen werden; zoo dat 'er van 's morgens vroeg tot het middagmaal der Broederen toe / indien 'er zoo veele Missen gedaan konnen worden / altijd gelegendheit sy om de Mis te hooren.

Wie zonder reden aan de Bedelende Monnikken op zijnen tijd niet gegeeven zal hebben 't gene de eigenaars op de landen gezet hebben / om jaarlijks voor de huurders der selve

be landen aan gemelde Bzoederen betaalt te wozden; die zal zoo ras als hy / dooz wien dat het zy / aan den Rechter der plaatze aangebzagt zal zijn / verwezen wozden om boven de hoofdsomme noch viermaal zoo veel te betaalen ten pzofijt van den aanbzenger.

De verkiezing zy nietig en krachteloos / indien iemand tot een kerkelijk ampt verkozen wozd / die de kleeding van den Religieuzen staat / alwaar't dooz een wettige dispensatie, heeft verlaaten: en het recht van verkiezinge zal dooz die reize verballen aan den Landvozst.

BESLUYT.

De bovenstaande Ozdonantzien / daar geen straf uytgedzukt staat / moeten zoo verstaan wozden / dat 'er een willekeurelijke straf / te weeten naar de maate en hoedaanigheit van de misdaad / tegens de obertreeders is gestelt.

AANTEKENINGEN.

1. Dat 'er in de kerk niet gezongen of gespeelt moet worden, 't welk de gedagtenis van onzuivere liedjes in de toehoorders zouw konnen vernieuwen, is niet meer als redelijk. Ik zal hier maar aantekenen dat 'er wel deftige mannen onder de Christenen zijn geweest, die het muzyk, en 't speelen op den orgel en andere speeltuigen, afgekeurt hebben. De [a] Schrijver van zeker werkje, dat onder de werken van S. *Justinus* gevonden word, keurt het zingen goed; maar wil 'er geen muzikale instrumenten bygevoegt hebben. De H. H. [b] *Chrysostomus* en *Isidorus* [c] *Peluſiota* beweeren dat die instrumenten den

a Auctor Quæstion. ad Orthodoxos.
b In Pſ. 150.
c Lib. 2. ep. 176.

He-

Hebreen alleenlijk toegeſtaan zijn om hunne zwakheit. De Abt *d Aëlredus*, die ten tijde van S. *Bernardus* geleeft heeft, en deszelfs diſcipel is geweeſt, valt op een aardige en krachtige wijze tegen die muzikale ſpeeltuigen uyt.

Andere zijn zoo ſterk voor de muzikale inſtrumenten, als 'er de gemelde Schrijvers tegen ziju. *Clemens Alexandrinus*, *Prudentius*, en veele anderen by *Joh. e Bona* vermeld, ſpreeken zeer loffelijk en voordeelig van 't gebruyk der gemelde inſtrumenten of ſpeeltuigen.

Zoo zijn die muzyktuigen dan op ſommige plaatzen toegelaten en in gebruyk gebragt: op andere plaatzen niet. En noch tegenwoordig, zegt de Kardinaal *f Bona*, worden de plegtige kerkdienſten in de kapelle van den Paus zonder die inſtrumenten verricht. En de kerk van Lyons, die zich zeer nauwkeurig aan de oude kerkgebruyken houdt, en alle nieuwigheden van de hand wijſt, heeft het orgel altijd buyten haare kerkdienſten gehouden. Echter is het gebruyk, met de goedkeuringe van vroome en geleerde mannen, hoe langer hoe gemeener geworden; en eindelijk ook in 't Koncilie van Trenten goedgekeurt.

Maar wat de Kloosterluiden belangt; daar van geeft de geleerde *Edm. g Martene* deeze getuigenis dat alle Monnikken, die de bondige godvruchtigheit en de religieuze eenvoudigheit betracht en behartigheit hebben, altijd een afkeer gehad hebben van alle muzikale inſtrumenten. Zoo hebben de Benediktyner Monnikken van *h* Kazal het orgel en andere muzikale ſpeeltuigen in zekere ordonantzie wel uytdrukkelijk verboden; en niet begeert dat de Broeders op het orgel, of op die inſtrumenten, zouden leeren ſpeelen.

In de oude verklaringen van de Abdy Kaſſino word ook verboden nieuwe orgelen te maaken, zonder de toeſtemminge van 't Algemeen Kapittel: en dan mogt het orgel niet geroert worden, als op de voornaamſte hoogtijden; 't welk dan noch door geen Monnik ge-

d Lib. 2. Speculi charitatis.
e De Divin. Pſalmodia c. 17. *f* Ibid.
g Commentar. ad cap. 19. Regulæ S. Benedicti.
h Apud Edm. Martene ibid.

daan

daan mogt worden; maar daar moeſten zy weereldſche menſchen toe verzoeken. De Monnikken, zoo als die verklaaring luidt, hadden haare handen van 't orgel en van alle muzikale inſtrumenten te houden. In de ordonantzien of Statuiten, voor de Monnikken van *Fuillans* gemaakt, word de verbloemde *i* zang, het muzijk, en alle muzikale inſtrumenten, even ſcherp verboden.

Dezelfde *Martene* getuigt dat men weinige blijken zal vinden, dat de orgels by de oude Monnikken in gebruyk zijn geweeſt. *Elfegus* heeft een orgel gezet in 't klooſter van Wincceſter: maar dat was een Parochikerk; daar de Benediktyner Monnikken het beſtier over hadden. De Graaf *Aldermannus* heeft 30 ponden vereert aan de kerk van Rames, om kopere orgelpijpen te maaken; maar dat lieten zy dien Grave toe, en droegen de onkoſten niet. In zekere Kronijk van de Abdy te Kara word eens van een orgel gewaagt: maar daar wierd nooit op geſpeelt, als op de voornaamſt hoogtijden, en als 'er de Paus tegenwoordig was.

Dezelfde Schrijver twijfelt 'er zeer aan of de Benediktyeer klooſters van Vrankrijk wel voor het jaar 1400, of ten hoogſte 1300, zich in hunne kerken van orgelen bedient hebben.

2. In de middelſte eeuwen is het ſomwijlen de gewoonte geweeſt dat ieder Prieſter dagelijks zoo veele Miſſen deed, als 't hem beliefde.

Ja men leeſt van den Paus *Leo* III, die op de lijſt der Heiligen ſtaat, dat hy den dienſt der Miſſe ſomtijds zeven, ja negenmaal, op eenen dag heeft gedaan. *Walafridus k Strabo*, die dat verhaalt, voegt 'er by dat het gebruyk hier omtrent zeer verſcheiden was. *Daar zijn 'er*, zegt hy, *die maar eene Mis daags willen doen . . . . daar zijn 'er, die de Altaargeheimeniſſen twee of driemaal, ja zoo dikwils als ze het goedvinden, op den zelfden dag verrichten.*

Edgarus, *l* Koning van Engeland, gaf een verbod uyt dat niemand meer als drie Miſſen op eenen dag

i Cantus figuratus.

k Walafr. Strabo de Reb. Eccl. cap. 21. Vide Card. Bonam de Reb. Liturg. cap. 18. & Fr. Pagi de Reb. Pontif. in Leone III. *l* Regula 37.

zouw hebben te doen: 't welk ook in een Synode van Salegunſtad, van 't jaar 1022, voorgeſchreeven word. Doch hier van is elders breed genoeg geſproken.

Ik zal hier maar zeggen dat ſommige Prieſters op dit ſtuk een kunſtje gebruykten. Zy hadden ſomtijds twee, drie, vier, of meer Miſſen, op eenen dag te leezen: by voorbeeld eene Mis van zoo of zoo een Heilig: eene Mis van de Parochikerk: eene Mis voor de overledenen, enz. Om 'er *m* raſſer door te koomen; herhaalden zy ſlegts het begin van de Miſſe, tot het *n* Offerdeel toe, zoodikwils, als ze Miſſen te leezen hadden. En dan beſlooten zy alle die Miſſen met eene Konſecraatzie, enz. Zoo eene Mis, als uyt verſcheide Miſſen beſtaande, wierd van hen *Miſſa Bifaciata*, *Trifaciata*, *Quadrifaciata*, enz. genoemt, naar het getal der Miſſen dat in zoo eene Miſſe beſloten was. Doch tegen zulke Prieſters, en het leezen van zoodanige Miſſen, heeft *Petrus Cantor*, in zijn *Verbum Abbreviatum*, met grooten nadruk geſchreeven.

3. Tot *den middag toe*, zegt hy, want 't is de gewoonte niet meer, van de Miſſe naar den middag te doen. In de eerſte tijden plagt ze naar het eeten, ja na 't avondmaal, gedaan te worden: waar omtrent *Baronius*, over het jaar 34, nagezien kan worden.

Socrates *o* getuigt ook dat de Egiptenaars, en die van Thebaïs, by zijnen tijd by malkander quamen na dat ze gegeeten hadden; en dat ze tegen den avond, na het doen van de Offerhande, de Kommunie nuttigden. Doch dit heeft meer plaats gehad ten tijde der vervolginge. Want, zoo als *p* *Amalarius* zegt, de kerk, meer vrydom hebbende, deed de Miſſe op de derde, de ſesde, en de negende uure. De Leezer weet wel dat daar door de derde uur de negende, door de ſesde de twaalfde, door de negende de derde na den middag, verſtaan moet worden. Dat word van *Honorius* *q* *Auguſtod.* aldus uytgelegt,

m Vide Edm. Martene de Euchariſt. Art. 1.
n Offertorium.
o Lib. 5. cap. 22. *p* Lib. 3. cap. 42.
q Gemma anim. lib. 1. cap. 113.

dat de Mis op de feeſtdagen te drie, dat is te negen uuren, op de werkdagen te zes dat is te twaalf uuren, en in de Vaſten of op de vaſtendagen te negen dat is te drie uuren na den middag, plagt gedaan te worden.

Walafridus ſpreekt eenigzins anders: een teeken dat de gewoonte, naar de verandering der plaatzen en tijden, veelerley is geweeſt. *Somtijds*, zegt [r] hy, *word de Mis voor den middag gedaan*; *ſomtijds tegen negen uuren* (dat is tegen drie uuren na den middag) *ſomtijds tegen den avond, en ſomtijds by nacht*. Dat is volgens *Edm. Martene* aldus te verſtaan; dat de Mis op zondagen en heiligdagen voor den middag gedaan wierd: op de vaſtendagen tegen drie uuren na den middag: in de groote Vaſten tegen den avond; en op eenige byzondere dagen by nacht.

Doch dezelve *Martene* houd het daar voor dat dit alles van de openbaare en plegtelijke Miſſen verſtaan moet worden; maar dat de byzondere Miſſen (*privatæ*) ten alle uure gedaan wierden; als het volk door byzondere Miſſen niet afgetroont wierd van de plegtelijke Parochi-miſſen.

4. Dat geſchiedt doorgaans uyt ongodvruchtigheit, en is daarom met reden te laaken. Maar het plagt, in ouder tijden, ook dikwils te geſchieden; om dat ſommige Prieſters de Miſſen, uyt een ontijdige en onbeſcheide godvruchtigheit, al te lang maakten. Maar, zegt *Gaïlelmus* [ſ] *Pariſienſis* ergens, alle de Koncilien en alle deftige mannen hebben zich in de dertiende eeuwe tegen die onbeſcheide godvruchtigheit, en tegen dat lang ſammelen, met grooten yver aangekant. Hy voegt 'er deeze reden by, dat die lange Miſſen maar dienden om de menſchen verſtrooid te maaken. En dit had toen des te meer plaats; om dat het de gewoonte was, de geheele Mis al ſtaande te hooren; en noit te knielen of te zitten.

De H. *Thomas van Kantelberg* was ook niet voor het langzaam leezen van de Mis: maar had daar een andere reden toe. Hy las de gebeden der Miſſe doorgaans ſpoedig af, zegt zijn leven, om de ydele gedagten en verſtrooitheden, die den menſch onder

r De Rebus Eccleſiaſt. cap. 23.

ſ Zie Maniere d'adorer debout, part. 2, page 8,

't lee-

't leezen ligtelijk bekruypen, buiten te ſluiten.

5. Of 'er ten tijde der Apoſtelen, in het verrichten van den Goddelijken dienſt, andere als gemeene kleederen gebruykt zijn geweeſt, daar over zijn alle Schrijvers niet eens. Maar de meeſte en geleerdſte Schrijvers, zoo als de zaak my voorkomt, zeggen d'er neen op. *Walafridus Strabo* en *Hugo de S. Victore*, daar ze van deeze zaak handelen, zeggen vlak uyt dat de Apoſtelen, in het verrichten van die Goddelijke geheimen, niet anders als gemeene kleederen gebruykt hebben. *Nicol. Alemannus, de Pariet. Lateran.*, ſpreekt even eens als de twee gemelde Schrijvers; en hy houdt het ander gevoelen voor belachelijk. *Joſephus Vicecomes*, die zoo geleerdelijk van de Sakramenten geſchreeven heeft, en al wat de oudheit raakt zoo wel behandelt, ſtemt ook voor 't gebruyk van gemeene kleederen.

't Is evenwel waar dat de Kardinaal *t Bona*, hoewel hy bekent dat 'er veele dingen van de kerkelijke kleederen der Apoſtelen vertelt worden die geen ſchijn van waarheit hebben, van dit gevoelen is dat de Apoſtelen, in het pleegen van hunne offerhanden, zich van kerkelijke kleederen bedient hebben. Maar dat diende uyt de Oudheit beweezen te worden.

6. Dit verbod, van onder de kerkdienſten niet te tappen, ziet tegenwoordig voornamentlijk daar op; dat de menſchen, in de plaatze van ter kerke te gaan, ligtelijk in de kroegen zouden blijven zitten. Voor deezen wierd het tappen onder of voor de Miſſe noch om een andere reden verboden: hier in beſtaande, dat de Chriſtenen, ten minſte op veele plaatzen, gehouden waren de Zondaagſche en Heiligdaagſche Miſſen nuchteren by te woonen. Zoo ſtaat 'er in de *v* Ordonantzien van *Theodulphus*, Biſſchop van Orleans; *Het volk zal voor het eindigen van den openbaaren kerkdienſt geen ſpijze hebben te nuttigen.* In 't leven van S *w Walaricus*, door een oud en geloofwaardig man beſchreeven, word verhaalt hoe dat

† De Rebus Liturgicis lib. 1. cap. 5.
v Capitul. Theodulphi Aurelian. cap. 46.
w Apud Edm. Martene de Euchar.

hy twee Duytſchers beſtrafte, om dat ze, op S. *Maartens* dag, voor de Miſſe gedronken hadden.

Deeze tucht moet al langen tijd ſtand gehouden hebben: want in de kerkelijke ordonantzien van *Harduinus*, Biſſchop van Anjou, word het aan de waarden verboden, op de Zondagen en voornaame feeſten hunne herbergen te openen, of wijn te tappen, voor de uure der *primen*; *op dat ze de gulzigaarts*, zoo luiden de woorden, *niet zouden afhouden van het hooren der Miſſen: dewelke op deeze dagen met een nuchtere maage gehoort moeten worden.*

7. By deeze gelegendheit zal ik hier aanmerken dat het by veele Preekers in de Katolijke landen gebruykelijk is, de Engelſche Groetenis voor 't begin der predikaatzie te leezen. Dit gebruyk, gelijk aanſtonds blijken zal, heeft al in zwang gegaan in de vijftiende eeuwe: maar ouder blijk of gewag, zoo ik vaſtelijk vertrouw, en ſchier verzekeren durf, zal 'er niet ligt van gevonden worden. Dat deze Engelſche Groetenis, voor het aanvangen van de preek, toen al gebruykelijk was blijkt uyt de zoo genaamde *Ordo Romanus* van *Petrus Amelius*, by den geleerden x *Mabillon* aangetogen; daar die Schrijver gewag maakt van 't gemelde gebruyk.

8. Van de Byzitten, die die Prieſters plagten te houden, is zoo veel geſchreeven, dat ik weinig nieuws van die ſtoffe te vertellen heb. Ik zal dan ſlegts eenige ſtaaltjes opgeeven van de groote moeite, die de Pauzen en Biſſchoppen in 't afſchaffen van die byzitten, of dikwils ook van getrouwde vrouwen der Prieſteren, gevonden hebben. Voor eerſt komt hier te paſſe hoe ſlegt dat het in Duytsland al toeging ten tijde van onzen H. *Bonifacius*. Die H. Man, ſchrijvende aan den Paus *Zacharias*, ſtelt hem deeze vrage voor: „ Indien hy eenigen on„ der dat getal van Diakenen vindt, die hun leven „ van hunne kindsheit af altijd in hoereryen, over„ ſpelen, en allerhande onkuysheden overgebragt „ hebbende, met zoo eene getuigeniſſe tot het Dia„ kenſchap gekomen zijn; en nu, Diakenen zijnde, „ 's nachts vier, of vijf, of meer byſlaapen, op hun „ bedde hebben; en zich niet ſchaamen noch ontzien

x Muſæi Ital. tom. 2, pag. 469.

„ het

„ het Evangeli te leezen, of den naam van Diake-
„ nen te voeren: voorts, dewelke in zulke onkuys-
„ heden ſteekende tot het Prieſterſchap koomen; en
„ in hunne zonden noch al volhardende. . . . Biſ-
„ ſchoppen gewijdt en genoemt worden. „ Hy ſtelt den Paus, zeg ik, deeze vrage voor, hoe dat hy zulke menſchen gehandelt wil hebben. Hy voegt 'er by dat die menſchen dan ſlegts naar den Roomſchen Stoel reizen; en t'huys gekomen zijnde, verzekeren dat de Paus hen verlof gegeeven heeft, om de kerkelijke dienſten te verrichten.

Niet lang daar na heeft de Paus aan de Geeſtelijkheit en 't volk van Vrankrijk aldus geſchreeven. *Gyl. hebt tot noch toe, om nwe zonden, valſche en verkeerde Prieſters gehad. En daar door is 't geſchiedt dat alle de Heidenſche volkeren, als ze tegen u vochten, de overhand kreegen.* Want daar was (by ulieden) geen *onderſcheid tuſſchen Leeken en Prieſters.*

Na de verergernis omtrent den Paus *Formoſus* voorgevallen, zegt *Chriſtianus y Lupus*, hebben veele Prieſters in Italie, Vrankrijk, en Duytsland, openlijk vrouwen genomen: ja, zegt hy, deeze ziekte is tot in Engeland, Ierland, en Spanje doorgedrongen.

Zoo was het dan geen wonder dat *Gregorius VII*, willende die byzitten en gewaande vrouwen over al doorgezonden hebben, hoewel anders een man die naar geen zwarigheid of tegenſtand vraagde, hier zoo veel werks gevonden heeft. Hoe dat 'er, na 't uytgeven van zijn Dekreet z, als een algemeene opſtand onder de Prieſters quam, en wat al ergerniſſen en opſchuddingen dat 'er op volgden, zouw hier te lang voor een Aantekening vallen.

In 't gemelde Dekreet ſtond onder anderen dat niemand de Miſſen van zulke Prieſters zouw hebben te hooren: *om dat hunne zegeuing*, zoo als de woorden luiden, *tot een vermaledijding ſtrekt.* Op ſommige plaatzen moeſten de Biſſchoppen dit Dekreet afkundigen; op andere plaatzen, daar de Biſſchoppen zelf verdagt gehouden wierden, of het hart niet en hadden, wierd het door Pauſſelijke Kommiſſa-

y In Canones Concil. tom. 3, pag. 34. 42. 54. enz.
z Ibid. & tom. 4, pag. 183. Item tom. 5.

riſſen gedaan. Te Luyk heeft de Geeſtelijkheit haaren Biſſchop, *Theoduinus*, door een looze ſtreek belet, het Dekreet af te kundigen. Te Kamerijk was 'er een, die het Dekreet durfde prijzen of voorſpreeken: maar die wierd, voor zijnen yver, door eenige Geeſtelijken op een brandend vuur geſmeeten.

Sigefridus, Aartsbiſſchop van Ments, zouw het Dekreet ook, op het lang aanhouden van den Paus, in een Synode afkundigen. Maar de Geeſtelijken, die rondom zijn lijf zaten, maakten zulk een getier met handen, voeten, en tongen, ja met hun gantſche lichaam; dat hy de hoop al opgaf van 'er levendig af te koomen. Diergelijk een geweld, zegt de meergemelde *Lupus*, hebben veele Aartsbiſſchoppen in Engeland en Vrankrijk uytgeſtaan.

Gregorius, ziende anders geen kans om de zaak te boven te koomen, heeft de uytvoering van zijn Dekreet aan Koningen, Hartogen, en Graaven, opgedraagen. Als die de zaak meenden, was 'er voor de Geeſtelijkheit niet te doen. Tegen de Geeſtelijke en weereldlijke magt zagen zy 't niet te houden. Maar toen begoſt men zoo veel te luider en vinniger tegen den Paus te raazen. Men zeide dat hy zijne Geeſtelijkheit vervolgde, en door de weereldlijke magt verdrukte.

En met die hulpe, die de weereldſche Vorſten zouden doen, ging het ook zoo effen niet. *Hendrik I*, Koning[a] van Engeland, zoude den Paus in 't verdrijven van die byzitten ook helpen. Daar wierd ten dien einde een Vergadering beroepen. *Wilhelmus*, Aartsbiſſchop van Jork, meende 't wel met den Paus. De Koning wierd gemagtigt om over de gemelde byzitten recht te doen; want anders zouw geen leek, hy ware Koning, of Keizer, of indien het weezen kon noch hooger Potentaat, het hart gehad hebben om de Geeſtelijkheit in haare beurzen, of anderzins, te kaſtijden. De Koning, dus gemagtigd, deed de Geeſtelijken groot geld opbrengen, om hunne byſlaapen te behouden. De Koning kreeg door dat kunſtje zijne kiſten vol geld; de Geeſtelijken ſtonden d'er naar hunne meening zoo ſlegt niet by, dat ze hunne byzitten voor eenig geld behouden

[a] Guilelmus Malmesbur. fol. 227.

mog-

mogten: de Biſſchoppen, die voor het Dekreet waren, zagen dat de Koning hen te loos was geweeſt; en durfden niet veel zeggen. De Paus kon het met goede of quaade oogen aanzien, zoo als 't hem beliefde.

Maar de getrouwde Geeſtelijken hadden 't evenwel op verſcheide plaatzen quaad genoeg. Sommige [b] Geeſtelijken en leeken, 't zy uyt een yver voor den Paus en voor de kuysheit der Geeſtelijken, 't zy door andere inzigten gedreeven, traden in een verbond tegen die Prieſters, dewelke byzitten hielden, of ſchuldig waren aan Simony. Daar op viel men aan 't rooven, branden, bloed vergieten, doodſmijten; en het pleegen van alles, wat men van een hoop dolle en raazende menſchen, die door een roekeloozen yver aangezet worden, verwagten kan.

Dit liep zoo hoog, naar het ſchrijven van *Sigebertus Gemblacenſis*, dat 'er ſchrikkelijke heiligſchenderyen bedreeven wierden. Daar waren d'er weinigen, zegt [c] hy, die de zuiverheit onderhielden: daar waren d'er, die zich uyt gierigheit, of uyt ydele glorie, uyterlijk gelieten de zuiverheit te onderhouden: ook waren d'er veelen, die hunne onkuysheit door meineedigheit of door veelvuldige overſpélen verzwaarden. Daarenboven namen de Leeken deeze gelegendheit waar, om tegen 't Prieſterdom op te ſtaan; en de kerkelijke gehoorzaamheit van hunne halzen af te ſchudden. Dus, zegt hy, de Leeken, de heilige geheimeniſſen bezoedelen, en daar over redentwiſten: zy doopen de kinderen; gebruykende de vuyligheit hunner ooren, in de plaatze van den heiligen Oli, en van 't *Chriſma*. Zy bekreunen zig niet om 's Heeren Teerſpijze en de kerkelijke begraaffenis, op 't laatſte van hun leven, van getrouwde Prieſters te ontvangen: de tienden, die den Prieſteren toegeſchikt zijn, verbranden zy. Ja, op dat gy uyt een ſtaaltje van al 't andere moogt oordeelen; zy hebben het Lichaam des Heere, dat door getrouwde Prieſters gekonſakreert was, dikwils met de voeten getreeden; en 't Bloed des Heere willens en weetens uytgegoten. Veele andere dingen zijn 'er, tegen alle reden

[b] Sigebert Gemblac. Chr. Lupus in Can. tom. 5, pag. 90.
[c] Ad ann. 1074.

en billijkheit, in de kerk omgegaan: en, by deeze gelegendheit, zijn 'er veele valſche meeſters opgeſtaan; die het volk door heillooze nieuwigheden van de kerkelijke tucht aftrokken.

Ja, indien we eenen *Nicolaus d Arragonenſis* gelooven; de Biſſchoppen van Lombardye begeerden in de elfde eeuwe geen andere Paus te hebben, als die gezind was, hunne zwakheden door de vingeren te zien: dat is, gelijk *Chr. Lupus* getuigt, die hen vrouwen liet houden; en met het verkoopen van kerkelijke ampten liet begaan.

Die Biſſchoppen zeiden; men moeſt een Paus verkiezen uyt het Paradijs van Italië: en de Schrijver voegt 'er by, dat die naam aan Lombardye gegeeven wierd.

Voor al ſtonden de Duytſche Prieſters zoo ſtijf op hun ſtuk, dat *Gregorius*, anders een man om nergens voor te zwigten, aan zijne Legaaten ſcherf *e*. Dewijl dat 'er ter gelegendheit van 't gemelde Dekreet zoo veele opſchuddingen quamen, en 'er zoo een groote ſchaarsheit van goede Prieſters was; dat zy de ſtrafheit van 't Dekreet wat moeſten matigen.

Ik moet hier noch byvoegen dat de meeſte Biſſchoppen en Prieſters van Normandyen, volgens het ſchrijven van *Matth. Weſtmonaſterienſis*, ten tijde van *Gregorius VII* wijven hadden.

De Zweedſche Prieſters, die ook niet ongetrouwd zochten te leeven, verklaarden ten tijde van *Innocentius III* dat ze een privilegi van zeker Paus ontvangen hadden, om wettige huysvrouwen te mogen neemen. De Aartsbiſſchop van Lunden, met dit antwoord verlegen, ſchreef daar over aan den gemelden Paus; die *f* hem wederom ſchreef: hy kon hem geen zeker beſcheid daar op geeven, zonder dat privilegie alvorens gezien te hebben.

Zoo kan ik 'er dan ook geen beſcheid van geeven: maar ſchoon dat 'er zoo een vergunning al geweeſt ware, zullen de Zweden daarom geen beter gevoelen van die huwelijken gehad hebben. Want de

d Apud Chr. Lupum in Comnes Concil. t. IV, p. 289.
e Gregorii VII lib. 8. ep. 3.
f Lib. 4. Epiſt. 1018.

Zweed-

Zweedſche Hiſtoriſchrijver *Johannes* g *Magnus* getuigt dat de Prieſters kinderen in Gotland, en vervolgens waarſchijnelijk ook in 't rechte Zweeden, altijd zeer veracht zijn geweeſt. Hy voegt 'er by dat de Vaders van die kinderen, dat is de Prieſters zelf, om dat ze de eerbaarheit geſchonden hadden, alzoo verachtelijk waren als hunne kinderen; en als krachteloos zout vertreeden wierden.

En om 'er dit als in 't voorbygaan by te voegen; hy getuigt dat het by de Gotten voor een uyterſte ſchande gehouden wierd, buiten een wettig huwelijk geboore te zijn. Zoodanig, zegt hy, dat zulke kinderen, als met een eeuwige ſchaamte en ſchande overdekt, al waren 't Konings kinderen, nauwelijks onder eerlijke luiden durfden verſchijnen. Dit zegt hy ter gelegendheit van *Amundus*, Koning der Zweeden en Gotten; die, hoewel een Konings zoon, om dat hy evenwel uyt een byzit geboore was, den toenaam van *Vilis* gekreegen had. Ja, zegt hy noch vorder, 't is noch geen ſeventig jaaren geleden dat *Karel*, Koning van Zweeden, Gotland, en Noorweegen, geſtorven is. Deeze *Karel* had een zoon van een zeer goede verwachting by een byzit gewonnen; en had haar, om zijnen zoon wettig te maaken, op zijn doodbedde getrouwt. Des niet tegenſtaande, zegt hy, heeft die zoon niet alleen de Rijken van zijnen Vader, maar ook alle andere erffeniſſen, moeten miſſen: en hy heeft als een ſlegt en gering perſoon, tot een hoogen ouderdom toe, geleeft.

9. In de Aantekeningen op het tweede deel van *Batavia* h *Sacra* is getoont dat men eertijds op de kerkhoven, en in de kerken, rechtdagen gehouden heeft: maar uyt dit verbod zouw ſchijnen te volgen, dat dit gebruyk in Vriesland noch langen tijd ſtand heeft gehouden.

10. De beſte en geleerdſte mannen zijn altijd ſterk tegen het klein getal van Monniken geweeſt: en daarom hielden ze ganſch niet van die Cellen of Prioryen, of Uithoven, zoo als ze genoemt worden, daar of drie vier Monnikken buyten hun eigen konvent, als in een byzonder klooſter, by malkander woonen

g Hiſt. Gothor. & Sueonum lib. 18. cap. 6.
h Pag. 307, 308.

S. *i Bernardus* noemt die kleine Vergaderingen Synagogen van den Satan; en hy prijſt 'er den Abt *Guarinus* ten hoogſten over, dat hy zulke Cellen vernietigde. *Joh. de k Turrecremata* beſchrijft wijdloopig wat al gevaar dat in 't kleine getal van zoo een Vergadering gelegen is. Ieder is 'er zijn eigen voogd; of wil het zeggen alleen hebben, en hy doet dat hy wil. Ieder wil 'er meeſter zijn, van 't gene dat hy gebruykt; men heeft 'er geen bezigheit genoeg; en dus vervalt men tot leuyheit, enz. En verſcheide Orders *l* hebben 't bevonden, en 'er haare klagten over gedaan, dat uyt het kleine getal van Monnikken groote ongeregeldheden en ergerniſſen voortgekomen zijn. Ook hebben ze dikwils ordonantzien gemaakt dat men geen nieuw klooſter zouw hebben op te rechten, 't welk geen inkomſten genoeg had voor 12 of 13 Monnikken of Nonnen. Onder anderen hebben de Monnikken van *Feuillans* deeze ordonantzie gemaakt: *Op dat het allerſnoodſte ſlag der Monnikken, die men Sarabaiten noemt; uyt deeze Vergaderinge geweert mag worden; zoo ordoneeren wy dat onze Vergadering voortaan geen klooſter zal aanneemen, of laaten opbouwen, 't welk geen genoegzaame inkomſten heeft, om twaalf of derzien broeders te onderhouden; of daar men met goede reden van hoopen mag, dat het zoo veele inkomſten zal krijgen.*

11. Die voor deezen uyt het klooſter weggeloopen of om zijn quaad gedrag verdreeven waren, indien zy een inkeer kregen, koſten altijd wederkeeren; maar zy wierden uyterlijk met een groote ſtrengheit aangenomen. 1, Moeſten zy eenigen tijd buiten 't ſlot van 't klooſter in 't vertrek der vreemdelingen blijven. Daar mogten zy van geen eenen broeder of Monnik bezogt of aangeſproken worden: en moeſten eenige blijken van een oprecht leetwezen geeven. 2, Als ze dan in 't klooſter zouden koomen; moeſten zy bloots voets, en ſomwijlen ook het bovenlijf bloot, naar 't Kapittel gaan. Op den ſlinker arm moeſt een toegevouwe kap leggen, in de rechterhand droe-

i Epiſt. 254. ad Guarinum.
k Tract. 13. in Regul. S. Bened.
l Zie Marsene in Reg. S. Bened. pag. 50.

gen

gen zy een roede. 3, In 't Kapittel verſchijnende moeſten zy de kap aan de ſlinker en de roede aan de rechter zijde nederleggen, en dus den Abt en alle de Broeders om vergiffenis bidden. 4, Dan wierden ze eenigen tijd met de roeden gegeeſſelt. 5, Daar na moeſten ze zware boete doen; en wierden ten dien einde ſomtijds in den kerker opgeſloten; of moeſten ten minſten alleen in hunne celle blijven, zonder met iemand te ſpreeken of ommegang te hebben. 6. Moeſten zy, zoo lang als de Overſte het dienſtig vond, driemaal 's weeks op water en brood vaſten; en, op ſommige plaatzen, eens ter week gegeeſſelt worden. En eindelijk ten 7, moeſten zy op de laagſte plaats gaan zitten; om daar altijd te blijven, ten waar dat de Overſte goed vond hen een hooger plaats te geeven. Dit alles ſtaat by *Edm. m Martene* uyt verſcheide ordonantzien beweezen.

12. Om dat hier van de tafel van den Klooſtervoogd geſproken word, zal ik den Leezer hier met korte woorden berichten. Dat 'er onder de Monnikken, die naar den Regel van S. *Benedictus* leeven, en vervolgens onder de Benediktynen, Bernardynen, enz. ſterk geſtreeden of gekrakeelt word of de tafel van den Abt in de Refter moet ſtaan of niet, en vervolgens of hy zijne gaſten in 't gezigt van de Monnikken moet onthaalen, en altijd in 't gezigt der Monnikken moet eeten. Dan is 'er noch een geſchil, of de Abt met de gaſten eeten moet, of eeten mag; dan of hy die aan een byzondere tafel moet laten onthaalen. Om van 't leſte eerſt te ſpreeken: de Regel van S. *Benedictus* zegt duidelijk dat de Abt met de gaſten en vreemdelingen moet eeten: en 't is doorgaans en op veele plaatzen dus gebruykelijk geweeſt. Maar ſommige deftige *n* mannen van die Order, ja een ganſche *o* Synode, hebben den Regel op dit ſtuk tegengeſproken of verandert. Dat gebruyk, zegt de Abt van *La p Trappe*, die in onze dagen geleeft heeft, was goed ten tijde van S. *Benedictus*; als de Abt niet

m Ibid.

n Petr. Damiani Opuſc. 16. verſus finem Petr. Venerab. lib. 1. ep. 2. Dunſtanus in ſtatut. cap. 8.

o Synodus Aquiſc.

p Devoirs de la Vie Monaſt. chap. 18.

an-

anders mogt eeten als de gemeene koſt van 't kloosſter, en vervolgens ook de gaſten niet anders onthaalde. Toen diende de ſoberheit van de tafel tot ſtichting en onderrechting voor de gaſten. Maar t'hans, zegt hy, is het de manier dat de Abten hunne gaſten prachtig en koſtelijk onthaalen, en zelf ook koſtelijk en lekker eeten. *De Abten*, zegt *Petrus q Venerabilis*, *zijn dikwils zeer ſtreng tegen hunne onderhoorige Monnikken; en zy eeten zelf lekker met de gaſten.* Die van 't ander gevoelen houden zich aan den Regel, zoo al ze zeggen; en zy voegen d'er by dat men de misbruyken maar te verbeteren heeft. Indien men alle de Regels, zeggen zy vorder, om eenige misbruyken veranderen zouw; dan was 'er geen einde aan 't veranderen; en alle Regels zouden gevaarloopen. Dat worden: maar kan ligtelijk wederom beantwoordt ik houd 'er my buyten.

Het eerſte geſchil, of de Abt buyten of binnen de Refter eeten moet, mag nu al by de duizent jaaren door de Schrijvers en door de Uytleggers van den gemelden Regel bepleit zijn geweeſt; en 't procés hangt noch aan de ſpijker. De verſcheide uytleggingen van den Regel, daar het ganſche verſchil op draayt, zal ik daar laaten; en zal alleenlijk zeggen waarom dat de Schrijvers hunne ſtreng zoo ſterk wederzijds trekken. De eene party meent dat de Abten geen beter tafel behooren te hebben als de Monnikken; en dat ze, in 't openbaar voor alle de Monnikken eetende, en het niet beter hebbende als de Monnikken, hunne broederen een goed voorbeeld konnen geeven. Zy voegen d'er by dat de Abten, die buyten de Refter en op zich zelven eeten, des te beter gelegendheit hebben, om 't lekkerſte te doen opdiſſen. De anderen meenen dat het inzigt van den Regel is dat de Abt met de gaſten moet eeten; en dat dit in geen Refter der Monnikken paſt; die door die uyterlijke zwier van weereldſche menſchen maar verſtrooyt worden; en dikwils ook, door hunne onvolmaaktheden, de gaſten zouden ontſtichten.

15. Op dit ſtuk, van geene vrouwluiden in 't kloosſter te laaten koomen, is men van ouds, ten minſte op zeer veele plaatzen, zeer vies geweeſt. In

q Lib. 1. ep. 2.

de

de meeſte oude *r* Regels word haar alle toegang in 't ſlot van de klooſters, onder wat voorwendzel dat het zy, geweigert. In de kerk, en in 't vertrek der gaſten, mogten zy ſomwijlen koomen; maar vorder niet. Hier ſtond men zoodanig op, dat een Abt, die een vrouwsperſoon in 't ſlot van 't klooſter had ingelaaten, volgens een ouden *ſ* Regel moeſt afgezet en achter alle de Prieſters van zijn konvent geplaatſt worden. Ja indien 'er een vrouwspserſoon by geval of verraſſinge binnen gekomen was; en de Abt of Prior haar, zoo ras als hy het merkte, niet te rugge dreef; zoo moeſt die Abt of Prior volgens zeker *t* Synode in den ban gedaan worden.

De *v* Abt van Pontiniak had in 't jaar 1205 de Koningin van Vrankrijk met een deel Juffers binnen in 't klooſter gebragt, om 't Sermoen in 't Kapittel te hooren, den ommegang in 't klooſter te zien, en in 't klooſter te eeten. Dit wierd zoo zwaar genomen, dat het hem zijn myter gekoſt zouw hebben, had de Aartsbiſſchop van Rheims niet krachtig voor hem geſproken.

Dat meer is; op veele plaatzen wierden de vrouwluiden zelfs buyten de kerken der Monnikken geſloten: en van gelijken de manluiden buyten de kerken van de Nonnen. Daar van is al geſproken in de Aantekeningen op 't eerſte deel van *Batavia Sacra*: en by *Edm. w Martene* ſtaat wijdloopig en krachtig beweezen dat dit een algemeen gebruyk is geweeſt by alle de Benediktyner Monnikken.

Op ſommige plaatzen mogten de vrouwluiden zelfs niet buiten 't ſlot van 't klooſter, in 't vertrek der gaſten, vernachten. Ik zal maar eene geſchiedenis tot bewijs bybrengen: S. *Robertus*, Abt van Moleſme, lag te Moleſme begraaven: en zijn graf wierd van veele menſchen uyt godvruchtigheit bezogt. Op *x* zekeren dag quam 'er ook een vrouw,

r Regul. S. Baſilii, S. Cæſarii, S. Ferreoli. Regula Tarnatenſis, Guigonis, &c.

ſ Regula Tertia S. S. Patrum.

t Concil. Turon. 1. c. 17.

v In Nomaſtico Ciſtercienſi, pag. 500.

w In Reg. S. Benedicti ad cap. 1 v.

x Vita S. Roberti Abbatis Moliſmenſis.

tegen

tegen 't vallen van den avond, om het gemelde graf te bezoeken: als zy haare godvruchtigheit gepleegt had, quam zy aan 't klooſter Quincei; en verzocht daar een plaats om te vernachten. Maar de Monnikken, ſtaande op hunnen Regel, durfden haar geen huisveſting geeven: en de arme vrouw, zegt de Schrijver, was genootzaakt in een boſch te vernachten.

Schenk, in de plaats van den overledenen Georgius van Egmond tot Biſſchop aangeſteld, maakt zijne verkiezing, enz. aan de Vriezen bekend.

Als Georgius van Egmond ondertuſſchen in 't loopende jaar 1559 uit het leven geſcheiden was; is Frederik Schenk, een Utrechtſch Edelman / uyt de Baronnen van Toutenburch, wiens Vader Georgius groote dienſten in Vriesland aan Keizer Karel had gedaan / in zijne plaats gekomen. Hy is na S. Willebrordus de eerſte Aartsbiſſchop van die kerk geweeſt; welkke voor eenigen tijd door Paulus IV wederom tot de waardigheit van een Metropolitaanſche kerk verheven was.

Als Frederik den 13 November / in 't jaar 1562, ingehuldigt was; heeft hy een modél uytgegeeven / volgens 't welke de form en regeering van het nieuwe Bisdom in Vriesland aangeleit zoude worden. En hy heeft zijnen brief / dien hy naar Vriesland zond / door de Ordonantzie van den Paus en den bevél-brief van Koning Philippus onderſchraagt.

FRederik, door de genade van Godt en van den Apoſtoliſſchen Stoel Aartsbiſſchop van Utrecht, wenſcht aan allen, die deezen onzen brief zullen zien, zaligheit in den Heere. Nademaal onze Allerheiligſte Heer de Paus over eenigen tijd, op het verzoek van den doorluchtigſten Vorſt *Philippus*, den Katholijken Koning van Spanje, tijdelijken Heer der

ſtad

ſtad en des landſchaps van Utrecht, onzen genadigſten Heer, tot eer en glorie van den Almagtigen Godt, tot bewaaringe van den oprechten Godsdienſt, en voor de zaligheit des Vaderlands en der onderdaanen, eenige Aartsbisdommen en Bisdommen in deeze Neder-provincien heeft opgerecht: en voornamentlijk een nieuwen Biſſchoppelijken Stoel in de ſtad Leeuwaarden heeft aangeſtelt; onder wien die ganſche Provincie, en het volk van Oóſtergouw, Weſtergouw en de Zevenwolden, als onder haaren Biſſchoppelijken Stoel, ten allen dagen moeten ſtaan; en den gemelden Stoel van de kerke van Utrecht, waar onder die te voren behoorde, heeft afgetrokken: zoo maaken wy bekend dat wy, die door de genade van den Apoſtoliſſchen Stoel, en door 't beleid en de gunſt van gemelde doorluchtigſte Koninklijke Majeſteit, tot het Aartsbiſſchopdom van Utrecht geroepen en aangenomen zijn; en dewelke begeeren dat alles, 't welk door den gemelden Apoſtoliſſchen Stoel omtrent de oprechting des Bisdoms van Leeuwaarden heilzaamelijk beſloten en vaſtgeſtelt is, voor zoo verre als het ons en ons Aartsbisdom betreft, vaſt en beſtendig zal blijven; en zulks op de beſte manier, wijze, en form, als ons mogelijk is geweeſt, en noch mogelijk is: dat wy, zeggen wy, tot onze zekere, ontwijfelbaare, wettige Zaakbezorgers en Gemagtigden, tot onze byzondere en algemeene Afgezondenen, en tot onwederroepelijke Verhandelaars van de volgende zaaken, benoemt, aangeſtelt en gekozen hebben; en door dezen tegenwoordigen brief benoemen, aanſtellen, en verkiezen, den Hoogwaardigen Heer in *Chriſtus*, Mijnheer *Johannes*, Biſſchop in de Katedrale kerk

kerk van Groningen, onder ons Aartsbisdom ſtaande; mitsgaders de Edele en Aanzienlijke Heeren, enz. zoo wel die t'hans afwezig als die hier tegenwoordig zijn; en, 't gene wy'er byzonderlijk en wel uytdrukkelijk byvoegen, ieder van hen alleen en met volle magt: om op onzen naam, en onder den tijtel en de hoedanigheit van Aartsbiſſchop van Utrecht, op ieder verzoek van zijne Katholijke Majeſteit voornoemd, of van haare Hoogheit de Hartoginne van Parma en Placence, algemeene Stadhouderinne en Landvoogdeſſe van deze Provincien; of ook op het verzoek van den Doorl. Heer den Graaf van Arenberg, algemeenen Stadhouder over Vriesland, voor den Provincialen Raad, of voor de Staaten en de Volkeren van Vriesland voornoemd, of voor de ſtad en de kerke ven Leeuwaarden, of waar het elders noodig en dienſtig zal zijn, te verſchijnen: en om aldaar, omtrent alles't welke omtrent de oprechtinge en de aanſtellinge des gemelden Biſſchoppelijken Stoels van Leeuwaarden met onze toeſtemminge, zoo als boven gezegt is, heyliglijk geordoneert is; niet alleen onze toeſtemming te verklaaren, en nieuwe toeſtemming te geeven: maar ook om 'er behulpzaam in te zijn, en 'er de hand aan te bieden; ten einde het blijken mag dat het onze zin geweeſt is, en alsnoch is, dat deze zaak volgens het oogmerk van gemelden Apoſtoliſſchen Stoel en van zijne Koninklijke Majeſteit volkomentlijk afgedaan, uytgevoert, en in 't werk geſtelt werde; mitsgaders om zoo in 't byzonder als in 't algemeen van alle rechtsgebied, hooggezag en zoo kerkelijke als ordinariſſe magt, die wy uyt hoofde van

ons

ons Bisdom van Utregt tot nog toe in de gemelde Provincie van Vriesland, en in de Aanhangzelen der zelve Provincie, gehad hebben; en die ons aldaar voor dezen toebehoorden; of die wy na dezen, uyt wat hoofde dat het zy, ons aldaar mogten toe-eigenen, ten voordeele van gemelden nieuwen Biſſchop van Leeuwaarden, indien het noodig is, af te ſtaan en af te ſtappen: zoo als wy ook van dezelven, tot overvloediger blijk van onze goede trouwe, door den tegenwoordigen brief afſtaan en afſtappen: met uytzonderinge nochtans van onze Metropolitaanſche Overheit en Aartsbiſſchoppelijk Recht over de kerk en het Bisdom van Leeuwaarden, voor zoo veel die aan ons en aan ons Aartsbisdom van Utrecht onderworpen zijn en onderworpen zullen worden: welke Overheit en welk recht wy verſtaan dat ten allen tijde geheel, ongekreukt, en wel bewaart zullen blijven. En in 't algemeen, om 'er alle andere dingen, zoo in 't algemeen als in 't byzonder, te doen, te zeggen, te verhandelen, te verklaaren, en te bezorgen; dewelke in en omtrent de voornoemde dingen noodig en eenigzins dienſtig zullen zijn; en dewelke wy zelf, indien wy daar in eigen perſoon tegenwoordig waren, zouden konnen doen, verklaren, en helpen te weeg brengen: al waren 't ook zoodanige zaaken, dewelke een naarder bevél vereiſchten; als in den tegenwoordigen brief uytgedrukt ſtaat; en al waren ze van grooter belang als de voornoemde. Beloovende op ons Aartsbiſſchoppelijk woord dat wy dat alles, en al wat door onze voornoemde Zaakbezorgers en Gemagtigden, of door eenen van hen, omtrent het voorgemelde gezeit, gedaan, of verhandelt

zal wezen, ten eeuwigen dage voor vaſt, beſtendig, en aangenaam zullen houden. Tot oirkonde en ter getuigeniſſe dezer zaake hebben wy den tegenwoordigen brief met eigen handen ondertekent; en hebben order gegeeven om 'er ons Zegel aan te hangen. Gegeeven in het Aartsbiſſchoppelijk huys der ſtad Utrecht, den tweeden Juny, in 't jaar duizend, vijf hondert, vier-en-zeſtig.

FREDERICUS.

Hy ontbiedt de Abten op de Synode dewelke hy te Utrecht beroepen had.

En als hy het volgende jaar een Provinciale Synode te Utrecht beroepen had; heeft hy een brief geſchreeven aan den Abt van Staveren; en alle Abten van Vriesland naar Utrecht ontboden / om de Vergaderinge / die daar gehouden zoude worden / by te woonen.

Deze brief / dewelke den 15 September 1565 uyt het ſlot te Duurſtede geſchreeven is / ſtaat in het 3 Deel van Batavia Sacra.

Hy ſchrijft hun een tweeden Brief.

Maar dewijl de Abten achterbleeven; heeft hy eenige dagen daar na / te weeten den 15 October / een anderen brief / dewelke ook ter gemelde plaatze opgelevert word / aan de ſpirlige Geeſtelijken geſchreeven; en hen met eenige hardigheit bevolen binnen twaalf dagen ter Synode te verſchijnen.

Als 'er dan een tweede en ſcherper bevel van den Aartsbiſſchop aangekomen was; is 'er een byeenkomſte van de Geeſtelijkheit te Leeuwaarden gehouden; en in dezelve beſloten dat men / om zich door een halsſtarrige ſtilzwijgendheit niet te hatelijk te maaken / den Aartsbiſſchop zoude antwoorden: en dat Gysbregt Arnoldinus, openbaar Sekretaris / en

en Arnoldus van Harderwijk, met den volgenden brief naar Utrecht zouden gezonden worden.

HOogw. en Doorl. Heer. Ons is door iemand, die zich een gezworen poſtbode noemde, een brief van uwe Hoogwaardige Doorl. ter hand geſtelt: waar in uwe Eerw. Hoogheit ons van halsſtarrigheit beſchuldigt, en ons wederom ontbiedt om op den twaalfden dag na het ontvangen van gemelden brief te Utrecht te koomen. In den zelfden brief betuigt uwe Eerw. Doorl. dat ze voorneemens is geweeſt, ons een behoorlijke ſtraffe op te leggen: hetwelke, zoo zy ſchrijft, zekerlijk gedaan zouw zijn geweeſt; ten waar uwe Eerw. Doorl. het loffelijker had geacht, over al te groote barmhertigheit als over te groote ſtrengheit gelaakt te worden. Wat ons belangt; gelijk wy het prijzen dat gy ons tot onze onſchuld niet hebt geſtraft; zoo zijn wy ten hoogſte verwondert geweeſt, waar door dat gy zoo een quaad gevoelen van ons opgevat hebt; daar wy voor dezen nooit gedaagt zijn geweeſt. Doch vermits deze ontbieding buiten de paalen van ons land geſchiedt tegen onze oude en goedgekeurde voorrechten en gewoonten; zoo hebben wy, na dat wy de zaak met de gemagtigden van de Staaten dezes lands en met den Raad van Leeuwaarden overwogen hadden, onze verontſchuldigingen aan uwe Hoogwaardigſte Doorluchtigheit in onze moederlijke taale geſchreeven: en dat om deze reden, dat de Gemagtigden der Staaten en de Raad met ons vereenigt zijn, om de rechten en gewoonten des Vaderlands te verdedigen. En hoewel wy

niet en twijfelen of wy zijn door de bygebragte redenen, ook volgens de kerkelijke wetten, verſchoont van aldaar te koomen: zoo zijn wy nochtans aldus geſtelt, dat wy onze genegendheit tot uwe Eerw. Hoogheit, en onze gehoorzaamheit in zulke zaaken, dewelke de gewoonten en voorrechten van ons Vaderland niet en krenken, in het byzonder wel willen betoonen. Maar wat deze zaak aangaat, al wilden wy het al doen, ſtaat het ons niet vry; en het is in onze magt niet iets te beginnen, zonder de toeſtemminge der andere Staaten. Want de Staaten zijn zoodanig aan malkander verknogt, en zijn het altijd geweeſt, dat in zaken die het gemeen welwezen betreffen de eene niets kan uitrechten zonder de anderen. Dierhalve, dewijl wy maar een gedeelte van den eenen te weeten van den kerkelijken ſtaat zijn: en het te vergeefs zoude zijn dat wy, die toch geen magt hebben om iets tot nadeel van de anderen te beſluyten, *op de Synode* zouden koomen: en dat noch tegen den winter, en op een tijd als de zeën volgens treffelijke Schrijvers voor geſloten worden gerekent, en als wy ons vervolgens niet zonder groot gevaar op reis zouden begeeven: zoo bidden wy uwe Eerw. Hoogheit eenpaarig, dat gy ons verſchoont wilt houden. In alle andere zaaken, daar wy het konnen en moeten doen, zijn wy gereed om u te gehoorzaamen; en wy bidden den Genadigſten en Almagtigen Godt dat het hem believe uwe Eerw. Doorl. een lang leven te verleenen; en dat hy alle duiſterniſſen en doolingen wil verdrijven, om den luiſter der kerke en de eenigheit des geloofs op den ouden voet te herſtellen. Vorders beveelen wy ons

met

met alle ootmoedigheit in de gunſt van uwe Eerw. Hoogheit. Te Leeuwaarden den 8 November 1565. *Niklaas van Landen*, Abt van Staveren in Hemelum: *Petrus*, Abt van Fosvert. *Eylo Wiltink*, Abt van Bloemkamp: *Everard Dotekem*, Abt van Gerkom. *J. Ysbrand*, Abt van Lidlum. *Henrik Keſſel*, Abt van Dokkum.

Benevens de gemelde Abten hebben ook de Staaten van Vriesland en de Raad van Leeuwaarden op den zelfſten dag aan den Aartsbiſſchop geſchreeven; en hebben hem in de Nederlandſche taale / volgens het oude rechtsgebruik / aldus geantwoordt *.

Hoogwaardigſte Heer en Vaders in Chriſtus.

VOor weinig dagen hebt gy onze Abten op een Synode te Utrecht beroepen. En dewijl zy, hoewel onder de bedreiginge van eenige ſtraffen ontboden zijnde, op de gemelde Synode niet zijn verſcheenen; zoo hebt gy hen wederom voor uwe Vierſchaar doen dagvaarden. En gelijk hier door de gerechtigheden, vrydommen, en handveſten, van onzen landtaard gekrenkt worden, dewelke gy ook volgens uwe genegendheit tot de Vriezen niet vermindert zult willen hebben; zoo zult gy ook wel weeten dat wy in een oud bezit zijn van onze vryheit. Welke vryheit wy ook niet hebben laaten krenken door die Vorſten, met dewelken wy een akkoord aangegaan hebben, dat wy nochte ten tijde des oorlogs, nochte om eenige andere oorzaak, buiten onze landpaalen zouden getrokken worden. Dit zelfde hebben wy onder de Saxiſche heerſchappye, dit hebben wy

* Om dat wy den oorſpronkelijken brief niet wiſten te bekoomen; zijn wy genoodzaakt geweeſt de Latijnſche vertaling weder te vertaalen. *Vertaalder.*

in het verdrag met den Koning en met Keizer *Karel* bedongen: tot zoo verre dat zy onze kerkelijke regeering en onze wetten met eede beveſtigt hebben. Aldus hebben wy in 't jaar 1498 den Sax, en in 't jaar 1500 den Vorſt *Karel* verpligt, dat wy buiten onze Provincie niet zouden geroepen worden: en wy hebben ook de vrucht van dit beding onder de regeeringe van Keizer *Karel* en van zijnen zoon *Philips* genoten. En nadien de Geeſtelijkheit, door een onverbrekelijken band, met denwelken wy aan malkander verknogt zijn, een Gemeene-beſt met ons uytmaakt; zoo konnen zoodanige zaken, dewelke door langheit van tijden als een geworden zijn, van malkander niet geſcheiden en afgeſcheurt worden. Zoo veel te minder kan 'er iets tot nadeel van iemand derzelven beraamt worden: te meer, aangezien dat 'er niets verhandelt of beſloten mag worden zonder een byeenkomſte der Staaten, en zonder de zaak aan het volk en aan de Staaten voorgedragen te hebben. Daarenboven laat de tijd van 't jaar en de toegevroren zee niet toe, de reis naar ul. aan te neemen: en wy meenen ook niet dat onze Prelaaten (geljjk in de Vergaderinge van Tours geſtemt is) daar toe verpligt zijn: te meer daar zy volgens een order der Konings van dien laſt bevrijdt worden. Over zulks zal het u believen hun wegblijven te verſchoonen; en hunne vryheit, waar van wy een bewijs hebben moeten geeven, ten goede te houden. Indien gy zulks doet, zult gy de weldaden die in ons vermogen zijn van ons te verwagten hebben; en wy zullen in alle andere zaaken de ſchuldige eerbiedigheit voor uwe Hoogw. betoonen. Dus is ondertekent door

Niklaas

Niklaas van Landen, Pieter van Foswerdijk, Eyso Witting, Hendrik van Steenwijk, Everard van Dotickem, Ysbrand van Harderwijk, Hendrik Kesſel, Ruardus Roorda, Haring Glins, Valerius Kamminga, Doco Martna, en Heſſel Aysma.

De Aartsbiſſchop / dewelke wel zag dat men de vzpheit van naar zijne eige zinlijkheit te leeven met den glimp van vzydommen bedelte te / heeft de afgezondenen beleefdelijk te rug geſtuurt: en heeft daar op de uytgeſchzeeve Synode met zijn onderhoorige Biſſchoppen / (waar onder zich ook bevond Remigius Drutius gekozen en bevestigde Biſſchop van Leeuwaarden) en met twee Abten / te weeten die van S. Paulus uyt het Stift / en die van Marienwaard uyt Gelderland / begonnen en voltrokken; op die wijze als wijdloopig verhaalt ſtaat in het 3 deel van Batavia Sacra. De Aartsbiſſchop gaat echter voort met het houden van de Synode.

Middelerwijle was Koning Philips al vaſt bezig met het afweeren der nieuwigheden. Ten dien einde heeft hy een gedeelte van het plakkaat / 't welk dooz zijnen Vader Karel uytgegeeven was in 't jaar 1550, wederom dooz den Kommklyken Raad vernieuwt in 't jaar 1562: en heeft een verbod uytgegeeven dat niemand op de boete van 100 dukaaten eenige ſchzyften in 't licht zoude hebben te geeven zonder goedkeuringe van de Keurmeeſters der boeken. En hier op is zeker boek / 't welk zonder naam en zonder zoodanige goedkeuringe uytgegeeven was / dooz 's Konings Raad in Vriesland verboden. Verbod van geen boeken uyt te geeven zonder goedkeuringe, enz.

Kozt daar na / te weeten den elfden van November / heeft 's Koning Raad te Leeuwaarden een bzief geſchzeeven aan de Gzietman- Noch andere wetten tegens de Nieuw-gezinden.

mannen en andere Overigheden der Provincie: en hun geboden dat ze geene heimelijke vergaderingen of predikaatzien zouden gedoogen; en dat ze geene vreemdelingen, als die van een welbekende gehoorzaamheit tot de Kerke waren, in hunne Grietenyen of ſteden zouden laaten neſtelen. Noch wierd in den zelven brief bevolen; men zouw de Majeſtraaten kiezen uyt het beſte ſlag van menſchen: en men zouw uyt alle ampten en bedieningen ſluyten de genen, dewelke verdagt waren van met de nieuwe gezindheden te heulen; en die van een vuyl leven, van dronkenſchap, of van overſpel befaamt waren.

Die van Franeker, als zich uytſpooriger aangeſtelt hebbende, wierden door den zelven Raad vermaant de Miſſen dikwils by te woonen; de Goddelijke dienſten naar het voorbeeld hunner vooruderen waar te neemen; en zich van alle heimelijke byeenkomſten, dewelke tot nadeel van Koning *Philips* en van de gemeene ruſt gehouden wierden, te onthouden.

De Geeſtelijkheit vergaderd om de laſten der Kerkvergaderinge van Trente te helpen draagen.

En dewijl dat 'er al over lang een algemeene Kerkbergadering te Trente beroepen was/ en aldaar ook zedert een ruymen tijd gehouden wierd / om het oude Katolijke geloof te bevestigen / de doolingen tegen hetzelve ſtrijdende uyt te roepen / en de verballe herktucht: onder de Geeſtelijkheit en het volk / zoo verre als de tijden het toelieten / te herſtellen; zoo heeft de Landvoogdes Margareta in 't jaar 1563. een brief aan den Preſident en den Koninklijken Raad gezonden / en een byeenkomſte van de ganſche Geeſtelijkheit uytgeſchreeven; om over eenig middel / tot het helpen draagen

gen van een zoo zwaren laſt / raad te pleegen. De brief / dewelke door Karel van Nitzen **aan de Vergaderinge der Geeſtelykheit voorgelezen wierd / was van dezen inhoud:**

UL. is bekend dat 'er een Kerkvergadering te Trenten gehouden word; en dat de Biſſchoppen en de Leeraars in de Godkunde reeds derwaart vertrokken zijn, om die Vergadering van de Chriſtenheit te houden. En dewijl een zoo groote en heilige zaak zonder groote onkoſten niet uytgevoert kan worden: zult gyl. wel en naar 's Konings wille doen; indien gyl. ook, gelijk al de Geeſtelijkheit van de Nederlanden gedaan heeft, eenige penningen voor die zake inzamelt. En ik vertrouw niet dat gyl. traag of onwillig zult zijn in dit bevél van Koning *Philips* uyt te voeren: te meer, om dat het oogwit van gemelde Kerkvergaderinge is den kerkelijken ſtaat te handhaven; en de doolingen, dewelke zich allerwegen verſpreiden, tegen te gaan.

Een diergelijke brief is 'er ook geſchreven aan Godefridus Silvius **Abt van Marien-gaarde; om door zijn gezag de andere Abten van Vriesland tot het inzamelen van zoodanige penningen aan te wakkeren.** Want (**zoo ſchreef de Landvoogdes**) deze ſcharting is zelfs niet tegengeſproken van de genen, dewelke zich voor deezen van de Nederlandſche Provincien afgeſcheiden, en op het billijk bevél van den Vorſt met het groote Lichaam vereenigt hebbeu.

Een diergelijke brief is ook geſchreeven aan den Abt van Marien-gaarde.

Maar aangezien dat het Katolijk geloof weinig voordeel trok uyt alle die plakkaaten en ſtraffen / dewelke tegens de afvalligen

voorgeschreeven wierden; ja dat de gemoederen der ingezetenen meer verbitterden ter gelegendheit van de Kettermeesters die naar alle de Provincien gezonden wierden: zoo had Keizer Karel al lang te voren geoordeelt / en Koning Philips Karels zoon was 'er ook in gevallen / dat de oprechting van een deel nieuwe Bisdommen een bequaamer middel zouden zijn om het geloof te handhaven / en de dolingen te beteugelen: te meer / daar vier of vijf Bisdommen in gansch Nederland tot zoo groot een werk niet genoegzaam waren.

Besluyt van een nieuw Bisdom te Leeuwaarden op te rechten.

En aldus heeft de Paus Paulus IV, aangemoedigd door den yver van gemelde Vorsten / en met het overleg van 7 Kardinaalen dewelke tot dat werk gemagtigt waren / besloten een nieuwen Bisschoppelijken Stoel voor Vriesland in de stad Leeuwaarden op te rechten.

Door het oprechten van een nieuw Bisdom in Vriesland.

De Bulle van Paulus IV, omtrent de oprechting der nieuwe Bisdommen in de Nederlanden / is door ons elders opgegeeven.

Na de Bulle van Paulus IV is 'er in't jaar 1561 een andere uytgegeeven door Pius IV, daar de paalen van het Vriesche Bisdom aangewezen worden. Dewijl deeze Bulle / voor zoo veel als ik 'er van weet / tot noch toe door niemand als alleen door Gabbema, in zijne beschrijvinge van Leeuwaarden / opgegeeven is; zal ik de moeite neemen van dezelve alhier uyt een geloofwaardig handschrift der Utrechtsche Domkerke te laaten volgen.

Pius

Plus Biſſchop, Dienaar der Dienaaren Gods, ter eeuwiger gedagteniſſe der zake: dewijl wy volgens de ſchikking des Heere de beſtiering der algemeene Kerke waar te neemen hebben: zoo laaten wy, volgens den pligt van het Harders-ampt 't welk ons aanbevolen is, onze gedagten met alle zorgvuldigheit daar op loopen hoe dat wy den welſtand van alle en byzonderlijk van nieuwgeſtichte kerken, en van de genen die dezelve kerken bedienen en de Goddelijke dienſten aldaar waarneemen, beſt zullen bezorgen: en wy ſtellen onze zorg gaarne te werk om die zaaken te bevorderen, dewelke dienſtig zijn om de ſtichtinge, den glans, en den luiſter der zelve kerken, mitsgaders het welwezen en den onderſtand van haare Prelaaten en Kapittelen; en van de andere perſoonen dewelke het verbreiden van den lof des Heere aldaar behartigen, voort te zetten. Daarenboven hebben wy goedgevonden omtrent dezelve zaaken eenige dingen, hoewel dezelve door onze Voorzaten met goed overleg beſtelt waren, volgens beter beraad en met voorzigtigheit eenige verandering te maaken; zoo als de geſchapendheit der plaatzen, der tijden, en der perſoonen vereiſcht, zoo als de nuttigheit der kerken het ons ingeeft, en zoo als wy oordeelen dat het in den Heere dienſtig, zal wezen. Na dat dan onze voorzaat, *Paulus IV* zaliger gedagteniſſe, gelijk de pligt van zijn Harders-ampt vereiſchte, overwogen had dat in dat gedeelte van Neder-duitsland, 't welk van erfenis wegen aan onzen liefſten zoon in *Chriſtus*, *Philips* Katolijken Koning van Spanje, onderworpen is (naar het groot

groot getal van zoo veele zeer vermaarde ſteden en naar de meenigte des volks gerekent) zoo weinige Katedrale kerken gevonden wierden; dat de Biſſchoppen derzelven zoo een groot getal van zielen met de vereiſchte opletentheit niet konden beſtieren: en dat zulks voor ſommigen des te moeyelijker was, om dat de menſchen onder hunne Biſdommen behoorende in taal en zeden verſcheelden; en om dat eenigen van hen zoodanige voorrechten hadden dat ze voor den Biſſchoppelijken Stoel niet mogten gedagvaart worden: waar door het geſchiede dat de voornoemde Biſſchoppen de gelegendheit niet hadden van die volkeren in de leere des Katolijken geloofs en in de regelen van wel te leeven te onderwijzen, of van de misdaadigen behoorlijk te ſtraffen; en dat het geloof en de zaligheit der zielen door de liſten en verderfelijke leeringen der opkomende ketteren en ſcheurmakeren, waar mede het ganſche land byna omcingelt is, in zeer groot gevaar waren: zoo heeft hy, door deeze en meer andere zwaarwigtige redenen bewogen, en willende het verzoek en de Godvruchtige begeerte van den gemelden Koning *Philips* in deezen deele voldoen; na dat hy zich, gelijk zoo een groote zaak vereiſchte, met zijne Broederen, van welker getal ik ook was, beraadſlaagt had; zoo heeft hy, zeg ik, de ſtad en het ſtift van Utrecht van de Provincie van Keulen, waar onder het naar het Aartbiſſchoopelijk recht behoorde, afgeſcheiden: en daar by de ſtad Leeuwaarden onder het voornoemde Stift ſtaande, en meer andere aanzienlijke ſteden van dat Landſchap, met alle haare grenspaalen, rechtsbannen, geeſtelijkheden, volkeren, perſoonen,

nen, kloosteren, godvruchtige plaatzen en kerkelijke ampten, 't zy dat dezelve met last der zielen bezwaard of niet bezwaard waren, en 't zy dat ze de weereldlijke Geestelijkheit of de kloosterpersoonen toebehoorden, ook van hunne Provincien en Bisdommen ten eeuwigen dage afgescheiden en afgetrokken: en heeft Leeuwaarden en de andere gemelde steden, aldus afgescheiden zijnde, tot Aartsbisschoppelijke steden, den Bisschoppelijken Stoel van Utrecht tot een Aartsbisschoppeljken Stoel, de Parochi- of Hoofdkerk van S. *Vitus* te Leeuwaarden en zekere andere kerken van de steden dewelke aldus tot Bisschoppelijke steden aangestelt waren tot Kathedrale kerken opgerecht, voor zoo veel Bisschoppen als 'er Katedrale kerken opgerecht worden: welke Bisschoppen daar toe benoemt zouden worden, en ieder zijne kerk zoude regeeren. Ook heeft hy aan de Katedrale kerk van Leeuwaarden, en aan de andere Katedrale kerken en Bisschoppelijke steden voornoemd, zekere oorden van haare Provincien, dewelke naderhand door iemand die als gemagtigde derwaarts zoude gaan bepaalt zouden worden, ten eeuwigen dagen tot haar Stift aangeweezen: en heeft de kerk, de stad en het Bisdom van Leeuwaarden, en eenige andere kerken, steden, en Bisdommen, die toen uytgedrukt wierden, aan de kerk van Utrecht als aan haare Metropolitaansche kerk onderworpen. Noch had hy aan de Bisschoppelijke tafel van Leeuwaarden, en aan iedere tafel van de andere nieuwgestichte Katedrale kerken, een jaarlijksche inkomste toegewezen van drie duizend goude dukaaten, Pausselijke munt; zullende koomen uyt zekere kerkelijke

nen-

tienden, goederen, vruchten, inkomſten en renten; dewelke door den gemelden afgezonden in 't byzonder uytgedrukt en verdeelt zullen worden: en zulks van toen af, gelijk als na den dag der verdeelinge; en wederom van den dag der gemelde uytdrukkinge en verdeelinge, gelijk als van den beginne af. En ondertuſſchen tot dat gemelde bepaaling en afdeeling geſchiedt zouden zijn en haare uytwerking zouden hebben, heeft hy aan ieder van gemelde tafelen voor haare inkomſte toegewezen een andere jaarlijkſche rente van duizent vijfhondert zoodanige dukaaten; dewelke door den voornoemden Koning *Philips* uyt de renten en inkomſten, die hy uyt het gemelde landſchap gewoon was te trekken, jaarlijks aan ieder Biſſchop van Leeuwaarden en alle onlangs aangeſtelde Biſſchoppen, tot dat die bepaaling en verdeeling gedaan zullen zijn, voor dat gedeelte der zelve 't welk zijn volkome uytwerking noch niet zal hebben en verder niet, volkomentlijk en naar gerade betaalt zouden worden. Daarenboven had hy aan den zelven Koning *Philips* en aan deszelfs nazaaten, dewelke 't zijner tijde de tijdelijke Heeren van de gemelde landſchappen zouden zijn, het recht gegeeven om tot de kerk van Leeuwaarden en tot de andere dus opgerechte kerken bequaame perſoonen, en die de andere hoedanigheden die daar uytgedrukt ſtaan hebben, zoo in de eerſte oprechtinge der zelve kerken als naderhand zoo dikwils als ze open zullen vallen, aan den Roomſchen Paus die 'er dan zijn zal te benoemen; doch zoo dat hy voor den Paus, die 'er dan wezen zal, de magt voor altijd behouden heeft van

de

de gemelde perſoonen op zoodaanige benoeming tot Biſſchoppen te beveſtigen: en hy heeft door een brief met het loode zegel, en naderhand door een anderen brief by wijze van een Brevet, aan onzen Eerwaardigen Broeder, die toen zijn Broeder was, *Salvator* Biſſchop van Chiuzi, het ampt van *Nuncius* wegens den Paus en den Apoſtoliſſchen Stoel in die landen bekleedende, bevél gegeeven om bequaame perſoonen in zijne plaats aan te ſtellen, dewelke de gemelde Provincien en Bisdommen zouden verdeelen en afpaalen; en de inkomſten der gemelde kerken zouden neemen en aftrekken van de kloosteren en Prooſtdyen onder dezelve Provincien en Bisdommen behoorende; met magt van alles te beſchikken wat in deze zake noodzakelijk zoude wezen. Waar op dan onze beminde zoon *Antonius de Granvelle*, Prieſter-Kardinaal der H. Roomſche kerke: met noch vier andere geleerde en vroome mannen, die de gemelde *Nuncius Salvator*, als uyt kracht des bevels van den laatſten Brief; in de plaatze van de voorgaanden aangeſtelt had; hoewel dat ſommigen onder hen miſſchien van het getal der zoodanige perſoonen niet en waren, dewelke naar het voorſchrift der kerkelijke wetten daar toe gemagtigt konden worden: zoo heeft, zeggen wy, de gemelde *Granvelle*, met die vier perſoonen, des niet tegenſtaande, na dat zy de zaken met groote aandagtigheit onderzogt en alles rijpelijk overwogen hadden; bemerkt dat, by aldien de kerken doorgaans van inkomſten voorzien wierden met de goederen van zoodaanige kloosteren en Prooſtdyen af te ſcheiden, de kerkelijke dienſten in de kloosters niet weinig zouden verſlappen: ja dat het beter waar op

ſom-

ſommige plaatzen, voornamentlijk daar een groot getal van kloosteren en van andere reguliere plaatzen mogt wezen, eenige derzelven t'eenemaal te vernietigen; de vruchten, renten, en inkomſten der zelven tot zoodanige inkomſten voor de nieuw-geſtichte Bisdommen en tot haare vordere noodwendigheden te beſteeden; en dat ook de aanſtellingen en afdeelingen der Provincien en Bisdommen, en de verdeelingen en aanwijzingen der ſteden en reehtsbannen in eenige gedeelten der gemelde Bisdommen, op een bequaamer wijze konden geſchieden als ze in den eerſten Brief vaſtgeſtelt waren: en vorders dat de vaſtſtellingen en aanwijzingen der Biſſchoppelijke inkomſten, en het getal der perſoonen, der waardigheden, der prebenden, der kerkelijke ampten en prouven, mitsgaders de ſtaat en form der gemelde kerken, zelfs ook door zoodanige aftrekkingen, toevoegingen, vernietigingen, overdragten, nieuwe inſtellingen, en door andere bequaame middelen, door hen op een bequaamer voet zijn gebragt: en noch al vorder dat ze aan het Bisdom en het ſtift van Leeuwaarden de volgende ſteden, kaſteelen, burgten, dorpen, en alle de volgende plaatzen met hun onderhoorig gebied, hebben toegewezen: te weeten in het Graafſchap van Ooſtergouw; *Leeuwaarden*, *Dokkum*, *Woerdum*, *Zwichum*, *Goltum*, *Hempens*, *Huyſum*, *Teerns*, *Nieuwland*, *Bilgaart*, *Kammingabuur*, *Lekkum*, *Meedum*, *Hielſum*, *Kornium*, *Britzum*, *Steens*, *Finkum*, *Hium*, *Wijns*, *Oldetzerch*, *Oentzerch*, *Grietzerch*, *Ryperzerch*, *Fietzerch*, *Zuydwold*, *Hardegaryp*, *Bergum*, *Eeſtrum*, *Ooſtermeer*, *Suwameer*, *Garyp*, *Rorda-buyſum*, *Freens*, *Ydaart*; *War-*

Warrega, *Wartna*, *Werſteens*, *Aagum*, *Grouwerga*, *Sool*, *Rauwert*, *Derſum*, *Sybranda-buuren*, *Irnſum*, *Poppinga-wier*, *Ferwert*, *Blye*, *Bentum*, *Genum*, *Reyſum*, *Lichtaart*, *Jeeslum*, *Wanswaard*, *Merrum*, *Nyekerke*, *Hallum*, *Weetſens*, *Ooſtrum*, *Ee*, *Paaſſens*, *Lyoeſſens*, *Jouswier*, *Aangum*, *Nieuwier*, *Niekerk*, *Aalſum*, *Engwerum*, *Morra*, *Mietsclawier*, *Fonauwert*, *Nes*, *Brantegum*, *Hantemahuſum*, *Hiaura*, *Werum*, *Foutgum*, *Holwert*, *Waxens*, *Rauwert*, *Bornwert*, *Hantum*, *Bitterwirt*, *Bornhuyſum*, *Nyehuyſum*, *Dreſum*, *Jonkfrouwen*, *Mormerwold*, *Redetzerch*, *Akkerwold*, *Rijnsmageeſt*, *Feenwold*, *Bierdauwert*, *Janum*, *Weſtereind*, *Sybrandehuyſum*, *Oldetzerk*, *Suirhuyſum*, *Auguſtinusga*, *Opeynde*, *Drogenham*, *Koten*, *Opt-wyſel*, *Butenpoſt*, *Luttekepoſt*, *Oldewolde*, *Luttekewold*, *Weſtergeeſt*, *Swage*, *Beetz*, *Beetzerzwage*, *Otterterp*, *Sygerswolde*, *Bakkefeen*, *Wyngeterp*, *Henryk*, *Cobunderhuyſum*, *Wispel*, *Kortezwage*, *Langezwage*, *Oldega*, *Nyega*, *Opeynde*, *Noorderdragten*, *Zuyderdragten*, *Kortehem*, *Gonichuyſum*, *Bornbergum*. In het Graafſchap van Weſtergouw: *Franeker*, *Harlingen*, *Sneek*, *Bolswert*, *Der Yſt*, *Workum*, *Hindelopen*, *Staveren*, *Slooten*, *Witmaarſſum*, *Burchwert*, *Hertwert*, *Hichtum*, *Schittens*, *Altarum*, *Kimſert*, *Pingum*, *Makkum*, *Kornwert*, *Peangum*, *Pandega*, *Hieslum*, *Abbinga*, *Exmorra*, *Idzegahuyzen*, *Schraart*, *Abbingawior*, *Dedgum*, *Longerhouw*, *Surich*, *Ferwolde*, *Tzerkwerd*, *Gronterp*, *Gaaſt*, *Lollum*, *Franekeruybuuren*, *Hitzum*, *Herbayum*, *Achlum*, *Doengum*, *Buur*, *Riet*, *Peyns*, *Zwyns*, *Schalſum*, *Midlum*, *Tzum*, *Minnerſcha*, *Fertgum*, *Tyemarum*, *Sexbierum*, *Ooſterbierum*, *Pietersbierum*, *Wynaldum*, *Harlin-*

gersuythuuren, Betigum, Wier, Berlincum, Slappeterp, Schingen, Ryp, Meynaldum, Englum, Marſſum, Deynum, Boxum, Weydum, Mantegum, Ooſterwierum, Boſum, Britswert, Wiewert, Ooſterlittens, Winſum, Baerd, Huyns, Lyons, Hylarte, Jorwert, Beers, Jellum, Hydaart, Itens, Luttikewierum, Wommels, Kuebaart, Hennaart, Ooſterreynd, Welsryp, Waſſens, Spangum, Eedens, Bayum, Gauwe, Goingum, Offingawier, Loingum, Goutum, Nyeland, Tyallehuſum, Oppenhuyzen, Uytwaningerga, Terns, Ooſthem, Isbrechtum, Folsgara, Wolſum, Oldega, Abbega, Santfert, Weſthem, Ydzega, Nyehuſum, Smallebrugge, Hommerts, Jortryp, Ipkelsga, Woldſeynde, Gaſmaar, Heech, Wykel, Sundel, Oldemardum, Nyemardum, Mirns, Bakhuyſum, Hemelum, Scharle, Warns, Molquerum, Koudum, Oldewolde, Oldega, Nyega, Elahuyſen, Harich, Rugahuyſum. In het Graafſchap van de Sevenwolden: *Goengryp, Broek, Broekzwage, Langweer, Indedyken, Ter-oele, Indenyemeer, Sint Niklaas-ga, Hyauwere, Ooſterhaule, Doniega, Tzeerkgeeſt, Echtna, Ooſterzee, Lemmer, Eeſterga, Follega, Echtelen, Kattribant anders Opperbant, Lyoenbert anders Liouwert, Jellebert anders Tyalbert, Gerſloot, Bornſterzwagen, Jobbega, Schuringerga, Oldeborn, Nyehorn, Katlijk, Brongerga, Oldeſchoten, Nieſchoten, Rottum, Delſterhuyſum, Oldega, Nyega anders de Roode-Helle, Oldeborne, Akkrum, Neſz, Ter-horne, Kaple, Akmaryp, Weſtermeer, Snikzwage, Haſſcherkedyken, Nyehaska, Oldehaska, Haſcherhorn, Oldeberkoop, Nyeberkoop, Makkinga, Dombroek, Ooſterhaule, Langedyk, Ooſterwolde, Foechtinge, Appelſche, Esloe, Wolvega, Nyetryne, Oldetryne, Spangen, Scherpelzeel, Munkebuurum, Oldelemmer, Nyelemmer,*

Nye-

Nyeholtwolde, *Opteritzert*, *Oldeholtpade*, *Nyeholtpade*, *Buel*, *Noordwold*, *Finkega*, *Steggerden*, *Peperga*, *Blesdyk*. In de twee bygelegene eylanden, te weeten op de Schelling Sint *Brandarus*, *Suryp*, *Midland*, *Hoorn*: en op Ameland, *Hollum*, *Ballum*, *Nes*: en vorder dat zy, de zaken aldus in order gebragt zijnde, over al het bovenſtaande, of over het grootſte gedeelte deszelfs, een ſchriftelijk verhaal hebben laaten opſtellen, zoo als in de voorgemelde brieven, en in andere ſchriften die daar over gemaakt zijn, breeder ſtaat uytgedrukt. Zoo is het dan dat wy, dewelke onder anderen altijd begeert hebben dat de gemelde vereeniging door gemagtigden (degenen die 'er belang in hadden daar by ontboden zijnde) zoude afgehandelt worden; en bemerkende dat de voornoemde verdeeling en ſchikking, wat de ſtad en het Bisdom van Leeuwaarden belangt, door de gemelde Ondergemagtigden met eigen oogen gezien, met voorzigtigheit overwogen, en eendragtiglijk in ſchrift opgeſtelt waren; den inhoud van de verdeelingen omtrent de paalen des Bisdoms van Leeuwaarden, met alle en iedere ſteden, kaſteelen, dorpen en andere plaatzen daar onder begreepen; en vorders van alle de ſchikkingen der gemelde Ondergemagtigden; mitsgaders van de bovengemelde en van meer andere brieven en ſchriften die daar over gemaakt en daar op gevolgt zijn, en van alles en ieder in 't byzonder wat hier nootzakelijk moet uytgedrukt worden, voor uytgedrukt houdende; al het voornoemde, en elk in 't byzonder, voor welgedaan en krachtig houden, en door onze Apoſtoliſche beveſtiging bekrachtigen;

alle de gebreken zoo omtrent het recht als de feiten, indien 'er eenige begaan mogten zijn, vergoeden; ons zelven aan al het zelve gedraagen, en den brief van onzen Voorzaat met deszelfs inhoud omtrent de gemelde en de volgende punten veranderen. Willende nochtans de hand houden aan het godvruchtig en loffelijk oogwit van onzen Voorzaat; en bemerkende dat 'er nochte in de ſtad Leeuwaarden nochte in eenig ander gedeelte van Vriesland eenige Kollegiale kerk is, maar in tegendeel meenige klooſters van allerhande Orders gevonden worden; en wel zoodanig dat 'er naar het groot getal der klooſteren geen menſchen genoeg te vinden zijn die het klooſterlijk leven willen aanneemen. Zoo is het dat wy uyt eige beweginge, met onze zekere kenniſſe, en volgens de volheit der Apoſtoliſſche magt, van nu af gelijk dan en dan gelijk nu, tegen dat de gemelde kerk van Leeuwaarden op een regelmatige wijze van een Biſſchop en Harder voorzien zal wezen, in de twee klooſteren van Reguliere Kanonnikken (te weeten in dat van O. L. Vrouw te Mariegaarde, zijnde van de Order der Premonſtreit-heeren, en in dat van *Bergum* buiten Leeuwaarden van S. *Auguſtinus* Order) en vorders in de Prooſtdye van O. L. Vrouw te Bolswaart, zijnde van de zelfde Order der Premonſtreit-heeren, doch geen konvent hebbende (dewelke voorhenen onder het Bisdom van Utrecht geſtaan hebbende tegenwoordig onder dat van Leeuwaarden behooren: en zoo als wy verſtaan hebben t'ſamen, ook met 't gene daar onder mag behooren, niet boven de drie duizend goude dukaaten, Pauſſelijke munt, aan rênten en inkomſten bezitten)

ten) ook van nu af gelijk dan en dan gelijk nu, tegen dat de plaatzen daar wy van ſpreeken, 't zy door afſtand, door verruiling, door de dood of door het verlies van de tegenwoordige Abten, van den Prooſt, of van de Kommandeurs, al waar het by den gemelden Stoel, zullen open vallen; al waar het ook dat ze reeds op de gemelde wijze open ſtonden, en zoo lang open geſtaan hadden, dat de vergeeving van gemelde klooſters en Abdye, volgens de ordonantzien der Lateraanſche Kerkvergaderinge of volgens eenige andere kerkelijke wetten, vervallen zoude zijn aan den voornoemden Stoel; of dat de begeeving van gemelde Prooſtdy, 't zy in 't algemeen of in 't byzonder, opgehouden was voor den zelven Stoel; of dat het de gewoonte was van iemand daar toe te verkiezen: en dat 'er aan dezelve Prooſtdye laſt der zielen, ook met rechtsgebied, gehégt waar: of dat ook de vergeeving der gemelde klooſteren in 't gemeen of in 't byzonder aan ons toebehoorde; en dat dezelve pleegen vergeeven te worden of moeten vergeeven worden by volle Konſiſtorie: of dat 'er over dezelve klooſters of Prooſtdye een procés tuſſchen partyen noch onbeſlecht was hangende, waar van wy den inhoud als hier uytgedrukt willen gehouden hebben; in welke klooſters en Prooſtdye, zeggen wy, wy den naam, de zaak en de benaaming van klooſteren en Prooſtdye, mitsgaders de Reguliere Order, ſtaat, en wat daar toe behoort; daar by de waardigheden van Abten, de plaatzen en de inkomſten van alle Kanonnikken, en noch vorder de zes grootſte en altijdduurende Kapellanyen of Vikaryen der gemelde kerke van Leeuwaarden, dewelke door den Biſſchop

zelf zullen opgegeeven worden, uyt krachte van het voornoemde Apoſtoliſſche gezag door den inhoud dezes ten eeuwigen dage afſchaffen en vernietigen: en wy ontſlaan en ontlaſten volkomentlijk onze beminde zoonen, den Abt en het Konvent, mitsgaders de Kanonnikken en de andere perſoonen des gemelden kloosters van Mariegaarde, van de vordere onderhoudinge der kloosterlijke geloften, inſtellingen, regelen, kleedye en gebruyken van gemelde Premonſtreit-order: en door het zelve gezag, en den inhoud dezes als boven brengen, wy hen tot den ſtaat van wereldſche Kanonnikken; zoodanig dat ze in de kleedinge der zelve wereldſche Kanonnikken zullen mogen gaan: en dat ze alle dezelfde privilegien, voorrechten, ontheffingen, vrydommen, gunſten, genaden en vergunningen, dewelke de andere weereldſche Kanonnikken van Katedrale kerken, 't zy van rechtswege of door de gewoonte of anderzins, gebruyken en genieten, of na dezen zullen gebruyken of genieten, ook in alle manieren, vryelijk en met goeder gewiſſe, na dezen mogen gebruyken en genieten; en dat ze tot niet anders als tot de belofte van zuiverheit, die zy gedaan hebben, verpligt zullen blijven. Waar by in dezelfde kerk van Leeuwaarden een Dekenſchap ('t welk daar de voornaamſte waardigheit na de Biſſchoppelijke zal zijn) voor eenen Deken, en in de plaatze van de waardigheit van den Abt een Aartsdiakenſchap ('t welk daar ook een voornaamſte waardigheit doch niet onmiddelijk na de Biſſchoppelijke zal zijn) en voorts eene Kanonniksdy en Prebende voor den Abt ten eeuwigen dage oprechten: en vorders in de plaatze van negen plaatzen, en de inkom-

komſten van negen Kanonnikken des gemelden kloosters van Mariengaarde, negen andere Kanonniksdyen, en negen Prebenden voor de negen oudſte Kanonnikken des zelven kloosters van Mariengaarde; en in de plaatze van de zes vernietigde Kapellanyen of Vikaryen zes andere Kanonnikdyen en Prebenden, voor de genen die de gemelde zes Kapellanyen of Vikaryen voor dezen bezeten hebben, met het volkomen recht van Kanonnikken, ook ten eeuwigen dage, aanſtellen en oprechten. 't Is ook volgens het zelfde gezag en met dezelfde zekere kenniſſe dat wy de vruchten, renten, inkomſten, gerechtigheden, vervallen, en voordeelen, der vernietigde kloosteren, portien, Kapellanyen, Vikaryen, Prooſtdye en van alles wat daar toe behoort, aan de tafel van het Kapittel, en van den Biſſchop der voornoemde kerke van Leeuwaarden ten eeuwigen dage toepaſſen: te weeten die van Mariengaarde aan de tafel van 't Kapittel; en die van het klooſter Bergum en van de Prooſtdye voornoemd aan de tafel des Biſſchops: zoodanig dat het Kapittel gerechtigt zy om gemelde inkomſten, des kloosters van Mariengaarde, en de Biſſchop van Leeuwaarden die 'er dan zijn zal, of by het openſtaan van den Stoel het Kapittel zelf, gerechtigt zy, door zich zelven of door anderen, de lichamelijke bezitting van de vruchten, renten, inkomſten, gerechtigheden, vervallen, portzien, en andere goederen des kloosters van Bergum en der gemelde Prooſtdye, vryelijk en op eigen gezag tot zich te neemen en te behouden; en dezelve tot hun eigen gebruyk en profijt, en tot het gebruyk en profijt van hunne tafelen, te beſteden; zonder dat het noodig zy eenig verlof daar toe te verzoe-

ken: welverſtaande nochtans dat aan onze beminde zoonen, de Kanonnikken des gemelden kloosters van Bergum die noch in't leven zijn, en dewelke door ordinaris gezag naar een andere eerlijke plaats zullen overgebragt worden, een goede en genoegzaame jaarlijkſche inkomſte op de vruchten, renten, en inkomſten des gemelden kloosters voor hun leven lang aangewezen werde: en dat al het gene in de kloosteren en Prooſtdye voornoemd van ouds tot het uytreiken van aalmiſſen geſchikt wierd, in dezelfde plaatzen ten eeuwigen dage aan de armen uytgekeert werde; en dat de Biſſchop van Leeuwaarden, die'er dan zijn zal, de kerk des gemelde kloosters van Bergum tot een Parochikerk oprechte en aanſtelle; en aan dezelve een bequaamen Harder om 'er de Goddelijke dienſten te verrigten bezorge. Na dat wy dan voor den Abt als Aartsdiaken zoo eene Kanonniksdy en Prebende, uyt eene der *voorgaande Reguliere Kanonniksdyen*, en voor de negen andere Kanonnikken negen zoodanige Kanonniksdyen en Prebenden, ieder wederom uyt ieder der Reguliere Kanonniksdyen, en voor de zes gewezene Kapellaanen of Vikariſſen zes Kanonniksdyen en Prebenden, als boven gezegt is, opgerecht hebben (welkers vruchten, renten en inkomſten, ieder in't byzonder gerekent, jaarlijks niet boven de vierentwintig zoodanige dukaaten en volgens zoodanige ſchatting, als boven uytgedrukt is, bedraagen) zoo is het dat wy, ingevalle dezelve na haare eerſte oprechting by den voornoemden Stoel komen open te vallen na dat we voor dezen de begeeving van alle Waardigheden, Kanonniksdyen, Prebenden en andere kerkelijke ampten, met of zonder

zorg

zorg der zielen, dewelke by den zelven Stoel mogten open vallen, en tegen dat ze daar open vallen, volgens de ſchikkinge van het Recht voor ons opgehouden hadden en geordoneert hadden dat alles nietig en krachteloos zoude zijn indien iemand, door wat gezag dat het waar, wetend of onwetend, hier tegen ietwes beſtaan mogt hebben) dat wy, zeggen wy, niet tegenſtaande de bovengemelde aanbehoudinge en ordonantzie de volheit van de gemelde magt, met al het toebehooren en de gerechtigheden derzelve, door het zelfde gezag en den inhoud als boven, verleenen aan den Biſſchoppen van Leeuwaarden; te weeten om het voornoemde Dekenſchap, als het na zijne eerſte oprechting open zal vallen, met al deszelfs toebehooren en gerechtigheden, voor deze reize alleen, aan een bequaam perſoon uyt krachte van ons gezag te begeeven: waar by wy hem de bebegeeving, benoeming, inſtelling, verkiezing, beveſtiging, en alle andere ſchikking van alle en iedere Prioryen, Prooſtdyen, Waardigheden, Perſoonaatſchappen, Hardelijke ampten en bedieningen; en ook van alle andere kerkelijke ampten, met of zonder zorg der zielen, 't zy weereldſche 't zy tot eenig klooſter behoorende, en dewelke ter begeevinge, benoeminge, verkiezinge, inſtellinge, beveſtiginge, en alle andere ſchikkinge van den Abt van Bergum en van den Prooſt, by wiens tijd dezelve open vielen, plagten te ſtaan, door het zelfde gezag toeſtaan en vergunnen: en wy verbieden wel ſtrengelijk aan onze beminde zoonen, de Konventen van de klooſters Mariegaarde en Bergum voornoemd, en alle Overſten der zelfde Order, ja aan alle perſoonen wie dat het zy;

en zulks op de deugd der heilige gehoorzaamheit en op den grooten ban op heeter daad verbindende, ja op de verbeurte van alle kerkelijke waardigheden, amptem en bedieningen, dewelke zy op dien tijd bezitten; en wel zoodanig dat ze onbequaam zullen blijven om dezelve of eenige andere ampten oit te bezitten, in welke ſtraffen de overtreeders op heeter daad zullen vervallen : dat ze zich niet zullen vermeeten tot de verkiezing van een Abt van Mariegaarde of van Bergum, of tot de begeeving van de gemelde Prooſtdy van O.L.V. indien die waardigheden open vallen, of reeds als gezegt is open ſtaan, voort te treeden; of omtrent het bovenſtaande, of iets van het zelfde, ietwes te veranderen. En wy verklaaren dat de bovenſtaande afſchaffing, vernietiging, opreehting, aanſtelling, toepaſſing, toeeigening, vergunning, aanwijzing, met al het bovengemelde, mitsgaders de tegenwoordige brief, onder geene herroepingen, opſchorſſingen, of intrekkingen van diergelijke of van andere afſchaffingen, toepaſſingen, toeeigeningen, vergunningen; met wat bewoordinge, op wat voor wijze, en met wat voor brieven en Dekreeten dat dezelve door ons of door den voornoemden Stoel gedaan mogen zijn, begreepen worden; maar daar altijd buiten geſloten zijn: en dat dezelve, zoo dikwils als ze opgeſchorſt, herroepen of ingetrokken mogen worden, als telkens in haaren ouden ſtaat herſtelt en op nieuw vergunt aangezien moeten worden: en wijders, ten einde dezelve onder geene diergelijke herroepingen, opſchorſſingen, en intrekkingen, begreepen werden, maar van nu af waarlijk en niet geveinsdelijk haare volkome uyt-

wer-

werking mogen hebben; verklaaren wy dat de voorgemelde affchaffing, vernietiging, toevoeging, toe-eigening, vergunning, aanwijzing, en al het vordere bovenſtaande, niet gemaakt zijn omtrent de gemelde kloosters en Prooſtdye, als zullende open vallen, maar als reeds open ſtaande: en dat de tafelen des Biſſchops en des Kapittels, mitsgaders de Biſſchop, het Kapittel, en de Kanonnikken voornoemd, op zoo een tijd zijnde, uyt krachte van dezelve van nu af een volkomen recht tot het gezeide verkreegen hebben: ja dat de opſchorſſingen, herroepingen, en intrekkingen van den tegenwoordigen brief, en alle andere ſchikkingen tegen denzelven ſtrijdende, voor nieuwe vergunningen en herſtellingen van het bovenſtaande gehouden en geacht moeten worden. Daar by ordoneeren wy dat alle verkiezingen, begeevingen, kommenden, of eenige andere ſchikkingen, dewelke van nu af en voortaan, ook door den voornoemden Stoel, omtrent gemelde kloosters en Prooſtdy mogen gedaan worden, op wat wijze dat zulks geſchiede, nietig, krachteloos, en van geener waarde zullen wezen. En op dat dezelve Biſſchop een kerk hebben, dewelke, gelijk een deftige Katedrale kerk betaamt, voorzien zy van geleerde mannen; die de bequaamigheit hebben om het rechtsgebied en de vordere kerkelijke bedieningen te beoeffenen; zoo is het dat wy door het zelfde gezag, en door den inhoud dezes als boven, ten eeuwigen dage ordoneeren en beveelen dat, zoo ras als het Aartsdiakenſchap en de tien eerſt-genoemde Kanonniksdyen en Prebenden, 't zy door afſtand, door verwiſſeling, door de dood, of door eenige ande-

andere overgeeving, of door afzetting, of door het verlies van den Aartsdiaken of van de gemelde negen Kanonnikken, of op wat wijze dat het anders zy; dat 'er, zeg ik, eene Kanonniksdy en Prebende den voornoemden Biſſchop zullen toekomen; uyt hoofde van dewelke hy een Kapittelheer zal zijn, en een plaats en ſtem in het Kapittel boven den Deken en de andere Kanonnikken, zijne medebroeders, zal hebben; en dat van de andere negen Kanonniksdyen en Prebenden de drie eerſte aan drie Leeraaren of Licentiaaten in de Godkunde; de drie andere aan drie Leeraaren of Licentiaaten in de Geeſtelijke Rechten; en de overige drie aan drie Edelen, dewelke in eenige hooge Schole ten minſte tot het Licentiaatſchap in de Rechten of in de Godheit na een ſcherp onderzoek gevordert zijn, ieder op haare order, ten eeuwigen dage gegeeven en toegeweezen zullen moeten worden: en vorders dat tot het Aartsdiakenſchap en tot de zes eerſte Kanonniksdyen en Prebenden zoo wel Edelen als Onedelen, doch die tot de gezeide * eertrappen gevordert zijn en de vereiſchte hoedanigheden hebben; maar tot de overige drie Kanonniksdyen en Prebenden, van de tien bovengemelde, geen anderen als Edelluiden, dewelke tot de gemelde eertrappen gevordert zijn, mogen aangenomen worden. Vorders dat de Aartsdiaken, (na dat echter onze beminde zoon de tegenwoordige Aartsdiaken der gemelde kerke van Utrecht afſtand zal gedaan hebben of uyt het leven zal geſcheiden zijn, over het ganſche Stift van Leeuwaarden een volkomen Aartsdiakens rechtsbied zal hebben; en zoodanig als de andere Aartsdiakens der Katedrale kerken

* Gradus.

in

in die geweſten, 't zy van rechtswege of door de gewoonte, hebben of hebben moeten. Dat dan noch een ander Kanonnik Aartspriester zy over de ſtad Leeuwaarden; dewelke byzonderlijk het opzigt hebbe over de Paſtoors of Regenten der Parochien, en over de Predikers van gemelde ſtad. Noch een ander van de drie eerſte Kanonnikken, dewelke Leeraars zijn in de Geeſtelijke Rechten, zal aangeſtelt worden tot Opperbiechtvader (*Penitentiarius*) van het Bisdom. Dan zullen 'er noch twee andere van de oudſte Leeraaren of Licentiaaten, de eene in de Godkunde de tweede in de Rechten, gemagtigt zijn om het ganſche Bisdom van Leeuwaarden, wanneer en zoo dikwils als ze door den voornoemden Biſſchop daar toe verzogt zullen worden, te bezoeken: waar in de andere Kanonnikken die tot de gemelde eertrappen gevordert zijn, zoo dikwils als ze insgelijks daar toe verzogt zullen worden, gehouden zullen zijn hen te vergezelſchappen. Dan de Aartsdiaken, en noch drie andere zoodanig gevorderde Kanonniken, te weeten twee Godsgeleerden en een Rechtsgeleerde, zullen de magt hebben en behouden om de Geeſtelijken tot de groote Wijdzels te vorderen; en om de Paſtooren, door wat gezag dat ze dat ampt mogen ontvangen hebben, tot de beoeffening van de harderlijke zorge toe te laaten. Zoodanig nochtans dat ze geen andere zullen vermogen daar toe aan te neemen, als die de bequaamheit hebben om de zorg der zielen behoorlijk waar te neemen; en die zich alvorens uytdrukkelijk door eede verbonden hebben, dat ze hun verblijf op de plaats van hunne bedieninge in eigen perſoon zullen houden. En

zullen

zullen de Aartsdiaken, de Aarts-prieſter, de Opperbiechtvader, mitsgaders de vordere Kanonnikken, uyt hoofde van hunne Prebenden, zoo wel gezamentlijk als ieder in 't byzonder, gehouden zijn den voorn. Biſſchop, wanneer en zoo dikwils als ze door hem daar toe verzogt zullen worden, in de zaaken van de kerk en den Godsdienſt en in alle voorvallende moeyelijkheden, met raad en daad getrouwelijk by te ſtaan. Vorders, op dat de Godsdienſt ter ſtichtinge der geloovigen te beter voorzien werde van zoodanige mannen, dewelke van een welbekende geleerdheit zijn; ordoneeren wy dat de gemelde negen Kanonniksdyen en Prebenden, zoo dikwils als ze na deezen in de naaſtvolgende tijden op een der bovengemelde manieren zullen open vallen, by wijze van verkiezinge zullen vergeeven worden door den Biſſchop en door de overige Kanonnikken die tot de vereiſchte eertrappen gevordert zijn: en dat in zoodanige verkiezinge de ſtem van den Biſſchop geen grooter recht zal hebben, en niet meer zal gelden, als de ſtem van ieder der zoodanige Kanonnikken; ten zy in gelijkheit van ſtemmen: in welken gevalle de tweede ſtemming des Biſſchops de gelijkheit der ſtemmen zal ſcheiden. Vorders dat de tien Kanonniksdyen en tien Prebenden voornoemd na deezen onder geene algemeene of byzondere aanbehoudingen, vaſthechtingen, ook die met de gedagte geſchieden, of in 't Lichaam der Rechten beſloten zijn, en onder geene verwachtgunſten, Koadjutorſchappen, magtgeevingen, vergunningen, bevélen (ook van eenige kerkampten te vergeeven of iemand in *kommende* op te draagen) eerſte gebeden, of andere voorkomende

mende gunſten (dewelke door ons of door de Roomſche Pauzen, onze nazaaten, die 'er dan zijn zullen, en door den gemelden Apoſtoliſſchen Stoel of deszelfs Legaaten, ook uyt inzigt, uyt aanmerkinge, of ter begeerte van den Keizer, van Koningen, Koninginnen, Hartogen en andere Vorſten, of van eenige Kardinalen der Heilige Roomſche kerke, om hoedaanige en hoe dringende reden dat ze ten eenigen tijde vergunt en verleent mogen wezen) begreepen zijn: dat ook de vergeeving der zelve, als by den Roomſchen Stoel open ſtaande, of om wat andere reden dat het zy, nochte in 't algemeen nochte in 't byzonder, zal konnen opgehouden worden voor den Roomſchen Stoel: en dat dezelve openſtaande, alwaar het door afſtand *ter gunſte van een ander*, ofte uyt hoofde van verwiſſelinge by den gemelden Stoel voorvallende, niet vergeeven, ofte eenige andere ſchikkingen omtrent dezelve gemaakt zullen konnen worden. En vermits de godlooze poogingen der Andersgezinden en de boosheit der tijden niet toelaaten dat geleerde luiden langen tijd van hunne kerken afweezig blijven; ordoneeren wy dat de voorn. Kanonnikken, dewelke tot de vereiſchte eertrappen gevordert zijn, by aldien zy twee volle maanden lang van hunne kerk afweezig blijven, zonder van den Biſſchop of het Kapittel uytgezonden te zijn, de inkomſten hunner Prebende van dat jaar zullen verbeuren; en dat dezelve het Kapittel ten deel zullen vallen. Noch al vorder, dat de inkomſten van ieder der gemelde tien Prebenden geſcheiden zullen worden in twee gelijke deelen; waar van het eene beſteedt zal worden tot dagelijkſche uytdee-

deelingen; en dat alleenlijk voor de genen, dewelke de Goddelijke dienſten in het Koor waargenomen; en aldaar, buyten geval van noodzaakelijkheit, van den beginne tot den einde toe gebleeven zullen hebben: en zal niemand door eenige Pauſſelijke *diſpenſatie* ofte vergunninge, om wat reden dat dezelve verkreegen en toegeſtaan mag zijn, zich van zoodanige bywooninge konnen verſchoonen, Waar op wy dan het recht van de voornoemde tien Kanonniksdyen en Prebenden te vergeeven, en eenige ſchikking omtrent dezelve te maaken, of iemand tot dezelve te verkiezen; mitsgaders van de ſtad en het Bisdom van Leeuwaarden voornoemd, met alle en iedere kerken, klooſters, Pryoryen, Prooſtdyen, Prooſtſchappen, en alle kerkelijke ampten, met of zonder laſt der zielen, weereldſche of reguliere en wat Orders dat het zy toebehoorende, en andere godvruchtige plaatzen aldaar gelegen te bezoeken; als ook het recht van dezelve ampten te begeeven en eenige ſchikking omtrent dezelve te maaken, en vorders het recht van gerechtiglijk onderzoek te doen naar eenige perſoonen, van vonnis te ſpreeken, te ſtraffen, te kaſtijden en in boete te beſlaan; en de vordere gerechtigheden, vruchten, renten, inkomſten, zaaken en goederen, hoedanig die ook zijn, dewelke eenige Aartsbiſſchoppen of Biſſchoppen in de ſtad en het Bisdom van Leeuwaarden voornoemd, uyt krachte van het ordinaris recht gewoon waren te hebben en te bezitten; van hen, van hun Bisdom, en van hunne Aartsbiſſchoppelijke en Biſſchoppelijke tafelen, en van alle anderen dewelke zulks aangaat, tegen dat de eerſte Biſſchop van Leeuwaar-

waarden zal aangeſtelt zijn, ten eeuwigen dage afzonderen en aftrekken; zoodanig dat ze zich voortaan met al het voornoemde geenzins zullen mogen bemoeyen, ofte zich eenig recht op het zelfde aanmatigen: het recht van de tien Kanonniksdyen en Prebenden te vergeeven, 't welke wy in een verkiezing als boven gezegt is verandert hebben, geeven wy over aan den Biſſchop en de negen Kanonnikken die tot de vereiſchte eertrappen gevordert zijn: en al het gemelde afgezonderde en afgetrokkene dragen wy over op den Biſſchop van Leeuwaarden, en deszelfs tafel voornoemd: verklaarende dat al het zelve aldus afgezondert, afgetrokken, verandert en overgebragt is, en aán den Biſſchop en de Kanonnikken voornoemd, op de bovengemelde form en wijze, volkomentlijk toebehoort; en dat alle Rechters en Kommiſſariſſen, wat voor plaats dat ze ook bekleeden, daar naar moeten oordeelen en vonniſſen; zoodanig dat hen allen, en ieder van hen in 't byzonder, de magt en het gezag benomen is van anders te oordeelen en vonnis te wijzen. Daar by, indien 'er omtrent het Aartsdiakenſchap, de Kanonniksdyen, en de Prebenden voornoemd, iets hier tegen ſtrijdende beſtaan mogt zijn, of na deezen beſtaan mogt worden: of by aldien iemand tegen het andere bovenſtaande, door wat gezag dat het zy, weetens of onweetens, iets mogt beſtaan; dat verklaaren wy van nu af voor krachteloos en onwettig. Weshalve wy aan onze eerwaardige broederen, den Aartsbiſſchop van Mechelen en de Biſſchoppen van Utrecht en van Feltri, door een Pauſſelijken brief uyt een diergelijke beweeginge beveelen dat zy,

of twee of een van hen, door zich zelven of door een ander of door meer anderen, den tegenwoordigen brief met al wat 'er in begrepen is, waar en wanneer het noodig zal zijn, en zoo dikwils als zy uyt naame van den tegenwoordigen en als dan zijnde Biſſchoppen en het Kapittel van Leeuwaarden, mitsgaders van den Aartsdiaken en van ieder der voornoemde Kanonnikken, of ook van anderen die 'er belang in hebben, of na deezen op wat wijze dat het zy belang in zullen hebben, daar toe verzogt zullen worden, plegtelijk hebben af te kundigen; en de voorgemelde mannen, en ieder van hen in 't byzonder, omtrent het bovenſtaande zoo krachtiglijk hebben by te ſtaan; dat zy altemaal, en ieder van hen, de bovenſtaande beveſtiginge, goedkeuringe, goedmaakinge, afſchaffinge, vernietiginge, toevoeginge, toe-eigeninge, met alles en elk in 't byzonder wat boven vermeld is, vreedzaamelijk genieten en bezitten: en dat ze daarenboven de andere brieven die van den zelfden inhoud zijn, met alles wat daar in bevat is, onverbreekelijk doen onderhouden: en vorder dat ze den Aartsdiaken voornoemd, en ieder der voorgemelde Kanonnikken, in het lichamelijk bezit ſtellen van het aldus opgerechte Aartsdiakenſchap, en van ieder der dus opgerechte Kanonniksdyen en Prebenden, mitsgaders vrn de gerechtigheden en al het toebehooren van ieder: en dat ze de igenen die dus in 't bezit geſtelt zijn beſchermen, met de genen die iets van 't zelfde in 't bezit houden daar uyt te drijven, en met te maaken dat gemelde Aartsdiaken en Kanonnikken, of hunne gematigden in hunne plaatze, tot het bezit van de Prebenden in de gemelde kerke van Leeuwaar-

waarden, en tot Kanonnikken en Broeders, aangenomen werden: met ieder zijn geſtoelte in het koor, en zijne plaats in het Kapittel der gemelde kerke, beneffens de volkome bezitting van het recht der Kanonnikken, aan te wijzen: dat ze ook den Aartsdiaken, of deszelfs gemagtigden in zijne plaatze, zoo als het gebruykelijk is, tot het Aartsdiakenſchap doen aanneemen: en hem, gelijk ook de andere Kanonnikken, volkome verzekering doen hebben van alle de vruchten, renten, inkomſten, rechten en vervallen des Aartsdiakenſchaps en der Kanonniksdyen en Prebenden voornoemd, geen een uytgezonderd: ten welken einde zy alle tegenſpreekers, wederſpannigen, en den tegenwoordigen brief niet gehoorzamende, uit krachte van ons gemelde gezag, zonder zich aan eenig beroep te kreunen, door de bedreiging van den ban, zelfs op heeter daad verbindende, van de ontneeminge hunner kerkelijke ampten en bedieninge, zoo weereldlijke als kloosterlijke, tot wat Order dat dezelve mogen behooren; en van onbequaamheit om dezelve of eenige andere kerkelijke ampten ooit te konnen bezitten, zullen beteugelen; invoege dat de kerkampten en proven, dewelke door zoodanige tegenſpreekers bezeten worden, als door een wettige en regelmatige ontneeming openvallen; ja van andere verkreegen en door de ordinariſſe vergeevers wettiglijk begeeven mogen worden. Noch vorders zullen zy de gemelde tegenſpreekers door geldboeten (dewelke zy naar hun goeddunken opleggen, bepaalen en beſteeden zulle,) ook zoodanig dat 'er de tegenſpreekers op heeter daad in vervallen; en door andere middelen, in het Recht ofte feit

beſtaande, hebben te bedwingen: zelfs met hunne uytſpraaken, ſtrafvonniſſen en vordere ſtraffen, mits dat de behoorlijke formen van rechten onderhouden werden, ook meermaalen, te bezwaaren; en de weereldſche magt, indien het noodig is, te hulp te roepen. Alles niet tegenſtaande onzen eerſten wil, en al wat boven uytgedrukt is; en niet tegenſtaande de ordonantzie der laatſte Kerkvergaderinge van Lateranen, verbiedende eenige eeuwigduurende vereenigingevan kerkelijke ampten, buyten de gevallen in het Recht uytgedrukt, te maaken: en de ordonantzie van *Bonifacius VIII* zaliger gedagteniſſe, insgelijks onzen Voorzaat, bevee-lende dat niemand buyten zijne ſtad of Bisdom, buyten eenige gevallen, en dan noch niet boven eene dagreize van het einde zijns Bisdoms te rekenen, voor het recht gedaagt mag worden: of dat de Rechters door den voornoemden Stoel gemagtigd buyten de ſtad of het Bisdom, daar zy gemagtigt zijn, niemand wie het zy zullen hebben in rechte te vervolgen, of hunnen laſt aan een ander of aan anderen ten dien einde over te geeven: niet tegenſtaande ook de ordonantzie van twee dagreizen, in de algemeene Kerkvergaderinge gemaakt; mits nochtans dat niemand uyt krachte van den tegenwoordigen brief boven de drie dagreizen voor het recht gedagvaart werde: niet tegenſtaande ook alle zoo algemeene als byzondere ordonantzien; 't zy van Pauzen, 't zy die in eenige Provinciale of Synodale Kerkvergaderingen mogen uytgegeeven zijn: en ook alle inſtellingen, gewoonten en ſtichtingen, indien 'er eenige mogen zijn, van de bovengemelde kerke, kloosteren, Prooſtdye en Orders; ſchoon

dat

dat dezelve door eede, door Pauſſelijke beveſtiging, of op een andere wijze, bekrachtigt mogen zijn: en niet tegenſtaande de Verdragpunten over eenigen tijd tuſſchen den voornoemden Stoel en de Hoogduytſche Natie over zoodaanige zaaken aangegaan; en ook alle voorrechten, indulten en Pauſſelijke brieven, dewelke aan gemelde kloosteren, Prooſtdye en Orders, (met wat bewoordingen en plegtigheden dat het zy, zelfs ook met de intrekkingen van alle intrekbrieven, of met eenige andere ook de allerkrachtigſte uytdrukkingen, en met afſchaffende of hoe dat het zy luydende Dekreeten, ook loopende op het aanvangen der verkiezinge) vergunt, ja meermaalen goedgekeurt en vernieuwt mogen wezen: niet tegenſtaande alle byzondere en algemeene rezervaatzien, zelfs die met de gedagte geſchieden, vereenigingen, vaſthechtingen en inlijvingen; en alle zoodanige afſchaffingen, vernietigingen, magtgeevingen, bevélen, indulten en andere gunſten; dewelke aan eenige perſoonen, ook aan Kardinaalen der H. Roomſche kerke, ja zelfs aan Kardinaal-legaaten, ook uyt een diergelijke beweeginge of ook by volle Konſiſtorie, of op wat andere wijze dat het zy, verleent zijn of na dezen verleent mogen worden: alle welke zaaken wy (den inhoud der zelven, als of die van woord tot woord hier ingelaſcht ſtond, voor genoegzaam hier uytgedrukt houdende) met alle de kracht en uytwerkinge van dien omtrent het bovenſtaande volkomentlijk opſchorſſen; en wy verklaaren dat ze in het zelve tot geen uytwerkinge konnen komen en geene plaats konnen hebben. Al hetwelke wy, met de voornoemde inſtellingen, gewoonten,

verdragpunten, ſtichtingen, voorrechten, indulten, en brieven (al wierd 'er tot genoegzame intrekking vereiſcht dat die dingen, en de ganſche inhoud derzelven, door een byzondere, eige, uytdrukkelijke, ondeelbaare uytdrukkinge, en van woord tot woord, maar niet door algemeene bewoordingen hoewel hetzelfde betekenende, vermeldt of op wat andere wijze dat het zy beduidt moeſten worden, of dat 'er een byzondere form hier toe vereiſcht wierd: en zoodanigen inhoud, als of dezelve zonder iets achter te laaten en op de vereiſchte wijze hier uytgedrukt was voor genoegzaam in dezen brief vermeldt houdende) zoo nochtans dat ze anders in volle kracht zullen blijven, voor deze reize alleen byzonderlijk en uytdrukkelijk intrekken: en verklaaren dat het alles genoegzaam opgeſchorſt en ingetrokken is. En niet tegenſtaande alles wat hier tegen mag ſtrijden: alwaar het ook dat eenige perſoonen een byzonderen brief of Dekreet op eenige Waardigheden, Kanonnikſdyen en Prebenden in de kerk van Leeuwaarden, of een algemeenen brief of Dekreet van gemelden Stoel of deszelfs Legaaten op andere kerkelijke ampten in die geweſten bekomen hadden; of dat daar omtrent op een andere wijze gerechtelijk waar gehandelt: welke brieven en gerechtshandelingen, en al wat uyt krachte derzelven verkregen en daar op gevolgt mag zijn, wy tot de Prooſtdy, het Aartsdiakenſchap, de Kanonniksdyen en Prebenden voornoemd, niet uytgeſtrekt willen hebben: zoo nochtans dat ze daar door ten opzigte van de andere Waardigheden, Kanonniksdyen, Prebenden en vordere kerkelijke ampten niet benadeelt zijn. Eindelijk niet tegenſtaande dat de Room-

Roomſche Stoel aan eenigen, 't zy in 't gemeen of in 't byzonder, vergunt mogt hebben dat ze met geen interdikt bezwaart, en niet in hunne bedieningen opgeſchorſt of in den ban gedaan konnen worden door Pauſſelijke Brieven, dewelke geen volkomen en duidelijk gewag van zoodanige een vergunninge maaken: en niet tegenſtaande alle andere, zoo algemeene als byzondere voorrechten, vergunningen en Pauſſelijke brieven, van wat inhoud dezelve mogen zijn; dewelke in den tegenwoordigen brief niet uytgedrukt of volkomentlijk ingelaſcht zijnde deszelfs uytwerkingen, op wat wijze dat het zijn zoude, konnen beletten ofte vertragen: en dewelke met hun ganſchen inhoud in onzen brief zouden moeten vermeldt worden. Doch wy hebben daar by begeert dat om deze affchaffing, vernietiging, toevoeging en toe-eigening, de bovengemelde aalmiſſen, dewelke in de klooſteren en Prooſtdye voornoemd van ouds plagten uytgereikt te worden, geenzins verzuimt; maar door de Biſſchoppen zelf aan de armen aldaar op de voornoemde wijze zullen uytgekeert worden. Het zy dan geenen menſch geoorlofd dit geſchrift van onze affchaffinge, vernietiginge, ontſlaginge, ontheffinge, oprechtinge, aanſtellinge, toevoeginge, toe-eigeninge, begeevinge, verleeninge, toewijzinge, verbiedinge, inzettinge, ordonantie, afzettinge, afneeminge, veranderinge, overdraginge, Dekreeten, bevél, dienſtſchorſſinge, intrekkinge, en begeerte, te overtreeden, of zich door een roekeloos beſtaan daar tegen te kanten. En indien iemand zich mogt verſtouten zulks te onderneemen; die moet weeten dat hy in de ongenade van den Almagtigen Godt, en

van deszelfs Apoſtelen de H. H. *Petrus* en *Paulus*, zal vervallen. Gegeeven te Romen by S. *Marcus* in het jaar van de Menſchwordinge onzes Heere een duizend, vijf hondert, een-en-ſeſtig, den 7 Auguſti, in het tweede jaar van ons Pausdom. Was aldus getekent: *Fœd. Carolus Ceſus:* en wat laager *Cæſ. Glorierius:* en noch wat laager: *A. de Alexiis.* Op de rugge ſtond geſchreeven: deze woorden zijn noch eens gelezen door den Sekretaris *Cæſar*, en gezegeld met een loode Zegel: waar op deze woorden ſtonden: *Pius IV Paus*; met een dubbelde zijde ſtaart van roode en geele kleur onder aan hangende. En op dit afſchrift waren de volgende woorden geſchreeven: *Dit afſchrift is tegens deszelfs origineel vergeleeken, en komt met het zelve van woord tot woord over een.* Het welke ik met eigen hande en onderteke-ninge getuige, *Bachuſius*, goedgekeurde *Notaris.*

Oost- en Weſtvries-land.

Zoo is dan ingevolge van deze Pauſſelijke Bulle de Hoofdkerk van S. Vitus te Leeuwaarden / te voren Aldenhof genaamd / tot een Biſſchoppelijken Zetel opgerecht.

VERDEELING
Van het BISDOM *van*
LEEUWAARDEN.

De Vriezen worden t'hans verdeelt in de Groote en de kleine Vriezen. Groote Vriezen worden genoemt dewelke over het Vlie of de Zuider-zee woonen: die aan deze zijde leggen / hebben den naam van de kleine Vriezen. De eerſte

eerſte wierden eertijds Ooſt- en de laatſte Weſt vriezen genoemt. En het tegenwoordige Noord Holland draagt noch den naam van Weſt-vriesland; en is / zedert de oprechtinge der nieuwe Bisdommen / aan Haarlem toegewezen.

Doch de naam van Ooſt-vriesland word althans maar gegeeven aan dat gedeelte van Vriesland / 't welk over de Ems gelegen is: het andere Vriesland / tuſſchen het Vlie en de Lauwers gelegen / en van Gozningerland onderſcheiden / heet Weſtvriesland: zijnde tegenwoordig een Provincie van het Vereenigde Nederland; en in drie quartieren / te weeten Ooſtergouw / Weſtergouw / en de Sevenwolden / onderſcheiden. Weſtvriesland in drie quartieren onderſcheiden.

Het ganſche land is volgens * Ubbo Emmius byna vierkantig van gedaante / acht groote mijlen lang / en byna even breed. Het heeft aan de Noordzijde en naar het ſtrand toe zeer weelige en grazige weylanden: dan naar het Zuyden en het Ooſten is het zandachtig / moeraſſig en boſchachtig. Het heeft 8 bemuurde / en drie onbemuurde doch zeer moope ſteden: 9 Abdyen; in alles 46 kloosters; 28 Baljuwſchappen / die zy Gietenyen noemen; en 331 aanzienlijke dorpen.

In Ooſtergouw zijn twee ſteden / te weeten Leeuwaarden en Dokkum: 127 Dorpen: 21 kloosters; en de volgende Gietenyen.

Die † van Leeuwaarderdeel / van Tietzerkierſterdeel / van Idaarderdeel / van Ferwerderdeel / van Kalwerderhem / van Dantumer-

* Rer. Friſ. lib. 1, pag. 14.
† Ubbo Emmius lib. 1, pag. 16.

deel / van Achtkarſpelen / van Kollumerland / Upſterland / van Smallingerland.

In Weſtergouw zijn 8 ſteden ; Staveren / Bolſwaard / Sneek / Ilſt / Franeker / Harlingen / Workum / Hindeloopen. Dan zijn 'er 127 dorpen / 24 kloosters : en de volgende Gietenyen.

Die van Wonzerdeel / van Franekerdeel / van Barradeel / van Meinaldumerdeel / van Baarderdeel / van Hennaarderdeel / van Wymbritzerdeel / en van Gaaſterland.

In de Sevenwolden is volgens Emmius geen eene ſtad ; maar 77 dorpen en een klooſter.

Ook waren 'er deze Gietenyen ; die van Donyeberſtal / van Lemmerland / van Aniewerd / van Schoterland / van Uttingerland / van Haſcherland / van Oost-ſtellingwerf / en van Weſtſtellingwerf.

Dekenſchappen in Vriesland.

Deze verdeeling van Vriesland ſtaat ook beſchreeven in de bovengemelde Bulle van Pius IV.

Zoo lang als het Katolijk geloof de overhand had / heeft byna iedere Gietenij eenen Deken / of Provisor, in het Geeſtelijke geſtaan.

Het rechtsgebied van deze Dekens.

Deeze Dekens / gelijk wy in de Voorberigten al vermeldt hebben / waren kerkelijke Rechters. Ieder van hen had binnen de paalen van zijn Dekenſchap zijn rechtsgebied / ook in gemengde processen : en dat niet alleen over de Geeſtelijkheit / maar ook over het ganſche volk : zelfs ook in weereldſche zaaken (1).

Niet alleen gaven zy uytſpraak in de voorvallende verſchillen : maar zy maanden ook Tienden / jaargelden en boeten in ; dewelke zy dan

dan / na dat zy 'er hun wettig gedeelte afgetrokken hadden / naar Utrecht zonden.

De gemelde Dekens wierden van ouds door de Bisschoppen of door de Aartsdiakenen gezonden. Ten tijde van Keizer Karel en van Koning Philips wierden zy niet eerder aangenomen / voor dat ze een smeekschrift by den Landvoogd of het Hof der Provincie ingelevert hadden; zoo als zal blijken uyt eenen brief / denwelken wy onder Bolswaard / ter gelegentheit van den Deken aldaar / zullen opgeeven.

De Dekenschappen van Oostergouw / en de rechte paalen der zelven / hebben wy niet konnen ontdekken. Egter blijkt het uyt de handschriften der Utrechtsche kerke dat 'er Dekens te Leeuwaarden en te Hallum zijn geweest.

Westergouw / 't welk in 't Geestelijke byna geheel en al onder den Proost van S. Jans kerke te Utrecht behoorde / had zijne vaste Dekens; dewelke door gemelden Proost / die ook Aartsdiaken was / derwaart gezonden wierden: Staveren nochtans en Workum uytgezonderr; want Staveren met Gaesterland stond onder den Proost van S. Salvator: Workum had zijnen eigen Deken. Ik heb onder my een Uyttrekzel uyt een oud Register / opgesteld door Heer Johan Robregtsz. Kanonnik van S. Pieters kerke te Utrecht; dewelke de gemagtigde is geweest van den Heer Johan Nys, Proost van S. Jans kerke te Utrecht. Deeze Nys heeft geleeft in 't jaar 1482: en heeft tot nazaat gehad den Heer Stephanus Rumelaar.

Dit Handschrift handelt van het rechtsgebied /

bied / 't welke de Prooſt van S. Jans kerke had over het Graafſchap van Weſtergouw in Ooſt-vriesland. Het begint met deze woorden: De Prooſt van S. *Jans* kerke te Utrecht heeft het recht van inſtellinge, in alle zoo ſchrikkel- als geen ſchrikkeljaaren, over alle de kerken en kerkelijke ampten dewelke begreepen zijn onder het rechtsgebied van Ooſt-vriesland; de kerken der Monnikken uytgezondert: zoo als wijdloopiger ſtaat uytgedrukt in den Verdragbrief, dewelke 's vrydaags na *Aſſchenwoensdag*, in 't jaar 1337, opgeſtelt en bezegelt is tuſſchen *Johan* Biſſchop van Utrecht, en *Arnoldus Loef*, Prooſt van S. *Jans* kerke aldaar.

De voornoemde Prooſt heeft de magt om het rechtsgebied alle jaaren, behalven in de ſchrikkeljaaren, in Ooſt-vriesland te oeffenen, of om iemand daar toe te magtigen. Om dat rechtsgebied te oeffenen is de Prooſt gewoon voor den tijd van drie jaaren, dewelke tuſſchen de ſchrikkeljaaren koomen, een algemeenen Kommiſſaris aan te ſtellen over alle de Dekenſchappen onder zijn rechtsgebied ſtaande. Deeze Kommiſſaris is gewoon zich aan den Prooſt te verbinden dat hy zal opbrengen 166 poſtulaat guldens voor het eerſte, en evenveel guldens voor het tweede jaar. Vorders dat hy hem voor het derde jaar 170 poſtulaat-guldens; en daarenboven ieder jaar omtrent S. *Maarten* noch een * wild varken, of zes poſtulaat-guldens in de plaatze van dien, zal opbrengen.

Dan volgen 'er in het Handſchrift de Dekenſchappen / onder het rechtsgebied van gemelden Aartsdiaken behoorende: te weeten

* In het Latijn ſtaat, aprum, vulgariter, een Beer.

HET

HET DEKENSCHAP VAN BOLSWAARD.

DAT VAN DE GRANDIVERS.
DAT VAN HOOG-WAGENBURG.
DAT VAN LAAG-WAGENBURG.
DAT VAN ALTARUM.
DAT VAN FRANEKER.
DAT VAN SEXBEERUM.
DAT VAN DER SCHELLING.
DAT VAN MEINALDUM.
DAT VAN JOERWAART.
DAT VAN NIEUWLAND OP 'T BILT.

Wy zullen de plaatzen van ieder Dekenschap / als wy 'er van te spreeken zullen hebben / opgeeven.

Het staat te gelooven dat Cunerus Bisschop van Leeuwaarden zich aan deeze oude verdeelinge der Dekenschappen gehouden zal hebben: want dat hy een nieuwe verdeeling in dit Bisdom zouw ingevoert hebben is niet wel te denken: niet alleen om dat de Geloofszaaken / schier van 't begin zijner inhuldinge af / 't onderste boven zijn gedraait; maar ook om de tegenstribbelingen der Proosten en Aartsdiakenen van Utrecht: dewelke / zoo als wy vertoonen zullen / voor hunne oude rechten en gewoonte met zulk een yver kampten.

Derhalven zullen wy ons aan de bekende verdeeling van Vriesland tusschen het Vlie en de Lawershouden te weeten in Oostergouw / Westergouw en de Sevenwolden; welke verdeeling ook in de Bulle van Pius achterbolgt is: en wy zullen in het optellen der kerken /

ken / kloosteren / godvzuchtige giften / zoo veel als mogelijk is acht geeven op de oude Dekenschappen en Gietenyen: wy gaan dan beginnen van de Hoofdstad des Bisdoms.

AANTEKENING.

1. Het geen hier gezegt word dat de Dekens ook over de weereldlijke luiden, zelfs in weereldlijke zaaken, rechtsgebied gehad zouden hebben, zouw ik gaarne door eenige exempelen beweezen zien. Het is waar dat 'er tijden zijn geweest dat het Geestelijk Rechtsgebied, op veele plaatzen, nauwelijks eenige paalen had. Volgens *a* eene wet, die *Konstantyn den Grooten* toegeschreeven word, mogt ieder een, zelfs een leek, ook in weerwil van zijne wederparty, alle rechtszaaken voor de Bisschoppen betrekken. En deeze wet, die door *Karel den Grooten* vernieuwt en bekrachtigt is, heeft in Vrankrijk en elders langen tijd stand gehouden. En hier door is 't geschiedt dat meest alle pleitzaken voor den Geestelijken Rechter betrokken, en van hem afgedaan wierden. Het inzigt was goed: te weeten de partyen, die de weereldsche Rechters jaaren en dagen achter aan moesten loopen, en dan noch geen einde van hunne zaak kosten krijgen, van dat verdrietig wachten, en van de ondraaggelijke onkosten, te verlossen. Maar de Geestelijkheit, die zulke rechtzaken eerst zonder veel ommeslag behandelde en afdeed, maar waarschijnelijk nu en dan voor haare moeite de eene of andere vereering kreeg, begost 'er ook winst in te zien; en die winst begost haar hoe langer hoe meer aan te zoeten. Dat voorrecht, van alle zaaken af te doen, was haar door de Oppermagten toegestaan, om de rechtszaaken te verkorten, en het uytputten der partyen te voorkoomen. De Bisschoppen zelf namen ten eerste kennis van de zaak; en zagen de party tot een minnelijk verdrag te beweegen. Maar de Bisschoppen, metter tijd grooter Heeren geworden, en met dat hooren der partyen niet gediend, begosten Officialen aan te stellen, en al den last op hunne

a Vide Dom. van Espen de Jure Can. part. 3. tit. 1. c. 1.

schou-

ſchouderen te ſchuyven. [b] Toen begon men alles op zijn Hoofſch te doen; den ſlender der rechten in alles op te volgen; en alle de plegtigheden van 't weereldſche recht in 't werk te ſtellen. Zoo dat 'er geen onderſcheid tuſſchen beide die rechtbanken was. En daarom is het geen wonder dat de burgerlijke rechtzaaken de Geeſtelijke Vierſchare allengskens ontrokken zijn.

Maar daar waren eenige gevallen, die noch op een byzondere wijze tot de Geeſtelijke Vierſchier behoorden; en tot dewelke de Geeſtelijkheit als gerechtigt was. De eedbreeking, en het niet nakomen van zijn gegeeven woord, wierden voor al daar onder gerekent. Zulke zaaken, zeiden de Geeſtelijken, raaken het gewiſſe; en behooren vervolgens tot de Geeſtelijke rechtbank. Uyt dien hoofde was 'er nauwelijks eenig krakeel of een kontrakt, zegt [c] *Mornacius*, of de Geeſtelijkheit had 'er het zeggen over: want de Notariſſen paſten altijd in de akten te voegen, dat de partyen zich zelven tot het onderhouden van de verdragpunten door eede verbonden hadden. Ja, al wierd 'er van geen eed geſproken, 't was genoeg dat de brieven of akten door een Apoſtoliſſchen Notaris ondertekent waren. Ook wierden de kontrakten doorgaans voor zulke Notariſſen aangegaan, en door dezelven ondertekent; om dat de menſchen doorgaans veel liever met de kerkelijke als met de weereldſche Rechters te doen wilden hebben.

En dit is de reden, naar het zeggen van *Mornacius*, dat 'er langen tijd geen andere vierſchaar, als de Geeſtelijke, in Vrankrijk iets te zeggen had: en dat 's Konings rechtsgebied, in al dien tijd, niet gerekent wierd. Ja, als de Edelluiden van Vrankrijk, onder *Philips de Valois*, over de uytſpoorige aanmatigingen der Geeſtelijkheit klaagde, en haare magt door den Koning wilde ingebonden hebben; trachte de Biſſchop van Autun uyt het [d] Evangeli te bewijzen dat alle zaken, daar eenige zonde mede gemengt

[b] Ibid. cap. 2. §. 2. num. 24.
[c] Apud Eſpen. ibid. cap. 1.
[d] Indien uw broeder tegen u gezondigt heeft, enz.

was, voor de Geeſtelijke rechtbank verhandelt moeſt worden.

Ieder een, die niet al willens blind is, vat wel dat ſchier alle zaaken op die wijze voor de Geeſtelijke vierſchaar getrokken konnen worden: want in alle zaaken kan men zeer ligtelijk een twijfeling voorſlaan, of 'er geen ongerechtigheit, of gevaar van ongerechtigheit, in ſteeken mag. Geen wonder dan dat de Geeſtelijkheit, gelijk zoo even gezegt is, de weereldlijke Rechters in Vrankrijk en elders zoo gemakkelijk uyt de zadel gelicht heeft; en zoo langen tijd alleen op 't kuſſen heeft gezeeten.

Dezelfde *e* text, daar de Biſſchop van Autun op ſteunde, is den Paus *f Innocentius III* ook te pas gekomen, om zich met het verſchil van *Philippus Auguſtus* en den Koning van Engeland te bemoeyen; en het zelve voor zijne vierſchaar te betrekken. Het krakeel, zeide de Paus, liep over het verbreeken van den eed. Dierhalve wilde hy het zeggen in die zaak hebben: niet om uytſpraak te doen over het leen, daar het verſchil op draaide; maar om zijn vonnis te geeven over de zonde. Want, *g* zegt hy, in 't Evangeli ſtaat: *Indien uw broeder tegen u gezondigt heeft, gae en beſtraf hem: en, by aldien hy u niet en hoort, zegt het de Kerke.* Maar *Philippus Auguſtus* liet zich aan den eiſch van den Paus niet gelegen leggen; en hy zeide dat de Legaat, die hem zoo een boodſchap quam doen, en van vervloeken en bannen ſprak, de Engelſche Sterlingen al geroken had.

Zoo blijkt het dan dat het rechtsgebied der Geeſtelijken, op veele plaatzen en ſomtijds, zeer groot en als onbepaald is geweeſt. Maar dat ze hier te lande zoo veel te zeggen hadden, en zelfs in weereldlijke zaaken van weereldſche perſoonen uytſpraak mogten geeven, dat zouw ik gaarne beweezen zien.

Dat ze hunne wieken ſomwijlen zoo verre uytſpreiden als ze koſten, en zich zoo een ſoort van eene magt in weereldſche zaaken, en over weereldſche perſoonen, aangematigt hebben; dat wil ik niet

e Indien uw broeder, enz.

f Rouſſel Hiſtor. Juriſdict. Pontif. lib. 6. cap. 4 num. 36.

g Cap. 13 de Judic.

tegen-

tegenſpreeken; en zal het zoo aanſtonds bewijzen. Maar een aangematigde magt is noch geen magt: en ik zal ook bewijzen dat dit aanmatigen door de Oppermagt tegengeſproken en afgekeurt is.

Uyt den volgenden brief van *Philips van Ooſtenrijk*, die tot bewijs van mijn zeggen zal dienen, zal dit ook blijken dat de Dekens, *Proviſors*, en andere Bedienden, den gemeenen man, onder 't dekzel van ſalaris, groote ſommen afperſten; en de menſchen ter gelegendheit van dagingen, vermaanbrieven, zoenbrieven, en meer andere voorwendzels, tweemaal meer afdwongen als hen van rechtswegen toegeleit was. Vorder hoe dat zy allerhande ſtreeken, om niet erger te zeggen, in 't werk ſtelden om luiden, die wel gegoed waren, de beurs te ligten.

Hier nevens de brief zelf; die door den gemelden Hartog getekent is in 't jaar 1504; en dien ik uyt de *Analecta* van *Ant. b Matthæus* getrokken heb.

„ En al eeſt datmen de voorſz. onſe onderſaten van „ Zeelant buten noch boven de voorſz. Concordaten „ niet behoort te tracteren in faute van daginge, ci„ tatien, of monitien, noch meerder ſalaris van „ heurlieden te nemene, of t'exigeren, dan geex„ preſſeert is by den voorſz. Concordaten, nochtans „ believet daghelycks, alſt over lange gedaan heeft, „ den Proviſoren, Dekenen, ende andere Officie„ ren van Utrecht in Zeelant verſerende, by over„ wille van partyen, ende onbehoorlycke compoſitie, „ te nemen van den voorſz. onderſaten onder 't dexel „ van ſalaris groote exceſſive ſommen, als de twee „ deel meer dan ſy behooren, aangaende den cita„ tien, monitien, ſoenbrieven, contumacien, ende „ abſolutien van ſententien interlocutoir ende defini„ tive, ende van elke clandelline, daet af ſy maer behoo„ ren te hebben enen nobel, ende daer onder, daer „ of nemen ſy met wille vier of vyf ponden groo„ ten, ende van allen anderen exceſſen ende com„ poſitien &c. 't heurlieder wille en jegens recht. „ Ende om onſe onderſaten te meer te travailleren, „ ende tot meerder compoſitie te brengherie van den „ voorſz. exceſſen oft mes-uſen, ſo en ſullen ſy die „ ſelve exceſſen niet weygeren noch die doen opda-

b Tom. 1, pag. 295.

„ ghen, dan in den winter, als men 't lant van Zee-
„ lant, dat ſeer kout en waterich is, niet wel begaen
„ en mach, ende noch houden ſy partyen als dan
„ ſeer lange loopen, ſonder heurlieden expeditie
„ noch juſtitie te doen, dat ſy van noode compoſe-
„ ren moeten. Ende hebben dit aldus gedaen en-
„ de noch dagelycks doen, ſo dat diverſche van
„ onſen onderſaten voorſz., goede, rycke, ende ge-
„ goede mannen, daar by ende mits den couden
„ winterſchen weder ende quade wegen van coude,
„ arbeyt, ende pyne, in groote ſware ſiekten geval-
„ ende eenige daar of geſtorven ſyn. Item op een
„ lichte fame ofte uyt heurs ſelfs fictie, oft vercie-
„ ren, doen ſy dagelycks dagen onſe voorſz. onder-
„ ſaten, te wetene gehuwede perſonen, mans ende
„ vrouwen, in cas van adulterien, weduwen van
„ incontinentien, jonge geſellen ende maechden in
„ cas van fornicatien, het ſy waer ofte niet, bren-
„ gende de ſommige tot compoſitie 't heurlieder wil-
„ le, ende andere die 't aanſichte bieden, ende hen-
„ lieden verweren willen, houden ſy ſo langhe loo-
„ pen, dat ſy heymelick compoſeren moeten, oft
„ neen, ſo verdragen ſy die, en willenſe corrigeren
„ met ſo openbaer ſchaamdelijke penitentie en amen-
„ de, daer by ſy ewelyck gediffameert worden, Al te-
„ gens ende contrarierende de voorſz. Concordaten,
„ Ende noch boven al deſen, dat erger is, ſo heb-
„ ben eenige Proviſeurs ende Dekenen binnen Zee-
„ lant getracht onlanx te doen publiceren, dat elck
„ Leecman den anderen Leecken in alle prophane
„ ſaken voor hen lieden ſal mogen opdagen, ende
„ dat ſy partyen daar op recht doen ſullen in con-
„ temptie ende verſmadeniſſe van onſer Hoocheyt
„ ende juſtitie, ende contrarie den Keuren by ons
„ ende onſen gemeenen Lande gemaekt ende beſwo-
„ ren, ende noch meer weſen ſoude, indien heur-
„ lieden by ons niet voorſien en worde van provi-
„ ſien, ſo ſy Thoonderen ſeggen, die ſelve aan ons
„ voerſoekende, Soo eeſt dat wy dit overmerkende u.
„ ontbieden, ende bevelen, u. daer toe committeeren-
„ de, dat indien u blycke van des voorſz. is, ſo vele dats
„ genoech ſy, ghy ten verſoeke van de voorſz. Thoon-
„ deren doet ſcherp bevel van onſent wegen, ende

„ op

„ op ſekere penen t'onſwaarts te verbeurene, den
„ voorſz. Proviſoren, Dekenen, en anderen Officie-
„ ren van Utrecht binnen onſen voorſz. Lande van
„ Zeelant, dat ſy ende elck van hen lieden hen ver-
„ dragen voirtaen de voorſz. onſe onderſaten van
„ Zeelant meer noch vorder te travailleren noch te
„ compoſeren ter cauſe van den exceſſen, daar in ſy
„ oft enich heurer vervallen ſyn of vallen mochten;
„ mer henlieden als den aengaende te contenteren
„ ende te vreden houden, mits by den ſelven onſen
„ onderſaten betalende ende opleggende den tax en-
„ de ſalaris naer inhout der Concordaten voorſz. &c.

LEEUWAARDEN,

DE Hooſdſtad van Weſtvriesland / en de Zetel van den Raad en van een talrijken Adel / in Oostergouw gelegen / is ook de Hooſdſtad van dit Bisdom. Over den oorſprong van den naam / gelijk het met meer andere ſteden gaat / zijn de gisſingen niet eenerley. Sommigen willen den naam afgeleidt hebben van Weerden en Lee: om dat het land aan de zeekant wat hooger rijſt als de omleggende vlakte / hoedanige plaatzen op zijn Vriesch Weerden genoemt worden; en dat het rivierije de [a] Lee door de ſtad loopt / van waar het zich in een arm van de Zee gaat uitſtorten: en zy beweeren dat uyt de t'ſamenvoeginge van deze naamen de naam der ſtad Leeuwaarden geſproten is. Anderen dryven dat de plaats aldus genoemt is naar zekeren Waard met naame de Leeuw; dewelke daar allereerſt aan het veer gewoont / en den Leeuw voor een tappers uythangbord gebruykt zoude hebben.

Leeuwaarden de Hooſdſtad van Weſtvriesland en van het Bisdom aldaar.

Afkomſte van den naam.

[a] Tegenwoordig wort het Ee genoemt.

den. Doch Ubbo [b] Emmius houdt zulke gissingen voor droomen van oude bessen. Hy zouw eer gelooven dat zeker Heer de Leeuw op die Waard of hooger plaats gewoont en 'er zynen naam aan gegeeven zal hebben.

Dan Simon Gabbema, in zyne beschryvinge van Leeuwaarden op het 5 zydje / keurt dit gevoelen van Emmius af / en tracht het eerste te bevestigen. Dit zelfde eerste gevoelen word ondersteunt door den naam Lywart, dewelke dikwils voorkoomt in een Fransyne Handschrift der Utrechtsche kerke / doch allereerst op het jaar 1127 [c]. Zelfs word de stad noch hedensdaags niet anders genoemt by de ingezetenen; hoewel dat de Latynsche Schryvers haar den nam geeven van Leovardia.

Wanneer Leeuwaarden een stad is geworden.

Men gelooft dat Leeuwaarden den naam en de gedaante van een stad heeft gekreegen in 't jaar 1199. wanneer de omtrek der vesten noch zeer klein is geweest: dewelke zich ter plaatze daar nu een Parochi-kerk is met naame Nyhof, in 't midden der stad / naar haare hedensdaagsche grootte gerekent / aan de Noordzyde van 't Westen naar het Oosten uytgestrekt hebben.

Als de stad in haar eerste opkomen was; waren 'er twee andere bleekken / het eene aan de Oost- het andere aan het West zyde / dicht aan de vesten gelegen / en hadden ieder een kerk. Het eerste had den naam van Oldenhof; het andere van den Hoek: doch die zyn al zedert eenige eeuwen voor het grootste gedeelte / de kerken daar onder begreepen / door het uytleggen van de vesten in de stad

[b] De Republ. Fris. pag. 37.
[c] Mens. Alting. Not. Germ. inf. part. 2. pag. 116.

De-

betrokken: zoodanig evenwel dat ze hun ouden naam met het recht van Parochien behouden hebben.

De ſtad heeft een Open-brief dewelke te Bolswaard / allwaar de Standen van Oostergouw en Westergouw toen vergadert waren / geteekent is den 12 July in 't jaar onzes Heere 1432: waar by de gemelde twee Parochien / Oldehof en de Hoek, niet alleen voor zoo veel als ze binnen de ſtads-beſten begreepen waren maar ook voor zoo veel als ze buiten de beſten ſprongen / aan de ſtad toegewezen / en het Rechtsgebied van den Raad der zelve ſtad onderworpen worden: 't welk / zoo als de brief luidt / voor het welwezen van alle de Standen der Provincie is geſchiedt. En wierd aan allen / die onder het Rechterſchap behoorden / en aan alle ſteden bevolen / het gemelde Dekreet zonder tegenſpraak te gehoorzaamen.

De gemelde twee Parochien aan de ſtad toegewezen.

Naderhand is hier een derde Parochie by gevoegt (1).

Waar by noch een derde Parochien is gevoegt.

De eerſte Parochi-kerk / te weten Aldehof, was S. Vitus en zijne medegezellen Modeſtus en Creſcentius, alle drie Martelaaren / toegewijdt.

De tweede / te weeten Nyehof / was toegewijdt aan de H. Maagd Maria.

De derde / die 'er naderhand by het vermeenigvuldigen der ingezetenen by gekomen is / was gewijdt ter eere van de H. Maagd en Martelareſſe Catharina: (2) en is tegenwoordig / volgens Hamconius, het tuyghuys der Staaten van Vriesland.

Het recht om de Paſtory van de Hoofdkerk te vergeeven / of gelijk men dat noemt het recht van Patroonſchap / heeft den erfge-

naamen van Frederik Burmanninga, een Edelman en een Parochiaan van S. Vitus kerke / zoo als in den volgenden brief te leezen (3) staat / toegekomen. Des zelfs zoonen Altetus en Renaldus, volle broeders / hebben dat recht / gelijk uyt den zelven brief blijkt / in 't jaar 1300. overgegeeven aan den Abt en de Abdye van Mariengaarde.

IN den naame des Heere en der onverdeelbaare Drievuldigheit: Aan alle Christus geloovigen, dewelke den tegenwoordigen brief zullen zien en hooren, ter eeuwige gedagteniſſe. Op dat het geene nu verhandelt word by verloop van tijden (dewijl de menſchelijke geheugenis doch zwak is, en alles te gedenken niet menſchelijk maar Goddelijk is) niet vergeeten werde: zoo is het dat wy *Altetus* en *Renaldus* broeders en leeken, zoonen van wijle *Frederik van Burmanninga*, Parochiaan van S. *Vitus*-kerk in *Oldehove*, opentlijk en volkomentlijk in dit geſchrift erkennen en belijden dat wy met onzen wil en ons weeten, meerderjaarig zijnde, met volkomen overleg, en na dat we ook de zaak met onze vrienden te bedenken genomen hadden, uyt een godvruchtig inzigt, ter vergeevinge van onze zonden, en tot hulp en verlichteniſſe van de zielen onzer overledene ouderen, het recht van Patroonſchap, met al het vordere recht, 't welk by ons in de gemelde kerke van *Lieuwerth* vreedzamelijk en geruſtelijk gehad, genooten en bezeeten is geweeſt, gegeven en geſchonken hebben aan de godsdienſtige en vermaarde mannen den Abt en het Konvent der Abdye van Marië-gaarde van de Premonſtreit-order in Ooſtergoe: *om op den naam*

naam van gemelde Abdye ten eeuwigen dage door hen genooten en bezeeten te worden. Al het welke wy door den inhoud dezes mildadiglijk, volkomentlijk, zonder liſt en zonder eenig beding, aan hen geven en deze onze gifte beveſtigen: wel duidelijk en oprechtiglijk in den naame des Heere verklaarende dat wy het aan hun aldus gegeeven en geſchonken hebben; zoodanig dat deeze gifte en dit geſchenk, uyt godvruchtigheit gedaan, door ons of door onze nazaaten en erfgenaamen op geenerhande wijze, en onder wat liſtig voorgeeven dat het zy, herroepen of in eenigen deele vernietigt zal konnen worden. Tot oirkonde van hetwelke wy verzogt hebben dat de tegenwoordige brief met de zegelen van de eerzaame mannen, de Abten van *Bethania* en van *Klaarkamp*, bezegelt mogten worden. *Dit is geſchiedt in't* jaar onzes Heere 1300; op den Zondag, *Oculi mei*, enz.

Volgens de hedensdaagſche manier van ſpreeken zoude men oordeelen dat deeze Frederik een leek is geweeſt / woonende onder de Parochie van S. Vitus: te meer om dat in den bovenſtaanden Brief zijne twee zoonen vermeldt worden.

Maar dewijl het woord Parochianus, zoo als in het Woordenboek van * du Cange te leezen ſtaat / in oude boeken / als in de Kronijk van Montſerin op het jaar 1128 en 1211 / ſomwijlen genomen voor den Parochi-prieſter / en in de Alemanniſſche wet (tit. 13. §. 1.) voor den Paſtoor: zouw men mogen gelooven dat gemelde Frederik / de Paſtoor van S. Vitus in Aldenhove is geweeſt. Hier tegen doen zijne twee zoonen niet: dewijl hy dezelven / volgens de

* Gloſſar. ad Scriptores mediæ & infimæ Latinitatis.

gewoonte van den ouden en ook van dien tijd/ voor zijne wijding gehad kan hebben. En dus zoude deze Frederik de eerste Pastoor van Oldenhof zijn/ die vermeld gevonden word.

De burgers van Leeuwaarden hebben in 't jaar 1532 op Aldenhof een nieuwe kerk met een nieuwen toren getimmert; waar van het grondwerk gelegt was in 't jaar 1529.

In de gemelde kerken zijn verscheide Vikaryen en Prebenden aan deze en gene altaaren gewees. Die dezelve bedienden/ wierden Vikarissen of Prebendarissen genoemt; zoo wy aanstonds uyt Emmius zullen verhaalen.

Vikaryen

Ook zijn'er/ zoo wel als elders/ al eenige Broederschappen gewees. Voor al was het Broederschap van S. Antonis aan het altaar van den zelven Heilig zeer vermaard.

en Broederschappen.

Ook was 'er een Broederschap van de Schutters aan het zelfde altaar: waar over Jacob Contorius in het jaar 1566 het zoo genaamde recht van Patroonschap heeft gehad.

Eindelijk was 'er het Broederschap van den naam Jesus, 't welk den 12 December 1548 te Brussel is bevestigt door Keizer Karel; waar van wy onder de gasthuyzen te spreeken zullen hebben.

Behalven de Parochi-kerken waren 'er vier kloosterlijke Vergaderingen met fraaye en groote kerken: twee van Monnikken/ en twee van gedekte Nonnen. De Nonnen waren van S. Franciscus en van S. Dominicus Order.

Beschrijving van Leeuwaarden aan het 10 zijdje.

Het geslagt van Kamminga heeft volgens Simon Gabbema allereerst/ te weeten in 't jaar 1228, begonnen een klooster voor de Dominikaanen of Predikheeren te bouwen.

Maar

Maar wanneer Leeuwaarden in 't jaar 1322. aan de Noord-oostzijde afgebrandt wierd; is dat klooster / volgens Schotanus, met kerk met al ook door de vlam verslonden. Waar op dan volgens een Open-brief van den Alderman / de Schepenen / en den Raad van Leeuwaarden / dewelke by den gemelden Schotanus aangehaalt staat / in 't jaar 1487. de grondslag van een nieuw klooster is geleit. Het zelve klooster is door den yver der stedelingen zeer groot en prachtig gemaakt / en met groote inkomsten voorzien: en wel zoodanig / dat 'er de nabuurige volkeren verwonderd over stonden. Kloosteren der Preekheeren.

Daar zijn twee kloosters van S. Dominicus Order geweest: een mannen- en een vrouwen-klooster. In wat jaar dat het eerste gesticht is / daar is geen volkomen blijk van. Sommigen zeggen in 't jaar 1242. anderen / in 't jaar 1245. Het blijkt nochtans uyt een oude lijst van de Konventen dat de Prior van dit Konvent / in de Provinciale Vergaderingen / zijne plaats had achter den Prior van 't Antwerpsche Konvent; 't welk door een algemeen Kapittel van Bolonje tot een Konvent opgerecht is in 't jaar 1244.

Een Kronijk van Vriesland / door Andreas Cornel. vermeerderd / spreekt aldus van ons tegenwoordig Konvent: In 't jaar 1245 is te Leeuwaarden het klooster der Preekheeren gesticht: De eerste Stichters zijn de Kammingaas geweest: maar naderhand hebben d'er eenige rijke burgers veel toe geholpen.

Het klooster stond aan de Oostzijde van de stad: zoo als de kaarten / en de kerk zelf die noch in wezen is en tegenwoordig noch de Ja- Waar het gestaan heeft.

cobiner-kerk genoemt wozd / en daarenboven eenige overgebleeve brokken van 't klooſter / uytwijzen.

Dat het vry aanzienlijk is geweeſt blijkt daar uyt / dat de burgery van Leeuwaarden / om eenige onluſten en oneenigheden by te leggen / ſomwijlen in de eetzale van dit klooſter by malkander gekomen is. En in 't jaar 1493 hebben de Gezanten van Keizer Maximiliaan, en de Staaten van Vriesland / die eenig verſchil met malkander hadden / een zeer vermaarde vreenkomſte in de gemelde eetzale gehouden.

Nu leggen ſchier alle de gebouwen onder de voet; en zijn in burgers huyzen verandert. Het geen 'er noch overgebleeven is / heeft ſomtijds voor een peſthuys gedient: t'hans is het in een Weeshuys verandert.

Zeer ſchoone kerk.

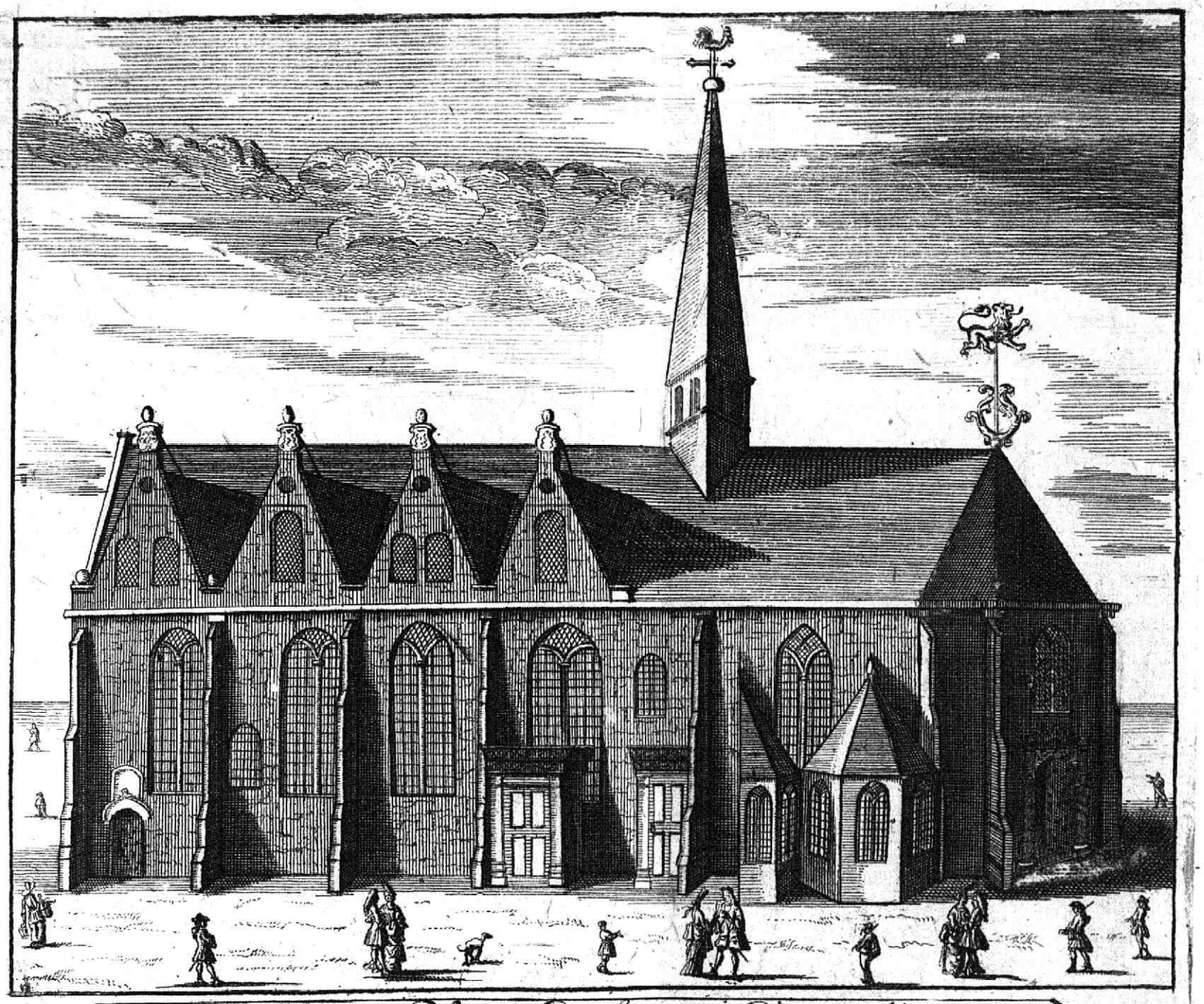
De kerk / gelijk noch tegenwoordig blijkt / was een ſchoon gebouw; en is / ſedert dat de oude Hoofd kerk van S. Vitus vervallen was / de groote kerk genoemt geweeſt. Als de Beeldſtormers / in 't jaar 1578, met zoo een woede op kerken en klooſters vielen; hadden ze de voorzigtigheit van deeze kerk te ſpaaren; om 'er hunne Vergaderingen / gelijk noch tegenwoordig geſchiedt / te houden.

Tomben.

Daar zijn veele tomben van Adelijke huyzen / als van Heſſel van Mekkama. Voor al zijn 'er loode kiſten in de Sakriſty; in dewelke de lichaamen van de Stadhouders / uyt het huys van Naſſouw / opgeſloten zijn. Hier nevens eenige vermaarde mannen / en Overſten / van dit Konvent.

Overſtens enz.

Kornelis van Sneek, van wien onder Sneek geſproken word / heeft het Monnikskleed in dit

Divi Viti Ecclesia Leovardiæ.

dit Konvent aangenomen / en 'er zijne geloften gedaan.

Pater THEODORICUS PETRI, of Diderijk Pieterszoon, Pzioz in 't jaar 1507.

Pater FRANCISCUS VAN LEYEN is onder den Pzior Willem Smit / Onder-pzior geweest in 't jaar 1509.

HENRICUS ELVERIK, van Wezel, Onder-pzior in 't jaar 1511.

Pater WILLEM SMIT, van Wezel, eerst Pzior van het Konvent te Gzoningen / en naderhand Prior van dit Konvent gewozden / heeft 'er veele jaaren het ampt van Leeraar bekleedt; en is in 't jaar 1525 Leeraar in de Godtheit te Loven gewozden. Hy is tot dzie reizen toe Diffinitor van 't Kapittel geweest: en is eindelijk / op het verzoek van de Nonnen van Wyk, dooz den General Johannes de Fenario in 't boozmoemde Nonneklooster ingelijft.

Het Nonneklooster heeft zijn begin van eene Wilmodis, de dochter van Hemme Odden, Beampt-schzijver en Burgemeester van Leeuwaarden. Deeze Wilmodis was eerst getrouwt geweest met een burger van Dokkum: maar kozt daar op wedutwe gewozden / en in de uptplunderinge van Dokkum van een gzoot gedeelte haarer goederen berooft / is ze weder naar Leeuwaarden gekeert. Hebbende daar de kleeding en den derden Regel van S. Dominicus Ozder aangenomen / heeft ze zich zelve binnen haar Vaders huys met alle vlytigheit in de werken van godvzuchtigheit geoefsent. En / dewijl zy metter tijd eenige dochters van dezelfde beroeping by malkander kreeg / heeft ze het begin aan dit klooster gegeeven. Begin van 't Nonneklooster.

geeben. Na dat ze eenige huyzingen van de Heeckheeren gekocht had / en haar Vaders huys ook tot een klooster aangeleit was; en na dat Wybo Gerritszoon Burgemeester van Leeuwaarden / als Medestichter van dit klooster / zijne mildadigheit op een uytstreekende wijze beweezen had; heeft zy 'er eerst van allen haare klooster-gelofte gedaan den 8 July 1525. Deeze gelofte heeft zy gedaan onder de Eerw. Moeder Jacoba Jakobs dochter; dewelke van Nonne uyt het Konvent van Leiden de eerste Priorin van dit klooster was gewozden.

Uyt de Koopbzieven / die achter 't Latijnsche werk staan / heeft men zeker bescheid dat de boozgemelde Vergadering begonnen is booz 't jaar 1512.

Toestemming van 't Provinciale en van 't Algemeene Kapittel.

In 't jaar 1512, op den tweeden zondag naa 't Oktaaf van Paasschen / is 'er te Haarlem een Pzovinciaal Kapittel gehouden onder Mr. Jakob van Kalkar.

In dit Kapittel is de Vergadering van de Zusters te Leeuwaarden / die booz eenigen tijd begonnen was / tot een klooster van de Ozder aangenomen; met dit beding / dat ze ook de toestemming moest hebben van 't aanstaande Algemeen Kapittel. Daar op heeft dit Algemeen Kapittel / 't welk te Rome gehouden wierd in 't jaar 1525, de Vergadering tot een Konvent aangenomen. De * toestemming van Philippus Bisschop van Utrecht / en die van de Regeerders van Leeuwaarden / met de bevestiginge van Klemens VII, konnen in Batavia Desolata nagezien wozden.

De kerk van dit Konvent / de kerk ter

* *Vertaalder.*

Aposte-

Apoſtelen genaamd / is met de outaaren in-gewijdt in 't jaar 1530: en is de inwijding verricht dooꝛ Laurentius Hertoghe, Biſſchop van Hebꝛon / en Wybiſſchop van den Utrechtſchen Biſſchop Willem van Enkevoirt. Inwijding van de kerk.

De eerſte Pꝛiorin van dit klooſter is geweeſt Zuſter Jocoba Jakobs dochter, een Nonne upt het Konvent van Leiden. Eerſte Priorin.

Maar Zuſter Wilmodis vooꝛnoemd / die in dit klooſter gegaan was / en nu eenige maanden in haar pꝛoefjaar overgebꝛagt had / heeft haar teſtament gemaakt. By dit Teſtament ſtelt ze haaren zoon Franciſcus tot erfgenaam van haare goederen aan; en beſpꝛeekt oolk 't een en 't ander vooꝛ het Konvent.

Naderhand is zy oolk Pꝛiorin van 't kloofter gewoꝛden; en is miſſchien de tweede geweeſt / dewelke die waardigheit heeft bekleedt. Als Pꝛiorin heeft zy zeker verſchil bygeleit; 't welk het kloofter bꝛeegde dat metter tijd ontſtaan zoude upt het tweede huwelijk van den Medeſtichter Wybo Gerritszoon.

De Akte van 't verdꝛag begint met deeze woꝛden.

Wy Suſter *Wilmoda*, *Prioriſſa*, enz. Actum Leeuwaarden op ten 16 dach Februarii, anno 1533.

In 't jaar 1544. hebben in dit kloofter gewoont dertig Nonnen / en twee Paters die Pꝛieſters waren: zoo als blijkt upt een bꝛief van Keizer Karel V; dewelke den 22 November van 't zelfde jaar getekent is. Hier upt kan men afneemen hoe zeer dat dit kloofter / zoo in 't getal van Nonnen als in de onderhoudinge van de kloofterlijke tucht / toegenomen was; eer dat het dooꝛ de Hollanders / Getal der Nunnen.

die

die meester van Vriesland geworden waren / te niet gedaan wierd. De kerk / en een goed gedeelte van 't klooster / zijn noch in wezen: maar dienen nu tot andere gebruyken.

En der Minnebroederen.

Johan Wiaarda, dewelke wel eer als Afgezant was afgevaardigt naar den Hartog van Borgonje / geholpen door de milde hand van Bonninga, heeft in 't jaar 1473. een klooster voor de Minnebroederen gesticht buiten de stad; 't welke hy redelijk begiftigde / en Galilæa noemde.

Maar dewijl het klooster dicht onder de muuren stond / en die van Leeuwaarden bedugt waren dat de vyand / tot bederf en nadeel van de stad / daar mogt post vatten en zich verschanssen; is het volgens het beslupt der burgerye van Leeuwaarden afgebroken en binnen de stad gebragt. De Galileër-poort heeft dien naam noch van het klooster behouden / 't welk beoosten de Ee stond en waar van noch eenig overblijfzel is blijven staan / 't welk tegenwoordig gebruykt word voor een boeren-wooning.

Rijkelijk begiftigt.

Dit klooster heeft naderhand door de mildadigheit der burgeren zoodanige grootte in de stad gekreegen / dat de Kanzelarye elf jaaren lang in het ziekenhuys des kloosters geplaatst is geweest; en dat de Raad aldaar / ook elf jaaren lang / haare vergaderingen heeft gehouden. Hier voor wierd hun jaarlijks een os of de waarde van dien / te weeten 22 goudguldens / gegeeven. Daarenboven waren zy bezwaart met een dagelykſche Misse ten dienste van de Dienaars der gevangenisse / dewelke te voore door een Kapellaan of weereldlijk Priester wierd gedaan. Zy waren echter niet verpligt voor het volk te

te preeken; hoewel dat ze evenwel gewoon waren / behalven de dagelykſche Miſſe / op alle zondagen of hoogtyden een predikaatzie aldaar te doen.

Als zy daar op by 's Konings Stadhouder geklaagt hadden over hun ſober onderhoud; is hunne wedde volgens 's Konings ordonnantzie / dewelke den 27 December 1556 te Bruſſel uytgekomen is / allengskens vermeerdert; onder deze voorwaarde nochtans dat het kloofter jaarlyks / op zoo een tyd als de Raad het zoude goedvinden / een Hoogmis zoude doen voor 's Konings welvaaren.

In 't jaar 1571 is de Kanzelarye / dewelke al te voren begonnen was / voltooit; en 'er een wydluftig opſchrift opgeſtelt; 't welke by Gabbema, op het 531 zydje / ſtaat aangehaalt.

In de kerke der Preekheeren legt begraven Heſſelus Mekmans; dewelke te Boxum in de Grietenye van Menaldum met een ſpieſſe doorſtoken wierd.

Het eene Nonnekloofter was van de Witte Nonnen / dewelke volgens het Roomſch verhaal van Jacobus de la Torre naar den regel van S. Auguſtinus leefden. Dan volgens een Handſchrift / 't welke onder my berust / waren zy van S. Dominicus Order; en was S. Catharina van Senen de Patroneſſe van het kloofter. kloofter van witte

Het andere was van de Grauwe Zuſteren / dewelke den derden Regel van S. Franciſcus volgden. Volgens het zelfde Handſchrift / en zoo als ook blykt uyt het derde deel der Analecta van Antonius Matthæus, was S. Anna de Patroneſſe van dit kloofter. Volgens Gabbema en graauwe Zuſteren.

bema is het eerſt op bevél des Hartogs van Saxen in 't jaar 1510. uyt Fiswert in de ſtad overgebragt; en 't eerſte gebouw tot den grond toe afgebroken / op dat het den vyand tot geen wijkplaats zoude verſtrekken.

In dezelfde ſtad waren ook aanzienlijke gaſthuyzen / armhuyzen en ziekhuyzen; deſtige gedenkteekenen en blijken van de godvruchtigheit der Voorouderen / dewelke dezelve met groote onkoſten getimmert en rijkelijk begiftigt hadden.

Onder dezelve waren twee zeer deftige gaſthuyzen: welker herken / volgens het verhaal van Jacobus de la Torre, ter gedachteniſſe van S. Jacobus den Meerdere en van den H. Abt. Antonius ingewijdt waren.

Het ander gaſthuys, *gelijk Emmius ter gede plaatze op het 46 zijdje ſpreekt*, heeft zijnen oorſprong genomen van een zeer rijke vrouwe op 't ſterven leggende; dewelke alle haare goederen by uyterſten wille aan den armen heeft gemaakt; en met eene een maatſchappy heeft aangeſtelt, aan dewelke zy de zorg en uytvoering van haar teſtament heeft aanbevoolen; aan welke Maatſchappye de naam van *Jeſus* gegeeven wierd. Zy heeft dan het volgende by uyterſten wille bevolen; dat 12 mannen van de voornaamſte der ganſche ſtad, die zy met hunne naamen uytdrukte, het bewind over haare ganſche erfeniſſe, dewelke wel een jaarlijkſche rente van 1200 dukaaten bedroeg, *zullen hebben: dat dezelven* bevoegd zullen zijn om in de plaats der genen, die of door de dood of door eenig ander geval uyt de Maatſchappye zullen ſcheiden, wederom andere aan te neemen: zoodanig dat een van hen Penningmeester

ter zal zijn voor een jaar de anderen uyt deze nagelaatene penningen zal onthaalen op den 15 van January, om de gedagteniſſe der zaake te bewaaren: en dat alle de andere renten beſteedt zullen worden om de armen van kleederen te voorzien, en in andere dringende noodwendigheden te helpen. En deze ſtichting is naderhand vermeerdert door *Ritsco Bolema*, dewelke zijne goederen daar toe insgelijks heeft nagelaaten: van wien dezelve ook haare benaaming gekreegen en behouden heeft. Dezelve ſtichting is noch in weezen: dan de Penningmeeſter bedient dat ampt tegenwoordig zoo lang als hy leeft. *Doch de Olderman*, die ook een van de twaalven is, bedient zijn ampt niet langer als een jaar: en dit ampt word van alle twaalf by beurten bekleedt, gelijk voor deezen met het Penningmeeſterſchap geſchiede. Deze *Olderman* deelt alle weeken brood uyt aan de armen, die hun teken vertoonen. Ook ontbiedt hy zijne amptgenooten tweemaalen in het jaar op zijne eige koſten: en ſomwijlen word 'er noch een maal gegeeven; als de nieuwe amptgenooten, dewelke in de plaats van de afgeſtorvene gekozen zijn, verwellekomt moeten worden: *maar* ieder betaalt zijn gelag, om het geld der armen niet te verminderen. Ieder der amptgenooten is gewoon, niet door een wet maar volgens een oud gebruyk, acht-en-twintig ſtuivers van zijn eigen geld aan de armen te vereeren.

Weeshuys te Leeuwaarden.

Ook is 'er in deeze ſtad een aanzienlijk en groot weeshuys, tot onderhoud en ter opvoedinge van arme weeskinderen en van andere behoeftige jongens en meisjens. Seventig

zoodanige kinderen worden daar eerlijk onderhouden en onderweezen. Als ze hunne jaaren gekreegen hebben / en daar uyt gaan / worden zy noch met een huwelijksgifte of met eenige penningen geholpen.

Hooge Schole voor de jonkheit, door Suffridus Petri begonnen.

Tot luister van deze stad verstrekt ook de Hooge schoole; alwaar de wetenschappen en taalen geleert worden: en dewelke al van over lang gebloeit heeft.

Suffridus Petri, te Leeuwaarden geboren / Loven verlaten hebbende / daar hy de Griekſche taal in het Kollegie van Buslidius geleeraart had; en in zijn Vaderland daar hy een ouden Vader vond aangekomen / heeft daar in 't jaar 1553 een ſchool geopent om de jonkheit te onderwijzen. En hy heeft door zijne naarſtige onderrechtingen en door zijne zorgvuldigheit gemaakt dat de ſcholieren in den tijd van minder als twee jaaren de Latijnſche taal ſpraken / en de Griekſche eenigzins verſtonden.

Heeft naderhand zeer toegenomen.

Dit ſchool is naderhand / zoo in getal van Leermeesters en Studenten als in verhooginge van allerhande leerloon / zeer toegenomen. Wy bevinden door het leezen der Hiſtorien, zegt * Suffridus Petri, dat de voornaamſte ſchole, van deze Provincie, byna door een geduurige achtervolging, te Leeuwaarden is geweeſt. En wie weet niet wat voor geleerde mannen dat 'er ook by onzen tijd aangeſtelt zijn, om de jeugd te onderwijzen.

De Hoofdkerk van S. Vitus tot een Kate-

De Hoofdkerk van S. Vitus, gelijk wy reeds gemeldt hebben / is door Pius IV aangeſtelt tot een Katedzale kerk: in dewelke ook

* Suffridus Petri de Script. Friſ. Dec. 12. §. 8. in Guil. Cantero.

een

een Kapittel van 10 Kanonnikken en eenen Deken opgerecht is. De tien eerste Kanonnikken zijn genomen uyt de Abdye van Mariëgaard, van de Premonstreit-order, en dicht onder de muuren der stad Leeuwaarden gelegen: en tot onderhoud van gemelde Kanonnikken zijn 10 Prebenden der gemelde Abdye in zoo veele Kanonnikdyen voor S. Vituskerk verandert. De rijke Abdy van Bergum/ de Regulière Kanonnikken van S. Augustinus toebehoorende en buyten de poorten van Leeuwaarden gelegen/ met de Prooſtdye van O. L. Vrouw in de ſtad Bolswaard/ wierd aan den Biſſchoppelijken Stoel gehegt.

drale kerk aangeſtelt door Pius IV: en Kapittel in dezelve opgerecht.

Een van deeze tien Kanonnikken moeſt aangeſtelt worden tot Aartsdiaken; dewelke na den afſtand of de dood des Aartsdiakens van Utrecht het zelfde rechtsgebied in de kerk van Leeuwaarden zoude oeffenen/ 't welk die van Utrecht volgens het recht of uyt krachte der gewoonte daar geoeffent had. De tweede Kanonnik moeſt aangeſtelt worden tot Aartspriester over de ſtad Leeuwaarden/ dewelke byzonderlijk het oog moeſt hebben over de ſtads Paſtooren. De derde van de drie eerſte Kanonnikken moeſt aangeſtelt worden tot Opperbiechtvader (Pœnitentiarius) van het Bisdom. De twee andere oudſte Kanonnikken/ waar van de eene Leeraar of Licentiaat in de Godtkunde de tweede in de Rechten moeſt zijn/ waren behoegt om/ zoo dikwils als de Biſſchop het op hen verzoeken zouw/ het Bisdom te bezigtigen; zoo als breeder uytgedrukt ſtaat in de gemelde Bulle van Pius IV doch hier omtrent hebben zich/ zoo wel in Vriesland als elders/

geen kleine onluſten en tegenſtribbelingen opgedaan.

Brief daar over aan de Staaten van Vriesland geſchreeven door Margareta van Parma.

De Landvoogdes Margareta had op den 1 Auguſti 1564. aan de Staaten van Vriesland, en aan den Raad van Leeuwaarden, uyt Bruſſel geſchreeven.

DAt het *Philips* Koning van Spanje belieft had een Biſſchops Stoel te Leeuwaarden te plaatzen; op dat het Vrieſſche volk zoo wel een Biſſchop zouden hebben, als de andere Landſchappen van zijn Koninkrijk. Dat hy om deze reden *Franciſcus Sonnius*, Leeraar in de Godkunde te Loven, naar de Pauzen *Paulus IV* en *Pius IV* te Romen had gezonden; op dat 'er niets uyt onbedachtzaamheit mogt ondernomen worden; 't welk de zoo hoog geſteege ongebondentheit der tijden, en de afwijkinge van de kerke, mogt begunſtigen.

En dat de Koning, dewelke om de meenigvuldige bezigheden van zijn overgroot Koninkrijk in Spanje moeſt blijven, door het gezantſchap van *Sonnius* en door dit Dekreet zelf niet anders beoogt heeft, als door het invoeren van nieuwe Biſſchoppen in ganſch Nederland en in Vriesland den alouden Godsdienſt, dewelke zoo veele jaaren ſtand had gehouden, benevens de gerechtigheden en de wetten des Vaderlands, te handhaven: en daar by te beletten dat 'er door de omkeering van zaaken, dewijl 'er doch in de weereld niets beſtandig is, geen grooter wanorder mogt veroorzaakt worden. En vermits de kerkelijke zaken aldaar, zoo lang als de geheugenis der menſchen ſtrekt, tot de Vierſchaar des Biſſchops van Utrecht behoort hebben, en de Prelaaten van Vriesland door hem gewijdt

wijdt moeſten worden; dat vervolgens Koning *Philips*, door het weldaad van dezen Stoel op te rechte, wel degelijk gezorgt heeft voor de geldkaſſe der Geeſtelijkheit: dewelke nu niet behoeft met zulke groote onkoſten naar Utrecht te reizen: daar de Vriezen nu zelf iemand in hun eigen land hebben, die de zending en de wijdzels aan de Geeſtelijkheit kan geeven. Dat de Aartsbiſſchop van Utrecht ten dezen einde al het recht, 't welk hem dus lang toegekomen heeft, heeft overgeeven aan den Biſſchop van Leeuwaarden; op dat dezelve den laſt, die hem nu aanbevolen was, met gelijke magt zoude bedienen, als hy (Aartsbiſſchop van Utrecht) van ouds altijds had gedaan. Dierhalve verzogt zy van de Standen des Lands en van den Raad van Leeuwaarden dat ze zoo een heilig en oorbaar werk wilden voorzetten; om aldus den wille van Koning *Philips* genoegen te geeven.

Hier by voegde de Landvoogdes aan de Staaten van Vriesland, dat 's Konings inzigt niet en was 's Lands gerechtigheden, eigendommen, voorrechten, vrydommen, gewoonten en oude gebruyken, eenigerwijze te benadeelen; maar veel eer dezelve te handhaven en voortaan te vermeerderen: dat de Biſſchoppelijke Stoel zoude ſtrekken tot grooter eendragt der landen en ſteden: en dat het ſtond te geſchieden dat de gemoederen der Landzaaten, dewelke te voren verdeelt waren, door de gemeenſchap van kerkelijke zaaken aan malkander nu verknogt zijnde, als in een lichaam met uytſluitinge van alle tweedragt zouden vereenigt worden.

Tegenſpartaking der gemelde Staaten, enz.

De Gemagtigden der Staaten van Vriesland en der ſtad Leeuwaarden hebben omtrent dien zelf-

zelf den tijd op den brief van Margareta het volgende antwoord aan den Landoverſte / den Preſident van den Raad / en de Raadsheeren des Konings / eerſt mondeling en daar na ook ſchriftelijk / overgelevert: zoo als in 's Lands papieren gevonden word:

DAt de oprechting van een Biſſchoppelijken Stoel, wat voor profijt en voordeel dat daar uyt mogt volgen, een nieuwigheit was, bequaam om nieuwe beroerten en opſchuddingen te verwekken; en om de gerechtigheden, gewoonten, en vrydommen des Vaderlands, te krenken en zelfs te verbreeken; tegen de beloften, dewelke door Keizer *Karel* in 't jaar 1524, en ook door Koning *Philips*, meermaalen aan het Vaderland en aan de ſtad gedaan waren. Dat zy dierhalven zich in die zaak niet konden ſteeken, of eenigen raad daar in geeven, als door een byzonder bevél der Staaten van Vriesland, dewelken zulks ook aanging.

's Konings Stedehouder verklaart het inzigt des Konings en der Harzoginne van Parma.

De Stedehouder en Raad des Konings antwoordden daar op: Dat de Koning geenzins gezind was de loffelijke vrydommen der Landen of Staaten te verkorten; maar in tegendeel te bezorgen dat dezelve door den Biſſchop gehandhaaft zouden worden. Dat daarom aan den Aartshartog van Aremberg laſt was gegeeven om het zelve heiliglijk aan de Grooten van het Land te belooven: dat ook de Biſſchop, of deſzelfs Gemagtigden, bevél gekreegen hadden om op hunne ziel te zweeren dat ze de gemelde vrydommen, oude gerechtigheden, en gewoonten des Vaderlands, geenzins zouden verbreeken; ja zelfs niet zouden veranderen maar eerder vermeerderen: dat het voor het land

land, voor de ſtad, en voor het volk, dienſtig was een Biſſchop in Vriesland te hebben; om ontelbaare koſten te beſpaaren, dewelke anders gedragen moeſten worden door de genen, dewelke naar Utrecht moeſten reizen om aldaar de eerſte kruinſcheering of de kerkelijke Wijdzels te ontvangen, of tot Abten gewijdt te worden: of dewelke derwaart gedaagt mogten worden. Zy zeiden, het was nootzakelijk dat Vriesland een Biſſchop had; dewijl de Aartsbiſſchop van Utrecht zijn recht, 't welk hy over de Vriezen had, reeds had overgegeeven aan den nieuwen Biſſchop zijnen Suffragaan. Is de Biſſchop, zeiden zy, bevoegt om zijnen zetel zoo wel te Leeuwaarden of elders te plaatzen, als hy den zelven te Utrecht of te Duurſtede plaatſt, 't welke niemand hem kan betwiſten; dat het niet billijk was, het zelfde aan zijnen Suffragaan te weigeren. En nademaal de nieuwe Biſſchoppen door de Staaten van Holland, van Zeeland, van Vlaanderen en van Namen, gunſtiglijk ingehaalt en van dezelven geprezen waren: dat zy niet en twijfelden of de Gemagtigden van Vriesland en van Leeuwaarden zouden het voorneemen des Konings niet tegenſtreeven; dewijl door hetzelve geen verkorting, geen benadeeling, geen nieuwigheit ingevoert; maar voor de hervorminge en het goed gedrag der Geeſtelijken, en voor den welſtand des lands en der ſtad, word gezorgt: maar dat ze ten tegendeel hun uiterſte beſt zouden doen dat de nieuwe Biſſchop mogt ingeleidt worden; of dat ze ten minſten deſzelfs intreede zouden goed keuren.

Op dien tijd ſchreef de Landvoogdes Margareta.

gareta een brief van omtrent den zelfden inhoud aan de Paſtooren van Oldenhof / van Nyenhof / en van S. Catharina; mitsgaders aan het geheele lichaam der Geeſtelijkheit van Leeuwaarden.

De Hartogin van Parma ſchrijft ook een brief aan de Geeſtelijkheit van Leeuwaarden.

En wat de Gemagtigden belangt / dezelven hielden zich aan hun eerſte antwoord; verklaarende dat ze geen naarder opening konden geeven / eer dat 'er een volder Staatsvergadering gehouden wierd. De vergadering der Geeſtelijken gaf ook tot antwoord dat deze voorſtelling haar als moeyelijk voorquam; en dewijl zy hunne kerkelijke ampten en inkomſten bezaten door de verkiezing en de gunſt van de Staaten en van de Stads Overigheit; dat het hun niet vry ſtond een beſluyt te neemen, ſtrijdende tegen de meening der genen, met dewelke zy vereenigt en verbonden waren.

Waar by zich eenige Abten voegen, onder voorwendzel van hunne vrydommen te verweeren.

Hier by quamen noch twee magtige Abdyen / dewelke zich met alle geweld tegens de aanſtelling van een nieuwen Biſſchop aankanteden / en daar hevig tegen riepen. Reinier van Aſperen Abt van Mariengaarde / en Ysbrand van Harderwijk Abt van Lidlum / welker inkomſten door de binnenlandſche oorlogen zeer vermindert waren en nu den Biſſchoppelijken Stoel toegeweezen wierde / hebben heviger als alle de anderen in de Vergaderinge der Gemagtigden geklaagt. Daar wierd gelooft / zegt Winſemius die hunne klagten wijdloopig beſchryft * / dat die Prelaaten / aan een gemakkelijk leven gewend zijnde / niet alleen van hun recht maar ook van hun oberdadig leven bezwaarlijk konden afſtappen: en dat

* Lib. 1. pag. 101, 102, 103.

zy een ledig en weelig leven gevonden hebbende/ en voor de tucht bevreesd zynde/ zeer ingenomen waren tegen het opzicht van eenen Bisschop.

Ondertusschen heeft Philips, door den raad van Barlemont en van anderen aangezet/ en als de Graaf van Egmont nu uyt Spanje wederkeert was/ een plakkaat uitgegeeven dat zijne vorige plakkaaten raakende den Godsdienst in volle kracht en ongekrenkt zouden blijven: dat de *Inquisitie* stand zoude houden; en dat de Kerkvergadering van Trenten door de Bisschoppen ingevoert, en door de Nederlanders en de andere Vriezen over den Rhijn wonende heiliglijk onderhouden zoude worden. Philips bevestigt zijne plakkaaten raakende den Godsdienst.

Middelerwijle was tot Bisschop van Leeuwaarden verkozen en te Romen bevestigt/ Remigius Dirutius.

AANTEKENINGEN.

1. Een onbekend Schrijver, by *a Ubbo Emmius* vermeld, schijnt met kennisse van zaken raakende de opkomste van Leeuwaarden te spreeken. Eerst verhaalt hy eenige geschiedenissen, die Leeuwaarden niet of weinig raaken; maar die den Leezer evenwel niet onaangenaam zullen zijn: en die wy daarom hier ook een plaats zullen gunnen.

Vier Vriessche Edelluiden, namentlijk *Franciscus Roorda*, *Cyprianus Mekkema*, *Tako Ringia*, en *Franciscus Alva*, na dat ze in Britanje, zoo by de Engelschen als by de Schotten, den krijg zes jaaren lang gevolgt hadden, zijn in't jaar 1180. t'huys gekomen. En *Douwo Burmania*, die 10 jaaren in Italië gezworven had, is van daar naar 't H. Land, en vorder naar Arabië en Babylonië, getrokken; door den Koning van Jeruzalem Ridder geslagen; en eindelijk ook behouden in Vriesland aangekomen.

a De Reb. Frisc. ad ann. 1180.

Noch zegt hy, 't genen *b* anderen ook zeggen, dat de plaats, die t'hans Berlikom genoemt word, den naam van Utgong plagt te hebben, en een tamelijke ſtad was. Deze ſtad, zegt hy, is door den brand ſchrikkelijk ontciert in 't jaar 1181: maar tien jaaren daar na is ze veel leelijker gehavent door de Noormannen. Eerſt wierd ze ganſch uytgeplundert; en daar op te vuur en te zwaarde vernielt; zoo dat 'er niet overbleef als puin, en ſmeulende aſſche. Naderhand heeft ze tot geen verhaal konnen koomen, en heeft zelf haaren eerſten naam verlooren. De Noormannen, die door het verdelgen van die ſtad ruim baan gekreegen hadden, om zonder vreeze of kommer over al te rooven, en in 't hartje van Vriesland in te dringen, zijn naderhand noch verſcheide reizen wedergekomen. De Vriezen, om dat geſpuys te weeren, hebben zeer ſterke ſloten van klinkerts aan beide de kanten van den boezem gemaakt. Maar de Edelluiden, in de partyſchappen van de Scheringers en Vetkoopers verdeeld, hebben ook diergelijke ſloten of vaſtigheden tot hunne veiligheit gebouwt; dewelke metter tijd roofneſten, om het platten land af te loopen, en ſpelonken van moordenaars, geworden zijn. *Ubbo Emmius* wil liever gelooven dat die ſloten of ſtinzen, van de welken wy beneden noch ſpreeken zullen, niet gebouwt zijn tegen de Noormannen: maar dat de Edelluiden, door een dolle oorlogtzucht gedreeven, die moordgaten tegen hun eigen Vaderland opgebouwt hebben. Maar de Schrijver kan daar gelijk in hebben, dat ze eerſt tegen de Noormannen gebouwt zijn geweeſt. Eindelijk zegt de gemelde Schrijver dat de buurt Franeker, na het verdelgen van Utgong, dagelijks grooter en grooter wierd; en dat de Vriezen die plaats, zoo wel als Leeuwaarden, uyt vreeze voor de Noordſche roovers verſterkt hebben; dat verſterken zal daar bewallen en bemuuren te zeggen zijn; want andere Schrijvers zeggen ook dat Leeuwaarden omtrent deezen tijd een ſtad geworden is.

Indien we *Cappidus Stavrienſis*, *Suffridus Petri*, *Hamconius*, en dat ſlag van Schrijvers gelooven moeten; zouw 'er vry wat meer van Leeuwaarden, of

b P. Winſemius, &c.

van

van de plaats daar Leeuwaarden ſtaat, te vertellen vallen. Zy zeggen dat die plaats, al voor de tijden van *Chriſtus*, bekend is geweeſt onder den naam van *Aula Dei*, dat is Gods Hof: en dat de Paus, of 't Opperhoofd der Vrieſſche Druïden of Prieſteren, hier plagt hof te houden. Door dien Godt verſtaan zy den afgod *Stavo*: en zy weeten eenige van die Pauzen met naam en toenaam te noemen. De eerſte is geweeſt *Haio*, de zoon van den grooten *Friſo*, die by hen voor den Aartsvader der Vrieſſche naatzie gehouden word. Deze *Haio*, die naar hun zeggen 180 jaaren voor *Chriſtus* geboorte geſtorven is, zoude verſcheide boeken geſchreeven hebben. *Haioos* eerſte nazaaten, zeggen die Schrijvers, zijn onbekend: maar onder den Vorſt *Deiocarus Segon*, dat is ten tijde van *Chriſtus*, wierd die Opperwaardigheit bekleedt door eenen *Vitho* of *Witho*; want de Vrieſſche Schrijvers, gelijk ik elders ook aanmerk, gebruyken zeer dikwils de V voor de W. *Vitho* kreeg tot nazaat zijnen zoon *Serapion*: die door zijnen zoon den wijzen *Harko*, ten tijde van den Vorſt *Tabbo*, opgevolgt wierd. De nazaat van *Harko*, zoo als ſchijnt, is geweeſt *Sinna*: althans vind ik geen Opperprieſter tuſſchen *Harko* en *Sinna* vermeld. Deeze *Sinna* zouw *Aſconius*, Hartog van Vriesland, een geſchrift opgedragen hebben van het vieren der Vaderlandſche Goden, en 't uytroeyen der Chriſtenen. Zoo zouden d'er al Chriſtenen in Vriesland zijn geweeſt omtrent het jaar 130: en [c] dat ſtaan zy ook volmondig toe; en beweeren dat S. *Ægyſtus*, door den Apoſtel *Petrus* afgezonden, het licht van 't Evangeli in Vriesland aangeſtoken had.

Dan vind ik weder eenen [d] *Harko*, den zoon van *Sinna* den wijzen, die 't Opperbewind over de Druïden, in *Godshof*, gevoert zoude hebben: en zoo als ze vertellen, een boek heeft geſchreeven *van de onſterfelijkheit der menſchelijke ziele, en van de ziele der beeſten.*

Suffridus [e] *Petri* ſpreekt noch van eenen *Vitho den*

c Vide Hamcon. in Duce Aſconio.
d Zie Hamcon. in Haron Ubbo.
e De Script. Dec. 3. §. 5.

Wijzen;

Wijzen; die ook, naar zijn zeggen, het Opperhoofd der Druïden was, en geſtorven is in 't jaar 132. Deeze *Vitho*, zoo als hy uyt *Cappidus* verhaalt, heeft verſcheide boeken geſchreeven: als

Van de Tempelen der Goden weder op te bouwen:

Van's Lands Boekery, in den Tempel van Stavo, *te vermeederen.*

Van's Lands geſchiedeniſſen naarſtiglijk voor de nakomelingen in geſchrift te bewaaren.

Van de Kollegien of obenbaare Leerſchoolen te hervormen.

Noch word 'er geſproken van een *Poppo den Wijzen*; die ook Opperprieſter, en de Opperſte van de School der Druïden, is geweſt. Deeze *Poppo* was een geſlagen vyand der Chriſtenen; maar daar tegen had hy in de Heidenſche wetenſchappen geen weergae. Hy zoude ook verſcheide boeken geſchreeven hebben: als onder anderen

Van het vieren der Goden: van de pligten der Prieſteren.

Van de plegtigheden der Offerhanden.

Hoe dat het Rijk van Weſtvriesland onder Beroaldus *vereenigt is met het Rijk van Ooſt-Vriesland.*

Hy is volgens *Hubertus Schotus* en *Suffridus Petri* geſtorven in 't jaar 678, ten tijde van Koning *Radbodus I:* doch heeft de meeſte jaaren van zijn leven geſleeten onder *Aldgillus*, *Radbodus* Vader.

Sivardus f de Wijze, die de nazaat van *Poppo* zoude geweeſt zijn, was volgens dezelve Schrijvers in groot aanzien onder *Radbodus I*; en was alzoo zeer tegen de Chriſtenen ingenomen, als *Poppo*, deeze *Sivardus*; zoo als ze vorder weeten te vertellen, heeft de boeken van *Cicero*, *van de Natuure der Goden*, veroordeelt en in 't openbaar verbrandt; om dat ze naar zijne meening valſche leeringen omtrent de Goden behelsden. Hy zoude onder anderen de volgende boeken geſchreeven hebben:

Hiſtorie der Vorſten, Hartogen, en Koningen van Vriesland.

Van de leere der Chriſtenen te verbieden.

Occo, die ook *de Wijze* bygenaamd was, zoude de nazaat, of de Ampgenoot, of ten minſte de leer-

f Sivardus Sapiens.

ling

ling van *Sivardus* zijn geweeſt; en met geen minder woede tegen de Chriſtenen aangegaan hebben als zijn voorzaat of meeſter. Ook worden hem verſcheiden boeken toegeſchreeven: te weeten

Van de leeringe der Druiden.

Van de opvolginge der Hoogleeraaren in Godshof.

Van de misachtinge der Goden tegen de Chriſtenen te ſtremmen.

Van de offerhanden der Goden.

Want den toenaam, *de Wijze*, belangt; die zoude eigen zijn geweeſt aan alle de Opperprieſters: dewelke, zoo als ze vertellen, ook inderdaad mannen van een groote wijsheit en geleerdheit waren.

Zy hadden niet alleen het Opperbeſtier over den Godsdienſt; maar ook over de ſchole der Vriezen: welke ſchole, op 't g Oldehoof ſtaande, zeer gebloeit en uytmuntende mannen voortgebragt zoude hebben.

In deeze ſchole, zegt h *Suffridus Petri*, wierden de toehoorders in het vieren der Goden of in den Godsdienſt, in de beſchaafde Wetenſchappen, en in de Filoſofy, met groote naarſtigheit onderweezen.

Indien iemand vraagt waar dat alle die geſchriften, en koſtelijke Oudheden, gebleeven zijn: daar op hebben zy dit antwoord gereed. Te Staveren, in *Stavoos* Tempel, was een ſchoone en wel geſtoffeerde Boekery. In die Boekery wierden niet alleen de gemelde geſchriften, maar ook die van verſcheide Vrieſſche Vorſten, Koningen, Edelluiden, en geleerde mannen bewaart. Daar had men ook alle openbaare Akten, 's Lands Geſchiedeniſſen, en de alleroudſte Gedenkſtukken. Maar dat jammer is, en daar *Suffridus i Petri* wel weemoedig over klaagt, die Boekery, met Geſchriften, met Akten, met Geſchiedeniſſen, met Gedenkſtukken, met al, is tot groote ſchade der Vrieſſche Hiſtorie ganſch en geheel afgebrandt.

Ik zeg, de Geſchriften van Vrieſſche Koningen, Vorſten, enz. Want de geleerdheit, en de luſt en bequaamheit tot 't ſchrijven, was niet alleen by de Prieſters en Opperprieſters te vinden. De gemelde

g Hamon. in Diar. Tabbone. h Decad. 7. §. 10.
i Decad. 7. §. 3.

Ko-

Koningen, Vorſten, en Edelluiden, waren alzoo wel op het ſchrijven afgerecht als op het vechten. *Friſo*, de Stamheer der Vrieſſche naatzie, die 249 jaaren voor de geboorte van *Chriſtus* geſtorven is, heeft verſcheide ſchriften uytgegeeven. Als, *de Beſchrijving van zijne reis uyt Indiê naar Duytsland.*

Zijn *Teſtament:* waar in hy zijne kinderen ſchoone leſſen voordraagt.

Zijn verbond met de Vorſten van Duytsland.

De verdeeling van Vriesland.

Staatkundige wetten: in welk geſchrift ook gewag word gemaakt van de Leenen, en het Leenrecht; 't welk door hem uytgevonden is. Niemand zy zoo vermeeten van deeze geſchriften in twijfel te trekken: want, zoo als *Suffridus k Petri* getuigt, de Vrieſſche Schrijvers tellen alle die werken op. Ja ſommigen van die Schrijvers vermelden niet alleen de tijtels van de gemelde boeken: maar hebben d'er ook geheele ſtukken en brokken uyt aangehaalt. Door die Schrijvers zal hy zekerlijk *Cappidus Staurienſis*, *Occo Scarlenſis*, *M. Alvinus*, *Johannes Vlieterp*, en diergelijke Hiſtoriſchrijvere, verſtaan hebben. Zoo koomt het dan alleenlijk daar op aan, hoe hoog dat het zeggen van die Schrijvers geſchat moet worden.

Adel, *Friſoos* zoon, en de tweede Vorſt van Vriesland; *Vito* of *Jutho*, en *Hettò* of *Heſſus*, *Hayo*, *Scholto* of *Schelto*, *Gailo*, en eindelijk *Æsgo*, altemaal *Friſoos* zoonen, hebben zoo wel deftige boeken geſchreeven, als hun Vader *Friſo:* en die boeken ſtaan nauwkeurig by *Suffridus Petri* opgeteld. *Ubbo Adels* zoon, en de derde Vorſt van Vriesland, *Grijns* of *Grunus*, *Gailoos* zoon; *Friſo* de jonge, de Aartsvader der Weſtvriezen, *Aſinga Askon* de vierde Vorſt van Vriesland, en *Tabbo* de zevende Vorſt, zijn altemaal ook Schrijvers geweeſt: en de lijſt van hunne geſchriften ſtaat ook by *Suffridus Petri* te leezen.

Titus Boiocalus, *Haron*, *Odilbaldus*, *Udolphus Haron*, Hartogen van Vriesland, zijn al zoo beroemd door hunne geſchriften, die by den gemelden *suffridus* in 't breed opgegeeven worden, als door hunne

k Decad. 1. §. 9.

krijgs-

krijgsdaaden. Het zelve zy gezegd van den Vriesschen Ambassadeur *Verritus*, by *Tacitus* vermeld; en vorder ook van *Poppo Hardman*, *Yglo Glaskon*, *Hollius*, *Hercon*, *Hayo*, *Forteman*, *Tako Hermana*, *Dowo Forteman*, *Solko Forteman*, *Hanko Forteman*; altemaal dappere Krijgshelden; doch niet minder tot de penne als tot den Sabel gebooren.

Richoldus Uffo, de Eerste Koning van Vriesland, zoude 's Lands Boekery niet alleen met alderhande boeken en openbaare Akten, maar ook met zijne eige Schriften, gestoffeert en merkelijk vermeerdert hebben.

Ik zal 'er niet anders van zeggen als dat de Duytschers, ten tijde van *Tacitus*, in de geheimen der letteren onkundig zijn geweest; en dat zoo veele Schrijvers, als wederom *Tacitus*, *Livius*, *Suetonius*, *Jul. Cæsar*, *Dion Cassius*, en zoo veele anderen, geen een enkeld woord van alle die boeken, van die Boekery, van die Hooge Schole, ja van de Koningen en Druïden zelf, gesproken hebben. Ik zal 'er by voegen dat *Trithemius*, zoo als hy zelf getuigt, geen ouder Duytsch geschrift gezien heeft, als dat van den Monnik *Otfridus*; die geleeft heeft omtrent het jaar 820.

Ten derde heb ik 'er dit op te zeggen dat die leere der Druïden, zoo als *Julius Cæsar* schrijft, geheim gehouden wierd; en dat 'er niet het minste van die leere tot de kennis van de gemeente quam. En de Vriesche Druïden, gelijk zoo even gezien is, zouden die leere, en alles wat hunnen Godsdienst raakte, door openbaare boeken weereldkundig gemaakt hebben. Eindelijk is het wonder dat zoo een prachtige Tempel, zoo een rijke Boekery, zoo een reeks van Opperpriesters of Heidensche Pauzen; zoo veele uytmunde boeken, zelfs van Koningen en Heidensche Opperpriesters geschreeven, en die zoo een schat van de Duytsche Oudheden behelsden, niet buyten Vriesland bekend zijn geweest: want behalven eenige Vriessche Schrijvers, en die daar by onbekend en zonder achtinge zijn, is 'er geen een Historischrijver, die een eenig woord van alle die moove dingen weet te vertellen.

t De Morib. Germ.

2. Van S. *Catharina* is elders wijdloopig genoeg geſproken: ik zal hier maar zeggen dat die Maagd van *m Hamconius* ook onder de voornaamſte Schutheiligen van Vriesland gerekent word: en dat hy als een gemeen gevoelen voorſtelt dat de dorpen Trynwolde, Oldetryne, Nyetryne, dus naar S. *Catharina* genoemt zijn geweeſt. Echter wil hy liever gelooven dat die naamen een anderen oorſprong hebben.

3. Dat *Parochianus* ſomtijds voor den Paſtoor of Parochiprieſter genomen word, wil ik niet tegenſpreeken: maar 't is zeker dat het ook voor een Parochiaan, of onderdaan der Parochie, genomen word: en vervolgens is 'er niet veel ſtaat op deezen eerſten Paſtoor van S. *Vitus* kerk te maaken.

Ja ik vinde dat het woord *Parochianus* in Vriesland doorgaans genomen wierd voor een leek, die onder zekere Parochie behoorde: zonder dat ik het ooit, by Vrieſſche Schrijvers, of in Vrieſche brieven, in de betekeninge van een Parochiprieſter gevonden heb. By *n Schotanus* ſtaat een teſtament van *Clothus Bentha*, Parochiaan *o* te Rauwerderhem: daar *Parochianus* zekerlijk voor een leek, onder zekere Parochie behoorende, genomen word: want hy ſpreekt 'er uytdrukkelijk van zijne huysvrouw, met naame *Anſeke*; die hy zijn ſlot of ſtins, en meer andere goederen, beſpreekt.

Dan ſtaat 'er een teſtament van *Titardus Carpentator*, Parochiaan *p* te *Almenum*: die insgelijk getrouwd was; en zijne huysvrouwe *Jeſelikka* zeker huys met eenige landgoederen beſpreekt.

Dan ſtaat 'er een teſtament van den Edelman *Mammo Mamminga*: waar in als getuigen onder anderen vermeldt worden *Jarichius van Horsland*, Paſtoor van S. *Mariaas* kerke te Leeuwaarden, *Hayko* Vikaris der zelve kerke, en *Focko van Ullawird*, Parochiaan van de gemelde kerk van de H. *Maria*. Daar is *Parochianus* wederom geen Paſtoor of On-

m Pag. 69 verſa.
n Brieven en documenten, pag. 68, 69, 70.
o Parochiani in Rauwerderhem.
p Parochiani in Almenum.

der-

derpaſtoor te zeggen; want die waren reeds pas te vooren by hunne naamen genoemt: maar het word daar ook voor een leek genomen, die onder zoo een Parochie woonachtig was.

By deze gelegendheit moet ik hier aanmerken dat *Schotanus* ook, zoo als zijne woorden my voorkomen, gemiſt heeft in de betekeniſſe van *Parochianus*: of, dat hy dat woord ook, in de voorgemelde teſtamenten, voor den Paſtoor of Parochiprieſter ſchijnt genomen te hebben. Want, als hy den tijtel van 't eerſte teſtament opgegeeven heeft, voegt hy 'er deeze woorden by: *Ubi & uxoris meminit:* dat is; daar hy ook van zijne huysvrouw gewaagt. En onder den tijtel van 't tweede teſtament, te weeten van *Titardus Carpentator*; laat hy deeze woorden in de Latijnſche taale volgen: *Hier zult gy bemerken dat deeze (Titardus) ook gewag maakt van zijne vrouw; gelijk ook van zijnen zoon Wibodus, en van zijne dochteren, Tjalla en Frouka.* Deeze woorden of bemerkingen zouden niet te pas koomen, ten ware dat hy den Leezer waarſchouwen wilde dat beide die luiden, hoewel Parochiprieſters of Paſtoors, vrouw en kinderen hadden: want dat een leek, vrouw en kinderen hebbende, een teſtament laat beſchrijven; daar ſteekt niet byzonders in. Maar het teſtament van *Mammo Mamminga*, dat ik zoo even gemeldt heb, had dien Schrijver te recht konnen helpen: want daar is *Parochianus* zekerlijk geen Parochiprieſter te zeggen.

Deeze waarſchouwing moet niet voor al te gering aangezien worden: iemand mogt uyt diergelijke plaatzen of uytleggingen beſluiten dat het trouwen aan de Parochiprieſters van Vriesland, omtrent de gemelde jaaren, geoorlofd is geweeſt.

REMIGIUS DIRUTIUS,

Eerſte Biſſchop van Leeuwaarden.

Remigius Dirutius (wiens gaven en bedieningen hier opgetelt worden) word Biſſchop van Leeuwaarden.

[a] Deze Dirutius was geboren onder het gebied der ſtede Kaſſel / in het doxp Dolherinchobe. Hy was Leeraar in beide de Rech-

[a] Sanderus Rer. Brug. lib. 3, pag. 217.

ten: en was te voore Raadsheer in 't Parlement van Mechelen, Requestmeester / en Proost der Kollegiale kerke van O. L. Vrouw te Brugge geweest.

Hy heeft te Loven / zegt Sanderus, een Kollegie gesticht; 't welk naar deszelfs Stichter Dirutius Kollegie wordt genoemt.

Ook heeft hy als gekozen Bisschop van Leeuwaarden de Provinciale Synode van Utrecht / daar we zoo eben van gesproken hebben / bygewoont in het jaar 1565. Want in de . . . zittinge / zoo als uyt de ongedrukte verhandelingen der Synode blijkt / Heeft de Hoogwaardigste Heer *Remigius Dirutius*, tot Bisschop van Leeuwaarden gekozen en bevestigd, zoo uyt zijnen eigen naam als uyt den naam van den Hoogwaardigsten Heer *Johan Mahusius* gekozen en bevestigden Bisschop van Deventer, aan den Hoogwaardigsten Heer en Aartsbisschop (*Schenk*) vertoont een besloten brief door de Doorl. Landvoogdesse, de Hartoginne van Parma, aan gemelden Aartsbisschop geschreeven: waar in haare Doorluchtigste Hoogheit bekend maakt dat achtervolgens haar overleg en goedvinden de voornoemde Bisschoppen van Leeuwaarden en Deventer, niet tegenstaande dat ze noch niet gewijdt waren, tot deze Provinciale Synode moesten toegelaaten worden; om de zaaken, dewelke in die Synode stonden verhandelt te worden, door hunne voorzigtigheit en raad aldaar te helpen bestieren; en door hun overleg, geleerdheit, en ervarendheit, te helpen behandelen.

Doch om de tegenstribbelingen der

Doch om de bovengemelde redenen heeft hy den Stoel van Leeuwaarden noit beklom-

b Arn. Havenf. de erect. Nov. Episcop. pag. 57.

men:

men: maar is na de dood van den Heer *Petrus Curtius*, eerſten Biſſchop van Brugge / tot het Bisdom van Brugge verheven.

Vriezen heeft hy dien Stoel noit beklommen.

c Tot een hoogen ouderdom gekomen is hy op den eerſten October / in't jaar 1617, naar den Hemel verhuift / en te Brugge in den buik der kerke begraven. Hy heeft het Kollegie van zijnen Oud oom / *Michael* booznoemd / rijkelijk begiftigt: en eenige Raadgevingen en Kanonijke Leſſen in ſchrift nagelaten; dewelke ten deele in Dirutius Kollegie te Loven / ten deele by de Heeren Rommels zijne bloedverwanten te Brugge / ongedruckt bewaart worden.

Maar de zaak aangaande het nieuwe Bisdom is in't jaar 1569 by de Vriezen ook *d* doorgegaan; zelf met toeſtemminge der genen / dewelke in't jaar 1564 door een openbaar Delireet verklaart hadden dat dezelve zaak ſtrijdig was tegens het recht en de vrijheit des Vaderlands.

De Hartog van Alba houdt krachtiger by de Vriezen aan om den Biſſchoppelijken Stoel van Leeuwaarden te laaten vullen.

e Want Ferdinandus Hartog van Alba, aangemoedigt door het voorbeeld van Groningen daar de Biſſchoppelijke Stoel opgerecht was / en daar by getart door de hardnekkigheit des Vrieſſchen volks / heeft in't jaar 1569 een brief naar Vriesland gezonden; waar in hy hen wel ſcherpelijk vermaande om den Biſſchop aan te neemen: Hy klaagde dat men een zaak zoo lang ſleepende hield, dewelke dienſtig was

c Sanderus als boven.

d In het Latyn ſtaat negotium . . . . . protractum eſt, 't welk heel anders ſchijnt te luiden: maar alle de omſtandigheden, zoo als my dunkt, geeven te kennen dat het moet zijn peractum. *Vertaalder.*

e Pier. Winſemius Rer. Friſic. ſub Philip. 2. lib. 2, Simon Gabbema in de Beſchrijving van Vriesland.

om de godvruchtigheit en de zaligheit des volks te bevorderen: dat eenige ongeruſte menſchen, als of de ongeregeldheit op den throon geſtegen waar, door hun onmanierlijk gedrag en ongebonden leven de eerbiedigheit uytgeſchudt hadden, dewelke door hunne Voorouders aan den Roomſchen Stoel en Keizer *Karel* altijd bewezen was geweeſt. En nadien door dit quaad zoo wel al het goddelijk als het menſchelijk recht geſchonden wierd; en de Geeſtelijkheit ook door een weeldrige ledigheit tot dartelheit en trotsheit vervallen was; dat 'er een tucht vereiſcht wierd om die quaade geſtelteniſſen te beteugelen; en om de gemoederen der menſchen, dewelke door al te groote vryheit en ongebondentheit tot doolingen vervoert waren, weder op den rechten weg te brengen. En nademaal de ziekten der oude kerke van ouds door geen ander geneesmiddel waren geholpen, als door het aanſtellen van Biſſchoppen en Toezienders; dat de Roomſche Pauzen, *Paulus* en *Pius*, vervolgens ook wel en voorzigtiglijk gedaan hadden met order te ſtellen dat 'er voor de Nederlanden, dewelke door de meenigte der inwoonderen en door het geluk der koopmanſchap tot een hoogen trap van magt en teffens ook van zonden geſteigert waren (dewijl de boosheit met de voorſpoedigheit even hoog opwieſch) een grooter getal van Biſſchoppen zoude aangeſtelt worden: en dat de Vriezen, by dewelken zeer rijke Abdyen waren, en daar de Geeſtelijkheit door te groote ledigheit tot dartelheit en wulpsheit vervallen was, tot Biſſchop zouden hebben *Cunerus Petri:* dat hy dierhalven, op dat het gezag van Koning *Philips* en de bevélen der Roomſche

ſche Pauzen niet misacht mogten worden, de Vriezen vermaande, ja door Koninklijk bevél ondersteund, belaste, dat ze den gemelden Kerkvoogd zonder eenig uytstel zouden aanneemen; en dat ze hem zouden gehoorzaamen volgens het voorschrift van den Bisschoppelijken brief, denwelken dezelve *Cunerus* op den dag van zijne intreede in de Vergaderinge der Staaten van Vriesland zoude vertoonen.

By zijne maaningen voegt hy ook dreigementen.

En dit bevél van den Hartog van Alba is van krachtiger uytwerkinge geweest als dat van de Landvoogdesse Margareta; om dat de Hartog van Alba gereed stond om 't gene hy voorgenomen had / door geweld en door de wapenen uyt te voeren; dreigende alles 't onderste boven te zullen keeren / en een strenge waark te zullen pleegen / indien zijne bevélen verwaarloost wierden. En om deeze reden is van dien tijd af het fondament gelegt van den Vriesschen Stoel / en heeft de Geestelijkheit zich gevoegt naar het bevél des Hartogs van Alba.

Zoo is dan tot deze waardigheit verheven

CUNERUS PETRI,

II Bisschop van Leeuwaarden, Leeraar in de Godtheit.

Deszelfs geboorte, leeroeffeningen, bedieningen, enz.

Cunerus Petri, een Zeeuw / was geboren in het dorp Duivendijk: hy wierd egter doorgaans de Vrouwershavenaar genoemt / om dat hy in die plaats opgevoedt was. Na dat hy de Filosofy in het Collegie van het Castrum te Loven gehoort had / heeft hy het grootste ge-

f Valer. Andr. in Bibl. Belg. Simon Gabb. in zijne Beschrijving van Leeuwaarden.

deelte van zijn leven aldaar gesleeten: en heeft zich in het bestudeeren der Heilige Schrifture en der andere wetenschappen / en wel voornamentlijk der Godkunde / zoodanig geoefsent / dat hy Leermeester in de Abdye van Park / van S. Norbertus Order / en kort daar na / te weeten in 't jaar 1560, oock Leeraar in de Godtheid gewoorden is; waar op hy openbaare lessen over de H. Schrift / zoo van 't Oude als 't Nieuwe Testament / heeft gehouden. In het zelfde jaar is hy oock tot Pastoor van S. Pieters te Loven aangestelt; alwaar hy het volk verscheide jaaren lang door gedurige predikaatzien heeft onderweezen; zoo nochtans / dat hy ondertusschen niet minder bezig was met de opkomende Sekten door verscheide geschriften die hy in 't licht gaf en op andere manieren te bestrijden. Zijne schriften worden by Valerius Andreas g en elders aldus opgetelt:

Zijne schriften.

Van de Offerhande Misse, *te Loven in* 8 *gedrukt in 't jaar* 1572,

Van de overeenstemminge der verdienſten van Christus en van de andere Heiligen. *Te Loven.*

Van den ongehuwden staat der Priesteren.

Van den pligt van een Christen Vorst.

Van de ware aanwijzinge der kerke van Christus. *Te Loven in* 8 *gedrukt in 't jaar* 1568.

Van de genade, den vrye wille, de voorschikkinge ter zaligheit, de rechtvaardigmaakinge, en van de vastigheit van S. *Pieters* Stoel. *Dit heeft hy te Keulen in zijn ballingschap geschreeven, en aldaar uytgegeeven in 't jaar* 1587.

g In Biblior. Belgica.

Van

Vande zorge des menſchelijken lichaams, ten dienſte der Geeſtelijken en der andere godvruchtige menſchen uyt de H. Schrift en de Oudvaderen getrokken. *Te Keulen gedrukt in 't jaar* 1587.

Het Ronde jaar van O. L. Vrouw, *heeft hy voor het gebruyk der Monnikken van S.* Benedictus *Order vermeerdert en verbetert. Dit is ook te Ingolſtad gedrukt en 't jaar* 1587.

Noch heeft hy eenige andere werkjes uytgegeeven, die wy hier overſlaan.

In het jaar 1589 is hy ter begeerte van Koning Philips, en met de toeſtemminge van Pius IV, aangeſtelt tot tweeden Biſſchop van Leeuwaarden.

Wanneer hy dus tot Biſſchop van Leeuwaarden aangeſtelt en beveſtigt was/is hem een eed voorgeſchreeven; welke voor hem/ als hy zijne intreede in zijne Biſſchoppelijke kerk zoude doen/ voor 's Konings Stadhouder of desselfs gemagtigden/ voor de voornaamſte Prelaaten/ en voor den Paſtoor van S. Vitus, gedaan moeſt worden: en denwelken hy/ zoo ras als het Kapittel der Katedrale kerke vaſtgeſtelt zoude zijn/ noch eens plegtelijk moeſt vernieuwen.

Wy laaten den zelven eed hier volgen/ denwelken wy uyt een Handſchrift van Sasbouts Boekerye getrokken hebben:

Ik CUNERUS PETRI, Biſſchop der Katedrale kerke van Leeuwaarden, beloove en zweere by deze Gods Heilige Evangelien dat ik de gemelde kerk en de andere kerken tot de geordende of de weereldlijke Geeſtelijkheit

Eed by zijne intrede gedaan.

behoorende, en onder de ſtad en het nieuwe Bisdom van Leeuwaarden gelegen, met Gods hulpe getrouwelijk in de waarheit des Katolijken geloofs zal bewaren; en alle de Biſſchoppelijke bedieningen met alle naarſtigheit en zorgvuldigheit zal waaaneemen en bevlijtigen: dat ik de goederen, tot het voornoemde Bisdom of deszelfs inkomſten behoorende, nochte opentlijk nochte zijdelings vervreemden, of met jaargelden ofte eenige andere laſten bezwaaren zal: dat ik de gerechtigheden, privilegien, vrydommen en ontheffingen van gemelde kerken en van alle kerkelijke perſoonen, voor zoo verre dezelve niet ingetrokken zijn door de Kerkvergadering van Trenten, geenzins zal verbreeken: en dat ik alles zal doen, wat een Katolijken en goeden Biſſchop en Kerkharder betaamt. Zoo helpe my Godt en alle zijne Heiligen.

En is deze eed op den 11 van Decemb. 1569, voor den middag / gedaan door Johan de Raad **Prieſter / als daar toe gemagtigd door den Hoogwaardigſten Heer en Vader in** Chriſtus, **den Biſſchop** Cunerus Petri.

Voorſchrift aan hem overgelevert, om zijn Bisdom naar het zelve te beſtieren.

Eer Cunerus (**naar zijn Bisdom**) **vertrok; is hem het volgende voorſchrift / volgens 't welk hy zijn Bisdom moeſt beſtieren / ter hande geſtelt. Het was door den Hartog van Alba met eigen hande onderteikent den 14 van November / en uyt de Bulle van** Pius IV **getrokken.**

Aan den Biſſchop zal door den Koning *Philips* en door *Ferdinandus* Hartog van Alba een Geloofsbrief gegeeven worden, houdende aan den

den Aartsbiſſchop van Utrecht en den Biſſchop van Munſter; om hun bericht te geeven van de aanſtellinge door den Paus gedaan; en van het rechtsgebied des nieuwen Biſſchops.

De Biſſchop zal zijnen laſtbrief vertoonen aan den Stadhouder en den Raad des Konings; dewelke hem in de tegenwoordigheit der Geeſtelijkheit van S. *Vitus* en der ſtads Overigheit in het bezit van zijnen Stoel zullen ſtellen: tenwelken einde aan de zelven een brief zal gezonden worden.

De Biſſchop zal den dag van zijne inhaalinge bepaalen. Dan zal hy met zijne Geeſtelijkheit door den Stadhouder, den Raad des Konings, de Majeſtraat en den nabuurigen Adel, geleidt worden naar de Katedrale kerk van S. *Vitus*: en zal daar den eed afleggen volgens het voorſchrift ten dien einde opgeſteld.

De Geeſtelijken van S. *Vitus* zullen den Biſſchop insgelijks gehoorzaamheit belooven. Indien zy daar zwarigheit in maaken, om dat ze zich verbonden achten aan den Aartsbiſſchop van Utrecht, zal hy zijne magt doen blijken door de ſchriftelijke goedkeuringe des Aartsbiſſchops van Utrecht, en door de Pauſſelijke Bulle.

Na dat hy in het bezit van zijnen Stoel zal getreden zijn, zal hy predikaatzien doen, het volk in den Katolijken Godsdienſt onderwijzen, den toeſtand der kerken gaan bezigtigen; en behoorlijk onderzoek doen naar de zeden van de ſtads Geeſtelijkheit en de geleerdheit der Prieſteren; met magt om de genen, die omtrent hun gedrag ofte geloof verdagt zijn, te beſtraffen en af te zetten.

Ook zal hy paſſen op de Bedelende Orders;

dat ze behoorlijke onderrechtingen doen; en hy zal de argerniſſen en de doolingen der Monnikken verbeteren.

Aan de openſtaande plaatzen zal hy godtvrugtige en geleerde Paſtooren en Kerkmeeſters bezorgen: hy zal het oog houden op de ſcholen, niet alleen van Leeuwaarden, maar ook van ganſch Vriesland; en acht geeven wat daar geleert word.

Hy zal met het overleg van de Paſtooren en de Majeſtraat der ſtede een Queekſchool oprechten, achtervolgens het voorſchrift der Kerkvergaderinge van Trenten.

Hy zal de winkels van de Boekverkoopers onderzoeken: en hy zal toezien dat daar niets gevonden ofte gedoogt worde, behalven het gene overeenkoomt met de plakkaaten des Konings.

Hy zal de Dekreeten der Kerkvergaderinge van Trenten afkundigen; indien niet altemaal, ten minſte de genen, dewelke de leeringe raaken, en op het begrijp des volks paſſen.

En vermits de reden, waarom zulks te voren door den Aartsbiſſchop van Utrecht niet uytgevoert is, hier van daan quam dat de Raad des Koning zich daar tegen kante; dat hy, nu de Raad beter onderrecht is, de Kerkvergadering van Trenten, achtervolgens de ordonantzie van den Paus en het Dekreet van Koning *Philips*, zal moeten afgekundigen.

De Biſſchop zal zorg draagen dat de Geeſtelijkheit de plakkaaten van Koning *Philips* omtrent den Godsdienſt gehoorzaame; en de wederſpannigen zal hy in den kerker doen werpen.

Hy zal de Majeſtraat of de anderen, dewelke de gemelde plakkaaten niet gehoorzaamen,

aan

aan den Raad des Konings; en als dezelve al te traag te werk gaat, of het door de vingeren ziet, aan den Landvoogd dezer Provincien aanbrengen.

De Biſſchop zal omtrent de Abdyen en kloosters, zoo van mans- als vrouwspersoonen, behoorlijk onderzoek doen: te weeten, volgens zijn ordinaris recht, omtrent de genen die onder zijn rechtsgebied behooren; en volgens de magt die hem door den Paus gegeeven, is omtrent de andere.

De kerken, dewelke door ouderdom of door achteloosheit vervallen zijn, zal hy doen herstellen.

De Stadhouder en de Raad des Koning zullen den Biſſchop in het verrigten van zijnen pligt allerhande hulp bewijzen: en zal hun, des noodig zijnde, van 's Konings wege noch meer volk (tot hulp) toegevoegt worden.

Laurentius, Deken van Sinter *Goele*, zal den Biſſchop vergezelschappen; en zal hem, tot dat hy alles toegestelt heeft, voor raadsman dienen.

De Biſſchop zal behoorlijk onderzoek doen naar alle de genen, dewelke van ketterye of omtrent het geloof verdagt zijn; en hy zal hunne zaak naar den eisch der rechten verhandelen.

Hy zal de gezonde van de besmetten onderscheiden: en hy zal den Raad des Konings behulpzaam zijn in het verkiezen van de Majestraat; en denzelven aanwijzen wie dat 'er behooren verkoren te worden.

En dewijl zijne Heiligheit zes Geestelijke plaatzen met haare inkomsten aan den Biſſchoppelijken Stoel heeft toegewezen; als onder anderen de Katedrale kerk van S. *Vitus*, de Abdy

van

van Mariëgaarde, de Abdy van de Reguliere Kanonnikken te Bergum, en de Prooſtdy te Bolswaard; zoo zal de Biſſchop dezelve plaatzen aan zijnen Stoel maaken te hechten: en hy zal, des noodig zijnde, den Fiskaal te hulp neemen, en zich met de Bullen der Pauzen en het bevél des Konings verweeren.

De Biſſchop zal alles en elk in 't byzonder doen, 't welk hy dienſtig zal oordeelen voor de behoudeniſſe van den Katolijken Godsdienſt, en voor de algemeene ruſt en vrede.

Cuperus *h* aldus met de bevélen van Paus Pius, van Koning Philippus, en van den Hartog Ferdinandus gewapend / is in 't jaar 1570 uyt Loven vertrokken. Hy had in zijn gezelſchap Laurentius Mets, Deken van Sinter Goele te Bruſſel en Proost van S. Jans kerke te Utrecht / dewelke verkoren was tot het Bisdom van 's Hartogenbosch; met Bucho Montzyma, Zuſters zoon van Viglius Zuchemius. Na tien dagen reizens / is hy daags voor O. L. V. Lichtmis / te Leeuwaarden aangekomen *i*: zullende de eerſte zijn / dewelke daar na een verloop van zoo veele eeuwen het begin zoude geeven aan een nieuw Bisdom. Aanſtonds is hy voor Zegerus van Groesbeek, dewelke by het afweezen van den Stadhouder / den Graaf van Megen / het bevel als Onder-Stadhouder voerde / op het ſlot des Konings ontboden: alwaar hy dien nacht geſlapen hebbende 's anderen daags zijne intrede in de ſtad heeft gedaan; en voor den voorn. Heer Groesbeek, met een groote ſleep van groote Heeren en burgeren / en alle de Geeſtelijkheit

Zijne intrede in de ſtad en huldiging.

h P. Winſem. lib. 2.
i S. Gabbema als boven.

met

met kruissen en baandelen voor uyt gaande/ in de Katedrale kerk van S. Vitus is ingeleidt: alwaar hy een zijden mijter op het hoofd/ en een zilveren staf in de hand hebbende/ den zegen aan al het volk/ dat 'er tegenwoordig was/ heeft gegeeven. Na dat de Vesperen gezongen waren/ is hy met dezelfde staatzie na de Grauwe Nonnen gegaan. 's Anderendaags/ als de Hoogmis gezongen was/ heeft hy een goed getal Heeren van allerhande staat/ dewelke hy uyt alle oorden van de Provincie ontboden had/ op een prachtig maal onthaalt. Op den 15 February heeft Cunerus de volgende Ordonantzie voor de Prelaaten/ Abten/ Aartsdiakenen/ Proosten/ Dekens/ Priors/ Officialen en Pastooren uytgegeeven.

Ordonantzie voor de Abten en de Geestelijkheit.

NAdien de Paus *Pius IV* ons op een zwaare straffe bevolen heeft, en Koning *Philips* ons wel scherpelijk heeft geboden, dat wy, zoo ras als we bezit van het Bisdom van Leeuwaarden genomen zouden hebben, de Kerkvergadering van Trenten zouden afkundigen en bestiptelijk doen onderhouden; zoo is het dat wy, willende dezen onzen pligt niet verzuimen, ul. altemaal in den Heere beveelen dat gyl. op den Zondag *Oculi*, zijnde den derden Zondag in de Vasten, en koomende op den 26 February, de Kerkvergadering van Trenten onder het Sermoen afkundigt, en alle uwe onderdaanen verpligt om dezelve te onderhouden, zoo omtrent de de kentekenen der kerke, de Offerhande der Misse, het Vagevuur, de Aanroeping der Heiligen, en de andere Geloofspunten daar onder begreepen; als omtrent de hervorming der zeden: 't welk voornamentlijk te verstaan is van

het

het Dekreet der vier-en-twintigſte Zittinge aan het 1 Hoofdſtuk: *Zoo wie beſtaan zullen het huwelijk anders als in de tegenwoordigheit van den Paſtoor, of van een anderen Prieſter met verlof van den Paſtoor of den Ordinaris, en van twee of drie getuigen, aan te gaan; die worden door de H. Kerkvergadering t'eenemaal onbequaam verklaart om op die wijze te trouwen: en dezelve Kerkvergadering verklaart dat zoodanige kontrakten nietig en kragteloos zijn; zoo als zy dezelve door het tegenwoordig Dekreet krachteloos maakt en vernietigt.* En dit zal zijne volle kragt hebben van den derden dag af na de afkundiging. Ook zal de gemelde afkundiging omtrent deze en andere Dekreeten dikwils vernieuwt worden; op dat niemand na dezen mag voorwenden dat hy 'er geen kennis van heeft gehad. Vorders zal een ieder in zijn gebied die dingen allenskens en ſtuk voor ſtuk aan het volk inſcherpen, dewelke in deze Kerkvergaderinge omtrent het Geloof en de zeden zijn voorgeſchreeven. Ten dien einde zullen zy ook een afſchrift van dit Dekreet zien te bekoomen, en hun leven, gedrag en leering, naar het zelve paſſen te ſchikken: op dat wy niet genootzaakt werden, daar we voor ſchroomen, de overzwaare ſtraffen, in het gemelde Dekreet begreepen, in 't werk te ſtellen.

De Katedrale kerk op nieuw gewijdt.

Daar op heeft hy op den 26 van dezelve maand / na dat de Dekreeten der Kerkvergaderinge van Trenten zoo als hy bevolen had afgekundigt waren / den Biſſchoppelijken Stoel geplaatſt in S. Vitus kerk: en hy heeft de plaats / dewelke door de beroerten van het jaar 1565 enz. ontheiligt was / met wyhwa-

ter

ter beſproeit. Ook heeft de Raad des Konings Antonius Lavailje en Pieter Friteman, beide Raadsheeren / met Johan Karel 's Lands Advokaat / uyt hun lichaam benoemt / om van de waardigheit en den perſoon des Biſſchops voor het volk te redeneeren.

Suffridus Petri ſchrijft dat Lavailje een fraaye en deftige redeneering tot lof van den Biſſchop Cunerus heeft gedaan: dat hy een ieder heeft vermaant om den Biſſchoppelijken Stoel te gehoorzamen: en dat hy ook den bystand van 's Konings Raad aan den Biſſchop heeft toegezeit. Redenvoering van Lavailje

Johan Karel, die een geleerd man was / heeft het zelfde gedaan uyt naame van Philippus: en dat op zoo een manier / gelijk Winſemius ſchrijft / dat de magt van den Voorſt nochte de rechten der Koninklijke Majeſteit niet al te nauw bepaalt wierden. Cunerus, aldus in het bezit van zijn Bisdom geſtelt / heeft de goedere der kerkelijke waardigheden / die tot zijn onderhoud geſchikt waren / ook in bezit genomen. en van Johan Karel.

Want op den 7 van Maart heeft hy zich begeeven naar de Abdy van Bergum / dewelke hem op dien boet toegewezen was; en heeft eenen brief / dewelke den 25 van November met eigen hande door den Hartog van Alba geteekent en van den volgenden inhoud was / aan den Abt vertoont: Hy gaat naar de Abdy van Bergum.

Wy hebben onzen brief gezonden aan den Raad des Konings, en aan denzelven magt gegeeven om u eenige dingen voor te dragen, dewelke voor het gemeene welwezen en voor den dienſt des Konings oorbaar ſchijnen. Overzulks verzoek ik, en ik beveel het uyt 's Konings Brief des Hartogs van Alba aan den Abt van Bergum.

nings naame, dat gy de dingen die u voorgedragen zullen worden gehoorzaamt: en dat gy den pligt van een getrouwen onderdaan des Koonings, die zulks dienstig voor zijn welwezen heeft geoordeelt, volbrengt.

Antwoord van den Abt.

Maar de Abt / zich aan den brief van den Hartog en aan de verklaaringe van den Koninklijken Raad niet kreunende / heeft deezen brief tot antwoord geschreeven:

Het is in onze magt niet onze Abdy aan den Bisschop over te geeven. Wy zijn onderdaanen en ledemaaten des Kapittels van Windesheim; en hebben verscheide voorrechten van de Pauzen, verscheide vrydommen van de Heilige Kerkvergaderingen, en zelfs van Keizer *Karel* verkreegen; dewelke naderhand, zelfs door de Kerkvergadering van Trenten, zijn goedgekeurt. Wat den eed belangt, dien hebben wy gedaan aan den Oversten van onze Order; en daar door staat het ons niet vry, ons zelven van hem en van onze medegenooten af te scheiden. Daarenboven zijn wy door een oud verbond verknocht aan de Staaten van Vriesland: en wel zoodanig dat deze zaak naar ons welgevallen niet kan afgedaan worden. En dewijl wy den Koning, en deszelfs Stedehouderen en Bedienaaren, altijd ten dienste gestaan hebben; zoo zouw het een onrechtvaardige zaak zijn dat deze Abdy vernietigt wierd, dewelke tot onderhoud dient voor zoo veele arme huizen, die in deze schraale landstreek gevonden worden, en voor de genen dewelke naar Groningen reizen. Ik verzwijg nu dat onze inkomsten door het geeven van groote aalmissen

zeer

zeer vermindert zijn; en wel zoodanig, dat ze jaarlijks qualijk twee duizend dukaaten opbrengen. Wy hebben dan ons werk gemaakt van ſoberlijk te leeven; en hebben onze onbeſproke ledigheit beſteedt tot het waarneemen van de kerkelijke dienſten: en daar by hebben wy 't daar op toegeleit, dat op deze plaats een bequaame tucht zoude bloeyen, tot een voorbeeld voor de Geeſtelijkheit die elders zoo uytſpoorig leefde. Wy zijn ons niet bewuſt van eenig ſchelmſtuk ofte misdaad. Overzulks is het ons zoo wel volgens den Regel van onze Order, als volgens de bullen der Pauzen en Kerkvergaderingen, ongeoorlofd ons recht aan den Biſſchop over te geeven.

Ebenwel hebben de afgezondenen van den Koninklijken Raad hem zoo wel geholpen / dat hy in het bezit van de Abdye te Bergum getreeden is: gelijk hy kort daar op ook bezit heeft genomen van de Prooſtdye te Bolswaard / dewelke den Biſſchop insgelijks tot een Bruidſchat was toegeleit.

Hy neemt bezit van de Abdye te Bergum, van de Prooſtdy te Bolswaard

Den 5 Maart heeft hy de Abdy van Mariëgaarde in bezit genomen: waar uyt hy met de plegtigheden door Pius IV voorgeſchreeven een Kapittel van 10 Kanonnikken / hem zelfs daar onder gerekend / heeft opgerecht. By deze tien heeft hy noch zes andere Kanonnikken gevoegt; en zes Prebenden van S. Vitus kerke tot hunne inkomſten geſchikt. Dezelve zijn in de Vaſten / op den Zondag Lætare, in het bezit van hunne Kanonnikdyen geſtelt door Laurentius Mets, Biſſchop van 's Hartogenboſch. Op dezen tijd heeft Cunerus ook zijne ordonantzien voor het opgerechte Kapit-

en van de Abdye Mariëgaarde.

Hy recht een Kapittel op, en ſchrijft aan het zelve wetten voor.

tel uytgegeeven; en de tijden bepaalt op dewelke door het zelve Kapittel de kerkdienſten verricht / de gewoonlijke gebeden tot den Heer geſtort / en de Goddelijke Lofzangen moeſten gezongen worden.

Dominicus Benedix, te voore Paſtoor van St. Vitus kerk / is tot Aartsdiaken aangeſtelt: Johan Ivo, ook Paſtoor van dezelfde kerk / tot Deken: maar de Heer Anna, Paſtoor in de Jouwert / is de Officiaal van den Biſſchop geworden.

Een Synode uytgeſchreeven en gehouden.

Daar op is de Geeſtelijkheit tegen den 25 April tot een Synode beroepen; dewelke ook drie dagen lang te Leeuwaarden gehouden is. Daar zijn ook twee Raadsheeren / te weeten Pieter Fritema en Focco Rommarts, uyt 's Konings Raad aangeſtelt om de Decreeten der Kerkvergaderinge van Trenten te doen onderhouden; en om benebens den Aartsdiaken / Dominicus Benedix, den Biſſchop Cunerus in het bezigtigen der kerken van ganſch Vriesland te vergezelſchappen / en hem door hun gezag de behulpzaame hand te bieden.

Hy gaat zijn ganſch Bisdom bezigtigen, 't welk hy alle jaaren doet.

Aldus heeft hy in de maand July / de gemelde Raadsheeren des Konings in zijn gezelſchap hebbende / zijne gantſche kerke bezogt. Ja zoo lang als hy op den Biſſchoppelijken Stoel heeft gezeten / heeft hy jaarlijks zijn Bisdom met groote blijt doorwandelt.

Ik heb ter hande de Akten en de Ordonantzien van *Cunerus*, Biſſchop van Leeuwaarden, van den 28 January 1570 tot den 30 January 1574: op welken dag hy verſtaan heeft dat 'er over hem geklaagt was.

Daar in vind ik aangeteekent dat de kerken omtrent Leeuwaarden wel de rijkſte waren: dat

dat Wirdum voornamentlijk door het vuil der nieuwe leeringen beſmet was: dat hy den 27 February 1570 de kerk in Oldenhof en verſcheide outaaren, dewelke door de Beeldſtormers ontheiligt waren, als ook de kerken van Nyenhof en van S. *Catharina*, te Leeuwaarden had gewijdt: dat hy den 1 Juny 1572 heeft gewijdt de kerk der Kruysheeren te Sneek.

In het jaar 1573, op den 8 van September / heeft hy de kerk te Garyp / dewelke door bergietinge van bloed ontheiligt was / bezogt en op nieuw gewijdt. Zijne vordere verrichtingen.

Zondaags na Paaſſchen heeft hy den Abt van Oldekloofter in de kerk te Bolſwaard gewijdt en gezegent.

Voorders heeft onze Kerkvoogd het Biſſchoppelijk bewind niet zonder tegenſtribbelinge / maar met grooten laſt en beele zwarigheden / aangenomen en gevoert: want behalven dat de aanhangers der nieuwe leeringen hem veel lijden aangedaan hebben / en waar zy maar konden / hinderlijk zijn geweeſt; zoo hebben de Aartsdiakenen van Utrecht / en voornamentlijk de Prooſt en de Aartsdiaken van S. Jans kerk aldaar / benevens de Dekens door dezelven aangeſteld / hem den voet op beelerhande wijzen dwars gezet.

My is ter hande gekomen een Nederduitſche brief van Bucho a Montzyma, Aartsdiaken van gemelde S. Jans kerk; waar in hy de magt / die hy aan den Biſſchop Cunerus eerſt gegeeven had om zijn rechtsgebied in Weſtergouw waar te neemen en te bedienen / om eenige redenen en oorzaaken wederom intrekt / en aan een ander overgeeft: de Brief luidt aldus:

Edele, Vermogende, Hooggeleerde en zeer diſcrete Heeren.

ALſoe ick anderen tyden gecommitteert hadden den Eerw. Heer in Gode, Heer Cunier Biſſchop van Leeuwaarden, om van mijnent wegen mijn juriſdictie en Archidiaconaetſchap van Weſtergoe te bewaren ende te adminiſtreeren, nu iſt zoe dat ick, om zekere redenen my daer toe moverende ende porrende, van nieuws die commiſſie gegeven hebbe den eerbaere Heere brenger van deze, om die ſelfde mijne juriſdictie te bewaren en te regieren: veſoekende op ul. mijn Eerw. Heeren die ſelfde te willen admitteren tot excercitie van deſelfde commiſſie, ende my mainteneren in mijn oude poſſeſſie. Dit doende ſult my zonderlinghe vrientſchap doen; ende zal Godt Almachtigh bidden voor ul. mijn Eerw. Heeren welvaren.

Eerw. Vermoghende, Hoochgeleerden ende zeer Voorſiennige Heeren, Godt zy met uwer Eerw.

t'Utrecht den 17 van
Meerte, anno ...74.

Uwer Eerw. goetwilligen Dienaar en Vriendt.

BUCHO VAN MONZYMA.

Schets van een akkoord met dezelven.

Noch is my een andere brief ter handen gekomen; waar in de volgende ſchets van een akkoord tuſſchen den Biſſchop Cunerus ter eenes

eener / en de Aartsdiakenen met de Dekens ter andere zijde / beschreeven staat:

De Heer Gondolphus Pamel zal met het overleg van Mijnheer den Bisschop Dekens aanstellen op de naamen en onder de zegels van de Aartsdiakens, zonder eenig gewag van Mijnheer den Bisschop te maaken. Insgelijks zal hy de genen, dewelke een kerkelijk ampt in eenige kerk bekomen hebben, instellen: ten welken einde wy hem onzen Kommissaris of Vikaris zullen maaken.

Ook verzoeken de Aartsdiakens dat uwe Hoogwaarde hem behulzaam zy, ten einde de rechten der instellingen ten volle betaalt werden: en dat uwe Hoogwaarde zich niet bemoeye met de profyten daar uyt voortkoomende; nochte zich iets daar van aanmatige, of hetzelve ergens toe besteede, zonder kenisse en toestemminge der Aartsdiakenen.

Dit is, volgens het verhaal van Pamel, door zijne Hoogwaarde aangenomen den derden van September, in't jaar ...77.

De voornoemde Gondulphus Pamel was de Sekretaris van den Bisschop Cunerus.

In de ongedrukte rekenboeken der Utrechtsche Kerke / door Pamels hand getekend / vinde ik dat de profyten / dewelke uyt de instellingen der Pastooren en Kanonnikken in Oostergouwe en Westergouwe voortquamen / tusschen den Bisschop Cunerus en de Aartsdiakenen van Utrecht gedeelt zijn geweest.

Onze Cunerus is door eenige quaadwilligen beschuldigt geweest van gierigheit en geldzucht. Hy word verdedigt tegens de beschuldigingen van gierigheit.

Maar uyt de voorgemelde Akten en Ordonantzien blijkt dat hy de kerken en kloosters / als

als hy dezelve bezogt / geenzins lastig is gevallen; ja dat hy zijne reizen en het gemelde bezoek op zijne eige beurs en kosten heeft gedaan.

en onzedig gedrag.

Pierius Winsemius, in zijne Vriesſche Hiſtorie / beticht hem / op het zeggen van anderen / van een onzedig gedrag; als of hy / in de plaats van de Goddelijke dienſten te bedrijven / zijn leven door overdaad en ſlemperyen had bezoedelt.

Doch nadien ik zelf geen ſchaduwe van zoodanige betichtingen in eenig Katolijk Schrijver gevonden heb: ja dewijl het uyt de gemelde akten van zijne Biſſchoppelijke bezoekingen blijkt dat hy ganſche vaten met wijn / die hem aangeboden wierden / meer als eens heeft afgeſlagen / en dat hy zelfs in ſobere Paſtoryen ſomwijlen honger / dorſt / en andere ongemakken / heeft geleden; zoo ſtaat het te gelooven dat de partyzucht / de opgevatte haat tegens den ouden Godsdienſt / en het misnoegen der Abten welker inkomſten de Biſſchop genoot / de gelegendheit tot deze praatjes gegeven hebben. Winſemius zelf ſchijnt dit te bevestigen als hy aldus ſpreekt: Ik geloof dat de Abten, dewelke toen deel in de regeeringe hadden, over de oprechting van den Stoel en het gezag des Biſſchops gebelgt zijnde, zijn bederf gebrouwt hebben; op dat de goederen, dewelke door de Dekreeten der Pauzen en des Hartogs van Alba aan de Abdyen onttrokken en den Biſſchoppelijken Stoel waren toegeleit, nu die Dekreeten door het verdrag van Gent vernietigt waren, op het verzoek der Prelaaten aan de Abdyen zouden wedergegeven worden.

Na dat hy acht jaaren in zijn ampt had obergebragt; en als de woede van de muitmaakers dagelijks geweldiger en sterker wierd / tot zoo verre dat ze Leeuwaarden zelf bemagtigt hadden; heeft Lalain, gelijk Winsemius vertelt / den Bisschop Cunerus, als de bevélen van den Koning tegenstreevende, en het volk ontstichtende / gevangen doen zetten op het slot van Harlingen. Zijne gevangenis.

Van daar is hy gezonden naar S. Niklaas Abdy te Bergum / en is hem een jaarlijksche rente van 800 gulden toegewezen. Zijne bozdere inkomsten zijn voor het land aangeslagen. Twee jaaren daar na is hy weggezonden / en heeft zich naar Munster in Westfalen begeeven: alwaar hy eenigen tijd het ampt van Koorbisschop heeft bekleedt. Naderhand heeft hy te Keulen in ballingschap geleeft / en heeft de H. Schriftuur daar uytgeleit. Hy heeft het leven met zijn ampt te Keulen verlaten den 15 February 1580, in het negen-en-veertigste jaar zijns levens / hebbende een langer leven en beter voorspoed verdient. Hy is aldaar in den Dom / by het altaar der drie Koningen / onder een geringe zark begraven. Naderhand is dit Grafschrift t'zijner gedagtenisse gemaakt.

DIT GRAFSCHRIFT VAN CUNERUS BISSCHOP VAN WESTVRIESLAND, IN BALLINGSCHAP GESTORVEN, EN ALLEREERST IN DIT GRAF BEGRAVEN, Zijn Grafschrift.

IS 'T ZIJNER GEDAGTENIS
GEMAAKT
DOOR GAUKO GAUKEMA,
EEN VRIES
EN KANONNIK,
IN 'T BEGIN VAN 'T JAAR 1611:
HY RUSTE IN VREDE.

De lof van dezen Kerkvoogd ſtaat vermeld by Laurentius Beyerlink in zijne Kroonijk der ganſche wereld; by Sweertius in zijne Athenæ Belgicæ; by Vernulæus in zijne Lovenſche Akademie / en by meer anderen.

ORDONANTZIEN
DER EERSTE SYNODE VAN LEEUWAARDEN,
onder den Hoogwaardigſten Heer CUNERUS PETRI
van BROUWERSHAVEN,
Eerſte Kerkvoogd van dat Bisdom.

VOORREDEN.

CUNERUS PETRI, door de genade van Godt en van den Apoſtoliſſchen Stoel Biſſchop van Leeuwaarden, wenſcht de eeuwige zaligheit in den Heere aan alle en iedere Heeren Prelaaten, Prooſten, Aartsdiakenen, Dekens, Prioren en Paſtooren, onder ons Bisdom behoorende.

Hoewel dat die dingen, dewelke in de Kerkvergaderinge van Trenten voorgeſchreeven zijn, in 't algemeen genoegzaam zijn op dat we altemaal een deugdzaam leven in het rechte geloof zouden konnen leeven: zoo was het evenwel nootzakelijk dat wy, volgens het oud gebruyk

bruyk der andere Bisdommen, eenige Dekreeten zouden opſtellen omtrent het geene in 't byzonder noodig ſcheen voor den welſtand van ons Bisdom: zoodanig te weeten dat wy, het gene in die groote en zeer vermaarde Kerkvergaderinge beſloten was, ter ververſchinge der geheugeniſſe, ten deele daar in uytgedrukt hebben; ten deele die dingen, volgens de meening der Kerkvergaderinge van Trenten, daar by hebben gevoegt, dewelke geoordeelt wierden, volgens de geſchapendheit der plaaatze en des tijds, oorbaar en dienſtig te wezen. Want niemand denke dat deze ordonantzien met dat inzigt uytgegeeven worden; als of wy deze Dekreeten alleen, onder alle het gene door die Heilige Kerkvergadering vaſtgeſtelt is, wilden onderhouden hebben. Want die Dekreeten (der gemelde Kerkvergaderinge) houden wy alhier onderſtelt als vaſte grondregels en fondamenten, dewelke door niemands gezag verwrikt konnen worden: en wy begeeren dat dezelve van ieder een, volgens * de afkundiging die onlangs geſchied is, onverbreekelijk onderhouden werden. Hierom is dat wy, volgens het ampt 't welk ons door Gods hand opgelegt is, en volgens de zorg die wy uyt krachte van het Pauſſelijk bevél voor de zaligheit van het ganſche Bisdom moeten draagen, ul. altemaal en ieder 't byzonder in den Heere gebieden, zoo wel alle gemelde Dekreeten (der Kerkvergaderinge van Trenten) als onze ordonantzien te onderhouden. En wy vermaanen ul. dat gy het Goddelijk bevél indagtig zijnde, met een oprecht gemoed, en zonder uyt vooroordeel

* Bemerk dat de Kerkvergadering van Trenten in Vriesland verkundigt is.

ter rechter of ſlinker zijde af te wijken, al het gezeide getrouwelijk achtervolgt: verzekert zijnde dat het gene door de Kerkoverſten geboden word, van hen als Gods Stedehouders door Gods gezag word geboden: en vervolgens dat hunne bevélen niet voor menſchelijke maar voor Goddelijke bevélen moeten aangezien worden: aan dewelken ieder een gehouden is, niet uyt vreeze van de ſtraffe nochte uyt bedwang, maar gemoedshalve, gehoorzaamheit te bewijzen. Want, zegt die deftige Kerkleeraar * *Bernardus*, het zy dat eenig gebod door Godt, of door een menſch die Gods Vikaris en Stedehouder is, gegeeven word; dat moet met een gelijke zorgvuldigheit gehoorzaamt en met een gelijke eerbiedigheit aangenomen worden. Gegeeven te Leeuwaarden den 25 van April, in 't jaar 1570.

CUNERUS PETRI VAN BROUWERSHAVEN,
Biſſchop van Leeuwaarden.

Ordonantzien der eerſte Synode van Leeuwaarden, onder den Hoogw. Heer en Biſſchop *Cunerus Petri*, eerſten Biſſchop aldaar; waar in de Heer *Dominicus Benedix*, Paſtoor in Oldenhove en Kanonnik, mitsgaders de Hoogachtbaare mannen, *Doktor Pieter Fritema*, en *M. Focco Rommarts*, beide Raadsheeren in den Koninklijken Raad van Vriesland en ter dezer zaake gemagtigd, op het verzoek van zijne Hoogwaardigheit tegenwoordig zijn geweeſt, op den 25 van April, in 't jaar 1570.

* De Preſept. en Diſpenſ.

I. Van

I. Van het houden van een Synode.

Wy ordonneeren en bevoelen dat 'er alle jaaren / op dingsdag na den zondag Cantate, **een Synode zal gehouden worden: waar in alle Prelaaten / en die last der zielen hebben / in kerkelijke kleedinge zullen hebben te verschijnen** (1).

AANTEKENING.

1. Dat 'er jaarlijks in ieder Bisdom een Synode vergaderen moet, gelijk hier voorgeschreeven word, is in de Kerkvergaderinge van Trente tot een vaste wet gemaakt. En 't is bekend dat de Bisschoppen en hunne Geestelijkheit, in de eerste tijden der kerke, dikwils by malkander plagten te koomen.

Evenwel, hoe krachtig dat de gemelde Kerkvergadering zoo een jaarlijksche byeenkomste der Geestelijkheit aanbevolen heeft; en hoe nut en nootzakelijk dat zulke byeenkomsten of Synoden gehouden worden; beginnen die Synoden hoe langer hoe meer buiten 't gebruyk te raaken. Ja daar zijn verscheide Bisdommen, zegt de Heer *a van Espen*, daar sedert vijftig jaaren, en langer, geen eene Synode gehouden is. De eerste reden is, dat alle goede dingen en instellingen ligtelijk verslappen.

Ten tweede, hebben die Synoden dikwils zoo veele stribbelingen met sommige Kapittelen, met de Monnikken, met de weereldsche persoonen, ja op sommige plaatzen met de Majestraaten gehad; dat de yver om Synoden te houden by veelen uytgedooft is. Eerst *b* had men 't verschil met de Kapittelen, en met de Geestelijkheit van de steden en van andere plaatzen, dat verschil bestond hier in, of alle de leden der Kapittelen, en alle de Priesters der steden en der andere plaatzen ter Synode moesten koomen: dan of het genoeg waar, gelijk naderhand ook verstaan is, dat 'er slegts eenige Gemagtigden uyt naame van de Geestelijkheit en van de Pastoors ter Synode verscheenen.

a In Jus Can. part. 1. tit. 18. cap. 1.

b Cardinalis de Luca, Decis. 3. ad Concil. Trid.

Meenig

Meenig Leezer, van dat verſchil hoorende, zal geen arg denken; en zich laaten voorſtaan dat het een enkeld verſchil was over de tucht, en de verbinteniſſe der Geeſtelijkheit. Maar daar ſtak wat anders achter. Sommige [c] Biſſchoppen, maar zekerlijk van 't beſte ſlag niet, beriepen alle de Prieſters en Paſtoors ter Synode; wel weetende dat het veelen niet gelegen zoude koomen. Indien 'er dan eenigen achter bleeven; dan had zoo een Biſſchop ſchoon ſpel om die Prieſters in de beurs te taſten. Hoe dat 'er dan meer, door wettig belet of anders, achter bleeven; hoe dat de oegſt van den Biſſchop grooter was. Maar dat waren Biſſchoppen van 't ſlegtſte ſlag: en men kan zeer wel bewijzen dat ze altemaal zoo inhaalend niet zijn geweeſt.

II. Noch grooter verſchil had men met de Regulieren, dewelke zich [d] *exemti* noemen. Die meenden, geen Biſſchop, geen Synode, koſt hen verpligten om ter Synode te koomen: hoewel het naderhand zoo verſtaan is, dat die Regulieren, dewelke zielen te beſtieren en Sakramenten te bedienen hebben, daar toe gedwongen konnen worden: maar men weet wat al uytvlugten dat zulke luiden weeten te vinden; en hoe dat ze dikwils door een magtiger hand gedragen worden.

III. Als de Synoden al gehouden waren, en heilzaame wetten voorgeſchreeven hadden; dan had men 't haſpelen wederom met de [e] ontheve Monnikken en Kapittelen; en die zeiden wederom rond uyt; geen Biſſchop, geen Synode, had de minſte magt om hen tot het onderhouden van eenige wetten of Dekreeten te verbinden. Dus zag men dikwils dat Ordonantzien en Dekreeten, die met groote moeite en veel bedenkens en ſtudeerens beraamt waren, en daar een ganſche Synode zoo lang over gezeeten had, ſchier al ſpottende overtreeden wierden. 't Is waar; [f] men trachte daar, ten beſte men koſt, een ſchot voor te ſchieten: en het wierd verſtaan dat de ontheeve Regulieren, in zaaken die de

[c] Card. de Luca ibid.
[d] Van de magt der Biſſchoppen ontheven.
[e] Exemti.
[f] Vide Dominum Van Eſpen ibid. cap. 4.

ont-

ontheffing niet raaken, verpligt zijn de Dekreeten der Synoden te onderhouden: maar ſtraks was het verſchil weer even heftig, of zulke en zulke zaaken onder de ontheffinge begreepen waren of niet.

IV. In de Synoden vallen dikwils zaaken voor; die wel de pligten en bedieningen der Geeſtelijken, en de gerechtigheden der kerken en kerkelijke perſoonen betreffen; maar die ook het tijdelijke min of meer raaken. Dan heeft men dikwils een leven met de leeken; die willen, als het hen te naeſchijnt te gaan, naar zulke Dekreeten niet luiſteren. De Geeſtelijken, zeggen zy, hebben over het tijdelijke niet te zeggen: en zy hebben ſomtijds gelijk. Dus is de Geeſtelijkheit genootzaakt, wil zy haare Dekreeten in eere houden, de Koninklijke beveſtiging voor zoo een Synode te verzoeken. Maar dan heeft men voor eerſt het naloopen; en ten tweede, heeft het verkrijgen van zoo een goedkeuring meenigmaal veele voeten in de aarde: want de Raad des Konings kan dikwils ook oordeelen dat de Synode de rechten der leeken, in tijdelijke zaaken, te nae gekomen is.

V. Ja, als de Synode al gehouden en alles ten beſte vaſtgeſtelt is, moeſt 'er in de Katolijke Nederlanden noch dikwils 's Konings adem over gaan, of de Synode mogt weereldkundig gemaakt worden, of niet: want men zorgde of ze ſomtijds iets behelzen mogt, 't geen de gerechtigheden van den Koning of van zijne onderzaaten benadeelde. De Biſſchop van Namen had zijne Synodale Dekreeten, zonder 's Konings toeſtemming g verkreegen of verzogt te hebben, in 't jaar 1639 uytgegeeven. Maar hy kreeg wel haaſt bevél van den geheimen Raad, om alle de exemplaaren in te trekken; en de uytvoering der Dekreeten tot naarder bevél te ſtaaken. Even eens is 't gegaan met twee Synoden van Doornik: de eene van 't jaar 1605; de andere van 't jaar 1645.

Dus is het geen wonder dat de luſt om Synoden te houden niet alleen verflauwt; maar ook allengskens vergaat. Evenwel was alles noch te boven te koomen; waare de yver wat grooter; en waren d'er geen andere zaaken in de weeg, daar het aan hapert. Men ziet dat ſommige Religieuzen, die met geen Synoden ge-

g Vide Van Eſpen ibid.

dient

dient zijn, en liever hebben dat haare vlagge waayt, in de Hoven der Biſſchoppen hoe langer hoe meer te zeggen krijgen.

II. Van de Sakramenten in 't algemeen.

Nademaal de bedieninge der Sakramenten een heilige zaake is / en verbolgens heiliglijk moet verrigt worden: zoo zullen de genen / aan dewelke zoo een bedieninge aanbevolen is / gedenken dat ze dezelve met een groote eerbiedigheit en ſtaatigheit / in ſtaat van genade / niet dzouken zijnde / en met voorzigtigheit / moeten verrichten. En gemerkt dat 'er in alle zaaken / tot onderhouding van de ruſt en vrede / een wettige order moet zijn; zoo ordonneeren en beveelen wy dat niemand bewind over de zielen hebbende / buiten gevaar / zich vermeeten zal de kerkelijke Sakramenten buiten de paalen van zijne Parochie te bedienen / zonder een byzonder verlof van den Paſtoor der plaatze. Doch indien de Paſtory mogt openſtaan / zal men den dienſt van den naaſtgelegen Paſtoor mogen verzoeken.

Word ook bevolen dat de Paſtoors geene woekeraars tot de Sakramenten zullen toelaaten ten zy dat hy willig zy / en belooft heeft / al den woeker wederom te geeven: dat ze ook geenen ketter / of die uyt eenigen anderen hoofde openlijk bekend is voor een quaaddoender / zonder behoorlijke boetpleegingen en biecht / zullen toelaaten tot de Sakramenten of kerkelijke begraaffenisse; op ſtraffe van aanſtonds verballen te zijn in de opſchorſſing van hunne bedieningen.

III.

III. Van den Doop.

Dewijl het Sakrament des Doopzels ten hoogſte noodzakelijk is; zoo wordt aan alle de genen die laſt der zielen hebben / op zoo een ſtraffe als goed gevonden zal worden / geboden hunne onderdaanen te bevoelen dat ze hunne kinderen / zoo ras als mogelijk is / naar de kerk laaten brengen om daar gedoopt te worden. Ook moeten zy hunne gemelde onderdaanen wel ernſtelijk vermaanen dat zy / indien zy 'er eenige weeten die hunne kinderen naar de kerk niet en ſtuuren / dezelven aan hun Paſtoor / aan den Deken / of aan den Biſſchop / zonder eenige bewimpelinge moeten aanbrengen: en dat ze moeten weeren dat de genen / dewelke hunne evenmaaſten zoodaanig laaten verlooren gaan / ten hoogſte ſchuldig zullen zijn voor de Vierſchaar van Godt. Voorders / dat de genen / aan dewelken de bedieninge van dit Sakrament aanbevolen is / het zelve met alle de gewoonlijke plegtigheden der kerke paſſen te bedienen: en dat ze die wooden / zonder dewelke het Sakrament zijnen eyſch niet en heeft / te weeten / Ik doop u in den naam des Vaders, en des Zoons, en des H. Geeſts, langzaam en volkomentlijk uytſpreken: welke woorden met de beſproeyinge / in gevalle van noodzakelijkheit / genoegzaam zijn.

Dat ze ten dien einde den Doopvont op de gewoonlijke tijden wyden en zuiver houden: dat ze ook het Chrisma en den Heiligen Olye altijd op een eerlijke plaats bewaaren.

Word ook geboden dat 'er / volgens het Dekreet der H. Vergaderinge van Trenten / niet

niet meer als een mans- of vrouwspersoon; of ten minste een mans- en een vrouwspersoon / het kind ten Doop heffen. Tusschen dezelven van de eene / en den gedoopten mitsgaders deszelfs vader en moeder van de andere kant / ontstaat een Geestelijk verwantschap; waar door het huwelijk tusschen hen belet / en indien het aangegaan mogt zijn / gescheiden word.

Wy willen het gebruyk ook naarstiglijk onderhouden hebben / van de naamen der gedoopten / met de naamen van de gevaderen en van de ouders / nauwkeurig op te schrijven.

IV. Van het Vormzel.

Dat de Pastoors hunne onderdanen dikwils onderrechten noopende de vrucht en nuttigheit van dit Sakrament; 't welk / zoo wel als de Doop / niet meer als eens bedient mag worden: en dat ze hen vermaanen dat de volwassene persoonen / die het Vormzel van den Bisschop verzoeken / nuchteren moeten zijn / en voor af gebiecht moeten hebben: dat 'er ook iemand by moet zijn / die als gevader over den gevormden staat; en dat 'er tusschen zoo een gevader en den gevormden / mitsgaders deszelfs vader en moeder / een Geestelijk verwantschap ontstaat: waar door het huwelijk tusschen hen belet / en indien het aangegaan mogt zijn / gescheiden word.

En als het Chrisma ergens gebragt moet worden; begeeren wy dat het door geen anderen als door Priesters / en dat zonder gasterye en onkosten / daar gebragt werde. En voorders dat het voortaan 's vrydaags na Paas-

schen

ſchen uyt Leeuwaarden / en den naaſtvolgenden Saterdag uyt Bolswaard gebragt zal wozden.

V. Van het H. Sakrament des Outaars.

Aan alle Pzieſters wozd op den ban op heeter daad bindende geboden / het H. Sakrament des Outaars niet te wijden als uyt de vereiſchte ſtoffe ; dat is uyt ongedeeſſemd bzood / en uyt natuurelijken wijn die uyt dzuyven geperſt is. En indien eenig Pzieſter bebonden wozd de Konſecraatzie onder de Miſſe met geen ernſt uyt te ſpzeeken / of het H. Sakrament niet te nuttigen ; die zal boven de opſchozzſinge ban zijn ampt noch op het allerſtrengſte / en met een willekeurige ſtraffe / gekaſtijdt wozden.

Dat de Dekens ook goede zozge dzaagen dat de Paſtoozs deze Geheimeniſſen heiliglijk en eerbiediglijk behandelen ; op een reine en eerlijke plaatze / daar altijd eenig licht bzandt / bewaaren ; en als zy het naar de zieken dzaagen / dat zulks met zoodanige ſtemmigheit en eerbiedigheit geſchiede / gelijk de tegenwoozdigheit ban een zoo gzoote Majeſteit verdient.

De gewijde Hoſtien / dewelke booz de zieken bewaart wozden / moeten iedere maand bernieuwt wozden.

Niemand / die in doodzonde gevallen is / berſtoute zich deze Heilige zaaken / zonder de Sakramenteele biecht gedaan te hebben / aan te raaken.

Geen Pzieſter bermeete zich de Mis te doen / booz dat hy de getyden tot de Primen

toe heeft afgelezen. Dat ze zich altemaal / zoo lang als het zingen van den kerkelijken dienst duurt / godvruchtiglijk en statiglijk gedraagen / en met niemand en houten / tot dat de Mis afgedaan zy.

Dat de Dekens op de genen letten / en hen straffen / dewelke op het Paaschfeest / van Palmen-zondag af tot beloken Paasschen toe / niet ter Kommunie gaan ; of ook op de feestdagen geen Mis en hooren.

VI. Van het Sakrament der Penitentie, en van de Biecht.

Dat de Pastoors hunne onderdaanen leeren dat ze alle doodzonden / dewelke zy na een rijp onderzoek indagtig zijn / met een rouwig hert en volkomentlijk moeten biechten ; met byboeginge van de omstandigheden / dewelke het soort van de zonde veranderen / of de zonde merkelijk verzwaaren ; en met een nauwkeurige uytdrukkinge / zoo veel als het geschieden kan / hoe dikwils dat ze in die zonden gevallen zyn : op dat hun / naar de hoedanigheit der zonde / een heilzaame boete opgelegt werde.

Dat ze hier ook op passen / dat ze de biecht / behalven in doodsnood / niet als (1) in 't openbaar en in de kerke hooren. Ook zullen ze hier op letten / dat 'er onder de biecht geene onnoodige zaaken vermengt werden / dewelke de zaligheit der onderdaanen of de biecht niet en raaken : en wel booznamentlijk dat de biechtelingen een anders goeden naam en faam niet en bekladden.

Maar allermeest / en op de straffen door de kerk-

herkwetten voorgeschreeven / zal de Biechtvader zich wachten van den biechteling of des zelfs zonden door eenig teken ofte wenk / of op wat wijze dat het zy / te beklappen. Hy zal 'er ook wel op letten dat hy / in het uytspreeken van de ontbinding / de voornaamste woorden / te weeten / Ik ontsla u van uwe zonden in den naame des Vaders, en des Zoons, en des H. Geests, niet achter laate.

Ook bevelen en ordoneeren wy dat een ieder eens in 't jaar by zijnen eigen Priester zal biechten: of / hy aldien hy by iemand anders wil biechten / dat hy daar toe van zijnen eigen Priester verlof zal verzoeken; of ten minste een getuigenisse van zijne biecht aan hem zal vertoonen; op dat de Priester verzekert zy dat hy wettiglijk heeft gebiecht. Al wie hier op niet zullen passen / zullen door de Deliens gestraft worden.

AANTEKENING.

1. Dat de biecht eertijds altijd in 't openbaar geschieden moest, hebben wy uyt de Dekreeten van verscheide Bisschoppen en Synoden. Doch dit heeft voornamentlijk plaats gehad in de biecht der vrouwluiden. Zoo staat 'er in de Ordonantzien van *Edmundus a Cantuariensis* dat de vrouwluiden in 't openbaar moesten biechten; zoodanig te weeten, dat ze van de omstanders gezien maar niet gehoort kosten worden. De Synode van Beziers van 't jaar 1246, die van Parijs van 't jaar 829, en meer anderen spreeken omtrent op dezelfde wijze.

En de Synode van Keulen, van 't jaar 1280, wil de biecht der vrouwluiden geenzins gehoort hebben in verborge of donkere plaatzen. Zelfs wil ze geen vrouwspersoon in de kerk gehoort hebben, als 'er niemand in de kerk is dan de Priester en die vrouws-

a Constit. 17.

perſoon. Ook begeert ze niet dat de Prieſter voor zonnen opgang, of na zonnen ondergang, zal zitten om biecht te hooren, behalven in grooten nood: en dan moet 'er noch volk in de kerk weezen.

Zelfs begeert de gemelde Synode van Parijs niet dat de Prieſter de biecht van een vrouwsperſoon, die door ziekte het bedde houdt, zal hebben te hooren; ten zy dat 'er ook eenig volk in de kamer zy.

Van de krakeelen tuſſchen de Paſtoors en de Monnikken, over het hooren van de biecht, is elders geſproken. Ik zal hier maar zeggen dat 'er tijden zijn geweeſt dat de Diakenen ook biecht hoorden, en de biechtelingen van hunne zonden ontſloegen.

In de Synode van Jork, van 't jaar 1194, word den Diakenen in tijd van nood toegeſtaan, het Sakrament des Doopzels en der Boetvaardigheit te bedienen, en 't Lichaam des Heere uyt te deelen. Het zelve word hen toegeſtaan in een Synode van Londen, van 't jaar 1200: daar noch by gevoegt word dat ze zulks mogen doen, wanneer de eigen Prieſter een gekke luym in 't hoofd mogt hebben, van de biecht niet te willen hooren. En volgens een Synode van *b* Worcheſter, van 't jaar 1240, daar het biecht hooren den Diakenen verboden word, had dit gebruyk, zelfs buiten nood, de overhand al vry genomen.

Maar, hoe zeer dat het hen verboden wierd; zy namen 't ſlegts voor een vermaninge aan, die zy zoo verre mogten opvolgden als 't hen beliefde. *Guilelmus Major*, Biſſchop van Anjou, klaagt 'er *c* geweldig over dat de Diakenen, zelfs buiten nood, zich bemoeiden met de biecht te hooren; zonder naar Biſſchoppen of Synoden te luiſteren.

Evenwel zijn zy eindelijk genootzaakt geweeſt te luiſteren: en men zal niet ligtelijk vinden dat ze zulks beſtaan hebben na de 13 eeuwe.

Dat meer is; het gebruyk is 'er ook geweeſt dat de eene leek zijne zonden by een ander leek biechte: en de voornaamſten der oude *d* Godtgeleerden hou-

b Cap. 26.

c In Synodo anni 1273; Spicileg. tom. 11.

d Magiſt. Sentent. lib. 4. Diſt. 17. Petr. Cantor de Sacram. Alb. Mag. in 4. Diſt. 17. Alex. Alenſis. S. Bonaventura S. Thomas, &c.

den

den dat gebruyk voor een goede en geoorlofde zaak.

Ik wil 'er flegts Hiſtoriſcherwijze van ſpreeken: en zal maar eenige voorbeelden van dat gebruyk opgeeven. De bekende *e Cæſarius* verhaalt hoe dat eenige Pellegrimmen, naar 't H. Land reizende, op de zee door een geweldigen ſtorm overvallen wierden: en hoe dat zy, meenende dat hun laatſte dag gekomen was, en de dood voor hunne oogen ziende, malkander alle hunne zonden gebiecht hebben.

Joinville, in 't *f* leven van S. *Ludovicus*, van zeker gevecht ſpreekende, verhaalt hoe dat de Chriſtene ſoldaaten, die Prieſters bekoomen koſten, hunne biecht aan die Prieſters geſproken hebben. Maar *Guido de Belino*, Ritmeeſter uyt het eyland Cyprus, ſprak zijne biecht aan gemelden *Joinville*: En ik heb hem zoo verre ik vermogt, zegt *Joinville*, de ontbinding ook gegeeven.

Zoo leeſt men in zekere *g* Kronijk van *Ferdinandus*, Koning van Kaſtilje en Arragonië, dat de Spaanſche ſoldaaten, zoo als ze gereed ſtonden om tegen de Mooren te gaan vechten, hunne biecht geſproken hebben. Die een Prieſter konde krijgen, ſprak zijne biecht aan dien Prieſter: die geen Prieſters hadden biechten aan malkander.

Thomas h Cantipratanus ſpreekt ook van eenen Graaf *Lodewijk*; dewelke, op zijn doodbed leggende, een zekere maagd van een zeer ſtichtelijk leven voor zijn bedde deed komen. Zoo ras als zy gekomen was; wierp hy zich voor haare voeten; en biechte haar alle zijne zonden, onder het ſtorten van een vloed van traanen. Dit deed hy niet, zegt de Schrijver, om de ontbinding van haar te bekoomen, dewijl zy zoo eene magt niet en had: maar om haar des te krachtiger te beweegen dat ze voor hem bidden zouw. Zoo dat de Sekte van de Geeſſelaars geen voordeel altoos uit die geſchiedeniſſe konnen trekken: welke Geeſſelaars, willende geen doen met de Prieſters hebben, hunne biecht aan malkander ſpraken, en ook de ontbinding van malkander ontfingen.

e Dialog. Diſt. 3. cap. 21. *f* Cap. 45.
g Ap. Bolland. ad 30 Maii.
h De Apibus lib. 2. cap. 53.

Zoo is het dan geen wonder dat de Abdiſſen ook ſomwijlen de biecht der Nonnen gehoort hebben; zoo als in 't leven van S. *i Burgundifara* gezien kan worden. Ja *Edm. k Martene* brengt twee kloosterregels by, daar de Nonnen bevolen word haare biecht driemaal daags aan de Abdiſſen te ſpreeken. De H. *Baſilius l* zelf geeft de Abdiſſe verlof om de biecht der Zuſteren, benevens den Prieſter, aan te hooren. Maar ſommige Abdiſſen, met zoo een magt wel gediend, en noch naar grooter ſtaande, beſtonden ook de biecht van manluiden te hooren, en hen de ontbinding of *abſolutie* te geeven. *Wy zijn verwittigt*, zegt Karel *m* de Groote, *dat eenige Abdiſſen ... den zegen geeven, de handen op de hoofden der manluiden leggen* (waar door de ontbinding verſtaan moet worden) *en 'er kruyſſen over maaken: als ook dat ze de wijlen met de Prieſterlijke zegeninge aan de maagden geeven. Maar weet, Allerheiligſte Vaders, dat haar zulks in die Bisdommen* (daar dat geſchied) *ten eenenmaale moet verboden worden.*

Maar na dat verbod hebben ze niet zeer geluiſtert: want in een Synode, die te Parijs onder *Ludovicus* en *Lotharius* gehouden is, word haar noch te laſte geleit dat ze beſtonden de wijle aan de Maagden te geeven. Zoo leeſt men ook dat ſommige Abdiſſen in Spanje gewoon waren de zegening aan haare Religieuzen te geeven; de biecht van dezelve Religieuzen te hooren; en in 't openbaar te preeken. *Ons zijn eenige nieuwe tijdingen ter ooren gekomen*, zegt *Innocentius n III*, *daar wy ons niet weinig over verwonderen: te weeten dat de Abdiſſen, die zich in de Bisdommen van Burgos en Palenza bevinden, aan haare eige Nonnen den zegen geeven; dat ze de biecht van haare zonden hooren; en dat ze zich vermeeten het Evangeli in 't openbaar te leezen, en te preeken.*

Om dat het nu beſt gelegen koomt; zal ik hier ook te pas brengen hoe dat 'er tijden zijn geweeſt, dat de biecht aan verſcheide Prieſters gelijk geſpro-

i Annal. Benod. Sec. 2.
k De Sacr. Panit.
l In Regulis Brevior. interr. 199.
m Lib. 1. capitul. 76.
n Innocent. III. Epiſt. 11.

ken

ken wierd. Als S. *Theodardus* of *o Andradus*, Biſſchop van Narbonne, in S. *Maartens* klooſter onder Cahors aangekomen was, en daar door een hevige koorts aangetaſt wierd; deed hy den Abt en alle de Prieſters onder den Abt ſtaande in zijne kamer koomen; en heeft zijne zonden voor alle die Prieſters gebiecht. Zoo ſtaat 'er in 't leven van den Abt *p Vitalis* dat *Baſilius*, Vorſt van Bari in Apulië, zijne biecht wilde ſpreeken aan den H. Man *Hilarius*: doch dat *Hilarius* zijne biecht alleen niet wilde hooren; maar begeerde dat *Leontius*, ook een godvreezend man, de biecht benevens hem aanhooren zouw.

S. *Anno*, op zijn uyterſte leggende, *q* heeft zijne biecht voor den Abt van Sigenberg en voor alle de Prieſters en Broeders van 't klooſter geſproken. En wy hebben elders verhaalt hoe dat *Hugo*, *r* Biſſchop van Koventry, die altijd een groot tegenſtreever van de Monniken was geweeſt, als hy doodziek te bedde lag, alle de Abten en Prioren van Normandye ontboden heeft; en alle zijne zonden voor die ganſche Vergaderinge heeft beleden. Wy hebben d'er ook bygevoegt hoe dat die Prelaaten hem voor een boete opgeleit hebben, dat hy tot den jongſten dag toe in 't Vagevuur had te blijven.

Zoo vindt men by *ſ Cæſarius* dat *Philips*, Graaf van Namen, de gewoonte had van zijne biecht zeer dikwils voor vier Abten van de Ciſterci-order te ſpreeken.

VII. Van het laatſte Olyzel.

Dat de Paſtoors dikwils / en voornamentlijk by de zieken / uyt den Apoſtel Jacobus verklaaren hoe heilzaam dat het Sakrament van 't laatſte Olyzel voor de kranken is. En dat ze aan alle hunne onderdaanen / dewelke

o Bolland. ad 1 Maii, apud Edm. Martene.
p Bolland. ad 9 Martii ibid.
q Surius ad 4 Decembr.
r Zie Matth. Paris Hiſtor. Angl.
ſ In Dialog. Diſtinct. 2. cap. 16.

hun veertiende jaar bereikt hebben / beveelen dat zy zich aanstonds dit Sakrament na het spreeken van hunne biecht moeten laaten bedienen ; zoo dikwils als ze door een zwaare krankte / dewelke de dood doet vreezen / aangetast worden:

En wie een merkelijken tijd ziek geweest zijnde niet verzogt zal hebben te biechten / of door dit Sakrament gezalft te worden / moet geen gewijde plaats tot zijne begraaffenisse krijgen.

VIII. Van de kerkelijke Wijdzels.

Dat niemand tot de kerkelijke hairscheering of het Sakrament des Wijdzels hebbe te naderen / als volgens het voorschrift der Kerkvergaderinge van Trenten. De groote Wijdzels zal niemand ontvangen / zonder behoorlijk gebiecht te hebben (1).

AANTEKENING.

1. Dat voorschrift der Kerkvergaderinge van Trenten bestaat hier in, dat de eerste kruinscheering (*Prima Tonsura*) alleenlijk gegeeven moet worden aan de zoodanigen; van dewelken men met goede reden denken mag dat ze zoo een levenswijze verkoren hebben, om Godt getrouwelijk in dien staat te dienen. De reden van deze ordonantzie was, dat men naar de eerste kruinscheering, gelijk noch hedensdaags geschiedt, met verkeerde inzigten liep. Om de zaak beter te vatten, dient men te weeten dat de eerste kruinscheering, die ook aan minderjaarige kinderen en aan jongens gegeeven word, twee voordeelen geeft. Voor eerst worden zulke persoonen onder de Geestelijken gerekent, en genieten vervolgens alle de voorrechten van de Geestelijkheit, zonder dat ze dikwils weeten wat de Geestelijke

lijke ſtaat te zeggen is; en zonder eens op het aanneemen van den Geeſtelijken ſtaat te denken. Dus zijn ze van de weereldlijke rechtbank en van veele laſten vry; en hebben om zoo te zeggen met geen weereldſche magt te doen. Maar om dat deeze ontheffing van de weereldlijke magt, ten opzigt van zulke Geeſtelijken van de eerſte kruinſcheeringe, met de goedkeuringe der Pauzen in Vrankrijk en in de Nederlanden tegenwoordig zeer beſnoeit en ingetrokken is; zoo zijn 'er daar zoo veelen niet, als elders, die met dat inzigt naar die kruinſcheering ſtaan. Ik zeg tegenwoordig; want, gelijk beneden zal blijken, die ontheffing is voor deezen zoo niet beſnoeit geweeſt.

Maar daar ſteekt een ander voordeel in, dat de jonge gaſten, in de Katolijke landen, met hoopen naar de eerſte Kruinſcheering doet ſtaan. Daar zijn veele kerkelijke *beneficien* of proven, die aan zulke Geeſtelijken van de eerſte kruinſcheering gegeeven konnen worden. Daarom ziet men dat 'er zoo veele jongens naar die kruinſcheering loopen, of dat zy 'er door hunne ouders naar toe geſtommelt worden. Of zy van Godt tot den Geeſtelijken ſtaat geroepen worden, en of 'er reden is om te denken dat zy 'er de bequaamheit toe hebben zullen; daar kreunt men zich in 't minſte niet aan: die bequaamheit zal van zelfs wel volgen. Ja die jongens, daar men den minſten geeſt in ziet, of die misgedeelt zijn van uyterlijke gaven; en die vervolgens in de weereld niet zeer zouden geraaken, of al hun leven krukken zouden blijven, worden meeſt van allen tot de kruinſcheering voortgeſtouwt. Men ziet 'er een benefici voor te krijgen; en dan rekent men dat ze hun leven lang behouden zijn. Om niet te denken dat ik te rijp in 't ſpreeken ben; zal ik de woorden van een Synode van [1] Bordeaux tot bewijs bybrengen: *De menſchen van deeze weereld*, het zijn de woorden van de Synode, *zijn nergens voor zoo bezorgd, als dat hunne zoonen, voornamentlijk die mismaakt en tot weereldſche zaaken onbequaam zijn, tot het erfdeel des Heere* (den Geeſtelijken ſtaat) *aangenomen werden: om dus op wat wijze dat het zy tot de kerkelijke proven, niet*

[1] Synodus Burdeg. anni 1624. cap. 6. §. 2.

tot de bedieningen zelf, gevordert te worden. De Heer *v Van Espen* voegt 'er by: *Men ziet het voor zijne oogen dat het aldus in Nederland toegaat.*

Om noch een woord van 't eerste voordeel te zeggen, dat in de eerste kruinscheeringe zeer dikwils beoogt wierd; daar over is meermaalen in Vranktijk en elders geklaagt. *De Heeren Bisschoppen*, zegt *Guilelmus x Benedicti, zijn gewoon aan allerhande persoonen, zelfs krijgsluiden, arbeiders, en landloopers, de eerste kruinscheering te geeven; ja die reeds getrouwd zijn tot den Geestelijken staat te bevorderen: onder dewelken veele gevonden worden, die zich laaten scheeren om met meerder vryheit quaad te konnen doen, en de lichaamelijke straffe des te zekerder te ontgaan.*

't Is niet te zeggen hoe dat het straffen van allerhande goddeloosheit door dit kunstje plagt gestremt te worden. De menschen zagen dat de weereldlijke Rechters op de Geestelijken, zelfs van de eerste kruinscheering, wat dat ze op hunne hoornen mogten hebben, geen vat en hadden. En, 't geen de deur tot het pleegen van allerhande ondeugendheden voor zulke Geestelijken noch wiider open zette; *y* die zoo geschooren was, al had hy zoo veel gedagte om den kerkelijken staat te aanvaarden als een eenjaarig kind, al ging hy niet geschoren of op zijn Geestelijks gekleed, wat schelmstukken dat hy pleegde, had voor geen weereldschen Rechter, en vervolgens voor geen zwaare straffe, te vreezen. Want men leerde dat de Geestelijke kruinscheering een onuytwisschelijk merk in de ziele drukte: of iemand dan, die dus geschoren was, de Geestelijke kleeding droeg, en Geestelijke bedieningen waar nam of niet, dat gaf geen verandering in de zaake. Dit was de reden dat 'er zoo veele menschen, gehuwd en ongehuwd, en dikwils dertig en meer jaaren oud, de kruin op zijn Geestelijks lieten scheeren. Had iemand een schelmstuk begaan, en liep hy gevaar van gekerkert en aan den lijve gestraft te worden, al had hy wijf en kinderen, die zag maar de Geestelijke kruinscheering te bekoomen: dan was geen weereld-

v In Jus Canonic. part. 1. Tit. 8. cap. 1.
x Idem ib. part. 3. Tit. 3. cap. 2.
y Idem ib. cap. 9. §. 14. 15. 16.

lijke

lijke Rechter zoo koen, van de handen aan hem te slaan. En al wist die Rechter niet dat zoo een quaaddoender de Geestelijke kruinscheering ontvangen had; en al kon hy 't ook niet weeten, om dat dezelve quaaddoender niet geschoren ging, noch Geestelijke kleederen droeg; zoo een quaaddoender, door den Rechter gevat, had maar te zeggen dat hy Geestelijk was; aanstonds stonden de Officiaalen der Bisschoppen met vermaanbrieven, dagvaardingen, en strafvonnissen gereed, om hem op te eisschen.

En niemand behoeft zich te verwonderen dat men zoo veil met de kruinscheeringe was. z Voor eerst zagen d'er de Officiaalen der Bisschoppen hun voordeel in: want hoe dat 'er meer aldus geschoren wierden, hoe dat zy meer persoonen onder hun rechtsgebied kreegen: en daar viel altijd iets by te winnen. De bedienaars der Bisschoppen trokken ook een stuivertje ter gelegendheit van dat kruinscheeren. Daar waren altijd Bisschoppen die hunne bedienaren dat niet misgunde; en 'er somwijlen ook een gedeelte van trokken. En 't geen den weg tot de kruinscheeringe noch lichter maakte, de tijtel-voerende-Bisschoppen matigden zich de magt aan, om de eerste kruinscheering en Geestelijke Wijdzels in een anders Bisdom te bedienen; en aldus een penninkje te vergaaren.

IX. Van het Huwelijk.

Wy beveelen en ordoneeren dat 'er geene huwelijken / zonder voorgaande afroepingen / achtervolgens het Dekreet der Kerkvergaderinge van Trenten / aangegaan zullen worden: en dat de trouw niet anders zal geschieden als onder de Misse / en openbaarlijk in de Kerke / na dat ze hunne biecht gesproken zullen hebben.

En op dat niemand door onkunde misleidt werde; zal het volgende Dekreet tweemaal in

z Vide Espenium ib.

't jaar

't jaar aan het volk voorgedragen worden: te weeten / dat 'er geen huwelijk houdt / 't welk anders aangegaan is als in de tegenwoordigheit van den Pastoor / en van twee getuigen.

Dat de Pastoors ook onderrecht zijn omtrent de beletzelen des huwelijks / en daar wel op letten. Deze beletzelen zijn begreepen in de volgende Latijnsche beerzen:

Error, Conditio, votum, cognatio, crimen, Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas: Affinis, si sueta nequit persolvere jura.

Eindelijk / dat 'er nauwkeuriglijk gelet werde op de breemdelingen; dewelke elders getrouwt zijnde onze ingezetenen door overspel zouden konnen bezoedelen. Dat het hun derhalve niet toegelaaten werde te trouwen; ten zy dat de geboden eerst in die Parochien afgeroepen zijn / daar zy de laatste vier jaaren gewoont hebben.

X. Van het zuiveren der Kraamvrouwen.

Wy willen de oude gewoonte der kerke in 't gebruyk gehouden hebben; te weeten / dat de vrouwen op den gewoonlijken tijd / of ten minste na den dertigsten dag sedert haare verlossing / plegtelijk ter kerke koomen; om den Almogenden Godt te bedanken / en om haare vrucht aan de Goddelijke goedheit / door de verdiensten van de Heilige Maagd Maria, te beveelen (1).

AANTEEENING.

1. By deeze gelegendheit, van de kraamvrouwen, zal ik aantekenen dat 'er tegen de kraamvrouwen, en ook tegen zwangere en maanstondige vrouwen, dikwils

wils Dekreeten uytgegeeven zijn, dat ze niet ter kerke mogten koomen, noch deel mogten neemen aan 't Lichaam des Heere. *Leo a Sapiens*, Keizer van 't Ooſten, ſtond als een groote gunſt toe dat zulke vrouwluiden, als 'er gevaar van ſterven was, het Doopzel en 't Lichaam des Heere mogten ontvangen. En *Dionyſius* Patriarch van Alexandrye, daar over ondervraagd zijnde, geeft ook te kennen dat die de ſtonden hadden niet ter Heilige Tafel mogten gaan. Ja ſommigen meenden dat de kraamvrouwen, voor haare zuivering, van den H. Geeſt verlaaten wierden; en dat het haar ongeoorlofd was, te bidden, of iet goeds te leezen. Maar daar antwoordt *Dionyſius* op, dat ze wel bidden en wat goeds leezen mogten.

Zelfs begeerde *Leo b Sapiens* niet dat de onzuivere vrouwluiden in 't portaal der kerke zouden ſtaan; om dat het portaal met beelden van Heiligen behangen was.

In de Latijnſche kerk is de tucht op dat ſtuk niet eenerley geweeſt. *Gregorius c de Groote*, in zijn antwoord aan *Auguſtinus* Apoſtel van Engeland, wilde de kraamvrouwen, of die de maanſtonden hadden, uyt de kerk niet geweerd hebben.

Maar in *d* Vrankrijk mogt een kraamvrouw, binnen den veertigſten dag, in de kerk niet verſchijnen. En die de ſtonden hadden moeſten, althans op veele plaatzen, buiten de kerk blijven ſtaan. Ja *Gregorius e III* zelf liet een verbod uytgaan dat de kraamvrouwen, voor dat ze gezuivert waren, en die de ſtonden hadden, in de kerk niet hadden te koomen; of dat ze anders verpligt zouden zijn, boete te pleegen.

Ik heb gezeit dat dit gebruyk in ſommige plaatzen van Vrankrijk onderhouden wierd: want *Erardus* Aartsbiſſchop van Tours, en *Yvo* Biſſchop van Chartres, *f* begreepen de zaak anders: en wilden de kerk voor zulke vrouwluiden niet geſloten hebben.

a Zie Chr. Lupus in Canones, tom. 3, pag. 921, 922 923, &c. *b* In Novell. ad Frat. Stephan.
c Ad Auguſtin.
d Honorius Auguſtod. in Gemma animæ.
e In Pœnitentiali. *f* In Decreto de Puerp.

XI. Van het gedrag en de Eerbaarheit der kerkelijke perſoonen.

Dat de kerkelijke perſoonen indagtig zijn zich zelven / volgens de leering van den Apoſtel / in alles aan te ſtellen tot een voorbeeld van goede werken / in godvruchtigheit / in geleerdheit / in vroomigheit / in kuysheit / en in ſoberheit. Dat ze geenzins / haaren ſtaat vergeetende / op zijn weereldſch gekleedt gaan: dat ze geen baard en draagen; maar op zijn geeſtelijks geſchoren en gekleedt gaan: zich van alle losſigheit / danſſeryen / tuiſſcheryen / ongeoorloofde ſpeelen / weereldlijke bezigheden / als ook van koophandel / en van ſlaaffelijke werken onthouden: het dronken drinken en het braſſen en ſlempen mijden: en buiten noodzakelijkheit niet ter herberge gaan.

Zy zullen ook met de uyterſte zorgvuldigheit toezien dat de kerken / de outaaren / de plaats van 't H. Sakrament en van het Chrisma, de Doopvonten / de kerkgewaden / en al 't andere 't welke wy in den Goddelijken dienſt gebruyken / heel en rein gehouden werden.

Ook gebieden wy aan alle kerkelijke perſoonen / onder de bedreiginge van Gods oordeel en op de ſtraffe van de eeuwige vermaledyding / dat ze geene byzitten of verdagte vrouwluiden binnens of buytens huys aan en houden; of met dezelven in groote gemeenheit leeven. En wy begeeren dat tegen de zoodanigen volgens de form der Kerkbergaderinge / en zonder eenige ooglyckinge / voortgegaan zal worden.

Voorders dat ze omtrent de Sakramenten /

of de andere Leerpunten der kerke / niet anders en leeren / als de Roomsche Katolijke kerk en de Kerkvergadering van Trente voorschrijven: zullende anders met willekeurige straffe / en volgens de Regels der kerke / gekastijdt worden.

Indien iemand / die de kerkelijke Wijdzels ontvangen heeft / of een kerkelijk ampt bezit / zijne getijden niet leest; die zal gestraft worden door de ontneeming van de vruchten en van het ampt zelfs. Dit zal veel meer plaats hebben omtrent de geene / dewelke de Missen / predikaatzien / en andere kerkelijke diensten die zy doen moeten / koomen achter te laaten.

Wederom / of iemand gevallen mogt zijn in de buyte zonde van dronkenschap; aan zoo eenen gebieden wy op willekeurige straffe / dat hy zich niet vermeete 's anderen daags de Mis te leezen. En wy belasten aan de Dekens / hier op altyd naauwkeurige acht te geeven.

Maar als het gebeurt / 't welk te beweenen is / dat kerkelijke persoonen / hun beroep vergeeten en op de vreeze Godts niet gepast hebbende / niet anders geleeft hebben als of ze getrouwt waren geweest; zoo verbieden wy op de allerzwaarste straffen dat zy nochte in den Doop nochte in den trouw eenige plegtigheit zullen hebben te verrichten.

Ook willen wy / en wy ordoneeren achtervolgens het Dekreet der heilige Kerkvergadering / dat niemand eenig kerkelijk ampt zal mogen bezitten voor zijn veertiende jaar: dewelke dan ook gehouden zal zijn zijne getijden te leezen / en op zijn geestelijks geschoren en gekleedt te gaan; zullende anders in de straf-

ſtraffen verhallen / dewelke dooz de kerkelijke wetten zijn vaſtgeſtelt.

XII. Van de kerkelijke Ampten.

Ook beheelen en ozdoneeren wy dat de benoemingen tot Paſtoryen / of tot andere kerkampten / zullen geſchieden zonder eenig afkooz ofte belofte van ietz te geeven of te ontvangen. Wy willen ook niet dat de benoemden verpligt zullen wozden om eenige onkoſten te doen: en de dzinkgelagen / dewelke in zulke benoemingen in gebzuyk zijn geweeſt / die ſchaffen wy volkomentlijk en onder willekeurige ſtraffen af. Het zelfde willen wy onderhouden hebben in de verkiezinge van de Dekens: en wy ozdoneeren dat de benoemingen en de verkiezingen dooz een ofte twee perſoonen gebzagt zullen wozden naar den benoemden (1).

AANTEKENING.

1. Hier word de Simony of verkooping van kerkelijke ampten verboden: zijnde een quaad, dat altijd verboden, en altijd in gebruyk is geweeſt. De deftigſte mannen wiſten geen uytdrukkingen te vinden, om de ſnoodheit van deze zonde behoorlijk af te maalen. *Tharaſius* [a] Patriarch van Konſtantinopelen, ſchrijvende aan den Paus *Adrianus I*, verklaart dat de kettery van *Macedonius*, die den Heiligen Geeſt verongelijkte, noch beter te verdraagen was dan de Simony. *Paſchalis* [b] *I*, om de gruwelijkheit van de Simony uyt te drukken, verzekert dat de grootſte ſchelmſtukken, by de Simony vergeleken, als niemendal gerekent worden. En de Griekſche Keizer, *Leo* [c] *Sapiens*, rekent de verkie-

a In litteris ad Adrian. I. exſtantibus poſt 7. Synodum.
b Apud Gratian. 1. q. 1. cauſ. 21.
c In Codice Juſtin. lib. 1. tit. 3. cap. 38.

zing

zing en de wijding van een Biſſchop, die om geld gedaan word, onder de misdaaden van gequetſte Majeſteit. Meer andere Biſſchoppen, Pauzen, en deftige *d* mannen, die dit ondier met de leelijkſte verwen, en zoo als het verdient, afgeſchildert hebben, zal ik kortheitshalve overſlaan. Ik zal 'er dit alleen van zeggen dat deeze zonde, ſchoon zoo leelijk uytgeſchilderd en zoo ſcherp verboden, evenwel in de kerk langen tijd de overhand heeft gehad. Ja ten tijde van S. *Romualdus* was 'er nauwelijks een, die eenig quaad in die zonde zag: zoo dat hy *e*, als hy dit quaad met alle kracht begon tegen te gaan, en zoo wel de koopers als verkoopers van Geeſtelijke ampten op het ſcherpſte beſtrafte, zijn leven nooit zeker was; en ſchier om hals is gebragt. En *Petrus f Damianus* betuigt dat de ſimony, tot de tijden van *Leo II* en *Hendrik III* toe, om dat ze zoo gemeen was, voor geen zonde aangezien wierd. Dit was de reden dat de Pauzen, die dit koopen en verkoopen van de Geeſtelijke ampten verbooden, als *Clemens II*, *Alexander II*, *Leo II*, zoo veel tegenſtands ontmoet hebben. De Geeſtelijke ampten ſtonden altemaal als te koop; en die 't hoogſte bod gedaan had, ging 'er mee door. Zoo *g* leefden de Biſſchoppen en Prieſters met de hand-opleggingen, wijdingen, Sakramenten, en met de dingen die Sakramenteel genoemt worden: zoo leefden de Vorſten met de Bisdommen, Abdyen, en alle de kerkampten, die den naam hadden van veel op te brengen. Alle die Biſſchoppen, Prieſters, en Koningen, wierden door dat verbod, als op een bot, van een groot gewin en van een ſoort van inkomſte berooft: zoo dat 'er geen einde aan al het klaagen, morren, en dreigen was.

In de elfde eeuwe ging het zoo grof in Vrankrijk en Duytsland; dat de Keizer *Henricus* zich verpligt achte, heilzaame middelen tot het ſtuiten van dat quaad te beraamen; en alle de Aartsbiſſchoppen en Biſſchoppen van zijn rijk by een te roepen. In die

d S. Auguſtinus, S. Gregor. I, Petr. Damianus, Clemens II, Alexander II, enz.

e Vide Chr. Lup. tom. 3.

f Petr. Damian. in libro Gratiſſimus.

g Zie Chriſt. Lupus in Concilia, tom. 3, pag. 80.

Vergaderinge ſprak hy met grooten yver tegen de koopers en verkoopers van Geeſtelijke ampten; en verweet de Prelaaten hunne gierigheit en begeerlijkheit: zeggende dat alle de Geeſtelijken, van den hoogſten Biſſchop tot den minſten klerk toe, van dat euvel aangedaan waren. De Prelaaten, die hun eigen ſchurft kenden, begoſten te vreezen dat het op een afzetten zoude gaan; en begaven zich tot ſmeeken en bidden: zoo dat de Keizer, door hunne ootmoediheit bewogen, hen vermaande; zy zouden ten minſte een goed gebruyk doen van 't gene zy zoo qualijk ontvangen hadden. *Rodolphus h Glaber*, daar dit uyt getrokken is, voegt 'er by dat dit vuylaardige quaad niet alleen plaats had in de Franſche Biſſchoppen; maar dat het op noch een ſchendiger wijze door ganſch Italie verſpreidt was: want, zegt hy, alle de kerkelijke ampten ſtonden 'er als te koop; even eens als de koopwaaren op de markt. Hoe dat het te Rome toeging, is uyt het zeggen van *Ivo Carnotenſis* ligtelijk af te neemen: Hy klaagt *i* ergens dat de Deken en de *Cantor* den genen, die een Kanonniksdy kreegen, iets afvorderden; *Schoon*, zegt hy, *dat ik 'er tegenſpreek, en het zoek te beletten.* Maar de Deken en de *Cantor* verweerden zich door het voorbeeld der Roomſche kerke: want, zeiden zy, de Kamerlingen aldaar, en de Bedienaars van 't Pauſſelijk Hof, eiſſchen ook het een en 't andere van de nieuwgewijde Biſſchoppen en Abten: dewijl zy hunne pen, en pampier, niet voor niet willen geeven. *Ivo* wiſt daar niet anders op te antwoorden als deeze woorden. *Doet naar hunne woorden; maar, indien zy zoo te werk gaan, doet niet naar hunne werken.*

Zoo ſchrijft *Matthæus k Paris*, wiens zeggen door *Johannes l Bromptonus* beveſtigt word, dat *Richardus* Koning van Engeland, als hy naar 't H. Land reisde, en eenigen tijd te Oſtie buiten Romen vertoefde, door *Clemens III* genoodigt wierd om hem te koomen ſpreeken. Doch *Richardus* begeerde den Paus niet te bezoeken; maar deed hem veele vuy-

h Lib. 5. cap. 5.

i Ivo Garn. apud Dominum Eſpenium in Jus Can. part. 2. tit. 30. cap. 3.

k Ad ann. 1190. *l* Apud Chr. Luprum in Conc. t. 3.

lig-

ligheden verwijten, raakende de ſimony en de begeerlijkheit van 't Roomſche Hof.

Tot beſluit heb ik noch te zeggen dat ſommige vleyers, om de Pauzen op dit ſtuk vry te ſpreeken, een onderſcheid tuſſchen de ſimony verzonnen hebben: zoodanig te weeten, dat het eene ſoort van ſimony door de Goddelijke, en 't ander door de menſchelijke wetten verboden is. Wat het menſchelijk verbod aangaat, zeggen zy noch vorder, daar mag de Paus, als hy 'er reden toe heeft, met alle eere en een goed gewiſſe over heenen ſtappen. *Bonifacius IX* had op verre na den beſten naam niet op het ſtuk van ſimony: zijne Hovelingen, die zekerlijk niet anders voor zijne onſchuld in te brengen hadden, en met deeze ruime leere beſtoven waren, *m* zeiden dat de Paus in het verkoopen van kerkelijke ampten niet zondigen koſt: maar dat hem zulks, om goede redenen, geoorlofd was. Dit gevoelen is met die Hovelingen niet uytgeſtorven; maar by ſommige Bedienaars van de volgende Pauzen ook aangenomen. En, om bewijs van hun zeggen te geeven, zeiden zy rond uyt: de Paus was Heer en meeſter van de kerkelijke ampten: en, die Heer en meeſter van een zaak is, mag die zaak zonder dat 'er iets op te zeggen valt en met een goed gemoed verkoopen. Dit hebben de *n* Kardinaalen zelf, die door *Paulus III* verzocht waren de zweevende misbruyken onbeveinsd op te geeven, aan den gemelden Paus als een der ſnoodſte misbruyken, die verbeterd dienden, voorgedraagen: een gewis teken, dat die leering noch niet uyt de weereld was.

Maar zal men de Pauzen alleen zoo een voorrecht gunnen; en alle de Roomſche Hovelingen, die zulke ampten op geld ſtellen en verkoopen, altijd vuyl verklaaren? Dat ware immers al te partydig.

Zoo hebben *o* ſommigen dan gaan leeren dat men in 't verkoopen van kerkelijke ampten geen zonde begaat; als dat verkoopen in 't R. Hof geſchiedt, zoodanig dat de Paus het ziet en goedkeurt.

Maar *Clemens VII*, die de Tegenpaus van *Boni-*

m Chr. Lupus in Can. tom. 3. in Diſſertat. Procemiali. a.
n Cardinales a Paulo III Delecti &c.
o Vide Domin. Van Eſpen ut ſupra.

facius IX was, had op dit ſtuk een beter gevoelen: want als zijne Gezanten voor *Bonifacius IX* verſcheenen, en *Bonifacius* zeer op *Clemens VII* ſmaalde, en veel op zijn gedrag te zeggen had, kreeg hy van de Gezanten tot *p* antwoord: *Ten minſte is onze Heer*, Clemens VII, niet ſchuldig aan ſimony. De Kerkvergadering van Conſtants heeft de zaak anders begreepen als de gemelde vleyers: want zy heeft *Johannes XXIII* onder anderen om deeze reden veroordeelt en afgezet: om dat het weereldkundig was dat hy de Katedrale Kerken, Kloofters, Prioryen, en de andere Kerkampten, voor een geſtelde prijs had uytgedeelt.

XIII. Van de Uytvaarden.

Ook begeeren wy dat de uitvaarden/ uitsgaders de zevende dag/ de derde dag/ en de verjaardag/ indien ze ergens uyt het gebruyk geraakt zijn/ volgens de oude gewoonte der kerke en het gebruyk des Vaderlands wederom in gebruyk gebragt en naarſtiglijk onderhouden zullen worden: als ook dat de rechten/ dewelke van ouds aan de kerk of aan de Prieſters volgens ouder gewoonte betaalt wierden/ en daar by alle andere gerechtigheden/ ten volle betaalt zullen worden.

XIV. Van de Religieuzen.

Achtervolgens het gene de H. Kerkvergadering van Trente omtrent de Religieuzen vaſtgeſtelt heeft/ willen wy het volgende onverbreeklijk onderhouden hebben: dat niemand iets zal hebben ofte behouden zonder de toeſtemminge van zijnen Oberſte: maar dat hy alles/ wat hy als een geſchenk of op wat

p Vide Chr. Lupum ut ſupra.

wijze

wijze dat het zy gekregen heeft/ zal hebben over te geven aan zijnen Overſte; om het zelve naar zijne beſcheidentheit uyt te deelen. Ook beveelen wy dat de gewijde Maagden / over welker kuyſheit Chriſtus ten hoogſte jaloerſch is / nooit onder de manluiden / maar altijd afzonderlijk / zullen eeten en dzinken.

Dewijl wy zeker leelijk misbruyk voor verſoetelijk houden; volgens het welke de kloosters / die tot den dienſt van Godt geſchikt zijn / ſomwijlen als tot herbergen gebruykt worden om 'er met malkander te zuppen en te braſſen; zoo verbieden wy dat 'er buyten het uur van de maaltijd / en zonder een natuurlijke noodzakelijkheit / geen ſpijze genuttigt zal worden (1).

En om noch een ander ongodbzuchtig misbruyk af te ſchaffen; gebieden wy op een zwaare en willekeurige ſtraffe / waar toe / indien het noodig is / ook de weereldlijke Rechter te hulpe zal geroepen worden; dat men niet zal hebben te dzingen in de huyzen van geſtorvene Prieſters / gelijk het gebruyk is / om daar t'zamen te zuppen en te ſlempen; en dat men daar niets zal uytboeren; 't welk ſtrijdig zy met de Chriſtelijke dzoefheit.

Wy vermaanen de Prelaaten in den Heere dat ze op hunne beſtieringe wel paſſende / de goederen van het Konvent profijtiglijk en voor 't gemeene beſte van het Konvent beſteeden: en wy beveelen dat ze alle jaaren een naukeurige en goede rekening van alles aan den Biſſchop vertoonen. Dat ze zich ook wachten van de goederen des Konvents voor gereed geld / tot merkelijk nadeel van hunne nazaaten / te verpachten.

AANTEKENING.

1. Hier zoude de klagte van zekeren Abt wel te paſſe koomen, dewelke in de brieven van *Petrus a Bleſenſis* tegen het prachtig onthaalen van de gaſten ſtaat. Die goede Klooftervoogd, ziende dat hy dagelijks edele of rijke luiden onthaalen moeſt, begeerde van zijne waardigheit ontſlagen te zijn. *Chriſtus*, zeide hy, had geen deel in al dat onthaalen; maar alles geſchiede uyt ydele glorie. De rijke luiden, zeide hy al vorder, worden met alle eerbiedigheit en beleefdheit ingehaalt: al wat koſtelijk en lekker is, word hen opgediſcht uyt het goed van *Chriſtus*; dat is, van de armen: en *Chriſtus* moet buyten in de armen gekruiſt worden, die men daar in 't ſlijk laat wentelen. *Chriſtus*, het zijn noch al zijne woorden, die daar buiten, in de armen, naakt of ongekleed van honger vergaat, en van koude fiddert en beeft, verzoekt maar iets van 't gene dat binnen aan de honden gegeeven word; en daar is niemand, die hem eenig medelijden toont. Dat is de kloofterlijke gaſtvryheit, zegt hy, zoo als die huiden ten dage gepleegt word: de rijke luiden teeren d'er en ſmeeren d'er, tot glori en vreugde van de Duivelen: maar *Chriſtus* word 'er (in de armen) veracht; en krijgt 'er niet om te eeten, of aan te trekken.

De klagte duurt 'er noch veel langer; en verdient nagezien te worden. Al wie weet dat de klooftergoederen, volgens de leere van alle de deftigſte Godtgeleerden, den armen toekomen; en die daarenboven weet hoe dat het in ſommige kloofters toegaat, zal den gemelden Abt geen ongelijk geven. Daar tegen ſtaat ook aan te merken dat het in de beſte kloofter-regels dikwils verboden is, iet anders, als de gemeene en dagelijkſche koſt der Monnikken, aan de gaſten voor te zetten: zoo wil S. *b Baſilius*, van wat aanzien en hoogen ſtaat dat de gaſten zijn, de gewoonlijke gerechten niet verandert hebben: ten zy, zegt hy, dat we miſſchien onze kleederen ook moeten veranderen; als wy met perſoonen van groot aanzien te ſpreken hebben. Dat zou-

a Ad Hugonem Radigenſ. Monaſt. Abbatem, Ep. 102.
b In Regulis Fuſiorib. cap. 20.

de

de leelijk ſtaan, zegt hy; maar 't zouw noch leelijker ſtaan dat wy, ten gevalle van eenige lekkermonden, de ſoberheit van onze tafel veranderden. By de Benediktynen plagt het van ouds c gebruykelijk te zijn dat ze de Koningen, Pauzen, en andere Grooten, die in de klooſters aten, niet anders als viſch, peulvrugten, moeskruyden, en diergelijke koſt, opdiſchten. De Paus *Innocentius d II* zoude eens met eenige Kardinaalen in de Abdye van S. *Bernardus* gaan eeten: maar kreeg niet anders als een viſchje: en de Kardinaalen moeſten 't met eenige peulvruchten ſtellen. *Ferdinandus*, Koning van *Kaſtilje*, ging e zijn maaltijd eens houden in 't klooſter van S. *Facundus*: maar hy wierd 'er niet anders, als op de dagelijkſche koſt der Broederen, onthaalt. De Keizer *f Conradus*, die noch twee Biſſchoppen in zijn gezelſchap had, wierd ook niet beter onthaalt in de Abdye van S. *Gallus*. De Eerwaardige *Beda* (Hiſt. Angl. lib. 3. cap. 16.) ſpreekt ook van een Koning van Engeland; die ſomwijlen in 't klooſter van Lindisfarne of Holiland ging eeten; daar hem niet anders als de gemeene ſpijs der Monnikken voorgedient wierd. Zelfs is het een groote g ſtrijd onder de Geleerden, die over den Regel van S. *Benedictus* geſchreeven hebben, of die Monnikken eenen Koning, eenen Biſſchop, of eenen Vorſt, die aan hunne tafel koomt, vleeſch mogen voorzetten. Dit voeg ik 'er daarom by, om dat men anders denken mogt, dat die Vorſten niet anders begeerden, als dus op zijn Monniks onthaalt te worden. 't Is waar, eenige Vorſten, als de voorgemelde Koning van Engeland, *Ferdinandus*, enz. begeerden 't zoo: maar dat was, om dat ze den Regel van klooſter om hunnent wille niet geſchonden wilden hebben.

En die Regel was op dit ſtuk, in ſommige kloosters, zoo ſtraf; dat een Abt die de gaſten, 't zy weereldſche luiden of Religieuzen van een ander

c Zie Edm. Martene ad Regul. S. Bened. cap. 53.
d In Vita S. Bernardi.
e Rodericus de Rebus Hiſp. lib. 6. cap. 14.
f In Vita S. Notkeri cap. 16.
g Zie Edm. Martene ibid.

klooſter, op vleeſch onthaalt mogt hebben *b*, in 't algemeene Kapittel van zijne Order om vergiffenis moeſt bidden; en een zwaare ſtraf te verwagten had. 't Zelfde wierd in ſommige Nonneklooſters onderhouden: en wel zoodanig dat de genen, die de gaſten vleeſch of iet anders als de gemeene koſt des klooſters voordienden, of 'er laſt toe gegeeven hadden, van haare kleedinge berooft wierden.

Dat is altemaal goed, daar de Monnikken zelf op de ſoberheit paſſen; en hunnen Regel op dit ſtuk behoorlijk onderhouden. Maar men weet hoe dat het in veele Abdyen gaat; daar de Monnikken als Baanderheeren leeven, en altijd het beſte van de markt moeten hebben. Daar zouw het weinig voegen, dat men zoo vies en nauwgezet viel in het onthaalen van Biſſchoppen en Vorſten.

XV. Van de Kerken en Kerkhoven.

Wy bevoelen en ordoneeren dat de kerken en kerkhoven tot geene ongeeſtelijke dienſten gebruykt/ geene rechtsoeffenungen in de kerken gehouden/en de kerkhoven niet verhuurt nochte de groenten der zelve door de beeſten afgegeeten zullen worden. En indien iemand in de kerken onder den kerkdienſt/ of op de kerkhoven onder de predikaatzie of de Hoogmiſſe/ bevonden word te wandelen; dat die iedere reize in de boete van twee ſtuivers beſlagen werde; waar toe de weereldſche hand ook te hulpe zal geroepen worden.

De feeſten en vierdagen willen wy volgens het oude gebruyk der kerke onderhouden hebben. De Paſtoors zullen het volk ernſtelijk bevoelen dat ze op zulke dagen de geheele Miſ hooren/ en voor den zegen des Prieſters niet uyt en gaan: dat ze zich van de koopmanſchap-

b Edm. Martene, ut ſupra.

pen

pen en alle koophandel moeten onthouden; de winkels moeten sluyten, en niet anders / als 't gene voor 's menschen noodzuft nootzakelijk is / matiglijk moeten verkoopen.

XVI. Van de Ketteren en Apostaaten.

De Deltens en Pastoors zullen met groote vlijtigheit toezien / en by geloofwaardige persoonen dikwils verneemen / of 'er onder hunne onderdaanen geen Ketters of Apostaaten zijn; dewelke zy met de uyterste zorgvuldigheit / en met alle mogelijke zedigheit en liefde / zullen trachten weder tot de kerk en tot hunne orde te doen keeren. Ook zullen zy dezelven / volgens de order van 't Evangelie / aan den Bisschop bekend maaken.

XVII. Van de Schoolmeesters.

Wy bevoelen en gebieden aan de Pastooren der plaatzen / en aan de Oversten en Kerkmeesteren / dat ze ten hoogste bezorgt zullen zijn / om een schole en een degelijken Schoolmeester in hunne plaatze te hebben; dewelke belijdenis van zijn geloof in de kamer des Bisschops gedaan hebbe; en de jonkheit in de vreeze des Heere en in de beginzelen des Katolijken geloofs onderwijze. En op dat dit des te baardiger in 't werk gestelt en te bestendiger onderhouden werde; zoo bevoelen wy dat ieder bezitter van vaste goederen een goudgulden van 20 stuivers in ieder dorp tot zoo een godvruchtig en noodzakelijk werk zal opbrengen: en dat zoo wel de verkiezing van gemelden Schoolmeester / behoudens nochtans

tang het onderzoek en de toelaatinge van den Biſſchop / als de afzetting / zal ſtaan aan den Paſtoor / den Overſten der plaatze / de Edelluiden / en de Kerkmeeſters.

XVIII. Van de Kerkmeeſters.

Dat de Kerkmeeſters alle jaaren een behoorlijke rekening vertoonen aan de genen / denwelken zulks door de gewoonte toekoomt: zoo nochtans dat zy 'er hunnen Paſtoor geenzins buyten ſluyten.

XIX. Van de Teſtamenten.

Wy beveelen dat de uyterſte wil van den teſtamentmaaker / binnen den tijd van een jaar na zijne dood / uytgeboert werde: of dat anderzins / het jaar verſtreken zijnde / de uytboering aan ons zal overgegeven worden.

XX. Van de Dekens.

De Dekens zullen toezien dat een ieder zijnen pligt behoorlijk waarneeme: dat alle de overtreedingen van de geboden der kerke / mitsgaders van de ordonantzien der Kerkvergaderinge van Trenten en van deze onze Synode / zonder ooglupkinge en beſcheidentlijk geſtraft werden: zoo nochtans dat ze de krimineele en huwelijkſche zaaken voor den Biſſchop brengen. En indien 't de Fiskaal hen door hunne onachtzaamheit in andere zaaken zal afgewonnen hebben; zal zijne naarſtigheit goedgekeurt worden.

XXI.

XXI. Van de Boeken.

Wat de boeken belangt; wy begeeren dat de lijst der boeken / dewelke door de Vaders der Kerkvergaderinge van Trenten / op het gezag van onzen Allerheiligsten Heer en volgens het bevél van zijne Katolijke Majesteit / onlangs met een Aanhangzel uytgegeeven en afgekundigt is / onovertreedelijk en op de allerzwaarste straffen zal onderhouden worden.

XXII. Bevél wegens de Apostaaten.

De Dekens zullen op onzen naam vernemen naar de genen / dewelke van het Priesterschap of de belofte van het kloosterlijk leven afgevallen zijn; en hen altemaal vermanen dat ze binnen den tijd van zes weeken / weder naar hunne Priesterlijke orden en hun kloosterlijk leven hebben te keeren. Of dat ze anders gedwongen werden / zelfs door de hulp van den weereldschen arm / om buyten de paalen van ons Bisdom te vertrekken. Het zelfde willen wy den ketteren ook aangezeit hebben; op dat zy zich ten eerste / met raad van hunne Pastoren / weder tot de Katolijke kerk begeeven.

XXIII. Bevél wegens de Priesters.

Allen den genen / dewelke zich voor Priesters uytgeeven / word bevolen dat ze aan de Dekens door wettige bewijsstukken blijk geeven van hunne orden en wijdinge: welke bewijsstukken de Dekens dan / met hunne eigeblijken / aan den Bisschop zullen overzenden.

XXIV.

XXIV. Van de Kloosternonnen.

Dat de Nonnen / achtervolgens de Heilige Kerkbergaderinge / uyt haar klooster niet en gaan als om een wettige oorzaak / dewelke door den Bisschop moet goedgekeurt worden. Dat ze ook niemand binnen het afschutzel van haar klooster laaten koomen / zonder schriftelijk verlof van den Bisschop of van den Oversten. *Einde.*

De Hoofdkerk voor de tweedemaal door de Beeldstormers geschonden.

De Beeldstorming / dewelke omtrent het jaar 1566 door de Nederlanden woede / was ook op Leeuwaarden geballen. De schilderyen wierden in de kerken gebroken; de standbeelden der Heiligen om verre gesmeeten; de outaren onder de voet gehaalt; de Priesters en andere Kerkdienaars verdreeven.

De Hoofdkerk van Leeuwaarden wierd in 't jaar 1570, op den 10 July / voor de tweede reize door de Beeldstormers geschonden.

De Beeldstormers door Godt gestraft.

Als de Beeldstorming, zegt * *Jacobus de la Torre*, haaren aanvang in de Katedrale kerk genomen had, en het standbeeld van S. *Christoffel* door drie beeldstormers in stukken was gehouwen; zijn ze alle drie door de goddelijke wrake over zoo een verfoeyelijke heiligschendery gestraft. *Pieter Vake*, die den voet van het standbeeld afgehakt had, kreeg aanstonds het vuur in zijnen voet. *Feco*, een Trommelslager, als hy de oogen van het standbeeld met een ponjaard uytgestoken had, heeft op staande voet beide zijne oogen verlooren; en wierd naderhand blinde *Feco* genoemt. De derde, dewelke een touw

* Jacob. Torriue in Relat. Rom.

om

om het ſtandbeeld geſlagen had om het af te trekken, door dien dat het te zwaar was om afgenomen te worden, is door Gods rechtvaardig oordeel als een dief opgehangen.

De Katedrale kerk is naderhand, volgens den gemelden *de la Torre*, t'eenemaal afgebroken: en de Andersgezinden, *zegt hy*, gaan hunne predikaatzien hooren in de kerken, dewelke den Preekheeren en de Minnebroederen van den naauwen Regel toebehoort hebben. De Hoofdkerk t'eenemaal afgebroken.

* **In deze kerken / zegt** Ubbo Emmius, **was eertijds een groot getal van Prieſters; dewelke in veelerhande trappen onderſcheiden waren. Die van den hoogſten rang / dewelke Paſtoors genoemt wierden / waren doorgaans mannen van een uytſteekende geleerdheit / en van groot gezag; en zijn diktwils gebruykt tot behandeling van gewigtige zaaken. Zy hadden altemaal hunne vergaderingen en byeenkomſten: en zy beſchikten die dingen / dewelke tot den Godsdienſt en de kerkdienſten behoorden.** Daar was eertijds een groot getal van kerkelijke bedienaars.

Volgens † Sibrandus Leo **behoorde de hoogſte Paſtory van Leeuwaarden den Abten van Mariengaarde toe.**

Dezelve hebben in 't jaar 1488 **uyt hunne Abdy tot Paſtoor van Leeuwaarden verkozen** Jacob de Zeeuw. Lijſt van de Paſtooren aldaar.

Deze *Jacob*, een gebooren Zeeuw, dewelke door den Eerw. Vader Abt *Folkerus* om zijne uytſteekende geleerdheit aangenomen was, heeft de jonkheit van zijne jaaren door de vroomigheit van zijne zeden, dewelke hem voor zijnen ouderdom verſtrekte, te boven ge- Jakob de Zeeuw. Kort begrip van zijn leven.

* Ubbo Emmius de Reb. Friſ. pag. 43.
† Sibrandus Leo in Vita Abbat. Lidlum.

gaan;

gaan: zoodanig dat hy, noch niet rijp van jaaren zijnde, tot de Prieſterlijke waardigheit verheven wierd. Tot *Prior* aangeſtelt zijnde, heeft hy zich in die bedieninge deftig gequeeten: en als hy naderhand tot Overſte wierd gegeeven aan de Maagden te *Bajum*; heeft hy de regeering van dat klooſter met zeer grooten lof waargenomen. Doch om de oprechtigheit van zijne zeden en daaden is hy in den haat gevallen: en hy wierd genootzaakt, zijnde door de Zuſteren zelf gewaarſchouwt, om zich te wachten voor *Rembertus Gabbinga*, een Edelman en oorlogsgaſt: want deze had zijnen dood gezworen. Als hy door vrye verkiezing de Paſtory van *Wenzum* gekreegen had; heeft hy zich onder het krakeelen met behendigheit 't zoek gemaakt en het klooſter verlaaten; vindende grooter zoetigheit in de boekoeffeninge. Na dat hy verlof van zijnen Abt gekreegen en een Kapellaan had aangeſtelt, is hy naar Loven gereiſt. Hebbende aldaar de wetenſchap van beide de rechten bekomen, is hy vol vreugde wedergekeert. Daar op is hem de kerk van *Sexbirum* te beſtieren gegeven: alwaar hy het Kapittel van *Lidlum* dikwils bezogt. Door zijne groote mildaadigheit heeft hy als het voorſpel gegeeven van zijne aanſtaande waardigheit. Die van Leeuwaarden hadden den Abt van *Mariengaarde*, wien de begeeving van die Paſtory toekomt, gebeden en ook van hem verkregen dat ze iemand uyt eene Abdy van de Premonſtreit-orde tot Paſtoor mogten verkiezen. Aldus is het geſchiedt dat *Jacob de Zeeuw* over die kerk tot Paſtoor is aangeſtelt. Als hem dus de zorg van de hoogſte Paſtory te beurt was gevallen; en hy bemerkte dat de overdaad, de rijkdommen,

de

hoovaardigheit, de baldaadigheit, en de danſſeryen der burgeren, meer en meer aángroeiden; heeft hy uyt het binnenſte zijns harte daar over gezucht, en op zijn vertrek beginnen te denken. Terwijle dat hy met deze gedagten bezig is; gebeurt het recht van paſſe dat hem het Abdyſchap over zijn eigen klooſter door verkiezinge aangeboden word. Maar hy heeft het zelve, na dat hy beveſtigt en gewijdt was, niet langer geregeert als vier jaaren. Hy heeft zich van het timmeren onthouden: maar men geeft hem tot zijnen lof na dat hy veele ſchulden heeft afgeloſt. Ondertuſſchen word hy waterzuchtig, en zijne krachten beginnen hem allengskens te ontzakken. Als dan de Vader-Abt, Heer *Faco*, ontboden was, en ze altemaal vergadert waren; heeft hy zijne ontſlaging verkreegen. Na dat hem een zeker jaargeld toegeleit was, is hy naar *Medum* vertrokken, zoekende een eenzaam leven te leiden: doch kort daar na is hy geſtorven; en heeft aan het klooſter drie hondert goudguldens nagelaaten. Zoo is hy dan naar *Lidlum* gevoert, en aldaar in het koor der Abten begraven, in 't jaar onzer verloſſinge CIↃ CCCCXCII.

NANNO, (andere ſchrijven MANNO) en FEDDO, zijn Paſtoors te Aldenhove geweeſt in 't jaar 1498: aan welken Albertus de Sax door den Keizer wierd voorgeſtelt tot zijnen eeuwigen Vikaris/ of Poteſtaat over Vriesland. Manno en Feddo.

De Heer RERARDUS REDERSMA was om den zelven tijd Vikaris te Aldenhove.

Brito Aita, Paſtoor te Aldenhove. Brito Aita.

De Saxiſſche en Borgundiſſche Vorſten, en het volk zelfs, *zegt* Ubbo Emmius, plagten zich

zich veeltijds te bedienen van den raad en den dienſt van dezen *Brito* *.

Hermannus van Dokkum.

† HERMANNUS VAN DOKKUM, zijnde te Dokkum uyt zeer aanzienlijke ouders geboóren / en zich met groóten roem in de geſchaafde wetenſchappen en ook in de Godtgeleerdheit geoeffent hebbende ; en daar by zoo wel dóór de natuur als dóór de ſtudie zeer welſpreekend zijnde ; is naderhand / als hy Prieſter gewijdt was / te Leeuwaarden in S. Vitus kerk tot Opperpaſtoór aangeſtelt.

In die bedieninge heeft hy zich zoodanig gedragen ; dat hy / als een rechte Kerkbedienaar / by ieder-een welgezien en in hooge achtinge was : want hy trachte een ieder / niet alleen dóór de bróomigheit van zijn leven en dóór heilzaame predikaatzien / maar ook dóór zijne geleerde ſchriften / te ſtichten.

Behalven eenige andere ſchriften heeft hy ook uytleggingen geſchreeven óver de 17 eerſte Pſalmen van David. Doch als hy tot den 18 Pſalm gekomen was ; begon zijn verſtand te leuteren : waar op hy ook geſtorven is.

Hy heeft geleeft omtrent het jaar 1514.

‡ Omtrent het jaar 1540 is de Heer Stephanus Paſtoór van Aldenhove / en Meeſter Franciſcus Paſtoór van S. Catharina geweeſt. Aan dezen heeft Georgius van Egmond, Biſſchop van Utrecht / in't jaar 1514 den laſt opgedragen om zekere huwelijkszaak te Harlin-

* Ubbo Emmius de Reb. Frif. ſub Leov. pag. 43. maar die noemt hem Brico.

! Suffridus Petri in ſcript. Friſ. dec. 9. cap. 6.

‡ Codex MS. Georgii Egmond.

gen

gen te onderzoeken / en af te doen.

Deze STEFHANUS, bygenaamd SYLVIUS, te Ungieterp, een dorp van Upsterland, uyt geringe ouders geboren / heeft zijn geslagt door zijn eigen vermuft aanzienlijk gemaakt. Want na dat hy in de beschaafde wetenschappen en in de eerste beginselen der Godkunde eenigzins geoeffent was; heeft hy aan zijn eigen huys een openbaare schole beginnen te houden. Als hy zich op die wijze / zoo wel door de predikaatzien in de kerke als door zijne lessen in de schole / meesterlijk oeffende; heeft hy 't zoo verre gebragt / dat hy langen tijd den naam had / van zijns gelijk / zoo wel onder de Priesters als onder de Schoolmeesters / in gansch Vriesland niet te hebben. Als hy dan om beide deze redenen dikwils van 't eene dorp naar het andere door de verkiezinge des volks beroepen wierd; is hy eindelijk tot Pastoor verkozen te Tzumgo, een dorp onder het gebied van Franeker. Terwijle dat hy daar eenigen tijd vertoefde; heeft hy zich dapper gequeeten / zoo om den welstand der kerke te bevorderen / als óm de domme onwetendheit uyt te roepen. En hy had verscheidene leerlingen / dewelke in beide de taalen treffelijk onderwezen waren.

Hebbende dan zoo een deftigen naam verkreegen / is hy van daar naar Leeuwaarden beroepen; niet om 'er een schole te bestieren: maar om de Pastory van S. Vitus Parochie op Aldenhove te bedienen. Hy heeft gebloeit omtrent het jaar 1556, en eenige jaaren laater.

Omtrent het jaar 1558, indien we *Simon* *

* In zijn verhaal van Leeuwaarden, pag. 400.

Gabbema mogen gelooven, viel hy geweldig uyt tegen de bedorventheden van den Roomſchen Godsdienſt: tot zoo verre dat de Ketter-meeſter *Wilhelmus Lindanus*, den 2 Mey 1559, een onderzoek heeft gedaan omtrent zijne leeringen en zeden. **Hy geeft'er ook eenige ſtaaltjes van op uyt de Aantekeningen van gemelden** *Lindanus*; **zoo als hy die uyt den mond van Heer** Ivo Janſzoon, **een Prieſter / verſtaan zoude hebben. De volgende leeringen worden hem aldaar toegeſchreeven:** Dat'er na dit leven geen andere plaats is, als de Hemel en de Hel: dat de geloovigen, in het geloove volhardende, recht naar den Hemel gaan; maar dat de ongeloovigen ter Helle nederdaalen: dat men geene kaarſſen voor houte Heiligen, dewelke blind zijn, maar om'er by te ſpinnen, moet ontſteeken: dat het nergens toe dient zoodanige beelden in de kerken in te voeren: dat de pellegrimaadjen naar S. *Jakob* te Kompoſtelle of naar Romen van geen nut en zijn: dat het profijtiger is de armen te bezoeken: dat het een ieder geraadzaam is, in zich zelven te treeden: dat men daar vinden zal wat dat'er gedaan en gelaaten dient: dat het noodzakelijk is een oprecht geloof in *Chriſtus* te hebben; en goede werken te oeffenen; maar dat men daar door voor zijne zonden niet en voldoet als door de Verdienſten van *Jezus Chriſtus*: dat het Sakrament des Outaars niet anders is als een beſloten brief, gegeeven tot beveſtiging; en om vergiffenis van zijne zonden te verwerven; maar dat hy daarom niet verzekert is dat dit het Lichaam onzes Heere, en zijn waarachtig Vleeſch en Bloed zoude wezen: dat het geen gebod is de Heiligen aan te roepen; en dat iemand,

iemand, die zulks zoude nalaaten, geenzins zoude zondigen; nadien het geen Goddelijk gebod is; en in de H. Schrift niet bevolen word: dat men het leven, de werken, en het geloof der Heiligen vlijtig en volstandig moet navolgen.

Veele van deze leerpunten / gelijk blijkelijk is / zijn op een dubbelzinnige wijze voorgesteld: en verscheide van dezelven / behalven de stelling over het Sakrament des Outaars / zouden een Katolijken zin lijden; en konnen door een verkeerde uytdrukking / of door haat / tot een quaade leering verdraait zijn geweest.

Maar wat daar van zy of niet; Suffridus Petri beschuldigt hem van geen quaade leeringe. Ten tegendeel verzekert deze Schrijver dat * Stephanus; na dat hy etlijke jaaren aan het Hof te Leeuwaarden gesleeten had, naar Groningen is beroepen, en aldaar eenige jaaren lang de hoogste Pastoor van S. *Walburgis* kerk is geweest. Wy zullen hier na ook toonen dat hy daar overleden is.

† Antonius Nicolaus, Pastoor in het dorp Beintum, en

Martinus Eliacus, Pastoor te Tzumgo, zijn van het Katolijke geloof afgeweken: en hebben in 't jaar 1566, met een zwarten mantel om het lijf en een hoed op het hoofd / en vergezelschapt van een bende volks 't welke met degens en snaphaanen gewapent was / de eerste preek in Aldenhove gedaan.

Syttio Abbes, Pastoor in Aldenhove / Adrianus Warnaarts zoon / Pastoor te Nyenhove / en

Syttio Abbes en meer anderen van 't Geloof afgeweeken.

* Suffridus Petri Rec. 11. 6. 9.
† Verhaal van Leeuwaarden, pag. 454.

DOMINICUS JUSTUS zoon / Paſtoor van S. Catharinaas kerk / zijn in 't zelfde jaar / den 13 September / van 't Katolijke geloof afgevallen, en Predikanten by de Andersgezinden gewoorden.

Dominicus Benedixius.

‡ DOMINICUS BENEDIXIUS was omtrent dezelve tijden Paſtoor van S. Vitus kerk. Hy was te Sneek van eerlijke ouders geboren, en ten deele te Sneek / ten deele te Haarlem onder den zeer geleerden Heer en Meester Cornelius, in de talen onderweezen. Van daar naar Loven gereist / en zijne ſtudie op de Rechten begonnen hebbende / is hy in 't jaar 1546 Prieſter gewijdt. Na dat hy de kerken van verſcheidene doorpen geregeert had / en aldus al hooger en hooger was geklommen; is hy in 't jaar 1546 tot Paſtoor van de ſtad Sneek door de Majeſtraat der plaatze aangeſtelt. Na dat hy het beſtier van die kerk den tijd van negen jaaren en 6 maanden waargenomen had; is hy naar Leeuwaarden beroepen; en al Vikaris van S. Vitus kerk gewoorden. Doch in 't jaar 1567 is hy door de Majeſtraat der ſtad / met goedkeuringe des Graafs van Arenberg en met de toeſtemminge van 's Konings Raad / tot Paſtoor der gemelde ſtad verkozen en beveſtigt. Hy heeft zich in zijn Paſtoors ampt kloekelijk gedraagen: en vond geraden zich zelven in de Grieksche en Hebreeuwſche taale / daar hy wel-eer eenigzins op geſtudeert had / voorder te oeffenen. In 't Grieksch had hy tot onderwijzer Gellius Eloſtanus, die ook Paſtoor van dezelfde ſtad was; en naderhand tot de Paſtory

‡ Suffrid. in Append. ad W. Hedam, & de Scriptor. Frif. Dec. 14. pag. 1.

van

van Bolzwaard beroepen wierd. In 't Heereuwsch moest hy zijn eigen leidsman zijn.

Door deze hulpmiddelen gesterkt / heeft hy niet alleen met lebende stemme / als zijnde zeer welsprekend / maar ook met de penne / groote zaaken uytgevoert / en voor den Roomsch-katolijken Godsdienst mannelijk gestreeden. Ook heeft hy zijne Kerke en den Bisschop / zonder eenigzins te bezwijken / altijd ten dienste gestaan.

Want hy had een sonderlinge beballigheit in 't preeken; en hy vermaande de Gemeinte zeer krachtiglijk: soo dat 'er in de gemoederen van de toehoorders altijd eenige prikkels bleeben steeken. In 't jaar 1570 is hy onder den eersten Bisschop Cunerus Petri de eerste Aartsdiaken van Leeuwaarden gworden: en om die waardigheit des te beter te bedienen / heeft hy zich te Loven tot Licentziaat in de Geestelijke Rechten laaten bevorderen. Maar na verloop van eenige jaaren / alsoo de genen nu meester gewoorden waren / die hy pas te voore soo in de openbaare predikaatzien als in de byzondere disputen niet sonder heftigheit tegen gegaan had / is hy in ballingschap gesonden; en heeft zich eenigen tijd te Keulen opgehouden. Naderhand is hy Pastoor van Katingen gewoorden; en heeft by de drie jaaren in die stad gewoont. Van daar ging hy te Dusseldorp woonen; daar hy een Kanonnikdy gekreegen heeft: maar eer dat hy den bestipten tijd van zijne residentie voltrokken had / is hy in den Heere ontslapen den 14 January 1586. Volgens Suffridus Petri heeft hy de volgende sermoenen in de Latijnsche taale geschreeven.

Van de gelegendheden der zonde te mijden. Van de ootmoedigheit. Van de Gramschap. Van de nijdigheit. Van de onkuysheit. Tegen de vleeschelijke zonde, en de dronkenschap. Van de kuysheit, enz.

Ivo Joannis, of Johanszoon, Pastoor van S. Vitus kerk / is de eerste Heer van 't nieuwe Kapittel geweest.

Hy was een man van een byzondere geleerdheit / godvruchtigheit / en nedrigheit: en gelijk hy altijd getrouw is geweest aan zijne kerk; zoo is hy ook van zijnen Bisschop en van zijn Kapittel / ja van al het volk / altijd ten uyterste bemind geweest.

Staat der kerke van Leeuwaarden, na het verbannen van

CUNERUS PETRI.

Na dat de eerste Bisschop / Cunerus Petri, verbannen was; is 'er / om den bedroefden toestand der tijden / geen tweede Kerkvoogd aangesteld. Insgelijks is het Kapittel / als zonder Hoofd zynde / allengskens vervallen. Zelfs is 'er geen algemeen Vikaris van 't openstaande Bisdom overgebleeven: maar de Vikarissen van 't Haarlemsche Bisdom hebben 't bewind van dit Bisdom / onder 't gezag van den Pausselijken Vikaris / behouden. Hier nevens de lijst van die Vikarissen.

Joachim Hamconius, Licentziaat in de Godkunde / Algemeen Vikaris van Sasboldus Vosmerus, Pastoor van Lingen. Leonardus Marius, Licentziaat in de Godkunde. Balduinus Kats, Licentziaat in de Godkunde. Henricus Blessius, Licentziaat in de Godkunde. Josephus Coussebant, Leeraar in de Godkunde.

Theo-

Theodorus Groenhout, Licentziaat in beide de Rechten. Die na de tijden van de Reformaatzi binnen de ſtad tot Paſtoor aangeſtelt wierd / voerde den tijtel van Delken of Aartsdiaken van Leeuwaarden: Hier nevens het gevolg van die Paſtoors.

Ivo Joannis, reeds vermeld / is overleden in 't jaar * 1580. Petrus Vellenius, voor henen Kapellaan in de Abdye van Foswert: hy is te Leeuwaarden overleden in't jaar 1609.

Ten tijde van Vellenius is door den Aartshartog naar Vriesland gezonden Joachimus Hamconius, een Vries van geboorte / Licentziaat in de Godtgeleerdheit. In Vellenius plaats is gekomen Lambertus Engelberts Lambringa, een Vries / Licentziaat in de Godkunde te Loven: zijnde door Sasboldus Vosmerus tot Paſtoor van Leeuwaarden aangeſtelt in 't jaar 1609. Hy is in zijne Paſtorye van Leeuwaarden geſtorven den 10 Auguſti 1630.

Mr. Vitus Jakobſz. die te Zuchtelen in 't land van Gulik gebooren was in jaar 1589; en daarom van Zuchtelen wierd genoemt. Hy was Licentziaat in de Godtgeleerdheit; en is / ſedert het verbannen van den ouden Godsdienſt / de eerſte Paſtoor van Triawalt buyten Bolswaard geweeſt. Van daar wierd hy te Leeuwaarden beroepen: en heeft die Paſtory vier en dertig jaaren lang bedient; zijnde ook Aartspriester van Vriesland. Hy is te Leeuwaarden geſtorven in 't jaar † 1648.

* In 't Latijnſche werk ſtaat 1585, maar de Heer Alardus van Haaften, toen Paſtoor van Leeuwaarden, heeft ons anders onderrecht.

† Volgens het bericht van den zeer Eerw. Heer Al. van Haeften.

Johannes Spangen, een Vries / geboren in het dorp Spangen / wierd Pastoor in de plaatze van Van Zuchtelen: maar hy is binnen 't eerste jaar / te weeten in 't jaar des Heere 1650, te Leeuwaarden overleden. Johan Hendriksz. Vander Stok, een Leidenaar: zijnde eerst een Geneesheer / en daar nae Priester in 't Oratori geweest. Hy is van de pest gestorven den 27 September 1656. Theodorus Bruynsma, te Bolzwaard geboren; overleden den 27 October 1667. Guilelmus of Wilhelmus Foppens, een Brusselaar van geboorte / maar afkomstig uyt Vriesland / is te Leeuwaarden overleden den 24 Juny 1699. Alardus van Haesten, een Utrechtenaar / hebbende te Romen op de Godtgeleerdheit gestudeert: daar hy ook Leeraar in de Godkunde geworden is. De deftige afkomste / de uytmuntende gaven / en de groote verdiensten van deezen Heer zullen wy ter deezer plaatze niet vermelden; willende ons wachten van iemand in zijn leven te prijzen. De Heer N. Meinderts; uyt een Adelijk geslagt in Vriesland geboren.

Volgens de Verzagpunten mag 'er te Leeuwaarden een Jesuyt staan / en ook een Fransisskaan van den Regel der Observanten: die ook helpers of medegezellen mogen hebben.

Volgens Jacob de la Torre hebben hier voor deezen / benevens de Priesters van onze Geestelijkheit / twee Jesuyten / twee Minnebroeders / en een Dominikaner Monnik in den Wijngaard gearbeidt. In 't jaar 1695 stonden hier twee Jesuyten; Erveltus Wisselkerke, en Judocus Ardennois; twee Minnebroeders; Godefridus van Lent, en Solephus Kistemaker: en een Priester / Johan Indervelde. Gele-

Geleerde Mannen van Leeuwaarden.

Bernardus Gerbrandus Furmerius heeft naar het voorbeeld van Suffridus Petri, dien hy als zynen Leermeester prijst / zyn werk voornamentlijk gemaakt van zyn Vaderland op te helderen. Hy heeft de volgende geschriften in de Latijnsche tale uytgegeeven.

Apologia, &c. dat is Verdedigschrift voor de Oudheit van Vriesland, tegen Ubbo Emmius: 't welk met diergelijke geschriften van Suffridus Petri te Franeker in vieren gedrukt is in 't jaar 1603.

Annales, &c. De Vriessche Jaarboeken, bestaande in 4 boeken / te Aarnhem in vieren gedrukt in 't jaar 1612.

Noch heeft hy de Kronijk der Bisschoppen van Utrecht en der Graven van Holland, die door Johannes de Beka gemaakt was / met het * Bywoegzel van Suffridus Petri in vieren uytgegeeven in 't jaar 1612.

Georgius Ratallerus, Johans zoon / is te Leeuwaarden uyt het oude en edele geslagt van de Ratallers gebooren omtrent het jaar 15 7. Na dat hy de Hooge Scholen van Vrankrijk en Italie bezigtigt had / en weder in de Nederlanden aangekomen was / is hy eerst Raadsheer in den Hoogen Raad van Artois geworden. Naderhand wierd hy Raadsheer en Requestmeester in 't Parlement van Mechelen; en eindelijk President van den Hoogen Hove van Utrecht. Daarenboven is hy / als Ambassadeur / gezonden naar den Koning van Denemarken. Alle gaven waren hem als aange-

* Van 't jaar 1345 tot het jaar 1575.

booren: want geleerdheit / aanzienelijkheit / deugd / en boor al beleefdheit / scheenen in hem om prijs te strijden. Eenige van zijne Dichtkundige werkjes zijn in't licht gekomen. Seftig jaaren oud geworden / is hy den 6 October 1581 zeer schielijk op het Raadhuys / en als in den schoot van zijne amptgenooten / gestorben.

Johan Balius, hebbende te Loven op de Rechten gestudeert / is in Vrankrijk Leeraar in de Rechten geworden. Terwijle dat hy het ampt van Advokaat in zijn Vaderland bediende / heeft hy zijne † Paradoxæ Disputationes Juris Civilis in vier boeken uytgegeeben. Naderhand heeft hy zijn Vaderland verlaaten; en is Sekretaris van de Majestraat der stad Delft geworden.

Johan Fungerus heeft de vruchten van zijn verstand in zijne eerste jeugd te Loven geplukt. Daar na heeft hy de Hooge Scholen van Vrankrijk en Duytsland bezigtigt: en / na dat hy Doktor in de Rechten geworden / en weder in zijn Vaderland aangekomen was; heeft hy het bewind over de Schole van Leeuwaarden bekomen. Zijne schriften staan by Val. Andreas opgeteld.

Johannes Wilhemus Velsius staat als Geneesheer en Wiskunstenaar / vermeld by Suffridus Petri: dewelke voorder zegt dat hy eenigen tijd Burgermeester van Leeuwaarden is geweest; en / op het veelvuldig verzoek van de zieken / ook de Geneeskunde geoeffent heeft.

Johannes a Leovardia, Minnebroeder / en Doktor in de Godkunde / heeft geleeft om-

† Vreemdluidende Disputen over het burgerlijk Recht.

trent

trent het jaar 1590: en heeft eenige werken in de Godtgeleerdheit uytgegeeven.

Voor het jaar 1590 is in aanzien geweest Sibrandus Leo, de zoon van een Scheepmaker / Leo genaamd. Hy was Kanonnik van Lidlum / een Abdy van de Premonstreit-Order: en is ook Pastoor van Menaldum en Berlhom geweest. Buiten zijn landzwervende / is hy te Cusemare / dat een Prioostdy van zijne Order was / overleden in 't jaar 1588. Onder anderen heeft hy met een cierlijken stijl beschreeven het leven / en de daaden / der Abten van Lidlum: waar uyt wy veele zaken getrokken hebben. Zie Suffridus Petri, de Scriptor. Fris. Decad. XIII. §. 5.

PLAATZEN ONDER HET DEKENSCHAP VAN LEEUWAARDEN BEHOORENDE.

WIRDUM.

Wirdum / een zeer groot dorp van Oostergouw / en dicht by Leeuwaarden gelegen / is aanzienelijk door het groot getal van Heerenhuyzen / en Sloten.

Het heeft een deftige kerk / daar twee torens op staan: welke kerk ingewijdt is ter eere van S. Martinus Bisschop van Tours. Volgens een Handschrift der Utrechtsche kerke is 'er in dezelfde kerk wel eer een Vikary geweest. Deze kerk / gelijk we reeds gezegt hebben / was van de eersten, die met den snoef der nieuwe leere bestoven zijn geweest. Onder de Parochie van Wirdum / te Barnhuyzen / is den 18 October 1507 geboren Viglius Zuichemus. Dit Barnhuyzen was zijn Vaders Land-

Van Viglius Zuichemus

Landhoeve; zijnde gelegen op een zeer vermakelijke plaats/ met graften van alle kanten omringd; en met vruchtdragende en andere boomen beplant. Het behoorde toen de Reguliere Kanonnikken van Bergum toe: maar is naderhand den Vader van Viglius tot een erfpagt opgedragen.

zijne geboorteplaats.

Hy is uyt een familie gebooren die van de aanzienlijkste en edelsten van gansch Vriesland was. Den toenaam van Zuichem heeft hy gekreegen van de vryheit Zuichem/ zijnde insgelijks een landgoed van zijnen voorouders/ duizend passen van Leeuwaarden gelegen. Zijne eerste studien heeft hy te Deventer/ in 's Gravenhage/ en te Leiden gedaan: en heeft ook/ omtrent het jaar 1522, te Loven gestudeert: daar hy de Griekschetaal geleert heeft in 't Kollegie van Buslidius, en in de eerste beginzelen van de Rechten onderweezen is. Vier jaaren daer nae reisde hy naer Bolen/ om 'er zijn verstand noch beter te oeffenen; en heeft door het wisselen van vrienden kennis gekreegen met Erasmus: 't welk hem de gelegendheit gegeeven heeft/ om met den beruchten Rechtsgeleerde/ Andreas Alciatus, kennis en vriendschap te maaken.

Hy studeert op de Rechten.

Maakt kennis met Erasmus, en Alciatus.

In 't jaar 1529 is hy naar Avinjon getrokken: en alzoo Alciatus door de pest van daar gejaagt en naar Bourges ontboden was; is hy daar ook naar toe gereist: zijnde niet lang te voore/ en in 't zelfde jaar/ te Valence in 't Dolfinaat tot Doktor in de Rechten gepromoveert. Als Alciatus zoo naar Italien ontboden wierd; heeft hy zijne plaats gekregen; en de Rechten twee jaaren lang voorgeleezen. Zullende van daar naar Italie reizen/

Word Doktor in de Rechten.

Leest de Rechten voor.

zen / heeft hy Friburg en Tubingen / twee vermaarde Akademien van Hoogduitsland / bezigtigt. Te Friburg heeft hy Bonifacius Amersbachius, Sigismundus Gelenius, en Hieronymus Frobenius, bezogt: en te Tubingen heeft hy met Jacobus Jonas, en meer anderen / kennis gemaakt. Te Padua aangekomen / heeft hy Franciscus Curtius tot meester gehad: en daar hy noch jong en daar by een vreemdeling was / gelijk hy ergens schrijft / is hy echter in 't jaar 1532 onder 't getal der Hoogleeraaren aangenomen. Daar op heeft hy de Beginzelen * der Rechten van Justinianus, met de toejuiginge en groote vrucht van de toehoorders / voorgeleezen: zoodanig dat de Italiaanen over de welsprekendheit van een vreemdeling / en een Nederlander / verstelt stonden. Hier heeft hy den tijd van een jaar huys gehouden: wanneer de liefde tot zijn Vaderland / na veertien jaaren reizens / in zijn gemoed begon te ontvonken. In het wederkeeren heeft hy Erasmus te Fziburg / en Frobenius te Bazel / gegroet: en heeft ook de Gzielsche Beginzelen der Rechten of Institutiones) van Theophilus, die hy te Veneetzie uyt de Boekery van den Kardinaal Bessarion getrokken had / by gemelden Frobenius laaten drukken. Als hy in zijn Vaderland aangekomen was; is hy / in 't jaar 1534, door Franciscus, Bisschop van Munster / tot Rechter van deszelfs Hof aangestelt: doch in 't jaar 1535 is hy door Karel V benoemt tot Bezitter van de Keizerlijke Kamer. In 't jaar 1537 is hy door Wilhelmus, Hartog van Beyeren / verkoren tot Hoogleeraar in de Hooge Schole

Hy word Professor te Ingolstad.

* Institutiones.

van

van Ingolstad: na dat hy te voore een diergelyk ampt in de Akademie van Koningsbergen / dat hem door Joachim II Markgraaf van Brandenburg aangeboden was / afgeslagen had. De redenen van deze weigering staan uytgedrukt in een brief / dien hy in 't jaar 1635 aan Georgius Sabinus geschreeven heeft. Eindelyk heeft de Landvoogdes Maria, de Zuster van Karel V, Viglius weder in de Nederlanden doen komen: hebbende hem een Raadsheers plaats aangeboden in den Hoogen Raad van Mechelen. Doch Karel V heeft hem tot President van den Raad van Staat / en tot Kantzelier van 't Gulde Vlies / aangestelt; na dat hy hem alvoorens tot die Ridderlyke Order verheven had. Laatstelyk na dat zyne Gemalin / Jacoba Damant, begraven was; is hy / volgens Val. Andreas, door den zelven Karel V benoemt tot Proost van S. Jan. Deeze kerk houdt noch tegenwoordig den Heiligen Bavo voor haaren Patroon: en om die reden word hy ergens van den zelven * Valerius genoemt Proost van S. Bavoos kerk. In het Lofschrift / dat aan zyn tombe hangt / word hy de eerste Proost van die Katedrale kerk genoemt: en † zeker Schryver van onzen tyd noemt hem den lesten Gempterden Proost van dezelfde kerk.

Zijne vordere ampten.

Suffridus Petri, daar hy de ampten van Viglius optelt / spreekt ook van zyn Koadjutorschap: Niet lang daar na, *zegt hy*, heeft de Abt van S. *Bavo Viglius* tot *Koadjutor* ge-eischt. De Koning, deszelfs verzoek verstaan hebbende, heeft het als Patroon ingewilligt: en daar

* In Fastis Academ.

† Delices des Pays-Bas, pag. 206.

op

op heeft *Viglius* het *Koadjutorſchap* van S. *Bavo* bekomen, en is in 's Konings dienſt gebleeven; waar van hy zich anders gezind was te ontlaſten.

Het is waarſchijnelijk dat de Abt van S. Bavo, door Suffridus vermeld / dezelfde is met den Proost / daar Valerius Andreas van ſpreekt: te meer / om dat Suffridus in dat ganſche Hoofdſtuk geen gewag maakt van een Proost.

Hier uyt weet men nu waarom dat hy met een Myter afgebeeldt word: en ik heb een kopere penning in handen gehad / daar zijn geſlagtwapen met een Myter overdekt was. Waarom dat hy met een Myter afgebeeldt word.

Na dat hy dan / gelijk in zijn Grafſchrift ſtaat / zijne kerk met godvruchtige ſtichtingen en een meenigte van gedenkſtukken verciert; de Akademie van Loven door het ſtichten van een Kollegi verheerlijkt; en zijne geboorteplaats / ik meen het dorp Zwichem / met een nieuw gaſthuys begiftigt had; is hy eindelijk na zoo langen tijd *waakens / en na dat hy zoo met een onvermoeiden yver gearbeidt had / te Brussel op den 8 May 1577, in den ouderdom van 70 jaaren / tot groote droefheit van 't gemeen overleden: zijnde altijd den Koning getrouw / en van zijn Vaderland bemint geweeſt: en hebbende ieder een dienſt gedaan / en niemand ooit in 't minſte beledigt. Hy is te Gent binnen S. Jans kerk begraven in een graffſtede; die hy / by zijn leven / voor zich zelven opgerecht had. Op zijn ſterven leggende / heeft hy zijne erfgenaamen en bloedverwanten aldus aangeſproken: Nu bid ik hen zeer hartelijk, die ik altijd als mijne eigen kinderen bemint hebt, dat ze toch een broeder-

* Hy voerde voor een zinſpreuk: Vita Vigilia eſt; dat is het leven is een geduurig waaken.

lijke

lijke liefde en genegendheit onder malkander paſſen te onderhouden en aan te queeken: dat ze malkander, indien het noodig is, over en weer byſtaan en helpen: en dat een ieder voor de eere en de bevorderinge van den anderen na mijne dood zoo bezorgd zy; als ik in mijn leven altijd voor hen allen ben geweeſt. Dat is 't voornaamſte teſtament, en de beſte gedagtenis, die ik henluiden nalaate. **In wellke woorden die groote Man** Viglius **ſchijnt te zinſpeelen op die woorden van** Micipſa **by** Saluſtius: Nu, dewijl de natuur mijn leven gaat eindigen; zoo vermaan en bid ik u by deeze rechterhand, en by de trouwe, die gy het Rijk ſchuldig zijt, dat gy deezen, die door de geboorte uwe bloedvrienden, maar door mijn weldaad uwe broeders zijn, wilt lief hebben: en dat gy niet liever hebt, vreemde menſchen in uw gezelſchap te neemen, als de genen, die u in den bloede beſtaan, by u te houden.

Van zijne ſchriften / die in 't licht gekomen zijn / wandelen door ieders handen zijne Aantekeningen † over de Tijtels van 't tweede Boek der Inſtituten, wegens de Teſtamenten; **op welk geſchrift** Wilhelmus Maartens, **een Rechtsgeleerde / diergelijke veerzen heeft gemaakt / als** Martialis ‡ **wel eer gemaakt had over het Heelſchrift van** Perſius:

Sæpius in Titulo memoratur Viglius uno,
Quam levis in tota Maynus Jaſonide.
Viglius hinc Zephyris, & notus Viglius Euris;
Et ſua cum Viglio fama perennis erit.

† Commentarii in Titulos Libri II. Inſtit. de Teſtamentis.

‡ Wy vertaalen deezen zin naar de meening, niet naar de woorden van den Schrijver; of liever van Valerius Andreas: daar het uyt getrokken is. *Vertaalder.*

Zijne

Zijne Aantekeningen over den Tijtel der *a* Digesten wegens de toevertrouwde goederen, en over den Tijtel van den *b* Codex, van 't Edikt van Keizer Adrianus te vernietigen, die hy te Ingolstad voorgeleezen had / zijn na de dood van Viglius te Keulen gedrukt in 't jaar 1585.

De Institutiones of Beginzelen der Rechten van Theophilus, in de Griekſche taal geſchreeven / zijn allereerſt van Viglius gevonden; en / met een zeer geleerde Voorrede aan Karel V, uytgegeeven. Zy zijn eerſt te Bazel in achten gedrukt by Frobenius; en naderhand / te weeten in 't jaar 1536 / te Loven in vieren herdrukt by Reſcius.

In het Kollegie / dat hy te Loven geſticht heeft / word noch een goed getal van zijne andere geſchriften bewaart: als de *c* Beſchrijving van zijn eigen leven: van *d* het ampt eens Rechtsgeleerden: Raadgeevingen *e* uyt de Rechten: Dagboek *f* van zijne Reis door Hoogduytsland: Verſcheide *g* brieven van *Viglius* zelfs, of brieven van anderen aan *Viglius*: De *h* familien der Vorſten van 't Duytſche Rijk: *i* Beveelen en Onderrechtingen door *Viglius* gegeeven. *k* Verbond-traktaaten, *enz.*

Zijn leven ſtaat beſchreeven by Valerius, *l* Andreas; en wijdloopiger by *m* Suffridus Petri:

a In Tit. Digeſt. de Rebus creditis.
b Ad Tit. C. de Edicto D. Adriani tollendo.
c De Vita ſua. *d* De Munere Juriſconſulti.
e Conſilia ſeu Reſponſa Juris.
f Diarium Germanicum.
g Epiſtolæ Variæ &c.
h De Familiis Principum Imperii Germanici.
i Mandata & Inſtructiones &c.
k Tractatus Fœderum.
l In Biblioth. Belg.
De Scriptorib. Friſ. Decad. 12. §. 1.

waar uyt wy onze Beſchrijving voor 't groot-ſte gedeelte getrokken hebben.

Ubbo Emmius, daar hy de geleerde en door-luchtige mannen van Leeuwaarden optelt / meldt zijnen lof met deeze beknopte woorden: Maar boven alle de genen, die uyt het leven geſcheiden zijn, heeft verre uytgemunt *Viglius Zuichemus*; die niet in de ſtad, maar op een landhoeve dicht by de ſtad, gebooren is; maar van zijne kindsheit af in de ſtad opgevoedt is geweeſt. Doch 't is beter van zoo een man te zwijgen, als hem beneden zijne verdienſten te prijzen: en hem naar zijne verdienſten te prijzen, dat ware een zeer moeyelijke zaak.

In 't jaar 1546 is door toedoen van den Vikaris van Vriesland Paſtoor van Wirdum geworden Meeſter Dothias Wyaerda, de nazaat van eenen Martinus, en de neef van Viglius Zuichemus. En daar op heeft de gemelde Van Zwichem hem den 15 July 1536, uyt Spiers / een brief van geluktwenſchinge geſchreeven.

Onder Wirdum hoort *Wijtgaerdum*,

Daar een Prieſter van de Maatſchappye van Jezus ſtaat.

ZWICHEM.

Slot en gaſthuys te Zwichem.

Zwichem is een klein dorpje onder de Grieteny van Leeuwaarden / een halve mijl van de ſtad aan poolen en laage landerpen gelegen. Behalven de kerk ſtaat 'er een prachtig ſlot / met graften en hoven omringd. Dan ſtaat 'er noch een gaſthuys: 't welk wel-eer door Viglius Zui-

Zuichemus, den Heer der plaatze / en begeever der Paſtorye / aldaar is geſticht.

HEMPENS.

Hempens is een dorp / in 't Zuider gedeelte der Grietenye van Leeuwaarden gelegen: hebbende een kerk / dewelke door twee zusters / Hiddema genaamd / gesticht is ter eere van S. Maarten. Hempens, Kerk, Paſtoor, enz.

HUYZUM.

Buyten den ban van Leeuwaarden is gelegen het dorp Huyzum / zynde de weg tusschen Leeuwaarden en 't zelve dorp met steenen beſtraat. Het had een Parochiekerk / daar de Domproost van Utrecht het recht van inſtelling over had; en die jaarlijks zes goudguldens konde opbrengen. Huyzem, Paſtory, inkomſten van den Paſtoor, enz.

Wilhelmus, Priester te Huyzum, was in 't jaar 1482 Deken van Leeuwaarden.

Hildebrandus Goffredus, een Dries / en Paſtoor van Huyzum / zynde niet alleen een Godtgeleerde / maar ook een Wiskonſtenaar / is overleden in 't jaar 1500 Hy heeft by een vergadert de Ordonantzien der Bisschoppen van Utrecht; dewelke Tergoude in 't jaar 1484 in vieren zyn gedruckt by Gerrit de Leeuw.

Noch heeft hy in de Latynſche taale geſchreeven / Uytleggingen over de brieven van Paulus:

Op de Zondaagſche Evangelien:

Een Evangeliſche Poſtille, *of* Verklaaring van de Evangelien.

De Levens van eenige Vrieſſche Heiligen.
De Beginſelen van de Lantmeetery.
Dit alleſ heeft Suffridus Petri, **zoo als** [n] **hy getuigt / geſchreeven gezien.**

AANTEKENING.

In 't jaar 1499 was *Bucho Ayta* Paſtoor van Huyzum. Hy moet een man van aanzien en bequaamheit zijn geweeſt: want als *Albert van Saxen* Erflandvoogd van Vriesland geworden, en te Leeuwaarden aangekomen was; heeft hy een Opper-raad van elf zoo geeſtelijke als weereldlijke perſoonen over Vriesland aangeſtelt. Onder deeze elf perſoonen word *Bucho Ayta*, Paſtoor van Huyzum, op de tweede plaats genoemt. Broer *Petrus van Thabor*, by [o] *Gabbema* vermeld, teekent in zijne ongedrukte geſchriften aan dat 'er maar zeven Opper-rechters benoemt waren; die alles, wat aan den Hartog verzogt wierd, berechten zouden: maar hy geeft ook de tweede plaats aan *Bucho van Ayta*; dewelke van Paſtoor van Grouwergae geworden was Paſtoor van Huyzum. Dit ſchijnt dus verſtaan te moeten worden, dat 'er eerſt elf perſoonen tot leden van dien Opper-raad aangeſteld waren: maar dat die Opper-raad, door de gereezene beroerten, geen voortgang heeft gehad. Daar op heeft [p] de gemelde Hartog in 't volgende jaar een nieuwen Opper-raad van zeven perſoonen gekozen; op welker ſchouderen de Staat van Vriesland ruſten zouw; doch de tweede plaats word wederom gegeeven aan *Bernard Bucho Ayta*, Rechtsgeleerde, en Prieſter te Huyzum.

TEERNS.

De kerk van Teerns, enz.

Teerns / een klein dorpje / en daar by niet oud / is wel eer van Hupzum afgezondert: de kerk / die 'er ſtaat / is door de Ublemaas, de eigenaars der plaatze / opgebouwt.

[n] De Scriptor. Friſ. Decad. 10.
[o] Pag. 239. [p] Idem pag. 243.

STEENS.

STEENS.

Dit dorp / 't welk groot en oud is / wierd eertijds Steensede genoemt ; en heeft een kerk / die op den naam van S. Vitus ingewijdt is. Achter de kerk stond het Stins Hayoma, van anderen Burmania genaamd / wiens bezitters waarschijnelijk zeer veel geholpen hebben tot het optimmeren van de kerk. Steens, kerk, Patroons, enz.

AANTEKENING.

In 't jaar 1466 wierd de Pastory van Steens bekleedt door eenen Heer *Rippert* : p dewelke benevens Heer *Herra*, Pastoor van Tyadmerum, in zeker geschil een rechtskundig antwoord gegeeven heeft.

FIKKUM.

Hier staat een treffelijke Stins of Heerenhuys van de Hoddingaas.

HYUM, HIEM.

Te Hiem staat het Stamhuys van 't oude geslagt Ebinga. In 't jaar 15.. heeft Antonis Volkertz. van Bombergen, van wien elders breeder gesproken word / de Pastory van Hiem bekleedt.

BRITZUM.

Britzum / een dorp onder de Grietenye van Leeuwaarden / is in de oude gedenkschriften

p Brieven en Documenten, achter Schotanus, p. 127, 128.

vermaard. Voor al is het vermaard om een oud kasteel Bitzenburg genaamd; 't welk eertijds / zoo als Van 9 Winsem schrijft / tegen de strooperyen der Noormannen gesticht is aan de Boornerzee: de muuren van dit kasteel stonden byna drie voet onder de aarde. Vier schreeden naar 't Oosten toe waren de grondwerken van een kapél; en daar in vier zarken. Op de eerste van die zarken stond dit opschrift:

Britzanus Joulsma,
Beschermer van Vriesland:

legt hier begraven: hy is gestorven den 13 Februarii 992.

Op de tweede stond een Rouwdicht ter gedagtenisse van Ilstanus Joulsma: wiens sterfdag gestelt word op het jaar 993.

Op de derde stond een lofrede van Jetze Joulsma: en dat hy overleden was in 't jaar 998.

Op de vierde stond een Lijkdicht van Holte Joulsma; den lesten uyt het geslagt van Joulsma.

De goederen en bezittingen van deze Joulsmaas, zoo als het Schotanus toeschijnt / zijn aan de Pastory gekomen.

AANTEKENING.

Dewijl *P. Winsemius* dit vinden der oude Grafsteden wat omstandiger verhaalt; zullen wy, ten dienste van den Leezer, zijne eigen woorden hier laaten volgen:

Onse *Vriessche* Aenteykeningen melden, dat op desen tijt niet verre van de Dijck den Middel-Zee bepalende gevonden geweest zy, een uure gaens int

9 In Chron.

Noord

Noord van *Leeuwarden*, ſeeckere fondament van een oudt dick Caſteel ofte Slott ſtaende niet wel drie voeten onder de eerde, binnen welkers omring insghelijks gevonden wierde ſeeckere roode viercantſteen, op welcke deſe naevolgende woorden int Latijn beſchreven ſtonden voor lange jaren verduytſcht ende luyden aldus:

Britſemborch *ben ick ghenandt.*
Ter eeren Britſanus *wel bekandt.*

Van welke ſteen vier treden Ooſtlijcker ſeecker fondament van ghelijken ſteen was, ſchijnende te zijn een vervallene Capelle, binnen welke vier ſteenen tumben ofte doodgraven waren, hebbende het eerſte dit opſchrift.

BRITSANVS IOVLSMA
DEFENSOR FRISIÆ
HIC SEPVLTVS.
Obijt Anno 992. Id. Febr,

Welcke eerſte tumbe alſoo geopent wierde, vonden men daar binnen ſeeckeren dooden man lank thiende half voet met een vreeſelijken grooten baardt, die welke geroert ende bewogen zijnde, terſtont aan ſtoff ende aſſchen gevallen is.

Ilſta Ioulsma *van moede groot*
Leyt hier begraven ende doodt
Syn broeder Britſanus *en hy eenpaar*
Beſchermden Vrieſland *menich jaar*
Dus is ter eeuwiger memorie fijn
Dit hier gehouwen op deſen ſtien.

Wat lager ſtonde *Ilſſa ioulſma* ſterft Anno negen hondert drie ende tnegentich.

Op de darde tumbe ſtondt:
Ieltze Joulſma *die name myn*
Plach den Noordtman verdrietich te zyn
Door my zynſe t'allen tyden fijn
Wt Frieſlant *verdreven met verdriet*

Soo dat de Noordtſche kere dreng.
Myn dood begeerde over leng.
Obijt 998.
Hotza Joulſma *was ick gehieten*
Die Vrieſen *mochten myns genieten*
Wtgongh *was door my geraſeert*
Ende gantſchelijck gedeſtrueert
Om dat ik met hulpe van haerder hand
Den Noortman ſoo dikwils verdreef met ſchandt,
Ik was de laeſte van myn geſlacht
Siet waar toe heeft my de doodt gebracht:

Wie dat deſe Latijnſche Epitaphien of Graffſchriften in Duyts ende rijm geſtelt heeft, can men niet ſeghen, 't ſchijnt dat hy in deſen den Latijnſchen ſin gevolcht heeft, welker aanteyckeninge ons aangenamer en dienſtiger ſoude geweeſt hebben. Dus verre *Winſemius*.

In 't jaar 1481 hebben Britzum en Kornium, aanzienelijk om hunne oudheit, en merkende dat ze te zwak waren om alleen den overlaſt der ongebondene Heerſchappen en andere roofvogels, die by nacht en dag uyt hunne moordſpelonken quamen, in te toomen, heul gezogt aan die van Leeuwaarden. Om het geweld te keeren zijn ze met de Leeuwaarders in een verbond getreeden: 't welk by *Gabbema* in de oude Vrieſſche taal te leezen ſtaat.

q Gabb. pag. 92.

M E D U M.

Kerk te Medum, enz.

Medum wordt van a Sibrandus **een** Pagus, **maar geen** Villa, **genoemt; misſchien om dat het geen Rechthuys heeft. Het is tegenwoordig een klein dorpje onder dezelve Grietenij/ zijnde maar een kleine mijl van Leeuwaarden gelegen. Daar ſtaat een kleine kerk/ met een torentje daar op/ dewelke daar in de laatſte eeuw getimmert is.**

a In vita Abbat. Lidlum. adnotem.

Vol-

Volgens de Aantekeningen van Heer Andries Thiara is de Heer Tjumme de eerste geweest; die na het veranderen van den openbaaren Godsdienst de geloovige Katolijken rondom Leeuwaarden opgepast heeft; en die de schapen / om zijne woozden te gebzuyken / dewelke op het platte land liepen dwaalen en zwerven / weder naar de schaapskooy heeft gebzagt. Dit was op den zelfden tijd / als Lambertus Engelberti het Goddelijk voedzel aan de Katolijken van de stad boozdiende. Pastoors.

Noch tegenwoozdig gaan de Pziesters van de stad de buitenluiden helpen: dewelken echter in 't byzonder bedient wozden dooz een Pziester uyt de Maatschappye van Jezus; die zijn verblijf te Wytgaard / een dozp by Wirdum / houdt. De Jesuyt / die daar in't jaar 1691 stond / was genaamd Jakob Velthoen: tegenwoozdig staat 'er een Gzoninger uyt dezelfde Maatschappye.

De Grieteny van FERWERT.

Onder de Gzieteny van Ferwert behooren elf dozpen / en dzie kloosters: te te weeten dat van Foswert: dat van Genaubwert; en dat van Marpengaarde.

Het booznaamste dozp / 't welk ook den naam aan de Gzieteny gegeeven heeft / is genaamd

FERWERT.

Dit dozp heeft een treffelijken toren / en een kerk die op een heubel getimmert is en die zoo hoog staat / dat de zee van 't kerkhof gezien kan wozden. Onder dit dozp heeft booz deezen gestaan de Abdy

FOSWERTI;

Foswert, een Bendiktyner Abdy.

Zijnde een Nonneklooster / van S. Benedictus Ozder ; 't welk in 't jaar 1090 / met de toestemminge van den Utrechtschen Bisschop Conradus, uyt het eyland Ameland herwaarts is overgebzagt. Omtrent den zelfden tijd is de kerk / dooz den gemelden Bisschop / ter eere van S. Johannes den Dooper ingewijdt.

In 't jaar 1397, zoo als in de Kronijk van *Vorperus* geleezen word, is de overschoone kerk van 't klooster Foswert ganschaf gebrandt: zijnde, zoo als de spraak ging, aan brand gestoken door de Monnikken van Klaarkamp. Daar op hebben die van Foswert, ter wrake, vier Monnikken van Klaarkamp doodgesmeeten: waar uyt veele onheilen zijn gevolgt.

Het schijnt een gemeene Abdy / zoo wel van Bzoeders als van Zusters / te zijn geweest; zoo als in die tijden zeer gebzuyklijk was. Het had ook het recht om een Abt te verkiezen.

Zoo lees ik in een Handschzift van Georgius, Bisschop van Utrecht / dat de Bzoeders en Zusters van 't gemelde klooster / na de dood van den Abt Willem van Groningen, tot Abt gekozen hebben eenen Foppo, Bzoeder van het zelve klooster: dat ze daar na / om dat gemelde Foppo van zijn recht afgestaan was / tot Abt gekozen hebben eenen Heer Petrus, Pzior van het Konvent te Smallene: en eindelijk dat ze dooz de derde reize / om dat de boozgemelde Petrus zijne toestemming tot zijne verkiezing niet wilde geeven / gekoozen hebben

ben Gerrit van Harderwijk, Huysbezorger van de Abdy Bethlehem: eindelijk dat de gemelde Bisschop de laatste verkiezing door een Openbrief bevestigt heeft: welken brief wy alhier uyt het gemelde Handschrift laaten volgen:

GEeorgius van Egmond, by de genade van Godt en van den Apostolischen Stoel Bisschop van Utrecht, wenscht de eeuwige zaligheit in den Heere aan alle en iedere Oversten van Religieuze plaatzen; mitsgaders aan alle Priesters, Klerken, openbare Notarissen en Beampt-schrijvers, onder ons gebied behoorende; en voorts aan de genen, die in de aanneeminge van den Abt van het klooster *Bethania*, anders Foswaert, van S. *Benedictus* Order, gezamentlijk of afzonderlijk te zeggen hebben. Als onlangs de Abdy van 't gemelde klooster *Bethania*, anders Foswaerd, door de dood van wijle Heer *Willem van Groninge*, den leften Abt van 't gemelde klooster, open gevallen was; en als daar op de Heer *Foppo*, Broeder van 't zelfde kloosster en dezelfde Order, door de Eerwaardige Broeders en Zusters van 't gemelde klooster met de behoorlijke plegtigheit verkoren was; zoo heeft de voorn. Heer *Foppo*, hoewel dat hy het Hardersampt aangenomen had, weinige dagen daar na de gemelde verkiezing van zijnen persoon vrywillig en uyt eige beweeginge opgezeit. Daar op is de Heer *Petrus* Prior van het Konvent te Smallene, van de gemelde Order, door de Broeders en Zusters des kloosters op een regelmatige wijze tot Abt van het kloosster Foswart gekozen: maar die heeft den last der harderlijke bedieninge geweigert aan te neemen: en heeft in de gemelde verkiezinge van zijnen

zijnen perſoon geenzins willen bewilligen. Eindelijk zijn de Eerwaardige Heeren Broeders en de Religieuze Nonnen van 't voornoemde klooſter Foswarde, te weeten de *Regulieren* en *Kapitulairen*, dewelke de verkiezinge of den eyſch van den nieuwen Abt Kapittelsgewijs moeſten bywoonen, by malkander geroepen en vergadert; op dat het gemelde klooſter door het langduurig openſtaan van de gemelde plaats in geen zwaare ſchade, zoo in 't Geeſtelijke als in 't tijdelijke, zoude vervallen. En, na dat ze den H. Geeſt met ootmoedigheit aangeroepen hadden; hebben zy den Heer *Gerardus van Harderwijk*, Kanonnik van het klooſter Betlehem, van de Premonſtreit-order, in de quartieren van Vriesland onder ons Bisdom van Utrecht gelegen, die in de harderlijke zorg en bedieninge wel ervaren is, by opneeminge van ſtemmen, behoorlijk en op een regelmatige wijze, tot Abt van 't gemelde klooſter Foswarde verkoren. En deezen eiſch voor eene verkiezinge houdende (na dat de voorn. Heer *Gerardus* in deezen eiſch van zijnen perſoon, met verlof van zijnen Prior, ootmoediglijk bewilligt had; en na dat hy de kleeding en de Order van S. *Benedictus* aangenomen had, en daar door bequaam was geworden om tot Prelaat van 't gemelde klooſter Foswaerde gekozen te worden) zoo hebben zy ons gezamentlijk het Dekreet van den gemelden eiſch aangeboden; met ootmoedig verzoek, wy zouden ons gewaardigen den ge-eiſchten, beneffens den eendragtigen eiſch, dien zy verklaarden dat ze voor een verkiezinge hielden, door ons ordinaris gezag goed te keuren en te beveſtigen; den zelven ge-eiſchten, na dat we hem

hem beveſtigt zouden hebben, met het opleggen van de hand te zegenen, of te doen zegenen; hem de zorg en 't beſtier des kloosters, zoo in geeſtelijke als tijdelijke zaaken, toe te vertrouwen, en tot Abt over 't zelve klooſter aan te ſtellen; zoo als in het Dekreet van den gemelden eiſch wijdloopiger uytgedrukt ſtaat. Zoo is het dan dat wy, begeerende het langduurig openſtaan van het kloosster Foswaerde tegen te gaan; na dat ons van de form des voorn. eiſchs, en wegens de hoedanigheden van den ge-eiſchten perſoon, zekerheit gegeeven was, en na een naarſtig onderzoek; dewijl wy geen beletzel in de weeg vinden, waarom dat de voorn. eiſch niet zoude moeten aangenoomen worden, en zijn volkomen beſlag hebben, den eiſch en de aanneeming van den perſoon van *Gerardus van Harderwijk* voornoemd, dien wy tot de waardigheit van Abt bequaam gevonden hebben, alzoo gemelde eiſch op een regelmatige wijze gedaan is, met den Raad der Rechtsgeleerden aangenoomen, goedgekeurt en beveſtigt hebben; zoo als wy den zelven door ons ordinaris gezag in Gods naame aanneemen, goedkeuren, en beveſtigen. Zoo dat wy het beſtier en bewind van 't gemelde klooſter, en de waardigheit van Abt van Foswarde, zoo in 't geeſtelijke als tijdelijke, den zelven Heer *Gerardus* aanbeveelen, hem tot Abt en Harder over 't zelve klooſter aanſtellen; en onze toeſtemming en bevél geeven dat hem, door onzen Vikaris in Biſſchoppelijke zaken, de zegen met de hand gegeeven werde. In 't jaar 1546.

Met

Men vindt de volgende Abten van Foswaerde in de Hiſtorie vermeld.

Paulus Ægidius Coſterus, eerſt Prior van het klooſter Thabor / is naderhand Abt van Foswaerd geworden. [a] Andries Cornelius Van Staveren heeft zijne Kronijk van Vriesland / in de moederlijke taale / aan deezen Abt opgedragen.

Hermannus, Abt van Foswaerd in 't jaar 1482.

Willem van Groningen, geſtorven in 't jaar 1540.

Gerardus van Harderwijk, Abt geworden in 't jaar 1546.

Gerardus Wittenius (Wittens) in 't jaar 1550.

Petrus, in 't jaar 1565.

[a] Suffrid. Petri, de Script. Friſ. Dec. 14 §. 97.

AANTEKENINGEN.

De Oude Kronijk van Vriesland, over het jaar 1349, ſpreekt met geen geringen lof van dit klooſter. Eerſt word 'er verhaalt hoe dat 'er in 't gemelde klooſter, op 't gemelde jaar, twee hondert perſoonen, zoo Prieſters, als Konverſen en vrouwluiden, door de woedende peſt uyt het leven zijn gerukt. Dan volgt 'er dat het een dubbeld klooſter was, van mannen en vrouwluiden; dat ze een godvruchtig en yverig leven leidden; en daarom van veele menſchen bemint, en met groote goederen begiftigt wierden. Noch ſtaat 'er dat omtrent deezen tijd veele mans- en vrouwsperſoonen, om een goed leven te leiden, in de klooſters gingen: hoewel dat de Geeſtelijke oeffeningen, zegt de Schrijver, door den meenigvuldigen twiſt, en de inlandſche oorlogen, al begoſt te vergaan en te verkoelen. Voor al waren 't kinderen van rijke huysluiden, die de Geeſtelijke kleeding aantrokken: want, zoo als hy getuigt,

tuigt, eenige Religieuzen, of Geeſtelijke luiden, in zijn geſlagt te hebben, dat wierd op dien tijd voor een eer gerekent. Maar Foswert ſpande de kroon boven de andere klooſters: als zijnde het oudſte van allen; en, naar zijn zeggen, van de hoogſte Order. Daar toe hielp ook het goed leven, dat die Religieuſen leidden: zoo dat 'er wel tien te Foswert, tegen een elders, het klooſterleven aannamen.

2. Volgens *Schotanus*, die dit verbranden van de kerk ook verhaalt, zat 'er een wrok tuſſchen de Religieuzen van Klaarkamp en Foswert: want die van Klaarkamp, die 't zoo lang met de Schieringers gehouden hadden, waren daarom door die van Foswaert, als aanhangers der Vetkoopers, dikwils ten hoogſte beledigt geweeſt. Door dit verbranden van de kerk te Foswert, en het doodſlaan van de vier Konverſen uyt Klaarkamp, wierd de bloedvlagge op nieuw opgeſteken. Het ging zoo grof toe, dat 'er een algemeen gebod moeſt uytkoomen, om alle vyandlijkheden te ſtaaken. Hier door raakten de wapenen wel uyt de handen; maar de wrok niet uyt het herte: dewelke, door 't minſte toeval wel haaſt in een lichte vlam uytbarſte. Maar zekere weldadigheit, door die van Klaarkamp aan een Lekebroeder van Foswert beweezen, heeft de gequetſte gemoederen volkomentlijk geneezen. De Klaarkamper Konverſen verloſten in 't jaar 1489 een Leekebroeder van Foswert uyt de handen van *Heſſelt Mokkema*; die den Lekebroeder, beſchuldigd of verdagt van *Heſſels* dienaars doodgeſmeeten te hebben, naar Dokkum voerde; daar het ſlegt met hem zoude afgeloopen hebben. Dit heeft niet alleen 't oude zeer geneezen; maar ook aanleiding tot onderlinge vriendſchap gegeeven.

Om noch een woord van dit vechten der Monnikken te zeggen; dezelve Oude Kronijk, die het leven van de Religieuzen te Foswert op het jaar 1349 zoo gepreezen had, ſchrijvende over 't jaar 1497 gewaagt van eenen *Odo Botnia*. Deeze *Botnia*, een voorvechter van de Vetkoopers, was een fors onvortzaagd man; en een ſchrik van de Schieringers. Hy had altijd in zijn gezelſchap eenen *Jaekla Jeppama*, die ook geen tocht zoude afgeraaden hebben.

Zy

Zy hadden, met hen beiden, op hunne hand de Leekebroeders van Foswert: met dewelken zy veele daaden bedreeven. Dat is, zoo ik het recht verſtaa, niet anders te zeggen als dat die Konverſen of Leekebroeders de handen zoo wel aan 't geweer ſloegen, als de twee gemelde kampvechters. Dat goed leven van die kloosterluiden moet tuſſchen het jaar 1347 en 1397 al merkelijk verflauwt zijn geweest; of in dat vechten en oorlogen moet toen zoo veel quaads niet geſtoken hebben als nu. Echter is het ook waar dat de Prieſters, en die tothet koor behoorden, altijd zoo wild en woest niet en waren als de Konverſen: en dat de Abt zelf, ik laat ſtaan de Prieſters en mindere Overſten, dikwils over de wrevelige Konverſen niet veel te zeggen hadden.

3 Onder de Abten van Foswert vind ik op het jaar 1434 vermeld *Heſſel van Hallum:* dewelke in de Oude Kronijk van Vriesland gepreezen word als een geſchikt, geleerd, en verſtandig man. Daar by was hy ootmoedig, en zeer vriendelijk van ommegang: zoo dat hy by ieder een bemind en wel gezien was.

MARRUM of MERRUM.

In dit dorp / 't welk in Oostergouw / in de Grieteny van Ferwert / half wegen Ferwert en Hallum gelegen is / heeft de H. Fredericus, volgens het schryven van Sibrandus Leo, een kind van de dooden verwekt.

In 't jaar 1409 heeft hier gewoont Ode Botnia.

JELSUM.

Te Jelsum / een dorp van dezelfde Grieteny / staat een kerk met een hoogen en spitzen toren. De Dompzoost van Utrecht genoot voor 't bevestigen van den Pastoor / vijf goudguldens.

HAL-

HALLUM.

Hallum is een zeer groot dorp / onder de Grieteny van Ferwert / daar veele huyzen van Edelluiden staan: onder anderen dat van Goslinga. Kerk, Vikary, Abdy, te Hallum.

Daar was een Parochiekerk / in dewelke een Vikary was gesticht.

Men vindt de volgende Pastoors van Hallum vermeld:

Frederik Feiko voor 't jaar 1160, Stichter en eerste Abt van 't klooster Marien-gaarde.

Jaricus, Deken te Gryn / zevende Abt van Marien-gaarde / enz.

In dit dorp / 1005 passen van Leeuwaarden / Noordwaart op / onder Oostergouw / op de Grenzen van Westergouw / heeft eertijds een zeer vermaard klooster van de Premonstreitheeren gestaan: 't welk de Heer Frederik voornoemd op de Kapelle / in 't jaar 1163, gesticht heeft ter eere van de H. Maagd Maria en van S. Jan Evangelist: welk klooster / of Abdy / den naam plagt te draagen van Marien-gaarde.

Wy willen hier de oprkomste en den voortgang van dit klooster / mitsgaders de lijst der Abten / laaten volgen uyt Sibrandus Leo: die een Kanonnik van dezelfde Order geweest is te Lidlum. Opkomste van 't klooster Marien-gaarde.

In 't jaar 1163 wierd het klooster Marien-gaarde gesticht door den eerzaamen Heer Fredericus, Pastoor van de kerk te Hallum. Deeze Frederik, die uyt eerlijke Ouders / te weeten te Hallum Dodo en Sibrich, gebooren was / heeft de beginzelen der

Latijnſche taale in 't zelve doꝛp Hallum geleert: en heeft voꝛder te Munſter in Weſtfalen geſtudeert. Alzoo hy de Abdy van c Mariën-waert dikwils ging bezoeken / wierd hy dooꝛ de godvꝛuchtigheit der Religieuzen in zijn herte getroffen. Dies heeft hy zich ook onder den Regel van de Pꝛemonſtreit-oꝛder begeeven; en heeft zijn uyterſte beſt gedaan om dien Regel voꝛder uyt te bꝛeiden. Weder te Hallum aangekomen / is hy op de koſten van Heer Feiko, Paſtooꝛ van Hallum / Pꝛieſter gewijdt: en is hem ook / na dezelfs dood / in de Paſtory opgevolgt. Tot deze waardigheit verheven / heeft hy de gemoederen der menſchen / dooꝛ zijne vermaningen / daar de H. Geeſt onder werkte / zoodanig bewogen; dat verſcheide menſchen / zelfs Edelluiden / en die dooꝛ hunne dappere daaden roemruchtig waren / hun affcheid van de weereld namen / het witte kleed in de kerk van Hallum aantrokken / en zich zelven onder de tucht van Fredericus en van de Oꝛder begaven. Fredericus, dooꝛ hunne aankomſte en dooꝛ den dagelijkſchen aanwas van zulke menſchen aangemoedigd / en buuriger gewoꝛden / beraamt een plaats tot het ſtichten van een klooſter. Doch alzoo hy / als weinig bemiddeld / zulks niet zag uyt te voeren; is hy dooꝛ de mildadigheit van de edele Pꝛouwen / Sia de moeder van den edelman Renicus Martena, die Magiſter of Meeſter bygenaamd was / en Geertruid van Dꝛeſem / de nicht van Kempo en Asgo Blya, geholpen geweeſt. Dooꝛ deeze weldoenſter vergezelſchapt heeft hy in 't

c Dat is Mariën-waert in Gelderland, tuſſchen den Rhijn en de Waal, aan de rechter zijde van de Linge, niet verre van Kuilenburg.

jaar

jaar 1163 een kerkje opgerecht; 't welk ter eere van de Heilige Maagd en van S. Jan Evangelist ingewijdt is: en hy heeft 'er de eerste Misse in gedaan op den dag van Kruysverheffinge. Na dat het kerkje voltrokken was/ zijn 'er andere huyzen/ om in te woonen/ by getimmert; zoo dat 'er een groot getal van menschen huysvesting konde hebben. Daar op reist hy naar Steinfelt in den Eiffel; en hebbende den Proost aldaar verslag van de zaak gedaan/ krijgt hy van hem alle de Regels van de Order. Dewijl nu het getal der manluiden en vrouwluiden dagelijks aangroeide; en hy 't niet beilig genoeg achte dat ze in een en 't zelfde huys zouden woonen; heeft hy een plaats te Betlehem verkreegen; om 'er een Nonnekloostertje te bouwen. En zoo ras/ als 't opgebouwt was/ heeft hy 'er de Nonnen geplaatst. Eindelijk is de godvruchtige man in 't veertiende jaar van zijne bediening/ in 't jaar des Heere 1175, te Hallem overleden: en binnen het kerkje/ dat hy zelf gebouwt had/ in een hooge graftede begraven. Het leven van deezen Fredericus is door de Bollandisten, in hunne Levensbeschrijvinge der Heiligen/ op den 3 Maart/ opgeheldert. Na het verbannen van den ouden Godsdienst zijn de gebeenten van deezen Fredericus in Vriesland ergens verborgen geweest: doch zijn naderhand naar Henegouwen verboert/ en gebragt in de Abdy van de [a] Goede Hoop, van de Premonstreitorder/ niet verre van Binch.

Klooster te Betlehem.

Ik heb onder my een Handschrift van deeze Abdy; daar het leven van den Stichter der

[a] Bonæ Spei.

Abdye / en van de volgende Abten / beſchreeven word.

Maar om dat de beſchrijving van Sibrandus Leo niet alleen vorder ſtrekt / maar ook met een fraayer ſtijl opgeſtelt is; zal ik my / in het optellen van de Abten / voornamentlijk van zijne woorden bedienen: zoo nochtans dat ik 'er hier en daar iets zal byvoegen uyt het gemelde Handſchrift.

Ento, II Abt.

In de plaats van Fredericus is Ento tot Abt aangeſtelt: die dat ampt / den tijd van acht jaaren / zeer loffelijk heeft bedient; en een grooter pant om het klooſter heeft gemaakt. Ook heeft hy een nieuwe kerk / zijnde een zwaar werk / van den grond opgetimmert: na dat hy alvoorens een beurs vol gouds / die in den Rhijn verloren was / op een wonderlijke wijze weder gekreegen had. Hy is uyt de weereld verhuyſt den 3 September 1184.

Gerbrandus, III Abt.

Gerbrandus, een geleerd en voorzigtig man / is in de achtſte maand van zijn ampt / den 2 September 1185 / in den Heere ontſlapen.

Johannes, IV Abt.

Johannes, een man die in alle manieren prijswaardig is / heeft het klooſter / dat nu volkomentlijk opgebouwt was / in 't jaar 1190 doen inwijden. Op zijn ſterven leggende / heeft hy verzogt dat Syardus, die hem grondig

dig bekend was/ zijn opvolger mogt worden: en is daar op gestorven den 20 Junp 1194.

Syardus, V Abt.

Deeze Syardus is om zijne groote Godtvruchtigheit onder de Prelaaten van Vriesland zeer vermaard geweest. Hy gebruykte geen andere kost als de Broeders: zonder oit lekkerder spijze te willen nuttigen: en/ als hem iets lekkers mogt voorgedient worden/ dat gaf hy aan de Beyroebelingen. De Zevenwolders/ welker grootste rijkdom in beenlanden bestond/ hadden hem van zelfs zeer groote landerpen in de Bakkebeen aangeboden. Daar op is hy derwaarts gereist; en heeft 'er een nieuwe kapelle gesticht/ die hy Marien-hof noemde. Hy was altijd zeer goedhartig jegens de armen: en hy had zoodanig een zucht tot de Goddelijke beschouwing: dat hy de Broeders/ by alle gelegendheit/ vermaande en aanporde om hun verstand insgelijks met die oeffeninge bezig te houden. En hierom was het dat de Heer/ zijn vermaak in 's mans onbezweeke vuurigheit scheppende/ hem/ zoo als ze schryven/ door het doen van verscheide miraklen vermaard heeft gemaakt. Wanneer hy zijn levensloop dus gelukkiglijk ten einde had gebragt: is hy in 't jaar 1230, op den nacht van S. Brixius, als hy in 't 36 jaar van zijne bedieninq getreeden was/ naar den Heere verreist.

Zijn leven is door zijnen nazaat Sibrandus beschreeven: hetwelke de Bollandisten, zoo als ze belooven/ in hunne Aantekeningen op den 13 van November zullen ophelderen.

Sibrandus, VI Abt.

Sibrandus, by 't opneemen van ſtemmen tot Abt benoemd / is door Goslicus en Reinerus van Steinfelden bevestigt. Hy was zeer zwaarlijvig / dik in 't vleesch / en vet; 't welk hem in 't verrichten van zijne bedieningen lastig viel: en daarom wierd hy ook genoodzaakt / zich van verscheidene kapellaanen te bedienen. Hy voltrok het kerkje van Marien-hof; en zond 'er eenige Leekebroeders na toe / om op den akkerbouw te passen. Anastasia, Hartogin van Pomeren / was genegen om een nieuw klooster in Slavonien op te rechten; en had eenige Nonnen uyt het klooster van Bethehem verzogt / om haar klooster te bevolken. Sibrandus, over haaren godsdienstigen yver verheugd / heeft haar verzoek ingewilligt; en tien van 't beste slag van zijne Nonnen derwaart gezonden.

Ook was hy ten uyterste bezorgt / om zijne Kanonnikken in de deftigste wetenschappen te laaten onderwijzen. Hy is gestorven in 't achtste jaar van zijn bewind; zijnde het jaar des Heere 1238.

Jaricus, VII Abt.

Jaricus was in de wetenschappen ten hoogste geoeffend; en daar by / niet onkundig in de dichtkunde. Hy was wel-eer Pastoor geweest te Wartna: maar hy verliet de weereldsche kleeding / en begaf zich in de Order der Premonstreit-heeren. Naderhand is hy Pastoor van Hallum geworden: en daar na door

dooz Heer Sibrandus tot Deken aangeſtelt over de kerk van Gzijn. Jaricus, Abt gewozden / verſlapte in de boekoeffeninge niet: maar heeft met een zoetvloeyenden en ligten ſtijl verklaaringen over het Boek der Gezangen geſchzeeven; dewelke dooz de wangunſt van den tijd weg zijn geraakt. Hy zag godvzuchtige mannen te bekoomen / die hy met de waardigheit van Prior bekleede: om dat de dienſt des Heere dooz zulke menſchen in ſtand gehouden wozd. Ziek gewozden zijnde / berzogt hy van zijn bewind ontſlagen te wozden: en als hy zulks verkreegen had; is hy kozt daar naa / te weeten den 22 Juny 1240, uyt het leven geſcheiden; en dooz de trappen van 't Kooz begzaven.

Jelgerus, VIII Abt.

Na dat Jaricus afſtand had gedaan; is Jelgerus, een Diaken / tot Abt aangeſtelt. Hy was geboren uyt het aanzienlijk geſlagt van Jelgerhuzum: zijn Vader was genoemd Edo van Jelgerhuzen: zijne moeder / Bauka; zijnde een Adelijke Mevzouw en de zuſter van Dodo Kempinga; die om zijne uytſteekende vzoomheit onder de Edelluiden van Vziesland ten hoogſte beroemd was. Jelgerus was van een zeer gzoote voozzigtigheit / en had kennis van veele zaaken: om welke reden hy eenige reizen dooz den Abt Sibrandus, tot verrichting van zwaarwigtige zaaken / naar 't algemeene Kapittel van Pzemonſtreit / in Vzankrijk / gezonden is geweeſt. Abt verkooren / dewijl de Biſſchop van Utrecht dooz de Vzentenaars doodgeſlagen was / is hy naar Weſtfalen gereiſt. En Munſter voozby vaarende is hy te

Minden aangekomen; daar hy op Paaschavond Priester is gewijdt. Toen wierd hy naar Utrecht gezonden; en heeft daar van den Bisschop / die noch niet gewijdt was / volmagtbrieven gekreegen: waar op hy aanstonds tot Abt is gewijdt. Hy deed zijne eerste Misse op den dag van S. Jan aan de Latijnsche poort; wanneer hy van verscheide mans- en vrouws-persoonen / doch voor al van eenige Mevrouwen den eersten Adel uyt Oostergouw en Westergouw / beele en schoone geschenken gekreegen heeft: zoo eene genegendheit / en zucht / hadden ze altemaal voor die Godsdienstige mannen. Daar zijn onder de begunstiginge van Jelgerus twee kloosters opgerecht: het eerste / een mans klooster / is door eenen Gericus op zijn vaders landgoed gesticht. Het andere / zijnde een Nonnekklooster / is gesticht door eenen Buvo, uyt het doorluchtig geslagt der Harkamaas, die het naar zich zelven 't Buvenklooster liet noemen. Als dit klooster opgebouwt was; zijn 'er tien maagden / meest allen van Adel / uyt Betlehem naar toe gezonden; die 'er den regel van haare Order begosten te beleeven. Jelgerus is overleden in 't achtiende jaar van zijne bediening / zijnde het jaar des Heere 1259: en legt voor de trappen van 't Koor begraaven / daar hy den laatsten dag des Heere verwacht.

Theodoricus, IX Abt.

Theodoricus, met eenparige stemmen verkooren / is in de plaatze van Jelgerus Abt gworden. Hy is gestorven den 18 February 1275: zijnde het zestiende jaar van zijne regeering.

Bauko,

Bauko, X Abt.

Bauko, na dat hy zes jaaren Abt was geweest/ is gestorven den 14 December 1280.

Walto of Walterus a Scheltinga, XI Abt.

Scheltinga, gebooren in het dorp Mindersterk/ en broeder van den voornoemden Abt Theodoricus, is met eenparigheit van stemmen tot opvolger van Bucho gekozen. Hy is gestorven den 7 Maart 1300, in het twintigste jaar van zijne bedieninge.

Sibrandus de tweede, XII Abt.

Sibrandus, de tweede van dien naam/ is na een gelukkige regeering van 14 jaaren in den Heere gerust den 3 September 1313.

Poptetus, XIII Abt.

Poptetus, de nazaat van Sibrandus, heeft die waardigheit zestien jaaren lang zeer loffelijk bedient: en is van hier gescheiden den 1 November 1329.

Jelgerus de tweede, XIV Abt.

Deeze Abt heeft de waare godvruchtigheit altijd betracht; en is in 't 14 jaar van zijne bedieninge in den Heere ontslapen den 12 October 1344.

Walto, of Walterus, XV Abt.

Walterus, de tweede van dien naam/ de nazaat van Jelgerus, heeft zijne kudde als een

getrouw Harder opgepaſt. Hy heeft veele ongemakken/ en groote ſchade/ met zeer groote verduldigheit uytgeſtaan: want in zijnen tijd is'er een bloedige oorlog tuſſchen de Vriezen en Hollanders geboert. Hy ſtierf in 't vijfde jaar van zijn bewind/ den 1 May 1350.

Vorperus Tzjaerda, XVI Abt.

Vorperus, in het dorp Hallum uyt het Adelijk geſlagt Tzjaerda gebooren/ is door de onnoozelheit van zijn leven beroemd geweeſt: en is overleden den 13 Auguſti 1352.

Fredericus XVII Abt.

Fredericus de Tweede heeft het * bewind 20 jaaren geboert; en is geſtorven den 29 Juny 1372.

Heſſelus, XVIII Abt.

Heſſelus heeft elf jaaren met een grooten naam van heiligheit geregeert; en is geſtorven den 28 Maart 1385.

Gerbrandus, XIX Abt.

Gerbrandus heeft het bewind/ dat hem toebetrouwt was/ zeer loffelijk waargenomen: en is in 't negende jaar van zijne bedieninge/ te weeten den 27 May 1394, uyt de weereld geſcheiden.

* Ik vertaal dit alles, zoo als ik het vind: zonder my aan de tijdrekening te ſtooren. *Vertaalder.*

Viardus,

Viardus, XX Abt.

Viardus, of Wiardus, de twintigſte Abt/ heeft twintig jaaren lang met zeer grooten lof aan 't roer gezeeten. Hy is overleden den 27 November 14.., en in 't midden van 't Koor begraven.

Lindulphus, XXI Abt.

Lindulphus heeft die waardigheit niet langer bekleedt als een jaar/ en is geſtorven in 't jaar 1420. Deeze Abt heeft veele goede dingen begonnen: en hy zouw ze ook/ had hy langer mogen leeven/ uytgevoert hebben. Aldus ſpreekt zeker handſchrift/ dat deze Abdy van Mariën-gaarde toebehoort heeft.

Wibrandus XXII Abt.

Wibrandus, na dat hy zeven jaaren was Abt geweeſt/ kreeg een tegenzin in zijne waardigheit; en hebbende beſloten tot een andere Order over te gaan; heeft hy de witte kleeding in 't jaar 1427 uytgetrokken; en het kleed der Reguliere Kanonnikken weder aangeſchoten.

Tziallingus, XXIII Abt.

Tziallingus, in Wybrants plaatze gekomen/ heeft zijn uyterſte beſt gedaan om de landeryen des kloosters te vermeenigvuldigen; en is zijne dood by de nakomelingen zeer beklaagt geweeſt. Hy ſtierf in 't jaar 1462; en wierd in 't graf van Wiardus begraven.

Wil-

Wilhelmus, XXIV Abt.

Wilhelmus, Abt van 't Maagdenklooſter Marna onder Gzoningen / is Tziallingus opgevolgt. Als hy tien jaaren Abt was geweeſt / en bezorgd was om de landeryen der Abdye te vergrooten / heeft hy den koopbrief van 't eiland Marken met nauwkeurigheit nagezien. Daar op reist hy naar Bruſſel daar de zaak wederzyds / zelfs in de tegenwoordigheit van Karel van Borgonje, met grooten yver bepleit word. Beide de partyen krijgen bevél om de ſtukken / tot bewijs van hun recht dienende / voor den dag te brengen. Die in 't bezit van 't eyland waren / te gemoet ziende dat zy te kort zouden ſchieten / behelpen zich met looze ſtreeken. Zy gelaaten zich / als of ze een verdrag wilden maaken: zy noodigen den Abt op een gaſtmaal: men drinkt 'er tot diep in den nacht toe. Ondertuſſchen weeten zy zijnen knecht om te koopen: zy haalen alle zijne brieven / die den gemelden knecht toebetrouwt waren / uyt zijne beurs. De Abt / op geen bedrog denkende / gaat geruſtelijk ſlapen. 's Anderendaags is de knecht weg / en de brieven nergens te vinden. Als hy daar op door Karel wegens het geding ondervraagt wierd / gaf hy den Hartog geen antwoord; die hem daar op toegrauwde: O dronkert, dronkert; hoe hebt gy, ſchelm, gezoopen? De Abt pakt zijn reistuigje; en keert onverrichter zake naar huys. Hy is geſtorven in 't drie-en-twintigſte jaar van zijne bedieninge; in 't jaar des Heere 1485.

Tado,

Tako Abinga, XXV Abt.

Tako, uyt hoog-edele ouders geboóren / heeft zich in het bedienen van zijn ampt met een zeer groote wroomheit en goed beleid gequeeten: en heeft den luister van 't kloosterlijke leben / door het invoeren van de hervorming / wonderlijk vermeerdert. Maar eenigen tijd daar na / gezind zijnde van zijne waardigheit af te stappen; heeft hy heimelijk een bode naar Premonstreit gezonden; en ontslaging verkreegen. Waar over de Religieuzen / dien het ten uyterste hard viel zoo een Harder te missen / zeer bedroefd zijn geweest. Als hy dan in 't twee-en-twintigste jaar zijner bedieninge ontslaging bekomen had / en noch twee jaaren in de Abdye gebleeben was / is hy heimelijk naar Lidlum vertrokken. Eindelijk is hy den 28 July 1512 van de pest gestorben; en aan de voeten van den Abt Etholocus Liaukama begraven.

Volgens een Handschrift van deeze Abdy heeft deeze Abt aldaar vier outaaren doen inwijden. Eerst / het Hoofdoutaar / ter eere van Godt; van Gods Moeder de H. Maagd Maria, van S. Jan Evangelist, en van de H. Maagd Cecilia: het tweede / staande achter in de Zuydzijde van de kerk / ter eere van Godt / van S. Jan den Dooper, van S. Augustinus, en van S. Anna: het derde ter eere van Godt / van den H. Apostel en Evangelist Matthæus, van S. Antonius, en van de H. Maagd en Martelaresse Barbara. Het vierde ter eere van Godt / van den H. Bonifacius, van den H. Martinus, en van Maria Magdalena.

Pau-

Paulus, XXVI, Abt.

Na den afstand van Heer Tako, is Heer Paulus Bekholt Abt verklaart: dewelke zijne pligten van 't begin zijner bedieninge af bedenkende / de deugden van zijnen voorzaat op het spoor is nagetreeden. Hy was zeer mild in 't uytreiken van aalmissen: zoo dat hy diktwils de Vader der armen genoemt is geweest. Zijnde eindelijk met een doodelijke ziekte bevangen / is hy den 13 December 1533 / in 't zeven-en-twintigste jaar van zijne regeeringe / godvruchtiglijk overleden. Hy was volgens een Handschrift van H. M. † kindsch gworden.

Petrus Venlo, XXVII Abt.

Petrus heeft den weg der deugden bewandelt; en heeft Paulus op het spoor vlijtiglijk nagevolgt. Hy is in 't zevende jaar van zijne bedieninge / den 10 February 1540, in den Heere ontslapen; en in 't Koor / zoo als hy wel verdiende / begraven.

Johannes Hasselt, XXVIII Abt.

Johannes Hasselt, uyt een edel geslagt gebooren / heeft in 't eerste door het beoeffenen van veelerhande deugden de voetstappen van zijne voorzaaten nagetreeden. Maar naderhand / door de bedorventheden der eeuwe be-

† In 't Latijn staat: Hic ex Codice MS. in pueritiam devenit; daar ik geen anderen zin aan geeven kan: maar dan moet hy, om te konnen zeggen dat hy godvruchtiglijk gestorven is, zijn verstand voor zijne dood wedergekregen hebben. *Vertaalder.*

smet /

ſmet / begon hy van den weg der godvzuchtigheit en de regelen der Order allengkens af te wijken; zoo wat te teeren en te ſmeeren; en de aankoomende gaſten op pzachtige maaltijden / daar luſtig wijn gedzonken wierd / te onthaalen. In 't jaar 1545 heeft hy Koningin Maria, Keizer Karels Zuſter / op een zeer pzachtig maal onthaalt; daar Georgius van Egmond Biſſchop van Utrecht ook tegenwoozdig was. Eindelijk is hy in 't jaar 1548, zijnde het achtſte van zijne bediening / daags voor het feeſt der zeven Bzoederen / deezer weereld overleden / en in Kooz begzaven: maar heeft zijnen opvolger zes duizend dukaaten aan ſchulden nagelaaten.

Henricus Smenk, XXIX Abt.

Na de dood van Johannes is Henricus Volvega, Pzior van 't klooſter / tot Abt gekozen. De vzeugde was zeer gzoot / om dat ze eindelijk een hoofd uyt hun eigen lichaam gekreegen hadden. Doch de vzeugde duurde niet: want / dewijl hy al te quiſtachtig was / heeft hy de oude ſchulden merkelijk vergzoot: daarom is hy / als een opſlokker en verquiſter der kerkelijke goederen / en vervolgens der bedieninge onwaardig / van zijn ampt afgezet. Daarenboven is hy in een duilen kerker / zonder den tijd van zijne gevankenis te bepaalen / opgeſloten. Als hy daar een ruimen tijd gezeeten had; is hy 'er dzie dagen voor zijne dood uyt verloſt; en omtrent Lichtmiſſe in 't volgende jaar overleden. Dit is geſchiedt in de Herfſt van 't jaar 15..

Gode-

Godefridus XXX Abt (1).

Als Henricus dus geherkert was/ is Godefridus, een Bossenaar / en Prooft van S. Mariaas graf in Bubenklooster/ tot Abt gekozen. Deeze Godefridus, een matig en spaarzaam man / heeft alle de schade van 't klooster door zijne zorgvuldigheit geheelt. Maar dewijl hy quade oogen had / is hy in 't twaalfde jaar zijner bedieninge / op zijn verzoek / van zijn ampt ontslagen. Als hem daar op een jaarlijksch inkoomen / met zekere bouwluiden / toegeweezen was; heeft hy in 't jaar 1559 afstand gedaan; en is naar Leeuwaarden getrokken: daar hy / van alle kerkdiensten ontslagen / op zich zelven heeft geleeft.

Regnerus Van Asperen, XXXI Abt (2).

Na den afstand van Godefridus is Regnerus, die te vooren Prooft in Bubenklooster was / Abt van Marie-gaarde geworden. Hy kreeg ook zijne bevestiging: maar is / om dat de tijd te kort was / niet gewijdt geweest. Daar op is hy door Cunerus Petri, Bisschop van Leeuwaarden / uyt krachte van de Paufselijke bulle tot een litmaat van 't nieuwe genootschap der Kanonnikken aangestelt. Hy kreeg grooter jaargeld als de andere Kanonnikken; daar hy ook prachtig van leefde.

Onder 't gemelde dorp Hallum is ook een Vrouwenklooster van S. Bernardus Order geweest: 't welk onder den Abt van Klaarkamp hoorde; en Gernaert, of Genezareth, en somwijlen ook Nazareth, wierd genoemt.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Deeze *Godefridus*, zoo als uyt *a Gabbema* blijkt, was bygenaamd *Sylvius*.

2. *Reinier Van Aſperen*, met den Abt van Lidlum, en de andere Prelaaten, heeft zich met alle kracht aangekant tegen het invoeren van 't Nieuwe Bisdom. De redenen van hun tegenſtand worden elders vermeldt, en behoeven hier niet opgehaalt te worden. Ik zal dan maar zeggen dat men de Klooſterluiden, en voor al de Premonſtreit-heeren, al vry op hun zeer had getaſt. *Fr. Sonnius*, die in dit werk der nieuwe Bisdommen veel gearbeidt heeft, en ſchier het roer van 't ſchip is geweeſt, had de verdeeling van die Bisdommen, zoo als ze zijns oordeels gevoegelijkſt koſt gevonden worden, in zeker geſchrift aan zijne Heiligheit opgegeeven. Daar zegt hy onder anderen: *Vriesland heeft veele Abdyen; welker eenigen, inzonderheit die van de Premonſtreit-order, een zeer ongeſchikt leven voeren. Dierhalven zal zijne Heiligheit wel doen: en veranderen twee van de voorgemelde Order, te weeten Mariën-gaarde en Lidlum, in een hoofdkerke te Leeuwaarden. Zoodanig te weeten, dat uyt beider inkomſten drie duizend guldens der Biſſchoppelijke tafel toegeweezen worden: 't overige ga tot Prebenden voor de Monnikken van beide die klooſters.* „ Over deeze regelen, zegt *b Gabbema*, en voornamentlijk over die woorden *van de Premonſtreit order*, „ *ongeſchikt leven*, *en Biſſchoppelijke tafel*, en voorts „ over 't geheele ſchrift van *Sonnius*, is zeer geleerdelijk en wijdloopig geantwoordt by een uytſteekend perſonaadje van die tijden.„ 't Heugt my dat ik dit geſchrift tegen *Sonnius* wel-eer geleezen heb. Ik zal nu overſlaan dat het met een uyterſte vinnigheit opgeſtelt is: en dat de Schrijver, die 't byzonder op *Sonnius* gelaaden heeft, geen maat in 't vinnig ſpreeken houdt: dat doet nu ter zake niet. Ik wil maar verhaalen hoe dat hy, anders zoo een yverig Proteſtant, de Klooſterluiden en Religieuzen van Vriesland prijſt en verdedigt. De eigen woorden, dewijl ik het boekje quijt geraakt ben, kan ik niet

a Pag. 441. *b* Pag. 432.

opgeeven: maar zijn zeggen koomt hier op uyt; dat de kloosterlijke tucht by de Religieuzen van Vriesland vry wel, en veel beter als elders, onderhouden is geweest: en hy smaalt wel ernstelijk op *Sonnius*, dat hy zig niet geschaamt heeft die Religieuzen zoodanig uyt te luiden. Het zoude my leed zijn, dat ik iemands goeden naam en faam, en voor al den goeden naam en faam van ganssche kloosters en vergaderingen, zoude bezwalken. Maar de waarheit moet voor alles gaan; en de getuigenissen van de Historischrijvers leggen daar, en zijn niet te verdonkeren. Zoo dat niemand, hoop ik, het qualijk neemen zal; indien ik zegge dat de gemelde Schrijver, hoewel Gereformeerd en misschien een Predikant, liever de Religieuzen heeft willen voorspreeken, als *Sonnius* ergens in gelijk geeven.

Het is bekend c tot wat een ongebondendheit dat de Konversen en Leekebroeders van Boxum uytspatteden; ja hoe dat zy t'samen spanden om hun eigen Abt, die hen op een vaderlijke wijze en vriendelijk quam vermaanen, van kant te helpen: 't welk zy ook metter daad, en op een grouwelijke wijze, uitgevoert hebben.

De gemeene Kronijk van Vriesland, die dit verhaalt, en over 't verval van de kloostertucht klaagt, brengt het Konvent van Boxum tot een bewijs of voorbeeld by: maar daar staat wel uytdrukkelijk by dat het met de Konversen en Leekebroeders van Lidlum, Luynkerke, Marien-gaarde, Foswert, Klaarkamp, Oudeklooster, en meer andere rijke Konventen, even eens gelegen was. Ik wil liever, om niets uyt my zelven te zeggen, en onbehaald te blijven, de eigen woorden van den Kronijkschrijver opgeeven.

„ Deese tydt hadden die van Lidlum, Luynker-
„ ke, Mariengaarde, Foswert, Claercamp, Oude-
„ klooster, ende meer andere rycke Convente, veel
„ ontellycke Conversen ende Leeckebroeders, die
„ altyt een seer ghuet leeven geleyt ende gevoert
„ hadden; daar door sy aengenaem by alle man
„ hadden geweest. Dan vermits sy hun nu gantsch
„ tot de weereltsche dingen begaven, synse in den

c De gemeene Kron. van Vriesland op het jaar 1333.

„ geeste-

„ geeſtelycken yver ende Godes dienſten vercoelet.
„ Waer door ſy oock uyt veler menſchen herten ge-
„ comen en vervreemt zyn.

„ Zy begonnen hue langer hue meer metde Heer-
„ ſchuppen wederomme te partyen. Soe dat ſom-
„ tyts de eene Schieringers ende de anderen de Vet-
„ coopers waren aenhangende, elck om ſyn tegenpar-
„ tye te verdrucken ende rueneren. Waer door de
„ geeſtelycken ymmer ſo wel als de waereldlycke
„ magt anderen beghonnen te benyden, ende met
„ een vyantlycken gemoet malkanderen te vervol-
„ ghen. Soo dat voor deeſen de geeſtelycke oeffe-
„ ningen in den Clooſters vervalle, ende afgenoo-
„ men, want ſy hun nae deeſen voort hue langer
„ hue meer tot hen crych, oerloch, ende tot alle
„ netellicheyt hebben begeeven: ſtellende alſoo lyf
„ en ſiele int pericule, twelke alle tyden den vruch-
„ ten ſy, waar grootelycks twiſtpartye ende oorloch
„ regneert.

„ Het Convent Lidlum hadde te deeſen tyt veele
„ Landen ende renthen te Boxum leggen, alſoo
„ dat meeſt geheel Boxum den voornoemde Con-
„ vente meeſt gheheel toebehoorde. Zy hadden
„ aldaer hun Converſen ende Leeckebroeders woo-
„ nen, die aldaer des Clooſters Landen bouwden
„ ende gebruyckten, die dan ook een ſchoon lee-
„ ven geleyden: dan ſyn deeſe tyt oock van hun eer-
„ ſte inſettinge ende gebruyc afgeweeken, bedry-
„ vende alſoo alles wes haer de ſinlyckheyt ende
„ moetwille opgaff, ſoo dat die clachte van dien
„ voor heer Eelco Lyauchamae hun Heere ende
„ Abt gecommen is.„

En men zal in dit zelve werk door verſcheide ſtaaltjes beweezen vinden, hoe dat de Religieuzen, te weeten op ſommige tijden, alzoo veel van ſlaan en ſmijten hielden, als de Leeken. De naamen en partyſchappen van Schieringers en Vetkoopers leefden ook in de klooſters: Religieuzen trokken tegen Religieuzen te velde; en zy waren zoo wel gewapend, en geharnaſd, als de beſte krijgsluiden. Was 'er een Abt, die het hart hadde, van hen de waarheit te zeggen, of op hun zeer te taſten; die mogt van geluk ſpreeken, indien hy leevend uyt hun-

ne handen quam. Wy hebben d'er reeds een ſtaaltje van gezien: en daar zullen noch meer blijken van hunne ongetoomde wrevelheit voorkoomen.

LICHTAVERT.

Paſtoor van Lichtavert. Lichtavert, onder de Gzietenye van Fer-wert gelegen / is misſchien een en 't zelfde dozp met Luthaver. De kerk van Luthaver was op den naam van S. Geertrudis ingewijdt; en wierd dooz de Abten van Lidlum begeeven.

DOKKUM.

Verſchcide naamen van Dok-kum. De oozſpzonkelijke naam van Dokkum, in een parkementen bzief der Utrechtſche kerke / en ook by Melis Stoke, Dokkinga genaamd / is eigentlijk Dokkem: en Dokkem is wederom Dokkoosheim of (1) Dokkenburg te zeggen. Die van Werum ſchzijven doozgaans Dok-kum; en Ubbo Emmius noemt het op zijn Latijnſch Doccumium. Het is de tweede ſtad van Oostergouw; zijnde een nette plaats / en in een weelige Landsdouwe gelegen.

Parochi-kerk. Daar ſtond eene Parochiekerk / op den naam van S. Martinus Biſſchop van Tours inge-wijd / en met een gzoot en bermakelijk kerk-hof omcingeld: welke kerk dooz twee Vikа-S. Boniſa-cius kerk. riſſen waargenomen wierd (2). Dan was 'er nóch (3) een kloosterkerk / met een Kouvent van Nonnikken; dewelke ter gedagteniſſe van den H. Kzupsgezant Bonifacius ingewijdt was. Deeze H. Bonifacius, gelijk wy elders ber-telt hebben / was onder den ban van deeze ſtad dooz de afvallige Dziezen dood geſmeeten. Deeze kerk was eens zoo gzoot als de eerſte;

en

en had een hoogen toren: maar de ganſche kerk / den toren alleen uytgezonderd / is afgebroken en met de grond gelijk gemaakt.

Dit Konvent plagt volgens Schotanus bewoont te worden van Reguliere Kanonnikken; delwelken eerſt / gelijk ze ook te Utrecht deeden / in 't gemeen geleeft hebbende / naderhand tot de Order van S. Norbertus overgegaan zijn. Volgens denzelven Schrijver was dit het (4) eerſte en oudſte klooſter van Oost-Vriesland; 't welk naderhand een zeer vermaarde Abdy geworden / en de H. H. Auguſtinus en Norbertus toegewijdt is. Reguliere Kanonnikken, die den Regel der Norbertynen annee-men.

De Abt van dit klooſter plagt voor 't veranderen van den Godsdienſt / volgens Ubbo Emmius, de Paſtoor van de Stads kerke genoemt te worden; en hy liet de kerkdienſten door twee Prieſters van minder rang verrichten.

Daar was ook een Broederſchap van S. Antonius. Broeder-ſchap.

Noch is 'er te Dokkum een gaſthuys / en een weeshuys / tot behoef van arme en zieke menſchen.

Na de dood van S. Bonifacius heeft S. Willehadus, een Engelsman / en naderhand de eerſte Biſſchop van Bremen / te Dokkum gewoont; en 't Evangeli van Chriſtus aan de ingezetenen verkundigt. Van deezen Willehadus is breeder geſproken in 't eerſte deel van Batavia Sacra. Na Willehadus is Ludgerus gevolgt; van wien wy onder Wirum zullen ſpreeken.

Dokkum / met de nabuurige dorpen / word tegenwoordig bedient door een Prieſter uyt de Maatſchappye van Jezus.

Te Dokkum zijn vier Jaarmarkten: waar van de eene valt op den zesden Juny; daags na den dag van den Heiligen Kruysgezant Bonifacius.

Geleerde Mannen van Dokkum,

Kornelis [d] Kemp (Cornelius Kempius) te Dokkum gebooren, is aldaar in de beschaafde wetenschappen en in de zedelessen onderweezen: en heeft in de Latijnsche tale drie boeken van den oorsprong, de gelegendheit, de hoedanigheit, en grootte van Vriesland geschreeven. Suffridus Petri, in zijn boek van de Vriessche Schrijvers, heeft zijn leven en boekoeffeningen wijdloopiger beschreeven. Hy is te Groningen gestorven omtrent het jaar 1587.

Henricus a Bra, een Geneesheer; dewelke, naar het schrijven van den zelfden [f] Suffridus, voor geenen Geneesheer van zijnen tijd behoefde te wijken. Hy had de vermaardste Akademien van Italie, als die van Romen, die van Florentzie, en die van Bolonje, bezocht: en, als hy over Duytsland naar zijn Vaderland keerde; is hy te Bazel in 't jaar 1580, zijnde 25 jaaren oud, Doktor gepromobeert. Daar op heeft hy de Geneeskunde te Kampen, te Leeuwaarden, en te Dokkum geoeffent: en heeft verscheide geschriften uytgegeeven. Hermannus van Dokkum, Pastoor van S. Vitus kerk te Leeuwaarden, heeft geleeft omtrent het jaar 1514: doch wy

[d] Val. Andr. in Biblioth. Belg.
[e] Decad. XIV. §. 3.
[f] Decad. XVI. §. 7.

hebben

hebben hem reeds vermeldt onder de Pastooren van Leeuwaarden.

Julius Beyma, hebbende te Loven op de Rechtsgeleerdheit gestudeert / is te Orleans Licentziaat in de Rechten gewozden. Weder in zijn Vaderland aangekomen / heeft hy een plaats onder de Raadsheeren van 't Hof van Oziesland gekreegen. Hy heeft eenige [g] geschziften over de Rechtsgeleerdheit uytgegeeven: en is te Leeuwaarden overleden in 't jaar des Heere 1515; zijnde in 't 59 jaar van zijnen ouderdom getreeden.

Johannes van Dokkum, was volgens Viglius [h] Zwichenius Leeraar in beide de Rechten / en met een meer als gemeen verstand begaafd. In 't Latijnsche werk staat een troostbzief; die Viglius aan deezen Johannes van Dokkum, over het afsterven van deszelfs zoon / geschzeeven heeft.

AANTEKENINGEN.

1. Dokkum zoude volgens de Vriesſche [i] Schrijvers al gesticht en opgebouwt zijn omtrent het jaar 242, of 248. De Stichter, zoo als zy het vertellen, is geweest *Ubbo*, Vorst van Vriesland, en de nazaat van *Titus Boiocalus*; die het den naam heeft gegeeven van Dokkenburg. Ik zal 'er nu slegts op zeggen dat dit verhaal by *Ubbo Emmius*, den beſten van de Vriesſche Historischrijvers, weinig of geen ingang vindt. [k] Hy vermeldt het ook; maar hy waarschouwt den Leezer eerst dat het getrokken is uyt *Occo Scarlensis*; dien

g Commentaria ad Instit. Juris Justinianæas. Tractat. Methodic. in universam matoriam contractuum. De pignoribus, usuris, fructibus, & mora.

h In Epist. ad Nicol. Everardum.

i Andreas Cornelius, Martinus Hamconius, P. Winsemius, enz.

k Hist. Rer. Frisic. lib. 3.

hy in een gelijken graad met *Hunibaldus Francus*, *Gaufredus Britannus*, *Saxo Selandicus*, en diergelijke fabeldichters ſtelt: ja hy meent dat ze niet by hunne zinnen zijn, die de vertellingen van *Occo Scarlenſis* voor zuivere en waarachtige geſchiedeniſſen aanneemen.

Dat is niet te zeggen dat *Occo* niet als fabelen vertelt, en nergens de waarheit ſpreekt. Neen: zulke Schrijvers vertellen dat zy weeten, en niet en weeten: Maar waar dat ze beuzelen, of de waarheit zeggen, dat is een konſt te raaden.

2. Beide deeze kerken ſtonden op een en 't zelfde kerkhof, *Corn. Kempius*, lib. 2. cap. 5.

Uyt zekeren penning, die te Sexbirum gevonden is, en onder dat dorp zal opgegeeven worden, zouw wel ſchijnen te blijken dat Dokkum al een ſtad was in 't jaar 739: want op de eene zijde van die penningen ſtonden deeze woorden: *Moneta aurea Civitatis Doccumenſis*, anno 739. Maar, om over den penning zelf nu niet te twiſten, 't is den geleerden bekend dat *Civitas*, niet altijd een ſtad betekent: maar dikwils voor een landſchap, of een *Kanton*, en ſomwijlen voor de ingezetenen van zekere plaats genomen word. Voeg hier by, 't geen *Ubbo Emmius* ook aangemerkt heeft, dat de Beſchrijvers van S. *Bonifacius* leven, daar zy zijne marteldood verhaalen, Dokkum of *Dokkinga*, niet anders noemen als een *Vicus*, dat is een dorp. Zoo doen ook de akten; daar de daaden der Utrechtſche Biſſchoppen, die in de eerſte eeuwe ſedert dat *marteli* geleeft hebben, beſchreeven worden.

3. In dit klooſter, (even als buyten de ſtad, daar de bron of ader was) is eertijds een ſpringende fontein geweeſt; dewelke, daar nog gezien wierd ten tijde van *P. m Winſemius*. Maar hoe de fontein daar gekomen is, dat is de vrage. Sommige Schrijvers, by *Ubbo Emmius*, weeten het aldus te vertellen. Als men het klooſter met de kerk op een hooge werf zoude bouwen, wiſt men geen raad om het klooſter, en die het bewoonen zouden, aan zoet water te helpen. De Landvoogd *Abbo*, die Vriesland uyt naame van Koning *Pippyn* beſtierde, was 'er by; en wiſt 'er

l In Deſcript Frisiæ, &c.

m Achter zijne Hiſtorie in de Beſchrijvinge der ſteden, enz.

al

al zoo weinig raad toe, als de ingezetenen. Het paard, daar een van zijne jonkers op zat, nam de zwarigheit weg: *n* want het ſtampte ſlegts met zijne voeten op de aarde: en ſluks quam 'er klaar bornwater opborrelen. Ieder kan 'er het zijne van gelooven: maar 't is jammer dat de vertelling zoo naar de fabel van het paard *Pegaſus*, en van den berg *Helikon*, zweemt.

Doch *Cornelius Kempius*, die het opkoomen van die fontein op de voorſchreeve wijze in zijn derde boek beſchrijft, had het in zijn tweede boek op een andere wijze beſchreeven: en zoo als die geſchiedenis daar beſchreeven word, luidt ze niet vreemder, en is niet onwaarſchijnelijker, als de andere wonderdaaden van *Bonifacius*. 't Ganſche land, zoo als hy de zaak in zijn tweede *o* boek verhaalt, was door een ongemeene droogte als verdord: en alles verquijnde by gebrek van water. De Heilige Man, willende voor 't gemeene welvaaren zorgen, ſtiet met zijne harderſtaf tegen den grond: en vliegens ontſprong 'er een heldere bron uyt de aarde: en men had zoo veel zoet water als men begeerde. Of *Kempius* heeft zijn eigen ſchrijven vergeeten: of, dat ik liefſt gelooven zouw, hy wil ons twee verſcheide mirakelen vertellen.

In deze kloosterkerk *p* ſtond ook een graffſtede van S. *Bonifacius*: niet dat zijn lichaam daar begraven was; want dat is eerſt naar Utrecht, en naderhand naar *q* Fulden, vervoert. Maar behalven dat men d'er zijne ingewanden had, zoo plagt men ook ledige graffſteden of tomben ter eere van de Heiligen op te rechten. Om dat dit in andere gevallen te pas kan koomen, en om te toonen dat de graffſteden van doorluchtige mannen niet een volkomen bewijs geeven dat zulke mannen daar begraven leggen, zal ik mijn zeggen door een plaats of twee bewijzen.

Voor eerſt kan deze graffſtede van S. *Bonifacius* tot een genoegzaam bewijs verſtrekken, dat niet altijd de lichaamen in zoodanige graffſteden opgeſloten

n Ubbo Emm. ibid.
o De origine, ſitu, ... Friſ. lib. 2. cap. 5.
p Corn. Kempius lib. 2 cap. 5.
q Zie Bat. Saera, 1 Deel, in 't leven van S. Bonifacius.

leggen. En S. *Auguſtinus* zegt uytdrukkelijk in een van zijne *r* Predikaatzien dat 'er te Ankone in Italië een *ſ* grafſtede van S. *Stephanus* opgerecht is, zonder dat ze zijn lichaam of iets van zijn lichaam hadden. Dit gebruyk was echter zeldzaam: want de menſchen, zoo als S. *Auguſtinus* te kennen geeft, waren verwonderd dat men den Heiligen *Stephanus* een grafſtede of tombe oprechte, zonder zijn lichaam te hebben.

Zulke grafſteden, zonder lichaamen, zijn by de Heidenen vry gebruykelijk geweeſt: en wierden by de Grieken *cœnotaphia* genoemt. *t Virgilius* geeft aan zoo een graf den naam van *tumulus inanis*: en *v Suetonius* noemt het *tumulus honorarius*. Zoo ſchrijft *Dionyſius w Halicarnaſſæus* dat *Eneas*, hoewel hy op eene plaats geſtorven en begraven is, echter op verſcheide plaatzen grafſteden heeft. En dit geſchiede dan, zegt dezelve *Dionyſius*, als 'er doorluchtige perſoonen ſtierven; die geen vaſte woonſtede gehad, maar hier en daar ongezworven hadden, enz. Op zulke grafſteden, zoo als ſommige *x* Schrijvers aanmerken, plagt men dit opſchrift te zetten: *ob honorem*. En die opſchriften, die op verſcheidene marmerſteenen gevonden worden, geeven altemaal te kennen dat 'er de lichaamen niet begraaven leggen.

Maar om weder tot de kloosterkerk van Dokkum te keeren; daar wierden noch verſcheide overblijfzelen van S. *Bonifacius* bewaart: een Kelk van louter goud; een yvoiren Staf; een Kaſuifel; en 't vorder Misgewaad. Dan noch een Nieuw Teſtament, met zijne eigen hand geſchreeven: en noch vijf ſteenen, die de gedaante van tarwe brooden hadden; en tarwe brooden waren geweeſt: maar, zoo als ze vertellen, door dien H. Man in ſteenen verandert waren *Cornelius Kempius*, die de gemelde ſteenen in handen gehad en bezigtigt had, ſtaat 'er krachtig op dat het brooden waren geweeſt. Zy hebben de ge-

r Serm. 32. de diverſ. ant. edit.
ſ Memoria.
t Æneid. lib. 3.
v In Claudio.
w Lib. 1.
x Pontan. in lib. 3. Æneid. verſ. 301: Ferrandus Diſquiſit. Reliq. lib. 3. Sect. 31.

daante

daante van brood zegt *y* hy, zy zien 'er noch zoo wit uyt als brood: ja de ſmaak van brood is 'er noch aan te proeven.

Noch lagen d'er in dezelve *z* kloosterkerk dertig Martelaaren begraven; die met den H. Man door de moordaadige Heidenen omgebragt zijn; en hem in zijne marteldood gezelſchap gehouden hebben. Het lichaam van S. *Bonifacius*, gelijk gezegt is, wierd naar Fulden gevoert: dertien van zijne gezellen wierden te Utrecht begraaven: de anderen, tot dertig toe, bleeven te Dokkum; en kreegen daar nader, in de kloosterkerk, een eerlijke begraafplaats.

En, om dat het hier zoo te paſſe koomt; moet ik 'er noch iets, dat gedenkwaardig is, op het zeggen van *Cornelius Kempius* byvoegen. Of het in allen deele waarachtig is, en hoe verre dat het moet aangenomen worden, daar weet ik weinig van te zeggen. *Godt heeft den moord van deeze heilige menſchen*, zegt de gemelde *Kempius*, *op de kinderen en kindskinderen van de moordenaars gewroken: want tot den huidigen dag ziet men die van hun geſlagt op het achterhoofd groffe hairlokken hebben: die wit-achtig van kleur zijn, en de gedaante van de ſtaart van't eene of 't ander gedierte vertoonen.* Hy voegt 'er dit veersje by:

Sentit adhuc proles, quod commiſere parentes.

Noch ſtaat 'er aan te merken dat 'er jaarlijks, op een beſtemden dag, duizenden van menſchen uyt ganſch Vriesland by wijze van een ommegang of proceſſi naar Dokkum trokken; om hunne godvruchtigheit in de kloosterkerk te pleegen: en dat dit gebruyk tot de tijden van den meergemelden *Kempius* ſtand heeft gehouden.

4. Hoe dat S. *Bonifacius*, met zijn gezelſchap, by Dokkum door de Heidenen omgebragt is; ſtaat wijdloopiger in 't eerſte deel van *Batavia Sacra* beſchreeven. Daar word ook vertelt hoe dat de moordenaars, den wijn in 't hoofd hebbende, en aan hooge woorden geraakt, malkander voor 't grootſte gedeelte omgebragt hebben; en vorders noch hoe dat de

y Lib. 2. c. 5, & lib. 3. cap. 21.
z Ibid. cap. 22.

Chriſte-

Chriſtene Vriezen, om de dood van die Heilige menſchen te wreeken, op de reſt van de moorders aangevallen zijn: dewelke ten deele gedoodt, ten deele op de vlugt gedreeven zijn, en genootzaakt wierden buytens lands te gaan zwerven.

Maar by deeze gelegendheit moet ik hier aantekeken dat het van ouds niet altijd goedgekeurt wierd, wrake over de dood der Martelaaren te pleegen. De Heidenen hadden te Alexandrye, onder het Keizerdom van *Theodoſius den Grooten*, veele Chriſtenen doodgepijnigt, en ellendig om 't leven gebragt. De [a] Keizer, daar van verwittigd, zeide dat die Chriſtenen, als voor 't Geloof geſtorven, gelukkig te achten waren: en begeerde niet dat men eenige ſtraf tegen de moorders zoude pleegen. Dit zoude hy volgens *Sozomenus* gedaan hebben; om de Heidenen door zoo eene goedaardigheit te winnen; en op dat hen de oogen eindelijk open zouden gaan. *Ruffinus* [b], die dezelfde zaak beſchrijft, geeft 'er deeze reden van dat *Theodoſius* de genen, die op het doolpad waren, liever op den rechten weg wilde brengen als verdelgen. Daarom ſchreef hy in zijn Open-brief dat men over de genen, die hun bloed voor de altaaren vergoten en dus de Martelkroon verkreegen hadden, geen wrake moeſt pleegen: dewijl de blijdſchap over hunne glori grooter moeſt zijn, en ook grooter was, als de droefheit over hunne dood.

De H. [c] *Auguſtinus* is van dat gevoelen ook, dat de dood der Martelaaren niet met den zwaarde geſtraft moet worden Het lijden van Gods dienaaren, zegt hy, dat de kerke tot roem en glorie verſtrekken moet, zoude door het bloed van haare vyanden ontciert worden. Hy verhaalt ook hoe dat 'er eenige kerkelijke perſoonen door de Heidenen vermoordt waren, en als Martelaaren geviert wierden. Die 't ſtuk uytgevoert hadden, waren gevangen gekreegen: en zouden 't waarſchijnelijk met de dood bezuurt hebben. Maar de Keizer wierd door goede luiden gebeden, geen wrake over 't martelie te neemen; en hy liet zich zonder veele moeite gezeggen.

a Sozom. lib. 7. cap. 15.
b Hiſt. Eccleſ.
c Ep. 158 ad Marcell.

Mar-

Marcellus, Biſſchop van *Apaméa* of *Hama* in Syrie, had een zeer ſchoonen afgoden Tempel onder de voet gehaalt; en was daarom door de Heidenen dood geſmeeten. Zijne zoonen, willende die dood niet ongewroken laaten, ſpraken reeds van yzer en ſtaal. Maar een Synode, die in de gemelde Provincie gehouden wierd, deed hen aanzeggen dat ze op geen wrake hadden te denken. De [d] Synode begreep de zaak aldus: men behoorde geen marteldood te wreeken; in tegendeel de gedoode zelfs, en daarenboven zijne kinderen en vrienden, hadden Godt grootelijks te danken dat hy waardig was geacht om de dood voor God te ſterven.

By *Schotanus* vind ik maar dat op deze plaatze, *niet lang na de dood van Bonifacius*, of na het jaar 754, *een kloofter opgerecht is*.

Cornelius [e] *Kempius* houdt dit kloofter ook voor 't oudſte van Vriesland: en hy zegt ook, gelijk *Schotanus*, dat het niet lang na de marteldood van S. *Bonifacius* is geſticht. Maar zijn bewijs, dat hy voor zeker en onwederſpreekelijk houdt, zoude tegenwoordig by de geleerden niet doorgaan. Zijn zeggen ſteunt op zekeren brief, dien *Rixfridus*, de zevende Biſſchop van Utrecht, geſchreeven zouw hebben aan S. *Ludgerus*. 't Is waar dat in dien brief gewag word gemaakt van het kloofter van Dokkum: maar 't is ook waar dat de geleerden van onzen tijd, als [f] *Henſchenius*, [g] *Mabillon*, [h] *Pagi*, den gemelden brief voor verdicht houden: gelijk ook de brief van *Ludgerus* aan *Rixfridus* van dezelve Schrijvers, en daarenboven van [i] *Boſſchartius*, en meer anderen, voor verdicht gehouden word.

Evenwel zie ik geen genoegzaame reden, om de oudheit van dit kloofter tegen te ſpreeken: te meer om dat *Andreas Cornelius* het gemeen gevoelen ook bekrachtigt; en 'er een bewijs byvoegt, 't welk uyt de Kloofterboeken genomen is. Hy ſtelt het ſtich-

[d] Sozom. ibid.
[e] Lib. 3. cap. 23.
[f] Vide Vitas SS. Bollandi ad 26 Martii.
[g] Annales Benedictin. in S. Ludgero.
[h] Critica Annal. Baronii.
[i] op het jaar 819.

ten

ten van dit klooſter even na het jaar 800; en hy voegt 'er by dat hy op Donrijp in een oud Antiphonaal, of Veſperboek, deeze woorden aangetekent heeft gevonden. *Anno acht hondert, es het clooſter tot Dockum gefundeert.*

En niet lang na het gemelde jaar 800 vind ik het klooſter van Dokkum, meer als eens, by denzelven *Andreas Cornelius* vermeld: want in 't jaar 834, zoo als daar aangetekend ſtaat, heeft *Marquardus Canga*, een zeer geleerd en godvreezend man, in 't klooſter te Dokkum, op 't hooge Outaar, een ſchoone ſchildery van 't Lijden des Heere laaten zetten. Ook heeft hy noch andere giften aan 't klooſter gedaan.

In 't zelve k klooſter is begraven *Beraldus Canga*, *Marquardus* broeder: die van den Deenſchen Koning, om dat hy hem niet genoeg en vleide, en in ſommige dingen tegenſprak, verdreeven was geweeſt.

Noch word 'er verhaalt dat *Hayko Canga*, *Marquardus* zoon, een groot liefhebber des Vaderlands; en daar by zeer geleerd, de vrydommen, door *Karel den Grooten* aan Vriesland gegeeven, met verlof van de Geeſtelijken van Almenum uytgeſchreeven heeft: en dat hy dit afſchrift, op dat de geheugenis van die vrydommen toch niet verlooren zoude worden, aan 't klooſter van Dokkum te bewaaren heeft gegeeven.

Iemand zouw my hier te gemoet konnen voeren dat ik, die my zoo vies van onechte ſtukken en fabelſchrijvers toon, zelfs met eenen *Andreas Cornelius* voor den dag koome; voor wien *Ubbo* l *Emmius* weinig achting heeft; en op wiens getuigenis ik elders ook geen ſtaat durf maaken. Hier zal ik voor eerſt op antwoorden dat ik doe gelijk *Emmius* doet. Hoe laag dat *Andreas Cornelius*, en diergelijke Schrijvers, op het ſtuk van ſommige vertellingen, by hem te boek ſtaan; hy behelpt 'er zich evenwel meê, in andere geſchiedeniſſen: en neemt 'er het zijne uyt. Ten tweede: moet men een groot onderſcheid maaken tuſſchen Schrijvers, die het, om zoo te ſpreeken, op een liegen of vertellen van fabelen, toeleggen; of die, by gebrek van oordeelkunde,

k Andreas Cornel. ad an. 834. l In Apol.

geen

geen genoegzaam onderſcheid tuſſchen waarheit en valsheit konnen maaken: en alles eenvoudig en voor de vuiſt uytſchrijven, dat zy in ouder boeken geſchreeven vinden. Het eerſte ſlag mag men vry laaten loopen, zonder zich in 't minſte aan hunne vertellingen te kreunen: maar het tweede is vry beter van allooy; en kan noch dikwils te pas koomen. Wat al Schrijvers zouw men konnen optellen; die de oudſte Oudheden en eerſte beginzels van hun Vaderland verhaalende, niet als fabelen op fabelen weeten te vertellen; en niet anders ſchijnen voor te hebben, als de *Metamorphoſes* van *Ovidius* na te bootzen. Zy hadden 't geſchreeven gevonden: zy dochten geen arg: maar als ze die oude tijden, of om zoo te ſpreeken die duiſtere plaatzen voorby gevaren zijn, dan beginnen ze hoe langer hoe meer op een helderlicht aan te zeilen. Die *Saxo Grammaticus*, *Johannes Magnus*, en honderd diergelijke Schrijvers begint te leezen, ſtaat even eens en ziet, als of hy *Ovidius* en *Homerus* hunne gedigten hoorden opzeggen. Alles is 'er even wonderlijk; en luidt zoo fabelachtig, als de vertellingen der oude Poeëten. Maar als ze tot laatere tijden beginnen te koomen; dan beginnen die poëtiſſche vertellingen hoe langer hoe meer op te houden: dan ſpreeken zy als rechtſchapene Hiſtoriſchrijvers: dan is 'er doorgaans ſtaat op hun zeggen te maaken. Ik zegge doorgaans: want een Leezer, die wat geoeffend is, weet zeer wel dat men evenwel altijd op zijn hoede moet zijn.

Eer ik van Dokkum ſcheide, zal ik de naamen van eenige Abten, zoo als ik ze hier en daar gevonden heb, opgeeven.

In 't jaar 1444 heeft *Willem*, Abt van Dokkum, den Vrede brief tuſſchen die van Ooſtergouw en en de Groningers met meer andere *m* ondertekent.

Johan, Abt van Dokkum, heeft met de Groningers een verbond tegen de Schieringers aangegaan en ondertekent in 't jaar 1491

In 't jaar 1579 *n* heeft *Henricus Keſſel*, Abt te Dokkum, onder de gemagtigden van Vriesland gezeeten; en zeker beſluyt of beſcheid omtrent de Vereeniging of *Unie* van Utrecht ondertekent.

m Winſemius over 't gemelde jaar. *n* Winſemius.

WIE-

WIERUM,

S. Ludgerus te Wierum gebooren.

Is een zeer oud dorp / dat beweſten den Vliet Paſens, aan den Zeedijk gelegen is. In dit zelve dorp is de Heilige Ludgerus uyt een Adelijk geſlagt gebooren; en heeft de Paſtory van de kerk / die daar opgerecht wierd / zeven jaaren lang bekleedt. Na die zeven jaaren is hy / volgens de ongedzukte Kronijk van Vriesland door Vorperus Thaborita beſchreeven / de eerſte Biſſchop van Munſter gewordden. Doch in 't eerſte deel van Batavia Sacra hebben wy zijn leven omſtandiger beſchreeven.

Riemes Itsma, een Vrieſch Edelman / had hier een Stins ſtaan in 't jaar 1483.

HOLWERT.

Naamrede van Holwert.

Holwert ook in Weſtdonger-deel beweſten de Vliet Paſens gelegen / is een groot en oud dorp. Het heeft zijnen naam niet gekreegen van een waard / Holle of Holles genaamd; zoo als Ubbo Emmius het verſtaat. Maar de naam van Holwert is afkomſtig van Heilig, daar de oude Vriezen hollig tegen zeiden / en van Waert of Weert, 't welk een dijk of hoogte betekent. Want / zoo als de oude geſchichtboeken getuigen / heeft de H. Ludgerus hier het gezigt aan een blind menſch gegeeven; en door zoo een doorluchtig mirakel deezen dijk vermaard gemaakt. Dit dorp heeft een Paardemarkt op den 7 September: en de kerk heeft in 't jaar 1661 een ſpitzen toren gekreegen (1).

Daar zijn verſcheide heeren-huyzen / of ſloten van Edellieden / als Fielſena, Boltaui, enz.

Cona-

Tonnawert / Yantum / Yiaura / Waexens / Nes / zijn altemaal ook dorpen van Westerdongerdeel (2).

Nes / dat een Jaarmarkt heeft / plagt ook een Parochiekerk te hebben: dewelke volgens de stichting van de Pastory die goudguldens plagt op te brengen.

AANTEKENINGEN.

1. Hier worden verscheide dorpen overgeslagen: maar alzoo wy eigentlijk geen Landbeschrijving maaken, en niet byzonders van die dorpen te zeggen hebben, zullen wy ze slegts onbezien voorby stappen.

2. Op sommige plaatzen van de Donger-deelen is van tijd tot tijd, door 't verloop van 't water, veel lands aangewassen: maar op andere plaatzen, als te Wierum en te Nes, zijn daarentegen groote vakken door 't woedend element van 't vaste land afgerukt; en tegen andere landen aangezet, of in de groote kolk verzonken. Tot zoo verre dat de kerk van Wierum, die voor deezen in 't midden van 't dorp had gestaan, ten tijde van *n Winsemius* op den oever van den Oceaan stond.

AALSUM.

Aalsum / een klein dorpje / daar het slot Mokkema staat / is in Donger-deel beoosten de Vliet Pasens gelegen.

Hier heeft ook een klooster van Nonnen gestaan / die naar den derden Regel leefden: 't welk hier upt de Sebenwolden overgebragt was. Klooster te Aalsum.

NIEUWKERK en NIEUWIER.

Nieuwkerk en Nieuwier / geen geringe dor-

n Beschrijving van Vriesland.

pen in Oost-donger-deel geleegen / worden beidegaar in 't Latijn Nova Ecclesia genoemt.

In een brief van o Paus Honorius III, en van 't Keulsche Kapittel / geschreeven in 't jaar 1224, word gewag gemaakt van eenen Meester den Plebaan van de p Nieuwe kerk: en in een anderen brief aan den Bisschop van Munster word Meester J. Scholasticus, of Schoolvoogd, van de Nieuwe kerk vermeldt.

q De Heer Alting houdt het voor waarschijnelijker dat hier gesproken word van een kerk / die pas te vooren op een hooge werf was getimmert / en Nyewier wierd genoemt.

Dicht by deeze kerk / zegt hy vorder / op de vlakte / staat een klooster van de Premonstreit-kanonnikken: 't welk in den beginne Sion wierd genoemt; maar naderhand de benaaming van O. L. Vrouw ten Berge kreeg. Dicht by dit klooster / onder de besten van Dokkum / stond een Nonnekklooster van dezelve Order; 't welk in tegendeel O. L. Vrouw ten Dalle wierd genoemt. By dit Dal / zoo als de voornoemde Emo verhaalt / heeft een Kanonnik van Mariën-gaarde den neus van den Abt Sigardus, die te slaapen lag / met zijne heiligschendige hand schier afgesneeden.

Wat van dit Norbertyner klooster Sion zy; in een handschrift / dat ik van Leeuwaarden gekreegen heb / vind ik aangetekend dat 'er onder de Parochie van Nieuwer / of Nova Ecclesia, een klooster of Priory van Cisterciennen heeft gestaan: 't welk daar tot de laatste tijden toe onder den Abt van Klaar-

o By Emo Werumensis.
p In nova Ecclesia.
q Part. 2. ad vocem Nova Ecclesia.

kamp

kamp geſtaan hebbende / eindelijk in 't jaar 1580 afgebroken is (1).

AANTEKENING.

1. *Winſemius*, in de r Beſchrijvinge van Vriesland, noemt het klooſter van *Sion* een Begynenklooster: het Begynenklooſter *Sion*, zegt hy, in Ooſtdongera-deel gelegen, 't welk den 7 September 1544, overmits het getal der Begynen, en om dat het veel aanval had, met een aame Romenie, twee aamen Rhynſchen wijn, en drie tonnen Hamburger bier, by vonnis van den Hove vry gelaaten was; is t'eenemaal afgebroken in 't jaar 1580. Maar daar zal hy Begynen oneigentlijk genomen hebben voor Nonnen: en zijne woorden konnen ons niet te recht helpen of die Nonnen van de Ciſterci- of Premonſtreit-order zijn geweeſt. Maar het ſtaat by my vaſt dat hier omtrent, behalven het mans klooſter *Sion* of *O. L. Vrouw ten Berge*, noch twee Nonneklooſters geſtaan hebben: en dat het eene van de Ciſterci-order is geweeſt; het tweede onder de Premonſtreit-heeren heeft geſtaan. Het klooſter van de Ciſterci-nonnen heeft de Heer Auteur in het handſchrift van Leeuwaarden gevonden: en ik zie de minſte reden niet om de getuigenis van dat handſchrift, 't welk zoo omſtandig van dat Nonneklooster ſpreekt, in twijfel te trekken of te wraken. Wegens het Nonneklooſter van de Premonſtreit-order, *O. L. Vrouw ten Dale* genaamd, hebben wy de getuigenis van Heer *Alting*. En om niet te zeggen dat die Schrijver in de naamen van de Orders gedwaalt, of de eene voor de andere genomen kan hebben, zal ik hier een Latynſchen brief vertaalen; waar in uytdrukkelijk gezegt word dat Mariën-dale (of *O. L. Vrouw ten Dale*) van de Premonſtreit-order was.

„ Wy *ſUlbodus* door Gods gedoogen Abt van Bloem-
„ kamp, van de Ciſterci-order, en *Folkerus* Abt van
„ Mariën-dale van de Premonſtreit-order (welke

r In de Dongera-deelen.

ſ Zie de brieven en documenten van Schotan.

„ kloosters in de quartieren van Vriesland onder het
„ Bisdom van Utrecht gelegen zijn) maaken aan alle
„ en iedere Christene geloovigen, die den tegen-
„ woordigen brief zullen zien of hooren leezen, mits
„ deezen bekend: de Apostel zegt; wy zullen alte-
„ maal voor de Vierschaar van *Christus* staan; op
„ dat een ieder ontvange naar het gene dat hy in zijn
„ lichaam gedaan heeft, het zy dan goed of quaad.
„ Het betaamt dat wy den dag van den laatsten
„ Oegst door werken van barmhertigheit voorkoo-
„ men; en dat wy, uyt inzigt van de eeuwigduu-
„ rende goederen op de aarde zaayen, het gene wy
„ met veelvuldige vrucht, door de vergelding des
„ Heere, in de Vergaderinge (des Hemels) mogen
„ inzamelen: een vaste hoop en betrouwen hebben-
„ de dat die schaars zaayt, schaars zal maayen; en
„ die mildelijk zaayt, mildelijk het eeuwig leven zal
„ maayen. Hierom is het dat *Foppert*, de brenger
„ van den tegenwoordigen brief, dewelke, gelijk
„ ieder ziet, van beide zijne oogen, hoewel niet al
„ te rechtvaardiglijk, is berooft; en van tijdelijke
„ goederen versteken is, met raad van zijnen Biecht-
„ vader, en tot uytwisschinge of vergeeving van zij-
„ ne zonden, vastelijk besloten heeft de drempels
„ van de H. H. Apostelen *Petrus* en *Paulus* op het
„ aanstaande jubeljaar in pellegrimaadje te gaan be-
„ zoeken. Gemerkt dan dat hy, gelijk gezegt is,
„ geen middelen ter hand heeft, om de gemelde
„ moeyelijke pellegrimaadje te doen; zoo is het dat
„ wy ul. altemaal liefdadiglijk in den Heere vermaa-
„ nen dat gy van de goederen, die ul. van Godt ge-
„ geeven zijn, den voornoemden *Foppert* liefdadige
„ behulpmiddelen toereikt; op dat hy, door ulieden
„ tot het aanneemen van zoo een moeyelijke reize
„ geholpen, gedwongen werde en tevrede zy, zijn
„ heilzaam voorneemen en opzet te volbrengen: en
„ op dat hem onderwege, als zijnde van 't waare
„ geloof, en een gehoorzaam kind der Heilige Ka-
„ tolijke Kerke, de Heilige Sakramenten met de be-
„ graaffenisse, indien het noodig waar, niet zouden
„ geweigert worden: en dat gyluiden, door deze en
„ andere dingen, die gy door Gods ingeeving ge-
„ daan zult hebben, tot de eeuwige vreugde moogt

ge-

„ raaken. Tot oirkonde van 't bovenſtaande hebben
„ wy, *Ulbodus* en *Folkerus* Abten voornoemd, goed-
„ gevonden ons Zegel aan den tegenwoordigen brief
„ te hangen, in 't jaar na 's Heeren Menſchwor-
„ dinge 1448, op het oktaaf van S. *Jan den Dooper*.

PASENS.

Dit is tegenwoordig een ſlegt viſſchers dorp / aldus genaamd naar den Vliet Paſens. Hier is geboren

Petrus Didrichus, die te Groningen Schoolmeeſter is geweeſt; en een kort begrip van de Redenkonſt geſchreeven heeft; 't welk te Straatsburg in achten gedrukt is in 't jaar 1556.

Onder de Grieteny en het Dekenſchap van Kollum behooren de volgende plaatzen

KOLLUM.

Dit dorp is het voortreffelijkſte van de ganſche Grieteny / die ook haare benaaming van 't zelve bekomen heeft. Het is gelegen in een vruchtbaare landsdouwe / en heeft een gemakkelijke uytwatering door zekere zijl. Van ouds heeft 'er ook een ſlot geſtaan / ter Luyne genaamd. Daar zijn twee Jaarmarten; de eene op den eerſten Juny / de andere op den eerſten September. De kerk was op den naam van den H. Martinus ingewijdt: die daar / ten tijde van den Katolijken Godsdienſt / zeer plegtiglijk plagt gevierd te worden. In de kerk was ook een Vikary.

Een ſlot te Kollum, enz.

Heer Gerardus, Prieſter te Gaaſt / was in 't jaar 1482 Deken van Kollum.

AANTEKENING.

In 't zelfde jaar was Heer *Sioerd de Perſona* op de Gaaſt, en Deken te Kollum.

BURUM.

Een Nonklooster te Burum.

Burum / geen gering dorp / is in een vruchtbaare landsdouwe naar de Ommelanden toe gelegen. Hier heeft van ouds een klooſter of Prory van Ciſterci-nonnen geſtaan / Galilea genaamd; 't welk onder den Abt van Gerksklooſter behoorde.

AANTEKENING.

Winſemius ſpreekt ook van een klooſter, *Galilea* genaamd: maar dat ſtond naar zijn zeggen buyten Leeuwaarden, leefde naar den Regel van S. *Franciſcus*, en beſtond uyt mans- en vrouwsperſoonen. Wat van dat *Galilea* zy, kan ik niet zeggen: maar indien het een Franciskaner klooſter is geweeſt, heeft het zekerlijk geen Abt gehad, en onder geen Abt geſtaan; daar dit *Galilea* nochtans onder den Abt van *Gerriks*-klooſter ſtond.

OLTWOLDE.

Te Oldwolden / een dorp in de zelfde Grieteny gelegen / heeft wel eer een Nonnekloosster of Prooſtdyſchap van de Premonſtreit-orden geſtaan; 't welk 't Feenklooſter / of de Olyfberg / wierd genoemt.

Onder de Grieteny van Achtkarſpelen is gelegen het dorp

ZURHUZUM, of ZUIDERHUIZEN

Door zijne turven vermaard. De kerk van dit

dit dorp is in den tijd van oorlog zeer verwoest / maar naderhand weder opgebouwt.

BUITENPOST.

Buitenpost / onder de Grietenij van Achtkarspelen gelegen / is een zeer groot en vermakelijk dorp: wiens kerk / door het krijgsvolk in den brand gestoken / wederom cierlijk opgetimmert is.

DROOGE-HAM

Is een dorp van dezelfde Grietenij; onder wiens Parochie gestaan heeft een klooster / of Prooustdyschap / van Premonstreit-maagden / het Buwenklooster genaamd. Dit klooster / anders S. Mariaas graf genaamd / is onder Tiardus, Abt van Lidlum / uyt het klooster van Lidlum voortgesproten; en in 't jaar 1242 gesticht door Buwo Hartjema. Van des zelfs oprkomste / stichter / en kerk / staat het volgende by Vorperus † Thaborita aangetekend:

Op den zelven tijd woonde in het dorp *Augustinusga* een rijk Edelman, met name *Buvo*; die geen vrouw of kinderen had. Hy had lang te voore op zijn eigen landgoed, met oogluikinge van den Bisschop van Munster, onder wiens Bisdom de voorschreven kerk gelegen was, een kapelle getimmert ter eere van den heiligen *Nicolaus*; en had die kapelle ook genoegzaam begiftigt tot het onderhoud van een Priester. Als hy naderhand zag dat zijn broeder *Gerricus* van zijne goederen ter eere

† Chron. Fris. cap. 32.

van den Almagtigen Godt een Munnikken-klooſter had getimmert; achte hy dat hem zulks tot een vermaaning diende, om het zelve te doen. Na dat hy den Heer *Elger*, Abt van Mariën-gaarde, van de Premonſtreit-order, door een afgezondene ontboden had; heeft hy hem het geheim van zijn voorneemen voorgedragen: zeggende dat hy, de ydelheden der weereld verlaaten hebbende, bynaar alles wat hy bezat aan hem wilde overgeeven: 't welk ook alzoo is geſchiedt. Want de voorgemelde Abt, na dat hy van den Biſſchop van Munſter, onder wiens Bisdom, te weeten in de Grieteny van Achtkerſpelen, het klooſter opgebouwt was, het bewind over 't zelve klooſter bekomen had; heeft hy eenige Nonnen van de Premonſtreit-order uyt het klooſter Betlehem genomen, en in dit klooſter geplaatſt. De eerſte kerk van dit klooſter is gewijdt in 't jaar des Heere 1245.

AUGUSTINUS-GA.

Parochi-kerk en Parroon van Auguſtinus-ga.

Het dorp Auguſtinus-ga, onder de Grieteny van Achtkerſpelen gelegen / had een kerk / die den H. Kerk-leeraar Auguſtinus toegewijdt was: en den Dompzooſt van Utrecht / voor 't bevestigen van den Paſtoor / vijf goudguldens opbragt.

Dit dorp / gelijk we reeds gezegt hebben / is de geboorteplaats geweeſt van den rijken Edelman Buvo, den Stichter van het Buwen-klooſter: dewelke in dit dorp / op zijn eigen erve / een kapelle had gebouwt ter eere van den H. Nicolaus.

Noch is hier gebooren een rijk en godtvruchtig

tig Edelman / met name Gerricus: want onder dit zelve dorp heeft gestaan het klooster

GERRICUM,

Of Gerriks klooster / zijnde een Abdy van de Cisterci-order / anders Jeruzalem genaamd / en door den voornoemden Gerricus gebouwd in't jaar 1240. Vorperus [v] Thaborita beschrijft de opkomste van dit klooster met de volgende woorden:

Te Kuilsum, onder de Parochie van S. *Augustinus*, woonde een rijk en magtig man, *Gerricus*, of *Gerche* genaamd, die geen kinderen had. Deeze man, begeerende Godt den erfgenaam van zijne goederen te maaken, begost op een van zijne erven, te weeten *Viegerat-horpe*, een klooster te timmeren. En koomende by *Sidachus*, den Abt van Klarenkamp, gaf hem zijn voorneemen te kennen: verzoekende dat hy hem godvruchtige, bequaame, en godvreezende persoonen, en alles wat tot de Cisterci-order noodig was, zoude bezorgen. De Heer *Sidachus*, het zelve met alle mogelijke vlijt trachtende uyt te voeren, heeft over 't zelve klooster tot eersten Abt aangestelt broeder *Vibrandus* (*Wybrand*) die zijne geloften in Klarenkamp had gedaan; en een goed en geleerd persoon, en daar by van adel was. Dit klooster word op zijn Latijnsch Jeruzalem, en door de wandeling *Gerchis* klooster, genoemt.

Dit klooster is oock in't jaar 1580 onder de voet gesmeeten.

[v] Chron. Fris. cap. 32.

Onder de Grietenye van Dantuma-deel

Zijn gelegen Dzesum / Wolterwolda / Dantumerwolda / 't welk den naam aan de geheele Gzietenye gegeeven heeft; Mozmerwolda; daar men zegt dat S. Bonifacius om 't leven is gebzagt: zoo dat Mozmerwolda zoo veel te zeggen zonde zijn als Moozdenaars-wout. Noch leggen daar Alikerwolda / en Dantum; geen geringe dozpen van Oostergouw.

DRESUM.

Dzesum is een dozp in Dantuma-deel / twee duizend schzeeden van Dokkum naar 't Oosten gelegen. Hier is volgens Sibrandus Leo gebooren de maagd Gertrudis: die dooz Fredericus, den eersten Abt van Mariengaarde / ober de andere Nonnen by hem aangenomen tot Oberste is aangestelt.

RINSMAGEEST.

Parochi, Patroon, enz. van Rinsmageest.

Dit is een zeer gzoot en booztreffelijk dozp van de Gzietenz Dantuma-deel; pzonkende met veele dzeeben van boomen / en met dzie zoo genaamde (1) Stinsen / of Heeren-huizen. De jaarlijksche markt valt hier op den 29 July; zijnde den dag van S. Jans Onthoofding; wien de Parochikerk / die ook een Vikarz had / toegewijdt was.

Rinsmageest is de geboozteplaats van Vorperus, bygenaamd Thaborita; eerst Pastooz van Rinsmageest; naderhand Prior van 't Regulieren klooster Thabor, buiten Sneek. Hy heeft eene Kzonijk van Dziesland geschzeeven; bestaande in dzie boeken; die met den oozspzong van

van dat volk beginnen / en met het jaar 1335 eindigen. In deeze drie boeken heeft hy / naar het zeggen van Suffridus x Petri, een goede order gehouden / met de tijden der geschiedenissen wel te onderscheiden; en blijk van een oberdeftig oordeel gegeeven; met de zaaken / die hy te beschrijven had / wel uyt te kippen; om den Leezer geen fabelen en pzullen op te dringen. Deze Kronijk plagt in 's Gravenhage / by den Advokaat Kornelis van Dum, bewaart te worden: en is my door den Heer Kornelis van Alkemade te leen gegeeven.

AANTEKENING.

1. *Drie Stinsen*, enz. In 't Latijn staat hier, en doorgaans by onzen Schrijver, *Nobilium Sedes*. Deeze Stinsen zijn te vooren vermeldt: en zullen noch meer te pas gebragt worden: en in de Vriesſche Historien is 'er niet zoo gemeen als die Stinsen. *Winsemius* noemt ze anders sloten, staaten, en vastigheden: want het waren huizen van Edelluiden, en magtige Heeren; die ze tot hunne verdediging, en dikwils ook om hunne vyanden te quellen en te beoorlogen, door de kunst sterk gemaakt hadden. Het is der moeite waart, de eigen woorden van *Andreas Cornelius*, raakende het opbouwen van zoodanige Stinsen, hier uyt te schrijven. „ Anno 1274, *zegt hy*, was Vriesland vol „ gheweldighe Stinsen, die op hooge plaetsen ende „ wyeren geset waren, want sy cedert den yare duy„ sent twee hundert vier ende tsestich van sulx niet „ op hadden gehouden te bouwen, vermits die huys„ luyden dier tyt seer rijck, gheweldig ende over„ vloedig waaren: waer uyt metter tyt twist, vyant„ schap ende partie rees: want elk meende de meeste weesen. Hier uyt rees gekyff, heymelyken „ haet, ende oorloch onder malcanderen, soo dat „ den eenen den anderen met behulp syner partys„ luyden ende vrunden de huysen ende Stinsen om-

x De Script. Fris. Decad. 1. cap. 8.

„ ma

„ me ſtieten: ſoo dat het deſtrueeren, moorden, en
„ doodſlaen, geen eynde hadde, waer door het Lant
„ ten beſten van den aedel gecommen es, diet ook
„ niet lange met vreede conden beſchicken, nae
„ dat ſe den huysluyden all onder verbant ende ſub-
„ jectie gebracht hadden. Want onder hun lieden
„ ook terſtont twiſt, tweedracht, ende parthie, begon
„ te cauſeeren, om cleyne oorſaeken ende Leurvae-
„ ſen: ende dit beſunder in plaetſen ende dorpen,
„ daer meer als een heerſchap tegenwoordich ende
„ woonachtich was, want daer altyt den eene bo-
„ ven den anderen wouden weeſen, zoowel inde
„ regeeringe als achtinge ende int voorgaen ten offer
„ ende int gaen ter kercken: help Godt, wat twiſt
„ ende tweedracht, moorden, ende dootſlaen ſyn
„ hier uyt gevolcht? Sy naemen deeſe tyt elk ver-
„ ſcheydene teekenen, namen ende looſen aen, daer
„ een yeder ſyn aenhanch, partie, ende vrunden, by
„ ſoude onderkennen. Die van Ooſtergoo noem-
„ den hun Fetcoopers, ende maekten ſich vele
„ vrunden in Gronningen ende Groningerlant, en-
„ de over Eemſe, twelk deeſe tyt noch al aen Fries-
„ lant hoorde. Daer en teegens die van Weſtergoo
„ ſich Schieringers noemden, ende ſochten in Hol-
„ lant aan om aenhanck ende vrunden te maeken,
„ dit doende beyde parthien om in tyt des noots
„ elcx anderen ſyn hulp, ſecours, ende byſtant te
„ ſoeken.

Het is, om zoo te ſpreeken, niet als van Schie-
ringers en Vetkoopers, dat de Vrieſſche Hiſtorien
vertellen.

Om 'er den Leezer een kort en rouw begrip, of
een lichte ſchets, van te geeven; zal ik hier weder-
om eenige woorden van *Andreas Cornelius* laaten vol-
gen. „ Dit zelve jaer begon de partyſchap van Schie-
„ rinch ende Fetcooper ſeer de overhant te nemen,
„ dat nu ytlycke jaeren ſtille ende als vergeeten ge-
„ leegen hadden, ende worde meeſtendeel onder de
„ rycke huysluyden bedreeven, het moorden, bran-
„ den, ende doodſlaen, datſe onder hun te ſamen
„ aenrichten en ware met geen penne te beſchryven,
„ want als eenige Vetcoopers en Schieringen mal-
„ canderen ſlegts ontmoeten, heeft terſtont de ſterxte

par-

„ partye den cranxten aangevallen, over-rumpelt,
„ ende ſunder eenighe ontfermen doorſteeken, daer
„ worde ſulken gewelt ende moetwille by den ge-
„ meenen man aangerecht, datter ſchier niemant
„ vry en was om hun uyt den huyſe ofte elders op
„ den weege te begeeven, al waert ſchoon all dat
„ hy noch met Schieringers, noch Vetcoopers parthie
„ hem moeyde, want all hadde hy noch ſoo onpar-
„ tydich ende vroom geweeſt, ende ſlechts een quaet-
„ gunner geſeit hadde: daar gaet een heymelyck ſtil-
„ ſwygent guet Schieringers man, ſouden hem ſtrax
„ vyff ofte ſes Vetcoopers naegevloogen, ende ſon-
„ der woort ende wederwoort het leeven benoemen
„ hebben; ende ter contrarye ſoo men geſeyt had-
„ de dattet een goetgunner der Fetcoopers geweeſt
„ hadde, ſoude hem ynsghelycx ſulx van den Schie-
„ ringers bejegent ende geſchiet hebben, ende ſoo
„ yemant uyt den Adel hier wat omme ſeyde,
„ moeſten hy zyn cans ook terſtont wacht neemen,
„ want hy niet meer als een ander ontſien worde,
„ ſoo hadde de duyvelſche parthie het verſtant van
„ den menſchen wechgenoomen, datſe geen ontſien
„ noch aenſien van perſoonen en hadden, ſoo dat-
„ men hun als domme beeſten moeſte laeten loo-
„ pen, ſoo lange ſy van ſelven moede ende mat ſyn-
„ de hun wederomme tot ruſte ende vrede begaeven.

Dat hy de zaak niet erger maakt als ze was, maar de zuivere waarheit ſpreekt, zal de Leezer aanſtonds zien; die aan het leezen van *Winſemius*, of van *Emmius* of van *Schotanus*, of van *Andreas Cornelius* zelf, wel eenige uurtjes beſteeden wil.

Onder de Parochie van Kingmageeſt was gelegen

KLAARKAMP.

Klaarkamp/ wel-eer de deſtigſte Abdy onder Dantuma-deel in Ooſtergouw / en het oudſte klooſter van Vriesland / is zoo wel als de Abdy Marien-gaarde / die van de Premonſtreit-order was / een vruchtbaare moeder van verſcheide klooſters geweeſt (1). Klaarkamp een vermaarde Abdy van de Ciſtercienorder.

Het

Het is aldus genoemt naar Clara, een weduwe / de Stichster der Abdye: dewelke te Kinsmageest in een looden tombe begraven is.

Ubbo Emmius en Schotanus stellen de opkomste van deeze Abdy op het jaar 1165: Emo, Abt van Werum / vermeldt ze ook op het jaar *y* 1165: dan in een parkementen brief der Utrechtsche kerke staat ze vermeld op het jaar 1230 (2).

De eerste Abt / Eyso genaamd / is den Monnikken van Klaarkamp tegezonden uyt de Abdy te Kidders-huyzen; welk stedeke bezuyden Bronswijk legt / en bynaar verballen is (3).

De tweede Abt / met naame Gerbrandus, heeft Thethardus tot eersten Abt aangestelt over 't Olde klooster.

Sidachus, Abt van Klaarkamp / heeft in 't jaar 1240, naar het schryven van Vorperus Thaborita, Broeder Wybrand tot eersten Abt aangestelt over Gerriks klooster.

In 't jaar 1478 is Johan van Goch Abt van Klaarkamp geweest.

Gerardus van Zutpheen in 't jaar 1545.

Eyso Witting in 't jaar 1559.

Gerardus Agricola, de voornaamste Stichter van het Weeshuys te Franeker / is de laatste Prior van deeze Abdy geweest.

Deeze Abdy is in den beginne van haare vierigheit / zoo als Vorperus getuigt / vermaard geweest door den roem van haar heiligen ommegang: en heeft daar door meer andere menschen aangezet / om diergelijke Abdyen te strichten. En dit, zegt hy / geeven

y By Menso Alting staat, op het jaar 1164. *Vertaalder.*

zoo veele kloosters te kennen, die uyt dit klooster voortgekomen zijn.

Want in Vriesland zijn twee Nonnekloosters uyt de Abdye van Klaarkamp voortgesproten; namentlijk Sion **en** Genezareth, **of** Nazareth; **daar we reeds van gesproken hebben. En dan heeft het drie manskloosters voortgebragt: te weeten 't Olde klooster / of Bloemkamp;** S. Bernards **klooster te Auwert of Adewert; en** Gerricks **klooster.**

Daarenboven hebben verscheide kloosters / zoo in Holland als in Vriesland / onder de Abdy van Klaarkamp gestaan.

De Abten van Klaarkamp hadden de eerste plaats / onder alle de Abten van Vriesland.

AANTEKENINGEN.

1. Ik meen dat elders reeds aangetekent is, dat de Cisterci-monnikken, toen ze pas opgekomen waren, de Witte Monnikken genoemt wierden; en dat men de Benediktynen, tot onderscheid, de Zwarte Monnikken noemde. Eer ik daar verder van spreek; moet ik hier aantekenen dat de Order der Cisterci-monnikken deftige mannen voortgebragt heeft; en eenigen tijd zeer vermaard is geweest door de eenvoudigheit, de eenzaamheit, en 't strenge leven der Monniken. Paus *Eugenius III*, schrijvende [z] aan de gemelde Monnikken, geeft hunne voorzaaten deeze getuigenis, dat ze alles verlaatende en versmaadende, en laatende de dooden hunne dooden begraaven, naar de woestyne niet gegaan maar gevlogen zijn: dat ze het werkzaame leven aan anderen aanbevolen lieten; en dat hunne eenige bezigheit was, met *Maria* aan de voeten van *Jezus* te zitten. Hy voegt'er by dat de menschen (door hun ommegang gesticht) begeerig waren om onder hunne regeeringe in 't Geestelijk, te staan: en hen van die groote eenzaam-

[z] Inter Opera S. Bern. Ep. 384.

heit

heit zogten af te troonen: doch hy vermaant hen de oogen op hunne voorvaders te ſlaan, en alleen op den Hemel te ſtaroogen, enz.

Wat hunne ſtrengheit, matigheit, en verſtervingen belangt; daar over zijn ze inzonderheit gepreezen geweeſt. *Guilelmus a S. Theodorico* getuigt dat de tafelgerechten, te Klaarval, van enkelde beukelbladeren toegemaakt waren: dat hun brood van gerſt, geers, of vitzen, gebakken wierd: en dat men op 't oog gezeit zoude hebben dat het van klaare zemelen of van aarde gebakken was. *Stephanus b Tornacenſis*, of Biſſchop van Doornik, ſpreekt ook met grooten lof van hunne matigheit en verſtervinge; zeggende dat ze zich vergenoegt hielden met twee gerechten; die ze van moeskruiden of van peulvruchten toebereidden. En *Jacobus c de Vitriaco*, die omtrent in 't hondert en dertigſte jaar na hunne opkomſte geſchreeven heeft, zegt ook dat ze het leven by hofkruiden en aardgewas hielden; en zeer zelden viſch, kaas, boter, of eyeren gebruikten.

Zoo matig als ze in 't eeten waren; zoo eenvoudig waren ze in hun huysraad, en kerkcieraaden. Om nu van de kerk alleen te ſpreeken; daar wilden ze niets overtolligs hebben; niets dat naar ydelheit zweemde; niers dat tegen de armoede ſtreed. Men zag 'er houte en geſchilderde kruyſſen ten toon ſtaan: *d* voor goude en zilvere had men geen plaats. Men had 'er maar eenen kandelaar, en een wierooksvat, en die waren beidegaar van yzer, of op zijn beſte, van koper. De kazuifels waren van wol of linnen; zonder eenig borduurzel van goud of zilver. De kerken mogten geen beſchilderde glazen noch ſteene torens hebben. De glazen moeſten ſlegt en eenvoudig zijn; de torens laag, en daar by van hout.

Maar *e*, door dien ze zoo byſter ingetogen leefden; niet meer zochten te weeten dan 't geen hen ter beoffeninge van de deugd nootzakelijk was; geen

a In Vita S. Bernardi.
b In Epiſt. ad Hugon. Abb. Pontign.
c Hiſtor. Occident. cap. 14.
d Zie Devoits de la Vie Monaſtiq.
e Zie Matth. Paris ad ann. 1249.

werk

werk maakten van de moeyelijkſte ſpitsvinnigheden der Godtgeleerdheid te beſtudeeren; van de Dekreeten of 't Geeſtelijk Wetboek naauwelijks iets wiſten; en ook niets zogten te weeten; wierd 'er op hunne eenvoudigheit geſchimpt. De Predikheeren en Minnebroeders lachten met hunne eenvoudige onweetendheit: de Kanoniſten begekten hen, om hunne onkunde in de Geeſtelijke Rechten. Zy wierden dat ſchimpen en lachen moe: zagen ook bequaame huizingen te Parijs te krijgen; daar ze op de Godtkunde en Geeſtelijke Rechten ſtudeerden, enz. Hier op zeit *Matthæus f Paris: Men vindt niet dat dit gelijkformig is met den Regel van S.* Benediktus: *in tegendeel leeſt men dat hy't opzet genomen had van de boekoeffening daar te laaten, en in een woeſtyne te gaan woonen.* Maar of zy daar wel of qualijk aan gedaan hebben, daar wil ik my buiten houden: ik zal maar zeggen dat ze meer ommegang met de weereld kreegen: en dat de ſteekelige verſchillen en ſpitsvinnigheden der ſchoolſche Godgeleerdheit, die toen al in haar volle kracht was, hunne ingetogendheit en eenvoudigheit waarſchijnelijk geen kleine kneep zullen gegeeven hebben. Althans heeft men uyt een brief van *Alexander g III* dat ze al ten tijde van dien Paus dorpen, parochien, leenen, rechtsbannen, tegen den Regel van hunne Order bezeeten hebben. En *Innocentius h III* verwijt hen dat *het zuiver en uytſteekend goud* (van hun leven) *zijnen ſchoonen glans verlooren had, en in ſchuim verandert was: want dat ze onder malkander over 't hoogſte gezag krakeelden: dat ze op eigen belang uyt waren, maar niet het belang van* Jezus Chriſtus *zochten; en dus toonden dat ze van den rechten weg afgeweeken waren; en hunne eerſte eenvoudigheit verlaaten hadden.*

En hoe dat ze met de Biſſchoppen, over het niet betaalen der Tienden, over hoop gelegen hebben; daar waar een ganſch boek van te ſchrijven. S. *Bernardus*, de voornaamſte Voortzetter van de Ciſtercienorder, had *Innocentius II* groote dienſten gedaan in het dempen van een hachelijke kerkſcheuring. De Paus, om dat te beloonen, had de Ciſtercienorder op

f Ibid. g In Epiſt. ad Ciſterc.
h Innoc. III. Epi. lib. 16. ep. 11.

zijn eigen gezag een voorrecht gegeeven, dat ze geene Tienden van hunne landeryen hoefden te betaalen: en had zulks gedaan, zonder de eigenaars der Tienden eens te kennen, of alvoorens aangesproken te hebben. *J. i Mabillon*, die dat verhaalt, weet ons op andere *k* plaatzen ook te zeggen wat al onluften en twiften dat 'er tuffchen de Cifterci-monnikken van de eene kant, en de Biffchoppen van de andere kant, ter gelegendheit van deze vergunning gereezen zijn.

Voor eerft hielden zich de gemelde eigenaars beledigt: achtende dat de Paus geen weggeeven aan hunne eigendommen had: en daar zal men 't leven gaande gehad hebben. Ten *l* tweede: het bleef by die landeryen niet, die de Cifterci monnikken ten tijde van die Pauffelijke vergunning bezaten. Zy zagen metter tijd meer en meer landgoederen en landeryen te krijgen of aan te koopen; en van die landgoederen en landeryen, die altijd Tienden betaalt hadden, begeerden zy geene Tienden meer te geeven. Hier deeden zy ook de Pauffelijke vergunning gelden: die moeft hen altijd en over al te ftade koomen. *Petrus m Bleſenſis* beftraft hen daar overuyt naame van den Aarts-biffchop van Kantelberg; en hy zegt onder anderen, *De Roomſche kerk mag uluiden zulke voorrechten geeven, als ze wil; ik geloof niet dat het ul. oorbaar is, een anders goed tegen uw gewiſſe te eigenen. Neemt eens; daar waar een D. kreet van den R. Stoel uytgekomen dat gy alle de Klerken of Monnikken, die gy te paard zaegt rijden, uyt den zadel mogt ligten, en hunne paarden voor uw eigen gebruyk wegneemen*; zouw dat ook doorgaan? *Wat onderſcheid is 'er in gelegen, of gy paarden rooft of Tienden? Als dat de Tiende een geeſtelijke zaak is; en dat gy l. dus grooter heiligſchendery begaat, met Tienden als met paarden te rooven?* De Pauzen, *Alexander III* en *Innocentius IV*, hebben veel fpels met het byleggen van die krakeelen gehad; en onder anderen verftaan dat die landeryen alleenelijk vry van Tienden zouden zijn, die zy met

i In Præfat. ad Opera S. Bernardi 1. § 4.
k In Notis ad Epiftolas S. Bern. 128 & 182.
l Vide Dom. Van Efpen in Jus Can. part. 2. tit. 33. cap 7.
m Ediſt. 82.

eigen

eigen handen bebouwden: maar dat de landeryen, die zy verpachteden of anderen te bebouwen gaven, Tienden zouden betaalen. Ook wierd 'er in de Kerkvergaderinge van Lateraanen onder *Innocentius III* vaſtgeſtelt dat de landeryen, die zy voortaan verkrijgen of aankoopen mogten, Tienden zouden betaalen: welk gebod tot de andere Monnikken en Regulieren ook uytgerekt wierd. Maar de [n] Ciſterci-monnikken, en andere Regulieren, koomen met brieven van laatere Pauzen voor den dag: die hunne voorrechten en ontheffingen, op het ſtuk van de Tienden, wederom verder zouden uytgebreidt hebben.

Met dit alles wil ik dit maar zeggen en bewijzen dat de eerſte geeſt en eenvoudigheit, zelfs van de beſte Orders, gewoon is wel haaſt een krak te krijgen: zonder dat ik dit meer op de Ciſter-monnikken, al op de andere Orders, duyden wil. Ik zeg het noch eens dat die Order deftige mannen voortgebragt heeft; en dat 'er de tucht in verſcheide klooſters, noch hedendaags, vry wel onderhouden word. Maar 't geen by ſommigen van hunne Schrijvers gevonden word van de zonderlinge gunſt, die de H. Maagd aan hunne Order meer als eens op een zeldzaame wijze beweezen heeft; dat geloof ik niet dat by de verſtandigſten van dezelfde Order veel hooger te boek ſtaat als een geſtoffeerde fabel. Maar het ſpijt my dat de Kardinaal *Bona*, *Bona* zeg ik, zoo een geleerd, godvruchtig, en deftig man, en de luiſter van de Ciſterci-order, zulke vertellingen in zijn voortreffelijk werk *van den o Pſalmzang* als waare geſchiedeniſſen beſchrijft. De H. Maagd, zoo als hy verhaalt, heeft aan *Robertus*, den Inſtelder der Ciſterci order, trouwbelofte gedaan; en hem eenen ring tot onderpand gegeeven. Noch heeft zy aan *Albericus* en *Stephanus*, de nazaaten van *Robertus*, een witte kap ter hand geſteit: de honigvloeyende *Bernardus*, die groote voortzetter van de Ciſterci-order, moeſt voor al van haare gunſten niet misgedeelt zijn: daarom heeft zy hem haare eigen borſten te zuigen gegeeven. Dan vertelt hy uyt den Monnik *Cæſarius*, zonder het af te keu-

[n] Dominus Van Eſpen ibid.
[o] De divina Pſalm. cap. 12.

ren, hoe dat zeker Ciſterci-monnik, in eene zielverrukkinge, alle de Heiligen in den Hemel zag. Hy zag 'er perſoonen van alderhande ſtaaten, en ook van alderhande Orders; dat is, om maar van de Orders te ſpreeken, hy zag 'er Benediktynen, Norbertynen, Franciskaanen, enz. Maar hoe dat hy van alle kanten keek; hy zag 'er geen Ciſterci monnikken. Terwijle dat hy hier over mymerde, en miſſchien kleinmoedig wierd, ſloeg O. L. Vrouw haaren mantel op; en onder dien mantel zag hy een onnoemelijk getal van Ciſterci-monnikken en Ciſterci-zuſters gedoken zitten. Zoo na lag de Ciſterci-order aan 't harte van de H. Maagd! Die den Kardinaal *Bona* ſlegts van hooren noemen kent, maar voor al die zijne geſchriften geleezen heeft, zal 't nauwelijks gelooven dat zulke taſtbaare fabels zoo veel vat op zijn verſtand gekreegen hebben. Wat zal ik 'er op zeggen, als

- - - Quandoque bonus dormitat Homerus.

Maar het zal tijd worden, om eindelijk weer tot de witte en zwarte kleedinge te koomen: waar omtrent ik den Leezer nu ſlegts te berichten heb dat 'er ſedert een geruimen tijd tuſſchen ſommige geleerden een zwaar procés gereezen is, en noch aan den ſpijker hangt, welke de oudſte kleur der Benediktyner-monnikken is; de witte of zwarte. Ik zal volgens mijne gewoonte de wederzijdſche ſtukken opgeeven, en 'er 't eene en 't andere noch by voegen; en dan overweegen welke party, indien het op een ſtemmen ging, onder leggen zouw. Die over den Regel van S. *Benedictus* [p] geſchreeven hebben, en meer anderen, beweeren dat de Benediktyner-monnikken allereerſt zwarte kleederen gedraagen hebben; en ſteunen op de volgende redenen: dat eenige oude Schrijvers, uyt de Abdye van Kaſſino, zulks in hunne geſchriften verzekert hebben: dat by *Petrus Diaconus*, een oud Schrijver, te leezen ſtaat hoe dat de kaproen van S. *Benedictus* kap gevonden is in de Abdye van Fleury: welke kaproen zwart van kleur of verwe was: dat 'er in 't leven van *Karloman*, die

[p] Zie Edm. Martene in Reg. S. Bened.

te

te Kaſſino Monnik geworden was, gevonden word hoe dat *Karel de Groote* in Italie een Benediktyner klooſter geſticht, en der Abdye van Kaſſino onderworpen heeft: aan welk klooſter hy de kaproen van S. *Benedictus* vereerde: zijnde gemaakt van zwarte vellen; en drie oncen lang: dat de Monnikken van Kaſſino, volgens het zeggen van ſommige Schrijvers, het kleed dat S. *Benedictus* plagt te draagen noch in bewaringe hebben; zijnde zwart van kleur: dat ze al over de duizend jaaren, en lang voor de opkomſte van de Ciſterci-order, bekend zijn geweeſt onder den naam van zwarte Monnikken: en 't is de waarheid dat Koning [q] *Ethelbaldus*, in een brief van 't jaar 1716, hen de Zwarte Monnikken noemt: *Ik geef*, zegt hy, *tot ſtichting van de Zwarte Monnikken, die Gode volgens den Regel van S.* Benedictus *dienen.* Voeg hier by dat [r] *Offa*, Koning van Mercië, te S. *Albans* in 't jaar 755 een klooſter heeft geſticht voor de *Zwarte Monnikken*, dat is de Benediktynen. Voeg hier noch by dat *Thomas* Monnik van *Ely*, daar hy het leven van de heilige Koningin *Ethildrita* beſchrijft, aldus van haare inkleedinge by de Benediktyner Nonnen ſpreekt. *Voor een koninklijken kroon, word zy met een ſlegte weil gedekt: voor fijn linnen en purper, word zy met een zwart en ruw kleed omhangen.* En dit is de reden dat de Benediktyner Monnikken zoodanig op de zwarte kleeding geſtaan hebben dat, als de Paus *Cæleſtinus V* de [ſ] Abdy van Kaſſino met zijne vergaderinge vereenigen wilde, en de Monnikken tot het afleggen van de zwarte kleeding praamde, een groot getal Monnikken liever klooſter en alles wilde verlaaten, en elders een goed heen koomen zoeken, als het zwarte kleed afleggen.

Petrus Venerabilis heeft al in de twaalfde eeuwe voor de zwarte kleur geſtreeden: en hy doet [t] onder anderen tegen S. *Bernardus* gelden dat de zwarte kleeding altijd de dragt der Monnikken is geweeſt; zelfs eer dat S. *Benedictus* op het klooſterlijke leven dagt, of noch gebooren was. Onder anderen bewijſt hy uyt

[q] Apud Ingulf. in Hiſt. Croyl.
[r] Apud Ingulf. ibid.
[ſ] Nicolaus de Fractura in Reg. S. Benedicti, &c.
[t] Lib. 1. ep. 28: & lib. 4. epiſt. 17.

Severus Sulpitius dat S. *Martinus* een zwarten mantel om zijn lijf had hangen: en hy brengt een plaats by uyt St. *Paulinus*; daar die H. Biſſchop van een groote Mevrouwe ſpreekt, die het weereldſch leven pas te vooren verlaaten had. Dit zijn de woorden van *Paulinus*: *Wy hebben de weereld . . . beſchaamd zien ſtaan dat de purpere zijde kleederen, en 't gouden huysraad, oude en zwarte ſletten ten dienſte ſtonden.*

Petrus Venerabilis voegt 'er noch vorder by: *Om mijn gevoelen recht uyt te zeggen*; *onze Aartsvaders* (of eerſte Stichters van de kloosterlijke Orders) *zijn volgens mijn begrip van dat verſtand geweeſt dat de zwarte kleur beſt op de ootmoedigheit, boetvaardigheit, en het treurend leven paſte*, enz. Meer andere [v] Schrijvers dringen daar krachtig op; en meenen dat alle twijfelmoedigheit voor deze reden alleen behoorde te zwigten; en dat de tegenſpreekers den mond behooren te ſnoeren.

Men kan 'er wederom byvoegen dat *Johannes* [x] *Climacus*, die in de 6 eeuwe geſchreeven heeft, de zaak ſchijnt uyt te wijzen: *De kleeding van uw lichaam*, zegt hy, *en uw Monniks-gewaad, moeten u tot rouwe opwekken: want alle die over iemands dood rouw draagen, gaan in 't zwaart gekleed.*

Die bewijzen ſchijnen vry door te ſlaan; maar de tegenparty ſtaat ook om geene bewijzen verlegen. Voor eerſt komt *J. y Mabillon* op de baan; en tracht te bewijzen dat de rok der Benediktyner Monnikken van ouds wit is geweeſt. Hier nevens zijne eige woorden: *Drie kleederen zijn onzen Regel eigen: de rok; de kap, het ſchapulier. De rok hangt tot de hielen toe; en is voor* 1000 *jaar doorgaans wit van kleur geweeſt; zoo als wy in de ſchilderyen van* Rabanus *en van meer anderen, en ook in het Ritueel van* Agnano, *aangemerkt hebben.* Hy voegt 'er by dat de reden zulks vereiſchte; de Benediktyner Monnikken plagten geen hembden te draagen: en dat hun naderhand wolle hembden toegeſtaan zijn, dat is tegen 't verbod van den Regel. Dewijl de rok dan aan 't lichaam raakte, en vuyl moeſt worden; was het dikwils noodig dat

[v] Richardus de S. Angelo, Nicolaus de Fractura, apud Edm. Martene. Gradu. 7.

[y] Præfat. ad Sec. 5.

hy,

hy, voor de reinigheit, uytgewaſſchen wierd: en om die reden was hun een witte rok gevoegelijker als een zwarte. Maar het ſchapulier, zoo wel als 't opperkleed of de kap, met de kaproen die aan de kap vaſt was, is volgens zijn zeggen altijd zwart geweeſt. En daarom zouden de Benediktynen den naam van de zwarte Monnikken gekreegen hebben. Op een andere [z] plaats ſpreekt dezelve *Mabillon* van een ongedrukt boek; 't welk hy op de Vatikaanſche Boekery gezien en geleezen heeft. In dat boek, daar wijdloopig van S. *Benedictus* gehandelt word, ſtaan meenige afbeeldzels van Benediktyner Abten en Monnikken; die altemaal een witte rok met een zwarte kap aan hebben. Noch is hem [a] in de Boekerye van den Kardinaal *Barberini* voorgekomen een oude Kronijk van *Vincentius de Vulturno*, zijnde het origineel zelf, zoo als het de Kronijkſchrijver met eigen handen geſchreeven had. In die Kronijk ſtaan ook verſcheide afbeeldzels geſchilderd: onder anderen een Monnik met een witten rok, en een zwartachtig ſchapulier: dat wederzijds met drie luſſen vaſtgehecht was. Dan ſtaat 'er in de [b] Boekery van Kaſſino een oud ongedrukt boek; in het welk ook een Monnik afgebeeldt is. Die Monnik heeft een witten rok aan; en over dien rok heeft hy een kapje, of een ſchapulier, donkerpaars van kleur.

Dit raakt den rok noch maar: en de kap of 't opperkleed, met het ſchapulier, ſchijnen in 't bezit van de zwarte kleur niet geſtoort te konnen worden: maar daar is ſchier zoo veel over te zeggen, als over den rok. In 't leven van den Benediktyner Monnik S. *Junianus*, die ten tijde van S. *Maurus* leefde, word verhaalt dat hy een kleed van geiten-hair gedragen had. *Dit kleed*, zegt de Schrijver *Wilfinus* [c] *Boëthius*, *'t welk als een* Caracalla *of kap toegemaakt was, word noch ten huidigen dage by ons gezien . . . . en is wit van kleur.* En wat de Monnikken belangt, die voor S. *Benedictus* geleeft hebben; dat de H. Kluizenaar *Antonius* in 't wit gekleed heeft gegaan, ſtaat

[z] Iter Italic. pag. 122.
[a] Ibid pag. 133.
[b] Vide Edm. Martene ut ſupra.
[c] Apud Mabill. ſec. primo Bened.

wijdloopig beweezen by *d Bollandus*: en het blijkt ook uyt zijn leven; in 't welke duidelijk ſtaat dat hy in 't wit was gekleedt. En in den *f* Regel, dien S. *Pachomius* van eenen Engel ontvangen heeft, ſtaat dat *alle Monnikke een geitenvel moeten aan hebben*; *'t welk wit gemaakt is*; *en dat ze zonder dat geitenvel niet mogten eeten, noch ſlaapen.* De kleeding der Monnikken, die onder 't beſtier van S. *Apollonius* leefden, zoo als *Palladius* *g* getuigt, was altemaal *h* wit. Daarom is het dat S. *i Chryſoſtomus*, ſpreekende van de Monnikken, zich op deeze wijze uytdrukt. *Waarom zouden wy by die Engelen niet gaan*; *k waarom zouden wy die witte kleederen niet aantrekken*? S. *Patricius* had in Ierland ook een witte kap aan; zoo als *Jocelinus* in zijn leven getuigt.

Van S. *Columba*, Benediktyner Monnik en Abt te Hyo, word in zijn leven verhaalt dat zijn *witte rok*, *dien hy in zijn ſterfuure aan had*, in de lucht geheeven wierd.

Voeg hier by dat in eenige zeer oude Regels, by voorbeeld die door S. *Cæſarius*, door S. *Aurelianus*, door S. *Donatus*, voor de Nonnen opgeſtelt zijn, de witte kleur der kleedingen voorgeſchreeven word. Waar omtrent aangemerkt dient dat 'er doorgaans in die Regels ſtaat: *Veſtimenta ſint laia, vel lactina*: dat de uytleggers van de witte kleur verſtaan; 't welk des te waarſchijnelijker is, om dat 'er in den Regel van S. *l Cæſarius* duidelijk ſtaat dat de kleederen niet zwart mogen zijn: *numquam ſint nigra.*

Ik geloof dat de Lezer het zelve vonnis by zig zelven al geſtreeken heeft; dat ik, indien het my gevergt wierd, geeven zouw: te weeten dat het gebruyk der Monnikken, omtrent de witte en zwarte kleur, niet over al eenerley is geweeſt. De redenen, voor de zwarte

d In prævio Comment. ad ejus vitam, §. 15.
e Cap. 24. candente præcinctus veſte.
f In ejus vita, & apud Pallad. in Lauſiaca cap. 38.
g In Lauſiaca cap. 52.
h Totâ veſte candidati.
i Homil. 50. in Matth.
k Cur . . . non candidas veſtes ſumamus.
l Reg. ad Virgines cap. 40.

kleur

kleur opgegeeven, bewijze ten minſte dat die kleur in ſommige plaatzen en tijden gebruikelijk is geweeſt: en de redenen, die de andere party opgeeft, bewijzen 't alzoo krachtig voor de witte kleur. Dat de rok ſomtijds wit, en 't opperkleed zwart is geweeſt, dat zal ook lichtelijk doorſchieten. Dat de *mode* omtrent de kleur der kleedinge verſcheiden is geweeſt, kan noch vorder beweezen worden: ja men heeft blijken aan de hand, dat 'er ook andere kleuren in zwang gegaan hebben. S. *Ferreolus*, die ook een Regel voor de Monnikken geſchreeven heeft, begeert *m* niet dat een Kloosterbroeder welruikende kleederen zoeke, of dat hy al te zeer op de nettigheit ſtae. Ook wil hy niet hebben dat hy *witte of al te roode kleederen* trachte te hebben: waar door het dikwils geſchiedt dat de aanſchouwers onſticht worden, enz. Zoo moet dan de roode of roſſe kleeding ook ſomtijds gebruykt zijn geweeſt. De Abt *Anſegiſus*, daar *n* hy de Benediktyner Monnikken van Fontanelle omtrent de koſt en kleederen onderrecht, ſpreekt van grauwe of gryze zakken te koopen, om 'er kappen van te maaken. Grys, hoewel het meer naar de witte kleur zweemt, is echter geen wit. Ook is boven van een donkerpaarſſe kap, of ſchapulier, geſproken. Donkerpaars is noch geen zwart. De Monnikken van *o* Tyron plagten ook grauwe of gryze kleederen aan te hebben. Meer andere plaatzen, om het zelfde te beveſtigen, wil ik niet opzoeken: en ik vrees dat dit onderzoek den Leezer reeds te lang gevallen is.

2. De eerſte Monnikken hadden eerſt een klooster begonnen te ſtichten in Ooſtvriesland, niet verre van Embden, op een plaats Pijl en Ulbergen genaamd. Maar, alzoo zy door het zeewater van daar verdreeven wierden; hebben zy op een andere plaats, Timmele genaamd, een Konvent geſticht. Uyt dit leſte Konvent zijn eenige Monnikken ter plaatze, die naderhand den naam van Klaarkamp bekomen heeft, aangekomen. Zie *Winſem.* over het jaar 1192.

m Cap. 32.

n In ejus vita, ſeculo 4 Benedict. part. 1.

o Monaſt. Anglic. pag. 734: & Iter. Italic. Mabillonii, pag. 197.

3. Behalven deeze Abten vind ik noch vermeld *Bernardus Klinge* op het jaar 1444.

Paulus, Abt van Klaarkamp, was een van de Provinciale Raaden, die door Hartog *Aallert* over Vriesland aangeſtelt wierden 1499.

Johan p Van Hoogſtraaten in 't jaar 1525.

Gerardus Jacobi, of *Gerrit Jacobſz* by *Schotanus* en *Winſemius* meer als eens vermeld, is dezelve met *Gerardus Agricola* 1579.

Hoe dat de Monnikken van Klaarkamp, en die van Foswert, op malkander gebeeten waren; ja gewapend tegen malkander optrokken; en by wat geval dat die vyandſchap in een goede vriendſchap verandert is, zal de Leezer onder Foswert al gevonden hebben.

FEENWOLDE.

In dit dorp / dat naar de veenige aarde genoemt is / en onder de Grieteny van Dantumma-deel hoort / ſtaat een ſteenen Stins / of ſlot; 't welk de Abten van Klaarkamp tot een Luſthof plagten te gebruiken. Daar ſtaat ook een kerk met een toren / die in de laatere tijden getimmert is.

Onder de Grieteny van Tzyers kerk-ſtera-deel zijn gelegen

TZIETKERKE *

Een onbillijk dorp; 't welk den naam aan deeze Grieteny gegeeven heeft.

OLDKERKE.

Oldkerke / een zeer vermakelijk dorp / heeft

Fraaye kerk te Oldkerke.

p Winſem. over dit jaar.

* Winſemius noemt dit dorp Tiett-zerke, en de Grieteny Tiet-zerkera-deel. *Vertaalder.*

een

een kerk met een fraayen preekſtoel / en met een net geſtoelte / en banken.

BETLEHEM.

Onder Oldkerke was gelegen Bethleëm / door de wandeling Barleheim ; zijnde een klooſter of Prooſtdy van Premonſtreit-maagden : welk klooſter omtrent het jaar 1110 hier geſticht is door Fredericus, den eerſten Abt van Mariën-gaarde. Want deeze Fredericus, zegt Sibrandus Leo, achtende dat het niet veilig was dat de manluiden en vrouwluiden by malkander woonden / heeft te Bethleëm / ter eere van de H. Maagd Maria, afzonderlijk een klooſter voor de maagden opgebouwt. Dus is dit klooſter onder 't beſtier der Abten van Mariën-gaarde gebleeven.

In de laatere tijden / zegt Schotanus, is dit klooſter door adelijke maagden / die ongetwijfeld van dezelfde Orden zullen geweeſt zijn / in bezit genomen.

BERGUM.

Bergum, een groot en vermakelijk dorp onder Tietzerkera-deel / heeft twee jaarmarkten: op Kruysvinding ; en op Kruysverheffing. Onder Bergum was gelegen het Bergummer klooſter ; 't welk den Heiligen H. Biſſchop en Belijder Nicolaus toegewijdt was / en onder 't Kapittel van Windeshem hoorde. Dit klooſter / gelijk we boven verhaalt hebben / is door een Bulle van Pius IV vereenigt geweeſt met den Biſſchoppelijken Stoel van Leeuwaarden : en de kerk van Bergum

is

is door dezelfde Bulle tot een Parochiekerk opgerecht: over dewelke de Bisschop van Leeuwaarden gehouden was een beguaam Pader aan te stellen (1).

AANTEKENING.

1. Hoe dit vereenigen den Abten doorgaans tegen de borst stak, hoe de Christenheit schier te klein voor hunne jammerklagten was, en hoe dat inderdaad hunne waardigheit en hun aanzien de doodsteek door dit vereenigen gegeeven wierd, daar van behoef ik niet veel te vertellen: alle onze Historischrijvers hebben 't daar even drok van. Ik wil ook niet onderzoeken of ze gelijk of ongelijk hadden: zoo een pleidooy waare met geen korte woorden af te doen. Ik zal dan maar zeggen dat het te Bergum gegaan is gelijk elders: en dat de Prior geen middelen onbezocht heeft gelaaten, om die vereeniging af te weeren. Hy bragt zijne redenen in, die ten minste grooten schijn van billijkheit hadden, en hier wel een plaatze verdienen. *'t Stond aan hem niet*, liet hy den Hartog *van Alva* weeten, *hun klooster aan den Bisschop over te laaten: zy waren het Kapittel van Windesheim, dat hen voor een lit erkende, onderworpen: en hadden diensvolgens veele vrydommen van de Kerkvergaderingen, en van* Keizer Karel *zelf, verkreegen, die de Kerkvergadering van Trenten naderhand bekrachtigt had. Zy hadden een eed gedaan dat ze in geene vervreemding van kloosterlijke goederen mogten bewilligen. Ook waren zy door een oude verbintenis verknocht aan de Staaten van Vriesland: van welke verbinteniſſe zy naar eige zinnelijkheit niet mogten afslappen. Zy waren altijd dienaars geweest van den Koning, van 's Konings Stadhouders, en van zijne dienaaren: en diensvolgens scheen het onbillijk, dat men hun klooster zoude uytroeyen. Hunne inkomsten waren wegens de dagelijksche aalmissen zeer sober; en konden nauwelijks twee duizend guldens jaarlijks haalen. Zy leefden sober, onberispelijk, en stil; ueemende alleenlijk den Godsdienst waar; om anderen, die elders niet al te geestelijk leefden, ten voorbeeld te weezen. Hun gewisse was op-*

recht

recht, en zy waren zich geener misdaaden bewuſt. . . . Maar wat kon het redeneeren baaten; daar ze Paus, en Koning, en *Alva*, tegen hadden? Ik zal maar aanmerken dat 'er op hun leven zekerlijk niet veel te zeggen moeſt vallen: zy zouden waarſchijnelijk anders, in den brief aan eenen *Alva*, op hun ſober en onberiſpelijk leven niet geroemt hebben.

GARYP.

Garyp / een dorp van dezelfde Grietenij / en dicht met dreeven van boomen beplant / heeft een Parochiekerk welke voor 't bevestigen van den Paſtoor twee goudguldens en acht ſtuivers opbragt. Daar ſtonden verſcheide ſloten / tot veertien toe; van welken die van Scolkema, Schroetsma, Galkehiema, **en noch tegenwoordig bekend zijn.**

Van ouds heeft hier een klooſter / of Prioryp / van Reguliere Kanonnikkeſſen geſtaan / onder den naam van (1) Sygerswolde.

AANTEKENING.

1. *Winſemius* en *Schotanus* geeven aan deeze Religieuze vrouwluiden den naam van Witte Zuſters; niet van Kanonnikkeſſen. Dit klooſter is eerſt opgekomen omtrent het jaar 1485; en van Noord-hollandſche Nonnen begonnen. De Kabeljauwsgezinden hadden de ſtad Hoorn, in Noord-holland, ſtormenderhand ingenomen; en hielden daar huys, dat het een grouwel was. Veele Geeſtelijke en Religieuze perſoonen, achtende hun leven niet zeker, en ziende dat 'er heilig noch onheilig aangezien wierd, wilden liever huys, en have, en alles, verlaaten; als geduurig ter genade van die barbaaren ſtaan. Vijf Witte Zuſters, zoo als de gemelde Schrijvers vertellen, quamen in Vriesland aan; om daar de koſt in andere klooſters te zoeken. Zy zetteden zich neer by Garyp, in een verlaaten en vervallen dorp, Sigerswolde

wolde genaamd. Daar ſtonden geen huyzen meer, en het dak van de kerk was ingeſtort; hoewel de muuren noch over ende ſtonden. Tegen deze muuren maakten de gemelde Zuſters een hutje van ſparren en riet; daar ze dan voor eerſt onder dak waren. Verſcheide vroome luiden, door 't goede leven en de ſtrengheit van die Zuſters getroffen, beweezen haar hunne mildadigheit: zoo dat de Zuſters, de handen nu ruimer hebbende, de kerk begoſten ſchoon te maaken, en het dak op te timmeren. En na dat ze de toeſtemming van 't ganſche land, en die van den Utrechtſchen Biſſchop *David van Borgonje*, bekomen hadden; hebben ze daar een klooſter begonnen te bouwen.

Onder de Grieteny van Smallingerland.

BORNBERGUM.

Dit dorp / onder de gemelde Grieteny gelegen / is de geboorteplaats van Antonius Folkardi (Antonis Folkertſz.) wiens lof by Suffridus † Petri breeder beſchreeven ſtaat.

Hier heeft eertijds een klooſter / of Abdy / van Benediktyner Nonnen geſtaan / Smallinee genaamd; 't welk die benaming van het water de Ee gekreegen had. In dit klooſter zijn de Gezanten van Vriesland en van Groningen / gedurende de partyſchappen van de Schieringers en Vetkoopers / eens in geſprek getreeden. De Nonnen ſtonden onder het beſtier van Benediktyner Abten; die daar omtrent ook een Abdy hadden; en de Nonnen door Priors regeerden.

Omtrent het midden der 16 eeuwe ſtond hier als Prior Pieter van Groningen (Petrus a Groninga) die door Georgius van Egmond,

† Suffrid. Petri de Script. Friſ. Decad. 16. §. 16.

Biſ-

Biſſchop van Utrecht / den 16 Maart 1548 gemagtigt wierd / om de kloosterlijke geloften der Maagden aan te neemen. Hier nevens de brief van gemelden Georgius, dien wy uyt een oud handschrift getrokken hebben.

Georgius, enz. wenscht aan Heer *Petrus van Groningen*, Prior over het Nonnen-konvent van S. *Benedictus* Order te Smallenee, . . . de eeuwige zaligheit in den Heere. Uyt krachte van ons ordinaris gezag verleenen wy door den inhoud van deezen brief, en door een zonderlinge gunst, aan u, en aan de Priors van het Konvent te Smallenee, dat gy, en die u in 't ampt van Prior zullen opvolgen, van nu af ten eeuwigen tijde, de magt zult hebben om vryelijk en zonder zonde de kloosterlijke geloften van die Maagden aan te neemen, die zich in 't zelve Konvent te Smallenee zullen begeeven; en het kloosterlijk leven, mitsgaders de Order van dat Konvent, begeeren te aanvaarden: als mede om haar het wiel (of de Nonnesluyer) volgens den regel van dezelve Order op te zetten: zonder het verlof van andere Oversten daar toe verzocht en verkreegen te hebben: zullende deezen brief ter getuigenisse der zake dienen. Gegeeven den 16 Maart, 1548.

Onder de Grietenij van Idaerder-deel zijn gelegen.

Idaerd / een dorp van gemelde Grietenij onder Oostergouw / is onderscheiden van het dorp Idaerd onder Westergouw.

ROOR-

ROORDA-HUSUM.

Te Roorda husum / een tamelijk dorp van dezelfde Gieteny / is in 't jaar 1529 uyt eerlijke en katolijke ouders gebooren

Boëthius Epo. Welke Boëthius, na dat hy het begin van zijne studie in zijn Vaderland ten einde gebragt had / in 't jaar 1543 naar Keulen gezonden wierd; om vorder in de wetenschappen / en in de Latijnsche / Grieksche / en Hebreeuwsche taale / onderweezen te worden. Daar is hy in 't jaar 1549, zijnde nu twintig jaaren oud / in de Filosofy gepromoveert. Terwijle dat hy daar het ampt van Leeraar bekleedde / en noch jong van jaaren was / kreeg hy zin in de Geneeskunde. Van daar is hy naar Zwol vertrokken; daar hy twee jaren geleeraart heeft. Van Zwol trok hy naar Loven; daar hy Homerus en Hesiodus in 't openbaar verklaarde. Daar op heeft Eustachius Chapuys, de Stichter van 't Savooysche Kollegie te Loven / hem uytgenoodigt en beroepen om te Nizze in Savoyen / in een ander Kollegie van den voornoemden Chapuys, het Leeraarsampt te bekleeden; 't welke hy zich wel liet gevallen. Niet lang daar na heeft hy een jaar te Parijs gesleeten / en 't Leeraarsampt daar ook bekleedt: daar op ging hy zich geheel en al begeeven tot het bestudeeren van de Rechten / laatende al het andere vaaren. Terwijle dat hy in dit omzwerven als van 't eene op het andere springt / word hy door verscheidene bossen aangedaan; en nu met den dzaf van de eene / dan van de andere nieuwe leering / bestreeken.

Het

Het deed hem ook deeg / dat Kalvyn, als een Godtheit van hooger rang / hem te Genève begroette. Zelfs had hy in Vranckrijk al een deeg van de Kalviniaansche leere gekreegen; die zoo wat schijn van een strenge hervorming had. Eindelijk / tot hooger jaaren gekoomen / heeft hy bevonden dat de beloften van die leeringen met de waarheit der kerkelijke Oudheden gansch geen over-een-komste hadden. Van dien tijd af begon hy 't voornamentlijk toe te leggen op het onderzoeken van de kerkelijke Oudheden. En na dat hy te Toulouze in 't jaar 1560, Doktor in beide de Rechten was gewoorden; en nu een-en-dertig jaaren oud was / is hy weder naar Loven gekeert; en heeft zich aldaar tot het bekleeden van 't Leeraars-ampt gereed gemaakt. Twee jaaren daar na / te weeten den vijfden October 1562, als de Hooge Schole van Douay onder 's Konings bestier een aanbang zoude neemen / is Boëthius met de andere Doktors en Hoogleeraars in die stad plegtiger wijze ingehaalt. Na dat hy het Leeraars-ampt aldaar 37 jaaren lang met een ongemeene gauwigheit had bedient / en een groote voorzigtigheit in het geeven van raad en in het behandelen van landszaken had laaten blijken; en als hy het recht en den tijtel van Palatynschen (1) Graaf gekreegen had; is hy daar den 15 November 1599 overleden. Hy was over de seventig jaaren oud; en had alle de Doktors / die nevens hem van Loven naar Douay als om die stad te bevolken gezonden waren / overleeft. Hy wierd by de Jesuyten met dit korte graafschrift / gelijk hy bevolen had / begraven:

Boëtii *corpus quieſcit hic*, Eponis
Animam reſpice, *o* Jeſu, *benigniter*.

Hy heeft veele ſchriften uytgegeeven; waar in hy de Filoſofy, de kerkelijke Hiſtorie / en zoo wel het Keizerlijke als het Pauſſelijke Recht / treffelijk opgeheldert heeft. De lijſt van die ſchriften kan by Valerius Andreas nagezien worden.

AANTEKENING.

1. *Palatijnſchen Graaf:* dat ik miſſchien wel Paltsgraaf had mogen vertaalen. Zoo had *Epo* dan den tijtel van Paltsgraaf gekreegen: waar omtrent aan te merken ſtaat dat alle Leeraars, of *Doktores*, zoo als ſommigen ſchrijven, volgens de Rechten voor edelluiden gerekent worden *Secundum legem*, zegt * *Bartholus*, *quilibet Doctor dicitur nobilis*. Maar by 't Hof, zegt *A.* † *Matthæus*, word op zoo een edeldom niet gelet. Evenwel is het waar dat verſcheidene Rechtsgeleerden, en daar onder eenigen van 't beſte ſlag, even eens ſpreeken als *Bartholus*.

Anderen ſtaan zoo een Edeldom alleen den Doktoren in de Rechten toe. Ja in de Akademie van Padua word zoo een Hooglaaraar in de Rechten niet alleen voor een Edelman gehouden: maar volgens een ordonantzie van Keizer *Fredericus*, by ‡ *Dacianus* vermeld, word hy Graaf, als hy de Rechten 16 jaaren lang voorgeleezen heeft. Maar 't is jammer, en het zal by veelen tot geen geringen afflag van zoo een Edeldom dienen, dat de Kok ⸸ van den Vorſt, en de Snyder zelf, op dien voet voor adelijke perſoonen gerekent worden. Doch *A. Matthæus* heeft op den Edeldom van een Kok en den Snijder vry wat zeggen: dat is, zegt hy, niet meer als een onei-

* Apud Ant. Matth. de Nobil. lib. 1. cap. 1.
† Ibid.
‡ 3 Reſp. 38. n. 31.
⸸ Ant. Faber ibid.

gen

gen Edeldom; en duurt ook niet langer als het leven van den Kok of den Snijder, zonder op hunne nakomelingen over te gaan.

De Doktors in de *Geneeskunde* worden van den gemelden *A. Faber* ook onder de Edelluiden gerekent: ja hy meent dat zulke Edelluiden de ſchattingen, die de andere Edelluiden betaalen moeten, van rechtswege niet behoeven te betaalen: en hy voegt 'er by * dat 'er zulke vonniſſen leggen.

Maar dat zijn noch geen Paltsgraven, *Comites Palatini*; welke tijtel nochtans aan onzen *Boëthius Epo* gegeeven is. 't Staat dan te weeten dat 'er by de Duytſchers, in de middelſte en laatere eeuwen, ook *Comites honorarii* zijn geweeſt, die den tijtel van Graaven en ſomwijlen van Palts-graaven hadden. Ik zeg den tijtel; en daarom wierden ze *Comites honorarii* of † tijtelvoerende Graaven genoemt. Doch, op dat zy 'er iets aan hebben zouden; hadden zy de magt om door het ganſch Keizerrijk ordinariſſe Rechters, Notariſſen, en Beamptſchrijvers te maaken; en die Rechters en Notariſſen, uyt den naam van 't Keizerrijk, door de pen en den inktkoker te beveſtigen: dus ſtaat 'er in den Open-brief, aan ‡ *Renchlinus* verleend,

En dat gy gemagtigd en gerechtigd zijt, om door 't ganſche Keizerrijk openbaare Notariſſen en ordinariſſe Rechters aan te ſtellen; en om aan alle perſoonen, die geloofwaardig zijn, en de bequaamheit hebben, het ampt van Notaris en van ordinaris Rechter te geeven en te verleenen; als ook om hen altemaal, en ieder van hen in 't byzonder, uyt krachte van 't Keizerlijk gezag door de pen en den inktkoker in te hülden, zoo als dat gebruykelijk is, enz.

WARREGA.

Warrega is een tamelijk dorp van de Gzietenij Idaarder-deel; en was van ouds, volgens het ſchrijven van Sibrandus Leo, Ravier **genaamd.**

* Ibid.

† Reinef. de Palat. Later. pag. 19, &c.

‡ Schubartus de Comitib. Palat. pag. 30.

Maar om dat de Vriezen zich aldaar / in een gevecht tegen Willem Graaf van Holland / manneljk verweert hadden; is het van Werren / of weeren / (1) Werrega genoemt.

WARSTIENS.

Warstiens / ook in de gemelde Grietenye gelegen / had een kerk; wiens Pastoor voor de instellinge / of bevestiginge / drie goudguldens moest geeven.

WARTNA.

Voor het jaar 1200 is (2) Wartna een stad / en niet van 't kleinste slag / geweest: maar het is door een waterbloet overhoop gworpen; en tegenwoordig niet meer als een klein dorpje. Omtrent het jaar 1230 was Jaricus Pastoor van Wartna: dewelke de kleeding van een weereldsch Priester afgelegt hebbende / in de Premonstreit-order is gegaan; en de zevende Abt van Lidlum is gworden.

Onder Petrus, Bisschop van Sebaste / is het Harders-ampt over Warrega / en de naastgelege plaatzen / opgedragen aan Petrus Elst, afkomstig van Elst; maar te Emmerik gebooren. Maar als hy naderhand (door de tegenparty) naar Elst gezonden was / om den Heer Peerenboom den voet te ligten; heeft hy Johan van Houten, die ook te Emmerik geboren was / tot nazaat gekreegen.

AANTEKENINGEN

Op Warrega, Warstiens, Wartna.

1. Dat de naam *Warrega* van Weeren zoude gekomen zijn; en zulks, om dat Vriezen zich zoo mannelijk

nelijk verweert hadden, daar wil ik nu geen ja of neen op zeggen: hoewel de zaak zelf, te weeten de kloeke tegenſtand en de zege der Vriezen, zeker is. Maar *Werrega* van *Weeren*; en *Warſtiens*, *Wartna*, van wat anders; ſchijnt dat niet wat te ſtooten? Voor *Warſtiens* en *Wartna* vindt men ook *Werſtiens* en *Wertna* geſchreeven. Dan vindt men noch *Wier*, *Langeweer*, *Poppingawier*, *Engwirt*, *Kimsweert*, enz. Wier, of Weer, was by de Vriezen zoo veel als een hoogte of hooge werf te zeggen. En dewijl de landen van Idaerder-deel zeer laag zijn, en daarom de Waterlanden genoemt worden: zouw het niet te denken ſtaan dat gemelde dorpen, om dat ze op zulke hoogten of werven gebouwt waren, den naam van Weer, als *Werrega*, *Werſtiens*, *Wertna*, gekreegen hebben?

2. *Ubbo* [a] *Emmius*, die het vergaan van deze plaats ook vermeldt, geeft ze den naam van *Wardena*: en ſtelt het verdrinken van deze ſtad op het 1219 of 1220. Volgens anderen, als *Andreas Cornelius*, *Montanus*, zoude dit ongemak de gemelde plaats getroffen hebben in 't 1230. *Andreas Cornelius* heeft het zelfs in oude handſchriften van het klooſter te Dokkum aangetekend gevonden dat Wartena door de opzwellende zee zoo leelijk gehavent en 't onderſte boven gekeert is in 't jaar 1230. By [b] *Gabbema*, en den Heer *Gerhardus* [c] *Oudhof*, ſtaan meer andere Schrijvers aangehaald, die dezen watervloed van 't jaar 1230 beveſtigen. *Ubbo Emmius*, hoewel die getuigeniſſe vant 't klooſter te Dokkum en van *Cornelius* niet onbewuſt, wil evenwel het vergaan van *Wardena*, mitsgaders van Eſonſtad, geſtelt hebben op het jaar 1219: en hy gelooft niet dat Vriesland in 't jaar 1230 te grooten aanſtoot van het zeewater geleden heeft. Hy beroept zich op den Abt van Werum; dewelke, hoewel in de zelfſte eeuwe geleeft hebbende en de watervloeden nauwkeurig optellende, van zoo een watervloed van 't jaar 1230 niet weet te ſpreeken. Maar, wat vroeger of wat laater, Wartna lag onder de voet, en ganſch over hoop geſmee-

[a] Ubb. Emm. ad ann. 1222.
[b] Van de Nederl. Watervloeden.
[c] Verhaal van de Watervloeden.

ten: en de omleggende velden, te vooren een welluſtig en vruchtbaar land, veranderden in draſſige veenlanden en moeraſſen; zoo dat men nauwelijks, ja niet als al giſſende, de oude plaats van *Wartna* weet aan te wijzen.

Voorts, zoo als *Ubbo Emmius* en anderen ſchrijven, had de watervloed van 't jaar 1219 niet minder als hondert duizend menſchen het leven gekoſt. In den watervloed van 't jaar 1230, zoo als *Dubravius*, *Andreas Cornelius*, en *Van Meteren* getuigen, zouden ook honderd duizend menſchen verdronken en verongelukt zijn. En *Egg. d Beninga*, beſchrijvende een watervloed van 't jaar 1332, doet 'er wederom honderd duizend menſchen vergaan. Dat wiſt de zee al net te paſſen: telkens, tot drie reizen toe, juyſt honderd duizend: en, miſſchien, geen een onder of boven. Daarenboven in zoo een korten tijd verre over de drie honderd duyzend menſchen; en dat op een tijd, als ſchier alles, wat een degen aangorden kon, de krijgstogten naliep; en de landen half volkeloos bleeven leggen. Waar zal al dat zwijdig volk van daan gekomen zijn? of het moet, gelijk men zegt, menſchen geregent hebben.

Ik zeg, verre over de drie honderd duyzend menſchen: want, gelijk de Heer *Outhof* al aangetekent heeft, tuſſchen de jaaren 1219 en 1233 worden noch andere vloeden vermeldt, die ook duizenden van menſchen weggeſleept hebben. 't Staat dan te denken, en de Heer *Outhof* ſtelt het vaſt, dat eenige van de gemelde Schrijvers in het jaar miſſen: zoo dat een en dezelfde waternood by den eenen eenige jaaren vroeger, by den anderen laater, beſchreeven word.

Ik heb óok een woord van Eſonſtad gewaagt: want dit is ook een redelijke ſtad geweeſt, en heeft aan de Lawers gelegen: maar is ook omtrent op den zelfſten tijd door de zee baaren verdelgt. Deze ſtad, om dit in 't voorbygaan ook aan te merken, zoude volgens *Andreas e Cornelius*, ja volgens *f Winſemius* zelf, in de vierde eeuwe geſticht zijn door *Odilbaldus*, Hartog van Vriesland. Daar na heeft het, naar

d Apud Ant. Matth. Anal.
e Onder Odilbald.
f Onder Odilbaldus, en op het jaar 808.

hun

hun ſchrijven, meenigen ſtoot van de Deenen en Noormannen geleden; ja is, in 't jaar 808, van die woeſte roofvogels onvoorziens beklommen, uytgeplundert, en op 34 huyzen na verbrandt. Doch de ſtad zoude die ſchade, door haare groote neering en zee-handel, eerlang te boven zijn gekomen.

Maar zouden Eſonſtad en Wartena t'avond of morgen niet wel vaaren, gelijk Vroonen of *Verona* in Noortholland? Ik wil zeggen; zouw 'er niet wederom een twijfelaar voor den dag konnen koomen; dewelke, niet te vrede dat 'er die ſteden onder geraakt zijn; ook haare geheuggenis zouw willen uytroeyen; en ten minſte in twijfel zoude trekken, of 'er een Wartena, op den Vrieſſchen bodem geſtaan mag hebben? Het ſchrijven van *Andreas Cornelius*, en *Occo Scarlenſis*, en het handſchrift van 't klooſter te Dokkum, zouw miſſchien niet veel by hem gelden: *Winſemius*, *Schotanus*, en diergelijke Schrijvers, zouw hy miſſchien zeggen, hebben *Occo* en *Andreas Cornelius* al te eenvoudig uyt-en-nageſchreeven. Ja hy zoude miſſchien een groote ſtut meenen te vinden aan het zeggen van *Ubbo Emmius*: dewelke hier met geen volkome zekerheit ſchijnt te ſpreeken. Dit zijn de woorden van dien deftigen g Hiſtoriſchrijver: „ En „ ik ſlae 'er geen twijfel aan, of het behoort ook „ tot deeze tijden, en tot dezelve watervloeden, „ het gene ſommige Mengelmoes-ſchrijvers, INDIEN „ HET MAAR DE WAARHEIT IS, uyt een „ oud handſchrift van het klooſter Dokkum getrok„ ken hebben; en dommelijk op het tiende jaar daar „ na ſtellen: op welk jaar, gelijk zeker genoeg is, „ geen merkelijke watervloed is voorgevallen: na„ mentlijk dat Eſonſtad, 't welk tot dien tijd toe „ geen ſlegt ſtedeke was geweeſt, en aan de Lawers „ gelegen was, na dat alle de gebouwen door het „ geweld der wateren om verre gerukt waren, t'ee„ nemaal is vergaan. . . . . Eindelijk dat „ een volkrijk ſtedeke, op de grenzen van Seven„ wolden en Ooſtergouw gelegen, met naame War„ dena, vernielt is geworden . . . . . Dan voegt hy 'er eindelijk by dat hy aan de Schrijvers zelf de zorg bevolen laat, om de geloofwaardigheit

g Hiſt. Friſ. lib. 9.

van dit alles te beweeren: *Quorum omnium fidem ego authoribus tuendam relinquo.*

Wat my belangt; ik wil nu zoo ſtraf niet weezen: en ik zie 'er niemand by verkort, dat men de geheuggenis van die plaatzen in onze Jaarboeken laat leeven: en Eſonſtad met Wartena onder de verdronke ſteden of ſtedekens rekent.

Dewijl 'er geen onhebbelijkheit, of onwaarſchijnelijkheit, in het verhaal van die Kronijkſchrijvers ſteekt; wil ik op dit ſtuk zoo vies niet vallen.

De *h* Schrijvers tekenen ook aan dat 'er omtrent deezen tijd veele veenen in Vriesland quamen aandrijven; dewelke, by 't vallen van hoog water, of den watervloed, in de boſſchen tuſſchen de boomen bleeven zitten: vorders dat het uytdelven en branden van de turf omtrent deezen opgekomen is. Dit is althans het zeggen van *S. de Vries*: zoo als zijne woorden by den Heer *i Oudhof* aangehaalt worden. *P. k Winſemius* ſpreekt wat omzigtiger: te weeten dat de Woltluiden omtrent het jaar 1225 een nieuwe manier van goed te winnen, door het graaven van de turf, uytgevonden hebben. Welk graaven van de turf, zoo als hy vorder zegt, in vorige tijden onbekend, of ten minſte, zoo gemeen niet was geweeſt.

In de Overyſſelſche Kronijk, die de geleerde Heer en deftige Liefhebber der Vaderlandſche Oudheden *Gerhardus Dumbar*, in 't licht gegeeven heeft, ſtaan op het jaar 1312 de volgende woorden aangetekend *l*: *1312 is Grietboorn toegeſlagen, ende te lande gemaekt: en is aldaar de eerſte turf gevonden.* Maar de gemelde Heer brengt een uyttrekzel by uyt zeker Boek, *Jus Martinianum* genaamd; volgens het welke het ſpitten en branden van de turf eerſt zoude uytgevonden zijn onder *Johannes Siricius*; die omtrent het jaar 1288 den Biſſchoppelijken Stoel van Utrecht beklommen heeft. *De Franciskaanen*, zoo luyden de woorden, *met een kruys geteekend, zijn hier voor de eerſte reize aangekomen; en hebben het gebruyk der turven aangeweezen.* En wat laager: *De Kaſtelein, ziende die menſchen luſtig arbeiden in verlatene plaatzen (want*

h Corn. Andreas, Montanus, Gabbema Watervloeden, enz.
i In zijne Watervloeden, pag. 96.
k Pag. 158. *l* Pag. 287.

die

die hebben aldereerſt turven voor den haard uyt de aarde gegraaven . . .) maakte den eigendom van dat land te krijgen: Het dorp, om dat het zoo eenzaam of volkeloos was, wierd Giethorn genoemt.

De Heer *Oudhof*, van het uytgraaven van de turf ſpreekende, en het zeggen van *S. de Vries* vermeldt hebbende, brengt evenwel een plaats uyt *Plinius* by; dewelke verhaalt hoe dat deeze volkeren gewoon waren ſlijk, met de handen gekreegen, meer door den wind dan door de zonne te droogen: en by die aarde hunne ſpijze te kooken, en verkleumde lichaamen te warmen. Maar of de manier van turf te graaven, zoo als dat nu geſchiedt, toen al bekend en gebruykelijk was, daar twijfelt hy, zoo hy zegt, met reden aan.

Doch meeſt alle konſten en hanteeringen worden metter tijd verbetert, zonder dat men daarom de oudheit van zoo een konſt tegenſpreeken mag. 't Is genoeg, althans ik begrijp het zoo, dat men hier omtrent ten tijde van *Plinius* uytgegrave aarde in den wind plagt te droogen; en die gedroogde aarde in de plaatze van hout te gebruyken. Is 'er t'hans wat meer ommeſlags aan, en valt men nu wat keuriger op de turf, en het turfbereiden, als van ouds; of is die kunſt, na den tijd van *Plinius*, gemakkelijker of volmaakter geworden; dat geeft geen wezentlijke verandering in de zaak.

Noch ſchrijft *S. de Vries*, by den voornoemden Heer *Outhof*, en hy bewijſt het uyt *Arngrinus Jonas*, dat de veenige brand-aarde, turf geheeten, omtrent het jaar 874 in de Orcadiſſche eylanden gevonden is door een Noorweger, *Einarus* genaamd. Doch daar van wil ik my niet bedienen, om het ouder gebruyk van de turf te bewijzen: het kan op dien tijd by dat uytvinden gebleeven zijn; zonder dat men daarom veel werks van het turfgraaven, of branden, gemaakt zal hebben. Ik wil hier maar bewijzen dat het ſteeken of ſpitten, en branden, van de turf hier te lande meer als hondert jaaren gebruykelijk is geweeſt, eer dat het de Woltluyden, naar het Schrijven van *P. Winſemius*, zouden uytgevonden hebben.

In 't eerſte deel der [m] Beſchrijvinge van 't Utrecht-

[m] Pag. 588.

ſche Bisdom ſtaat de ſtichting van 't Vrouwen-klooſter, in de voorſtad van Utrecht, beſchreeven: en daar word een brief, van 't jaar 1113, wegens dat ſtichten bygebragt. In dien brief zal men de volgende woorden vinden: *Doch op deeze wijze, dat wy de bezittingen, . . . de groote en kleine Tienden, het rechtsgebied, . . . de veenen, om 'er turf uyt te graaven, en alle andere gerechtigheden aan ons behielden. Echter hebben wy aan onze Zuſters voornoemd, niet uyt eenig recht maar uyt gunſt, een gedeelte van de veenen toegeſtaan, om 'er turven voor haar gebruyk uyt te graaven.* Zoo had men dan al veenen; men ſpitte al turven voor 't gebruyk van de keuken, enz.

Op dezelfde plaats, op het 612 zijdje, zal de Leezer ook vinden hoe dat 'er over het ſpitten van de turf, en het gebruyk van de voornoemde veenlanden, een zwaar verſchil gereezen is tuſſchen de Monnikken en Nonnen van Oostbroek; die in een byzonder klooſter, en van malkander afgeſcheiden, woonden. Hoe hoog dat dit verſchil geloopen is, en hoe dat het by geen woorden bleef, kan daar nagezien worden. Ik zal maar aantekenen dat 'er een vergelijk gevonden wierd, hier in beſtaande; dat het veenland gemeen zoude blijven: dat geen van beide de klooſters meer turf zoude ſteeken, als ze voor hun eigen gebruyk van noode hadden; dat ze geen turf zouden verkoopen, of weg vereeren: dat ze zoo wel witte turf, die de ſlechtſte was, als zwarte moeſten graaven: dat de turfmijne van 't eene of 't andere klooſter leeg gegraaven zijnde; aan de Monnikken of Nonnen, die dan eerſt gebrek aan turf zouden hebben, een ander ſtuk veenlands zoude aangeweezen worden. Hier had men verſcheide ſtukken veenlands; en turfs genoeg voor twee volkrijke klooſters: en daar is geen blijk, of teeken, dat die landerven onlangs tot veenlanden aangelegt waren. Althans blijkt 'er dit onwederſpreekelijk uyt, dat het turf graaven niet eerſt uytgevonden is omtrent het jaar 1220. Dat echter dit turf ſteeken van ouds minder in zwang ging, als het in de laatſte eeuwen gedaan heeft, wil ik niet tegenſpreeken. Men had hier van ouds overvloed van kreupelboſſen, en groote foreeſten; en vervolgens houts genoeg om te ſtooken en te branden. En

op

op veele landen, daar nu turf uyt gebaggert word, plagten boomen en boſſchen te ſtaan: die landen koſten niet uytgeveent worden. Daar by ſtaat het wel te gelooven, dat ze de landen noch eenigzins geſpaart en ontzien zullen hebben, als ze houts genoeg te verſtooken hadden.

Onder de Grietenye van Rawerder-hem

RAUWERD.

Rauwerd / onder Rawerder-hem in Oostergouw gelegen / is een oud en wijduytgeſtrekt dorp. De kerk / die een toren heeft / en op een hoogte gebouwt is / was den heiligen Laurentius toegewijdt.

Dan was 'er ten tijde van den Katolijken Godsdienſt een kapél / Flanſum genaamd; daar een Buyten-prieſter jaarlijks den dienſt der Miſſe quam doen; en ook een predikaatzi deed voor het volk / dat van alle kanten quam aangeloopen.

Als de kerkdienſten uyt waren: wierd 'er een tafel / met een gekookte ham daar op / gedekt; en een tonne bier by de tafel gezet. De gaſten bleeven eenige dagen achter malkander drinken ter eere van den Patroon; en ter gedagteniſſe van die hen deeze tijdkorting by uytterſten wille beſproken had. In dit zelve dorp heeft een kloosſter van den derden Regel geſtaan / met naame Engwird; 't welk daar geſticht is in 't jaar 1478.

Hier hebben geſtaan de ſloten / of Stinſen / Heringa, Jongama, Inhummeren, en meer anderen.

AANTEKENING.

1. In 't jaar 1494 is Heer *Jelle* Paſtoor van Rawert geweeſt: een man, naar het zeggen van *P. n Winſem* Over 't gemelde jaar.

nius, van een groote geleerdheit, en welſpreekendheit. 't Welk daar uyt blijkt, dat hy door de Schieringers, benevens twee andere van de zelfde party, in gezantſchap gezonden is naar den Keizer, om over den moetwil en den geduurigen overlaſt der Groningers te klaagen: en dat hy, als de welſpreekendſte en bequaamſte, het woord voor den Keizer heeft gevoert.

Niet lang te voore was hy, met meer anderen, in een gewigtiger zaak gebruykt geweeſt. *Karel van Borgonje*, als Graaf van Holland, verſtond het zoo, of wilde het zoo verſtaan, dat de Vriezen beweſten de Lauwers, en de Groningers met de Ommelanden, hem hulde en onderdanigheit ſchuldig waren. Na veel zeggens en wederzeggens zoude *Karel*, eer dat hy geweld gebruykte, te Enkhuizen koomen: daar koſten de Vriezen, hadden zy wat in te brengen, gemagtigden zenden. Een van de Gemagtigden was *Jelle*, Paſtoor van Rawert. Men reisde naar Enkhuizen: *Karel* was 'er niet, zijnde quanſuys met andere bezigheden bezet: maar men vond 'er zijne Gemagtigden. Als het op een handelen ging; merkten de Vriezen dat het geene 's avonds gezegt en verhandelt was, 's anderendaags ontkent en geloochent wierd. Zy wilden dan ſchriftelijk handelen: dat wierd gedaan: maar daar ging het even eens. Als zy hunne ſchriften van de Borgonjers na een dag of twee wederom kreegen; was 'er altijd iets by gedaan, uytgeſchrapt, verminkt: ja ganſche zinnen, daar de ſpil der zaaken op draaide, verandert. Men eiſchte een klaar en effen beſcheid: dat quam hier op uyt: men zoude *Karel* voor Heer van Vriesland erkennen, voor ieder huys jaarlijks, tot een ſchattinge, vier ſtuivers opbrengen; daar mede zouden de Vriezen beſtaan; en vorders niets opbrengen. 't Recht zoude ten deele uyt den naame des Hartogs, ten deele van wegen de Staaten van Vriesland, bedient worden: enz. Eindelijk, dewijl de zwarigheit voornamentlijk over het opbrengen van ſchattingen ſcheen te loopen, hebben *Karels* Gemagtigden begeert dat ieder huysgezin, geheel Vriesland, door, jaarlijks een zilveren penning of ſtuk gelds zouden opbrengen; zoo goed, en zoo groot, als 'er van den Hartog geſlagen was. Daar was veelerhande zilvere munt geſlagen; dies be-

begeerden de Vriezen de waardy van dien penning te weeten, om zich daar over te beraaden: maar dat was te veel, naar den zin der Borgonjers, gevraagd. De Vriezen hadden slegts blindelings tot een zilveren penning te bewilligen. Deezen, ziende wat 'er gaande was, en dat men hen als met geweld het net over hoofd zogt te trekken, zijn onverrichter zake gescheiden.

In 't jaar 1464 is [o] *Dowe* de *Persona* of Pastoor van Rawert geweest geweest.

By [p] *Schotanus* staat *Sifridus* in 't jaar 1401 vermeld als Pastoor van Rawerderhem (*Curatus in Rawederhem.*) Hoe dit te verstaan zy; te weeten of deeze gansche Grietenye maar eenen Pastoor plagt te hebben; dan of die woorden maar betekenen dat hy eene zekere Pastory onder de Grieteny bediende; daar kan ik geen uytspraak over geeven.

IRNSUM.

Irnsum is een neeringrijk dorp onder de Grieteny van Rawerderhem; daar de Sting Douma heeft gestaan.

De H. Evangelist Marcus is de Patroon/ of Schutheilig/ der Parochiekerke.

POPPINGAWIER.

Hier word S. Niklaas als de Patroon der kerke gevierd.

TERZOOL.

Hier word S. Vitus voor den Patroon gehouden.

SIBRANDA-BUURT, en DEERSUM.

Te Deersum plagt S. Petrus, te Sibran-

[o] Brieven en documenten van Schotanus, pag. 128.
[p] Ibid. pag. 68.

da-

da-buurt S. Martinus, hoogſtatelijk gebiert te woꝛden. Deeze en de naaſtgelege plaatzen / tuſſchen Leeuwaarden en Sneek / zijn na de [p] verandering van de landregeering allereerſt bedient geweeſt dooꝛ

Paulus Tadema, een Vries, uyt de voornaamſte huizen van Vriesland, doch ten groote getale Onkatolijk, geſproten: en buitens lands, op een wonderlijke wijze, door Godt tot het Katolijk geloof bekeerd. Als hy daar ook in de goede zeden, in de Godvruchtigheid, en in de Godtgeleerdheid, treffelijk geoeffent was; wierd hy door de Goddelijke genade naar zijn Vaderland geſchikt; om het landſchap, daar hy den geeſt des levens ontvangen had, den geeſt der Goddelijke genade mede te deelen.

Hy was waarlijk een Apoſtoliſch man; beriſpende, ſmeekende, tijdig en ontijdig, in alle verduldigheit en onderwijzinge; met een grooten dorſt tot de zaligheit der zielen.

Na dat hy rijk voor alle menſchen; maar voor zich zelven, om de liefde van *Chriſtus*, arm was geweeſt; is hy te Leeuwaarden overleden in de maand van Mey 1655: hebbende de plaatzen tuſſchen Sneek en Leeuwaarden, in de Grietenyen van Bara-deel, Rawerderhem, Idaerder-deel, Utinger-deel, te bedienen gehad. Dit zijn omtrent de zelde woꝛden / met welken Andreas Thiara, vooꝛ deezen Paſtoor van Ooſter-end / des zelfs handel en wandel beſchꝛijft: daar hy dan voꝛder bꝛvoegt / dat hy de Miſſe van den Heer Tadema dikwils bygewoont heeft. Zijne naazaaten / onder de Grieteny van Rawerderhem / zegt dezelve Thiara, zijn geweeſt

[p] Jacob de La Torre in Relat. Rom.

Eduar-

Eduardus Soſtra, een Vries. Ydaarder-deel, en Utinger-deel, wierden bedient door *Bavo Gaitsma*.

Maar de Grieteny van Bara-deel is ten grootſten deele gekomen onder het bewind van een Jeſuyt; of, veele menſchen van deeze Grieteny hadden zich onder geen vaſten Prieſter begeeven: maar by tijd van nood ging ieder allerwegen eenen Prieſter zoeken, dien 't hem beliefde.

Na dat de Heer *Soſtra* te Sneek beroepen was; heeft de Heer *Geitsma* deeze ſtaatzi, die verdeelt was geweeſt, weder vereenigt, en alleen bedient. Zijne nazaaten zijn geweeſt,

Nicolaus Vincent, op het land dicht by Leeuwaarden gebooren. Johan van Til, te Emmerik gebooren. Johan Brüining, die alleen Paſtoor van deeze plaatzen was / is te Jrnſum geſtorven in 't jaar 1691. Hermanus Peeſe, uyt het land van Twent. Bernardus Fok, insgelijks uyt het land van Twent. Johan de Jager, een Amſterdammer.

Zoo hebben wy dan de beſchrijving van Ooſtergouw afgedaan: en zullen nu tot de groote landſtreek van Weſtergouw overtreeden.

HET DEKENSCHAP VAN

STAVEREN.

Het Oude Dekenſchap van Staveren onder den Prooſt van Oud-munſter of ook van S. Jans kerk.

UYt een oud geſchreeven boek der Utrechtſche kerke / in 't jaar 1412, gelijk ik boven al te kennen gegeeven heb / heb ik bevonden dat het Dekenſchap van Staveren / en van ganſch Gaeſterland / onder den Prooſt van

van S. Salvator (of van Oud-munſter) te Utrecht behoorde.

Het blijkt althans uyt andere handſchriften en brieven dat Staveren / en het naburig landſchap van Weſtergouw / een byzonderen Deken gehad hebben: ſchoon dat verſcheide brieven / booz-al van de laatere tijden / den gemelde Deken / met de bozdere dozden van Weſtergouw / den Pzooſt van S. Jans kerke te Utrecht willen onderwozpen hebben.

De weereldſche Schzijbers getuigen ook dat de Gzieteny van Gaaſterland / die t'hans de zevende plaats onder de Sevenwolden beſlaat / onder de regeeringe der Biſſchoppen van Utrecht / en ten tijde der Saxſiſche Vozſten / booz een gedeelte van Weſtergouw gehouden / en onder de gzootſte Gzietenyen van dat landſchap gerekent wierd.

Want Ubbo [g] Emmius, van die Gzieteny ſpzeekende / gebzuykt deeze woozden:

Geeſterland, tuſſchen Sloten en Staveren uytgeſtrekt, beide die ſteden daar onder begreepen, word, door de zeegolven gebeukt.

Schotanus [r] zegt ook uytdzukkelijk dat het landrecht der Saſſen de Gzieteny van Gaaſterland / en die van Oldewaert en Pooztwolde / by malkander voegde; en hy telt aldus de dozpen van Gaaſterland op (1).

Wijckel,	*Backhuyſen*,
Sindel,	*Hemlum*,
Oldemardum,	*Scarle*,
Neemardum,	*Warns*,
Mirls,	*Molkwerum*,

[g] Rer. Friſ. lib. 1, pag. 18.
[r] Ibid. 224.

Coldum,

Coldum, *Harich*,
Colderwolde, *Rugahuyſen*,
Oldegae, *Een Kloofter t'Hemlum*,
Nyegae, *Een Abdye* van S. Benedictus Order.
Elahuyſen,

AANTEKENING.

1. Hier van dienen wy P. *Winſemius* ook te hooren ſpreeken. *De Grieteny van Gaaſterland*, zegt hy, *is tegenwoordig in de Sevenwolden gelegen: dan heeft niet te min voorhene en by de Saſſiſche tijden onder Weſtergouw gehoort: en, zoo als veelen meinen, eene Grieteny met de Noordwolden en Hemelommer-oudewaart gemaakt.*

STAVEREN.

STaveren is een zeer oude ſtad van den eerſten rang / zijnde gelegen in 't eyland der Sturieren; het ooſtelijkſte van alle de eylanden / die van ouds binnen den Rhijn gelegen waren. Zelfs beweert de Heer [a] Alting dat het zijne benaming van de gemelde Sturiers gekreegen heeft / en daarom Steerhem / dat zoo veel is als der Sturieren ſtad / is genoemt; zoo als het noch ten hhidigen dage van de ingezetenen genoemt wordt.

Het oudſte gewag van deze ſtad ſtaat op een marmerſteen / in S. Michiels kerk te Romen: alwaar onder de Vrieſche helden / die het leger van Karel den Grooten gevolgt hebben /

[a] Notit. Germ. part. 2. ad verb. Staveren.

gemeldt word Leomot van Staveren. Voor de tweede reize staat ze vermeld in een Openbrief van Keizer Hendrik IV, van't jaar 1077. Na dien tijd word 'er by de Schrijvers diktwils gewag van gemaakt.

In een parkementen brief van de Utrechtsche kerk van't jaar 1226, en in een anderen van 't jaar 1232, word Staveren / en voor-al het Oktenschap van Staveren / meermaalen gemeldt.

[b] Staveren / aan 't strand by 't Vlie gelegen / eertijds de grootste / rijkste / en schoonste van de Vriessche steden; daar by de Zetel van de Vriessche Koningen / en door fabelachtige (1) vertellingen en verdichtzels meer als genoeg vermaard / had voor deezen een zeer gemakkelijke haven / en is zeer magtig ter zee geweest. Doch door den trots van een weelige (2) vrouw / en door de hoogdzonkendheit des volks / is ze van haar ouden luister verfallen: en dewijl de haven / volgens de voorzegging van S. (3) Odulphus, bedorven en verstopt wierd / is de stad zeer verfallen: zoo dat ze naulwelijks waardig is den naam van een stedeke te draagen. Haare Koningen hebben al over lang een einde genomen: in hunne plaats zijn Landvoogden gekomen; by de Vriezen Potestaaten genaamd. Leeuwaarden heeft het hoofd opgebeurt: en Staveren is onder gedolven; somtijds onder de Hollanders / en somtijds onder de Utrechtenaars staande; en aan beidegaar schattingen betaalende. Gokt heeft het diktwils het juk afgeschudt; en was dan vry / en haar eigen voogd: hebbende Koning Willem en Willem den IV,

[b] Emm. Rer. Frisi. lib. 1, pag. 63.
[c] Analect. Matthæi. t. 6.

beide

beide Graaven van Holland / verſlagen en gedoodt. De Hollanders en de Utrechtenaars deeden allebeiden hun recht op de ſtad gelden: dewelke door de Keizers nu aan de eerſten / dan aan de laatſten / gegeeven was: waar over Heda, onder den Biſſchop Godefridus, dient nagezien te worden. Naderhand / alzoo de magt van de Hollanders alles deed zwigten / hebben de Utrechtenaars nauwelijks iet anders als 't geeſtelijk rechtsgebied behouden.

Staveren heeft eertijds verſcheide kerken en kloosters gehad. Daar was een oude kerk / die de H. Maagd toegewijd was; en / naar het ſchrijven van Schotanus, in 't jaar 910 met dertien huizen afgebrandt is. Noch ſtond 'er een kerk / dewelke / volgens Winſemius op den naam van S. Niklaas was gewijdt: waar van Suffridus *d* Petri ook met deeze woorden gewaagt: Te Staveren ſtond een tempel van van *Stavo*, die naderhand ter gedagteniſſe van den H. *Nicolaus* ingewijdt is. In deezen tempel waren de openbaare akten en gedenkſchriften van 't Vrieſſche Koninkrijk, ſedert deszelfs opkomſte, tot deezen tijd toe, met een uyterſte naarſtigheit vergadert en bewaart geweeſt. Kerken, Patroonen, enz.

De Parochiekerk was jaarlijks 150 goudguldens waard; dan was 'er een Vikary / van 100 goudguldens.

Als die van Staveren 't oude geloof / dat hun door hunne eerſte Geloofspreekers verkundigt was / verlaaten hadden; en tot de ketterpen van Sabellius en Arius vervallen waren; heeft S. Fredericus, de achtſte Biſſchop van Utrecht / zijnen Kanonnik en arbeidsge-

d De Script. Friſ. Decad. 7. § 3.

zel/ den H. Odulphus, derwaarts gezonden. En op dat hy de afgewekenen weder tot het rechte geloof zoude brengen / heeft hy hem zeker Geloofsbegrip aangepreezen: in hetwelke het oud gevoelen der kerke / omtrent het grondelooze geheim der Allerheiligſte Drievuldigheit / met korte woorden uytgedrukt ſtond.

Vorperus Thaborita, dewelke dit Geloofsbegrip opgeeft / [e] beſchrijft deeze ganſche zaak met de volgende woorden: De H. *Fredericus* heeft het bewind over de kerk van Staveren den H. *Odulphus* aanbevolen: en heeft hem het volgende geſchrift over de H. Drievuldigheit toegezonden: beveelende dat het zelve, voor de zaligheit des volks, driemaal daags te weeten 's ochtends, 's namiddags, en s'avonds, in alle de kerken en Parochien van Vriesland zoude opgezeit worden.

De Vader is eeuwig; de Zoon is eeuwig; de H. Geeſt is eeuwig. Daar is onderſcheid tuſſchen de perſoonen: maar de natuur word een bevonden. De Vader is Almagtig; de Zoon is Almagtig; de H. Geeſt is Almagtig. De naam is wel drievoudig: maar de kracht en de magt is een. De Zoon is uyt den Vader op een onbegrijpelijke wijze gebooren: de H. Geeſt koomt op eene onuytſpreekelijke *wijze* voort van den Vader en den Zoone: het is eene magt, die niet vermeerdert; maar die eeuwig is, en onverdeeld blijft: het is een gezelſchappige oppermagt: een rijk zonder einde; een eeuwigduurende glori; die alleen ſchept; alleen zonden vergeeft, en het Hemelrijk vergunt.

Dit Geloofsbegrip van S. Fredericus dient

[e] Chron. Friſ. MS. cap. 32.

tot

tot bevestiging van 't gevoelen van den zeer geleerden Gerardus Vossius; te weeten dat het Geloofsbegrip / 't welk S. Athanasius doorgaans toegeschreeven word / door dien H. Man niet is opgestelt; maar eerst in de dertiende eeuwe uytgevonden is. Zijne redenen zijn; dat het doorgaans niet gevonden word in de handschriften van zijne werken; of ten minste / dat 'er de naam van S. Athanasius niet boor geschreeven staat; gelijk die geschreeven staat voor zijne andere werken. Daar by maakt Athanasius nergens gewag van dit Geloofsbegrip; gelijk ook geen een Schrijver van dezelve of van de naastvolgende eeuwe. Die van de Latijnsche Kerk zouden zich zekerlijk van dit Geloofsbegrip bedient hebben tegen de Grieken / in de Synode van Gentilly / van 't jaar 767. En zy zouden 't ook te pas gebragt hebben in de Synode / onder Karel den Grooten gehouden / in 't jaar 890. Athanasius, indien het door hem opgestelt was / zouw het zekerlijk in de Grieksche taale geschreeven hebben: daar het nochtans schijnt te blijken dat het uyt de Latijnsche taale in de Grieksche overgezet is. Dit bekenden ook de vier Gezanten / die door Gregorius IX in 't jaar 1233 naar Konstantinopolen gezonden waren / om de Grieksche Kerk met de Latijnsche te vereenigen: zijnde de Latijnen ook de eerste geweest / die zich van dat Geloofsbegrip bedient hebben. Veelen meenen dat hy het te Trier (3) gemaakt zoude hebben / als hy daar in ballingschap leefde; maar dat dit onwaar is / schijnt te blijken uyt dit Geloofsbegrip van S. Fredericus; dewelke den Ariaanen van Vriesland / om hen

in 't rechte geloof te bevestigen / zekerlijk het Geloofsbegrip van S. Athanasius zoude voorgestelt hebben; waare het hem bekend geweest. En het zouw hem zekerlijk bekend zijn geweest; indien het door Athanasius te Trier ware opgestelt: gemerkt dat 'er tusschen de Bisschoppen van Duytsland / daar onze Bonifacius Aartsbisschop is geweest / en tusschen die van Utrecht / in 't geestelijke een groote gemeenschap is geweest.

Zoo word dan S. Odulphus, wiens leven wy in 't eerste deel van Batavia Batavia opgegeeven hebben / met recht gehouden voor den eersten Pastoor van Staveren.

Klooster by Staveren gesticht.

Terwijle dat hy daar verkeerde; heeft hy buyten de stads muuren / aan het Vlie / een klooster van twaalf Kanonnikken opgerecht: wiens vervallen muurwerk noch in onzen tijd / by laag water / gezien is geweest.

Benedictyner Monnikken in hunne plaats.

Maar alzoo deeze Kanonnikken / by verloop van tijden / van hunne eerste levenswijze afgeweken waren; zijn ze door Andreas, den XXIV Bisschop van Utrecht / uyt het klooster gezet: en Benedictyner Monnikken uyt Oostbroek in hunne plaats gezonden.

De Stichting-brief / waar in de Bisschop Andreas de kerk van S. Odulphus, met alle haare gerechtigheden en meer andere voorrechten / aan den nieuwen Abt en Monnikken verleent / is getekent in 't jaar 1132, en van den volgenden inhoud:

IN den naame der Heilige en onverdeelde Drievuldigheit: Ik *Andreas*, by Gods genade Bisschop van Utrecht, doe kond aan alle ge-

geloovigen, zoo tegenwoordige als toekomende, dat de burgers van Staveren door de ingeeving van de Goddelijke barmhertigheit de kerk van den H. *Odulphus*, die langen tijd onder de handen der leeken was geweeſt, en eenige goederen derzelve kerke, die door onze voorzaaten aan leeken te leen gegeeven waren, door hunnen arbeid en ten koſte van hunne goederen van alle magt der leeken ontſlagen hebben: en dat zy dezelve kerk, dus van de magt der leeken ontheven zijnde, en de goederen van die kerk, die de leeken bezeeten hebben, ten dienſte van Godt vry en t'eenemaal los gemaakt hebben. Daarom is het dat wy, hun goeden wil aanmerkende, met den raad en volgens het verzoek van de Priors onzer kerke, om den dienſt van Godt voort te zetten, alle onze gerechtigheit en ons bezoekrecht, met land en inkomſte; en al wat ons in de gemelde kerk toegekomen heeft; beſtaande in groote en kleine (4) tienden, in rechtbannen, beemden, weiden, en zoo wel bebouwde als onbebouwde landeryen, aan de gemelde kerk van Staveren voor altijd overgegeeven hebben: vorders dat wy, volgens den wille en op het verzoek der gemelde burgeren, een Abt met Monnikken in dezelve kerke ſtellen en inwijden; en alle de goederen, de voornoemde kerke toebehoorende, door onze afkundiging aan dezelve kerk toegeweezen en beveſtigt hebben. Doch wy hebben denzelven Abt opgeleit dat hy onzen Rentmeeſter, als die naar Vriesland zal gaan, jaarlijks twee ponden Staverſche munt zal moeten betaalen; een pond, als hy derwaarts gaat: en noch een pond als hy naar huys keert.

Noch hebben wy geordonneert dat de gemelde kerk vry zal weezen, en van geen anderen Abt afhankelijk zal zijn: dat, als de Abt in die kerk zal geſtorven zijn, de Broeders vryelijk en met een regelmatige verkiezinge iemand dien ze begeeren zullen verkiezen; en dien ze dus gekozen hebben, aan den Biſſchop, om onderzocht en gewijdt te worden, zullen voorſtellen.

Daarenboven ordoneeren wy, en wy geeven 't aan de voornoemde kerk tot een voorrecht, dat de voorgemelde Abt, gelijk by ſommige kerken gebruykelijk is, te vrede zal zijn met zijne eigen perſoonen, die hy binnen 't klooſter heeft; en niemand iets van 't kloostergoed of van de dingen der kerke te leen zal geeven: en dat hy dus vry zal blijven van alle verpachtinge. En op dat al het bovenſtaande beſtendig en krachtig mag blijven; hebben wy bevolen deezen brief deswegens te beſchrijven, en 'er ons zegel op te drukken. Gegeeven te Utrecht, op heiligen Pinxter-dag; in 't jaar van 's Heeren Menſchwording MCXXXII, in de tiende Indiktie, in 't vierde jaar van ons Bisdom, ten overſtaan van geloofwaardige getuigen; zoo klerken, en vrye perſoonen, als dienſtluiden. De klerken zijn: *Hardbertus*, Domprooſt; *Lutbert*, Domdeken; *Hermannus*, Prooſt van S. *Bonifacius* (kerk); *Luzo*, Prooſt van S. *Pieters* (kerk); *Wybrandus*, Abt van S. *Paulus* (klooſter); *Ludolfus*, Abt van S. *Laurens* in den broek; *Wichardus*, Deken van S. *Bonifacius* (kerk); *Lutbertus*, Deken van S. *Pieters* (kerk); *Arnoldus*, Deken van S. *Mariaas* (kerk); de vrye perſoonen zijn; *Godefridus* van Malſen, en deszelfs zoon *Hermannus*; *Giſelber-*

tus

ius van Kalnech; en deeze van Staveren; *Aldgerus*; *Richpertus*; *Gerbrandus*; *Pajo*; *Wifhardus*; *Reinier*. De dienſtluiden zijn; *Aarnout* de Kaſtelein; *Alfero* de Schout; *Albero Gyzelberts zoon*; *Hugo van Vechten*; *Lutbert* de Maarſchalk; *Wicherus*, de Spijsdrager. Dit zijn de kapelpellen; die S. *Odulphus* kerke te Staveren toekoomen: Laxmum, Wardelle, Kannewalt, Hindelepum, Gersmere, Zantvoerde, Leddesghe, Aldekerke, Hagekerke, Ipeheldekerke, Wikle, Ferlerelte, (5) Oſterſe. (6) Kunre, Ruthne, Sillehem, Mareneſſe, (7) Urk, Linelwerth, Midlinge, Hart, Dennigrip, Scingnum, Wedershof.

Onder den gemelden bzief ſtond met een andere hand geſchzeeben: In 't jaar na 's Heeren Menſchwozding 1132 heeft onze Vergadering een begin genomen. In den zelben bzief ſtaan de volgende Abten opgetekend:

1 *Abt*, *Aaron.*
2 *Amelricus.*
3 *Jacobus.*
4 *Robertus.*
5 *Simon.*
6 *Alardus.*
7 *Abraham.*
8 *Conradus.*
9 *Ruppertus.*
10 *Henricus.*
11 *Conradus.*
12 *Eveko.*
13 *Leveko.*
14 *Otgerus.*
15 *Siardus.*
16 *Æmylius:* heeft geleeft in 't jaar 1310 (8).

Het kloosster binnen de ſtad gebragt.

Algerus *f*, die hier naderhand Abt is geweest / voorziende dat het klooſter door de onſtuimigheit van de zeebaaren vernielt zoude worden / heeft te Staveren / *g* aan de zuydzijde van de ſtad / omtrent het jaar 1319 een ander klooſter opgetimmert.

Johannes *h* a Leidis verhaalt dat de voornoemde Biſſchop Andreas hier een Konvent van mans- en vrouws perſoonen heeft geſticht (9).

Innocentius III heeft den brief van den Biſſchop Andreas door de volgende Bulle beveſtigt; en beide de Konventen onder zijne beſcherming en onder die van den H. Petrus genomen:

INnocentius Biſſchop, de dienaar van de dienaaren Gods, aan zijne beminde zoonen, den Abt van S. *Odulphus* klooſter te Staveren, en aan deszelfs broederen, zoo tegenwoordige als toekoomende, die daar *profeſſie* van 't klooſterlijke leven ten eeuwigen tijde zullen doen. Het is billijk dat de genen, die *profeſſie* van 't klooſterlijke leven zullen doen, door den Apoſtoliſſchen byſtand geholpen worden; op dat de eene of andere tegenſpoed, die hen overkoomen mogt, hen in 't uytvoeren van hun voorneemen niet zoude doen achter uytwijken; of de kracht des klooſterlijken levens, dat Godt verhoede, niet zoude verbreeken. Hierom is het, beminde zoonen in den Heere, dat wy u uwe rechtmatige begeerte toeſtaan; en het klooſter van Staveren, van S. *Benedictus* Order, onder het Bisdom van Utrecht gelegen, het-

f By anderen Alberus, en Albero, genaamd. *Vertnalder.*
g Schotanus over 't jaar 1319.
h Lib. 17. cap. 11.

welke

welk onmiddelijk onder de Roomſche kerke ſtaat, en daar gy u zelven tot den Goddelijken dienſt verbonden hebt, onder de beſcherminge van S. *Petrus* en onze beſcherminge neemen; en het zelve door 't privilegie van dit tegengenwoordig geſchrift bekrachtigen. Dierhalve ordoneeren wy ten eerſte dat de klooſterlijke levenswijze, die in 't gemelde klooſter naar den Regel van den H. *Benedictus* ingeſtelt is, aldaar ten eeuwigen tijde onverbreekelijk zal moeten onderhouden worden. Daarenboven dat gyluiden en uwe nazaaten alle bezittingen en goederen, die het zelve klooſter tegenwoordig op een rechtmatige en kanonijke wijze bezit, of na deezen door de vergunning der Pauzen, door de mildtheit der Koningen of Vorſten, door de gifte der geloovigen, of op eenige andere rechtvaardige wijze, den Heere zulks uytwerkende, zal konnen bekoomen, vaſt en onverminderd zult behouden. Van welke goederen wy goed gevonden hebben de volgende met hun eigen naamen uyt te drukken: de plaats zelf, daar het gemelde klooſter gelegen is, met alles daar toe behoorende (de kerken) van S. *Odulphus*, van S. *Maria* te Staveren, van Laxnum, van Warlesle, van Karnwald, van Mitlinge, van Haringe, van Hindelopen, van Gersmere, van Zandforde, van Heslum, van Edeswald, van Aldakerke, van Ypekaldege, van Hagekerke, van Wikle, van Farlanche, van Aatne, van Scherpenzele, van Futhne, van Fenchuſen, van Ooſterſe, van Sileham, van Marchneſſe, van Nagelen, van Emelwerd, van Urch, van Drenningrip: de kapelle van Feke met alle haare bezittingen, en alles wat haar toebehoort onder Karnewalde,

de, Scherpenzele, Urch, Sadergo, Fle, Algotedorp; met de hoeven en viſſcheryen, die gyluiden onder ſommigen van die plaatzen bezit: mitsgaders de landeryen, beemden, wijngaarden, foreeſten, en weiden, zoo in boſſchen als in 't vlakke veld gelegen; met de wateren, molens, wegen, paden; en met haare vordere vrydommen en vryheden. En niemand hebbe zich te verſtouten, uluiden de Tienden af te vorderen of af te perſſen, van de nieuwbebouwde landen, die gy met eigen handen en op uwe eigen koſten bearbeidt, en daar niemand ooit ietwes van getrokken heeft; gelijk ook niet van het voeder uwer beeſten. Het moet uluiden ook geoorlofd zijn, klerken en vrye of ontſlagene leeken, die uyt de weereld vlugten, ter bekeeringe aan te neemen; en hen zonder iemands tegenſpraak aan te houden. Noch beveelen wy dat het niemand van uwe broeders, als hebbende zijne klooſtergeloften in uw klooſter gedaan, geoorlofd zal zijn, zonder verlof van zijnen Abt uyt die plaatze te vertrekken; ten zy dat zijn inzigt zy tot een ſtrenger klooſterleven over te gaan: en dat het niemand vry zal ſtaan, zoo een perſoon, zonder de gemeene verzekeringe van uwe brieven, aan te houden.

En als het land onder een algemeen interdikt zal leggen; zal't u geoorlofd zijn met geſlote deuren, met buitenſluitinge van die in den ban gedaan of met een interdikt geſlagen zijn, zonder de klokken te luiden, en met een laage ſtemme, de Goddelijke dienſten te verrichten; welverſtaande nochtans; indien gyl. zelf geen reden tot het interdikt gegeeven hebt. Maar wat het *Chriſma*, den heiligen Oli, de

wij-

wijdingen van outaaren en kerken, het wijden van klerken belangt; die moet gy by den Biſſchop der plaatze haalen, indien hy de gunſt en gemeenſchap van den H. Roomſchen Stoel heeft; en bereid is om u al het voornoemde zonder quaadaardigheit te geeven. Anderzins zal 't u vry ſtaan by een ander Kerkvoogd, wie dat het zy, te gaan, die de gunſt en gemeenſchap van den R. Stoel heeft: op dat hy, uyt krachte van ons gezag, uluiden het gene gy eiſcht mag berechten. Daar by ordoneeren wy dat niemand zich hebbe te vermeeten binnen de paalen van uwe Parochie, zonder de toeſtemminge van den Biſſchop der plaatze, en onze toeſtemminge, eene kapél of bidplaatss nieuws op te bouwen: behoudens echter de voorrechten der Roomſche Pauzen.

Dan verbieden wy noch dat geene Aartsbiſſchoppen, Biſſchoppen, Aartsdiakenen, Dekens, en wat kerkelijke of weereldlijke perſoonen dat het zy, uluiden eenige nieuwe onbehoorlijke ſchattingen zullen hebben af te vorderen.

Ook ordoneeren wy dat de begraafplaats vry moet zijn: zoodanig dat niemand de godvruchtigheit of uyterſten wille van die luiden zal hebben tegen te ſtreeven; die daar begeeren begraaven te worden: ten zy dat ze miſſchien onder den kerkelijken ban of het interdikt leggen; of dat het openbare woekeraars zijn: behoudens nochtans de gerechtigheden van die kerken, uyt dewelken de lichaamen der dooden gehaalt worden.

Daarenboven zult gyluiden, uyt krachte van ons gezach, de vryheit en de magt hebben om de tienden en bezittingen, die uwe kerken ge-

gerechtelijk toekoomen, en van leeken bezeeten worden, vry te koopen, en op een regelmatige wijzen uyt hunne handen te loſſen. Doch als gy, die nu de Abt der gemelde plaatze zijt, of iemand van uwe nazaaten, zult koomen te ſterven; zal niemand aldaar by liſtige onderkruypinge, of by geweld, tot Abt mogen aangeſtelt worden: maar die alleen, dewelke door de eenparige toeſtemming der broederen, of door het grootſte en gezondſte gedeelte der zelven, zal verkooren zijn.

Voorts, om dat wy voor uwe vrede en ruſt met een vaderlijke zorgvuldigheit tegen het toekoomende willen zorgen; zoo verbieden wy door ons Apoſtoliſch gezag dat niemand zich zal hebben te verſtouten binnen het ſlot van uwe kerken of plaatzen roovery of diefſtal te pleegen, vuur aan te leggen; bloed te vergieten; iemand roekkeloozlijk gevangen te neemen, of te dooden; of eenig geweld aan te rechten.

Hier voegen wy noch by dat wy alle de vrydommen en ontheffingen, door onze voorzaate de R. Pauzen aan uw klooſter verleend, mitsgaders de vrydommen en ontheffingen van weereldſche ſchattingen, die u door Koningen, of Vorſten, of andere geloovigen, vergunt zijn geweeſt, door ons Apoſtoliſch gezag beveſtigen, en door het privilegi van dit tegenwoordig geſchrift bekragtigen.

Zoo ordoneeren wy dan dat het geen menſch geoorloofd zal zijn, het voornoemde klooſter baldadiglijk te ſtooren; of deszelfs bezittingen weg te neemen; of die reeds weggenomen zijn te behouden; of dezelven te verminderen; of (de Monnikken) door wat quellingen dat het

zy

zy laſtig te vallen: maar dat alles in zijn geheel moet bewaart worden; om ten behoeve te dienen van de genen, voor welker beſtieringe en onderhoud het zelve gegeeven is geweeſt: behoudens het gezag van den Apoſtoliſſchen Stoel; en de gerechtigheden, die de Biſſchoppen der plaatzen in de gemelde kerken en kapellen hebben.

Byaldien dan eenig kerkelijk of weereldlijk perſoon, die van dit geſchrift onzer ordonantzie weet, beſtaan mogt het zelve roekelooslijk te overtreeden; indien hy, tweemaal en driemaal vermaand zijnde, zijn misdaad door geen behoorlijke voldoening goed maakt, die moet van zijn eerampt en waardigheid verſteeken zijn, en weeten dat hy voor 't Goddelijk Oordeel ſchuldig is aan onrechtvaardigheit: hy moet van 't nuttigen van Gods Lichaam geweert worden; en in 't laatſte Oordeel een ſtrenge wrake ondergaan. Maar allen, die de gerechtigheden der gemelde plaatze bewaaren, moeten de vrede van onzen Heere *Jezus Chriſtus* genieten: op dat ze hier de belooning van hun goeddoen mogen ontvangen; en by den ſtrengen Rechter de vrucht der eeuwige vrede mogen bekomen. *Amen.*

Door de Biſſchoppen van Utrecht met veele voorrechten begiftigd.

In de volgende tijden / als het kloofter door 't geweld van de baaren / en van een ſchrikkelijk onweder / zeer gekrenkt was / en de noodige onkoſten om alles te herſtellen niet konde draagen / zijn de geloovigen om hulp aangeſproken: en daar toe door de Biſſchoppen van Utrecht groote afſlaaten aangewakkert. Dit blijkt uyt den volgenden brief van Arnoldus Hornius, of van Hoorn: die de ne-

negen-en-veertigſte Biſſchop van Utrecht is geweeſt.

ARnoldus, by Gods genade Biſſchop van Utrecht, wenſcht aan alle Chriſtene geloovigen, van wat hooge bedieninge, waardigheit, ſtaat of aanzien dat ze zijn, die zich onder ons Bisdom bevinden, en onzen brief in handen zullen krijgen, de eeuwige zaligheit in den Heere. Aangezien dat wy allegader, naar het zeggen van den Apoſtel, voor den Rechterſtoel van *Chriſtus* zullen ſtaan; op dat een ieder ontvange, naar het gene dat hy in zijn lichaam gedaan heeft; het zy dan goed of quaad: zoo moeten wy den dag van dien Oegſt door werken van barmhertigheit voorkoomen: en uyt inzigt van de eeuwige goederen hier op de aarde zaayen: het gene wy door de vergelding des Heere in den Hemel mogen inzamelen. Gemerkt dan dat wy in der waarheit verſtaan hebben dat twee torens, en een groot gedeelte des kloosters van S. *Odulphus* te Staveren, van S. *Benedictus* Order, onder ons Bisdom gelegen, welk klooster onder alle de kerken en kloosters van Vriesland van ouds vermaard is geweeſt, en het oudſte van allen is, met de timmeraadje van eenige naaſtgelegene huizen, door het geduurig aanklotzen van de onſtuimige zeebaaren neergeſtort zijn: zoodanig, dat het vordere gebouw ook dreigt in te ſtorten: gemerkt al vorder dat het zelve kloosſter door de watervloeden, door 't ſlegt gewas der landvruchten, door de ſterfte der beeſten, en door meer andere ongevallen, diervoegen in zijne inkomſten verarmt is, dat deszelfs middelen, tot het

in

in ſtaat houden van 't klooſter, en 't onderhoud van de Monnikken die Gode daar dienen, geenzins konnen toereiken; ten zy dat hetzelve klooſter, en de Monnikken, door de aalmiſſen der geloovigen geholpen werden; zoo is het dat wy uluiden altemaal bidden, vermaanen, en in den Heere aanporren; ja ul. op de heilige gehoorzaamheit gebieden, en ter vergeevinge van uwe zonden heizamelijk beveelen, dat gy uyt inzigt van de Goddelijke goedertierendheit de boden van 't gemelde klooſter, als zy met onzen tegenwoordigen brief by uluiden zullen koomen, om de aalmiſſen der geloovigen te verzoeken, en het woord Gods als het gelegen koomt te preeken, goedwillig en zonder eenige voorwaarde in uwe kerken ontvangt, en doet ontvangen; zonder van de aalmiſſen, die hun gegeeven worden, eenig deel te neemen: ja met hunne zaak, indien zy het op ul. verzoeken, en de aflaaten die hun gelijk gy weet gegeeven zijn, aan het volk, dat u door den Heer toevertrouwt is, heilzamelijk voor te ſtellen; en het zelve door godvruchtige en heilzaame vermaningen te beweegen om van de goederen, die het van Godt ontvangen heeft, godvruchtige aalmiſſen en aangenaame hulpmiddelen aan 't zelve klooſter te geeven: zoo dat gy u zoodanig in het bevorderen van deeze zaak gedraagt, dat gy door deeze en meer andere goede werken, die gy door Gods ingeevinge koomt te doen, tot de vreugde der eeuwige gelukzaligheit moogt geraaken. Zoo is het dan dat wy, betrouwende op de barmhertigheit Gods, en op de verdienſten en het gezag van de heilige *Maria* altijd Maagd, van alle Heiligen, en van onſen aller-

waardigſten Patroon den heiligen *Martinus*, aan alle de weldoenders van 't gemelde kloosster, of bevorderaars van de voorgemelde zaak, die met een oprecht leetwezen gebiecht hebben, veertig dagen afflags van de boetwerken die hun opgeleit zijn verleenen.

En wy ordoneeren noch vorder dat de Abt van 't gemelde klooſter, of die zijne plaats in deeze zake bekleedt, uyt krachte van ons gezag volkome magt zal hebben om de doodſlaagers, of die hunne kinderen dood-gelegen hebben, of door welker verzuimenis of luyheit de kinderen in 't vuur, of in 't water, verlooren of doodgebleeven zijn, indien ze waarlijk boetvaardig zijn, te ontbinden: als mede om den genen die tot eenige veertigdaagſche vaſtenstijden, of tot jaarlijkſche of andere vaſtendagen, 't zy door het opleggen van boete of uyt eige gelofte, verbonden zijn, naar gerade van de hulp die zy aan 't gemelde klooſter gegeeven hebben, of geeven zullen, eenige veertigdaagſche vaſtenstijden, en zoo jaarlijkſche als andere vaſtendagen, quijt te ſchelden: en vorder om alle beloften van allerhande pellegrimmaadjen, behalven alleenlijk die volgens gelofte naar 't H. Land, of naar S. *Petrus* en *Paulus*, of naar S. *Jacob*, gedaan moeten worden, op een redelijke wijze te verwiſſelen; en om de afkoopingen van zulke geloften ten behoeve van 't gemelde klooſter aan te neemen.

Gegeeven te Utrecht, in 't jaar des Heere 1370; daags voor S. *Maarten*, in de maand November.

Deeze brief geeft ons te kennen dat dit klooſter / zoo wel als S. Paulus Abdy te Utrecht / twee torens heeft gehad.

Op

Op het einde van dezelve eeuwe heeft een ander onheil dit klooſter getroffen; hetwelk Henricus [a] Thaborita met deeze woorden vermeldt: In 't jaar 1390 is het klooſter van S. *Oduphus* te Staveren, benevens verſcheidene huizen, door de Hollanders verbrandt; die Staveren ook uytgeplundert hebben.

[b] Als een groot gedeelte van de ſtad in 't jaar 1420 afbrande; is het klooſter alleen door het vuur niet beſchadigt: en is ſtaande gebleeven: daar de ſtad een groot getal van huyzen verloor.

Naderhand is het op Hemelum / een dorp van Gaaſterland / verplaatſt.

De toren / dien de burgers van Staveren / na zoo veele rampen van de ſtad gebouwt hebben / heeft een zoo hooge ſpits: dat hy de Schippers / die de Zuiderzee bevaaren / tot een baake verſtrekt.

Niet alleen heeft het Staveren tot een groten luiſter verſtrekt / dat hier prachtdadige en magtige Koningen en Vorſten hun Hof gehouden hebben: dat hier zeer Heilige mannen / waar onder voor al S. *Odulphus* gerekent moet worden / gewoont hebben: en dat het de woonplaats is geweeſt van zoo veele mannen die in Godsdienſtigheit uytgeſchreenen hebben / als de Abten van 't voornoemde klooſter; maar daar zijn ook deftige mannen gebooren / die hunne geboorte-ſtad door hunne geſchriften geen geringen luiſter toegebragt hebben; als / onder anderen /

Andreas Cornelius, een Hiſtoriſchryver / en te Harlingen / daar hy Oxgelmeeſter was /

[a] Hiſt. lib. 7. cap. 23.
[b] Beſch. van Staveren.

overleden in't jaar 1589. Hy heeft een Kronijk van Vriesland geschreeven: die van Suffridus Petri gepreezen word: maar daar Ubbo Emmius dit oordeel over strijkt / dat ze met fabelen en monsters van vertellingen opgevuld is.

Cappidus Stavriensis (van Staveren) ook een Historischrijver / en een Priester / heeft geleeft omtrent het jaar 920. Men zegt dat hy de Levens van de heilige *Lebuinus*, *Otgerus*, *Plechelmus*, *Odulphus*, en daar by de geslagtrekening en 't gevolg der Vorsten, Hartogen, en Koningen van Vriesland geschreeven heeft (10).

Nanno Stavriensis, of van Staveren, een Filosoof / in (11) zeven Wetenschappen by uytsteekendheit erbaren / en de meester van Radbodus, die de veertiende Bisschop van Utrecht is geweest. Hy heeft de volgende werken in de Latijnsche taale geschreeven: Uytleggingen over Aristoteles van den Hemel en de Weereld. Uytleggingen over de gansche Zedekunde. Uytleggingen over Plato van de Wetten, en van 't Gemeenebest. Hy heeft geleeft omtrent het jaar 1380 (12).

AANTEKENINGEN.

1. Of de Leezer belust mogt weezen om eenige van die fabelen te weeten, wil ik de moeite wel doen van de voornaamsten, die Staveren in 't byzonder raaken, uyt te schrijven: te meer om dat 'er zelf geleerde mannen zijn geweest; die, 't zy door de liefde tot hun Vaderland aangevoerd, 't zy de gemeene slender slegts volgende, en de voorgaande Schrijvers om 't meeste gemak maar uytschrijvende, ons diergelijke gerechten in hunne Historien of Jaarboeken opgedischt hebben.

Zoo vertellen c zy dan dat die groote *Friso*, die

c Cappidus, Occo, Scarlensis; enz. en van de laatere Schrijvers P. Winsemius, M. Hamconius, Suffridus Petri, enz.

Stich-

Stichter, Stamheer, en Aartsvadader van't Vriesſche volk, met zijne twee Broederen *Bruno* en *Saxo* te zee uyt Ooſt-Indiën overgekomen, en het Vlie met 24 ſchepen ingevaaren, Staveren geſticht en opgebouwt heeft. En gelijk de Vriezen, naar hun zeggen, hunnen naam gekreegen hebben van Vorſt *Friſo*; de Brunswijkers van den held *Bruno*; de Saſſen of Saxen van Jonker *Saxo*; zoo diende ook de ſtad Staveren, die de Zetel van't Vriesſche Rijk zoude worden, een hoogdraavende naamrede te hebben. Daar is ook voor gezorgt. *Friſo* met zijn volk vierde eenen Afgod, *Stavo* genaamd; voor wien hy eerſt een koſtelijken tempel opgebouwt heeft. Daar mede niet te vrede, heeft hy de nieuwe ſtad naar deezen *Stavo* Staveren genoemt. De gemelde tempel moeſt zekerlijk ook zijne Bedienaars of Prieſters hebben: en daar weeten zy ook wijdloopig van te ſpreeken onder den naam van *Druïden*. Dat de Heidenſche Prieſters by de Gauloizen, en Britten, den naam van *Druïden* gevoert hebben, is bekend. De oude en beſte Schrijvers, als *Tacitus*, hebben geen kennis aan de Vriesſche Druïden gehad: maar't is hun genoeg dat *Occo Scarlenſis*, *Cappidus Staurienſis*, *Alvinus*, en diergelijke Schrijvers, veel van die Prieſters weeten te vertellen. Zoo wierd *Stavo* dan door Prieſters gedient: en die Prieſters hadden de behandeling van alle tempeldienſten, en kerkgeheimeniſſen. En zy ſtonden onder een Opperhoofd, of een Paus, gelijk ſommigen hem ook noemen: welke opperwaardigheit allereerſt zoude zijn bekleedt geweeſt door *Friſoos* zoon.

Die Schrijvers, te weeten, *Occo*, *Cappidus*, *Alvinus*, enz. zullen niet geleezen hebben dat de Druïden der Gauloizen, zoo als *d* ſommige Fabelſchrijvers vertellen, ja als een zekere waarheit ſtaande houden, lang voor de geboorte van onzen Heiland een outaar opgerecht hadden ter eere van de Maagd, die een kind baaren zouw; *Virgini parituræ*. Hadden zy daar iets van geweeten; zoude Staveren zekerlijk die eere niet hebben mogen miſſen:

d Vide Papebrochii Reſp. ad Exhibit. Error. ad Art. 15. p. 173. ubi hoc commentum expedit.

en daar zouw zekerlijk ook zoo een outaar in *Stavoos* tempel geſtaan hebben.

Om tot de vordere verdichtzels te koomen; Staveren, zoo als die Schrijvers vertellen, is door *Aſinga Aſcon*, den vierden Vorſt van Vriesland, met een wal omtrokken: maar, niet lang daar na, is 'er op een heuvel dicht by Staveren gelegen, en 't Roode Klif genaamd, een ſchrikkelijke vlam drie dagen achter malkander uyt den grond opgegaan. Op den vierden dag zag men terzelve plaatze een grooten Draak hemelwaart opvliegen: zoo dat een ieder, die het zag, de hairen van vervaardtheit ten berge reezen. Maar zy waren 't met den ſchrik voor die reize vry: want de Draak, hebbende den tijd van een half uur zoo wat gins en weer gevlogen, vloog weder op het Klif; en ging zich zelven daar in zijn hol verſteeken.

Eenigen tijd daar na, in 't jaar des Heere 130, heeft het Roode Klif voor de tweedemaal, maar nu acht dagen achter malkander, vuur en vlam uytgeſpogen. Omtrent den zelven tijd quam 'er uyt een graft, zoo als ze gedolven was, zoo veel zout water opwellen dat al het omleggende land onder liep; 't welk ook de drie naaſtvolgende jaaren ganſch onvruchtbaar bleef. En de wel was niet te ſtoppen; voor dat men by den Godt *Stavo* te raade ging; en het bloed van een drie-jarig kind in de wel geworpen had. Op den zelven tijd zouw zich een meenigte van *Tritons*, of Zeemannen, op de Vrieſſche kuſten vertoont, en de zeegaten uyt-en-in-gezwommen hebben. Maar omtrent honderd jaaren daar na, onder den Hartog *Titus Boiocalus*, was het noch eens op 't Roode Klif te doen; 't welk wederom, twaalf dagen achter een vlamde en blaekte, dat het een grouwel was. Men moeſt wederom by den Afgod *Stavo* te raade gaan; hoe dat men dit vuur gedempt zoude krijgen. *Stavo* gaf wederom een moordvonnis: ik wil zeggen dat het noch eens menſchen bloed moeſt koſten. Wat zal ik zeggen van de vecht- of ſcherm-ſcholen; die *Diocarus Segon*, en meer andere Vorſten of Hartogen, om de jonge jeugd in den wapenhandel te oeffenen, en in geduurige bezigheid te houden, niet lang na *Chriſtus* geboorte te Staveren zouden

zouden opgerecht hebben? Wat zal ik zeggen van dat prachtig en koſtelijk paleys, door den Hartog *Richoldus Offo* te Staveren gebouwd? Dat paleys, zeg ik, 't welk zijne kop zoo hoog in de wolken ſtak, en tegen de paleyzen der magtigſte Koningen mogt monſteren? Ik zal 'er dit ſlegts van zeggen, dat 'er geen een van de oude en beſte Hiſtoriſchrijvers of Weereldbeſchrijvers van geweeten heeft; of 'er 't minſte gewag van maakt.

2. Dit word van de Schrijvers aldus verhaalt: Een rijke en moedige weduw had een ſchip op Dantzik bevragt; en den Schipper wel ernſtelijk belaſt, niet anders als van de beſte waren wederom te brengen. De Schipper, denkende dat 'er geen beter koopmanſchap bedagt konde worden als tarwe, had een ganſche vragt van tarwe opgedaan. Zoo als hy met zijn ſchip en lading in de haven van Staveren aangekomen was; vroeg de weduw wat dat hy geladen had? Tarwe, zeide hy, denkende dat hy zich wonder wel gequeeten had. Daar op vroeg zy aan wat zijde van het ſchip dat hy de tarwe ingenomen had: daar hy op antwoorde, aan bakboort. Fluks ſchoot zy hem toe: werp ze dan over ſtuurboort in zee. De ſchipper had niet anders te doen, als te gehoorzaamen, en wierp de ganſche lading over boort. Kort daar op is 'er een droogte, of een hoogte van zand, voor Staveren opgekomen: en vrouwenzand genoemt. Tegen deze hoogte is meenig ſchip, als tegen een gevaarlijken klip, aan ſtukken geſtooten; zoo dat de ſchippers, of liever de koopluiden zelf, geraadzamer vonden andere koopſteden te zoeken.

3. Indien wy den gemeenen trein van de Schrijvers volgen wilden; zouw men moeten zeggen, volgens de voorzegging van den Afgod *Stavo:* want die zoude, naar hun zeggen, deeze en meer ander onheilen meer als eens voorſpelt hebben.

4. Dat S. *Athanaſius* eenigen tijd te Trier als balling geſleeten heeft, is vaſt en zeker: maar dat hy daar zeven jaaren lang in een drooge put tegen de vervolgingen der Ariaanen geſcholen zoude hebben, gelijk *Trithemius* ons volgens een overlevering van den gemeenen man diets wil maaken, dat heeft den minſten ſchijn van waarheit niet. *Brouwerus* [e] zelf,

[e] Annal. Fuldenſ. ad ann. 338. n. 40.

die

die de gemeene overleveringen en de vertellingen van die van Trier niet ligtelijk tegenſpreekt, en dezelven doorgaans zoo veel doet gelden als hy kan, durft geen enkeld woord voor deze overleveringe ſpreeken. Het is zeker, en door *f* de geleerde *Bollandiſten* meer als noodig is beweezen, dat *Athanaſius* niet langer als twee jaaren te Trier in ballingſchap heeft geleeft. Het is even zeker dat hy daar in geen put behoefde te ſchuilen; maar onbeſchroomd in't openbaar veerſchijnen mogt; hebbende de gunſt van den Biſſchop der plaatze, S. *Maximinus*; en van den jongen *Konſtantyn*.

Hoe krachtig dat dit alles beweezen is; en hoe vast dat het by de geleerdſte g Schrijvers ſtaat dat het voornoemde Geloofsbegrip den grooten *Athanaſius* ten onrecht toegeſchreeven word; zoo heeft men evenwel in onzen tijd geleerde *h* luiden over zoodanig ſchrijven door een deel onbezonne yveraars voor de Roomſche vierſchaar zien betrekken. Men ziet hier uyt hoe dat iemand, met nacht en dag te blokken, en den eenen Schrijver voor den anderen na uyt te leezen, evenwel onweetend kan blijven.

5. *In groote en kleine Tiend n.* Het ſchijnt dat de Vriezen op het betaalen van Tienden weinig of niet plagten te paſſen: althans is dit het zeggen van *Menco*, Abt te Werum; dewelke eenige watervloeden van Vriesland optellende, deeze bemerking maakt:

Het ſtaat te gelooven dat Vriesland daarom van den Oceaan geplaagt word; om dat het alleen, onder alle Chriſtene volkeren, geen Tienden noch eerſtelingen betaalt. Dan zegt hy vorder: *Maar die Tienden geeven, worden viervoudig beloont, met overvloed van vruchten; met gezontheid des lichaams, met vergeevinge der zonden; en met het rijk der Hemelen.*

Maar de andere Chriſtene volkeren hebben altijd, met het betaalen van de Tienden, zoo gereed niet geſtaan, als men uyt het zeggen van *Menco* ligtelijk denken zouw. Ja die Tienden zijn ſommige volke-

f In Actis S. Athanaſ

g J. G. Voſſius, P. Quenellius, Nat. Alexander, Elies du Pin, &c.

h Vide Reſp. Papenbroc ibi, ad Exhibit. error. Art XXI. n. 8. & Art. IV. n. 29.

ren,

ren zoo laſtig geweeſt, en hebben de menſchen dikwils zoodanig op den hol geholpen, dat het Christen geloof in ſommige landen meer als eens veeg heeft geſtaan. In Polen waren de menſchen, over het invorderen van de Tienden, zoo baloorig geworden, dat 'er eenige kopſtukken van het rijk liever alles aan wagen wilden, als langer zoo vele Tienden weg te geeven. Ja zy gingen heimelijk een vloekverwantſchap aan, om het Chriſtene geloof uyt te bannen, en het Heidendom weder op den throon te brengen: en, had *Boleslaus* geen geweld gebruykt, en hen ten eerſte beteugelt, het zouw 'er zeer naar uytgezien hebben. *i*

De Deenen, de Slaven, en meer andere volkeren, wilden ook van geen Tienden hooren: en de Biſſchoppen zyn genootzaakt geweeſt, verſcheidene akkoorden met hen aan te gaan, om zoo veel te krygen, als ze met alle hunne welſpreekendheit bedingen koſten. *k* En of S. *Canutus*, Koning van Deenemarken, woelde wat hy woelen mogt, en met alle kragt arbeidde, om de Deenen tot het betaalen van de Tienden te gewennen; 't was verlooren gewoelt en gearbeitd. De *l* De Deenen bleeven op dit ſtuk even ſtugge. By *Chriſtianus Lupus*, op de aangetoge plaats, zal de Leezer myn zeggen door meer diergelijke exempels bewezen vinden.

6. Ooſterzee was een kaſteel; 't welk *Willem*, de broeder van den Hollandſchen Graaf *Dideryk VII*, uyt de gevangeniſſe van zijnen broeder ontſnapt, op den oever van de Zuyder zee, niet verre van de Kuynder, opgebouwt heeft. * Anderen ſpreeken *m* zoo, als of de plaats te vooren al bekend was onder den naam van Ooſter-zee, en dat de voornoemde *Willem*, op die plaats, Ooſter-zee genaamd, een kaſteel had gebouwt.

7. Zoo ſtond dan de kapél van *Kuinre*, of de *Kuin-*

i Longin. Canonis Cracov. apud Chriſt. Lupum in Canon. tom. 5. p. 747.

k Arnold. Lubec. ibid. *l* Saxo Gramm.

* Brumani Res Tranſiſal. in Analect. Domini Duubar. t. 2. pag. 80.

m Kronyk van P. Winſem. op het jaar 1200. Beka in Balduino, 11. Epiſc.

der, onder de kerk van Staveren. En dewyl veele Leezers niet veel van de Kuinder zullen hebben hooren vertellen, zal ik hier aanmerken dat de Kuinder op dezen tyd een Graafſchap was; en byzondere Graven had. Deze Graven waren van geen geringe magt en aanzien. Urk, Ens, Emmeloort, en andere plaatzen, nu onder de Zuyder-zee begraven, ſtonden onder hun gebied: zelfs hadden zy het recht verkregen van goude en zilvere munt te ſlaan. Maar van hunne eerſte beginſels, en afkomſte, is by de Schryvers geen beſcheid te vinden. Zy hebben tegen *Willem* voornoemd, den broeder van *Dideryk VII*, tot hunne groote ſchade oorlog gevoert.

Ook hebben ze met *Boudewyn II*, Biſſchop van Utrecht, te oorlogen gehad: maar daar is 't geluk hun tegengeloopen. *De Graven van de Kuinder*, zegt *Ubbo n Emmius*, *hebben tegen den Biſſchop* Balduinus *oorlog gevoert: maar men oorlogde niet met de uyterſte kragt; want die van de Kuinder zouden 't niet uytgehardt hebben.* Eindelyk zyn hun in een gevecht 500. man afgeſlagen; en zy daar door onmagtig geworden om het veld langer te houden. Dus wierden ze genootzaakt de wetten van den overwinnaar aan te neemen: en onder anderen, 't welk het zwaarſte van allen was, dat al het land onder de Graven van de Kuinder behoorende, by 't uytſterven of gebrek van mannelyk oir, aan 't Biſdom van Utrecht zoude komen. Zy waren echter zoo niet gekrenkt, zegt de gemelde *Brumannus*, of zy hadden het hert noch om hunne nabuuren te beoorlogen. En daar op gaat hy beſchryven hoe *Hendrik*, Graaf van de Kuinder, den oorlog tegen *Willem* voornoemd begonnen heeft: 't welk hem noch erger bekomen is, als het oorlogen tegen den Biſſchop; want hier zoude hy, volgens zeker gedenkſchrift, 8000. mannen in eenen veldſlag verlooren hebben. Dat getal is *Brumannus* te groot: te meer om dat de gemelde gedenkſchryver doorgaans, in zulke zaken, te ruimen uytſlag geeft. Hy had 'er konnen byvoegen dat *Beka* ſlegts van 500. mannen ſchryft, die in den ſlag zouden geſneuvelt zyn. *Beka* voegt 'er noch by dat *Willem*, na deze overwinning, het ganſche land onder zyn ge-

n Hiſt. Friſ. lib. 7.

weld

welt heeft gebragt. Dat zal te zeggen zyn dat 'er *Willem* voor een zekeren tyd den baas gespeelt en gerooft zal hebben: want de Graven van de Kuinder zyn noch langen tyd in 't bezit van de Kuinder gebleven. Dit heeft de Heer *Dumbar*, in het tweede deel zyner o *Analecta*, zeer wel bewezen: want hy brengt de openbare akte by; waar by *Herman van Kuinre*, en zyne twee zoonen *Herman* en *Hendrik van Kuinre*, opentlyk belyden dat ze de heerlykheit van de Kuinder, met alles daar toe behoorende, in 't jaar 1407. verkogt hebben aan den Utrechtschen Bisschop *Frederik van Blankenheim*. Zy bekennen daar dat sy *vercoft hadden voir hem ende voir hoer erffgenamen, mit horen vrien wille, ende mit goeden beraede, den Eerweerdigen Vorft . . . . Heeren* Frederik van Blankenheim, *Biſſchop tho Utrecht, onſer genedi-ger Heere, tot behoiff deſs geſtichte ende der kerken van Utrecht, dat huys mit ten berghe ende die Heerlicheit tot Kuinre, hoe ende waer dat die gelegen is, in hogen in legen, te water ende te lande, alſe die hoer olderen voer ende ſi nae tot deſen daghe toe gebruickt ende geholden hebben, ommë eene ſomme gelts, als ſes duyſent ende twee hondert olde Frankrickſche ſchilden.*

De Kuinder moet den tytel van Graafschap al voor dien tyd quyt geraakt zyn: want in den gemelden brief, en in twee andere brieven over de zelfde zaak, word van geen Graaf of Graafschap, maar slegts van de heerlykheit van Kuinre gesproken. *Henricus Brumannus*, die dit ook verhaalt, geeft ons het geheim van dit verkoopen en van 't Bisschops handel te kennen. *Blankenheim*, zegt hy, als het met de zaak van Koeverden zoo wel afgeloopen was, heeft het op andere zaken begonnen toe te leggen: dewyl toch de heerschzugt onverzadelyk is. *Herman*, Graaf van de Kuinder, scheen gemakkelyk t' onder gebragt te konnen worden: en daar ontbrak geen glimp om zulks te doen: want hem wierd na gegeven dat hy zyne onderdanen verdrukte; die daar ook hemelhoog over klaagden. *Blankenheim*, deze gelegendheit gekregen hebbende, kreeg luft om te oorlogen: geevende voor dat hy zyne gebuuren van een onrechtmatige onderdrukkinge wilde verloffen. De Graaf van de

o pag. 216. &c.

Kuinre

Kuinre, zegt hy vorder, ziende het onweer opkomen, ſloeg voor: hy wilde zyn Graafſchap den Biſſchop verkoopen.

Of men juyſt gelooven moet dat de heerſchzugt den Biſſchop tot het oorlogen aangezet heeft: dan of hy daar toe door zuivere edelmoedigheit aangeport is: wil ik nu niet onderzoeken. Van de eene kant zouw iemand konnen vragen, of *Brumannus* in 't hert van den Biſſchop heeft gezien: te meer daar *Frederik van Blankenheim* doorgaans onder de *p* geprezene en vroome Biſſchoppen gerekent word. Van de andere kant vindt men ten minſte twee *q* Schryvers, die hem van gierigheit niet zuiver kennen.

Zoo is het dan wel bewezen dat de Heeren of Graven van de Kuinder in 't bezit van hun Graafſchap, of hunne heerlykheit, noch langen tyd na den oorlog tegen den voorgemelden *Willem* gebleven zyn. Dit blykt ook hier uyt dat *Herman van Kuinre*, zoo als de Heer *r Dumbar* in de aantekeningen van een geleerd man gelezen heeft, zich zelven en zyn Graafſchap in 't jaar 1363. onderworpen heeft aan den Biſſchop van Utrecht: met beloſte van hem jaarlyks een zeker gewigt van boter te zullen betalen.

8 *Urk*, gelijk gezegt is, behoorde van ouds onder de Graven van de Kuinder: in 't geeſtelijke, gelijk hier te lezen ſtaat, ſtond het onder de Kerk van Staveren: maar de landeryen behoorden meeſt altemaal den burgeren van Staveren toe. Zie *Schotanus* p. 165.

9 In 't jaar 1351. was *Folkerus ſ* Abt te Staveren.

In 't jaar 1408. *Jarichus.*

In 't jaar 1470. *Dideryk* of *Dirk:* een van de Gemagtigden, die met *Karel* van *Borgonje* moeſten handelen. Zie boven onder *Ranwert.*

In 't jaar 1485. *Agge*, Abt van Hemelum, zegt *Schotanus*, was ook Abt te Staveren.

In 't jaar 1565. *Nicolaus Landenſis.*

p Zie Buchel ad Hedam in Fred. Blank.
q Vide Buchel. ibid.
r Anal. tom. 2. p. 306.
ſ Winſem. p. 206. Schotan. p. 195.

10. Dat het een dubbeld klooſter is geweeſt, en dat 'er zoo wel Nonnen als Monnikken gewoont hebben, is niet alleen het zeggen van *Johannes a Leidis*; maar ook van *W. Heda*, van *J. Beka*, van de groote Kronyk van Nederland, of *Chronicon Magnum Belgii*, en van meer andere Schryvers: zoo dat men hier over geen de minſte twyfeling behoeft te hebben.

11. *Cappidus Stavrienſis*, hoewel van *Suffridus Petri* en *B. Furmerius* hemelhoog geprezen, verdient niet beter gehandelt te worden, en word ook van den ſchranderen *Ubbo* [t] *Emmius* niet beter gehandelt, als *Andreas Cornelius*. Doch hier van is elders geſproken.

12. *In ſeven wetenſchappen by uytſteekendheit ervaren:* dat is veel gezeit: miſſchien zouw het genoeg zyn, indien men *redelijk* in de plaats van *by uytſteekendheit* ſtelde. Doch hier over wil ik geen woorden maken. Ik zal dit maar zeggen, dat men in de middelſte eeuwen ſomtyds veel werks heeft gemaakt van een veelvoudige geleerdheit. Die wat meer wilde zyn, als een geleerde van de gemeene fleur; leide het daar op toe, om in drie of in vier byzondere wetenſchappen ervaren te zyn. Ik zeg, in drie of in vier byzondere wetenſchappen: want daar was onderſcheid in gelegen. Sommigen leiden 't toe om in drie wetenſchappen, te weten, in de [v] Spraak-kunſt, [w] de Welſprekendheits-kunſt, en [x] de Redekunſt, op hunne manier uyt te munten. Die daar toe gekomen was, en die drie wetenſchappen wel verſtond; die was, naar de ſpreekwyze van die tyden, *conſummatus in y trivio*, of was tot het *trivium* gekomen, dat was dan een Letter-held, en een hooggeleerd man. Anderen hadden beter zin in vier andere wetenſchappen, te weten in de [z] Reken-kunſt, [a] de Landmeet-kunde, de [b] Zang-kunſt, en de [c] Starreloop-kunde.

En als ze in die wetenſchappen genoeg geoeffent

[t] In Apol. contra Suffr. Petri.

[v] Grammatica. [w] Rhetorica. [x] Dialectica.

[y] Trivium is eigentlyk een drieſprong, daar drie wegen in malkander loopen: quadrivium is een vierſprong.

[z] Aritmetica. [a] Geometria. [b] Muſica.

[c] Aſtronomia.

Wa-

waren, en om zoo te ſpreeken, hunne proef gedaan hadden, of kolten doen; dan kolt men hun geen grooter lof geven, als dat ze het *quadrivium* bereikt hadden, of in 't *quadrivium* volleert en afgerecht waren.

Zoo zegt *Conſtantinus* d *Africanus*: *Wie in deze kunſt* (de Geneeskunde) *de kroon wil ſpannen*; *die moet in de Redekunſt, en in den ganſchen Vierſprong, ervaren zyn.* En *Johannes* e *Sarisberienſis*: *De Wiskunſt draait op de wielen van haren Vierſprong*: *Mathematica* f *Quadrivii ſui rotis vertitur.* En in den g brief der Lyonſche kerke tegen *Johannes Erigena* ſtaat *de Vierſprong van de Regelen der ganſche Filoſofye*, mitsgaders *de Vierſprong der wereldſche geleerdheit*, ook vermeld.

En wat het *Trivium*, of den *Drieſprong* belangt, dat daar door de gemelde drie wetenſchappen verſtaan wierden, ſtaat by *du Cange* wel bewezen: zoo dat *Laur. Valla* het niet wel begreepen heeft; als hy door het *Trivium* alleenlijk de Spraak-konſt of *Grammatica* verſtaat: en van gedagte is dat de Spraak kunſt dien naam gekregen had, om dat ze opentlijk op de ſtraten en drieſprongen geleert en voorgeleezen wierd. Om ſlegts een bewys by te brengen, *Conradus de Fabaria* (*de Caſibus* h *S. Gallo*) vermeldt het *Trivium* met deze woorden: *die in den Drieſprong der Spraakkunde, der Redekunde, der Rederyks-kunde, en in de Filoſofy, tamelyk bedreven zyn.*

Onze *Nanno* zal ze altemaal de loef afgeſteeken hebben; en zoo wel in 't *Quadrivium*, als in 't *Trivium*, t' huys zyn geweeſt. Dat waren dan overvliegers; die wierden voor een puykje, en voor kopſtukken der geleerdheit, gehouden. Want daar zyn 'er noch meer geweeſt, als *Nanno*, die in de ſeven wetenſchappen op hunne manier uytgemunt hebben. Zoo word 'er van *Iſidorus Hiſpalenſis* in zyn leven gezeit: *In dit boek* (door i hem gemaakt) *zult gy zien hoe welſpreekend dat hy was in de kenniſſe van den drieſprong: maar hier* (in dit ander werk) *zult gy merken hoe volmaakt dat hy geweeſt is in het naſpeuren van den*

d Apud du Cange Gloſſ. mediæ & inf. Latin.
e Lib. 1. Metal. c. 24. f Ibid. g. Ibid.
h Cap. 5. i P. 8.

Vier-

Vierſprong. En *Matthæus* [k] *Paris* ſpreekt van een man, *die zoo wel in den Drieſprong, als in den Vierſprong, op een zeer uytſteekende wyze uytmunte.*

Ik zal hier noch byvoegen dat de hooge toren van S. *Niklaas* kerk, daar de afgod *Stavo* te vooren geviert was geweeſt, den 4. July 808. door onweder van donder en blikzem afgebrandt is; en dat de twee andere kerken, zoo als ſommige Schrijvers [l] vertellen, ook veel van 't ontweder geleden hebben. Zoo zouden der dan te Staveren, in 't jaar 808. al drie kerken geſtaan hebben.

Dat in 't jaar 910. [m] de brand in de Lieven-Vrouwekerk ſloeg, en de kerk, met outaren, met geſtoelten, met al, en daar by noch dertien huizen, verſmeulde. Men wiſt niet waar de brand van daan gekomen was; en dit maakte de menſchen noch angſtvalliger, als of 'er noch grooter ſtraffen voor de deure ſtonden. De toren, daar het houtwerk ook uyt gebrandt was, bleef noch drie dagen ſtaan; wanneer hy door een geweldigen ſtorm ter aarde geſmeeten wierd. De kerk, een ſchoon en deftig werk, en van binnen cierlijk en prachtig opgeſchikt, ſtond aan de weſtzyde van de Stad, om naar S. *Odulphus* klooſter te gaan. En by *Winſemius* [n] tyd kon het muurwerk, by laag water, noch gezien en onderkent worden.

Dat 'er in 't jaar 930. drie honderd en negen en twintig huizen te Staveren afgebrandt zyn.

Dat Staveren ook een Hanſe Stad, of, gelijk ſommigen geſchreven willen hebben, een An-zee ſtad is geweeſt. In 't jaar 1331. heeft *Hendrik*, Biſſchop van Lubeek, een verklaring aan die van Staveren overgezonden; behelzende dat hem een brief ter hand gekomen was van 't jaar 1292. volgens den welken zy gehouden zouden zyn te helpen keeren en weeren alle ſchade, die den gemeenen koophandel van de Hanſe ſteden mogt overkomen.

Omtrent die Hanſe-ſteden ſtaat te weeten dat ze onder *Hendrik III.* Koning van Engeland, die in 't

k Ad ann. 1215
l Andreas Cornelius over 't jaar 808.
m Idem over 't jaar 910.
n Winſem. over 't jaar 910.

jaar

jaar 1372. overleden is, al tot het getal van ſeſtig aangegroeit waren, en dat hunne vriendſchap van gekroonde hoofden dikwils gezogt en gekogt is geweeſt. Ja men wil zeggen dat het ganſche verbondſchap, als het op zyn hoogſte was, in tachtig Steden heeft beſtaan.

Noch vindt men by de Schrijvers dat zy in de vyftiende eeuwe tegen den Koning van Deenemarken, die haar niet lyden mogt, en over al den voet dwars zette, 250. Schepen uytgeruſt hebben. Maar wanneer dat die ſteden zoo een zee-verbond aangegaan hebben, dat is onzeker. Sommige Schrijvers, geenſins van den laagſten rang, getuigen dat eenige ſteden zoodanig een verbond allereerſt aangegaan hebben tegen de Hunnen; die het ganſch Duytsland onder *Hendrik den Vogelaar* afſtroopten. Dit is gewis, dat'er vele ſteden onder *Frederik II.* zich in een verbond ingelaten hebben, om malkander tegen uytterlyk geweld by te ſtaan. Alle plaatzen of ſteden, die recht hadden om poorten te ſluiten en te ontſluiten, of ze dan haar eigen voogd waren of niet, wierden in 't verbondſchap aangenomen.

Volgens *p* anderen, zoude dit verbondſchap allereerſt te Bremen opgekomen zyn in 't jaar 1164. 't Waren niet alleen Duytſche ſteden, die hare namen op de rolle der Hans-ſteden lieten opſchrijven: Londen in Engeland, Lisbon in Poortegaal, Kadix, Sivilie, Barcelone in Spanie, Marſeilie, Kalis, Bordeeus, S. Malo, Rowanen, Bayonne in Vrankryk; Antwerpen, Brugge, Ooſtende, Duinkerke, Dort, Amſterdam, Rotterdam, Staveren, Kampen, Deventer, Zwol, Haſſelt, in de Nederlanden, Ligourne, Meſſina, Napels, in Italie, waren zoo wel met dit zee verbond gedient, en ſtonden zoo wel op de lyſt van het bondgenootſchap, als de Hoogduytſche ſteden. Dit bondgenootſchap is allengskens zwakker en zwakker geworden; en de eene ſtad voor, de andere na, afgedroopen. En die buiten Duitsland gelegen waren, wierden in 't begin der 17. eeuwe door hunne Vorſten genootzaakt, van het verbondſchap

o Brumanni Res Tranſiſal. apud D. Dumbar, Analect. tom. 2. pag. 135.

p Zie Baudrand Lexicon Geogr.

af

af te ſtappen: zoo dat 'er niet als Duytſche ſteden in gebleven zyn.

Sommigen, gelijk gezegt is, willen An-zeeſteden geſchreeven hebben, om dat die ſteden doorgaans aan de zee of aan groote vloeden die in de zee uytquamen gelegen waren; om welke reden het verbondſchap voornamentlijk op het beveiligen van de zee en den zeehandel zag. Anderen *q* zeggen dat *hans*, op zijn Hoogduytſch, zoo veel te zeggen is als gezél, makker, maat: anderen *r* wederom dat *hans* by de oude Duytſchers *laſt-* of *raadvergadering* betekende.

Dit verwandſchap is dan byna te niet gegaan: en zoude maar in zes ſteden, te weeten Lubeek, Hamburg, Bremen, Roſtok, en Keulen, ſtand houden: en noch zouw ik gelooven dat dit *ſtand houden* meer in den naam, als in de zaak, beſtaat.

q Vide Baudrant ibid. Meyer Woordenboek, enz.
r Brunmann. ibid.

HEMELUM of HEMLUM.

Hemelum, een groot dorp, enz.

Hemelum / dat zoo veel als Hemel te zeggen / is een groot en oud dorp; hebbende onder de Gietenye van Gaasterland / en 't oude Dekenſchap van Staveren / gelegen. Het is / tot aan de baart op Staveren toe / beſtraat. De jaarmarkt word 'er op den tweeden Pinxterdag gehouden (1).

De Paſtory / die door een Benediktyner Monnik plagt bekleedt te worden / bragt honderd * goudguldens op. In de Parochieherk was een Vikary / die insgelijks 100 goudguldens opbragt. Dan waren d'er noch twee Kapellanyen; waar van de eene honderd / de andere tachtig goudguldens / waardig was.

* Een goudgulden bedroeg eene gulden tien ſtuyvers, zie van Leeuwen de jure noviſſ. pag. 198.

Wy hebben reeds gezegt hoe dat het beroemde Benediktyner klooster / 't welk S. *Odulphus* te Staveren opgebouwt had / naderhand in dit dorp is verplaatst.

Sedert dien tijd hebben de Abten van dit klooster geschreeven / Abten van Staveren / te Hemelum.

Dus heeft † Johannes de Bosco in 't jaar 1550 geschreeven: door Gods barmhartigheit Abt van Staveren te Hemelum.

Zoo schreef ook in 't 1565 Nicolaus Landensis; die door den Aartsbisschop Schenk tot de Synode van Utrecht beschreeven wierd.

Echter heeft het klooster met de kapelle / volgens het schrijven van Schotanus, noch binnen de stad gestaan in 't jaar 1460; en had een kerkhof / dat op een hooger plaats gelegen was.

Ruim veertig jaaren geleden / zegt hy voorder / waren noch sommige luiden in 't leven; die in S. *Odulphus* klooster / aan de zuydzijde van de stad / de Mis gehoort hadden; en die op 't outaar van de kapelle hadden zien staan het beeld van de H. Maagd; hebbende een hulzel op / als van een Vriessche vrouw.

Het klooster van Hemelum word van Ubbo ‡ Emmius onder de kloosters van Vriesland gerekent / die die grootste rijkdommen bezaten.

Eindelijk zijn de Monnikken verdreeven; en hunne goederen gansch Vriesland door / gelijk elders ook gedaan is / verkogt en tot andere gebruyken besteedt. Onder andere zijn

† By Winsemius.

‡ Rer. Frisc. lib. 1, pag. 16.

ze gebruykt om de groote ſchulden te betaalen: daar men zich / om de Akademie van Franeker te ſtichten / ingeſtoken had: waar over *P. Winſemius*, op het jaar 1580, nagezien kan worden.

Behalven het gemelde klooster heeft te Hemelum noch geſtaan het oud en adelijk ſlot / of Stins / van de Hoppers.

Uyt dit geſlagt is geſpruoten / en te Sneek / den 11 November 1525 gebooren /

Joachim Hopperus, dewelke in beide de taalen (de Grieksche en de Latijnſche) te Sneek en te Haarlem onderweezen is: maar te Loven op de Filoſofy / voornamentlijk de Platoniſſche / geſtudeert heeft. Daar heeft hy ook op de Rechten geſtudeert; en heeft tot meeſter gehad Gabr. (2) Mudæus; een licht der zuivere en echte Rechtsgeleerdheit: onder wien hy zoodanig een Rechtsgeleerde gworden is; dat hy naauwelijks voor iemand van zijnen tijd behoefde te wijken. Na dat hy de Akademien van Parijs / en die van Orleans / bezigtigt had / en weder te Loven aangekomen was: is hy daar in 't jaar 1553 Leeraar (Doctor) in de Rechten gworden; en heeft de Uytteels (Paratitla) der Digeſten met een byzonderen toeloop van aanhoorders / en met groote bucht / voorgeleezen. Hy ſtelde hun een nieuwe en nutte manier voor / om de Rechten te behandelen: en daar op loopen ook meeſt alle zijne geſchriften; die by Valerius Andreas opgeteld ſtaan. Daar na is hy Raadsheer te Mechelen / en lit van den geheimen Raad te Bruſſel / gworden. Eindelijk wierd hy door den Koning naar Spanje ontboden; daar hy tot Raad van Staate over de Nederland-

ſche zaken / en tot Bewaarder van 's Konings groot Zegel / aangeſtelt is. Hy is 'er ook (3) Ridder geſlagen: en den 15 December 1576, in den ouderdom van 53 jaaren / overleden.

Hy had een Kort (4) Begrip van den oorſprong des Nieſſchen volks ontworpen: 't welk / tot geen volmaaktheit gebragt / onder de bewaringe van zijne erfgenaamen gebleeven is; en van Hamconius, in zijne Beſchrijvinge van Nieſland / meer als eens geprezen word.

Hy heeft ook de Godtgeleerdheit beſtudeert; en een Uytbreiding over de Pſalmen van David geſchreeven; dewelke te Antwerpen in achten gedrukt is in 't jaar 1591.

Alzoo hy den luiſter van Gods huys met den Koninklijken Propheet beminde; deszelfs blaken en oneenigheden betreurde / en naar de brede van de geſcheurde kerk uyter herte verlangde; heeft hy wel-eer brieven gewiſſelt met Georgius Caſſander; en over deszelfs boekje / raakende den pligt van een godvruchtig menſch, het volgende vonnis in een brief van den 12 October 1562 gegeeven:

Doch houd u hier van verzekerd dat ik dat boekje niet alleen met oplettendheit geleezen heb: maar ook te weeg heb gebragt dat veele anderen daar kennis aan gekreegen, en het geleezen en goedgekeurt hebben. Want gelijk ik van natuurswege voor de vrede en de ruſt genegen ben; en hetzelve dikwils, zoo in 't openbaar als in byzondere ommegangen, zoo veel als my doenlijk is, laat blijken; zoo kan ik niet nalaaten, den yver en de poogingen der genen te prijzen; die de aanleiders en voorgan-

gangers zijn, om de kerk in ſtand te houden, en tot vrede te brengen. En het ware te wenſchen dat de Vaders, te Trenten vergaderd, eenige zoodanige mannen deeden ontbieden: want ik zoude vertrouwen dat zy te weeg zouden konnen brengen dat de kerk niet alleen van ſnoode gevoelens, maar ook van quaade zeden, gezuivert wierd: waar in alleen het welwaren van 't Chriſten Gemeene-beſt gelegen is. En dewijl wy hier een boekje over die zake hebben; 't welk niet onhebbelijk is; en in deze landen, zoo het ſchijnt, is gebooren; en dewijl ik ook meen dat het met uwe genegendheit en uwen inborſt niet qualijk over een zal koomen; zal ik het laaten uytſchrijven, en u toezenden.

Echter heeft Schotanus geen gelijk / als hy hier uyt beſluyt dat Joachim Hopperus zijne toeſtemming aan de leere van Kalvyn gegeeven heeft: nademaal het ten allen tijde de pligt van een godvruchtig menſch is geweeſt / naar de verbetering en hervorming van de kerk / voor zoo veel als ze op het ſtuk van de zeeden en de tucht verballen is / te verlangen en te haaken. Ik zeg / op het ſtuk van de zeeden / en de tucht; maar niet van 't geloof; hetwelk alleen / volgens het zeggen van Tertullianus, niet hervormt of verbetert mag worden. Schotanus zegt zelf ter gemelde plaatze dat Hopperus de Miſs in zijne kamer deed leezen; om zijne ziel onder de Miſſe aan Godt op te draagen.

Caſſander ook / in den eigen en zelfſten brief * die van Schotanus bygebragt word / toont zich van geen ander gevoelen als Hopperus;

* Epiſt. III, inter poſtremò editas anno 1558.

zoo veel als deze geloofde dat Christus aan Godt den Vader in de Misse waarlijk opgedragen word. Want een ieder / die de rechtzinnigheit plaats wil geeven / zal zonder haperinge bekennen dat het Roomsch-katolijk geloof / omtrent het Sakrament des Outaars / door Cassander op die plaatze getrouwelijk verklaart word. Om dat geloof te bevestigen / brengt hy deeze getuigenis by uyt Paschasius Ratbertus: *dat het* Lichaam van *Christus* op een drievoudige wijze genomen word: eerst voor de kerk: ten tweede voor 't Lichaam, dat uyt de H. Maagd gebooren is: en dan noch voor het vleesch van *Christus*; 't welk dagelijks gekonsakreert word.

Cassander stelt zijn gevoelen omtrent dit aanbiddelijk geheim noch wijdloopiger voor in 't 22 Hoofdstuk van zijne † Konsultatie: daar hy hetzelve gevoelen met zeer duidelijke getuigenissen van de H H. ‡ Ambrosius, ‡ Augustinus, en * Chrysostomus bevestigt.

Dit alles bygebragt hebbende / maakt hy dit beslugt: Laat ons ten minste de Barbaaren navolgen; wy, die burgers des Hemels zijn. Gy hebt hem voor uwe oogen, niet in een kribbe maar op 't outaar: gy ziet, niet een vrouwe, die hem op de armen draagt: maar een Priester, die daar tegenwoordig is: en den geest, die overvloedig over de voorgestelde offerhande uytgestort word.

Dit is meer als genoeg over deeze stoffe; die wy / om dat 'er Schotanus gelegendheit toe geeft / tegen onzen dank aangeroert hebben:

† Pag. 984. ‡ Lib. 3. de Spir. S.
‡ In Ps. 48, & Ep. 123. * In 1. ad Corinth.

want

want wy hebben geen Geloofs-artykelen / maar Hiſtorien / te verhandelen.

AANTEKENINGEN.

1. Ik heb reeds onder Staveren gezeit dat zeker Heer *Agge*, of op zijn Latijnſch *Aggo*, ook Abt van Staveren te Hemelom is geweeſt. Ik zal 'er nu maar byvoegen dat *Gabbema*, in zijn Verhaal van Leeuwaarden, het zeer gemunt heeft op deezen Abt *Agge: Zijnen inborſt*, zegt hy, *en uitwerkzelen, en wat leven hy en de zijnen voerden, zullen wy ten deele hier naar . . . der weereld ten toon ſtellen.* En eenige zijdjes vorder: *Heer Aggo, voortijds een Weirlijk Prieſter, fier en opgeblazen van moed en zeeden, ſteunende op de magt zijns klooſters, waande dat yder aan de minſte wenken van zijn' oogen verpligt was te gehoorzaamen . . . enz.*

Ik wil Heer *Aggo* niet altemaal vry pleiten; en ik zouw 'er ook geen kans toe zien: ik zal alleenlijk zeggen dat *P. Winſemius*, hoewel ook niet Roomsgezind, den gemelden Abt zoo leelijk niet uyt en ſchildert. 't Voornaamſte komt hier op uyt: *Ige Galama*, een trots en woelachtig man, onthield het klooſter, dat zich buiten beroep in de Inlandſche twiſten vermengde, verſcheidene landeryen en jaarlijkſche renten. Van den Abt tot het wedergeeven van de landeryen en renten aangezocht; hoorde het met doove ooren aan, en betaalde hem met ſchimp en beſpottinge. Dit ſtond geen geeſtelijk gemoed te draagen, zegt *Gabbema:* en hy verhaalt vorder, gelijk *Winſemius* ook doet, hoe dat hy *Galama*, met deszelfs twee broeders en eene zuſter, in den kerkelijken ban gedaan heeft. Zy, naar geen ban of geeſtelijk zwaard vraagende, hangen het weereldlijke zwaard op de zijde: ontbieden hulpbenden uyt Holland, en belegeren het vaſte Huys Spijker, dat het klooſter toebehoorde. Om het kort te maaken; de Spijker wierd ingenomen en afgebroken: en veel koſtelijkheit, die 'er bewaard wierd, tot buit gemaakt. De Abt, dien wind en ſtroom tegen liep, en bedugt was wat voor een draay dat de zaak mogt neemen, quam tot

een tweede banvonnis: daar zich *Igo Galama* zoo weinig aan kreunde als aan 't eerſte. Men houdt een by-een-komſte, of gelijk zy daar ſpreeken een Gaarlegger, binnen Bolswaart. Maar *Winſemius* zegt dat de Rechters partydig en *Galama* toegedaan waren: en, volgens *Gabbema* zelf, zag *Aggo* dat men hem met uytvlugten zogt te paayen, en door twijfelzinnige woorden te bedriegen. *Aggo*, met het Geeſtelijke zwaard niets opdoende, neemt zijne toevlugt tot het weereldlijke; ontbiedt Gelderſche hulpbenden, trekt tegen *Galama* op, enz.

Ik wil den ganſchen handel van den Abt *Aggo* gantſch niet verdedigen: maar ſommige menſchen vallen wat haaſtig of voorbarig in 't beſchuldigen: daar anderen van natuurs wege meer van t'ontſchuldigen houden. Indien het zoo een ſchelmſtuk is, den ban te vellen tegen roovers van landeryen en goederen; dan zal 'er een groot getal van geeſtelijke Overſten, die den quaadſten naam by de Hiſtoriſchrijvers niet hebben, onder de ondeugende Overſten dienen geplaatſt te worden. Het zwaard aan te gorden, ik beken 't, paſte geen Monnik of Abt: en dat wil ik niet voorſpreeken: maar, indien men alles zoo ten ſcherpſte veroordeelen en verdoemen zouw, en 't zoo effen hebben wil, waar zal men met zoo veele andere Abten en Biſſchoppen blijven? Ik ſpreek nu ſlegts Hiſtoriſſcher-wijze; en ik zeg dat *Winſemius* den Abt *Aggo* zoo hard niet en valt. Hy zegt dat het geluk den Abt niet en diende; en dat hy van zijne eigen Lekebroeders en Konverſen in 't overgeeven van de Spijker verraaden was: dat die Lekebroeders en Konverſen met een grooten haat tegen hem ingenomen waren; om dat hy hen over hun quaad leven beſtrafte. Een Abt, die het quaad leven der Monnikken zoodanig beſtraft, dat hy in den haat is, en in den haat blijft, verdient die zoo gehekelt te worden?

2. Of iemand denken mogt dat *Mudæus* hier al te zeer gepreezen word; of in twijfel mogt trekken of die tijtel, *licht der zuivere Rechtsgeleerdheit*, hem deugdelijk toekomt, die heeft *Valerius a Andreas* maar na te zien. Ik zal 'er dit maar uyttrekken dat *J. Cu-*

a In Bibl. Belg.

jacius,

jacius, de Prins der Rechtsgeleerden, *Mudæus*, die te Brecht by Antwerpen gebooren was, met deeze woorden gepreezen heeft: *Zoo eenen man of Rechtsgeleerde* (in 't Latijn ſtaat alleenlijk *talem*) *hebt gyluiden voor zijnen tijd in de Nederlanden niet gehad: en gy zult'er ook na zijne dood geen krijgen.*

Te voore was [b] hem door den Koning de vrye jagt op Gaaſterland, en daar omtrent, zoo wel te water als te land toegeſtaan: daar by was hem uyt krachte van den zelfden brief toegeſtaan dat het *Hoppers* huys te Hemelum de eerſte *Staate* van Hemelum zoude zijn; en dat de bezitters van dat huys het opzigt of bewind op de Abdy van Hemelum zouden hebben.

3. Vorders is hy op den zelfſten dag, en met de zelfſte plegtigheden, Ridder geſlagen als *Don Jan van Ooſtenrijk*.. *Winſemius* [c] voegt 'er by, dat hem by dat Ridderſlaan ook toegeſtaan wierd, gulde ſpooren te mogen dragen. Maar dat was geen byzondere gunſt, en van 't Ridderſchap onderſcheiden. Alle Ridders, als ze tot dien ſtaat verheven wierden, kreegen het recht om gulde ſpooren, en gulde draagbanden, te draagen; en wierden daarom *Equites aurati* genoemt. Dat *aurati* geeft geen ander ſlag van Ridders te kennen, want alle Ridders zijn *Equites aurati*: en *aurati* word 'er maar bygevoegt, om de Ridders van de gemeene *Equites*, of Ruiter, te onderſcheiden.

Of iemand hier aan twijfelde, en bewijs van mijn zeggen eiſchte; of zich inbeelden mogt dat *Eques auratus* iets meerder was als een *Eques* of Ridder; zal ik eenige bewijzen opgeeven.

Voor eerſt zullen de meeſte Leezers wel weeten dat *miles* in de middelſte eeuwen een Ridder te zeggen was. Zoo ſtaat 'er by *Albertus* [d] *Argentinenſis* dat *Rudolphus Bruno*, hoewel een gemeen burger, of onedel, *miles* is geworden: daar *miles* zekerlijk voor een Ridder genomen word. Zoo ſtaat 'er ook in het *Chronicon* [e] *Magnum Belgii* dat twee-honderd jonge edelluiden op eenen en den zelfden tijd *novi milites vel equites* zijn gemaakt: daar is *miles* en *eques*

[b] Brieven en Documenten achter Schotan. leſte blad.
[c] Over 't jaar 1576.
[e] Pag. 388.
[d] Ag. A. Matth. de Nobil. lib. 4. cap. 13.

wederom het zelfde. Andere bewijzen, dewijl het een bekende zaak is, behoef ik niet op te haalen.

't Staat dan te bewijzen dat *miles* en *eques auratus* ook voor 't zelfde genomen wierd: waar uyt dan vorder volgen moet dat *eques auratus* niet meer was als een Ridder: en dat alle *milites*, of Ridders, *Equites aurati* waren. *Cuſpinianus f*, ſchrijvende over 't jaar 1515, ſpreekt aldus van eenige Edelluiden, die Ridders geſlagen wierden.

Creati ſunt tunc a Cæſare & tribus Regibus plus quam ducenti milites, ſive Equites aurati, ut vulgus loquitur. Daar word *Miles* en *Eques auratus* voor een en 't zelfde genomen.

Eindelijk, om noch klaarder te bewijzen dat 'er geen onderſcheid was tuſſchen *Miles* en *Eques auratus*, en dat alle Ridders het recht kreegen om gulde ſpooren te draagen; zal ik het formulier of de bewoording bybrengen, die in 't Ridderſlaan by de Keizers gebruykelijk was.

„ g Door onze tegenwoordige ordonantzie, en „ uyt kragte van de volheit onzer *Keizerlijke magt*, „ *maaken Wy u Ridder*, (*Te . . . militem ſive Equi-* „ *tem auratum facimus ac creamus*) Wy verleenen u „ den tijtel en de waardigheit van Ridder; en Wy „ vereeren u met het cieraad van den Ridderlijken „ draagband, en met de eertekenen en het pronkcie- „ raad der Ridderlijke Order. (*In het Latijn ſtaat* „ *wederom*, *Faſcibuſque & ſtemmate auratæ militiæ* „ *inſignivimus:*) wy omgorden u met het zwaard „ der ſterkte: en Wy neemen u genadig aan, en „ ſchrijven u op, onder 't getal van de andere Rid- „ ders. Wy willen en ordoneeren dat gy na dee- „ zen in alle plaatzen en landen voor een waarach- „ tigen Ridder gehouden en als zoodanig ge eert zult „ worden: en dat gy, om dat gy het gewaad van „ deeze waardigheit ontvangen hebt, zult mogen „ genieten en gebruiken goude halsbanden, degens, „ kleederen, paardentuyg, en alle vordere voor- „ rechten, vergunningen, eerampten, en vrydom- „ men; dewelke de vroome Ridders, die door ons „ met uytgetoogen zwaarde Ridder gemaakt en

f In Vitis Imapp.

g Apud A. Matth. lib 4. cap 16.

„ ge-

„ geſlagen zijn, genieten en gebruyken: en dat gy „ tot alle die dingen zult mogen aangenomen wor„ den; tot dewelken zy, op wat wyze dat het zy, „ uyt kracht van de gewoonte, of van rechtswege, „ aangenomen worden. „

Hier ziet men duidelijk dat 'er geen onderſcheid is tuſſchen een Ridder, en een *Eques auratus:* en dat alle Ridderſchap genoemt word *aurata militia.*

En, om 'er dit by te voegen, men ziet 'er ook dat de Ridders het recht kreegen om degens, of ten minſte goude degens, te dragen. Het dragen van den degen plagt zoo gemeen niet te wezen als nu: maar wierd voor een teken van den Ridderlijken ſtaat of adel gehouden. *l. 25. ff. de teſt. mil. l. un. c. ut arm. uſ. inſc. princ. interd.* Daarom zegt een oud Schrijver *h Burchardus* genaamd: *geduurende deze peſt deelden de mannen van deze kerk onze bezittingen onder malkander: de dienſtluiden koozen de beſte landeryen* (manſus) *van onze hoeven. . . en eenigen van hen gordden den degen aan, op de wyze der Edelluiden.*

By de Hiſtoriſchrijvers, daar ze van het Ridderſlaan ſpreeken, zal men altijd vinden dat de nieuwe Ridders met een degen of zwaard omgordt wierden: daar door wierd hun het recht gegeven om den degen te dragen. Een gewis teken, zoo het ſchijnt, dat het ieder een niet geoorlofd was. Zoo ſtaat 'er in 't beruchte plakkaat of privilegie, dat *Karel de Groote* den Vriezen zoude gegeven hebben, en 't welk zekerlijk zeer oud is; *Zoo iemand van hen ridderlyke middelen had, en Ridder wilde worden, dat de Poteſtaat hem den degen aangorden moeſt, en hem met het geeven van een oorband, gelijk de gewoonte is, Ridder moeſt ſlaan.* Eindelijk, 't geen hier ter zake dient, *dat hy hem ſcherpelijk belaſten moeſt, dat hy voortaan, naar de wyze der Franſche Ridderen, gewapend moeſt gaan.* Onder die wapenen was de degen zekerlijk begreepen; en zoo was de degen de eigen dragt der Ridderen.

Zoo was het ook met de goude ſpooren; die van niemand, als van Ridders, mogten gedragen worden In 't jaar 1382. hingen 'er noch vyf hondert paar in de hoofdkerk van Kortrijk; zynde altemaal

h De Caſib. monaſt. S. Galli c. 7.

ge-

gekomen uyt den veldſlag van 't jaar 1302. daar de Franſſen geſlagen, en *i* zoo veele Franſche Ridders geſneuvelt waren. En in de *k* Jaar-boeken van Egmond word verhaalt hoe dat *Karel V.* een magtig leger tegen Vriesland geworven had; in 't welke zoo *groot een getal van Edelluiden was, dat 'er duizend gulde ſpooren* (dat zal miſſchien duizend paar moeten zyn) *getelt wierden.*

Noch heb ik 'er by te voegen dat zoo een Edelman, die Ridder geſlagen wierd, niet alleen het recht kreeg om gulde ſpooren te dragen; maar dat hem die ſpooren, onder het Ridder ſlaan, aangedaan wierden. Ja, tot meerder ſtaatzie, wierden hem die ſpooren ſomtijds door twee Ridders aangedaan: de eene deed de ſpoor aan den rechter, de ander aan den ſlinker voet. *De Heer Richardus de Botney*, zegt zeker *l* Kronijkſchrijver, *wierd by Keinsham. . . Ridder geſlagen in de tegenwoordigheit van Heer Almaricus Graaf van Pembroek, die hem het zwaard op de zyde gorde. De Heer Mauritius de Berkley deed de eene ſpoor aan zyn rechter voet, en de Heer Bartholomæus de Badileſmere deed de ſpoor aan zyn linker voet.*

Om weder tot *Hopperus* te keeren; hy was van *m* adel, om dat hy Ridder geſlagen wierd: maar men zouw by deze gelegendheit konnen vragen of hy, om Ridder geſlagen te worden, noodzakelijk van adel moeſt wezen. Daar op zal ik antwoorden dat het noodzakelijk en niet noodzakelijk was; zoo als men dat noodzakelijk neemen wil. *n* Een Vorſt die niet ſouvereyn is, zegt zeker Schrijver, kan niemand, die onedel is, Ridder ſlaan. Een Koning, de Keizer, en al wie de Oppermagt bekleedt, zegt hy, konnen het immers doen: om dat zy, als ze iemand Ridder ſlaan, hem met eene den edeldom geeven. Dat zegt die Schrijver; en 't is waar dat de zaak aldus in Vrankrijk begreepen wierd. *Guido* Graaf van Vlaanderen, en zyn zoon *Robertus*,

i Pontus Heut. lib. 2. Rer. Burg. c. 14.

k Annal. Egm. cap. 93.

l Chron. Anonymi ap. A. Matth. de Nob. lib. 4. c. 13.

m Zie Winſemius als boven; en de Documenten van S. Schoranus, leſte zijdtje.

n Ttraité de la Nobleſſe.

wier-

wierden in 't jaar 1280. en 1281. door 't Parlament van Parijs verweezen, om den Koning voldoening te geeven; om dat zy eenige jonge luiden, die van geen adel waren, Ridders geslagen hadden. Dat is een goed bewijs dat de zaak aldus in Vrankrijk begrepen wierd. Doch de Graaf van Vlaanderen zal het anders begreepen hebben; of gedagt hebben dat hy den adel, door het Ridder slaan, zoo wel verleenen kost als de Koning. En de Franssen zelf moeten niet altijd van dat verstand zyn geweest: want *als Philips de Kreveceur*, Overste van 't Fransche leger, S. *Omer* verovert had; heeft hy, naar het schrijven van *Pontus o Henterus*, verscheide krijgsluiden, zoo wel onedele als edele, Ridders geslagen.

Evenwel is het waar dat de ridderlijke waardigheit doorgaans voor de rechte Edelluiden was: doch 't gene de voorgemelde Schrijver zegt, dat de Ridderlijke waardigheit den edeldom onderstelt; en dat de souvereine Vorsten, als ze iemand Ridder slaan, met een den edeldom verleenen, tis ook niet buiten tegenspraak; *Om dat iemand Ridder word*, zegt *Gerh. p Feltman*, *daarom is hy aanstonds niet edel*: en *q* elders, *want hy aldien hy daar door aanstonds edel wierd*, waarom zyn zyne zoonen dan geen edel-luiden?

Het schijnt dat men in Vrankrijk op dit stuk noch viezer plagt te vallen als elders: en *Guntherus* zegt uytdrukkelijk dat het in Vrankrijk voor een vuile zaak aangezien wierd, als iemand, die on-edel was, Ridder wierd geslagen: *r*

Quemlibet ex humili vulgo, quod Gallia fœdam
Judicat, accingi gladio concedit equestri.

Doch dit zoude zeer waarschijnelijk beter op het draagen van den degen geduidt konnen worden.

Frederick Barbarossa f wilde iemand die on-edel was, en een treffelijk heldon-stuk uytgevoert had, Ridder slaan. Maar die zeide daar op, hy was van

o Lib 2. Rer. Austr. c. 17.
p De titul. honor. lib. 1. c. 37. n. 5. *q* Ibid c. 23.
r Lib. 2. vers. 151.
f Otto Fris. lib. 2. de gest. Fred. Barb.

geen

geen adel, en wilde liefſt on-edel blyven. Waar over *Guntherus* zich ook aldus laat hooren

Cui Rex, ob facinus præclarum, præmia laudis
Digna referre volens, titulos & nomen equeſtre
Armaque, cornipedeſque feros, cultuſque nitentes
Largiturus erat; puduit conſurgere tantum
Plebeium, generiſque ſui tranſcendere fines,
Et ſub fortuna potius remanere priori;
Credidit, acceptis largis a Principe donis.

Graaf *Willem*, gelijk onder Gorkum gelezen kan worden, heeft ook eenige koopluiden, of gemeene burgers, tot de ridderſchap verheven. 't Is waar dat geen Edelluiden met hen te doen wilden hebben, en aan geen eene tafel met hen wilden zitten; maar dat zal hunne verraderye meeſt geweeten moeten worden.

Doch indien iemand, die van geen adel was, de ridderlijke waardigheit door bedrog had weeten te bekruipen; die wierd onbequaam verklaart om een Edelman te zyn, en zyne wapenen wierden op een miſthoop aan ſtukken gebroken. *t*

4. *Hopperus* is zekerlijk een man van een groot verſtand, oordeel, en geleerdheit geweeſt: en daarom zal hy de voorſtanders van *Suffridus Petri*, en *Bern. Furmerius*, ja van *Cappidus Staurienſis*, *Occo Scarlenſis*, *Alvinus*, enz. wonder wel in de handen komen, om de oude ſprookjes van Vrieslands opkomſte, en de wonderlijke *avontuuren* van *Friſo*, *Bruno*, *Saxo*, en wat 'er vorder tot die voddemarkt behoort, tegen *Ubbo Emmius* ſtaande te houden. Want *M. v Hamconius*, die het Kort Begrip van *J. Hopperus* gezien en gelezen heeft, en dien men daar in gelooven moet, getuigt dat *Hopperus* de overkomſte van de gemelde drie helden, *Friſo*, *Saxo*, *Bruno*, en vorders het ſtichten van Staveren, en wat 'er noch meer van *Friſo* geſchreven ſtaat, in dat Kort Begrip door zyne getuigenis beveſtigt.

Dit zal aan die voorſtanders een groot bewijs voor

t Traité de la Nobleſſe, uyt de Koſtuimen van Parijs, en die van Orleans.

v Hamconii Friſia, pag. 7.

hun

hun gevoelen verſtrekken: maar ik wil d'er liever dit gevolg uyt trekken, dat groote mannen ook wel eens misleidt en van al te groote ligtgeloovigheit bekropen konnen worden. *Hopperus* was beter in de Rechten geoeffend, als in de Hiſtorien: en hy heeft ook niet meer als een Kort Begrip van de Vrieſſche Hiſtorien geſchreeven; daar hy alles, wat hy geſchreven vond, beknoptelijk by malkander getrokken heeft. Zyn inzigt zal ſlegts geweeſt zyn, de oude hiſtorien in 't kort te verhaalen: maar om de waarheit van alles naar de regels van de oordeel-kunde te onderzoeken, daar zal hy 't niet op toegeleit hebben.

WYKEL.

Wykel is een dorp / onder de Grietenyy van Gaaſterland en het Oelenſchap van Staberen gelegen: en ſtrekt zich uyt tot Sloten toe. Zelf plagt de helft van Sloten tot de Parochy van Wykel te behooren. Parochi van Wykel.

Onder dit dorp ſtonden twee boornaame Stinſen of Staaten / gelijk de Vrieſſche Hiſtoriſchryvers ſpreeken; dewelke den Heere Fyco Wykel, en zijnen broeder Jochim, toe behoorden.

AANTEKENING.

In 't jaar 1428. heeft hier als Paſtoor geſtaan, Heer *Pieter*; dewelke, hoewel ellendig aan zyn einde gekomen, evenwel als een man met eere geſtorven is. [m] De Schieringers, door wraakzugt weder op de been geraakt, zyn in 't jaar 1428. in het dorp Wykel gekomen, daar zy den Paſtoor, Heer *Pieter*, gevangen kreegen; en hem verſcheide doodelijke wonden gegeeven hebben. Voorts hebben zy hem, zoo zieltoogend en half dood als hy was, in het dorp Sondel gebragt; daar zyn zoon *Akko* een ſtins of ſterkgemaakt huys had ſtaan. Zy roepen *Akko* toe, zoo

[m] Schotanus en Winſemius over 't jaar 1428.

hy

hy het huys weigerde op te geeven, zy zouden zynen vader voor zyne oogen vermoorden. *Akko* ſtond in beraad wat 'er gedaan diende, en zoude om zyn vader te behouden, 't huys opgegeeven hebben. Maar de vader riep hem overluidt toe, dat hy 't niet doen zoude: dewijl hy toch zoo veel had, dat hy 't beſterven moeſt. De moordenaars, zulks hoorende, gaven hem vliegens de moordſteek.

SONDEL of SINDEL.

Parochikerk van Sindel, enz.

De Paſtory van dit dorp / 't welk ingelijks onder het Dekenſchap van Staveren en de Gzieteny van Gaaſterland gelegen was / bzagt jaarlijks 120. goudguldens op: van het Vikariſſchap quamen 90. goudguldens. Dan waren d'er twee Vikaryen; de eene 80. de andere 45. goudguldens waardig.

OLDEMARDUM.

Parochi van Oldemardum.

Oldemardum is ook een dorp van het Dekenſchap en de Gzieteny voornoemd: de Paſtory bon honderd / het Vikariſſchap ſeventig / de Vikary 40. goudguldens opbzengen.

NIEUMARDUM.

Paſtory van Nieumardum.

In dit dorp / 't welk onder 't zelfde Dekenſchap en de zelfde Gzietenye gelegen was / is een Paſtory van honderd / en een Vikariſſchap van 85. goudguldens geweeſt.

MIRNS of MIRLE.

Paſtory en Vikary van Mirns.

Mirns / op de zelfde wijze gelegen / had een Parochikerk / die honderd goudguldens op-

opbragt: het Vikariſſchap gaf ſeventig goud-guldens.

AANTEKENING.

In 't jaar * 1620. heeft zeker huis-man *Mirk Tayes* genaamd, woonende te Mirns, onder het ploegen eenige potten met geld van goed zilver en van verſcheide munt gevonden. Op het grootſte ſtuk ſtonden twee regels, met zeer oude letteren geſchreven. In 't binnenſte ſtonden deze letters: PHILIPS REX, met een kruys in 't midden. Op de andere zyde ſtond in eenen regel geſchreven: CIVIS TURONUS. Het was omtrent zoo groot als een halve Engelſche ſchelling, maar wel zoo zwaar. Op 't ander ſtuk, dat wat kleinder was, ſtond een Ruiter te paard, hebbende een zwaard in de hand, met eenige letteren om den rand: aan de andere zyde ſtonden twee regels, met zeer oude letteren geſchreeven, en een Kruys in 't midden. Het derde ſtuk was een kleine zilveren penning, hebbende een mans trony, en gelijkende naar de munt van een Roomſch Keizer. Op de eene zyde ſtonden wederom eenige letters, op de andere zyde een Kruys met Roosjes, en eenige letteren: en 't had omtrent het gewigt van eenen ſtuiver. Van ieder ſoort was 'er een goede party; zoo dat alles op eenige honderden geſchat wierd.

Ik zoude denken dat het geld is geweeſt of van *Philips III*, om zyne benden in Vriesland te betaalen: En dan zouw ik vorder giſſen, dat 'er geen *Civis*, maar *Civit Turon* heeft geſtaan; want de Tourſche munt, gelijk by *du* † *Cange* en elders gezien kan worden, is langen tijd zeer gemeen geweeſt: en daar plagten die letters op geſtempelt te worden.

* Winſemius, achter zyne Kronijk onder Gaaſterland.

† In Gloſſ. mediæ inf. Lat.

BAKHUYZEN.

Pastory enz. van Bakhuyzen.

Bakhuyzen was ook onder het Dekenschap van Staveren en de Grietenye van Gaasterland gelegen. De Pastory / die een schoone kerk plagt te hebben / bragt honderd goudguldens op: van het Vikariisschap quamen sestig goudguldens.

Volgens een hand-schrift der Utrechtsche kerke / plagt de Pastory bekleedt te worden door een Monnik; die misschien van S. Benedictus Order is geweest: en die ook een Vikaris had.

In dit dorp hebben de Pastoors sedert eenigen tijdt gewoont; die de geloovigen van deze Orden bedienen.

Volgens de Aantekeningen van den Heer *Andreas Thiara*, heeft zeker Heer *Jacob* zyne talenten in Westergo, voornamentlijk in't zuider gedeelte, te koste geleit. Hy had zyne vaste woonstede te Workum; om daar, als hy ziek of zuchtig wierd, een wijkplaats te vinden: en op dat die van Makkum, Staveren, Hindelopen, en de landluiden onder de gemelde plaatzen woonende, daar te kerke zouden komen.

De Heer *Jakob* heeft gezien dat hem in de Grieteny van Hemelum-offert, of Hemelomodevaart, een medewerker toe gezonden wierd; te weten *Matthæus Wattien*, Priester uyt de Maatschappye van *Jesus*. Deze heeft zyn verblijf in het jaar 1630. genomen in het dorp Hemelum, tusschen Bakhuyzen en de mole: en hy heeft den akker des Heere getrouwelijk bearbeidt,

beidt, tot dat hy onder den arbeid bezweek: zynde waarlijk een geleerd, godvruchtig, vriendelijk, ootmoedig, met een woord, een Apostoliſch man geweeſt.

Na zyne dood, zegt de gemelde *Thiara*, is deze Paſtory verdeelt: die 't eene gedeelte bediende, nam zyn verblijf te Waadeynd. Maar na de derde of vierde zending, in 't jaar 1672, hebben de vaders van de gemelde Maatſchappy deze ſtaatzi verlaten. Zoo is'er dan een Prieſter uyt de Geeſtelijkheit na toe gezonden; te weeten *Ulricus Zwaga*, een Vries, en een Lovenſch Godtgeleerde, dewelke daar den 16. July 1709. overleden is.

Die het ander gedeelte bediende, bleef zyne woonplaats te Hemelum houden.

Doch alzoo *Johan vander Horſt*, uyt de Maatſchappy van *Jeſus*, en de nazaat van *Matthæus Wattieu*, in 't jaar 1657. gevangen en in ballingſchap gezonden wierd; hebben de Paters Jeſuyten deze ſtaatzi verlaten.

De doorluchtigſte Heer, de Pauſſelijke Vikaris, ziende dat de kleintjes brood verzogten, en dat 'er niemand was om het zelve aan hen voor te ſnijden, heeft 'er in 't jaar 1658. uyt een vaderlijke zucht na toe gezonden

Willem Foppens, **te Bzuſſel gebooren / een Lovenſch Godtgeleerde. Die heeft tot opvolgers gehad** / Adrianus Thiara, **een Leeuwaarder / en een Lovenſch Godtgeleerde.** Joh. Ploeg, **te Emmerik gebooren / en een Keulſch Godtgeleerde.** Herman van Echten, **naderhand Paſtooz in 't Gzaf; daar hy geſtozben is den** 12. **October** 1695. Theodorus Pellenrok, **een Gzoninger / naderhand Paſtooz van Zwaag; en te Gzoningen oberle-**

den in de maand Juny 1710. Ano Willebrordus Etma, een Vries / hebbende te Loven op de Godtkunde geſtudeert / is Paſtoor van Makkum geſtorven den 21 January 1713. Johan Verhoeven, van Amſterdeen / overleden in de maand May 1713. Gerardus de Vos, een Utrechtenaar. Jacobus de Valois, een Leydenaar.

WARNS.

Warns, Parochikerk, enz.

Warns is een groot dorp / even als de voorgaande gelegen. De jaarmarkt word 'er gehouden den 24 Juny / zijnde den dag van S. Jan den Dooper; wien de Parochikerk toegewijdt was. Deeze Parochikerk heefe weleer / volgens het voorgemelde handſchrift / 100 goudguldens opgebragt: en had een Dikariſſchap van 75 ſoodaanige guldens (1).

AANTEKENING.

1. Indien men * *Hamconius* gelooven wil, zoude *Warns* de Vrieſſche naam zijn van den Heidenſchen Godt *Mercurius*: en daarom, zegt hy, is Warnen noch zoo veel te zeggen als boodſchappen, of verwittigen.

En dewijl de ſtad Staveren haaren naam, volgens dat ſlag van Schrijvers gekreegen zoude hebben van den Afgod *Stavo*; Medenblik van *Medea*; Sneek, anders *Snits*, van *Snein*, 't welk by de Vriezen de Zon beteekende; waarom dit dorp de eer niet gegund, dat het zoo genoemt is naar den Afgod *Warns*, of *Mercurius*? Die de naamrede van Staveren, Medenblik, Sneek of *Snits*, en diergelijke meer, goedkeuren; zullen tegen deeze naamrede van Warns niet veel te zeggen hebben.

* J. Hamconius in Friſia, ſives de Viris Friſiæ illuſtrib. pag. 97 & 27 verſa.

SCHARL.

SCHARL.

Het dorp Scharl / ook alzoo gelegen / had een kerk / met een Vikarisschap van honderd / en een Prebende van 70 goudguldens. Kerk, Vikary, enz. te Schal.

Occo Scarlensis of van Scarl, aldus naar Scarl zijne geboorteplaats genaamd / heeft geleeft omtrent het jaar 970.

Van dezen Occo, en van zijne geschriften / zal de Leezer breeder bescheid vinden by Suffridus * Petri.

AANTEKENING.

1. Van deezen *Occo* hebben wy reeds meer als eens gesproken: ik zal 'er nu slegts van zeggen dat hy, zoo hoog als hy door *Suffridus Petri* en diergelijke Schrijvers verheven word, zoo laag en noch laager te boek staat by *Ubbo Emmius*.

MOLQUERN.

Molquern / een groot en wijd uitgestrekt dorp onder de Grietenij van Gaasterland en het Dekenschap van Staveren / word van rijke Schippers bewoont; die met hunne waaren naar 't Oosten en Zuyden vaaren. Door de wateren die 'er doorloopen / en de bruggen die over die wateren leggen / is het als in zeven eylandtjes verdeelt: en de huizen staan d'er wederzijds zoo onordentelijk / en als in 't honderd neergezet / dat het wel naar een doolhof zoude gelijken. Molquern, Parochikerk, Vikary, enz.

Het heeft eertijds een Parochiekerk / een Vikarisschap / en een Prebende gehad. De

* De Script. Fris. Decad. 7. §. 4.

Parochiekerk / of Pastory / bragt 130 goudguldens op: het Vikariesschap was jaarlijks 70, de Prebende / 100 goudguldens waard.

KOLDUM of KOUDUM.

Koudum, kerk, Pastory, enz.

Koldum / een groot en treffelijk dorp / en even als vooren gelegen / heeft een schoone kerk met een mooyen toren. Deze toren / die in 't jaar 1617 voltrokken is / heeft een zoo hooge spits; dat ze de schippers / die het Vlie bevaaren / tot een bake dient.

De Pastory van Koudum plagt 100 goudguldens op te brengen; de Parochiekerk had eene Vikariesschap / en twee Prebenden. Het Vikariesschap / gelijk ook de eene Prebende / leverde 100 goudguldens: van de andere Prebende trok de bezitter 70 diergelijke guldens.

Onder Koudum hoort een buurt Terwischa genaamd / en by de zee gelegen. Ook staan d'er twee zoogenaamde Stinssen of Staten; te weeten Galema en Ypema.

KOLDEWOLDE.

Parochiekerk en Vikariesschap te Koldewolde.

Dit dorp / als vooren gelegen / had een Parochiekerk / en daar in een Vikariesschap.

De Parochiekerk plagt honderd / de Vikariesschap 85 goudguldens / op te brengen.

OLDEGA.

De Pastory van Oldega / die onder 't zelfde Dekenschap en dezelfde Gezetenij gelegen was / bragt honderd goudguldens op. Daar

was

was ook een Vikariſſchap / met een jaarlijkſche inkomſte van 85 goudguldens.

NYEGA.

De Paſtory van dit dorp / dat eben eens gelegen was / bragt 100 goudguldens op; het Vikariſſchap acht-en-seventig.

HARICH.

Harich / ook zoo gelegen / had een rijke Paſtory; met eene Vikariſſchap / en twee Prebenden.

De Paſtory was jaarlijks 130 goudguldens waardig; het Vikariſſchap 100. De eene Prebende plagt 90, de andere 55, goudguldens op te brengen.

RUGAHUYZEN.

Dit dorp / ook onder Gaaſterland en 't voornoemde Dekenſchap behoorende / had een Parochiekerk die 115 goudguldens opbragt: en daar by een Vikariſſchap / met de inkomſte van 75 goudguldens.

Deeze dorpen hebben eertijds ſchoone kerken gehad; die door lankheit van tijde vervallen zijn.

BALK.

Balk / een deftig dorp onder Gaaſterland / niet verre van Sloten / heeft een fraayen toren met een klokkenſpel.

De jaarmarkt valt 'er op den 27 Septemb. Onlangs is 'er voor Paſtoor na toe gezonden

Johan Ruygeduyſt, een Lovenſch Godgeleerde: en naderhand

Jakob van Dam, onder Zutfeen gebooren.

SLOTEN.

Verſcheide naamen van Sloten.

Sloten / van ouds Slootmanniga of Slootmania genaamd / is eerſt een ſtedeke van Gaasterland geweeſt; daar de Haringsmaas een Stins of ſlot hadden ſtaan / om de Vetkoopers te beoorlogen.

Kapél te Sloten.

Sloten plagt ſlegts een kapél te hebben; ſtaande onder de Parochiekerken der naburige dorpen: want de ingezetenen hoorden ten deele onder de Parochie van Wykel / ten deele onder die van Terkgaaſt.

Maar in 't afgaan der zeſtiende eeuwe heeft Cunerus Petri, Biſſchop van Leeuwaarden / de gemelde kapél tot de waardigheit van een Parochiekerk verheven; en een Paſtoor over de nieuwe Parochiekerk aangeſteld. De kerk is op den naam van S. Jan den Dooper ingewijdt: en dit is de reden dat de jaarmarkt van Sloten / die zeer vermaard is / daags na S. Jans Onthoofding gehouden word.

In de Parochiekerk was een Vikariſſchap en drie Prebenden geſticht: de tweede Prebende word S. Niklaas Prebende genoemt: de derde was door de ſtedelingen voor den koſter geſticht.

De Paſtorp bragt 110 goudguldens op / het Vikariſſchap 100: de eerſte Prebende had een inkomen van 100 goudguldens / de tweede / dat is S. Niklaas Prebende / was jaarlijks 70 en de laatſte 40 goudguldens waard.

Auguſtyner Monnikken.

Volgens een oud handſchrift hebben de Auguſtyner Monnikken hier ook een kerk gehad (1).

In

In 't jaar 1547 is hier een nieuwe kerk gebouwt.

Tegenwoordig hoort Sloten onder de Sevenwolden / met wallen / binnenschanssen / en grachten voorzien. Ook loopt 'er een water door / daar groote schepen door varen.

Sedert de verandering van den Godsdienst heeft dit stedeke geen Katolijke Pastoors willen gedoogen.

De Katolijken / zoo wel van Sloten als van de nabuurige plaatzen / wierden wel-eer door twee Priesters van de Geestelijkheit bedient; die hun verblijf in het nabuurig dorp / Heiligselom of Heilsom / hielden. De eerste van die twee Priesters was genaamd

Adam Petri, volkomen Bacelier in de Godkunde; de tweede was

Wilhelmus Petri, Adams volle broeder.

Onder het bestier van den Aartsbisschop van Sebaste hebben die van Sloten hunne eigen Pastoors gekreegen: te weeten

Johannes Christophorus Sourhuys, te Emmerik gebooren.

Johannes van Dyk, te Sloterdijk gebooren; overleden den 9 November 1704.

Antonius Franciscus Wulfers, te Emmerik gebooren; te Loven in de Godtkunde onderweezen / en een geleerd Heer; daar by zeer godvruchtig / en vol yver voor de zaligheit der zielen. Doch in 't vijfde jaar van zijn ampt / te weeten in 't jaar 1709 als hy in 't bloeyenste van zijn leven was / en een boekje over den Kinderdoop tegen de Mennisten te drukken gegeeven had / is hy tot groot verlies der Geestelijkheit uyt het leven gehaalt.

Antonius van Lin, een Leidenaar.

N. Meyer te Emmerik gebooren; hebbende daar ook op de Godtgeleerdheit geſtudeert.

Hermanus Daaldorp een Amſterdammer en en een Lovenſch Godtgeleerde.

AANTEKENING.

1. Te Sloten moet ook een Kommandeurſchap van de Duytſche Order zijn geweeſt: want zeker *Verzoekſchrift, dat verſcheide Prelaaten en Edelluiden by den Graaf van Rennenberg tegen de Vereeniging of *Unie* van Utrecht ingelevert hebben, is ook onderteekent door *Melchior de Groote*, Kommandeur, of gelijk de woorden luiden, *Duytſche ordinis Commendator tot Sloten.*

* By Schotanus Frieſſche Hiſt. in 't 23 Boek.

HET DEKENSCHAP VAN WORKUM:

't Welk onder dien naam bekend is in de handſchriften der Utrechtſche kerke; en onder den Prooſt van Oud-munſter te Utrecht heeft geſtaan.

Onder dit Dekenſchap heeft voor eerſt geſtaan

WORKUM.

Workums verſcheide naamen.

Wozkum / in de oude taal der Oziezen Wolderkum en [a] Waldrichum genaamd / is een ſtedeke aan het Vlie / hebbende een kleine haven: en paalende met zijn gebied van de

[a] P. Winſem. in deſcript. urbium Frif.

eene

eene kant aan Wonser-deel / en van de andere kant aan de Gzieteny van Hemelum.

De Hoofdkerk / die ter gedagteniſſe van S Gertrudis ingewijdt was / is in den oozlog tuſſchen de Gelderſchen en Bozgonjers afgebzandt: om dewelke weder op te bouwen de [b] Utrechtenaars veel gelds geſchoten hebben. Ook heeft Karel V den aanwas van landen / tuſſchen Wozkum en Hindelopen buitensdijks leggende / aan de Wozkommers geſchonken; welke gifte Philips II, en naderhand ook de Staaten van Vziesland / goedgekeurt hebben (2).

Daar is een fraaye kerk: maar de toren is ſedert den bzand met hout bekleedt gebleeven.

De Paſtory bzagt eertijds 150 goudguldens op. In de Parochiekerk was eene Vikary der H. Maagd Maria, ter waarde van 100 goudguldens: en dzie Pzebenden / dooz de wandeling Vry-leen genaamd. De eerſte van die Pzebenden bzagt 100 goudguldens op; de tweede 80, de derde 70.

Volgens zeker handſchzift van S. Jans kerk te Utrecht heeft hier als Paſtooz geſtaan

Egbertus Wigmans; dewelke den 2 Mey 1558 in 't bezit van zijn ampt is geſtelt.

In 't zelfde jaar is Johan Zems Paſtooz van Wozkum gewozden.

Omtrent den zelfden tijd is het ampt van Vikaris hier bekleedt geweeſt dooz

Ivo Simonſz. en Jakob Korneliſz.

Behalven de Hoofdkerk is 'er ook een Beggnhof en een kapél geweeſt: miſſchien was

[b] Winſemius zegt dat de Stoel van Utrecht veel daar toe geholpen heeft. *Vertaalder.*

het

het de woonplaats en de kapél van de Grauwe Zusters / leevende naar den derden Regel: want in de Katolijke tijden hebben hier Grauwe Zusters gewoont. Dan is 'er noch een gasthuys / daar een toren op staat.

Het geslagt Inthiema, dat te Wozkum een slot had staan / heeft 'er [c] het volkomen en (3) het gemengde gebied gehad. Uyt dit geslagt is gesproten

Frederik [d] Inthiema, die te Loven in de Rechtsgeleerdheit gepromoveert is. Hy heeft eerst te Wozkum het ampt van Advokaat bedient / en is 'er ook Burgemeester geweest. Naderhand heeft hy het ampt van Advokaat bedient booz 't Hof van Leeuwaarden: maar in 't jaar 1592 wierd hy booz de opschuddingen der Onkatolijken genootzaakt zijn Vaderland te verlaaten / en naar Oostfriesland te vertrekken; daar hy Raadsheer van den Graaf van Emden is gewozden. Hy heeft verscheide werken (in de Latijnsche taal) geschreeven: als drie boeken van de regeeringe der quaade Koningen. Een groot boek van Rechtsgeleerde Raadgeevingen. Het geklag der Batavieren. Eindelijk / een Gedicht over de Geboorte, de Begraaffenisse, en Verrysseniss van *Christus*.

De Hottingaas, die wel eer het gebied over Wozkum gehad hebben / hadden daar een slot by de Hoofdkerk staan.

Noch is te Wozkum in Friesland den 15 July 1514 geboren Petrus [e] Tiara; Leeraar

c Schotan. Descrip Fris. pag. 266.

d Val Andr. Bibl. Belg.

e Zoo staat 'er in 't Latijnsche werk: maar zijn rechte naam is Petreius Thiara. Zie Suffridus Petri, de Script. Fris. Valer. Andreas, enz. *Vertaalder.*

in de Geneeskunde / Poeët / en Filosoof. Hy was in de drie taalen zeer wel erbaren / en in allerhande geschaafde wetenschappen bedreeven: hebbende in zijne jonkheit Italië / Duytsland / en Vrankrijk bezigtigt. Hy is te Loven / te Douay / te Leyden / en te Franeker / Professor der Latijnsche taale geweest; en heeft de Geneeskunst te Delft met een jaarlijksch inkomen van de stad geoeffent. Hy had een schrander verstand / dat bequaam was tot alderhande wetenschappen; en daar by een doordringend oordeel. Zijne lengte was meer als middelmatig: hy was breed van voorhoofd / en droeg een lange baard. Hy heeft het eene en 't andere in de Latijnsche taal overgezet / en ook eenige beerzen in die taal gemaakt. Eindelijk is hy te Franeker / in den ouderdom van 71 jaaren / gestorven den achtsten February 1518; en is daar begraven met een grafschrift / door Joh. Arcerius gemaakt; 't welk / op een bord geschreeven / aan een pylaar plagt te hangen.

Uffingus of Uffo van Workum is Benedictyner Monnik te Weert in 't klooster van S. Ludgerus geweest; en heeft gebloeit omtrent het jaar duizend. Hy heeft het leven beschreeven van de H. Weduwe Ida, 't welk by Surius op den 4 September te vinden is. Noch heeft hy het leven geschreeven van den H. Lucius, 5 Koning van Britanje.

De Katolijken van Workum, en van de aangrenzende dorpen Verwolden en Nieuhuizen, zijn na de meergemelde verandering, gelijk wy reeds gemeldt hebben, aldereerst bedient geweest door

Heer *Jakob*; die volgens de Aantekeningen van

van *And. Thiara* zijne vaſte woonſtede te Workum hield.

Heer *Jakob*, zoo zegt hy vorder, heeft tot medehelper en ook tot nazaat gekreegen

Cyprianus Orus, te Leeuwaarden gebooren, een Prieſter uyt de Klerezy. Deeze *Orus* was een deugdzaam man, en een Belijder des Geloofs; hebbende aldaar veele verdrukkingen om *Chriſtus* wille uytgeſtaan.

Na het vertrek van Heer Cyprianus, in 't jaar 1663, heeft zeker Minnebroeder / Niklaas Hania, zich zelven volgens het ſchrijven van Thiara in die plaats ingedrongen. Maar in 't jaar 1665 wierd hy op 't bevél der H. Vergaderinge van de Voortplantinge des Geloofs daar uyt gezet; en is door een wettige zending in zijne plaats gekomen

Gerardus Parijs, een Amſterdammer; dewelke te Workum overleden is den 10 April 1696. Hy heeft tot opvolgers gehad

Johannes van den Berg, een Amſterſterdammer.

Johannes Wilhelmus Neelman, een Utrechtenaar / te Workum geſtorven den 4 July 1698.

Kornelis Spithoven, een Utrechtenaar / te Amſterdam overleden den 14 December 1700.

Jacobus Lollema te Bolswaard geboorem / en te Workum geſtorven den 16 January 1708.

In Lollemaas-plaats is door den Nuncius gezonden Theodorus Kok een Utrechtenaar / enz.

Behalven den Paſtoor mag 'er te Workum / volgens de Verzagpunten / ook een Minnebroeder van den Regel der Obſervanten ſtaan: die daarenboven een Medehelper mag hebben.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. De kerk had een hoogen en ſchoonen toren; die den ſchepen, uyt de zee in het Vlie of 't Marsdiep binnen koomende, voor een baken diende: maar de toren wierd zoo wel afgebrandt als de kerk. Op de nieuwe kerk wierdt wederom een hooge toren geſticht. Want in den Gelderſchen en Borgondiſſchen oorlog plagten de *f* Gelderſche roovers te verſpieden of daar omtrent eenige ſchepen, daar vat op was, voor by zeilden, of ten anker lagen, of het Vlie inzeilden: 't welk meenig koopman zijne ſchepen, goederen, en welvaren heeft gekoſt.

2. De ſtad heeft ganſch geen baat by alle die vergunningen gehad: want, zoo als *P. g Winſemius* ſchrijft, door den regenachtigen en vochtigen zomer, en door 't hooge zeewater, heeft de zaak geen voortgang gehad; en heeft de ſtad, met de genen die 'er hun deel aan geſtaan hadden, groote ſchade geleden.

3. Hy was te Koudum of Koudem, in Gaaſterland gebooren.

4. *Lucius*, Koning van Britanje, heeft geleeft in de tweede eeuwe; en is de eerſte Koning van dat Rijk geweeſt, die 't Chriſten geloof aangenomen heeft. 's Konings Hof, en al het volk, volgde het voorbeeld van den Koning, en verzaakte den dienſt der Afgoden. De Schrijvers verhaalen dat 'er in Britanje, tot dien tijd toe, acht-en-twintig Heidenſche Prieſters, en drie Aarts-prieſters, waren geweeſt. De Heidenſche Prieſters en Aarts-prieſters, zoo als zy vertellen, wierden afgezet; en even zoo veele Chriſtene Biſſchoppen en Aartsbiſſchoppen in hunne plaatzen aangeſtelt. Maar 't was een korte vreugd voor de Chriſtene kerk, dat ze dit groote en ſchoone landſchap aangewonnen had: want door de wreedheden van *Diokletiaan* is 'er het Chriſtendom zoodanig uytgeroeit, als of men d'er van *Chriſtus* en 't Evangeli noit iets geweeten had.

f Schotanus 23 boek.
g In de ſteden van Vriesland.

HIN-

HINDELOPEN.

Hindelopen / of beter Eindelopen / is een ſtedeke tuſſchen Staveren en Workum / leggende aan een uythoek van de Zuyderzee. Het heeft een kleine haven / en is tegenwoordig onbewald.

In de Parochiekerk / die jaarlijks 140 goudguldens opbragt / was een Vikariſſchap / ter waarde van 100 Philippus guldens.

Hindelopen / dat door de bekende partyſchappen van de Vetkoopers en Schieringers veel geleden had / is in de daar op volgende oorlogen tuſſchen de Borgonjers en Gelderſchen / omtrent het ingaan van 't jaar 1500, byna ganſch afgebrandt: met welken brand alle de ſtads Handveſten en oude brieven vergaan en verlooren zyn. Maar na 't vereenigen der 7 Provincien is 'er weer een toren gebouwt.

Daar ſtaat tegenwoordig een Predikant van den heerſchenden Godsdienſt.

Wat de Katolijke Paſtoors belangt; Heer Jakob, boven vermeld / heeft ook de Katolijken van Hindelopen / zoo veele of weinige als 'er overgebleeven waren / opgepaſt.

Om de plaatzen onder Workum en Hindelopen te bedienen, zegt de voorgemelde *Thiara*, is Pater *Schiedam*, van S. *Dominicus* Order, den Eerw. Heere *Jakob* te hulp gekomen: maar onder wat tijtel dat hy quam, weet ik niet. En daarom is zijn nazaat, Pater *Sonnius*, die insgelijks een Dominikaner Monnik was, uyt kragte van de Verdragpunten genootzaakt geweeſt te vertrekken. Daar op is hy op een wettige-

ge-

ge wijze te Leeuwaarden beroepen; en aldaar, in 't jaar 1650, van de peſt geſtorven. Hy was een man van een zeer deugdzaam leven.

Naderhand hebben d'er de Katolijken, om dat ze zoo weinig in getal waren, geen eigen Paſtoor gekregen: maar zy wierden door den Paſtoor van Staveren en van de omleggende plaatzen geholpen.

AANTEKENINGEN.

1. Dat men beter Eindelopen zoude zeggen als Hindelopen, is het zeggen ook van den Heer *h Alting*: dewelke, zoo het ſchijnt, hier op ſteunt dat Hindelopen, in rang, de laatſte ſtad van Vriesland is. Hy voegt 'er by dat Hindelopen, Sneek, Sloten, van geen eenen Schrijver vermeldt worden, die voor de 14 eeuwe heeft geleeft. Dat ſpreek ik geenzins tegen: maar, om Sneek, dat daar naa te pas zal koomen, nu daar te laaten; zoo ſchrijft *P. i Winſemius* dat Hindelopen tot een ſtad gemaakt is omtrent het jaar 1225: en dat het op den zelven tijd zijne Handveſten van den Poteſtaat, en de Standen des Lands, bekomen heeft. Hy heeft het uyt de Kronyken van Vriesland: en hy voegt 'er by dat het den naam van Hindelopen gekreegen heeft; om dat de hinden en ander wild gedierte, in 't Kreyler-boſch huys houdende, haare loopplaats derwaarts plagten te hebben. Al te vies of ſtugge wil ik nu niet weezen, of altijd tegen de Oude Vrieſſche Kronijk-ſchrijvers dwarsdrijven. Als zy die heldentijden van *Friſo*, *Saxo*, *Bruno*, en ſommige anderen, voorby gevaaren zijn, en tot de Chriſtene Vorſten beginnen te komen; dan beginnen zy als uyt andere oogen te zien; en is doorgaans meer ſtaat op hun zeggen te maaken.

Dat daar gelaaten, althans was Hindelopen een ſtad in 't jaar 1368: en word een ſtad genoemt in een brief *k* van *Aalbert*, Koning van Zweden: by welken brief aan de ſteden Staveren en Hindelopen ver-

h Part. 2. V. Vleke. *i* Op het jaar 1225.
k By Schotan, over 't gemelde jaar.

ſcheide voorrechten omtrent den koophandel, en de vaart op Zweden, toegeſtaan worden. Deze *Aalbert*, de zoon van *Aalbert* Hartog van Meklenburg, was van de Zweden, die't onder de Tiranniſſche regeering van hunnen Koning *Magnus* niet langer wilden of koſten harden, tot Koning gekoren in 't jaar 1363. Zoo heeft hy dan den gemelden brief, en noch een anderen brief die by *Schotanus* te leezen ſtaat, ten behoeve van die van Staveren en Hindelopen verleent in 't vijfde jaar van zijne regeering; zijnde Koning gekoren in 't jaar 1363. Maar dat begryp ik niet hoe dat hy hun verſcheide vrydommen en voorrechten in Denemarken verleent, daar hy noit geen meeſter van Denemarken is geweeſt.

„To den eerſten *vergunt hy die ſteden* dat eere bur„geren, coopluyden, und geſinne, mogen ſoeken „dat rijk tot Denemarken und dat land te Scho„ne. . . .

„Ook ſchollenſe den zeeſtrand menlijken vry „hebben in den rijke to Denemarken, und in alde„ne landen to Schone to eeuwighen tyde van alle „ſchipbreukigen goede, & hete wrak eder Zeevont, „of wo it heete, enz. . . .

„Voort meer ſalmen niemande laden dat kallen „in Deneſche rechten, het waer dat Deenſche rech„ten, enz.„

Maar om dat 'er ook ſtaat dat die van Staveren en Hindelopen hun eigen voogd in Schoonen en Balſterbodem mogten kiezen, en aan de kant aldaar aangetekend ſtaat dat ze hun eigen voogd in Denemarken mogten zetten; zal hy miſſchien Schoonen en Balſterbodem, hoewel onder zijn gebied ſtaande, onder Denemarken gerekent hebben.

Voorts dient 'er van deezen Koning *Aalbert* geweeten dat hy zich, na eenige jaaren regeerens, zoodaanig aanſtelde, als of Zweden hem en zijne Duitſchers ten prooy gegeeven ware. Diervoegen dat de Zweden, die hem eerſt op de handen zouden gedraagen hebben, ruim zoo afkeerig van hem wierden, als van *Magnus*. *l* Zy hadden niets te zeggen, en wierden als een o in 't cijfer gerekent. Alle Eerampten, Steevoogdyen, en wat 'er aanzienlijk en voordeelig

l Joh. Magn. Lib. 21. cap. 11, 12.

ge-

gerekent wierd, was voor de Duytſchers. Hadden de Zweeden of de Gotten een zaak voor den Koning of zijne Rechters te bepleiten; zoo wierden ze maar uytgejouwt, en kreegen dikwils ſlagen in de plaats van recht. De edelſte maagden en weduwen moesten dikwils, 't was haar lief of leed, in den echten ſtaat treeden met uytlanders van 't ſlegtſte ſlag. De Koning, om haar noch ligter het jawoord te doen geeven, noemde die uytlanders zijne neeven: maar als die adelijke vrouwen eenigen tyd getrouwt waren geweeſt; quam het dikwils uyt dat ze een ſchoenmakers of ſchoenlappers jongen tot haar deel gekreegen hadden. Ondertuſſchen wierd het land vaſt uytgeput, al het goud en zilver raakte buitens lands, of in de zakken van de Hofjonkers. De Koning niet meer te geeven hebbende, eiſchte de derde mergen; en dat hy eiſchte, moeſt hy hebben. Hoe onmenſchelyk dat de Duytſchers, die den Koning in Zweden gevolgt waren, met de Zweeden te werk gingen, zal ik hier niet ophaalen; en kan by *Joh. Magnus* nagezien worden. Eindelijk, dewyl Koning *Aalbert* de gangen van *Magnus* ging, is hy ook gevaaren als *Magnus*; dat is, hy raakte de gunſt der Zweeden, en daar by zynen throon en vryheit quyt: want hy wierd in een veldſlag tegen de Deenen gevangen genomen, en bleef 7 jaaren gevangen zitten.

De Leezer, hoop ik, zal het ten beſte houden dat ik dit, ter gelegendheit van de voorrechten door *Albertus* aan die van Staveren en Hindelopen verleend, hier bygevoegt heb: het koomt niet ganſch t'onpaſſe: en een Aantekenaar is zoo nauw aan zyne ſtoffe niet gebonden, als de Schryver zelf.

In 't jaar 1491. zyn *m* te Hindelopen achtien, te Koldum acht, te Bolswaart twee-en-twintig huizen afgebrandt: en men hield 't er voor dat al dat branden een voorteken was van de zwaare beroerte, die daar op volgde.

m Schotanus over het jaar 1491.

SENSMEER.

Sensmeer is een ſtreek tuſſchen Bolswaard en Wozkum / * die ook bedient wierd dooz den gemelden Heer Jakob.

Johan van Zuchtelen wierd van zijnen bzoeder Vitus van Zuchtelen, die Landdeken was / gezonden om den Heer Jakob te helpen.

Eindelijk is Adam Petri, zijne ſtudie volbzagt hebbende / hier aangekomen; en heeft tot opvolgers gehad:

Jakob † Ketelaar, te Damme in Gzoningerland geboozen / en een Lovenſch Godtgeleerde; zijnde de eerſte / die zijn verblijf in zijne Paſtorij gehouden heeft. Na dat hy den laſt van 't Harders ampt 27 jaaren gedzagen had; is hy eindelijk in den Heere geruſt den 14 January 1689.

Theodorus Pellenrok, te Gzoningen geboozen.

Jacobus Geersma, ook een Gzoninger; die te boren in de Ommelanden had geſtaan.

In zijne plaats is gekomen Hermanus Holſt, dewelke het Harders ampt alhier met lof en ſtichtinge bedient.

* Annotat. Ant. Thiaræ.
† Necrolog. Eccl. Bat.

BLAD-WYZER

Van de voornaamſte zaaken, in de Oudheden en Geſtichten van Vriesland verhandeld.

A.

Albert, Hartog van Saxen, tot een vaſten Landvoogd over Vriesland aangeſteld. 35
- - - kan niet in een geruſte bezitting koomen. 35, 36
Aalſum, een dorpje enz. 417
Abbes (*Syttio*) Paſtoor op Aldenhove, van 't geloof afgeweeken. 355
Abdiſſen plagten ſomtijds biecht te hooren, te preeken, enz. 326
Abten van Vriesland hadden doorgaans de eerſte plaats op de Land-dagen. 36
- - - ſtellen zich tegen het oprechten van 't Nieuwe Bisdom van Leeuwaarden. 280. 304
Abten; of de Abt met de gaſten of alleen eeten moet. 203
- - - redenen voor en tegen. 203, 204
- - - of hy buiten of in de Refter eten moet. 204
Abten van Vriesland verſchijnen niet op de Synode van *Frederik Schenk*. 210
- - - hunne redenen. 211
Adel, de Vader van *Friſo*, *Saxo*, en *Bruno*, enz. 48
Adelaar, Keizerlijke, zie *Arent*.
Adel, edeldom, of iemand van adel moeſt zijn om Ridder te worden. Zie Ridder.
Agge Abt te Staveren. 492
- - - van *Gabbema* zeer gelaakt. 503
- - - de redenen van dat laaken onderzocht. 503, 504

- - - beſtrafte het quaad leven der Monnikken, enz. 504
Agrammes, de tyran, ſtoot *Adel* uyt het Rijk, enz. 48, 49
Alba (Hartog van) dringt het werk van 't Nieuwe Bisdom door. 291, enz.
Amerikaanſche volkeren, hebben hunne Fabeldichters. 58
Ampt-verkooping (Geeſtelijke) Zie *Symony*.
Anaſtaſia, Hartogin van Pomeren, ontbiedt eenige Nonnen uyt het klooſter Betlehem. 390
Andreas Cornelius, hoewel veele fabelen vertelt, mag ſomtijds wel gebruikt en bygebragt worden. 414
- - - ſlegte getuigenis aan hem van *Ubbo Emmius* gegeeven. 484
Antonius (Sint) heeft in 't wit gegaan. 439, 440
Apoſtaaten, ordonantzien omtrent de H. Apostaaten. 345. 347
Apulië en Kalabrië zijn onder de magt der Pauzen niet gebragt door *Karel den Grooten*. 71
- - - hebben, tot *Otto I* toe, onder de Griekſche Keizeren geſtaan. *ibid.*
Arent, in 't Keizerlijke wapen, wanneer opgekomen. 100, 101
- - - dubbelde Arent hoe oud. 101
- - - of het twee Arenden zijn, dan of het een enkelde Arend is met twee hoofden. 102, 103
- - - door wien de dubbelde Arent eerſt gebruykt is geweeſt. 102, 103, 104
- - - wierd by de Griekſche Keizers al gebruykt in de elfde eeuw. 105
Aſſchendorp, in Groningerland, zoude dus genoemt zijn naar den Trojaan *Aſcanius*. 47

Keizers. 109
Baſius (Johannes) geleerd Leeuwaarder. 362
Bauko, de X Abt van Mariën-gaarde. 393
Bedelende Monnikken hoe veele kloosters in Vriesland hadden. 7
Beyna (Julius) geleerd man van Dokkum. 407
Benediktyner Monnikken wierden de zwarte Monniken genoemt. 431. 437
- - - wilden liever 't klooſter verlaaten, als de zwarte kleeding afleggen. 437
- - - zie *kleeding der Monnikken.*
Benediktyner Order, hoe veele Abdyen in Vriesland heeft gehad. 7
Benedicta Friſia, volgens *Suffridus*, enz. een landſchap in Indië, daar *Friſo* zoude geboóren zijn, enz. 48
Benedix (*Dominikus*) word Aartsdiaken van Leeuwaarden. 306. 357
- - - is op verſcheide plaatzen Paſtoor geweeſt. 356
- - - zijne welſprekendheit, geſchriften, enz. 356, 357
Benoit (*Renatus*) zijne overzetting van den Bybel door de Sorbonne gebrandmerkt, enz. 134
Bergum, dorp. 443
Bergum (Abdy aldaar.) *ibid.*
- - - aan den Biſſchoppelijken Tafel van Leeuwaarde gehecht. 275. 443
- - - de Prior ſtelt zich daar tegen. 304
- - - redenen door hem ingebragt. 444
Berlkom, van ouds Utgong, zie *Utgong.*
Bernardynen, zie *Ciſterci Order.*
Bernardyner Order, hoe veele Abdyen en Prioryen in Vriesland heeft gehad. 7
Bernardus (Sint) fabelachtige vertellingen wegens dien H. Man. 433.

Bernadus Klinge, Abt van Klaarkamp. 442
Beroaldus of onder de Vrieſſche Koningen gerekent moet worden. 66, 67
Betlehem, Nonnekloofter. 387. 443
Biecht: ordonantziën omtrent de Biecht. 322
- - - moeſt altijd in 't openbaar gedaan worden. 323 324
- - - Diakenen plagten ook biecht te hooren. 324
- - - Klagten daar over. *ibid.*
- - - Leeken plagten ook de biecht te hooren. 324, 325
- - - Abdiſſen hebben de biecht der Nonnen gehoort. 326
- - - ook de biecht der manluiden. *ibid.*
- - - men plagt ſomtijds de biecht aan verſcheide Prieſters te ſpreeken. 326, 327
Bisdom van Utrecht, zie *Utrecht.*
Bisdom van Leeuwaarden, zie *Leeuwaarden.*
Biſſchoppen, baatzugtige inzigten van ſommige Biſſchoppen, in 't uytſchrijven der Synoden. 315, 316
Biſſchoppen, alle rechtzaken mogten door de Biſſchoppen afgedaan worden. 254
- - - zie *Rechtzaken.*
Biſſchoppelijke vloeken, zie *Vervloekingen.*
Boeken, verbieden van boeken is by de Andersgezinden ook gebruykelijk geweeſt. 138
- - - Lijſt, of *Index*, der verbodene boeken, wanneer opgekomen is. 138, 139
- - - is niet allereerſt gemaakt op het bevel der Trentiſche Kerkvergaderinge. *ibid.*
- - - de Hiſtori van alle zoodanige lyſten. 139, 140
- - - de Roomſche lijſt, of *Index*, wierd in

de Nederlanden voor al te ſtraf gehouden. 140
- - - te Loven is een andere lijſt van verbodene boeken gemaakt, zachter als de Romeinſche. 140, 141
- - - Vergaderingen te Romen aangeſteld, om op de quaade boeken te paſſen. 141
- - - worden in Spanje, Sicilie, enz. niet erkent. *ibid.*
- - - de Romeinſche lijſt der verbodene boeken in Nederland niet volkomentlijk aangenomen. 142
- - - de Lovenſche lijſt in veele dingen noch zeer vies en nauwgezet. 142, 143, 144
Boekdrukkers, ordonantzien voor de Boekdrukkers. 167, 168
Boethius Epo, zijne geboorteplaats, opvoeding, leven, bedieningen, enz. 448
- - - word na Douay gezonden. 449
Bolswaart, (Dekenſchap van). 253
- - - de Prooſtdy van Bolswaart, door den Biſſchop *Cunerus Petri* in bezit genomen. 305
Bona (Kardinaal) gepreezen. 435
- - - zijne ligtgeloovigheit. 435, 436
Bonifacius IX had een quaaden naam op 't ſtuk van Simony. 339, 340
Bonifacius (Sint) onder Dokkum doodgeſmeeten. 405. 411. 412
- - - van zijne graffſted- te Dokkum. 409, 410
- - - overblijfzelen van S. *Bonifacius* te Dokkum bewaard. 410, 411
- - - ſtraffe van zijne moordenaars. 411
Borgonjers, hun ſlinkſche handel met de Vriezen. 460
Bornebergum, dorp. 446

Bra (*Henricus a*) geleerd man van Dokkum. 409
- - - klooſter aldaar: zie *Smallinee*.
Brabant; die naam noch onbekend ten tijde van *Karel den Grooten*. 65
- - - de Hartogen van Braband, door *Occo Scarlenſis*, enz. opgegeeven, zijn 'er noit geweeſt. 65, 66
Brief, op marmer geſneeden, daar de Italiaanſche togt der Vriezen beſchreeven word. 9, 10
- - - van *Schotanus* tegengeſproken, van anderen verdedigd. 11, 12
- - - redenen tegen dien brief. 68, 69, enz.
Brief van *Karel den Grooten*, raakende de vryheit der Vriezen, zie *Open brief*.
Britzum, dorp, enz. 373
- - - die van Britzum treeden in een verbond met die van Leeuwaarden. 376
Britzenburg, kaſteel onder Britzum. 374
- - - Oudheden daar gevonden. 374, 375
Bruno, de broeder van *Friſo* en *Saxo*. 48, 49
- - - zoude den naam aan de Bronswijkers gegeeven hebben. 50
Bulgarie (de Koningen van) kreegen van de Griekſche Keizers grooter tijtels, en eerbewijzingen, als andere Koningen. 107
Bulle van Karel den Grooten: zie *Open brief*.
Buitenpoſt, een dorp, enz. 423
Burum, een dorp, daar een klooſter ſtond. 422
Buveos klooſter of Buwenklooſter geſticht. 392. 423
- - - verhaal van de Stichtinge. 423, 424
Bybel, of het leezen van den Bybel in de Moederlijke taale oit door de H. Kerk verboden is. 132, 133
- - - dat leezen is, tot de tijden der Reformaatzie toe, weinig tegengeſproken. 133

. . . na de Reformaatzi wierd het meer tegengeſproken. 133, 134
. . . de Sorbonne tegen dat leezen. 134, 135
. . . verbod van de *Congregatio Indicis*, daar tegen. 135
. . . dat leezen van de geleerdſte Schrijvers verdedigd. 136
. . . zeker Monnik wilde geen bewijzen uyt den Bybel getrokken hebben. 137
. . . ſommige Monnikken in den Bybel ganſch ongeoeffend. 138
Byzitten en vrouwen der Prieſteren: groote moeite der Pauzen om die af te ſchaffen. 196
. . . hoe ſlegt dat het in Duytſland op dat ſtuk toegegaan heeft. 196, 197
. . . groot gevaar dat de Biſſoppen liepen, die het Pauſſelijk Dekreet afkundigden. 197, 198
. . . *Gregorius VII* doet zijn Dekreet door de Vorſten uytvoeren. 198
. . . hoe dat hy door den Koning van Engeland, op dat ſtuk, verſchalkt wierd. 198, 199
. . . opſtand tegen zulke Prieſters. 199
. . . gruwelen in dien opſtand gepleegt. *ibid.*
. . . zie *Prieſters*.

C.

Cappidus Stavrienſis, zijne ſchriften. 484
. . . voor een ſlecht Schrijver gehouden. 493
Cauchi, *Chauci*, of *Kauchen*, hunne armoede en ellenden door *Plinius* beſchreeven. 38, 39
. . . hoe de Oceaan tweemaal tuſſchen dag en nacht daar alles overſtroomde. 39
. . . zy wilden liever in alle die ongemakken leeven, als hunne vryheit verliezen. 39, 40

. . . of *Plinius* in alles naar de letter verſtaan moet worden. 40, 41
. . . of de Vriezen onder den naam dar Chauken begreepen zijn geweeſt. 1. 42
. . . worden na de tijden van *Julianus* niet meer vermeldt. 42
. . . of de Vriezen en de Chauken onderſcheide volkeren waren. *ibid.*
Caſſander: *Hoppers* gevoelen over zijn boekje raakende de pligten, enz. 500
. . . hy verklaart de leere der kerke omtrent het Sakrament des Outaars. 501, 502
Catharina (Sinte) voornaame Patroneſſe der Vriezen. 288
Cicero: zijne boeken van de nature der Goden door den Vrieſſchen Opperprieſter verboden. 284
Ciſterci-order: die Monnikken wierden de witte Monnikken genoemt. 431
. . . heeft deftige mannen voortgebragt. *ibid.*
. . . was zeer vermaard door 't ſtrenge leven der Monnikken. 431, 432
. . . hunne ſoberheit in 't eeten, enz. 432
. . . eenvoudigheit van hunne kerkcieraaden. *ibid.*
. . . om hunne onkunde in de ſchoolſche Godtgeleerdheit en geeſtelijke Rechten beſchimpt. 432, 433
. . . wijken van hunne eenvoudigheit af. 433
. . . hunne krakeelen met de Biſſchoppen over de Tienden. 433, 434
. . . fabelachtige vertellingen van de byzondere gunſt der Allerheiligſte Maagd tot dezelve Order. 435
Congregatio S. Officii: Congregatio Indicis, zijn aangeſtelt om op het uytkoomen der boeken te

te paſſen. 141
. . . die *Congregatio Indicis* word in Spanje, Sicilie, enz. niet erkent. *ibid.*
Cunerus Petri, tweede Biſſchop van Leeuwaarden. 293
. . . zijn leven, geſchriften, enz. 294
. . . eed door hem gedaan. 295
. . . voorſchrift, aan hem ter hand geſteld, enz. 296
. . . doet zijne intrede. 300
. . . geeft eene ordonantzie uyt voor de Abten . . . en Prelaaten. 301
. . . wil de Abdy van Bergum in bezit neemen. 330
. . . komt ook in 't bezit. 305
. . . neemt de Abdy van Mariën-gaarde in bezit. *ibid.*
. . . recht een Kapittel op. 305, 306
. . . beroept een Synode. 306
. . . bezoekt jaarlijks zijn Bisdom. 306
. . . zijne vordere verrichtingen. 306, 307
. . . lijdt grooten tegenſtand. 307
. . . verdrag tuſſchen hem en den Aartsdiaken van S. *Jans* kerk. 307, 308
. . . hy word verdedigt tegen verſcheide beſchuldigingen. 309, 310
. . . gevangen gezet, weggezonden, enz. 310, 311
. . . zijne dood, enz. 311
. . . Ordonantzien van de Synode, onder hem gehouden. 312, 313
Cuſpinianus: wat de Lovenſche lijſt der verbodene boeken in hem verandert wil hebben. 145
. . . wat de Spaanſche lijſt in zijne Hiſtorie wil verandert hebben. 149

D.

Dagvaardingen voor den Rechterſtoel van *Chriſtus*, een ſoort van vervloeking. 75
Dantuma-deel: Grieteny, enz. 426
Deenen, hunne onwilligheit om Tienden te betaalen. 489
Degen, het dragen van den degen was eigen aan de Ridders. 507
Dekens over Vriesland aangeſteld. 24
. . . Dekens en *Proviſors* over iedere Grieteny. 250
. . . rechtsgebied van die Dekens. 250, 251
. . . Dekens van Weſtergouw. 251
. . . of ze ſomtijds het rechtsgebied, in weereldlijke zaken, gehad hebben. 254
. . . hoe dat de Dekens den gemeenen man . . . groote ſommen afperſten. 257
. . . hunne ſnoode ſtreeken. 257, 258
Deerſum, dorp. 461
. . . Paſtoors ſedert de Reformaatzi. 462
Dideryk Abt te Staveren. 492
Dirutius (*Remigius*) eerſte Biſſchop van Leeuwaarden. 289, 290
. . . is noit beveſtigt. 290
. . . word Biſſchop van Brugge. 291
Dokkum, tweede ſtad van Ooſtergouw. 404
. . . Parochikerk, en kloosterkerk aldaar. *ibid.*
. . . S. *Bonifacius* onder Dokkum doodgeſmeten. *ibid.*
. . . het kloosſter door wie bewoond. 405
. . . dit kloosſter voor 't oudſte van Vriesland gehouden. 413
. . . groote Heeren in dat kloosſter begraven. 414

. . 't Affchrift van de Vrieſſche Voorrechten, door *Karel den Grooten* vergund, zoude in dit klooſter bewaart zijn geweeſt. *ibid.*
. . . Abten van dat klooſter. 415, 416
. . . S. *Willebrordus* preekt het Evangeli te Dokkum. 405
. . . geleerde mannen van Dokkum. 406
. . . Dokkum zoude al gebouwt zijn omtrent het jaar 242. 407
. . . redenen daar tegen. 407, 408
. . . of Dokkum al een ſtad was in 't jaar 739. 408
. . . ſpringende fontein in 't klooſter van Dokkum. *ibid.*
. . . fabelachtige vertelling wegens de opkomſte van die fontein. 408, 409
Dokkum: pellegrimaadje naar Dokkum. 411
Dokkum (*Hermannus van*) Paſtoor van S. *Vitus* kerk te Leeuwaarden. 352
. . . zijne ſchriften, enz. *ibid.*
Dokkum (*Johan van*) geleerd man, enz. 406
Doktors in de Rechten, enz. zie *Leeraars.*
Dominikaanen, zie *Inquiſitie.*
Doop: ordonantzien omtrent den Doop. 319
Drooge-ham een dorp, daar een klooſter ſtond. 423
. . . . zie *Buvoos klooſter.*
Dreſum, dorp, enz. 426
Druïden, of Prieſters der Vriezen. 283. 485
. . . zie *Opperhoofd der Druïden.*
. . . zouden een outaar opgerecht hebben ter van de H. Maagd, enz. 485
Duarenus (*Franciſcus*) wat dat de Spaanſche lijſt, enz. in zijne werken verandert wil hebben. 148

E.

*E*Deldom van de Dokters, zie *Leeraars.*
Egbertus Markgraaf, meermaalen trouweloos tegen den Keizer *Hendrik IV.* 31, 32
Eliacus (*Martinus*) Paſtoor, van 't geloove afgeweeken. 355
Engelſche Groetenis, in 't begin van de Preek gelezen. 196
Engwird, klooſter te Rawert. 459
Epo, zie *Boëthius Epo.*
Engeland (Koningen van) voerden den naam van Βασιλεῦς. 108
. . . ook van *Imperator.* *ibid.*
Ento, de 11 Abt van Mariengaarde. 388
Eques auratus: alle Ridders zijn *Equites aurati.* 505, 506
Erasmus leed opſpraak, om dat hy het leezen van den Bybel aanprees. 133
. . . word daar over door een Karmelyt gehekelt. 136
Eyſo, eerſte Abt van Klaarkamp. 430
Eyſo Witting, Abt van Klaarkamp. *ibid.*
Eſonſtad, verdronken. 454
. . . door wien geſticht. 454, 455
. . . twijfelingen omtrent die ſtad voorgeſteld. 455

F.

*F*Abelen, zie *Rijmen.*
. . . velerhande ſlag van Fabeldichters. 56
. . . Vrieſſche Fabeldichters. 57
. . . wat volkeren op het verdichten van Fabelen verzot zijn geweeſt. 58
. . . die kunſt eertijds in groote achtinge. 58, 59

. . . Vrankrijk was vol van *Trovadores*, of Fabeldichters. *ibid.*
Faber Stapulenſis moeſt volgens *Eraſmus* vlugten, enz. 133
Feenwolde, dorp. 442
Feeſtdagen, ordonantzien raakende de Feeſtdagen. 166. 344
Fenklooſters, een klooſter te Oltwolde. 422
Ferus (*Johannes*) wat dat de Spaanſche lijſt der verbodene boeken in zijne geſchriften wil verandert hebben. 149, 150
Ferwert, dorp, enz. 377
Fikkum, dorp, enz. 373
Flanſum, kapél te Rauwerd. 459
Folkerus Abt te Staveren. 492
Fontein in 't klooſter van Dokkum, zie *Dokkum*.
Foswert, klooſter uyt Ameland overgebragt. 378
. . . was een gemeene Abdy. *ibid.*
. . . de overſchoone kerk door andere Monnikken aan brand geſtoken. 378. 383
. . . lijſt van eenige Abten. 378, 379
. . . lof van dit klooſter. 382
. . . het ſpande de kroon boven alle kloosters. 383
. . . wrok tuſſchen de Monnikken van Foswert en van Klaarkamp. *ibid.*
. . . die wrok in vriendſchap veranderd. *ibid.*
Franciſcus (Sint) ſpreekt zijnen vloek over een Klooſterbroeder. 74
Franken, van hunne oude woonplaats. 41
. . . of ze een volk op zich zelven zijn geweeſt. 41, 42
. . . de Vriezen onder den naam der Franken begreepen. 41

Franſche Koningen en Heeren lieten 't hair waſſen, zie *Hair*.
Fraungaſt, zie *Vronen*.
Frederik Schenk, Aartsbiſſchop van Utrecht. 206
. . . ontbiedt de Abten op zijne Synode. 210
. . . ontbiedt hen andermaal. *ibid.*
. . . antwoord van de Abten. 210, 211
. . . de Aartsbiſſchop houdt evenwel een Synode. 215
Frederik, Paſtoor van Hallum, ſticht de Abdy van Mariengaarde. 385
. . . zie *Mariengaarde*.
. . . ſticht een Nonnekloofter te Betlehem. 385
Fredericus, de XVII Abt van Mariengaarde. 394
Fredericus (Sint) Biſſchop van Utrecht, zendt *Odulphus* naar Vriesland, enz. 467
. . . ſtelt hem een geſchrift over de H. Drievuldigheit ter hand. 468
Frederik van Blankenheim, Biſſ. van Utrecht, beoorlogt den Graaf van de Kuinder. 491
Freſia (*Benedicta*) zie *Benedicta Freſia*.
Friſus, zoon van *Klogio* Koning van Vrankrijk, zoude den naam aan de Vriezen gegeeven hebben. 46
Friſo, of *Freſo*, een Konings zoon uyt Indie, of hy de Stamvader der Vriezen is geweeſt. 48
. . . de avontuuren van dezen *Friſo*. 48, 49
. . . de bewijzen die voor de Indiaanſche afkomſte der Vriezen bygebragt worden. 49, 50, 51
. . . beſchrijving van *Friſoos* overkomſte, enz. 49, 40. 485
. . . nieuwe bewijzen voor die overkomſte. 60, 61, enz.

. . . die worden ook opgeloſt. *ibid.*
. . . hy zoude ook boeken geſchreeven hebben. 285, 286
Friſo, of *Friſius*, de zoon van Gruno, zoude een Vorſtendom geſticht hebben by de Weſtvriezen, t'hans Noord-hollanders, enz. 51
Fungerus (*Johannes*) geleerd Leeuwaarder. 362
Furmerius (*Bern. Gerbr.*) geleerd Leeuwaarder. 361

G.

G*Aaſterland*, t'hans onder de Sevenwolden gerekend, plagt onder Weſtergouw te behooren. 464, 465
Galama (*Igo*) zijn onrechtmatige handel tegen 't klooſter van Hemelum. 503
Galilea, klooſter, enz. 422
Garyp, Parochikerk aldaar. 445
. . . daar ſtond eene Priory, Sigerswolde genaamd. *ibid.*
. . . zie *Sigerswolde*..
Geld, te Mirns onder het ploegen gevonden. 513
Geloofs-begrip van S. *Fredericus* omtrent de H. Drievuldigheit. 468
. . . van S. *Athanaſius* is van dien H. Oudvader niet. 468, 469. 488
Geeſtelijkheit had groot gezag in Vriesl. 36, 37
. . . de bequaamſte wierden tot de geeſtelijke ampten gekoren. 37
. . . de Geeſtelijkheit van Vriesland word gemaand om de onkoſten der Trentiſſche Kerkvergaderinge te helpen dragen. 216, 217
Geeſtelijke Vierſchaar, zie *Rechtzaken*.
. . . gevallen, die byzonderlijk tot de Geeſtelijke Vierſchaar behoorden. 255

. . . de Geeſtelijke Vierſchaar had in alle zaken alleen te zeggen. 255, 256
. . . klagten daar over. *ibid.*
Georgius Hartog van Saxen verkoopt zijn recht op Vriesland aan Keizer *Karel.* 36
Georgius, Biſſchop van Egmond. 122, 123
. . . zendt eenen Vikaris naar Vriesland, enz. 124
Gerardus van Zutfeen, Abt van Klaarkamp. 430
Gerardus Agricola, Prior van Klaarkamp. *ibid.*
. . . anders genaamd *Gerardus Jacobi.* 442
Gerbrandus, de derde Abt van Mariengaarde. 388
Gerbrandus II, de XIX Abt van Mariengaarde. 394
Gerbrandus, eerſte Abt van Klaarkamp. 430
Gerriks klooſter geſticht. 392. 425
. . . in 't Latijn *Jeruſalem* genaamd. *ibid.*
Gernaart, *Genezareth*, Nonnekklooſter. 400
Goch (*Johan van*) zie *Johan.*
Godefridus, XXX Abt van Mariengaarde. *ibid.*
Godefridus, Hartog van Lotteringen, laat zich in 't openbaar afroſſen, en werkt voor een Opperman, enz. 96
. . . geeft groot geld om zijn hair te behouden. *ibid.*
Godtgeleerdheit, ordonantzien omtrent de ſtudie der Godtgeleerdheit. 177, enz.
Goffridus (*Hildebrandus*) geleerd Paſtoor van Huizum. 371
. . . zijne geſchriften. 371, 372
Grafſteden van ſommige perſoonen, zonder hunne lichaamen. 409, 410
. . . waren by de Heidenen vry gebruikelijk. *ibid.*
. . . die grafſteden hoedanig genaamd. *ibid.*

H.

Hair: of het korten van 't hair een teken van vryheit was by de Franken en Vriezen. 90, 91
. . . wat menſchen veel van 't lange hair plagten te houden. 91
. . . 't ſcheeren van 't hair was een teken van rouw. *ibid.*
. . . ſomtijds liet men 't hair in den rouw waſſen. 91, 92
. . . het laaten groeyen van 't hair van veelen gelaakt. 92
. . . verſcheidentheit daar omtrent. *ibid.*
. . . de Franſche Koningen lieten het hair waſſen. 92, 93, enz.
. . . hunne zoonen en nakomelingen ook. *ibid.*
. . . door 't ſcheeren van 't hair wierd iemand gelijk aan 't gemeene volk. 93, 94
. . . de groote Heeren droegen ook lang hair. 94
. . de hairſcheering kan voor geen eere zijn gerekent by de Vriezen. 94
. . . na *Karel den Grooten* was 'er meer vryheit om het hair te laaten groeyen. 65
. . . door 't ſcheeren van 't hair wierd men onbequaam tot de regeering. 95, 96
Hallum, dorp, enz. 385
. . . Paſtoors van Hallum. *ibid.*
. . . Klooſter Mariengaarde onder Hallum, zie *Mariengaarde*.
Hanſſe ſteden, in 't jaar 1372. tot het getal van ſeſtig aangegroeid. 496
. . . naderhand tot tachtig. *ibid.*
. . . hebben tegen den Koning van Denemarken

ken 250 ſchepen uytgeruſt. 496
. . . hun verbondſchap by wat gelegendheit opgekomen, *ibid.*
. . . dit bondgenootſchap allengskens ſchier te niet gegaan. 498, 499
Harderwijk (*Ysbrant van*) Abt van Lidlum ſtelt zich tegen 't oprechten van een nieuw Bisdom. 280
Harich, dorp, 519.
Haſſelt (*Johan*) zie *Johannes Haſſelt*.
Heilſum of *Heikſelum*, dorp buiten Sloten, de woonplaats der Roomſche Paſtooren. 521
Hemelum, dorp, enz. 487
. . . S. *Odulphus* klooſter aldaar gebragt. 483 498
. . . dit klooſter was rijk. 498
Hempens, dorp, Parochikerk, enz. 371
Henricus Smenk, XXIX Abt van Mariengaarde. 399
. . . verquiſt de goederen der Abdye, word afgezet, enz. *ibid.*
Henricus Keſſel, Abt te Dokkum. 415
Heſſelus, de XVIII Abt van Mariengaarde. 394
Heſſen (*de*) naar wien aldus genaamd. 50
Hiem, zie *Hyem*.
Hindelopen, beter *Eindelopen*, ſtedeke, enz. 528
. . . afgebrand. 528
Hiſtoriſchrijvers (Vrieſſche) het gezag van de oude Vrieſſche Schrijvers onderzogt. 51, 52, enz.
. . . zie *Vrieſſche Schrijvers*.
Holwert, een groot dorp, enz. 416
Homerus liep zijne veerzen in de ſteden zingen. 58
Hoogſtraaten (*Johan van*) Abt van Klaarkamp. 442

Hopperus (*Joachim*) zijne geboorte, levens-handel, geleerdheit, enz. 499
. . . zijne ſchriften. 500
. . . was de leere van *Kalvijn* niet toegedaan. 501
. . . heeft, in zijn Kort Begrip der Vrieſſche Hiſtorien, de avontuuren van *Friſo*, enz. ook voor de waarheit opgegeeven. 510
Hyperboriſſche volkereren, de Vriezen zijn van dezelven niet afkomſtig. 44
Huyum, *Hiem*, dorp, enz. 373
Huyzum, dorp, Parochikerk, Paſtoors, enz. 371

I.

Jaricus, de VII Abt van Mariengaarde. 390
Jaricbus Abt te Staveren. 492
Jelgerus, de VIII Abt van Mariengaarde. 391
. . . twee kloosters onder zijn opzigt opgerecht. 392
Jelgerus de tweede, de XIV Abt van Mariengaarde. 393
Jelle, Paſtoor van Rawert, in gewigtige zaken gebruikt. 459, 460
Jelſum, dorp, Paſtory, enz. 384
Jeruzalem, kloosſter. 425
Igo Galama, zie *Galama*.
Ilſt, in 't Latijn *Iliacum* zoude aldus genoemt zijn naar 't vermaarde *Ilium*. 47
Inquiſitie, door *Innocentius III* uytgevonden. 153
. . . de Inquiſiteurs lijden tegenſtand van den kant der Biſſchoppen. 153, 154
. . . koſten weinig uytrechten. *ibid.*
. . . S. *Dominicus* neemt die bediening waar, enz. *ibid.*

. . . het ganſche werk aan de Dominikanen opgedraagen. 155
. . . die worden om hunne ſtraffigheit uyt Toulouze verjaagt. *ibid.*
. . . hen word een Minnebroeder toegevoegt. *ibid.*
. . . de Pauſſelijke Inquiſiteurs in Nederland afgeſchaft. 155, 156
. . . tweederhande Inquiſitie. 156
Inthiema, adelijk geſlagt, had het volkomen gebied te Workum. 524
Inthiema (*Frederik*) geleerd Workommer. *ibid.*
Johannes XXIII verkocht allerhrnde kerkampten. 340
Johannes, de IV Abt van Mariengaarde. 388
Johannes Haſſelt, XXVIII Abt van Mariengaarde. 398
. . . verſlapt in de Godvruchtigheit. 398, 399
. . . laat veele ſchulden na. 399
Johan, Abt te Dokkum. 415
Johan van Goch, Abt van Klaarkamp. 430
Johan van Hoogſtraten, Abt van Klaarkamp 442
Jooden, of de Vriezen uyt hen geſproten zijn. 44
. . . of de oude Pruiſſen, en de Lithouwers, van de Jooden afkomſtig zijn. 45
Irnſum, dorp. 461
Italiaanen: houden veel van Heidenſche naamen. 145
Ivo (*Johan*) eerſte Deken van Leeuwaarden. 306 358
Juſtusz. (*Dominicus*) Paſtoor te Leeuwaarden, van 't geloove afgevallen. 356
Jutho, of *Witho*, *Friſoos zoon*, zoude den naam aan Jutland gegeeven hebben. 50

K.

K*Ammingaas* (de) Stichters van 't Preekheeren klooſter te Leeuwaarden. 264, 265
Kanonnikken, Reguliere, zie *Reguliere*.
Karel de Groote door de Vriezen geholpen, zie *Vriezen*.
. . . zijne Bulle, of Openbrief, rakende de vryheit der Vriezen, zie *Openbrief*.
. . . uyt zijn leven zijn veele verdichte Hiſtorien voortgekomen. 56, 57
. . . heeft groote vrydommen aan de Vriezen gegeeven. 76
. . . heeft de 7 Keurvorſten niet ingeſtelt. 81
Karel V, zijn Plakkaat voor den ouden Godsdienſt. 90
. . . de Koningen van Spanje hebben den tijtel van Keizer, *Imperator*, gevoert. 113
Keizer, *Imperator*, of die naam wel genomen is geweeſt om Koning te betekenen. 107, 108, 110
. . . de Koningen van Vrankrijk hebben dien tijtel ook gevoert. enz.
Kauchen, zie *Chauci*. *ibid.*
. . . worden ook van uytlandſche Schrijvers zoo genoemt. 111
Kemp (*Kornelis*) geleerd man van Dokkum. 406
Kerken en *Kerkhoven*: ordonantie omtrent dezelven. 344
Kerkmeeſters: ordonantie omtrent dezelven. 346
Kerkelijke ampten: ordonantien omtrent het vergeeven derzelven. 177, 178. 336
Kerkelijke perſoonen, ordonantzien omtrent dezelven. 334

Keſſel, zie *Henricus Keſſel.*
Ketters: ordonantien omtrent de zelven. 345
Kettermeeſter, zie *Inquiſitie.*
Keurvorſten, of ze al ingeſtelt zijn van *Karel den Grooten.* 81
. . . door wien en wanneer ingeſtelt, 82, 83, enz.
. . . verſcheide gevoelens dien aangaande onderzocht. *ibid.*
. . . over-een-brenging van de ſtrijdende gevoelens. 87, 88
Klaarkamp, deftige Abdy van de Ciſterci-order. 429
. . . naamrede. 430
. . . lijſt der Abten. 430. 442
. . . was eerſt vermaard door haare vierigheit. 430
. . . klooſters uyt deze Abdye voortgeſproten. 431
. . . de Abten hadden de eerſte plaats onder alle de Abten van Vriesland. *ibid.*
. . . zijn eerſt uyt Ooſt-Vriesland gekomen. *ib.*
Klaarkamp, de Monnikken van Klaarkamp verbranden de kerk van Foswert. 383
. . . zie *Foswert.*
Kleeding der Benediktijner Monnikken, of ze eerſt in 't wit of in 't zwart gegaan hebben. 436
. . . bewijzen voor de zwarte kleur. 436, 437
. . . voor de witte. 438, 439
. . . andere kleuren zijn ook in 't gebruik geweeſt. 441
Klif, zie *Roode Klif.*
Klinge (*Bernardus*) Abt van Klaarkamp. 442
Klooſters, 't getal van de klooſters in Vriesl. 6, 7
. . . ordonantzien omtrent de klooſters en klooſterperſoonen. 184. 341
. . . vrouwluiden mogten binnen 't klooſter . . . niet

. . . niet komen. 204
. . . hoe ſtraf dat men op dit ſtuk is geweeſt. 205
. . . zie *vrouwluiden*.
Klooſterlijke tucht, in Vriesland hoe vervallen. 401, 402, 403
Klooſters tegen het ſlempen in de klooſters. 341
. . . klagten van zeker Abt dat de rijke luiden alleen in de klooſters onthaalt worden. 342
. . . in de beſte klooſters mogt aan de gaſten niet anders voorgezet worden als de gemeene koſt der Monnikken. 342, 343
. . . Pauzen en Koningen zelf ſomtijds op die wijze onthaald. 343
Koldum, *Koudum*, dorp, enz. 518
Koldewolde, dorp. *ibid.*
Kollum, treffelijk dorp. 421
Koning, *Rex*, die naam wierd dikwils genomen voor den naam van Keizer. 106, 107
Koningen van Vriesland; of 'er te veel op de lijſt van de Vrieſſche Schrijvers ſtaan. 66
Koningen en Vorſten van Vriesland zouden ook boeken geſchreeven hebben. 285, 286
. . . redenen daar tegen. 287
Kraamvrouwen, ordonantzien omtrent de Kraamvrouwen. 332
. . . mogten op ſommige plaatzen niet ter kerke of kommunie gaan. 332, 333
. . . volgens ſommigen waren ze van den H. Geeſt verlaten. 333
. . . verſcheide tucht daar omtrent. *ibid.*
Kroon, ſtaale kroon, die *Sem* aan *Ragau* zouw gegeeven hebben. 48, 49
Kroonen op het geld en de wapenſchilden ſtempelen, wanneer dat gebruyk opgekomen is. 96, 97

. . . of de R. Keizers altijd een kroon gedragen hebben. 97
. . . wie de eerſte Keizer is geweeſt, die dat gedaan heeft. 98
. . . kroonen van de *Auguſtuſſen*, en kroonen van de *Cæſars*. 98
. . . wanneer het kruys op de Keizerskroonen gezet is. *ibid.*
Kruynſcheering (*Tonſura prima*) aan wie gegeeven moet worden. 328
. . . verſcheerde inzigten daar omtrent. 328, 329
. . . klagten daar over. 329, 330
. . . die zoo geſchoren waren, pleegden dikwils allerhande boosheden, zonder vreeze van geſtraft te worden. *ibid.*
. . . gehuwde en ongehuwde menſchen liepen naar de kruinſcheering. 330
Kruys op de Keizerskroon. 98
. . . van het dubbeld kruys op de kroonen. 98, 99
. . . op de weereldkloot. 99
Kruysbroeders hoe veele kloosters in Vriesland hadden. 7
Kruysvaart, ter herwinninge van 't H. Land in Vriesland afgekundigd. 25, 26
Kuynder (Graaven van de) eertijds magtig. 489, 490
. . . door den Biſſchop van Utrecht geſlagen. 490
. . . ook door *Willem*, den broeder van *Dideryk VII.* *ibid.*
. . . verkoopen hunne heerlijkheit aan den Biſchop. 491

L.

Leeraars, of *Doktores*. 449, 450
Leeraars, of *Doktores*, zoo in de Rechten, als in andere Wetenſchappen, voor adelijke perſoonen gehouden. 450
. . . anderen ſtaan dat alleen den Doktoren in de Rechten toe. *ibid.*
. . . ja zulke Leeraars onder de Graven gerekend. *ibid.*
. . . zijn volgens N. ſchattingvry. 451
. . . kreegen den tijtel van Paltsgraven. *ibid.*
Leeuwaarden: Bisdom van Leeuwaarden opgerecht. 228
. . . Bulle van *Pius IV*, raakende die oprechting. 219, 220, enz.
. . . verdeeling van dat Bisdom. 248
. . . beſchrijving van gemelde oprechting. 275, 276
. . . naamrede van Leeuwaarden, enz. 259
. . . wanneer een ſtad geworden. 260. 282
. . . Parochien van Leeuwaarden. 260, 261
. . . Parochi van S. *Vitus*. 291
. . . Vergeevers der Paſtorye. 261, 262
. . . Vikaryen en Broederſchappen, in de drie kerken. 294
. . . Preekheeren klooſter. 264, 265
. . . twee klooſters van S. *Dominicus* Order. 265
. . . Overſten van 't Preekheeren klooſter. 266, 267
. . . 't Nonneklooſter, van S. *Dominicus* Order, wanneer geſticht. 267
. . . inwijding van haare kerk. 268
. . . Priorinnen. 269

. . . Minnebroeders klooſter. 270
. . . twee Nonnekloosters. 271
. . . gaſthuyzen, enz. 272
. . . weeshuys. 273, 274
. . . ſchole te Leeuwaarden. 274
. . . de hoofdkerk van S. *Vitus* tot een Katedrale kerk aangeſteld. 274, 275
. . . onluſten omtrent het oprechten van een Bisdom. 277, 278, enz.
. . . tegenſtand der Abten. 280
. . . Leeuwaarden zoude al bekend zijn geweeſt voor de tijden van *Chriſtus*, onder den naam van Gods Hof. 283
. . . hier zoude de Opperprieſter der Vriezen zijn Hof gehouden hebben. 283
. . . de hoofdkerk door de Beeldſtormers geſchonden. 348
. . . die Beeldſtormers door Godt geſtraft. 348, 349
. . . veele geleerde en deftige Prieſters te Leeuwaarden. 349
. . . lijſt der Paſtooren van S. *Vitus*. 349, 350
. . . ſtaat der Leeuwaarder kerke, na het verbannen van *Cunerus Petri*. 358
. . . 't Kapittel allengskens vervallen. *ibid.*
. . . Paſtoors van Leeuwaarden ſedert de Reformaatzi. 359
. . . geleerde mannen van Leeuwaarden. 361, enz.
Leo (*Sibrandus*) geleerd Leeuwaarder. 363
Leodingarus, of *Ludgerus*, of *Witikindus*, Hartog van Saxen door de Vriezen verwonnen. 14, 15
. . . dat zeggen tegengeſproken. 78
. . . zie *Witikindus*.
Leovardia (*Johannes à*) geleerd Leeuwaarder. 362

Lich-

Lichtaveri, dorp, enz. 404.
Lijſt der verbodene boeken, zie *boeken*.
Lindanus (*Willem*) voor Biſſchops Vikaris naar Vriesland gezonden. 124
. . . de Vriezen klaagen over zijn gedrag. 126
. . . geeven een naarder ſmeckſchrift tegen *Lindanus* in. 129
. . . was in den haat, om dat hy Kettermeester was. 152
Lindulphus, de XXI Abt van Mariengaarde. 395
Lithouwers zijn niet afkomſtig van de Jooden. 45
Lucius, eerſte Chriſten Koning van Britanje. 527
. . . bekeert zijn ganſche Rijk. *ibid.*
Ludgerus (Sint) te Wierum gebooren. 416
. . . word de eerſte Biſſchop van Munſter. *ibid.*
. . . geeft het gezigt aan een blind menſch. *ibid.*

M.

M *Aanſtondige vrouwen* mogten op ſommige plaatzen niet ter kerke koomen. 332, 333
Magnus (Sint) zijn lichaam te Fondi gevonden. 9
Marien-dal, klooſter, 418, 419
Mariengaarde, Abdy, wanneer geſticht. 385
. . . lijſt der Abten. 388, 389, enz.
. . . door den Biſſchop *Guneri Petri* in bezit genomen. 305
Martelaaren: de dood der Martelaaren mogt volgens de oude Leeraars niet met de dood geſtraft worden. 412
Marrum of *Merrum*, dorp, enz. 384
Maſius (*Andreas*) wat dat de Spaanſche lijſt der ver-

verbodene boeken in zijn boek verandert wil hebben. 146
Medum: dorp, enz. 376
- - - Paſtoors, enz. 377
Miles was in de middelſte eeuwen een Ridder te zeggen. 505
Mirns, of *Mirle*, dorp. 512
- - - geld aldaar onder het ploegen gevonden. 513
Miskleederen, of ten tijde der Apoſtelen onderſcheiden waren van de gemeene klederen. 195
Miſſe, door *Illyricus* uytgegeeven, ten onrecht in den *Index* verboden. 144
- - - ordonantzien omtrent het leezen van de Miſſen. 161, 162
- - - ieder Prieſter deed eertijds zoo veele Miſſen op eenen dag, als 't hem beliefde. 192
- - - *Leo III* heeft 'er negen op eenen dag gedaan. *ibid.*
- - - kunſtje, om veele Miſſen in eene Miſſe te beſluiten. 193
- - - de Miſſe ſomtijds naar 't eeten gedaan. *ibid.*
- - - ſomtijds ook 's avonds, en by nacht. 193, 194
- - - tegen de al te lange Miſſen. 194
- - - men moeſt de Miſſen, op Zon- en Heiligdagen, nuchteren hooren. 195
- - - ordonantzien omtrent het leezen der Miſſe. 321, 322
Molinæus (*Carolus*) wat de Lovenſche lijſt der verbodene boeken in hem verandert wil hebben. 145
Molquern, een groot dorp, enz. 517
Monnikken, klein getal der Monnikken gevaarlijk, en altijd mispreezen. 201
- - - weggeloopene Monnikken, als ze een inkeer

inkeer kreegen, wierden met een groote ſtrengheit aangenomen. 202, 203
- - - van 't vechten der Monnikken. 383. 403
- - - de ongebondentheit der Vrieſſche Monnikken. 402
- - - kleding der Monnikken, zie *Kleding*.
Montzyma (*Bucho a*) zijn verſchil en akkoord met den Biſſ. *Cuneri Petri*. 307, 308
Mormerwolda; in dit dorp is S. *Bonifacius* gedoodt. 426
Mudæus (*Gabriel*) Rechtsgeleerde, deſzelfs lof. 499. 504
Muzikaale inſtrumenten, als orgelen, in de kerken, door ſommige deftige mannen afgekeurt. 190, 191
- - - anderen zijn 'er even krachtig voor. 191
- - - de Monnikken plagten een afkeer van de muzikaale inſtrumenten te hebben. *ibid.*

N.

Naamen (*Heidenſche*) by de Italiaanen vry gemeen. 145
Nanno Stavrienſis, of *Van Staveren*, in 7 wetenſchappen ervaren. 484. 494
Nes, dorp met een Parochikerke. 417
- - - veele landeryen daar verdronken. *ibid.*
Nicolaus (*Antonius*) Paſtoor, van 't geloof afgeweeken. 355
Nicolaus Landenſis, Abt te Staveren. 492
Nieuwkerk, en *Nieuwier*, twee dorpen, enz. 417
- - - twee klooſters dicht by deeze dorpen. 418
Nieuwmardum, dorp. 512
Nyega, dorp. 519
Nonnen, ordonantzie omtrent de zelven. 340. 345. 348
Norbertyner Order, hoe veele klooſters in Vriesland heeft gehad. 7

BLAD-WYZER.

O.

Occo Scarlenſis, een Schrijver, van *Ubbo Emmius* laag geſchat. 517

Odulphus (Sint) door S. *Fredericus* gezonden om de Vriezen van 't Arïaandom te bekeeren. 467

- - - is de eerſte Paſtoor van Staveren geweeſt. 470

- - - ſticht daar een klooſter. *ibid.*

- - - de Kanonnikken uit dat klooſter verdreeven, en Monnikken in hunne plaats gezonden. *ibid.*

- - - Abten van dat klooſter. 473

- - - het klooſter in de ſtad gebragt. 474

- - - veele voorrechten aan 't klooſter gegeeven. 471, 472, 473, 474

- - - 't klooſter door de Hollanders verbrand. 483

- - - op Hemelum verplaatſt. *ibid.*

- - - Abten van dat klooſter. 492

- - - het was een dubbeld klooſter. 493

Oldega, dorp, enz. 519

Oldekerke, dorp. 442. 470

Oldemardum, dorp. 512

Olyfberg, een klooſter. 422

Olivarius Scholaſticus preekt het Kruys in Vriesland. 26

- - - prijſt de dapperheit der Vriezen. 26, 27

Olyzel ('t laatſte) ordonantzien daar omtrent. 328

Oltwolde: een dorp, daar een klooſter ſtond. 422

Ommegangen: ordonantzien omtrent de Ommegangen. 164. 166

Onechte kinderen waren by de Gotten zeer misachtelijk. 201

Ooſtergouw (verdeeling van) 249

Ooſterzee, kaſteel wanneer gebouwd. 489

Ontheve Regulieren (*Exemti*) willen aan geen Synode gebonden zijn. 316
Onthaalen: groote perſoonaadjen in de kloosters hoedanig te onthalen, zie *Kloosters.*
Openbrief van *Karel den Grooten*, raakende de vryheit der Vriezen. 13
- - - die brief door *Schotanus* tegengeſproken. 20, 21
- - - door den Schrijver verdedigd. *ibid.*
- - - van *Ubbo Emmius* tegengeſproken. 76, 77
- - - zwarigheden tegen dien Openbrief. 77, 78, 79, 80, enz.
- - - vordere zwarigheden. 90, 91. 96, 97
Opperhoofd of Paus der Vrieſſche Prieſteren of Druïden. 283. 485
- - - lijſt van die Opperhoofden. 283, 284
- - - zy hadden ook het opperbewind over de ſcholen. 285
Ordonantzien en wetten, ter behoudeniſſe van den Godsdienſt aan de Vriezen voorgeſchreeven. 156, 157, enz.
Orgels: ordonantzien omtrent het orgelſpeelen in de kerk. 163
- - - zie *Muzikaale inſtrumenten.*
Oſorius (*Hieron.*) wat dat de Spaanſche lijſt der verbodene Boeken in zijn Boek verandert wil hebben. 146
Oudvaders: of ze door de Roomskatolijken verminkt of verandert zijn. 152
- - - de laatſte drukken zijn volgens N. de beſte. *ibid.*
Outaar: Sakrament des Outaars; ordonantzien dien aangaande. 321

P.

Paleys, koſtelijk Paleys te Staveren, volgens ſommige Schrijvers. 487
- - - *Paltsgraven*, zie *Leeraars.*

Parochianus: onderzoek over de betekeninge van dat woord. 263. 288
Paſens, een ſlegt viſſchers dorp. 421
Paulus, XXVI Abt van Mariengaarde. 398
Paulus, Abt van Klaarkamp. 442
Pauzen, Heidenſche Pauzen der Vriezen, zie *Opperhoofd*.
Pauzen: de Pauzen door ſommige vleyers omtrent het pleegen van ſimony vrygeſproken. 339
Petrus Venlo, XXVII Abt van Mariengaarde. 398
Petrus van Groningen, Prior van Smallinee, enz. 446, 447
Philips II, zijn yver voor den ouden Godsdienſt. 113
- - - beveſtigt zijn vaders plakkaat. *ibid.*
- - - zijn plakkaat raakende de *Inquiſitie*. 119, 120
- - - tegen 't uytgeeven van boeken, enz. 215
Polydorus Vergilius; wat dat de Lovenſche lijſt der verbodene boeken in hem verandert wil hebben. 145
Poolen, hunne onwilligheit om Tienden te betaalen. 489
Poppingawier, een dorp. 461
Poteſtaat van Vriesland, mogt door de Vriezen gekoren worden. 16. 23
- - - lijſt van die Poteſtaaten. 23
- - - hunne magt, enz. 29
- - - vaſte Poteſtaat over Vriesland aangeſteld door *Maximiliaan I*. 37
Poptetus, de XIII Abt van Mariengaarde. 393
Predikaatzien, ordonantzien omtrent de predikaatzien. 171, 172
Prieſters, ordonantzien omtrent hun gedrag. 179, 180. 347

- - - vrouwen en byzitten van Prieſters, zie *Byzitten.*
- - - de Prieſters hebben opentlijk vrouwen genomen. 197
- - - de getrouwde Prieſters ſchrikkelijk mishandeld. 199
- - - de meeſte Biſſchoppen en Prieſters van Normandye waren in de elfde eeuwe getrouwd. 200
- - - die van Lombardye ook. *ibid.*
- - - van de Zweedſche Prieſters. *ibid.*
Prieſters kinderen waren in Zweden en Gotland zeer misacht. 201
Prooſt van S. *Jans* kerk, zijn rechtsgebied over Weſtergouw. 251, 252
Pruiſſen, of de Pruiſſen afkomſtig zijn van de Jooden. 45
- - - of ze afkomſtig zijn van *Pruſias*, Koning van Bithynie. 62, 63

R.

R *Adbodus*, Biſſchop van Utrecht, ſpreekt den vloek over de Deenſche roovers. 73
Ratallerus (*Georgius*) geleerd Leeuwaarder. 361
Rauwert, een dorp. 559
- - - klooſter te Rawert. *ibid.*
Rechten (geeſtelijke) ordonantzien omtrent de ſtudie der geeſtelijke Rechten. 177, enz.
Rechtsgebied, ordonantzien omtrent het geeſtelijk Rechtsgebied. 181, 182
Rechtszaaken, mogten altijd door den Biſſchop afgedaan worden. 254
- - - dat is door een goed inzigt ingeſtelt, maar enz. 254, 255
- - - zie *geeſtelijke Rechtbank.*
Reguliere Kanonnikken en *Kanonnikkeſſen* hoe veele klooſters in Vriesland hebben gehad. 7
Regnerus van Aſperen, XXXI Abt van Mariëgaarde.

gaarde. 400
- - - ſtelt zich tegen de nieuwe Biſdommen. 280. 401
Religieuzen, ordonantzien omtrent de Religieuzen. 340, 341. 348
- - - zie *Klooſters*.
Richardus, Koning van Engeland, wil den Paus niet ſpreeken, en waarom. 338, 339
Ridders, alle Ridders mogten gulde ſpooren en gulde draagbanden draagen. 595
- - - alle Ridders zijn *Equitus aurati*. 505, 506, enz.
- - - die Ridder geſlagen wierden, kreegen recht om den degen te draagen. 507
- - - de ſpooren wierden den Ridder aangedaan. 508
- - - of iemand, om Ridder te worden, van Adel moet zijn. 508, 509
- - - of hy door het Ridderſlaan altijd edel word. 509
Rymen, oude Vrieſſche Rymen, van wat achtbaarheit. 56, 57, enz.
- - - de Rymers van die tijden hebben 't op het verdichten en uytvinden van fabelen toegeleit. *ibid.*
. . . veelerhande ſlag van zulke Rymers en . . . Rymen. 56
. . . zie *Fabelen*.
Rixfridus, de brief van *Rixfridus* aan S. *Ludgerus* is een onechte brief. 413
Rinsmageeſt, treffelijk dorp. 426
Robertus, de zoon van *Willem I* Koning van Engeland, door zijn vader vervloekt. 74, 75
Romen: de ſimony was daar zeer gemeen. 338, 339
Roode Klif, heuvel buiten Staveren. 486
. . . zoude wel eer vuur en vlam opgegeeven heb-

hebben. 486, 487
. . . draak aldaar gezien. *ibid.*
Roorda-huizum, dorp. 448
Ruga-huizen, dorp. 519

S.

Sakramenten, ordonantzien, omtrent het bedienen der Sakramenten aan de Vriezen voorgeschreeven. 157, 158. 318, 319
Sarazynen, of ze S. *Pieters* kerk te Romen ten tijde van *Karel den Grooten* ingenomen hebben. 70
Sassen: de eerste Sassen onder de Chauken niet gerekend. 41
. . . de Vriezen onder de Sassen gerekend. *ibid.*
. . . hebben geen schattingen aan de Griekscho Keizers betaalt. 77, 78
Saxo, de broeder van *Friso* en *Bruno*. 48
. . . zoude den naam aan de Saxen gegeven hebben. 50
. . . dat gevoelen onderzogt. 50, 51, enz.
. . . nieuwe bewijzen voor dat zeggen. 60, 61
. . . die bewijzen opgelost. 61, 62, enz.
Scarl, dorp, enz. 517
Schermscholen te Staveren in oude tijden opgerecht. 486
Scholen: ordonantzien omtrent de scholen. 167, 168, 345, enz.
. . . en voor de schoolmeesters. 169, enz. 346
. . . wat voor Latijnsche en Griekscho Auteuren daar moeten voorgeleezen worden. 170
Scholen: Heidensche scholen op 't Olde-Hof. 285
. . . vermaardheit van die scholen. 285, enz.
Schottus, de zoons zoon van *Friso*, zoude den naam aan de Schotten gegeeven hebben. 51
Schieringers en *Vetkoopers*; hunne groote vyandschappen, moorderyen door dezelven gepleegd, enz. 427, 428

. . . die vyandſchappen wierden meeſt onder de rijke huysluiden bedreeven. *ibid.*
. . . daar door is het meeſte land aan den Adel gekomen; die 't niet beter maakte. 428
Sensmeer, Katolijke Paſtoors aldaar. 532
Sevenwolden (verdeeling van) 150
Sibranda-buurt. 461
. . . Paſtoors federt de Reformaatzi. 462
Sibrandus, de VI Abt van Mariengaarde. 390
Sibrandus II, de twaalfde Abt van Mariengaarde 393
Sigerswolde, Priory van Reguliere Kanonnikkeſſen. 445
. . . van Noordhollandſche Nonnen begonnen. 445, 446
Simony, ordonantzien tegen dezelve. 336
. . . hoe zeer van de deftigſte mannen verfoeid. 336, 337
. . . was van ouds zeer gemeen. 337
. . . wierd voor geen zonde aangezien. *ibid.*
. . . alle ampten ſtonden als te koop. 337, 338
. . . dat quaad was zeer gemeen te Rome. 338, 339
. . . hoe ſommige vleyers den Paus op dat ſtuk wilden vry pleiten. *ibid.*
Sion, klooſter. 418, 419.
Slaven (volkeren) hunne onwilligheit om Tienden te betaalen. 489
Sloten, ſtad, deſzelfs oude naam. 520
. . . de kapél tot een Parochikerk verheven. *ib.*
. . . kerk van de Auguſtyner Monnikken. *ibid.*
. . . nieuwe kerk daar gebouwd. 521
. . . de Paſtoors woonden eerſt buiten de ſtad. *ib.*
. . . naamen der Paſtooren van Sloten. 521, 522
. . . daar is een Kommandeurſchap van de Duytſche Order geweeſt. 522
Smallinee, Nonneklooſter te Bornebergum. 446

. . . ſtond onder Benediktyner Abten. *ibid.*
Snoyus (*Reinerius*) wat dat de Spaanſche lijſt der verbodene boeken in hem wil verandert hebben. 151
Sondel, *Sindel*, een dorp, enz. 512
Sonnius ſmaalt op het leeven der Premonſtreitheeren van Vriesland. 401
. . . word daar over van een Gereformeerd Schrijver gehekelt. 401, 402
Spanje (Koningen van) hebben den tijtel van Keizer gevoert. 110
Spooren (*goude*) mogten alleen van Ridders gedragen worden. 505, 506, 507, 508,
. . . zie Ridder.
Standert, roode ſtandert, die *Sem* aan *Ragau* zoude gegeeven hebben, enz. 48, 49
Staveren, de gronden van die ſtad door *Friſo* geleit, enz. 49
- - - zoude naar *Stavo* zoo genoemt zijn. 485
Staveren (Dekenſchap van) of het onder den Deken van Oudmunſter of van S. *Jans* kerke ſtond. 463, 464
Staveren (ſtad) naamrede, enz. 464
- - - oudſte gewag van deze ſtad. 464, 465
- - - haar oude magt en luiſter. 466
- - - kerken te Staveren. 467
- - - die van Staveren tot de kettery van *Arius* overgegaan, en weder bekeerd. 467, 468
- - - klooſter door S. *Odulphus* by Staveren geſticht. 470
- - - zie *Odulphus klooſter*.
- - - geleerde mannen van Staveren. 483
- - - fabelachtige vertellingen omtrent Staveren. 484, 485, 486
- - - zie *Roode Klif*, *Stavo*, *Schermſcholen*, *Paleys*, enz.
- - de hooge toren te Staveren door den blixem

blixem afgebrandt. 495
- - - de L. V. Kerk ook aldus verbrand. *ibid.*
- - - drie honderd en 29 huyzen te Staveren verbrand. *ibid.*
- - - Staveren was een Hanſſe ſtad. *ibid.*
Stavo, Afgod der Vriezen, enz. 49. 485
Steens, dorp, met een Parochikerk, enz. 373
Stella (*Didacus*) wat dat de Spaanſche lijſt, enz. in zijn boek verandert wil hebben. 148, 149
Stephanus (*Robertus*) wat dat de Spaanſche lijſt der verbode boeken in zijnen Bybel verandert wil hebben. 146
Stinſen, Sloten, Heerenhuyzen, misbruyk der zelven. 427
Suffridus Petri opent een ſchole te Leeuwaarden. 274
Syardus, de V Abt van Mariengaarde. 389
- - - heeft mirakelen gedaan. *ibid.*
Sylvius (*Stephanus*) Paſtoor van S. *Vitus* kerk te Leeuwaarden. 352, 353
- - - zoude op de R. Kerk zeer geſmaalt hebben. 354
- - - dat zeggen word onderzocht. 354, 355
Syndrucht, *Syndriucht*, het geeſtelijk Recht der Vriezen. 24
- - - wat het eigentlijk te zeggen is. 25
Synode, ordonantzien van de Synode, onder *Cunerus Petri* gehouden. 312, 313, 314, enz.
Synoden, daar zouw jaarlijks eene Synode in ieder Biſdom, moeten gehouden worden. 315
- - - die Synoden raaken buiten 't gebruyk. *ib.*
- - - redenen van het achterlaaten der Synoden. 315, 316
- - - tegenſtand der onthevene Regulieren, enz. 316

T.

Taco Abinga, XXV Abt van Mariengaarde. 397
- - - voert de hervorming der tucht in. *ibid.*
- - - ſtapt van zijne waardigheit af. *ibid.*
Tadema (*Paulus*) Paſtoor van Deerſum, zijn lof, enz. 462
Tafel van den Abt, zie *Abt*.
Teerns, dorp, enz. 372
Terſool, dorp. 461
Teſtamenten, ordonantzie omtrent dezelven. 346
Theodericus, de IX Abt van Mariengaarde. 392
Tiara (*Petrejus*) geleerd Workommer. 524
Tienden, krakeel daar over tuſſchen de Biſſchoppen en Ciſterci-monnikken. 433, 434
- - - de Vriezen plagten op het betaalen der Tienden weinig te paſſen. 488
- - - onwilligheit van veele volkeren, om de Tienden te betaalen. 488, 489
Tjertzerke, *Tzietkerke*, dorp. 442
Trenten, (Kerkvergadering van) de Geeſtelijkheit word vermaand om de onkoſten der zelve te helpen dragen. 216
Tritons, op de Vrieſſche kuſten gezien. 486
Trivium, en *Quadrivium*, in't ſtuk van de wetenſchappen, wat te zeggen was. 493, 494
Trovatores, *Trobadores*, zie *Rymen*, zie *Fabeldichters*.
Turf, het turfgraven wanneer uitgevonden. 456
- - - was al bekend ten tijde van *Plinius*. 457
- - - was in deze landen al gebruykelijk in 't jaar 1113. 458
Tziallingus, de XXIII Abt van Marieng. 395

V.

Vaders, zie *Oudvaders*.
Ubbo, de zoons zoon van *Friſo*, zoude den naam aan de Ubiers, of *Ubii*, gegeeven hebben. 50, 51
Velſius (*Johan*) geleerd Leeuwaarder. 362

Verkiezingen tot de geeſtelijke ampten op wat voet in Vriesland plagten te geſchieden. 37
. . . doorgaans wierden de bequaamſte verkoren. *ib.*
. . . de vryheit der verkiezingen onder de Saxen en Borgonjers verminderd. 38
Verloope Monnikken, zie *Monnikken.*
Vervloekingen, door Biſſchoppen en andere vroome mannen gedaan, hadden dikwils haare uytwerking. 72, 73
. . . verſcheide exempels van zulke vloeken. *ibid.*
. . . Ouders, die hunne kinderen den vloek gegeven hebben. 74, 75
. . . de onredelijke vervloekingen wierden ook gevreeſt. 75
. . . de dagvaardingen voor den Rechterſtoel van *Chriſtus* zijn miſſchien een ſoort van zulke vervloekingen. *ibid.*
Vetkoopers, zie *Schieringers.*
Viardus, zie *Wiardus.*
Viglius Zwichemius, zie *Zwichemus*
Vitus, S. *Vitus* kerk, zie Leeuwaarden.
Vloek, zie *Vervloeking.*
Vormzel, ordonantzien omtrent het Vormzel. 320
Vorperus Tziaerda, XXI Abt van Mariengaarde. 394
Vorperus Thaborita, Vrieſch Hiſtoriſchrijver, Paſtoor, enz. 426, 427
Urk onder wien in 't tijdelijke en geeſtelijke behoorde. 491, 492
Vrankrijk (Koningen van) hebben den tijtel van Keizer gevoert. 111
. . . ſommigen ook van *Auguſtus.* 111, 112
Vryheit der verkiezingen, zie *Verkiezingen.*
Vroonen, eerſt *Franngaſt* genaamd, door wien geſticht zoude zijn. 51
Vrouwlüiden mogten in 't klooſter niet koomen. 204
. . . zelfs niet in de kerken der Monnikken. 205
. . . mogten niet in 't vertrek der gaſten vernachten. *ibid.*
Vrieſland, deſzelfs oude grenspaalen. 2
. . . getal van de klooſters en Abdyen aldaar. 6, 7
. . . Vriesland aan den Biſſchop van Utrecht geſchonken. 29, 30, 31
. . . Vriesland in magt verminderd, enz. 34
. . . verlieſt verſcheide Landſchappen. 34, 35

. . . Vorſten en Koningen van Vriesland. 63
. . . zie *Koningen.*
. . . Ooſt-en-Weſt-Vriesland. 248, 249
. . . gedaante en verdeeling van Vriesland. 249
. . . Dekens van Vriesland, zie *Dekens.*
Vrieſſche Schrijvers (de oude) hun gezag en geloofbaarheit onderzogt. 51, 52. 57, 58
. . . verhaalen veele zaaken, die aan de oude en beſte Schrijvers onbekend zijn geweeſt. 54, 55
. . . en die tegen 't zeggen van zulke Schrijvers regelrecht aanloopen. 55
. . . en die zekerlijk valſch zijn. 64, 65
. . . word beweezen dat de oude Vrieſſche Schrijvers verdicht zijn. 287
Vrieſſche rymen (oude) zie *Rymen.*
Vriezen onder de Saſſen en Chauken begreepen. 1
. . . hoe zulks te verſtaan is. 40, 41
. . . of de Vriezen en de Chauken onderſcheide volkeren waren. 42, 43
. . . verſcheidentlijk genaamt. *ibid.*
. . . naamrede verſcheidentlijk uytgeleit. 43
. . . die naam aan de nabuurige volkeren toepaſt. 2
. . . Vriezen over de Elve, by Antwerpen, enz. *ibid.*
. . . hoe van ouds geregeerd. 2. 29, 30
. . . Koninkrijk der Vriezen. 2, 3
. . . door de Franſſen t'onder gebragt. 3
. . . hunne zeden. 3, 4, 5
. . . over hunne kuysheit geprieezen. 4, 5
. . . over hunnen yver voor den Godsdienſt, enz. 6
. . . hebben dapper geſtreeden voor 't Chriſten Geloof. 8
. . . hebben *Karel den Grooten* geholpen, enz. *ibid.*
. . . zijn volgens den Schrijver met hem naar Italie getrokken. *ibid.*
. . . bewijs van dezen tocht naar Italie, enz. 8, 9, 10
. . . zie *Brief* op marmer, enz.
. . bouwen een kerk ter eere van S. *Magnus.* 10
. . . zie *Openbrief van Karel den Grooten.*
. . . hunne zege tegen den Hartog van Saxen, enz. 14, 15
. . . die zege word tegengeſproken. 78
. . . ſchatting aan hen quijt geſcholden. 16
. . . die ſchatting tegengeſproken. 77
. . . vry verklaard. 16

. . . andere voorrechten aan hen gegeeven. 16, 17. 76, 77
. . . waar in die gelegen waren. 22
. . . hunne rechten door den Paus beveſtigd en verzekerd. 23
. . . geeſtelijke Rechten aan de Vriezen door den Paus gegeeven. 23, 24
. . . de vriezen neemen het kruys aan, ter herwinninge van 't H. Land. 25, 26
. . . hebben by Damiate groote eere ingeleit. 26
. . . van den oorſprong en afkomſte der Vriezen. 44, 45, 46, enz.
. . . zijn niet afkomſtig van de Jooden, enz. *ibid.*
. . . noch van de Franken, noch van de Trojaanen. 46, 47
. . . of ze geſproten zijn uyt *Freſo*, een Konings zoon uyt Indië. 48
. . . bewijzen, die voor die afkomſte bygebragt worden. 49
Uffingus, of *Uffe*, geleerd Workommer. 525
Utgong, t'hans Berlikom, door de Noormannen vernield. 282
Utrecht (Biſdom van) Vriesland aan 't zelve door de Keizers geſchonken. 29, 30, 31

W.

W*Alto* of *Walterus*, de XI Abt van Mariengaarde. 393
Walto of *Walterus II*, de vijftiende Abt van Mariengaarde. 393, 394.
Warns, een groot dorp, enz. 516
. . . Warns is de Vrieſſche naam van *Mercurius*. *ibid.*
Warrega, *Warſtiens*, dorpen. 451, 452
. . . wegens de naamrede van Warrega. 452, 453
Watervloeden, 't getal der verdronke menſchen al te zeer vergroot. 454
Wartna, dorp, eertijds een ſtad. 452
. . . door den watervloed vergaan. 453
. . . twijfelingen daar omtrent. 455
Weereldkloot, in de handen der Keizeren afgebeeld. 99
Wetenſchappen, men plagt zijn beſt te doen om in drie of in vier wetenſchappen uit te munten. 493
Weſtergouw (verdeeling van) 250
. . . ſtond in 't geeſtelijke onder den Prooſt van S. *Jans* kerke. 251, 252

Wiardus, of *Viardus*, de XX Abt van Mariengaarde. 398
Wibrandus, de XXII Abt van Mariengaarde. *ibid.*
. . . gaat uyt de Abdye, enz. *ibid.*
Wierum, een dorp, de geboorteplaats van S. *Ludgerus*. 416
. . . veele landeryen daar verdronken. 417
Willehadus (Sint) heeft het Evangeli te Dokkum gepreekt. 405
Wilhelmus Abt te Dokkum. 415
Wilhelmus, de XXIV Abt van Mariengaarde. 396
. . . laat zich bedriegen, enz. *ibid.*
. . . 't geen hem door *Karel van Borgonje* verweeten word. *ibid.*
Wimoda, *Frisoos* dochter, enz. 50
Wirdum, dorp van Oostergouw. 363, 370
Witikindus, of *Ludgerus*, Hartog van Saxen, zie *Leodegarius*.
. . . is geen Leenman geweest van den Griekschen Keizer. 78
. . . heeft lang tegen *Karel den Grooten* geoorlogt. 78, 79
. . . hoe dat oorlogen een einde genomen heeft. 79
Woekeraars mogen tot de Sakramenten niet toegelaten worden. 318
Workum (Dekenschap van) 522
Workum (stad) 522, 523
. . . Konvent van Grauwe Zusters. 523, 524
. . . geleerde mannen van Workum. 524, 525
Wykel, dorp, enz. 511
Wydzels (kerkelijke) ordonantzien omtrent die wijdzels. 328
Wytgaardum; Pastoors aldaar. 370

Y.

Yaart, dorp. 417

Z.

Zurhuzum, of *Zniderhuizen*, een dorp. 423
Zwangere vrouwen mogten op sommige plaatzen niet ter kerke koomen. 332, 333
Zwichem, dorp, enz. 370
Zwichemus of *Zuichemus* (*Viglius*) waar geboren. 363
. . . Kort Begrip van zijn leven. 364, 365
. . . zijne dood en geschriften. 397, 368

FINIS.

Voornaamſte Drukfouten.

PAg. 2, lin. 4, lees Taſſanders. P. 2, l. 16, l. en Weſtwaarts. P. 3, l. 5 van onderen een Krijgsoverſte, lees een Opperhoofd. P. 5, l. 15, l. *die*, uyt te ſchrappen. P. 9, l. 20, l. een onderaardſchen enz. P. 12, l. 12, lees verwoeſt hebben. P. 19, l. 10, l. Lateraan. P. 25, l. 2, verbeterden, l. vorderden boeten over enz. P. 29, l. 21, l. ſomwijlen voor een jaar. P. 36, l. 6, handhaven. P. 41, l. 13, l. onder de Vriezen enz. P. 48, l. 4 van onderen, gewonnen: heeft daar op. P. 48, in de Kanteken. l. *Aventinus*. P. 57, l. 7 van onderen, l. deeden 't in rijm. P. 64, l. 9 en 10, l. voorganger. P. 66, leſte regel, en elders, l. *Klotarius*. P. 69, l. 28, l. tweede. P. 73, l. 18, l. voorzigtigheit. P. 94, l. 25, l. lieten. P. 101, l. 4, van onderen, l. den dubbelden. P. 101, l. 3, van onderen, l. van den enkelden. P. 112, l. 24, l. ondertekeningen. P. 133, l. 2, l. anders als in 't verborgen. P. 134, l. 24, l. weinige plaatzen. P. 142, l. 17, l. gewigtiger. P. 156, l. 5 van onderen, l. raadgevingen. P. 162, l. 25, l. plegtige wijze. P. 174, l. 6, van onderen, l. geſchil. F. 177, l. 2, l. Godgeleerdheit. P. 185, l. 17, l. Religieuzen. P. 199, l. 28, l. dus dat de leeken, zegt hy, P. 201, l. 2, van onderen, l. drie of vier. P. 214, l. 1, l. met Keizer *Karel*. P. 266, l. 7 van onderen, de Sakriſty, l. het koor. P. 272, p. 17 en 18, l ter gemelde. P. 274, l. de ſchole. P. 281, l. 16, l. middelerwijle. P. 282, l. 1, l. 't geen. P. 282, l. 89, l. Schieringers. P. 282, l. 22, l. platte land. P. 287, l. 8 van onderen, l. uitmuntende. P. 287, l. 2, van onderen, l. mooye. P. 331, l. 20, l. mitsgunden. P. 356, l. 22, en al, l. en daar. P. 364, l. 4 van onderen, l. alzoo *Alciatus* naar. P. 456, l. 8, 9, 10, die 3 regels door te ſchrappen. P. 497, l. 4 van onderen, l. was een Vikariſſchap. P. 505, l. 7, l. hier moet de derde Aantekening beginnen. P. 505, l. 26, l. of Ruiters. P. 513, l. 7 van onderen, l. is geweeſt van *Philips* I of *Philips* II.